Scientific journal
«ECONOMICS AND FINANCE»

EDEX,
Madrid, España

PROBLEMS OF DEVELOPMENT MODERN SCIENCE: THEORY AND PRACTICE

Collection of scientific articles

List of journals indexed

Submitted for review in

Conference Proceedings Citation Index - Social Sciences & Humanities (CPCI-SSH)

EDEX,
Madrid, España
2016

EDEX, Madrid, España

PROBLEMS OF DEVELOPMENT MODERN SCIENCE: THEORY AND PRACTICE

Reviewers:

Prof. João Pedro Gonçalves,
Universidade Católica Portuguesa, Universidade do Minho

Prof. Khaled Hussainey,
Professor of Accounting and Financial Management at Portsmouth University,United Kingdom

Science editor:

Drobyazko S.I.
Ph.D. in Economics, Associate Professor, Doctor of science, Honoris causa, Professor of RANH

Problems of development modern science: theory and practice: Collection of scientific articles. - EDEX, Madrid, España, 2016.- 352 p.

ISBN 978-617-7214-33-4

Collection of scientific articles published is the scientific and practical publication, which contains scientific articles of students, graduate students, Candidates and Doctors of Sciences, research workers and practitioners from Europe, Russia, Ukraine and from neighbouring coutries and beyond. The articles contain the study, reflecting the processes and changes in the structure of modern economy and state structure. The collection of scientific articles is for students, postgraduate students, doctoral candidates, teachers, researchers, practitioners and people interested in the trends of modern economic science development.

ISBN 978-617-7214-33-4

© 2016 EDEX, Madrid, España ®
© 2016 Authors of the articles
© 2016 Drobyazko S.I.

CONTENT

1. NATIONAL ECONOMICS AND MANAGEMENT 7
Stefanova A., Bogdanska D., Karakova V. SOCIAL-DEMOGRAPHIC PECULIARITIES OF THE REGION OF BLAGOEVGRAD AND THE PROBLEM WITH THE MIGRANTS 7
Filipova-Slancheva A.I. BULGARIAN EXPIRIENCE IN CURBING TAX EVASION - AUTOMATIC EXCHANGE OF FINANCIAL INFORMATION, STATUS AND EXPECTATIONS 11
Terziev V. K., Manolov D.S. CAPACITY BUILDING IN PUBLIC EMPLOYMENT SERVICES 15
Arsenjev Y.N., Davydova T.Y. STATE INFORMATION RESOURCES IN THE FIELD IMPROVING THE QUALITY OF LIFE OF THE COMPANY AND THE DISABLED..... 30
Berezivskyy Z.P., Berezivska O.Y. IMPROVING FORMS OF AGRICULTURAL ENTERPRISES IN MARKET RELATIONS..... 43
Karpenko A.V. THE ROLE OF CLUSTERING IN THE FORMATION OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF UKRAINE 46
Koshovyi B.-P. O. ON NOWADAYS THREATS OF YOUTH INFORMAL EMPLOYMENT IN UKRAINE 51
Maisuradze M.Yu. PROSPECTS OF CONCESSIONS DEVELOPMENT IN UKRAINIAN ENERGY INDUSTRY 54
Melnyk L.Y. ANALYSIS OF THE FORMATION AND DEVELOPMENT OF SCIENTIFIC POTENTIAL OF UKRAINE'S AGRICULTURAL SECTOR..... 56
Karpenko L.N., Busari Olanrewaju Ridwan. MODERNISATION AND DEVELOPMENT OF THE ADMINISTRATIVE ATTENDING PROCESS OF FUNCTIONING ENTERPRISE..... 61
Nosulich T.M., Shpyliova Y.B. ORGANIZATIONAL AND IINSTITUTIONAL PRINCIPLES OF REALIZATION OF THE GENERAL AGRARIAN POLICY OF ES 65
Prokofieva G.S. FEATURES OF ACTION OF LAWS AND CONFORMITIES TO LAW OF REGIONAL ECONOMIC DEVELOPMENT ARE IN MODERN TERMS..... 71
Rogoza N.A. FACTORS OF IMPLEMENTATION OF DIGITAL ECONOMY IN AGRICULTURAL SECTOR OF UKRAINE..... 74
Sadchenko E.V. CAUSES AND WAYS OF DEVELOPMENT RECREATIONAL AREAS TOURIST DESTINATION..... 77
Sribna E.V. ENERGY LOGISTICS AS AN INTEGRAL PART OF THE ENERGY SYSTEM 80
Ugolnikov V.V. COMPREHENSIVE MULTI-CORE MULTI-VECTOR CLUSTER AND ECONOMIC EFFECTIVENESS OF HIGH-TECH MEDICAL CARE 84
Umanets T.V., Butenko A.I., Grynevych L.V. STRUCTURAL IMBALANCE BETWEEN SUPPLY AND DEMAND IN THE PROFESSIONAL DIVISION OF UKRAINIAN LABOR RESOURCES..... 87
Shlafman N.L., Zhuravleva T.O., Oliynyk N.M. MECHANISMS OF COOPERATION OF SMALL AND LARGE ENTREPRENEURSHIP IN UKRAINE 92

2. WORLD ECONOMY..... 96
Gromenkova S.V. IMPACT OF EDUCATION ON NATIONAL ECONOMIC COMPETITIVENESS 96

3. ENTERPRISES ECONOMICS AND MANAGEMENT..... 101
Terziev V.K., Nichev N.B. ECONOMIC CHARACTERISTICS OF OFFSET TRANSACTIONS WITH DEFENSE PRODUCTS 101
Gil'orme T., Ryzhyk Y., Yaresko A. FORMATION OF THE MECHANISM OF ENERGY EFFICIENCY MANAGEMENT ON THE BASIS OF 'PREDATOR-PREY' CONCEPT..... 107
Dariienko O.V. METHODICAL PROVIDING OF PROCESS OF MANAGEMENT OF FUNCTIONING OF STABILITY OF ENTERPRISES OF SMALL BUSINESS..... 110
Levchenko Ia. S. TRANSPORT SECTOR DEVELOPMENT IN LITHUANIA AND UKRAINE 115

Marynenko N.Yu. MANAGEMENT OF FINANCIAL RESERVES FORMATION FOR IMPLEMENTATION OF ADAPTIVE MEASURES AT THE ENTERPRISE 120
Martynova L.B. REPRODUCTION OF SOCIODEMOGRAPHIC POTENTIAL OF UKRAINE UNDER EUROPEAN INTEGRATION PROCESS 123
Naida I.S., Naida A.V. THE DIRECTIONS OF SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL ENTERPRISES 127
Nosova O.V., Boiko O.S. ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC MECHANISM OF INNOVATION ENTERPRISE MANAGEMENT 130
Nosova O.V., Salashnyi S.B. THE INVESTMENT AND INNOVATION STRATEGY OF REGIONAL DEVELOPMENT IN UKRAINE 135
Ryabenko V.V. THE MAIN STAGES OF THE FORMATION OF THE STRATEGIC POTENTIAL OF THE ENTERPRISE 138
Tarasiuk O.V. PREDICTION OF ENTERPRISE RISK 142
Tyurina N.M., Karvatska N.S., Nazarchuk T.V. BUDGETING AS A TOOL TURNAROUND MANAGEMENT FOR BUSINESS 145
Yakubiv V. M., Hurmak N. D. COOPERATIVE COMPONENT OF AGRICULTURAL ENTERPRISES' INTERMEDIARY ACTIVITY: CURRENT STATUS, DEVELOPMENT TRENDS AND NECESSITY OF USING 150

4. PRODUCTIVE FORCES DEVELOPMENT AND REGIONAL ECONOMY 154
Anderson N.V., Skoryk N.L. SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT IN THE INTEGRATION OF INTERSTATE 154
Borodina O.M. CONCEPTUAL FOUNDATIONS OF MODERN INTER-RELATIONSHIP MODEL 157
Shatalova L.S. ESTIMATION OF POTENTIAL POSSIBILITIES OF REGION AS A BASIS OF ITS ECONOMIC SELF-SUFFICIENCY 160
Shevchenko I.Yu., Gulyaev I.O. RATING ASSESSMENT OF THE REGIONAL CARS SALE MARKETS IN UKRAINE 165
Boiko V.I. METHODOLOGICAL BASES OF DEVELOPMENT OF TARGET PROGRAMS OF REGIONAL DEVELOPMENT IN THE SPHERE OF CULTURE……..170
Novak N.P. THE BASIC STANDARDS OF ORGANIC PRODUCTION……175
Postol A.A. FACTORS OF INFLUENCE ON THE FORMATION AND USE OF PRODUCTION AND RESOURCE POTENTIAL OF AGRICULTURAL ENTERPRISES….180

5. MONEY, FINANCE AND CREDIT 185
Andreeva T.Y. RISK IN CARD PAYMENTS 185
Mendeva V.K. OPPORTUNITIES FOR INNOVATIONS IN BULGARIAN FARMS 189
Bregeda O.A. LIQUIDITY LOSS & LIQUIDATION SERPANTINE……..191
Danylkiv K.P. THEORETICAL APPROACHES TO MANAGING FINANCIAL STABILITY OF THE ENTERPRISE 195
Rykov S.V. USING AN ARRAY OF THE DEPOSIT PORTFOLIO AS AN EVALUATION OF ITS EFFECTIVENESS 199

6. ACCOUNTING, ANALYSIS AND AUDIT 202
Kalabukhova S.V. ANALYTICAL ASSESSMENT OF BUSINESS CONTINUITY 202
Kravchenko A.S. ANALYSIS OF EFFICIENCY OF INVESTMENT PROJECTS AT RISK 206
Kuzub M.V. FEATURES OF INTRODUCTION OF STANDARDS OF ACCOUNT ARE PRODUCTS OF STOCK-RAISING IN TRANSITION ON IFRS 210
Kutsyns'ka M., Bezridna D. ANALYSIS OF EXISTING APPROACHES TO DEFINE THE ESSENCE OF «BIOLOGICAL ASSETS» CONCEPT 214
Podvalna N.E. THE ANALYTICAL FOUNDATION OF COMING TO DECISIONS ABOUT INCOME AND EXPENDITURE OPTIMIZATION IN HOTEL INDUSTRY OF ODESSA REGION 217

Riabenko L.M. THE BUILDING OF STRATEGICALLY ORIENTED ACCOUTING SYSTEM IN ENTERPRISES 223

7. TAXATION AND ACCOUNTING SYSTEM 227

Beresovska S. TRANSPORT TAX IN SOME COUNTRIES WORLD: FOREIGN EXPERIENCE FOR UKRAINE 227

Kachula S.V. ROLE OF THE DEVELOPMENT BUDGET IN REALIZATION INNOVATION POLICY AT REGIONAL LEVEL 233

Kovpak O.V. IMPROVING THE INSTITUTIONAL SUPPORT OF INTERGOVERNMENTAL RELATIONS IN UKRAINE 237

Lysiak L.V., Grytsenko O.V. THE BUDGETARY ADJUSTMENT OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF UKRAINE: PROBLEMS AND PROSPECTS 240

8. ECONOMIC SECURITY OF BUSINESS ENTITIES 245

Momot T., Shapoval G., Georges AI Jammal. CORPORATE CULTURE AS A WAY OF PREVENTING AND COMBATING CORRUPTION IN CORPORATE ENTERPRISE 245

Rizov A.D. ECONOMIC SECURITY OF MONOTOWNS: PROBLEMS AND SOLUTIONS .. 248

9. MATHEMATICAL METHODS IN ECONOMY 252

Bektemirova N., Abdigalieva N., Sultankulova K. MARKET OF VALUABLE PAPERS IN MODERN ECONOMY 252

10. STATE ADMINISTRATION, SELF-GOVERNMENT AND GOVERNMENT SERVICE 256

Hantsiuk T.D. DEFINING STRUCTURE OF PUBLIC ADMINISTRATION MECHANISMS: TERMINOLOGICAL ASPECT 256

Orlov O.V., Petrov K.E., Kobzev I.V. MODELS AND FOREIGN EXPERIENCE OF E-GOVERNMENT 261

Pidmogilny O. CURRENT STATE AND PROBLEMS OF THE USE OF ADMINISTRATIVE RESPONSIBILITY FOR VIOLATION OF LEGISLATION ON PUBLIC PROCUREMENT ... 266

Prikhno I.M., Khandiuk M.V. THE FEATURES OF THE SCIENTIFIC RESEARCH AT THE MACRO LEVEL 273

11. LAW 277

Rumyantsev Yu.V. PROTECTION OF INTELLECTUAL PROPERTY RIGHTS AS SUBJECT OF LEGISLATIVE REGULATION 277

Sopilnyk R.L. ON METHODOLOGICAL ISSUES OF JUDICIARY LAW BRANCH SINGLING 280

12. TOURISM ECONOMY 283

Azmaiparashvili M.O. TRENDS OF TOURISM DEVELOPMENT IN GEORGIA 283

Yatsunskyi Y.O. PROSPECTS FOR USE OF UNMANNED AIRCRAFT SYSTEMS (UAS) IN RECREATIONAL (CIVILIAN) PURPOSES: THE ANALYSIS OF THE LEGAL FRAMEWORK OF THE FOREIGN COUNTRIES 286

13. MANAGEMENT 293

Tavbulatova Z.K., Sulumov I.O. METHOD OF EXPERT EVALUATIONS ITS ROLE IN IDENTIFYING INNOVATIVE IDEAS 293

14. MARKETING 296

Zimbalevska J. BRAND FOR ENTERPRISES: DEVELOPMENT, EVALUATION 296

Nyzhnyk L.S. ADVERTISING IS PART OF MARKETING STRATEGY 302

15. PSYCHOLOGY, PEDAGOGY AND EDUCATION 306

Voznyuk O. GENESIS OF PEDAGOGICAL TENDENCIES OF PROTESTANTISM IN THE WORLD AND NATIONAL CULTURAL HISTORY 306

Voytkevich N.I. THE USE OF PROPER NAMES IN THE FORMATION OF MEDICAL SLANG (NAMES OF DRUGS AND PSYCHOTROPIC SUBSTANCES) 309

Vol'nova L.M. EDUCABILITY AS PERSONAL AND PSYCHOLOGICAL FACTORS OF NORMATIVE BEHAVIOR IN THE PUPILS 313
Dikal M.V. PECULIARITIES OF MANIFESTATION AND PREVENTION OF EMOTIONAL BURN-OUT SYNDROME AMONG MEDICAL STUDENTS 316
Kravets N.P. THE FORMATION OF PUPILS' READING SKILLS WITH INTELLECTUAL DISABILITIES IN THE PROCESS OF OUT OF SCHOOL READING 319
Zhovniruk A.I. PECULIARITIES OF THE LISTENING COMPREHENSION MECHANISMS AS THE EFFECTIVE TOOL OF THE MNEMONIC ACTIVITY DEVELOPMENT IN STUDENTS 323
Nikolayenko V.V. PEDAGOGICAL TECHNOLOGY IN RUSSIAN-SPEAKING COMMUNICATIVE COMPETENCE FORMATION OF INTERNATIONAL STUDENTS AT AN ADVANCED STAGE OF PROFESSIONAL TRAINING 327
Oleksiuk N.S. THE ROLE OF SOCIOCULTURAL ACTIVITY IN THE SOCIALIZATION PROCESS OF PERSONALITY 332
Pet'ko L.V. PROFESSIONALLY ORIENTED FOREIGN LANGUAGE TEACHING ENVIRONMENT IN CONDITIONS OF UNIVERSITY. LORD BYRON AND MATH STUDENTS 335
Ternopilska V.I. THE ROLE OF SELF-GOVERNMENT IN DEVELOPMENT OF LEADERSHIP QUALITIES AMONG STUDENTS 341
Teslenko T.V. THE INTERACTIVE TECHNOLOGIES IN THE FORMATION OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS' PROFESSIONAL COMPETENCE 344
Chen Ying, Osenneva M.S. MULTICULTURAL COMPONENT IN THE CONTENT OF MODERN EDUCATIONAL PROGRAMS ON MUSIC (IN TERMS OF COMPARATIV PEDAGOGICS OF RUSSIA AND CHINA) 348

1. NATIONAL ECONOMICS AND MANAGEMENT

Stefanova A.
Assoc. Prof. PhD
Bogdanska D.
Assistent PhD
Karakova V.
PhD candidate
South-West University "Neofit Rilski", Bulgaria, Blagoevgrad

SOCIAL-DEMOGRAPHIC PECULIARITIES OF THE REGION OF BLAGOEVGRAD AND THE PROBLEM WITH THE MIGRANTS

The socio-demographic characteristics of a region directly affects people sought refuge and opportunities for inclusion in the labor market for employment, and facilitate their integration through vocational training.
Key words: *economy, unemployment, refugees, vocational education and training.*

Blagoevgrad region occupies the southwest part of Bulgaria. The Blagoevgrad region is the sixth most populous according to a survey from 2011 and the population is distributed relatively evenly in most municipalities, as about 40% of people live in rural areas [3]. Almost all sectors of the national economy are covered in the economy of Blagoevgrad region. There is a large variety of factors determining the various economic activities, which have developed over the time within in the region. Industry occupies an important place in economic activities, as its branches form 49.7% out of the total realized product in Blagoevgrad.

The study conducted within the project: "Cross-border vertical axes of entrepreneurship in support of young people and women of the OP "European Territorial Cooperation Greece - Bulgaria 2007-2013" offers an interesting point of view and a detailed picture of the non-financial sector in Blagoevgrad, the areas of activity, production, employment and unemployment rates and other economic indicators [7]. The study involves 303 companies from all municipalities in the Blagoevgrad region, the number of companies surveyed in each municipality is proportional to the relative share of the companies registered in each municipality, out of the total number of companies in Blagoevgrad region. From the data it is clear that most of the surveyed companies (53% of them) are registered before 2004. A quarter of the companies are registered in the period 2007-2011 and in the period 2004 - 2007 - 21%. Only 1 % are registered in 2012.

The share of surveyed companies according to their activity are: trade - 32,1 %; light industry (furniture, clothing, etc.) - 43, 7%; services - 31,5 %.

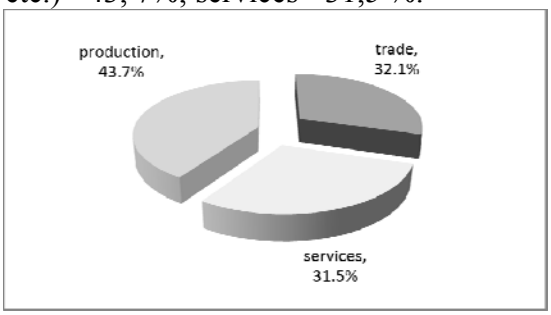

Fig. 1. Distribution of the surveyed companies by sphere of economic activity[1].

The types of companies reflected in the study, according to the number of employees, are micro and small enterprises - these are 70% of the surveyed companies. The predominant share of micro and small companies determines the relatively low share of companies with foreign participation (10 % of those surveyed), as well as those involved in forms of joint work in such as clusters (5%). The employment rate of people with over 15 years of service within the same

[1] Note: The sum of the percentages is over 100%, as the as the respondents gave more than one answer.

company increases for the period 2000-2008, when it reached its highest value for the region and then it drops to almost 54%. However Blagoevgrad region is second on this indicator, which is explained by the strong sectors in the region - tourism, clothing industry, transport, manufacturing and others. It is important to note that expectations of job seekers in the Blagoevgrad region match to high extend the job offers here. According to the regional Employment Service – Blagoevgrad, the most of the job offers, placed by employers in Blagoevgrad region in 2011 are listing open positions as: seamstresses, ironers, drivers, carpenters, cooks, bartenders, waiters, receptionists in hotels and builders [4].

The structure of unemployment in the area is significantly affected by the type and size of the municipality. The small municipalities that are far less in number, are among the most problematic in terms of employment as the unemployed are at the lowest educational level and the longest duration of unemployment.

In the so existing socio-economic situation in the region of Blagoevgrad it is expected the placement of refugees mostly from Syria and Afghanistan. Proceeding from religious values, concerns, traditions and others, the participation of women migrants in the labor market will be insignificant, and their low educational level helps about that. Complying with regional conditions and the professions demanded in the labor market it is expected that a great part of the men refugees, seeking asylum in our country, to focus on jobs related to the production of furniture.

Furniture industry forms a very important segment of the regional industry. The development of the industry is primarily based on the use of local materials and has many prospects. The registered active operators, at the end of 2004, are 596 or 22% of the total number of active operators in the industry. Most companies are micro. In 2012, in the furniture sector actively operate 119 companies.

The survey, conducted in 2012 and 2013 with 176 employees from 44 furniture companies in different towns from Blagoevgrad region - Blagoevgrad, Petrich, Gotse Delchev, Bansko, Sandanski and other places, has established that the socio-demographic characteristics of the region directly affect the remuneration of employees.

Socio-demographic characteristics of a particular group of people can be defined by different indicators. 5 questions have been selected in the survey to clarify the basic demographic indicators: gender (men and women); age (specific periods of the working age of the respondents); education (higher, secondary or lower); specialty (the activities carried out in the companies surveyed); service (total length of service and work experience in the company) [1].

1. Gender - what is your gender?

The gender distribution within the study group of workers shows a predominance of men in a proportion 2:1 (Fig. 2a). This is explained by the fact that the operations carried out in the furniture industry are relatively heavy and dangerous.

2. Age - what is your age?

When considering the age structure of the respondents and the employees it is found that:

- the largest is the group of people aged 25 to 34 years, which constitute 38,6 % of the total number, followed by their co-workers aged 35 to 44 years - 22,1 %;
- two groups of workers in mature age - from 45 to 54 and from 55 to 64 years of age are presented with 15,3% and 16,5 % of the total;
- the groups of the youngest (below 24 years) and the oldest (over 65 years) have the lowest share - 6.3% and 1 2%.

Specific concern for the sector is the aging workforce in most production units and the unattractiveness of the jobs for young workers [5].

3. Education - what in your education?

An important indicator of the study of the population is the educational level. Requirements for education to professions that serve the furniture industry are such that:

- the most of the people recruited in this sector are specialists with secondary education – as visible from the survey's extract - they are 76.7% of the total;

- of course, due to the development of modern technology, there are those white-collar jobs and operations which require specialists with higher education - they are 19.3%;
- small percentage (4%) of employees who only have primary education also meets the requirements of modern production - these are jobs related to common work, transport operations, hygiene etc. (Fig. 2b).

The sector needs workers with the latest skills who are trained to work with the latest technology, which is a serious problem to solve by the managers of furniture companies.

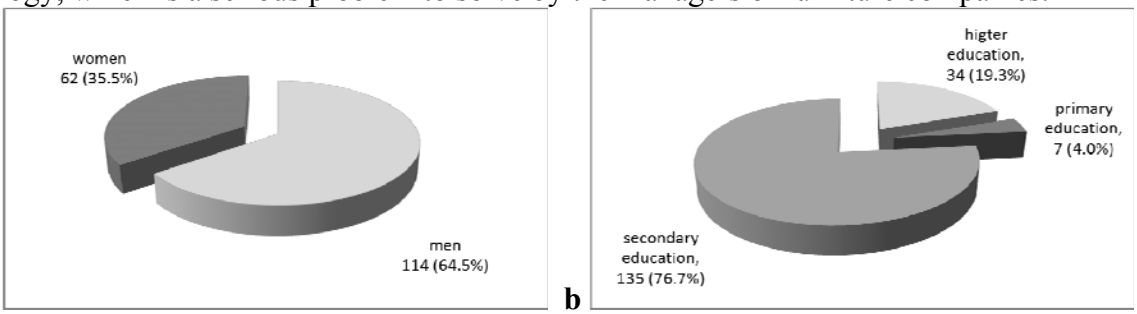

a b

Fig. 2. Distribution of employees by gender (a) and by education (б)

4. Specialty - what is your specialty?

The professional structure of the surveyed specialties and employees is colorful and diverse.

Employees can be grouped as follows: administrative management staff; basic technology specialists; economic staff; support staff.

By the responses received within the survey it can be concluded that:

- most of the professionals are those whose activity is connected with performance of basic production technology and service operations in furniture production (69.3%). Some have specified their jobs with related operations – furniture makers, machine operators, assemblers, grinders, etc. Others have indicated more generalized names of their specialty-related training and education- technicians, technologists and others;
- specialists with higher technical education are 8.5% - these are engineers of various majors;
- specialists - economists (11.4%) are included in the economic teams of the companies - accountants, traders, and other employees;
- employees in the fourth group (10,8 %) perform various support functions in companies associated with the transport, hygiene, common workers and others.

5. Work experience – how long is your total work experience?

The question concerns the length of service by:

a) total length of service in any sphere of work (Fig. 3a):
- the largest group is formed by employees with 6-10 years total work experience (27.8%);
- the following groups of service 11-20 years (23.4%) and 21-30 years (21.6%), which are the basis of each company;
- experienced professionals with work experience over 31 years are 15.3%;
- young employees (11.9%).

b) work experience in the current company (Fig. 3b):
- most of the employees have worked in the currently surveyed companies from 1 to 5 years (47.2%) and from 6 to 10 years (31, 8%);
- with working experience from 11 to 15 years 11,4 %;
- worked from 16 to 20 years 6,2 %;
- those who have the longest experience (over 21 years) are 3.4%.

People who have been employed in the furniture production industry on the territory of Blagoevgrad region in 2004 were 2689, in 2005 - 2951 people (the highest rate), as in the following years their number decreased and has reached the rate of 1586 in 2009 (it is believed that some of them preferred to work abroad - mostly in Greece, especially after our entry into the European Union). In 2010 there are 1538 furniture manufacturers in the studied region, and in 2011 - 1504.

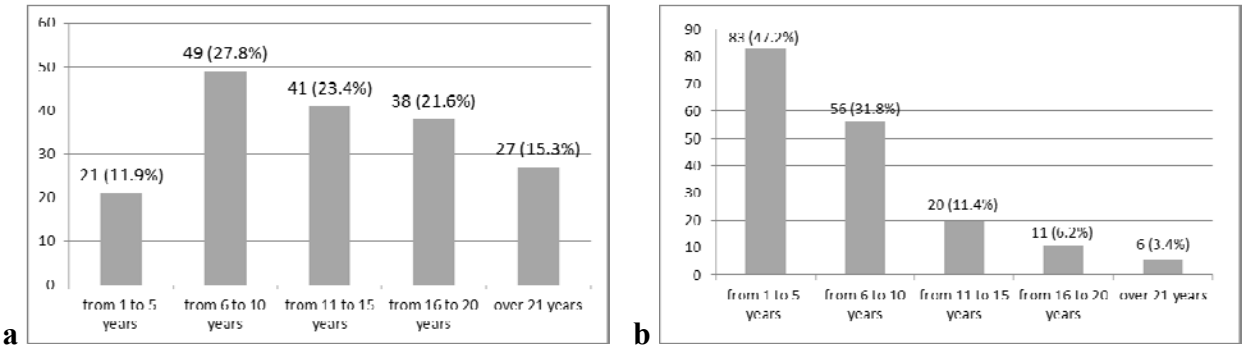

Fig. 3. Distribution of employees by total work experience (a) and by work experience with the company (b)

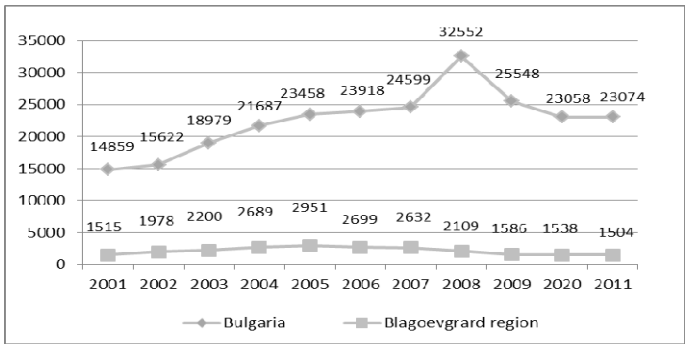

Fig. 4. Employees in the furniture industry in Bulgaria and Blagoevgrad region [6].

According to the State Agency for Refugees dates in July 2015, persons seeking asylum in Bulgaria has the following educational background: 28% have no education; 32% have elementary education; 23% have primary education; 12% have completed a school (Secondary education); 3% have a college education, and 2% are graduates. [2]. These data are not entirely reliable for a number of reasons - not every refugee has managed to take with him the documents certifying the completion of education or training available; the difficulty to verify the educational background, because of destroyed by the hostilities archives of schools, universities, state archives and others. For these and other reasons, facts are hard to be known and even more difficult could be analyzed.

The lack of education diplomas and documents on professional experience and length of service is one of the main obstacles to their full realization and the absentee elementary language skills dooms them to absolute isolation, which enhances their desire to emigrate to Western Europe, hoping for better lifestyle there. That is why the education and training appear to be the most effective way to integrate refugees.

References:

1. Bogdanska, D. Osobenosti v upravlenieto na rabotnata zaplata v mebelnata promishlenost, Blagoevgrad, 2015.
2. Buletini na durzhavnata agencia za bezhancite, Sofia, 2015.
3. Informacionni iztochnici za Blagoevgradska oblast, 2012-2015.
4. Informacionen obzor za sustoyanieto I ravitieto na regionalnia Pazar na truda v Blagoevgradski region in 2012 г. Teritorialno statisticheskо byuro.
5. Nacionalen statisticheski institut, Sofia, 2013.
6. Nacionalen sectoren analiz of BKDMP (2007), Sofia.
7. Project “ Transgranichni vertikalni osi na predpriemachestvo I podkrepa na mladezhi I zheni” po Operativna programa “European territorial cooperation Greece – Bulgaria 2007-2013 г.”.

Filipova-Slancheva A. I.
Ph. D., Chief Assistant
Finance and Accountancy Faculty
University of National and World Economy (Sofia, Bulgaria)

BULGARIAN EXPIRIENCE IN CURBING TAX EVASION - AUTOMATIC EXCHANGE OF FINANCIAL INFORMATION, STATUS AND EXPECTATIONS

In the article automatic exchange of financial information is considered as a global initiative and certain frameworks – Foreign Account Tax Compliance Act (FATCA), Common Reporting Standard (CRS), the Multilateral Competent Authority Agreement (MCAA) and EU legal framework in this respect. Globalization and the information technology are powerful weapons and tools for tax evaders, make it easy for them to move funds offshore and leaing to revenue loses. In light of the huge budget deficits and pressure on revenues increase, curbing tax evasion is high on the policy agenda.

The current paper contributes in exploring the effects of automatic exchange of financial information from theoretical and political part and. The effects are not clear, as the global initiatives are a major step in the right direction. More focus should be given on a more comprehensive exchange of information, including new treaties.

Bulgaria has implemented all three reporting initiatives as expectations are tax revenues to increase and to shed light on the offshore accounts of Bulgarian tax-payers.

Key words: *Tax evasion, offshore, FATCA, CRS, Bulgaria*

I. INTRODUCTION

Raising budget revenues in a time of budget deficits and mounting expenditures is a major concern for most European Union countries and Bulgaria as a member-state. Hence, curbing tax evasion is becoming major concern for policymakers.

As an aftermath of the 2007-2008 financial crisis, the fight against tax evasion became a political priority and tops the agenda of G20. Global political initiatives for curbing offshore tax evasion involves automatic exchange of financial information and signature of treaties. Major breakthrough came after G20 threatened to impose economic sanctions on non-compliant tax havens. Within two year period, tax havens signed a total of more than 300 treaties, as G20 (Group of Twenty Leaders and Finance Ministers and Central Bank Governors) declared the era of bank secrecy over [1]. In 2014, 51 jurisdictions signed the multilateral competent authority agreement (MCAA)

Automatic Exchange of Information (AEoI) involves the systematic transmission of large amounts of information (such as investment income) from the tax administration where the account is held to the tax administration where the taxpayer is resident. The resident tax administration can then verify whether the taxpayer has accurately reported his or her income.

There are three main reporting and exchange initiatives – Foreign Account Tax Compliance Act (FATCA), OECD Common Reporting Standard (CRS), Revised EU Savings Directive [2, p. 9]

FATCA came into force on 1 January 2014 and is a US regime aimed at US persons with offshore accounts and investments. The purpose of FATCA, is to "detect, deter and discourage offshore tax evasion" by U.S. citizens or residents. Major functions impacted: Client on-boarding, Tax reporting, Tax withholding, Governance.

FATCA requires reporting to the Internal Revenue Service (IRS) certain information on direct and indirect U.S. account holders by Foreign Financial Institutions (FFIs) globally; to this end FFIs have to enhance their client on-boarding processes to be in a position to identify such accounts. FFIs must undertake certain identification and due diligence measures regarding their accountholders, report annually to the IRS on their U.S. accountholders, and in certain situations withhold and pay to the IRS 30% of any payments of U.S.-source income.[2]

Organization for Economic Co-operation and Development (OECD) published in 2014 a new tax model, introducing the Common Reporting Standard (CRS). This Standard uses as a framework (FATCA), which means same information must be reported under the CRS as under

[2] I.R.C. § 1471 (2012); Treas. Reg. § 1.1471-4 (2013)

FATCA. Information include the identity and residence of financial account holders, account details, reporting entity, account balance/value and income/sale or redemption proceeds. It could be also summarized, that besides FATCA and its intergovernmental approach across four main areas (reportable income; financial institutions; reportable accounts; robust due diligence procedures), CRS incorporates progress made within the EU, as well as global AML standards.

On EU level tax evasion is also actively addressed throughout the last years, as several legal initiatives were introduced - Savings Directive[3] (2005) and the Directive on Administrative Cooperation, Directive 2011/16/EU[4] (DAC1). Before Savings Directive, there was no way for a European country tax administration to tax offshore wealth hidden in some offshore jurisdiction. In 2012, the European Commission presented an action plan to strengthen the fight. This plan highlights the need to promote AEoI as the European and international Standard for tax matters. This Directive requires from 2015, automatic exchange of information between member states on five categories of income and capital: employment, directors' fees, life insurance products not covered by other directives, pensions and ownership of and income from immovable property.

In 2014 DAC1 is modified by the Directive 2014/107/EU (DAC2) which had extended the cooperation between tax authorities to the automatic exchange of information on financial accounts. In fact, in order to set up a common procedure of automatic exchange within the EU, the Commission had chosen to take up the Common Standard of OECD in the 2014 Directive (amending the directive on Administrative co-operation dated 2011, "DAC").

The first automatic exchange of information on interests, dividends (and similar incomes), balance of financial accounts and on the sale's income of financial assets, is scheduled for 2017 with data collected in 2016.

In summary, outside the EU area, the automatic exchange of information will be applicable in more than 90 countries as of 2017 and 2018 (depending on countries), even famous bank secrecy jurisdictions such as Liechtenstein, Jersey, Bahamas, Bermuda, Cayman Islands or British Virgin Islands.

II. AUTOMATIC EXCHANGE OF INFORMATION IS IT THE ONLY SOLUTION FOR CURBING TAX EVASION

Having summarized the global approach for curbing tax evasion and offshore tax evasion in particluar, it is worth mentioning the effect of this global commitment and introduced standards and prevailing approach on treaties. There are two main ways countries can exchange information: automatically or upon request [3].

Some researchers argue the effectiveness of automatic exchage on offshore tax evasion. For [4], G20 initiative leaves considerable scope for bank secrecy and brings negligible benefits. Also in this context is the finding by [5]; [6] ; [7] that treaties have little real economic effects. [8] also concludes that apart all initiatives, including information exchange treaties, control of money flows, or tax amnesties offshore centers are flourishing in the last decade.

[9] demonstrate that the mere effect of information exchange treaties signed between some offshore centers and other countries is shifting of deposits in offshore centers outside the scope of these treaties. For [9] evidence on tax evasion is extensively complicated and almost impossible in the complex area of international tax evasion, as there is little fact-based evidence of its efficacy and no academic evaluation.

On the contrary, for Organisation for Economic Co-operation and Development [10] [11] treaties significantly raise the probability of detecting tax evasion and greatly improve tax collection. For policy makers, "the era of bank secrecy is over" [1].

For [12], G20 initiative is a positive step as there is room to improve the fight against offshore tax evasion and he argues that network of treaties providing for automatic exchange of information is the solution to curb tax evasion. Taxes withheld on all incomes earned by foreign

[3] Council Directive 2003/48/EC of 3 June 2003 on taxation of savings income in the form of interest payments

[4] Council Directive 2011/16/EU of 15 February 2011 on administrative cooperation in the field of taxation and repealing Directive 77/799/EEC

residents in all tax havens could also make tax evasion impossible, while maintaining some form of bank secrecy. Which of the two instruments would maximize tax revenues while minimizing administrative costs, including the costs of negotiating with tax havens? There is need for more research on this question. Policymakers have diverging views: on the one hand, the European Union Commission pushes for automatic exchange of information, just like the United States with the Foreign Account Tax Compliance Act (FATCA).

III. EVIDENCES FROM BULGARIA ON AUTOMATIC EXCHANGE OF INFORMATION AND TAX EVASION

There is little evidence, as there are no researches in this respect and Bulgarian authorities publish only rarely information on offshore tax evasion, taxes declared by Bulgarian tax payers and so on. There is also scarce information from Bank for International Settlement, national banks of most attractive offshore destinations (Switzerland, Liechtenstein, among others). The case with Panama papers proved that there are Bulgarian entities, in this case close to 50. For other leading jurisdictions with the most offshore entities – British Virgin Islands, Bahamas, Seychelles at least public sources are concerned, there is no provide data. For Swiss offshore accounts, the case is different and in line with the whole EU approach.

In line with global initiatives against tax evasion and as a EU member state, Bulgaria has transposed Directive 2014/107/EU [13]. In respect of FATCA, Bulgaria and USA signed Intergovernmental Agreement in 2014. Local legal framework is amended in order to be complained with new requirements, which was mandatory till 31 Dec. 2015. By transposing European legal framework, a specific administrative cooperation between Bulgaria, European Union (EU) member states and third countries will be established. Automatic exchange of financial information is implemented.

Bulgaria will participate in the global automatic exchange of financial information; receive information on financial accounts held by Bulgarian residents in states, who has signed the Multilateral Agreement for the Automatic Exchange of Financial Information between the competent authorities and the EU Member States. On the initial stage, Bulgaria has not signed the Multilateral Agreement for the Automatic Exchange of Financial Information, but in 2015 joined the countries, who will adhere to OECD CRS.

Automatic exchange of information between national competent authorities (tax administrations) of other countries and regulation of obligations for collection, verification and report by Bulgarian financial institutions is stipulated in the New Tax-Insurance Procedure Code (TIPC) [14], enforce as of 04 Dec. 2015. TIPC governs the automatic exchange of financial information for tax purposes in respect of:

- FATCA agreement between Bulgaria and the USA;
- CRS Multilateral Agreement (signed so far by 78 countries);
- Directive 2014/107 / EU.

Financial institutions in Bulgaria (banks, life insurance companies, investment intermediaries, collective investment schemes, etc.) will provide National Revenue Agency (NRA) [15] with information about financial accounts of residents for tax purposes in that other state. NRA turn will automatically share the information gathered with this other country.

IV. CONCLUSION

In last couple of years, authorities and financial institutions identified the large amounts of undisclosed wealth held in offshore accounts. For governments this is a great opportunity to significantly increase revenues by collecting tax relating to these accounts. This could be only achieved by sufficient data obtained from financial institutions around the world.

The OECD CRS is a big step towards a globally coordinated approach to disclosure of income earned by individuals and organizations. As a measure to counter tax evasion, it builds upon other information sharing legislation, such as FATCA and the European Union (EU) Savings Directive. For Bulgaria, automatic exchange of financial information is applicable under the

FATCA IGA, the Common Reporting Standard (CRS) of the OECD and Council Directive 2014/107/EU as regards mandatory automatic exchange of information in the field of taxation.

The automatic exchange of information (AEoI) forces the financial institutions to provide to tax authorities information for bank accounts opened by non-residents (including through intermediary structures). The exchanged information includes investment income (interests, dividends, income of life insurance agreements and other similar income) but also the balances and the income of financial asset's sales. Tax authorities are in charge to transfer this information to the account holder's tax authority.

In this way, every year, the Bulgarian tax authority will be able to get information about the assets owned by Bulgarian residents in a financial institution located in a country having signed an automatic exchange convention. The number of countries/jurisdictions is growing, leading to the conclusion that most of offshore accounts will be declared. It is worth mentioning, that global efforts should involve also the last tax havens, which are not involved in exchange of information or intragovernmental treaties.

The paper has its limitations related to global initiatives for automatic exchange of information, implementation and transposition into Bulgarian legal framework.

Further research could try to obtain data for wealth held in offshore accounts by Bulgarian tax-payers, the effect of automatic exchange of information on tax revenues.

References:

1. G20. 2009. "The Global Plan for Recovery and Reform, Final Communique of the G20 Summit Held in London on 2 April 2009." http://www.g20ys.org/upload/files/London_1.pdf (accessed July 27, 2016)
2. KPMG, Automatic Exchange of Information, The Common Reporting Standard, How financial institutions can adapt to new global standards https://www.kpmg.com/Global/en/IssuesAndInsights/ArticlesPublications/frontiers-in-tax/Documents/the-common-reporting-standard.pdf (accessed 25.07.2016)
3. Keen, M. and Ligthart, J. Revenue Sharing and Information Exchange Under Non-Discriminatory Taxation (2006-11). Scandinavian Journal of Economics, Vol. 109, Issue 3, 2007, p. 487-504
4. Shaxson, N. and Christensen, J. "Time to Black-List the Tax Haven Whitewash." Financial Times, April 4, 2011
5. Blonigen, B. and Davies, R. "Do Bilateral Tax Treaties Promote Foreign Direct Investment?" In Economic and Legal Analysis of Laws and Institutions, Vol. 2, Handbook of International Trade, edited by E. Kwan Choi and James C. Hartigan, Blackwell Publishers, 2005, p. 526–46
6. Di Giovanni, J. "What drives capital flows? The case of cross-border M&A activity and financial deepening." Journal of international Economics 65.1, 2005, p. 127-149
7. Louie, H. and Rousslang, D. "Host-country governance, tax treaties and US direct investment abroad." International Tax and Public Finance 15.3, 2008, p. 256-273
8. Roussille, N. Tax evasion and the "Swiss cheese" regulation, Paris School of Economics and Ecole Polytechnique, 2015
9. Johannesen, N. and Zucman, G. The End of Bank Secrecy? An Evaluation of the G20 Tax Haven Crackdown, American Economic Journal: Economic Policy, 6 (1): 2014, p. 65-91
10. OECD. Offshore Voluntary Disclosure: Comparative Analysis, Guidance and policy advice. 2010
11. OECD. Update on Voluntary Disclosure Programmes: A pathway to tax compliance. 2015
12. Zucman, G. "The Missing Wealth of Nations: Are Europe and the U.S. net Debtors or net Creditors?" Quarterly Journal of Economics 128 (3), 2013, p. 1321–64
13. Council Directive 2014/107/EU of 9 December 2014 amending Directive 2011/16/EU as regards mandatory automatic exchange of information in the field of taxation
14. Tax-Insurance Procedure Code, amend. SG. 94/ 04 Dec. 2015, in force as of 01.01.2016
15. National Revenue Agency, Automatic exchange of financial information http://www.nap.bg/en/page?id=581 (accessed on 25.07.2016)

Terziev V. K.
D.Sc. (Economics), D.Sc. (National security), Ph.D., Professor, Eng.
Vasil Levski National Military University – Veliko Tarnovo, Bulgaria
University of Rousse – Rousse, Bulgaria
Manolov D.S.
Ph.D., Assist. Professor
Vasil Levski National Military University – Veliko Tarnovo, Bulgaria

CAPACITY BUILDING IN PUBLIC EMPLOYMENT SERVICES

Терзиев В.К.
доктор на икономическите науки, доктор на науките (Национална сигурност),
доктор по икономика, професор
Русенски университет „Ангел Кънчев", Русе, България
Национален военен университет „Васил Левски", Велико Търново, България
Манолов Д.С.
майор, главен асистент, доктор по икономика,
Национален военен университет „Васил Левски", Велико Търново, България

ИЗГРАЖДАНЕ НА КАПАЦИТЕТ В ПУБЛИЧНИТЕ СЛУЖБИ ЗА ЗАЕТОСТ

Contemporary challenges before public employment services and their activities and functions influencing labor markets impose the need of new approaches in management and capacity development. The paper presents the development of a profile of competences in Bulgarian employment agency, the processes of determination of training needs and particular examples of programs for introductory and extended trainings in the national agency. Specific recommendations are given regarding the organizational and managerial changes in public employment services, optimization of processes and activities and human resources development.

Key words: *заетост, компетенции, пазар на труда, процеси, управление; competences, employment, labor market, management, processes.*

Динамичните промени на социалната среда, предопределящи и промените в начина на поведение и действия на пазарите на труда и на доставчиците на обществени услуги, изправят европейските публични служби по заетостта (ПСЗ) през следващите години пред сериозни изпитания. За да реагират публичните служби по заетостта ефикасно и ефективно на непрестанно променящите се обществени и политически изисквания, е необходимо системите и службите им да са създадени за енергични действия и организационна способност за реагиране. В противен случай ПСЗ ще се окажат неадекватни в настоящата конкурентна среда. Начините за постигане на гъвкавост са различни, в това число чрез интегриране на службите, управление на мрежата, цифровизация и многоканалност, сегментиране на клиентите, организационно преструктуриране, въвеждане на архитектура на предприятието, намаляване на бюрокрацията и пр. (Терзиев, 2015).

Еволюцията от по-бюрократично ориентирани организации към по-гъвкави, отворени, ориентирани към пазара и мрежите структури, изисква интелектуална и културна промяна както на бизнес модела, така и на ръководството, и на индивидуалните начини на работа. Тъй като те самите са работодатели, публичните служби по заетостта се изправят пред същите трудности за наемане и запазване на персонал, пред каквито и останалите участници на пазара на труда. Като безспорни посредници за откриване на талант обаче, те следва да действат като образец за желаното поведение при наемане на трудовия пазар, каквото очакват от работодателите. Устойчивото управление на човешките ресурси е от решаващо значение, за да осигури и за напред качествени услуги и максимално въздействие на политиката в областта на пазара на труда.

Публичните служби по заетостта следва да инициират, управляват и използват пътя на промените, който се открива пред тях. Процесът на управление на промените включва следните стъпки:

- определяне на обща стратегия на ПСЗ за 2020 г.;

- уточняване на последиците за всяка отделна публична служба по заетостта по отношение на основните задачи и цели;
- определяне на общи приоритети за действие и подпомагане, отразени в рамкова програма;
- оказване на подкрепа за управлението и въвеждане на отчетност на различни равнища в отделните публични служби по заетостта;
- идентифициране и картотекиране на заинтересованите страни;
- включване на заинтересованите страни в организацията и извън нея и установяване на адекватна комуникация;
- мобилизиране на потенциала на собствения персонал на публичните служби по заетостта чрез предлагане на адекватни условия за обучение и достатъчно инструменти за управление на кариерата;
- проследяване на напредъка и качеството на промените;
- увеличаване на обмена на информация и премахване на бариерите между стопанските единици и организациите.

Разработването на проект на общите компетенции от гледна точка на осъществяване на промяната, свързана с оптимизирането на процесите, и също отчитайки дълготрайната им валидност за естеството на работа в националната Агенция по заетостта (АЗ), е сложен и тежък процес, който е свързан с нейното бъдещо преструктуриране. Общото разбиране на нашите търсения и изследвания е, че те ще залегнат като основа за установяването и/или подсилването на желаната организационна култура в институцията, която ще подкрепя изпълнението на актуализираните процеси. Тези компетенции могат също да намерят приложение при набирането на нови сътрудници (персонал) за АЗ, като бъдат включени в структурирани интервюта за подбор и при прегледа на индивидуалното изпълнение на работата за дообогатяване и специфициране процеса на атестиране.

II. РАЗРАБОТВАНЕ НА КОМПЕТЕНЦИИ В АГЕНЦИЯ ПО ЗАЕТОСТТА

1. Дефиниране на основните компетенции

Изходна точка за дефиниране на основните компетенции в АЗ са актуализираните дейности и задачи по процесите (Терзиев, 2015). Анализирани са уменията, нагласите, поведенията и опита, необходими за тяхното ефективно изпълнение, взети са предвид степента на готовност на АЗ, и съобразени и отразени най-добрите практики от международния опит в тази посока, подходящи за степента на развитие на институцията. При определянето и разписването на компетенциите е търсен ефект на насърчаване (положително провокиране) на служителите към постигане на по-високи цели и стандарти на работа от гледна точка на услугите, предоставяни на обществото. Конкретните цели са свързани с:

- разработване на профил от компетенции с фокус управление на промяната за националната Агенция по заетостта, както и подгрупи от компетенции за централно, регионално и местно ниво, с цел оценяване на участниците в екипа по промяната и последващ подбор на нови сътрудници;
- преглед на готовността и потенциала на екипа от служители от централно, регионално и местно ниво, предвидени да работят по промяната, спрямо съгласуваните подгрупи от компетенции;
- обобщение на резултатите по екипи за всяко звено на централно, регионално и местно ниво и общо за целия екип на промяната;
- изготвяне на предложение за програма за последващо развитие и поддържащо обучение за действащи служители и за въвеждащо обучение на новопостъпили служители.

Основните стъпки на процеса по разработване на компетенции включват:

- разработване ан компетенции;

– съгласуване на компетенциите;
– определяне на участниците в изследването;
– изготвяне на информационен материал и информиране на участниците;
– избор и адаптиране на методологията и инструментариума;
– оценяване на компетенциите;
– обобщаване на резултатите;
– изготвяне на програми за развитие и обучение.

Разработена е съвкупност от основни управленски и поведенчески компетенции, необходими за осигуряване на ефективната работа на АЗ и предоставянето на висококачествени услуги на клиентите. Ударението падна върху аспекта „как” се изпълняват дейностите и задачите, а не „какво” се прави при тях от правна гледна точка.

За цялата агенция са определени осемнадесет компетенции, представени с краткото им описание в таблица 1.

Таблица 1

Компетенции за работа в АЗ

Наименоваие	*Дефиниране*
Управление на промяната	• разбира и управлява въздействието на промяната върху служителите; • обяснява защо и как протича промяната; • управлява съпротивлението към промяната.
Планиране и организиране	• подготвя ясни краткосрочни и дългосрочни планове; • подрежда приоритетите ефективно, наблюдава напредъка и осигурява изпълнението на следващите стъпки; • прилага систематичен подход.
Практическо разрешаване на проблеми	• служителят анализира и разбира проблема (ситуацията), казуса, като го разделя на по-малки, обозрими за обхващане елементи и части, или проследява произтеклите последици стъпка по стъпка; • също организира и свързва методично елементи от проблема/ситуацията; проверява причините; систематично сравнява различни характеристики и аспекти; организира приоритетите на база аргументи, разглежда събитията, разположени хронологично във времето, както и причинно-следствени връзки или отношения „ако... то...”.
Изготвяне на оптимизирани решения от финансова гледна точка	• поставя фокуса върху спазване на закона, процедурите и правилата при подготовка на решения; • ориентира решенията към максимален резултат с минимални разходи на ресурси.
Консултиране на вътрешните и външните клиенти	• включва използване на знания от законодателството, нормативната уредба и разпоредбите задаване на професионални съвети и предлагане на различни варианти на вътрешните клиенти; • изисква изслушване и анализиране на потребностите на вътрешните клиенти и след това консултиране относно най-подходящото решение на проблема им; • това предполага, в известни случаи, представянето пред клиента на няколко варианта на решение и обяснявано на разликите между тях.
Анализиране на данни и информация	• анализира данни и информация (например: данни за пазара на труда, заетост, предлагани работни места, анализ на факторите) и прави изводи за очертаващи се тенденции; • предлага и взема аргументирани решения, следващи логично от анализа.
Аналитично мислене	• подбира подходящите източници на информация; • критично оценява и анализира комплексни данни точно и логично; • анализира цялата събрана информация, когато взема решения и дава препоръки.
Ориентация към обслужване на външния клиент	• служителят откликва на потребностите на клиента по начин, който води до висока степен на удовлетвореност; • показва дълбоко разбиране на вътрешните (колеги, отдели и т.н.) и външни клиенти и потребностите им.

Установяване и поддържане на мрежа от контакти	• установява взаимоотношения на сътрудничество с хора от други функции/отдели на централно, регионално и местно ниво; • има широка мрежа от контакти; • печели доверието на хора от различни сфери и с различен професионален опит.
Умения за междуличностна устна комуникация / общуване	• осигурява информация така, че другите да могат да разбират ситуацията; • умее да изслушва и разбира позициите на различните страни и да предприема необходимите действия своевременно и ефикасно; • може да приеме убедено и доброволно преосмислянето и промяната на собствената си позиция с цел подобряване на крайния резултат; • включва разбиране и предоставяне на информация на други хора на различни нива в организацията и извън нея (служители и клиенти) и желание да се учи от действията на другите и от своите собствени грешки.
Умения за писмена комуникация	• изготвя лесно разбираеми, ясни писмени документи; • пише грамотно и използва правилна терминология; • адаптира стила си в зависимост от целите.
Ориентация към постижения и действия	• нагласата и способността на служителя да създава и постига стандарти за добра практика и непрекъснато да се стреми към усъвършенстване; • изисква лична инициатива, действеност и постоянство и се основава на желанието да се постигат резултати - както лични, така и за екипа; • на по-високо ниво не се опасява да задава въпроси и да предизвиква статуквото, да действа, за да създава възможности за организацията или за да предотврати бъдещи проблеми.
Методичност при изпълнение на задачите	• организира задачите и времето си ефективно; • изпълнява рутинната си работа съвестно и последователно; • обръща внимание на подробностите и следи за спазването на процедурите; • подхожда към работата си методично.
Работа в екип и сътрудничество	• служителят работи в сътрудничество с други колеги, а не самостоятелно или в конкуренция с тях. съобразява се и прилага правилата на екипа; • включва способността да насърчава и подпомага останалите и, от своя страна, да участва в открит, непрекъснат обмен на информация и мнения, различаващи се от останалите; • екипът може да е в рамките на един отдел, дирекция или цялата организация.
Разрешаване на конфликти – справяне с проблемни клиенти	• способността на служителя да разпознава, усеща, осъзнава назряването на конфликтни ситуации и съпътстващите ги емоции; • осъществява анализ на източниците и причините на конфликта, задава въпроси относно причините, забелязва и отчита емоциите, измисля и предлага конструктивни решения, съвместно с другата страна.
Лична мотивация (енергичност и инициативност)	• реагира положително на променящите се изисквания и ситуации; • работи ефективно и под напрежение; • показва високо ниво на енергичност и ангажираност; • преследва целите неотстъпчиво и поддържа висока активност за продължителен период от време; • мотивира се от постигането на целите и успешното изпълнение на задачите; • умее бързо да взема решения под напрежение и при нестандартни/ необичайни ситуации. Не се страхувала поема отговорност.
Работа под напрежение/ стрес и издръжливост	• реагира положително на изискванията на промените и ситуациите; • служителят е устойчив и бързо се възстановява след тежки моменти; • спокоен, търпелив и умее да контролира емоциите си; • винаги се отнася с уважение и респект' към клиентите, независимо от ситуацията.
Управление и ридерство (само за	• способността да се разбират и балансират проблеми, свързани с човешки, финансови и други оперативни ресурси и това разбиране да е

ръководителите)	основата за вземане на решения, подобряващи работата на организацията; • включва прилагането на такива знания и умения при поставяне и постигане на целите, които допринасят за повишаване ефективността на организацията; • служителят притежава и прилага стил на управление / ръководене, отговарящ на спецификата на екипа, естеството на работа и насърчава постигането на изключителни резултати.

2. Определяне на потребностите от обучение

Целевата група е определена съобразно организационното ниво, длъжността и правомощията на съответните служители, както и ясно изразеното им разбиране и подкрепа за осъществяването на настоящото проучване за оптимизиране на процесите в АЗ. Общият брой на участниците е 24, като 6 са от Централното управление в гр. София, 4 - от Регионалната служба по заетостта в гр. Пловдив, а останалите - от дирекции „Бюро по труда" в гр. Казанлък, гр. Пловдив и гр. Пирдоп, представени в Таблица 2.

Таблица 2

Брой участници в проведеното проучване

Организационно ниво	Населено място	Брой участници
Централно управление	София	6
Дирекция „Регионална служба по заетостта" (ДРСЗ)	Пловдив	4
Дирекция „Бюро по труда" (ДБТ) от голям мащаб	Казанлък	7
Дирекция „Бюро по труда"(ДБТ) от средно голям мащаб	Пловдив	4
Дирекция „Бюро по труда"(ДБТ) от малък мащаб	Пирдоп	3
Общо		24

Забележка: Представителите на централното управление са 13, като в хода на предишно изследване са участвали 7 участника.

Предварително е изготвен писмен материал (писмо-покана за участие в проекта) и съгласуван с представител на АЗ. Той е разпратен до всички участници и предоставя информация за целта и подхода на работа, начина, по който ще се осъществи проучването, как ще се използва информацията, събрана от отделните служители. Към него е приложен профилът на компетенциите и въпросите, свързани с тях за предварително обмисляне на отговорите и подготвяне на конкретни примери от практиката, които най-точно да показват проявлението на съответната компетенция. Писмото потвърждава силната заинтересованост на ръководството на АЗ към проучването, подготвя и предразполага определените служители към доброволно активно сътрудничество.

За изпълнението на проекта се използва методология, прилагана в международен мащаб и адаптирана за спецификата на публичния сектор и естеството на работата на АЗ. За прегледа на готовността и потенциала на екипа по промяната е приложена концепцията на центровете за оценяване и развитие. Тя включва измерване чрез различни средства на изявата на наблюдаеми поведения, нагласи, умения на служителите спрямо предварително определени компетенции за роли / длъжности. В случая всички служители са оценени спрямо приоритетните подгрупи компетенции за съответното организационно ниво. Компетенцията „Управление и лидерство" е изследвана само за хората на ръководни длъжности. Стремежът е чрез прилагането на различни средства от обучени консултанти-оценители да се осигури максимална степен на обективност на резултатите.

Центърът за оценяване е приложен с цел да се анализират силните страни на екипа по промяната, както и потребностите от усъвършенстване и обучение на служителите в АЗ. Получената, анализирана и обобщена информация послужи като основа за определяне

потребностите от поддържащо обучение на действащите служители и изготвяне на програма за развитие. Изводите бяха използвани и за изготвяне програма за въвеждане на новопостъпващите служители.

Оценяването на компетенциите е извършено с активното участие и сътрудничество на определените служители. На основата на разработените и съгласувани компетенции се пристъпва към прегледа и оценяването на групата служители от централно, регионално и местно ниво, предвидени за включване в екипа по промяната, като се преценява тяхната готовност и потенциал за управление на промяната и внедряване на оптимизираните процеси.

Въз основа на съвкупността от основните компетеции за АЗ е разработена матрица на инстументариума (средствата), който да се приложи за определяне на степента на проявление на компетенциите във всеки сътрудник. Наборът от средства включва две от най-ефективните и тествани средства - структурираното интервю на база компетенции и психометрични анкети / тестове. Различните средства са интегрирани помежду си и допълват общата картина, получена за екипите.

Структурираното интервю на база компетенции е първичен източник на информация за всички разглеждани компетенции. Психометричните тестове са използвани като допълнителен вторичен източник на оценяване на част от дефинираните компетенции.

Разработената матрица на средствата за оценяване е представена в Таблица 3.

Таблица 3

Матрица на средствата за оценяване

№	Компетенция	Структурирано интервю на база компетенции	Тест на Белбин за роли в екипа	Анкета за индивидуални стилове на управелние / лидерство
1.	Управление на промяната	x		
2.	Планиране и организиране	x		
3.	Практическо разрешаване на проблеми	x		
4.	Изготвяне на оптимизирани решения от финансова гледна точка	x		
5.	Съветване/консултиране на вътрешни и външни клиенти	x		
6.	Анализиране на данни и информация	x		
7.	Аналитично мислене	x		
8.	Ориентация към обслужване на външния клиент	x		
9.	Установяване и поддържане на мрежа от контакти	x	xx	
10.	Установяване на междуличностна устна комуникация/общуване	x	xx	xx
11.	Умения за писмена комуникация	x	xx	xx
12.	Ориентация към постижения и действия	x	xx	xx
13.	Методичност при изпълнение на задачите	x	xx	xx
14.	Работа в екип и сътрудничество	x	xx	xx
15.	Разрешаване на конфликти/справяне с проблемни клиенти	x	xx	xx

№	Компетенция	Структурирано интервю на база компетенции	Тест на Белбин за роли в екипа	Анкета за индивидуални стилове на управелние / лидерство
16.	Лична мотивация (енергичност и инициативност)	x	xx	xx
17.	Работа под напрежение/ стрес и издържливост	x	xx	xx
18.	Управление и лидерство (само за ръководители)	x	xx	xx

x - първичен източник на информация; xx - вторичен източник на информация

Структурираното интервю включва по един или два въпроса за всяка компетенция, за да може да се установи настоящото и равнище на изява за всеки един от участниците. Въпросите са фокусирани върху описването на конкретен казус или ситуация от ежедневната работа, като предварително са очертани благоприятни и неблагоприятни индикатори за изява за всяка от компетенциите. Всички участници отговарят на едни и същи въпроси, за да има възможност да се осигури еднаква база за сравнение. Служителите описват начина по който са реагирали или са се справили със съответната ситуация, предприетите действия и постигнатите резултати. Описаното поведение се оценява по уточнени индикатори.

Психометрични анкети:

Тестът на Белбин за ролите в екип дава представа за предпочитаните поведения за работа в екип и позволява да се анализира ефективността на изследваните групи от гледна точка на съществуващите роли;

Анкета за стила на управление- разглеждат се предпочитаните стилове на управление.

Скала на оценяване:

Разработената Скала на оценяване степента на изява на компетенциите на всеки служител е тристепенна и включва:

НР - нуждае се от развитие;

ОО - отговаря на очакванията;

НО - надхвърля очакванията.

Определянето на подгрупите от приоритетни компетенции във връзка с потребностите от обучение е осъществено за всяко структурно звено на АЗ, като са представени в табл. 4.

Таблица 4

Определяне на потребностите от обучение в АЗ

№	Компетенция	Централно ниво	Регионално ниво	Местно ниво
1.	Управление на промяната	x	x	x
2.	Планиране и организиране	x	x	
3.	Практическо разрешаване на проблеми	x		x
4.	Изготвяне на оптимизирани решения от финансова гледна точка	x	x	x
5.	Съветване/консултиране на вътрешни и външни клиенти	x	x	x
6.	Анализиране на данни и информация	x	x	
7.	Аналитично мислене	x	x	
8.	Ориентация към обслужване на външния клиент			x
9.	Установяване и поддържане на мрежа от контакти	x	x	x

10.	Установяване на междуличностна устна комуникация/общуване			x
11.	Умения за писмена комуникация	x	x	
12.	Ориентация към постижения и действия	x	x	x
13.	Методичност при изпълнение на задачите		x	x
14.	Работа в екип и сътрудничество	x	x	x
15.	Разрешаване на конфликти/справяне с проблемни клиенти			x
16.	Лична мотивация (енергичност и инициативност)	x	x	
17.	Работа под напрежение/ стрес и издръжливост			x
18.	Управление и лидерство (само за ръководители)	x	x	x

3. Разработване на програми за въвеждащо и поддържащо обучение

Основававайки се на анализа на резултатите и откроените силни страни и области за доусъвършенстване, на допълнителни разговори с директора на Дирекция „Административно-правно обслужване" и направено проучване за удовлетворението от въвеждането в работата на новопостъпили директори на БТ, се изготви програма за продължаващо обучение за служителите на АЗ и програма за въвеждащо обучение на новопостъпващи. Примерни такива са разработени в детайлен вид и схематично представени в табл. 5 и 6.

Таблица 5

Програма за въвеждащо обучение

N	Действия	Очаквани резултати	Време / продължителност	Отговарящ
1.	Посрещане на новопостъпващия служител	• запознаване с първите стъпки, които му предстоят за деня; • уреждане на формалности при необходимост;	Сутринта на деня на постъпването на работа	Началник отдел „Човешки ресурси"
2.	Обиколка на институцията	• представяне на новия служител; • бързо първоначално запознаване с организационната структура, ориентиране в разположението на отделите, запознаване с инфраструктурата (помещения);	Веднага след посрещането Очаквана продължителност: 30 мин.	Началник отдел „Човешки ресурси"
3.	Кратко запознаване с висшето ръководство	• доказан интерес към личността и първоначално мотивиране на новопостъпващия	В деня на постъпването, в удобен за началника момент	Началник отдел „Човешки ресурси"
4.	Представяне на АЗ (презентация)	• разбиране и научаване на мисията, основните цели, услуги на АЗ; • запознаване с ключови моменти от вътрешните правила на работа, административни процедури, политика за работа с ИТ, политики в областта на ЧР (система за атестиране), важна информация, свързана с организационната култура (желани поведения, ценности, нагласи) на АЗ, която трябва да се знае от самото начало; • получаване на промоционални материали, брошури;	Първият ден след обиколката	Началник отдел „Човешки ресурси" Началник на ИТ отдел, други релевантни специалисти

N	Действия	Очаквани резултати	Време / продължителност	Отговарящ
5.	Разговор с прекия ръководител	• настаняване на работното място; • научаване на основните отговорности и задължения на отдела и на длъжността, на която е назначен новопостъпилия, най-чести взаимовръзки и взаимодействия с други отдели (РСЗ/ДБТ) социални партньори, общи изисквания към изпълнението на работата, ”неписани” правила на работа за отдела и др. • запознаване с принципите на целеполагането; • предоставяне на пакет документи за изучаване през първите две седмици, уточняване на очакванията за работа;	Първият работен ден Очаквана продължителност- около час и половина	Прекият ръководител или упълномощен от него служител
6.	Самостоятелно обучение по законите, нормативните документи и другите материали, включени в пакета документи	• задълбочено запознаване със задължителната нормативна уредба; • изготвен списък с въпроси за разясняване;	Първите две седмици след постъпването на работа	Новоназначеният служител
7.	Среща за обсъждане на изучената нормативна уредба	• доизясняване на нормативната уредба, получаване на отговори на въпросите, показване на добро разбиране на материята;	След приключване на самостоятелното обучение	Прекият ръководител и новопостъпилият служител
8.	Предоставяне на наръчник с най-чести въпроси и отговори от практиката	• запознаване и ползване на споделения опит;	След запознаване с пакета документи за седмица	Прекият ръководител
9.	Определяне и работа с наставник	• ежедневно насочване, ползване на опита и съветите на по-старшия служител, съдействие и контрол, източник на информация, развитие на служителя със споделени отговорности;	Първите шест до осем месеца след постъпването на работа	Прекият ръководител или упълномощен наставник от прекия ръководител
10.	Посещения и разговори на място със служители от РСЗ, ДБТ и централата, които могат да бъдат образец за работа които могат да бъдат образец за работа	• преки впечатления от работата на звената; • наблюдаване опита и организационната култура на „добрите” практики в системата; • изграждане на мрежа от полезни контакти в системата; • изграждане на мрежа от полезни контакти;	След първите две седмици, в продължение на месец/два	Началник отдел ЧР, прекият ръководител и ръководителят на посещаваното звено
10.	Формално обучение за работа в екип	• развиване на умения за работа в екип;	В рамките на първите шест месеца	Прекият ръководител и Началник ЧР
11.	Формално обучение по междуличностно и организационно общуване.	• развиване уменията за общуване;	В рамките на първите шест месеца	
12.	Други релевантни формални обучения за длъжността на служителя, предоставяни вътрешно от АЗ	• разширяване на знанията, опита и уменията на служителя;	В рамките на първите шест месеца	
13.	Провеждане на формални периодични срещи с прекия ръководител (през седмица или две)	• получаване на обратна информация относно навлизането в работата, получаване на отговор на нововъзникнали въпроси, донастройване / коригиране на поведения;	Първите три месеца	

N	Действия	Очаквани резултати	Време / продължителност	Отговарящ
14.	Участия в срещи, семинари, релевантни за естеството на работа на новопостъпилия служител, организирани от АЗ на различни нива.	• навлизане в дълбочина в тематиката на АЗ, изграждане на мрежа от полезни контакти.	Особено важни в първите три месеца	

Таблица 6

Програма и форми на поддържащо обучение

№	Тематика	Вид на обучението	Цели	Очаквани резултати	Продъл-жителност
1.	Оптимизирани процеси в АЗ	Работен семинар	• да се запознаят служителите с аргументите за оптимизиране на процесите; • да се разбере какво и как точно се променя; • да се усетят ползите от оптимизираните процеси; • да се очертаят приоритетните последващи действия; • да се предостави възможност да бъдат зададени пряко изясняващи въпроси.	• служителите ще получат необходимата информация за смисъла на промените и ще си тръгнат с проект на план на действие; • служителите ще бъдат мотивирани и спечелени за целите на промяната;	1 ден
2.	Управление на промяната	Формално обучение	• да се постави концептуална рамка на промяната в общия случай; • да се разгледа управлението на промяната отблизо и градивните й елементи; • да се постигне яснота за справянето със съпротивата към промяната в миналото АЗ; • да се осъзнае каква може да бъде собствената роля и ролята на участниците в промяната; • да се постигне разбиране за процеса на управление на съпротивата към промяната.	• служителите ще разберат естеството на проблемите, свързани с осъществяване на промени; • ще научат подходи и получат инструменти, които да ги подпомогнат на практика при осъществяването на промени в работата им;	1 ден
3.	Изграждане на ефективен екип	Формално обучение	• да се разгледа процеса на изграждане на екип; • да се запознаят участниците с факторите за изграждане на ефективен екип и с начина на анализиране ефективността на екипа; • да се обяснят ролите в екипа и необходимите поведения за работа в екип; • да се разгледат етапите от развитието на екипа.	• очаква се да се постигне още по-висока степен на разбиране на екипната работа и синергиен ефект; • участниците ще умеят да прилагат различни подходи и инструменти за периодично разглеждане работата на екипа, ролите в екипа за по- задълбочено изучаване нагласите на членовете му с	1 ден

№	Тематика	Вид на обучението	Цели	Очаквани резултати	Продъл-жителност
				оглед на по - ефективното използване на силните страни на хората в процеса на работа;	
4.	Умения за междуличностно общуване	Формално обучение	• да се запознаят участниците с модела на междуличностното общуване; • да се упражнят умения за словесно и несловесно общуване; • да се разбере техниката на даване и получаване на обратна информация; • да се представи концепцията на междуличностното общуване, насърчаващо взаимодействието между хората спрямо това, което поражда конфронтация.	• участниците ще повишат съзнателното си отношение към правилното междуличностно общуване; • ще доразвият уменията си за словесно и несловесно общуване; • ще знаят и ще са упражнили как да дават конструктивна обратна информация на колегите си; • ще разполагат с конкретни идеи за словесни формулировки, насърчаващи желанието на хората да работят съвместно; • ще имат общ ефект върху и ще подпомогне още повече ориентирането на организационната култура към конструктивните типове;	1 ден
5.	Организационно общуване	Формално обучение	• да се разгледат проблемите на организационното общуване; • да се анализират видовете информация, която тече в АЗ, посоките на информационните потоци и тяхната целесъобразност; • да се систематизират бариерите за организационното общуване и анализират най-често срещаните в АЗ; • да се дадат предложения за преодоляването на информационните бариери; • да се разберат възможните канали и средства на предаване на информацията и се очертаят най-	• участниците ще затвърдят разбирането си за важността на организационното общуване; • ще осъзнаят полезността на поддържането на целенасочена мрежа от контакти; • ще разбират информационните бариери и ще знаят какви конкретни допълнителни усилия да полагат за преодоляването им; • ще умеят да изготвят комуникационен план за различни служебни инициативи;	1 ден

№	Тематика	Вид на обучението	Цели	Очаквани резултати	Продъл-жителност
			подходящите за АЗ; • да се обясни концепцията за комуникационния план и упражни изработването му.		
6.	Стратегически насоки на развитие на АЗ	Годишна конференция на АЗ	• да събере на едно място ключовите служители от АЗ (служители от Централното управление, РСЗ и ДБТ) и демонстрира признание на постиженията им; • да запознае официално публиката с обобщените резултати на АЗ през изтеклата година, постижения, области за доусъвършенстване; • да представи пред широка аудитория приоритетните стратегически задачи пред АЗ; • да даде възможност на отличилите се РСЗ и ДБТ д споделят крупен успешен опит с останалите; • да мотивира служителите за бъдещи постижения.	• ще мобилизира служителите за настъпила нова стопанска година; • участниците ще знаят общата картина и стратеги-ческите приоритети за годината за АЗ от първоизточника (ръководителя на АЗ и Министъра на труда и социалната политика); • ще имат ориентация за предстоящата работа; • ще представи възможност за осъществяване на контакти между служителите на АЗ; • ще утвърди традицията на признаване успехите на отличили се служители;	1 ден
7.	Въвеждане на нови технологии за услугите	Работна среща	• да даде възможност за обсъждане на проекти за въвеждане на нови технологии или промени в съществуващи технологии с отличили се представители на ДБТ и РСЗ, имащи отношение към услугата; • да осигури среда за споделяне на опита от практиката на представителите от ДБТ; • да се провери осъществимостта на предложенията с тези, които ще ги прилагат на практика предварително, за да се избегнат евентуални нецелесъобразни решения; • да се спечели на ранен етап съпричастността на тези, които ще внедряват промените.	• ще отрази мнението на различни страни при окончателното изготвяне на промяната; • ще подготви своевременно изпълнителите на промените; • ще спечели и изгради чувство на „собственост“ върху проблема с цел по-лесно управление и осъществяване на промяната;	½ или 1 ден (по преценка на ръководството на АЗ)
8.	Запознаване с аспекти на прилагането на изменения в Закони, нормативни актове и др.	Работна среща – семинар	• да се запознае по-широка публика (представители на РСЗ и ДБТ) с измененията и нормативната уредба; • да се дадат разяснения по спецификата на	• своевременно ще даде информация, знания и опит и ще осигури унифициран подход на прилагане на практика на	½ или 1 ден (по преценка на ръководството на АЗ)

№	Тематика	Вид на обучението	Цели	Очаквани резултати	Продъл-жителност
			прилагането им на практика с цел унифицирано тълкуване и еднакъв подход на работа от всички структури на АЗ; • да се създаде среда за обсъждане с цел изясняване на всички аспекти на прилагането на измененията.	измененията на законите и нормативните уредби; • ще предостави първата обратна информация по прилагането на измененията за законотворците	
9.	Обмяна на успешен опит	Целеви посещения в центъра, РСЗ, други ДБТ	• да се обмени целенасочен опит с по- успешно справящи се звена (РСЗ, ДБТ); • да се сравнят с останалите с цел да направят последващ анализ на силните си страни на работа и тези, които могат да се усъвършенстват; • да се наблюдава начина на работа и усети атмосферата; • да се покажат конкретни подходи и средства, които улесняват изпълнението на ежедневните задачи.	• служителите ще ползват по-добрия опит; • служителите ще придобият увереност за правилността на действията си или ще коригират за по-добро изпълнение някои от тях; • ще разшири мрежата от полезни контакти;	Според потреб-ностите
10.	Обсъждане на тенденциите на пазара на труда в региона и начертаване на действия за отговаряне на тези тенденции	Периодични работни срещи на регионално ниво	• периодично да се представят тенденциите на пазара на труда в различните му аспекти пред работни групи от АЗ- централно ниво, РСЗ и ДБТ; • да се доуточняват релевантните източници на информация, да се актуализират или доразвиват факторите, включени в анализа, да се обмислят начини за подобряване на анализа на данните; • да се генерират идеи (на принципа на брейнсторминга) за предприемане на мерки в съответствие с тенденциите; • да се изработват проекто-решения за ръководството, отчитайки мнението на представители на различни звена.	• ще популяризира резултатите от работата на ДБТ и РСЗ; • ще подобрява качеството на анализа на данни; • своевременно ще дава предложения за решения, съобразени с анализираните тенденции на пазара на труда;	½ или 1 ден (по преценка на ръководството на АЗ)
11.	Самостоятелно развитие на служителя	Самообучение	• да се запознава самостоятелно със закони и нормативна уредба, необходима за ежедневната работа; • да разшири познанията си с близки за АЗ области от законодателството, за да може пълноценно да удовлетворява	• постоянно усъвършенстване на служителя и актуализиране на знания и опит; • ориентация към постижения и действия;	Непрекъснато

№	Тематика	Вид на обучението	Цели	Очаквани резултати	Продъл-жителност
			очакванията на клиентите; • постоянно активно да ползва опита на изявените експерти в АЗ; • целенасочено да развива уменията си, отчитайки обратната информация, получавана от ръководителя и колеги.		
12.	Продължаващо развитие на служителя	Ротация на работното място – целесъобразно преместване на различни работни места, след насочване и съгласуване с прекия ръководител	• да се получи разбиране за работата на колегите; • да се усвоят нови знания и умения; • да се осигури взаимозаменяемост на служителите; • да се развиват колегиални взаимоотношения на сътрудничество и помощ.	• ще се разшири виждането на служителя за естеството на работата в РСЗ или ДБТ; • ще се обогати опита и ще се развият допълнителни умения на служителя; • ще се осигури среда за изява на силните страни на служителя с цел последващо ориентиране към най-подходящо работно място и постигане на високи резултати от този служител;	В съответствие с програма, разработена от прекия ръково-дител
	Продължаващо развитие на служителя	Профилиране / специализация	• да се даде възможност на служителя да задълбочи познанията си и опита си в конкретна област, присъща за неговите квалификации, нагласи, поведения; • да представя пред колегите си в тази област предложения за решение, проекти, разработки и др.	• служителят ще се изгради като капацитет в определена област(и);	Непрекъснато
13.	Кариерно израстване и развитие на ключови служители	Индивидуална работа и подготовка на служителя, ориентирана към израстване	• служителят да работи със специално определени експерти от звена на различни нива на АЗ; • да се създаде среда на растеж на служителя.	• постепенно устойчиво развитие на ключови служители от звена на АЗ; • системно наблюдение и очертаване на подготвени кадри за заемане на ръководни вакантни длъжности.	Според потреб-ностите

III. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Общата стратегия за бъдещето, одобрена от Европейските публични служби, е в отговор на предизвикателствата на динамичните промени в социалната среда и съобразена с изискванията на стратегическата рамка за развитие на „Европа 2020“. Това, което прави

впечатление, че същата е насочена към реализацията на ефективна система за управление на човешките ресурси, базирана на управлението по компетентност и компетенции в съответствие с развитието на информационните и нанотехнологиите и в отговор на потребностите от една страна на така нареченото „дигитално поколение“ и от друга- на съвременния, глобализиран пазар на труда.

За ефективното внедряване на оптимизираните процеси за работа в АЗ е важна комбинацията от три критични фактора за успех:

готовността и потенциала на хората, включени в екипа по промяната;

ангажираността на ръководството да подкрепя и води промяната;

наличието на въвеждащо и поддържащо обучение.

Наблюдавани са следните положителни характеристики на потенциала на екипа на промяната, което говори за наличие на предпоставки за нейното успешно осъществяване:

Всички членове на екипа имат предварителна позитивна нагласа към промяната и с желание биха участвали в провеждането й;

Осъществена е значителна подготовка, включително формално обучение, на повечето от изследваните служители, както в техническо / професионално отношение, свързано с познаването на законодателството и технологиите за осъществяване на различните видове услуги, така и в поведенчески аспект и умения за работа с хора - за повишаване на техните умения за работа в екип, обслужване на клиентите и междуличностно общуване;

Екипът по промяната е в добро състояние на духа - мотивиран е за работа, устремен е към постигане на резултати, характеризира се с висока енергия, има богат потенциал.

Като по-нататъшен израз на своята ангажираност ръководството е необходимо да способства за осъществяването на следните действия:

Задълбочено запознаване със същността на промяната, свързана с оптимизирането на процесите и ползите от нея;

Постигане на ясно разбиране за общите цели, целите по звена и индивидуалните цели за всеки един член на екипа и по какъв начин ще бъдат следвани;

Разграничаване на отговорностите и задълженията за всяко звено и служител, и изработване план за действие;

Осигуряване на формално обучение по управление на промяната и общуване;

Изготвяне на комуникационен план за промяната.

Програмите за въвеждащо и поддържащо обучение да се фокусират върху изграждането и усъвършенстването на конкретни компетенции у служителите и предаването на опит и умения от най-подготвените на всички останали, като по този начин се постигне критична маса, необходима за успеха на промяната.

Разработките да са осъществени по такъв начин, че да намират приложение в текущата оперативна работа на служителите на АЗ, а не само за конкретния проект по внедряване на оптимизираните процеси.

Литература:

1. Агенция по заетостта: http://www.az.government.bg/
2. Принос на публичните служби по заетостта към стратегията „ЕС 2020“. Документ за стратегията на ПСЗ за 2020г.
3. Оперативни документи на Агенция по заетостта
4. Терзиев, В. Предизвикателства пред социалното програмиране в контекста на насърчаването на социалната активност и регулирането на социалното развитие чрез активни политики, Примакс- Русе, 2015.

Arsenjev Y.N.
Doctor of Technical Sciences, Professor
Russian Academy of National Economy and Public Administration under the President of the Russian Federation, Tula branch
Davydova T.Y.
Ph.D., Associate Professor
Tula State Pedagogical University

STATE INFORMATION RESOURCES IN THE FIELD IMPROVING THE QUALITY OF LIFE OF THE COMPANY AND THE DISABLED

Арсеньев Ю.Н.
доктор технических наук, профессор
Российская академия народного хозяйства и государственной службы при Президенте РФ, Тульский филиал
Давыдова Т.Ю.
кандидат педагогических наук, доцент
Тульский государственный педагогический университет

ГОСУДАРСТВЕННЫЕ ИНФОРМАЦИОННЫЕ РЕСУРСЫ В СФЕРЕ ПОВЫШЕНИЯ КАЧЕСТВА ЖИЗНИ ОБЩЕСТВА И ИНВАЛИДОВ

Studied directions of development of the state information resources and improve the quality of life of the community, including people with disabilities.
Keywords: *government information resources, higher-quality of life, improvement of processes.*

Исследованы направления развития государственных информационных ресурсов и повышения качества жизни общества, в т.ч. людей с ограниченными возможностями.
Ключевые слова*: государственные информационные ресурсы, повышение качества жизни, совершенствование процессов.*

Согласно Федеральному закону «О социальной защите инвалидов в Российской Федерации» (24.11.1995 № 181–ФЗ) инвалид - «лицо, которое имеет нарушение здоровья со стойким расстройством функций организма, обусловленное заболеваниями, последствиями травм или дефектами, приводящими к ограниченной жизнедеятельности, и вызывающее необходимость социальной защиты». Ограниченная жизнедеятельность инвалида состоит в утрате им способности или возможности осуществлять самообслуживание, самостоятельно передвигаться, ориентироваться, контролировать свое поведение, вести трудовую деятельность [1, 2].

Внедрение информационно-компьютерных технологий и систем в сферу государственного, регионального и муниципального управления (ГРМУ) является стратегической целью власти и исполнительных органов государства в обеспечении российского населения качественными продуктами и услугами, повышения качества жизни всех страт населения, в т.ч. инвалидов. Успеха в этой сфере можно достичь лишь при стремлении соответствовать международным стандартам и результатам, достигаемым лидерами в конкретных сферах деятельности - экономике, экологии, образовании, культуре и др. [1-10].

Сегодня субъекты рынка (СР) функционируют и развиваются одновременно в ряде сред, причем возможность его устойчивого развития определяется тем, в какой мере ему удается соответствовать требованиям, предъявляемым к эффективности, качеству и надежности. В финансовой среде успех функционирования субъекта рынка связан с финансовой устойчивостью, обеспечиваемой методами финансового менеджмента. Влияние на СР производственной среды обусловливает: выпуск пользующейся спросом у потребителя продукции с применением методов теории менеджмента качества; создание для работающего персонала СХ благоприятных условий производительного и безопасного труда,

обеспечиваемых методами менеджмента качества, профессиональной безопасности и защиты здоровья сотрудников (рис. 1, 2).

Рис. 1. Информационная модель К. Исикавы (а), факторы, влияющие на качество конечного продукта (б) и «звезда качества» субъекта рынка (в):

1 - менеджмент качества ИСО 9004; 2 - экологический менеджмент ИСО 14001; 3 – менеджмент профессиональной безопасности и здоровья OHSAS 18001; 4 - система менеджмента социальной ответственности SA8000; 5 - система финансового менеджмента на базе сбалансированных показателей, ориентированных на учет бизнес-

процессов, финансов, клиентов, обучения персонала; 6 – качество; 7 – цель управления качеством.

Мировой опыт и практика менеджмента отражены в пятой «звезде» качества и стандартах: ИСО 9001 - системы менеджмента качества, ИСО 14001 - системы экологического менеджмента, OHSAS 18001 - системы менеджмента профессиональной безопасности и здоровья, SA 8000 - системы менеджмента социальной ответственности. Универсальность методологии и стандартов ИСО 9001 позволяет создавать интегрированные системы менеджмента (ИСМ).

Рис. 2. Компоненты качества жизни личности и общества

СПКЖ – структура понятия «качество жизни»; КЛ – качество личности; КСОб – качество среды обитания; КСОт – качество социальных отношений; ККОб – основные критерии качества образования; КМО – качество медицинского обслуживания; КНиК – качество науки и культуры;

КЛ – качество личности: свойства физические (Физ), духовные (Дух), интеллектуальные (Инт), профессиональные (Прф), психические (Псх);

КСОб – качество среды обитания: нормальная среда и экология (НСиЭ); качественное сбалансированное питание (КСбП); забота о здоровье каждого (ЗоЗК); возможность качественного отдыха (ВКО); безопасность (Без);

КСОт – качество социальных отношений: равенство в правах независимо от социального статуса и пола (РПр); гарантия получения качественного образования (ГПКО); обеспеченность работой в соответствии с образованием и квалификацией (ОРОК); реальная правовая защита каждого (РПЗК); достоверная информация о происходящем (ДИоП); экономическая состоятельность и независимость трудящегося (ЭСиН);

ККОб – основные критерии качества образования: степень обученности и достоверность оценки личности (СОДО); адаптация к социуму и естественной среде как итог оптимального развития личности (АСЕС); уровень воспитанности и объективность оценки личности (УВОО); эффективность управления системой образования (ЭУСО);

КМО – качество медицинского обслуживания: реальная забота о здоровье личности (РЗЗЛ); уголовное преследование за фальсификацию медикаментов (ПФМ); преобладание рождаемости над смертностью (ПРС); оснащенность современным медицинским оборудованием (ОМО);

КНиК – качество науки и культуры: возможность самореализации и творчества (ВСТ); приоритетная поддержка государством образования, науки и культуры (ПОНК);

реальная возможность приобщения к культуре и традициям (ПКиТ); адекватная оценка творчества личности (АОТЛ).

Идентичны элементы и требования стандартов ИСО 14001 и OHSAS 18001, хотя первый направлен на снижение негативного воздействия СР на окружающую среду, а второй — на снижение и исключение негативного воздействия производственных факторов на здоровье персонала и имущество СР.

Реализация любой стратегии функционирования и развития СР (рост выпуска продукции, пользующейся спросом, расширение географии продаж, сети филиалов на внутренних и внешних рынках) требует маркетинга потребителей, планирования выпуска продукции, услуг, разработки применяемой технологии.

Менеджменту СР необходимы новые документы - руководства по экологическому менеджменту, менеджменту безопасности и социальной ответственности, политике и целям в сферах экологии, профессиональной безопасности и социальной ответственности; идентификация опасностей в сферах промышленности и охраны здоровья, организация контроля и мониторинга окружающей среды, рационального использования воды и энергии; планы локализации и ликвидации аварийных ситуаций; работы с поставщиками услуг; информирование населения и руководящих органов о чрезвычайных ситуациях, промышленных авариях, технологических катастрофах и т.п. Учет требований стандартов ИСО 14001, OHSAS 18001, SA 8000 обусловливает внесение корректив в создаваемые СМК (табл. 1), обучения менеджмента ГРМУ новым методам обеспечения качества жизни всего общества, в т.ч. инвалидов, так и персонала разнообразных СР.

Федеральные государственные образовательные стандарты (ФГОС) для образовательных учреждений высшего образования (ОУ ВО) РФ должны сформировать содержание образования, сочетающее предметность и субъектность в сферах технологии и производительности труда, высокой культуры производства, учитывать требования рынка труда и мировые критерии качества. От ОУ ВО требуются их модернизация, повышение профессионального качества их профессорско-преподавательского состава, практической направленности учебного процесса, тесного взаимодействия с производством. Ориентиром для ОУ ВО разных форм, уровней, типов и видов должно стать, как и прежде, качество подготовки выпускников, а девизом – их профессионализм, карьера, успех.

Таблица 1

Направления развития процессов в системах менеджмента качества

Процессы СМК	Направление развития процессов СМК
Обязательства и ответственность руководства	Разработка политики, целей и программ в области экологии, безопасности и социальной ответственности Анализ реализации политики, целей, программ и функционирования системы менеджмента
Управление инфраструктурой субъекта рынка	Определение требований по экологии, профессиональной безопасности и здоровью персонала перед приобретением или созданием новых объектов. Контроль соответствия новых объектов нормативным требованиям; контроль сбросов, выбросов, энергии, воды, средств обеспечения безопасности труда и охраны здоровья персонала. Оптимизация использования и уровень экологической безопасности транспорта
Управление персоналом субъекта рынка	Участие персонала в улучшении экологической обстановки и повышении уровня безопасности. Инструктаж и обучение персонала вопросам экологии, профессиональной безопасности и здоровья
Анализ данных	Включение в анализ данных по экологии и рисков в области безопасности труда и охраны здоровья
Постоянство улучшений и профилактики	Распространение мониторинга и контроля на область экологии, безопасности и социальной ответственности
Внутренний аудит	Проверки соблюдения экологических требований, безопасности и выполнения социальных программ
Планирование	Анализ текущих и перспективных планов, оценка экологии, рисков безопасности и охраны здоровья, обновление реестров экологии и рисков нанесения ущерба здоровью

Связь с заказчиками	Учет экологических показателей продукции, правильности применения и утилизации продукции
Проектирование и разработка	Учет экологии, безопасности труда и охраны здоровья в требованиях проектов, создании и модернизации продукции, внедрении новых технологических процессов, эксплуатации продукции в течение ее жизненного цикла. Проверка на условия экологии и безопасности инноваций
Закупки и хранение материалов	Согласование с поставщиками условий по экологии, поставке сырья и комплектующих, их безопасности и поведению на территории субъекта рынка
Производство	Снижение выбросов, сбросов, потребления воды, энергии; сбор и степень переработки отходов. Мониторинг соответствующих норм производственных процессов по экологии, безопасности труда и охране здоровья персонала, соблюдения субподрядчиками требований безопасности труда и охраны здоровья на территории субъекта
Сбыт и послепродажное обслуживание	Информирование потребителей о порядке использования продукции с учетом вопросов экологии и безопасности
Управление документацией	Актуализация документации законодательных требований в области экологии и безопасности труда, расширения сферы их использования
Метрологические средства производства	Распространение требований экологии и безопасности на средства измерительной техники и мониторинга
Содержание оборудования в рабочем состоянии	Учет требований в области экологии и безопасности

Стандарт ГОСТ Р ИСО 9001-2008 «Системы менеджмента качества. Требования» ориентирован на субъекты хозяйствования (СХ), управленческие органы (УО) ГРМУ, органы сертификации, оценивающие способности СР исполнения требований потребителей в области качества предоставляемой продукции, управленческих, в т.ч. образовательных, услуг. Повышение качества жизни общества - стратегическая цель развития любого государства при соблюдении гармонизации и баланса интересов всех заинтересованных сторон. Уровень риска принятия решений серьезно влияет на качество.

Отцы кибернетики (Н. Винер, Ф. Розенблат, Д. Биглоу, А.И. Берг и др.) считали, что качество – это информация, а менеджмент качества – «абсолютно кибернетическая» область знаний [12].

Цель планирования - оптимизировать любую величину, зависящую от управляемых и неуправляемых статистических факторов при сохранении минимизации в среднем, имеющих статистический и информационный характер. Комплексная стратегия развития СХ с ориентиром на качество ориентируется на соблюдение баланса интересов всех заинтересованных сторон, а выбор способов оценки рисков позволяет повышать качество принимаемых решений.

Системы менеджмента качества (СМК) базируются на процессном подходе. Анализ процессов следует вести по критерию добавляемой ими ценности для достижения запланированных результатов и улучшения их качества путем объективных измерений. СМК включает анализ и оценку: менеджмента охраны окружающей среды; профессионального здоровья и ответственности персонала; безопасности продукции и услуг; финансового менеджмента и менеджмента рисков. Однако в ОУ ВО и сфере ГРМУ изучению менеджмента качества и знаний не уделяют должного внимания (не изучают вообще или поверхностно).

О высоком качестве создания государственных информационных ресурсов в сфере повышения качества жизни общества, персонала СХ, людей с ограниченными возможностями, в частности, пока говорить не приходится, что и показывает реальное состояние дел, а также менталитет русских людей. Еще в 1928 г. наш великий предок, проф. И.А. Ильин указывал [11]: «...Где-то в глубине души у русского человека живет смутная, но твердая уверенность, что качество ему "не нужно"; что это - "заморские выдумки"; что при

нашем "обилии" и при "нашей" даровитости мы без учения и без старания, без умения и без навыка "по-своему справимся" и даже лучше выйдет»).

Алгоритм по технологии создания систем менеджмента качества таков:

1^0. Определяются потребности и ожидания собственника, потребителей, партнеров и других заинтересованных сторон.

2^0. Вырабатываются стратегия и политика управления качеством.

3^0. Определяются необходимые для реализации стратегии: бизнес-процессы; методы и показатели оценки эффективности с позиции качества.

4^0. Проводятся измерения и проверки по заданным показателям.

5^0. При выявлении несоответствий реализуются мероприятия по их устранению или по повышению показателей эффективности СМК.

6^0. Осуществляют построение и запуск процесса постоянного совершенствования системы управления качеством.

У каждого СР и государства в целом есть масса специфических и общих причин, побуждающих высшее руководство внедрять СМК (табл. 2). Основа успеха внедрения СМК, зависящего от объема произведенных затрат (рис. 3, 4) и срока их окупаемости, - убеждение высшего руководства предприятия в пользе вложения инвестиций в качество.

Улучшения государственного информационного ресурса, направленного на повышение качества жизни общества, в т.ч. людей с ограниченными возможностями, а также реорганизации и модернизации сфер экономики, бизнеса, ГРМУ и образования в РФ для достижения вышеуказанной цели можно путем:

Таблица 2

Основания для внедрения системы менеджмента качества

Для субъекта хозяйствования	Для сотрудников СХ	Юридические
1. Предупреждение дефектов снижает затраты на обеспечение качества 2. Освоение процессов управления качеством обеспечивает быструю самоокупаемость внедрения СМК 3. Вовлечение служб предприятия в реализацию требований СМК обеспечивает предупреждение несоответствий в продукции и действиях исполнителей 4. Стандартизация документации упрощает внесение конструктивно-технологических изменений и ускоряет доводку изделия. 5. Ориентация всех поставщиков на единые сертификационные требования способствует их однозначному восприятию и облегчает деловые контакты. 6. Реклама сертификата на внешнем рынке дает преимущество перед конкурентами	1. Привлечение персонала к участию в описании процессов СМК позволяет: а) осознать важность, придать четкость и наглядность процессам; б) добиться ясности в разграничении обязанностей; в) предупредить возникновение дефектов из-за несогласования действий исполнителей, облегчить идентификацию проблем качества. 2. Обучение сотрудников повышает общую культуру производства. 3. Четкая постановка задач управления мотивирует ответственность исполнителей. 4. Осознание ответственности за качество способствует взаимопониманию исполнителей и их совместной деятельности на благо предприятия	Сертификат на СМК имеет признанную силу доказательства наличия и функционирования процесса СМК, что важно в процедурах оценки степени ответственности за ущерб, вызванной некачественной продукцией, в вопросах защиты окружающей среды и т.п.

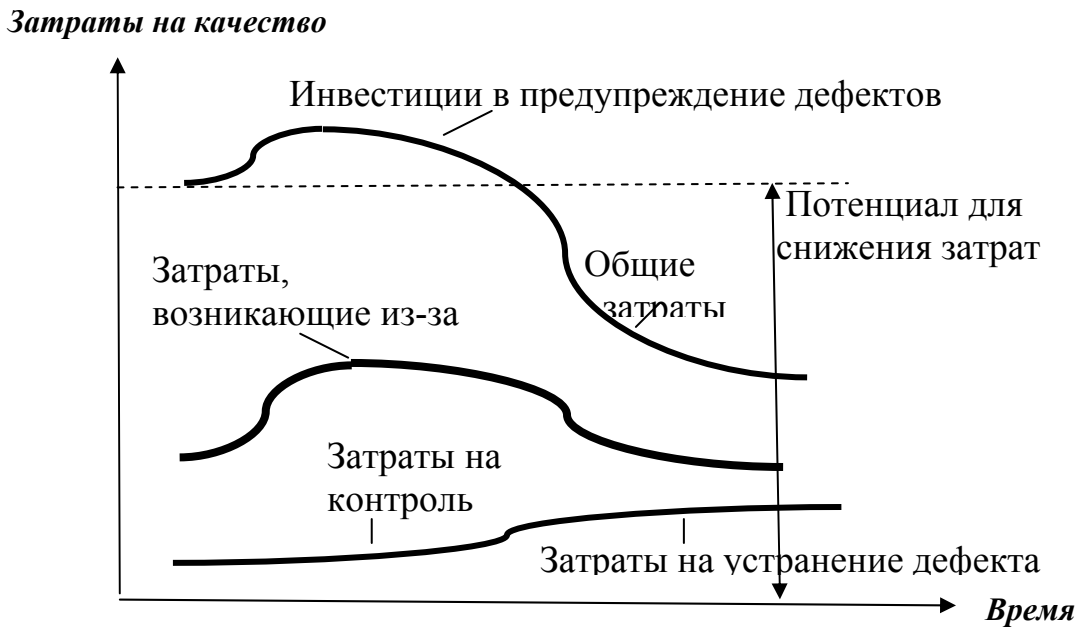

Рис. 3. Эффективность вложения инвестиций в качество

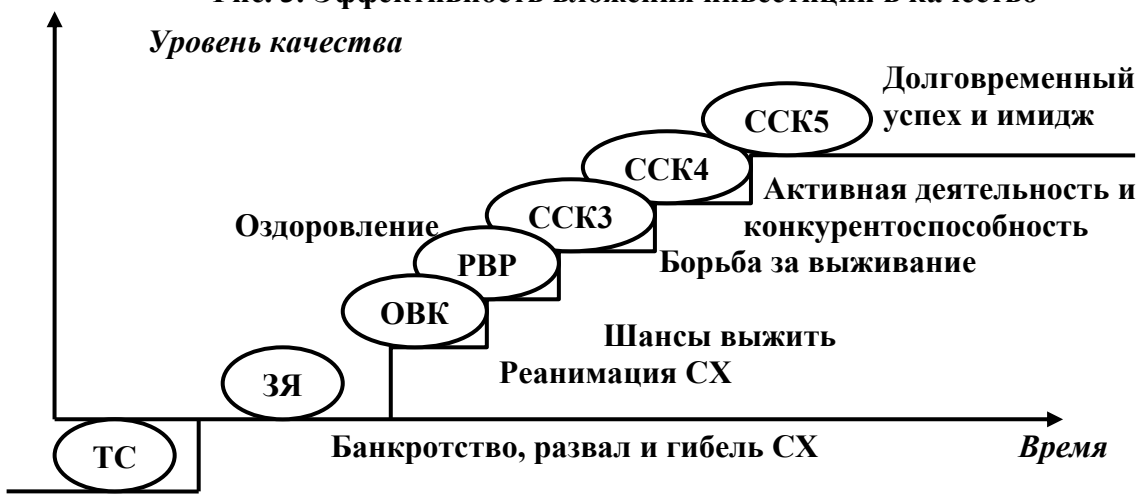

Рис. 4. Уровни качества в деятельности субъекта хозяйствования:
ТС – «тройной стандарт» - интриги, ложь, воровство, беспорядок, грязь, разгильдяйство в работе, плохие отношения персонала СХ; ЗЯ – здоровое «ядро» коллектива СХ; ОВК – осознание важности качества, элементарного порядка, чистоты; РВР – решимость высшего руководства к изменениям за внедрение статистических методов качества, борьбу с «тройным» стандартом; ССК3 – создание систем качества, адекватных «трем звездам»; ССК4 (ССК5) – «четвертая (пятая) звезда» качества.

I. Менеджерам УО ГРМУ изучить «азы» теории качества, опирающиеся на конкретные методы и уровни «пирамид качества и успеха», и осознать их.

II. Для повышения качества жизни общества в РФ полезно учесть советы одного из основоположников теории качества Э. Деминга:

1^0. Заручиться поддержкой высшего менеджмента СХ, УО ГРМУ в части необходимых перемен и изменения базовых принципов менеджмента качества.

2^0. Пригласить компетентных российских ученых, консультантов, хорошо знающих зарубежный опыт, или создать команду из российских и зарубежных консультантов, понимающих друг друга.

3^0. Создать клуб качества высших менеджеров СХ для выработки главных направлений работ и коллективных главных преобразований.

4^0. Разработать новые политику и философию качества, отражающие принципы менеджмента качества, соответствующие парадигме TQM, знаний и высокого интеллекта.

5^0. Организовать группы и кружки качества для совершенствования разработки проектов. Поставить перед ними задачи улучшения качества процессов, продукции и услуг, определить характер их взаимоотношений. Возглавлять группы и кружки должны **лидеры**, а не начальники.

6^0. Изменить систему оплаты труда, систему мотивации, материальное стимулирование применять лишь за достигнутое улучшение качества.

7^0. Отказаться от репрессивной системы менеджмента: искать причины, а не виновных. При злостной халатности или злом умысле этих работников следует увольнять; но их вина должна быть доказана.

8^0. Ввести «хозяев процессов» (рабочий, оператор, мастер, бригадир и т.п.). Определить их цели, ответственность, полномочия и взаимодействия, разрушить «барьеры» между подразделениями СХ.

9^0. Информацию о реальном качестве процессов сделать транспарентной и общедоступной, доводить до конструкторов и технологов.

10^0. Вовлечь персонал СХ в процессы улучшения качества, помнить о процедурах анализа, принятия или отклонения предложений и их внедрения (несоблюдение процедур наносит большой вред, ведет к потере партнеров).

11^0. Руководству и менеджменту разнообразных СХ научиться благодарить свой персонал, подчиненных и партнеров за хорошую работу.

12^0. Директора по персоналу следует освобождать от обязанностей по режиму, безопасности, корпоративным секретам (на эту должность не следует назначать бывшие сотрудники спецслужб, полиции, профсоюзные лидеры). На должность директора по качеству следует назначать высокообразованных сотрудников со степенью кандидата наук (в их отсутствие следует назначить начальника отдела технического контроля при условии прохождения им серьезных курсов по менеджменту качества).

13^0. Регулярно вести эстетическое воспитание коллектива (экскурсии, музеи, театры, выставки), поощрять работников с эстетическими наклонностями.

14^0. В производственных помещениях и офисах произвести ремонт туалетов, следить за состоянием полов и чистотой всех помещений.

15^0. Определить базовые стандарты систем качества и модели, адекватные заданным (выбранным) целям. Лучший результат получается на базе «пятой звезды качества» и ИСО серий 9004, 14000, 18000; SA 8000, сбалансированной системе финансовых показателей. Можно применять другие руководство (SPC из QS-9000; ИСО/ТУ 16949, стандарты TL 9000, AS-9000, GMP…)

16^0. Обучать служащих УО ГРМУ методам статистического управления, TQM, экономико-математическим методам, применению интеллектуальных систем и информационных технологий, моделей анализа и оценки рисков.

17^0. Соблюдать графики заседаний, собраний, мероприятий, ценить время, как главный ресурс СХ (уважение ко времени позже перерастет в уважение к правилам, алгоритмам и процедурам).

18^0. Из штатного состава СХ, УО ГРМУ удалить менеджеров грубых, невоспитанных, неопрятных, не умеющих говорить, слушать и слышать.

19^0. Высшему руководителю СХ, ОУ ВО, УО ГРМУ применить еще одну, собственную рекомендацию (это требует от высшего руководства и служащих СХ, УО сферы ГРМУ качеств, присущих мировым лидерам бизнеса, табл. 3).

III. Учеными США доказано, что наиболее слабое звено в менеджменте качества - высшее руководство многих СХ. Поэтому необходим жесткий отбор претендентов на высшие должности с оценкой их деловых, профессиональных компетенций и личностных свойств Умение принимать качественные управленческие решения в интересах общества и

СХ достигается лишь в процессе целенаправленного обучения и жесткого контроля способностей менеджеров.

Таблица 3

Личностные свойства 50 мировых лидеров бизнеса

Свойства	**Характеристика свойств и эффектов личности**
Главная установка	«*Делать нужные вещи правильно*»
10 общих для всех черт характера	1. *Страстность* в отношении к своим людям и фирмам, любовь к своему делу, умение вдохновить людей на свершение великих дел. 2. *Интеллект и ясность мышления* (высокая природная интеллектуальность, ясность мышления, превращающего сложное в простое). 3. *Великое искусство общения* (безупречное владение этим даром, умение доходчиво объяснить стратегию, главные задачи, направления, альтернативы деятельности людей). 4. *Высокий запас жизненной энергии*, работа свыше 65 ч в неделю при размытой грани службы и личной жизни. 5. *Скромность и контроль* своего «*Эго*» (незначительность своего «Я» при всей звездности и преклонении со стороны общества, объяснение успеха упорной работой, удачей, своевременностью, поддержкой семьи и коллег). 6. *Внутреннее спокойствие*, «основательность», способствующая желанию окружения следовать за ними. 7. *Извлечение пользы из раннего жизненного опыта*, применение опыта, полученного в годы юности и прежней работы. 8. Создание *крепкой семьи*, способствующей их уравновешенному состоянию (умные жены или мужья часто дают здравые деловые советы). 9. *Позитивная позиция* (восприятие проблем как наличие возможностей, извлечения максимума полезного из трудных ситуаций, превращение ошибок в полезный опыт, позитивное отношение). 10. Концепция делового успеха - *делать нужные вещи правильно*
Основные принципы руководства своими коллективами	1. Порядочность и стремление быть примером в работе. 2. Разработка выигрышной стратегии или «большой» идеи. 3. Создание сильной команды управления, гибкой и чуткой к изменениям внешней деловой среды. 4. Вдохновение сотрудников на достижение высоких целей. 5. Поддержка принципов системы руководства и вознаграждения достойных работников

Высшему руководству УО ГРМУ следует помнить: менеджмент - игра с риском; менеджмент качества - умение играть с минимальным риском. Однако риск есть всегда. Следует изменяться, не изменяя себе, всегда помнить о измененной цитате из М. Сервантеса: «Ничто не стоит в России так дешево и не ценится так дорого за ее пределами, как знания ... российских специалистов».

Выпускник ОУ ВО, менеджер ГРМУ, успешно решивший главные задачи этапов социализации и занимающийся своим делом, может достичь уровня выдающихся способностей в управленческом виде деятельности (высоких орбит достижений А, Б на рис. 6). При целенаправленном упорном труде он обеспечит восходящий тренд деловой карьеры, постановку серьезных жизненных целей по повышению качества жизни общества, в т.ч. людей с ограниченными возможностями. Человек, не имеющий высоких способностей к профессии управленца (нижняя орбита достижений С), не решивший главных задач на этапах своей социализации, может достичь удовлетворительных результатов. Между орбитами А и С - масса траекторий управленцев с разной эффективностью деятельности.

IV. Для синтеза государственных информационных ресурсов с ориентиром на повышение качества жизни общества, в т.ч. инвалидов, рекомендуется:

1. Восстановление здоровья людей с ограниченными возможностями требует медицинских, профессиональных, социальных реабилитационных услуг.

При выборе конкретных средств реабилитации инвалидов следует учитывать средства коллективного и личного пользования (рис. 6).

2. В РФ медико-социальная экспертиза (МСЭ) бездумно вводятся новые человеконенавистнические критерии признания инвалидности. Согласно им лишь в 2015 г. число инвалидов в РФ уменьшилось сразу на 500 тыс. чел. Лишь Президенту РФ на произвол МСЭ пожаловалось свыше 130 тыс. россиян. К февралю 2016 г. прошлогодние правила скорректировали, но они не могли скрыть главный вектор правительственного курса - тотальную экономию на социальной сфере, в т.ч. на инвалидах [10].

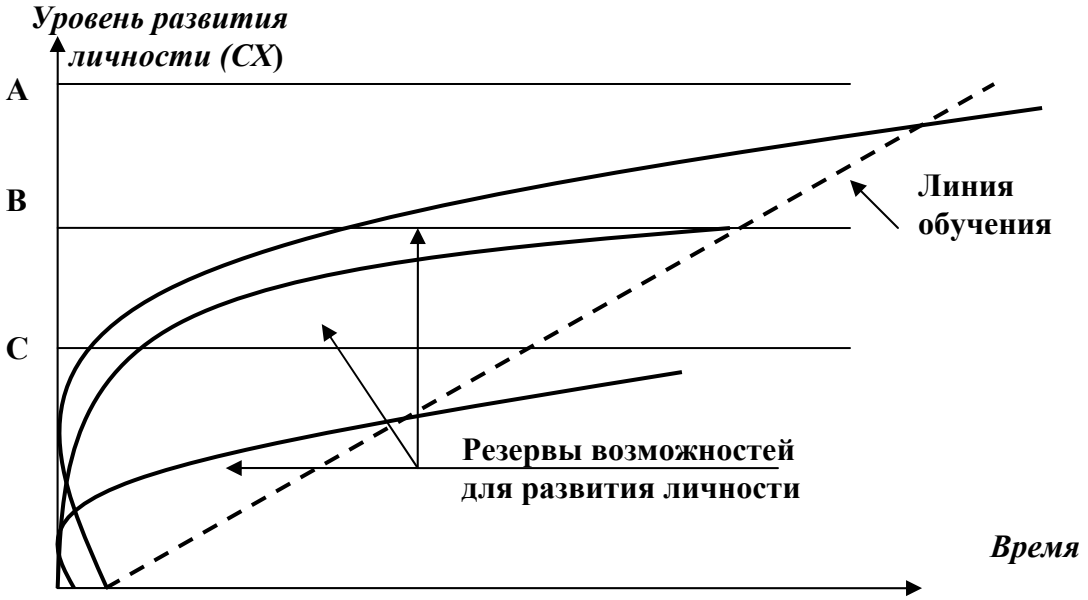

Рис. 5. Траектории профессионально-образовательных траекторий субъектов деятельности с различным потенциалом достижений:
А (Б-Г) – выдающийся (высокий, хороший; удовлетворительный) потенциал личности.

В связи с этим рекомендуется:

1. Передать МСЭ из ведения Минтруда в ведение Минздрава РФ, закрепить за последним всю полноту ответственности. Необходимо научное обоснование перечня новых инновационных услуг, связанных с установкой электронных, гибридных и прочих стимуляторов, чипов, имплантантов для головного мозга, экзогенных и эндогенных элементов для восстановления функционирования отдельных органов и подсистем организма инвалида. Для этого необходимо экспертное обсуждение с участием ученых и изобретателей, отбор перспективных инновационных проектов для их внедрения с участием всех сторон.

Этими сторонами обязательно должны быть представители Всероссийского общества инвалидов, Всероссийского общества слепых, глухих, воинов-афганцев, чернобыльцев и т.п. Следует законодательно закрепить перечень инновационных услуг для больных и инвалидов разного возраста, порядок их получения с гарантией качества и диагностики до стадии выздоровления.

2. Проработать альтернативы организации открытых и закрытых специализированных рынков труда для людей с ограниченными возможностями, изучить советский опыт работы с ними, учесть специфику российского менталитета, опыт решения важных задач - жилье военным, материнский капитал и др.

3.Провести стратегическую проработку организации самоорганизующихся синергетических сообществ инвалидов ($С^3И$) в пределах регионов субъектов РФ или федеральных округов. Это позволит сконцентрировать финансовые, материальные, интеллектуальные, информационные и другие ресурсы, оценить эффект их применения с привлечением мировых индикаторов и частных показателей качества жизни [2, 3].

4. Считать главными задачами организации и функционирования $С^3И$:

- оперативную разработку и реализацию нормативно-правовых и организационно-управленческих процессов в $С^3И$:

- законодательное закрепление финансирования и госзаказа для производственно-трудовой реабилитации и поддержания здоровья таких людей;

- создание специализированных социальных городков с государственно-коллективной формой собственности в форме эндаумента, служебным жильем для семей инвалидов, обслуживающего персонала и функционирования комплекса необходимой социальной

инфраструктуры;

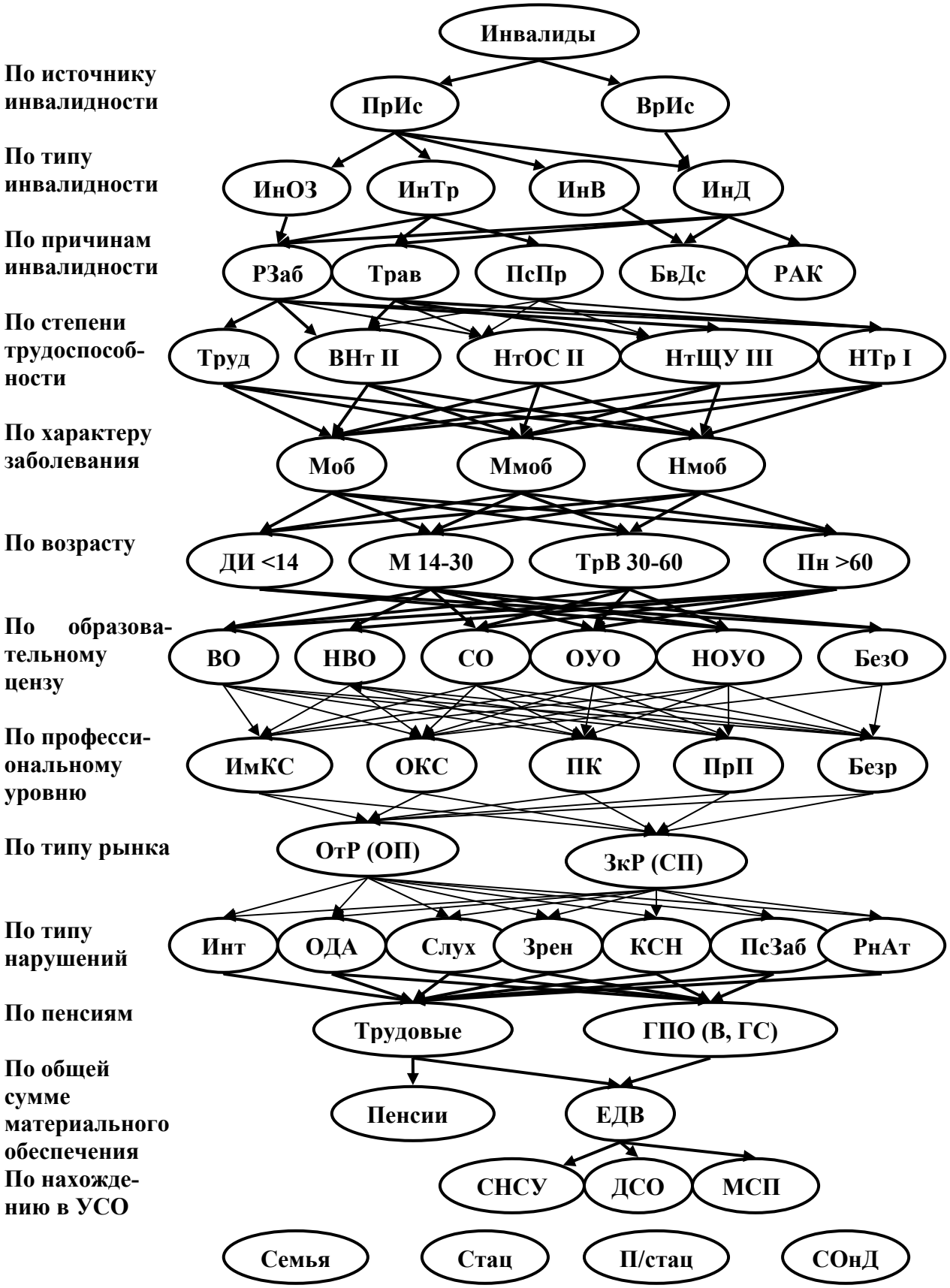

Рис. 6. Классификация инвалидов по комплексу признаков

Экспликация к рисунку 6:

ПрИс (ВрИс) – приобретенные (врожденные) истоки инвалидности; ИнОЗ – инвалиды общего заболевания; ИнТр – инвалиды труда; ИнВ – инвалиды войны; ИнД – инвалиды с детства; РЗаб – в результате заболеваний; Трав – травмы; ПсПр – пострадавшие на производстве; БвДс – в боевых действиях; РАК – в результате аварий и катастроф;

Труд – трудоспособные; ВрНт II – временно нетрудоспособные, II группа; НтОС II – нетрудоспособные в ограниченных сферах, II группа; НтЩУ III – нетрудоспособные в щадящих условиях, III группа; НТр I – нетрудоспособные, I группа; Моб (Ммоб, Нмоб) – мобильные (мало- и немобильные) инвалиды;

ДИ < 14 – дети-инвалиды до 14 лет; М 14-30 – молодые инвалиды от 14 до 30 лет; ТрВ 30-60 – трудоспособные возраст 30-60 лет; Пн > 60 – пенсионеры более 60 (55) лет;

ВО (НВО, СО) – высшее (незаконченное высшее, среднее) образование; ОУО (НОУО) – лицо, обучающееся в образовательном учреждении (не закончил образовательное учреждение); БезО – лицо без образования;

ИмКС – лицо, имеющее квалификацию, специальность; ОКС – лицо, обучающееся квалификации специальности; ПК – повышение квалификации; ПрП – профессиональная переподготовка; Безр – лицо без работы; ОтР(ОП) – открытый рынок (общие предприятия); ЗкР(СП) – закрытый рынок (специализированные предприятия);

Инт – интеллект; ОДА – опорно-двигательный аппарат; Слух (Зрен) – потеря слуха (зрение); КСН – комплексное сочетание нарушений; ПсЗаб – психологические заболевания; РнАт – ранний аутизм; ГПО (В, ГС) – государственное пенсионное обеспечение (военные, государственные служащие);

ЕДВ – единые дополнительные выплаты; СНСУ – стоимость набора социальных услуг: ДСО – дополнительное социальное обеспечение; МСП – меры социальной поддержки; Стац (П/стац) – стационарное (полустационарное) учреждение; СОнД – социальное обслуживание на дому.

- осознанный коллективный выбор главной идеологии, организационных форм (коммуны, кибуци, общины,...), комплексной стратегии развития, приемлемых форм корпоративной культуры, моделей поведения, обучения и развития, проведения религиозных обрядов, религиозной толерантности, пресечения инцидентов экстремизма, религиозной и социально-бытовой нетерпимости;

- управленческие решения, адекватные общественным целям управления в $С^3$И, следует настойчиво проводить в жизнь при соблюдении правил коллективного общежития, гендерных, возрастных и иных потребностей людей;

- принятие кодексов чести и поведения разных категорий людей, вовлеченных в эти процессы на добровольной осознанной основе;

- введение соответствующей персональной ответственности для должностных лиц любого уровня, по устранению коррупции, волокиты, бездействия и халатности в решении социально-бытовых, медико-рекреационных, хозяйственно-производственных и иных проблем жизнедеятельности людей;

5. Выявить реальное состояние дел и создать информационную базу данных для людей с ограниченными возможностями и особыми потребностями. Создать независимые МСЭ для разрешения конфликтных ситуаций и проведения комплексных экспертиз; исключить незаконные преступные действия по лишению инвалидности для людей с ограниченными возможностями.

6. В $С^3$И активно развивать средний и малый бизнес в сферах общепита, жилищно-бытового обслуживания, обучения, развлечений, спорта, туризма, предложения прочих необходимых работ и инновационных услуг.

7. Оптимизировать федеральные ресурсы в $С^3$И субъектов РФ на основе создания сбалансированной, научно обоснованной инфраструктуры - жилищно-бытовой, производственной, социально-культурной, медико-биологической, научно-

исследовательской, спортивно-развлекательной, воспитательно-обучающей и т.п.

8. Построить комплексы специализированных городков для людей с ограниченными возможностями с соответствующими службами обеспечения жизнедеятельности, лечения и рекреации, удобной логистикой, доступной средой перемещения, коммуникаций, диагностики, исследований, образования, трудового обучения и т.п. Сосредоточить научные исследования по сбережению здоровья и жизни, раскрытию скрытых нереализованных способностей, целенаправленному изучению функционирования организма и мозга человека в различных его состояниях.

Предложенный подход позволит: гармонизировать отношения в обществе, реализовать все права и свободы, удобства общежития россиян с разным уровнем здоровья в равной степени; активизировать их интерес к жизни через самостоятельное участие в управлении своей деятельностью прямо или косвенно. Ядром воспроизводства служат духовная культура, три главные формы духовной деятельности, ее языки – наука, искусство, нравственность, использование внутри духовной жизни социальных способностей отражения процессов интеллектуально-рационального, чувственно-эмоционального и нравственного. Умение выделять главное и важное, понимание и чувствование превращает деятельность человека в служение культу. «Без культа культура утрачивает свою иерархию, делается более дешевой, более доступной, более широко развитой, более полезной и комфортабельной, но и более плоской, пониженной в своем качестве, некрасивой, лишенной стиля. Культура переходит в цивилизацию», - писал Н.А. Бердяев. По П.А. Сорокину «Любовь увеличивает продолжительность жизни общества», что сегодня важнее, чем когда-либо прежде.

В заключение приведем пророческие слова И.А. Ильина [11]: «…Надо творчески развязать качественные силы России! Нынче наша Родина нуждается, прежде всего, в честной верности. Что могут построить бесчестные и продажные руки? Россия будет голодать по знающим и работоспособным людям на всех поприщах: от бухгалтерии до медицины, от агрономии до профессуры...

Качество необходимо России: верные, волевые, знающие и даровитые люди; крепкая и гибкая организация; напряженный и добросовестный труд; выработанный первосортный продукт; высокий уровень жизни. И ныне верить в русское национальное возрождение - значит, верить в грядущую победу качества, верности над предательством, знания над невежеством, труда над хищением, воли над страстью...

И готовить возрождение России - значит, прежде всего, готовить себя к качественному служению Родине; готовить свой характер, свой разум, свое чувство, свою волевую идею. Имя этой волевой идеи - русское качество. Верим и знаем: придет час - и Россия восстанет из распада и унижения и начнет эпоху нового величия!»

Литература:

1. Всеобщая декларация прав человека от 10 декабря 1948 г. // Российская газета, 1995, 5 апреля.
2. Арсеньев Ю.Н., Давыдова Т.Ю., Минаев В.С. Управление потенциалом и капиталом человека и общества: эффективность, инновации, интеллект. В 2-х т. / Под науч. ред. д.т.н., проф. Ю.Н. Арсеньева. Тула: Изд-во ТулГУ, 2016.
3. Арсеньев Ю.Н., Давыдова Т.Ю. Системы гибридного интеллекта. Экономика. Управление. Образование. – М.: Высшая школа, 2008. – 546 с.
4. Арсеньев Ю.Н., Давыдова Т.Ю. и др. Актуальные вопросы государственного (регионального) и муниципального управления: теоретические и практические аспекты / Под общ. ред. В.Д. Киселева и Ю.Н. Арсеньева. В 4-х т. – Орел: Изд-во ОРАГС, 2006, 2008, 2009, 2010.
5. Арсеньев Ю.Н., Давыдова Т.Ю. Образование, экономика знаний и подготовка кадров: Монография. М.-Тула: Изд-во ВЗФЭИ, ТулГУ, 2011.
6. Арсеньев Ю.Н., Давыдова Т.Ю., Орлихина Н.Е. Система образования: экономика, информатизация, менеджмент качества: Монография. – М.-Тула: Изд-во ТулГУ, 2009.– 341 с.
7. Арсеньев Ю.Н., Киселев В.Д., Давыдова Т.Ю. Управленческие решения. В 2-х т. – М. – Тула: Изд-во ОРАГС, т. 1, 2009 421 с., т. 2, 2010 409 с.
8. Арсеньев Ю.Н., Давыдова Т.Ю. Применение экономико-математических моделей и информационных технологий в управлении рисками.– М.–Тула: Изд-во ТулГУ, 2010. – 387 с.

9. Арсеньев Ю.Н., Давыдова Т.Ю. Менеджмент- и бизнес-образование в подготовке компетентных специалистов: Монография. – М. – Тула: Изд-во ТулГУ, 2012.– 276 с.
10. Терентьев Д. Инвалиды бюджета // Газета «Аргументы недели», № 11(502) 24.03.2016 г.
11. Ильин И.А. Предисловие // Русский колокол, 1928, № 4. С. 3-4.
12. Шадрин А.Д. Менеджмент качества. От основ к практике. – М.: ООО «НТК «Трек», 2005. – 360 с.

Berezivskyy Z.P.
Ph.D., Associate Professor
Berezivska O.Y.
Ph.D., Senior Lecturer
Lviv State Agrarian University, Dublyiany, Ukraine

IMPROVING FORMS OF AGRICULTURAL ENTERPRISES IN MARKET RELATIONS

Березівський З.П.
кандидат економічних наук, доцент
Березівська О.Й.
кандидат економічних наук, старший викладач
Львівський національний аграрний університет, м.Дубляни, Україна

ВДОСКОНАЛЕННЯ ФОРМ ОРГАНІЗАЦІЇ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ У РИНКОВИХ ВІДНОСИНАХ

The theoretical and methodical bases of forming and development of organizational and legal forms of ménage and the retrospective views of development of forms patterns of ownership in an agrarian sector are generalized.
Key words: *forming, development, organizational and legal forms of menage, patterns of ownership.*

Розглянуто теоретичні та методичні основи формування та розвитку організаційно-правових форм господарювання та узагальнено ретроспективи розвитку форм власності. в аграрному секторі.
Ключові слова: *формування, розвиток, організаційно-правові форми господарювання, форми власності.*

Процес становлення ринкових відносин відбувається в умовах цінового диспаритету, що пригнічує підприємницьку діяльність і не дозволяє повністю використати її переваги в аграрному секторі. Одним зі способів виходу сільського господарства з кризового стану та соціально-економічного відродження села є створення ефективних підприємницьких формувань, що здійснюють господарську діяльність на засадах приватної власності на землю й майно, удосконалення економічного механізму господарювання. Завдання полягає в тому, щоб через реформування на базі існуючих на селі виробничих структур створити умови для виникнення нових, що дасть змогу їм ефективно господарювати й довести свої переваги в ринкових умовах. Тому проблеми реформування аграрного сектора економіки, та створення ефективних організаційно-правових структур і розробки механізмів їх реалізації постійно перебувають у полі зору економічної науки.

У зв’язку зі змінами, що відбувалися в сільськогосподарському виробництві в процесі аграрної реформи, виникають нові напрями дослідження. Це насамперед, стосується різноманітних аспектів, пов’язаних із підвищенням ефективності аграрного сектора, вдосконаленням організації виробництва, пошуком нових, прогресивних моделей агроформувань, раціональних виробничих структур [1].

У процесі здійснення аграрної реформи в Україні проведено в належному обсязі структурно-організаційні зміни, орієнтовані на ринкові механізми, але не вдалося зберегти досягнуті обсяги виробництва продукції, ефективності виробництва загалом.

Необхідність у паралельному функціонуванні у сільському господарстві України різних за організаційною й управлінською структурою виробничих формувань зумовлена низкою об`єктивних обставин. Слід врахувати неоднаковий рівень розвитку виробничого потенціалу окремих підприємств, регіонів, відмінності у природних умовах. Аграрне виробництво поєднує численні галузі, і оптимальними для них є різні організаційні форми і масштаби виробництва. Важливу роль у розвитку багатоукладності відіграють соціально-

психологічні аспекти, сформовані на основі настроїв селян та їх поглядів на вирішення існуючих суспільних і економічних проблем [2; 3].

Розглянемо процеси розвитку організаційно-правових форм господарювання, акцентуючи увагу на основних, які функціонують у Львівській області. У табл. 1 наведено динаміку змін кількості виробників сільськогосподарської продукції у Львівській області.

Таблиця 1

Чисельність виробників сільськогосподарської продукції Львівської області, одиниць

Показник	2012р.	2013р.	2014р.	2014 р. в % до 2012 р.
Сільськогосподарські підприємства – всього	178	186	165	92,7
в т.ч.:				
державні	5	5	5	100,0
недержавні – всього	173	181	160	92,5
з них:				
господарські товариства	101	115	115	113,9
приватні підприємства (включаючи фермерські господарства)	70	64	43	61,4
виробничі кооперативи	2	2	2	100,0
інші сільськогосподарські підприємства	-	-	-	Х

** На основі даних [4; 5; 6].*

Встановлено, що у 2014р. порівняно з 2012р. кількість сільськогосподарських підприємств зменшилася з 178 до 165 одиниць, або на 7,3%, з них кількість державних підприємств залишилась незмінною і становила 5 одиниць, кількість недержавних підприємств зменшилася з 173 до 160 одиниць, або на 7,5%, в тому числі кількість господарських товариств зросла з 101 до 115 одиниць, або на 13,9%, кількість приватних підприємств (включаючи фермерські господарства) знизилась з 70 до 43 одиниць, або на 38,6%. Кількість виробничих кооперативів залишилась незмінною і становила 2 одиниці.

Наведені дані динаміки питомої маси кількості виробників сільськогосподарської продукції у Львівській області (рис. 1) засвідчують, що основними виробниками аграрної продукції у 2014р. були: господарські товариства (61,8%); приватні підприємства (33,9%); державні підприємства (2,7%) та виробничі кооперативи (1,6%).

Виходячи з цих міркувань вважаємо, що найефективнішими на сучасному етапі будуть формування, побудовані на приватній власності на землю та майно і колективних формах організації праці, за яких кожний учасник такої кооперації одержує плату залежно від розміру вкладеного у загальне виробництво капіталу і праці. При цьому повинні широко застосовуватись й орендні відносини. Поряд з цим в аграрному секторі функціонуватимуть фермерські господарства й особисті селянські господарства, питома вага останніх в умовах формування ринкової економіки займатиме значне місце.

Результати, одержані в процесі дослідження, спрямовані на створення й ефективне функціонування механізму становлення та ефективного розвитку різних організаційно-правових форм господарювання в умовах ринкової економіки та на прийняття конкретних управлінських рішень щодо забезпечення конкурентоспроможності аграрних підприємств.

Виходячи з особливостей різних типів сільськогосподарських підприємств, встановлено, що ні в Україні, ні у Львівській області зокрема, не існує універсальної організаційно-правової форми аграрного виробництва. Тому процес пошуку найоптимальніших у певних умовах форм організації сільськогосподарського виробництва має бути важливою складовою програм розвитку сільського господарства і сільських територій регіону.

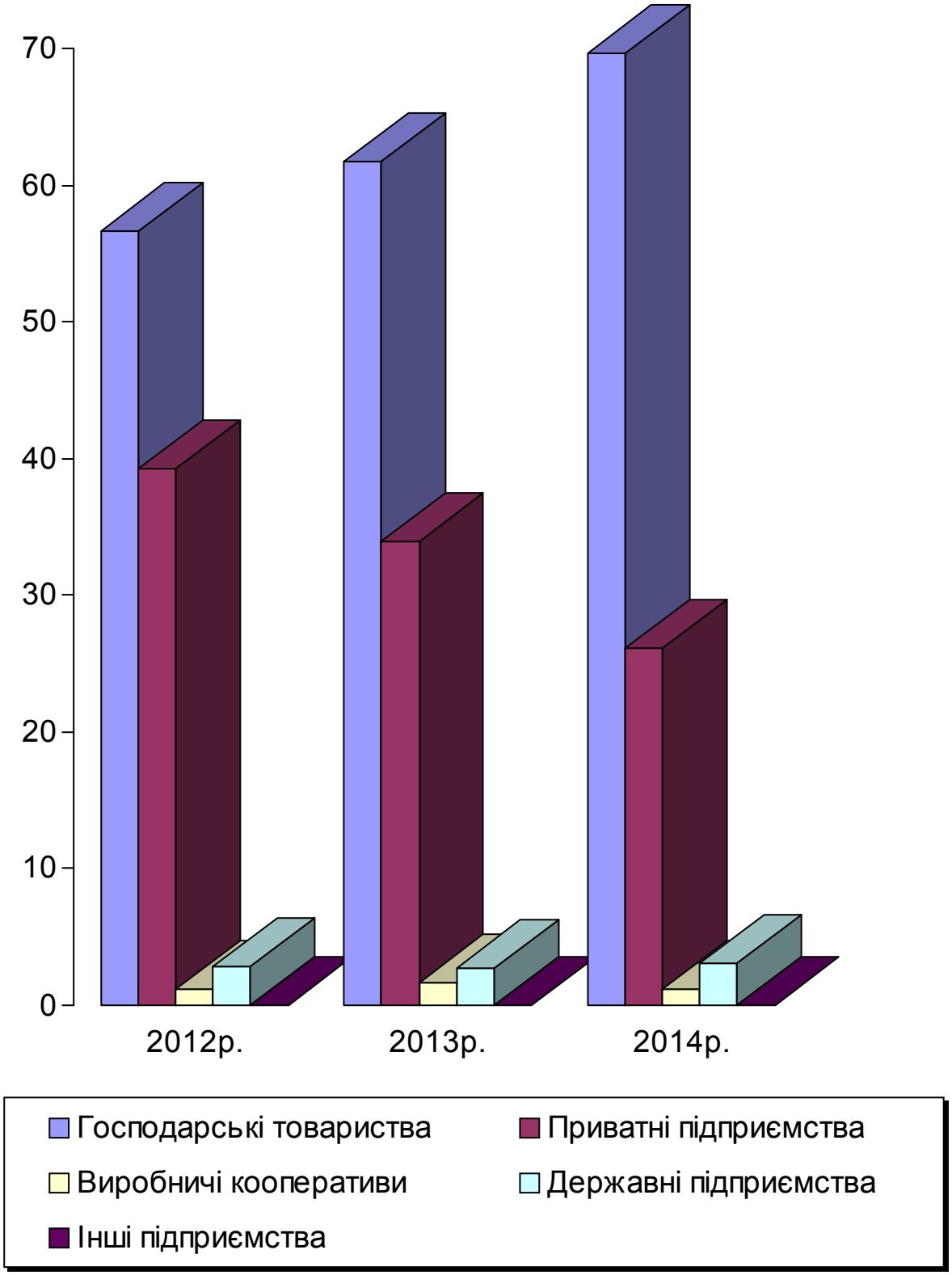

Рис. 1. Динаміка питомої маси чисельності виробників сільськогосподарської продукції у Львівській області, % *

* *На основі даних [4; 5; 6].*

Література:

1. Березівський П. С. Становлення та ефективність функціонування сільськогосподарських виробничих структур різних організаційно-правових форм / [П. С. Березівський, О. Й. Березівська, З. П. Березівський та ін]. – Львів, 2008. – 208 с.

2. Витрати на ефективність продукції сільськогосподарських підприємствах: [моніторинг] / [О. Г. Шпикуляк, Ю. П. Воскобійник, О. В. Овсянніков та ін.]; за ред. О. Г. Шпикуляка, Ю. П. Воскобійника, О. В. Овсяннікова.– К.,2007.– 294с.
3. Маренич Т.Г. Трансформаційна динаміка та механізм економічного регулювання агроформувань (питання теорії, методології, практики) : монографія / Т.Г. Маренич. – К. : ННЦ ІАЕ, 2005. – 454 с.
4. Сільське господарство Львівської області 2014: статистичний збірник / Головне управління статистики у Львівській області, 2015. – 248 с.
5. Статистичний щорічник Львівська область 2014. Частина 1 / Головне управління статистики у Львівській області, 2015. – 378 с.
6. Статистичний щорічник Львівська область 2014. Частина 2 / Головне управління статистики у Львівській області, 2015. – 354 с.

Karpenko A.V.
Ph.D. in Economics, Assistant Professor
Zaporizhzhya National Technical University, Ukraine

THE ROLE OF CLUSTERING IN THE FORMATION OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF UKRAINE

Карпенко А.В.
к.э.н., доцент
Запорожский национальный технический университет, Украина

РОЛЬ КЛАСТЕРИЗАЦИИ В ФОРМИРОВАНИИ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ УКРАИНЫ

The article summarizes the definition of the cluster and the cluster policy. The main specific features of their creation and development are revealled. The clusters in the national economy and the factors that restrain them are analyzed. The directions of formation and development of clusters, as well as introduction and implementation of cluster policy in Ukraine are established.
Keywords: *cluster, cluster policy, development, innovation.*

В статье обобщены определения кластера и кластерной политики. Раскрыта основная специфика их создания и развития. Выполнен анализ кластеров в национальной экономике и определены факторы, которые их сдерживают. Обоснованы направления формирования и развития кластеров, а также внедрения и реализации кластерной политики в Украине.
Ключевые слова: *кластер, кластерная политика, развитие, инновации.*

В условиях современных мировых хозяйственных отношений оживление экономического развития и рост конкурентоспособности государства должны осуществляться за счет внедрения рыночных механизмов, компенсирующих различные деструктивные стихийные процессы. Решение этой задачи возможно на основе гибких форм кооперации, координации и интеграции совместных действий отдельных субъектов хозяйственной деятельности – формирования кластеров. Подтверждением актуальности данного направления является реализация национальных и региональных программ кластеризации почти всеми европейскими странами. В соответствии с принятым решением в 2000 г. на Лиссабонском саммите ЕС была определена необходимость формирования и развития инновационных кластеров, чтобы обеспечить повышение конкурентоспособности экономики ЕС в сравнении с экономиками США и Японии. То есть подтверждается, что кластеры являются наиболее современным механизмом ускорения инновационного развития.

Кластерная политика в последние два-три десятилетия стала частью государственной политики многих индустриально развитых стран [1, с. 44]. О важности развития кластеров для европейской экономики свидетельствует принятый в рамках Европейской президентской конференции по инновациям и кластерам был принят «Европейский кластерный Меморандум» [2]. Эти приоритеты стали следствием разочарования правительства многих развитых стран в результатах проведения промышленной политики, которая предполагала избирательную поддержку отдельных отраслей и компаний [3]. Соответственно решение о развитии инновационных кластеров стало неотъемлемой составляющей национальной конкурентоспособности развитых стран, что подтверждает необходимость изучения

соответствующего опыта и его реализации в современных экономических условиях. Важным является исследование и анализ внедрения инструментов кластерной политики на пути реформирования и модернизации экономики Украины.

Целью статьи является исследование теоретических основ и практики реализации кластерной политики, определение ее роли для инновационного развития экономики Украины.

Огромная роль в актуализации места кластеров в повышении национальной конкурентоспособности представлена М. Портером. Он определял кластер, как «сконцентрированные по географическому признаку группы взаимосвязанных компаний, специализированных поставщиков, поставщиков услуг, фирм в родственных отраслях, а также связанных с их деятельностью организаций в определенных областях, конкурирующих, но при этом ведущих совместную работу» [4, с. 256]. Попытки указать на важность кластерных образований делались и до М. Портера, одним из первых таких ученых был А. Маршал, который сформировал предпосылки теории кластеров. В своем труде «Принципы экономической науки» [5] он описывал феномен особых промышленных регионов, где разделение труда и концентрация специализированных производств выступали основными факторами экономического развития.

Сегодня о роли кластеров также свидетельствует анализ их наличия при оценке экспертами Всемирного экономического форума (ВЭФ) уровня конкурентоспособности национальных экономик по критериям «Уровень развития бизнеса» и «Инновации» [6]. Именно кластеры они относят к основной движущей силе, способствующей инновационному развитию экономики страны, поскольку формируют сильную взаимосвязь между субъектами различных сфер бизнеса.

Особую популярность теория кластеров получила в 90-х гг., когда вышли труды М. Портера [7] и М. Энрайта [8], которые описывая теорию конкурентоспособности выделили кластеры как основные элементы определяющие ее основу. Именно М. Портер обозначил кластеры как новые объекты проведения государственной политики, которые были восприняты государственной властью как основной механизм повышения национальной конкурентоспособности. Таким образом, несмотря на более раннее упоминание о кластерах именно М. Портеру удалось «продвинуть» данную идею к практической реализации, т.е. используя инструменты маркетинга он добился признания приоритетности их использования в государственной политике. Используя терминологию теории инноваций, М. Портер осуществил коммерциализацию своей идеи.

Кластеры по мнению М. Портера имеют две ярко выраженные составляющие – территориальную (территориальная локализация) и отраслевую (межотраслевая взаимосвязь), которые указывают на наличие комбинации конкуренции и кооперации в кластере [4, с. 286]. Объединение этих разнонаправленных векторов в кластере способствует высокому уровню понимания необходимости и возможности создания и проведения инноваций.

Изучая труды Пилипенко И.В., нельзя не согласится с его выводами относительно нечеткого определения термина «кластер» и сложностями с выявлением его границ в пространстве [9, с. 194], которые вносят путаницу в понимание и отождествление его с другими групповыми образованиями. Поэтому очень часто кластерами как называли, так и продолжают называть не относящиеся к ним объединения предприятий.

Группа украинских ученых [10, с. 87] сформулировала определение кластера в инновационном понимании как «большой проект, определенный рядом стратегических целей с большим количеством участников». Такое широкое и неконкретное формулирование сущности данной категории они дальше характеризуют по двум признакам: «географические объединения, которые разделяет специализированная инфраструктура, рабочие рынки и услуги, и которые имеют общие возможности и угрозы»; «отраслевое, территориальное и добровольное объединение предпринимательских структур, которые тесно сотрудничают с научными (образовательными) учреждениями, общественными организациями и органами

местной власти с целью повышения конкурентоспособности собственной продукции и содействия экономическому развитию региона». Они связывают процесс кластеризации с синергией, которая является мощным дополняющим фактором развития экономики. Поэтому кластер привлекателен не только наличием сформированных между группой предприятий тесных связей, но и наличием синергии, т.е. образованием нового более сложного качества. Об этом утверждал и М. Портер [4, с. 275], акцентируя внимание на преимуществе кластеров, как единого целого, которое превышает простую сумму составных элементов, формирующегося внутри самих фирм при разработке, конструировании и производстве. Соответственно он определял кластер как систему взаимосвязанных фирм и институтов, которая в целом больше, чем простая сумма ее частей [4, с. 338].

Широкое освещение в научных трудах М. Портером преимуществ кластерного взаимодействия (повышение производительности, повышение способности к инновациям, стимулирование новых бизнес образований) [4, с. 275; 7] способствовало формированию кластерной политики. Он указывает на более высокую привлекательность кластерной политики в сравнении с ранее применяемой промышленной политикой [4, с. 315-319]. Промышленная политика учитывает перспективность отраслей по конкурентным преимуществам, дающим возможность получения прибыли от эффекта масштаба в направлении повышения благосостояния населения. Кластерная политика ориентирована на устранение ограничений и создание предпосылок для роста производительности преимущественно на ранее сформированной специализации региона. Соответственно, когда первая стремится обеспечить выборочную поддержку отраслей, вторая – равнозначна для всех и стимулирует специализацию регионов.

По мнению Андрианова К.Н. кластерная политика является комплексом мероприятий, способствующих повышению конкурентоспособности через развитие конкурентных рынков, повышение инновационности различных отраслей экономики, ускоренное развитие малого и среднего бизнеса [11, с. 13].

Пилипенко В.И. определяет кластерную политику как «комплекс мероприятий, направленный на повышение конкурентоспособности страны через стимулирование развития кластеров» [9, с. 195]. Представленные определения без должного уровня конкретизации отражают только необходимость стимулирования данной деятельности. Таким образом, ученые указывают, что кластерная политика является набором мероприятий и инструментов по стимулированию кластеров и ускорению их развития. Она может осуществляться на муниципальном, региональном, национальном и международном уровнях с целью ускорения инновационной динамики, повышения конкурентоспособности национальной экономики и создания рабочих мест.

Принято выделять два поколения кластерной политики: первое – комплекс мер органов власти по идентификации кластеров, определению специализации фирм и осуществлению общей поддержки кластеров в стране (регионе); второе – индивидуальный подход к проблемам развития каждого из уже существующих кластеров в стране (регионе) [9, с. 195]. Соответственно первое поколение характерно преимущественно для развивающихся стран и бывших стран СНГ, а второе – для развитых стран.

По механизмам проведения кластерная политика бывает четырех типов [12, с. 18]: каталитическая (государство сводит заинтересованные стороны – около 20 % исследуемых 160 региональных кластеров); поддерживающая (государство сводит заинтересованные стороны и осуществляет их значительное финансирование – около 40 %); директивная (формирование и реализация государством специальных программ по изменению специализации региона – около 5 %); интервенционистская (формирование и реализация государством специальных программ по изменению специализации региона, высокая ответственность за развитие кластеров – 2-3 %).

По генезису кластерная политика делится на два типа: «сверху – вниз» и «снизу – вверх». Инициаторами проведения кластерной политики «снизу – вверх» являются сами предполагаемые участники кластера, а при типе «сверху – вниз» – центральные или

региональные органы власти. Во втором типе объектами являются обычно внепространственные кластеры – группы смежных предприятий [9, с. 196].

Практика применения кластерных технологий в Украине впервые была использована в Хмельницкой и Ивано-Франковской областях, где некоторые кластеры функционируют и сегодня. По разным источникам сегодня в Украине создано около 35 кластеров и выявлено до 100 кластерных инициатив. В то же время можно утверждать, что по кластерному подходу функционирует значительное количество предприятий во всех отраслях экономики Украины, однако, отсутствие нормативно-правового статуса кластеров не позволяет определить их фактическое количество.

Мировая практика указывает на существование национальных особенностей кластерной политики и общие закономерности кластерных стратегий, но в тоже время и на отсутствие однозначности в выборе состава средств и способов их реализации. Многообразие кластерных стратегий определяется национальными экономическими особенностями, принятой моделью и методами ее реализации.

Коллектив авторов (Кизим Н.А. и др.) в своей работе [1, с. 49-50] представил шесть моделей кластерных структур, которые сформировались в мировой практике. Определенные авторами возможности их использования и выводы о целесообразности применения японской и финской моделей в отечественной практике являются достаточно весомыми. Однако, мы считаем, что в современных условиях Украины могут быть использованы и другие модели, например, итальянская в агропромышленном комплексе, североамериканская – в образовательной сфере. В современной ситуации важно использовать различные практики реализованные в существующих моделях с приоритетностью относительно поддержки кластеризации экономики.

Несмотря на растущий интерес к новым производственным системам и осуществлению ряда мер, направленных на повышение конкурентоспособности Украины и ее отдельных регионов, информация о появлении новых кластеров в Украине практически не изменяется. Это обусловлено рядом негативных факторов: отсутствие нормативного определения «кластер», его видов, комплекса мероприятий по созданию кластеров в Украине; отсутствие достаточного информационного обеспечения создания и функционирования кластеров в Украине; недостаточная заинтересованность малых и средних предприятий объединяться в крупные производственные системы; небольшой опыт функционирования кластеров в Украине; отсутствие инвесторов в связи с инвестиционной непривлекательностью регионов; нерациональные подходы к организации и управлению кластерной деятельностью в отечественной практике и недостаточное внимание органов власти всех уровней к проблемам кластерного развития, разработке стратегий и концепций инновационного развития, кластерной политики или механизма их реализации. Кроме того, проблемы кластеризации кроются, прежде всего, в низкой дисциплине взаимодействия бизнеса и практики исполнения законодательных норм, часто грозящими потерей бизнеса или его части в результате рейдерства или других действий. Весомым препятствием является отсутствие заинтересованности представителей власти инициировать и поддерживать различного рода объединения без личной заинтересованности.

Основной причиной, сдерживающей приток инвестиций в Украину, является незащищенность интересов и прав как отечественных, так и зарубежных инвесторов, отсутствие разработанных мероприятий по научно обоснованной кластерной политике, которая должна быть подчинена общим целям инновационного развития ведущих отраслей экономики.

Несмотря на то, что кластерная политика не является новым явлением, как в мире, так и в Украине, именно она является одним из самых распространенных и эффективных инструментов на пути к ускорению развития и модернизации национальной экономики. Развитие кластеризации в Украине предполагает формирование комплекса мероприятий: частичное финансирование аналитических исследований структуры кластера, определение целей и направлений его развития; создание в кластерах региональных центров по обмену

знаниями, привлечение заинтересованных организаций к совместным действиям в рамках кластера; реализация программ содействия выходу предприятий кластера на внешние рынки, проведение совместных маркетинговых исследований; повышение эффективности программ профессиональной подготовки кадров, в том числе путем корректировки учебных планов учреждений профессионального образования, сотрудничество бизнеса с вузами мульти-корпоративного типа; содействие коммерциализации результатов исследовательской деятельности.

В Украине сегодня есть все предпосылки для развития инновационных кластеров в высокотехнологичных секторах на основе существующих технопарков и индустриальных парков. Развитие инновационных кластеров требует увеличения прямого государственного финансирования технопарков, индустриальных парков и бизнес-инкубаторов по примеру европейских стран.

Для эффективного осуществления кластерной политики необходимо четкое представление ее сущности, методов и схем взаимодействия кластерных элементов между собой. Внедрение кластерной стратегии должно выполняться на национальном, региональном и локальном уровнях: региональные агентства должны внедрять кластерные инициативы, а национальные – оказывать всестороннюю поддержку кластерных стратегий. Отправным пунктом в создании кластерных объединений должно быть региональное и межрегиональное сотрудничество предприятий определенной отрасли, признанных учебных заведений и научно-исследовательских центров, компетентных поставщиков и сервисных предприятий.

Только осознанное создание кластеров всеми участниками экономических отношений позволит в полной мере использовать и обеспечить их конкурентные преимущества. Поэтому интерес к кластерам в Украине, который обусловлен экономическим эффектом, является очень актуальным в связи с декларируемым европейским выбором Украины.

Литература:

1. Кизим Н.А. Кластерный поход к выбору приоритетных направлений устойчивого развития регионов / Н.А. Кизим, В.И. Чередник, А.Ю. Зайцева // Проблеми економіки. – 2010. – №3. – С. 44-55.
2. Европейский кластерный Меморандум. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: biznes.od.ua/files/invest/Klaster-memorandum.doc.
3. Reinert E.S. Competitiveness and its predecessors – a 500-year cross-national perspective STEP GROUP / E.S. Reinert. – Report №03-94. – Oslo. – 1994. – 32 p. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://mpra.ub.uni-muenchen.de/48155/1/MPRA_paper_48155.pdf.
4. Портер М.Э. Конкуренция / М.Э. Портер : Пер. с англ. – М. : Вильямс, 2005. – 608 с.
5. Маршалл А. Принципы экономической науки. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://gumfak.ru/econom_html/marshall/content.shtml.
6. The Global Competitiveness Index. [Електронний ресурс]. – Way of access : http://www3.weforum.org/docs/.
7. Porter M.E. Clusters and the New Economics of Competition / M.E. Porter // Harvard Business Review, Novem-ber-December, 1998. – pp. 77-90.
8. Enright M.J. The Geographical Scope of Competitive Advantage / M.J. Enright // Stuck in the Region? Changing scales for regional identity / Edited by E. Dirven, J. Groenewegen and S. van Hoof. Utrecht, 1993. – P. 87-102.
9. Пилипенко И.В. Кластеры и территориально-производственные комплексы в региональном развитии / И.В. Пилипенко // Региональное развитие и региональная политика России в переходной период / Под общ. ред. С.С Артоболевского, О.Б. Глезер. – М. Изд-во МГТУ им. Н.Э. Баумана, 2011. – С. 191-208.
10. Смертенко П.С. Реализация идеи трансформации и синергии кластеров в инновационной деятельности / П.С. Смертенко, Л.И. Чернышев, А.В. Марьенко // Вісник Українського матеріалознавчого товариства. – 2009. – №1(2). – С. 87-94.
11. Андрианов К.Н. Кластерная политика как элемент промышленной политики и инструмент повышения конкурентоспособности экономики России. – Доклад. – 13 с. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.gosbook.ru/node/60920.
12. Enright M.J. Regional Clusters: What we know and what we should know / M.J. Enright. – Paper prepared for the Kiel Institute International Workshop on Innovation Clusters and Interregional Competition, 2002. – 25 p.

Koshovyi B.-P. O.
Candidate of Economic Sciences
Private higher educational institution "Lviv University of Business and Law"

ON NOWADAYS THREATS OF YOUTH INFORMAL EMPLOYMENT IN UKRAINE

Кошовий Б.-П.О.
кандидат економічних наук
Приватний вищий навчальний заклад «Львівський університет бізнесу та права»

СУЧАСНІ ЗАГРОЗИ НЕФОРМАЛЬНОЇ ЗАЙНЯТОСТІ СЕРЕД МОЛОДІ В УКРАЇНІ

The author researched problems of informal employment, in particular among youth. The youth are the social undefended element of country labor force that requires the specially attention for an employment and unemployment of youth. In the same time, there is not enough attention given in the main state documents about youth social politics for the youth employment in informal sphere.

***Keywords**: economic activity, informal employment, the youth, social politics, social economics.*

Автором досліджено проблематику неформальної зайнятості, зокрема, серед молоді. Молодь є соціально незахищеним елементом трудових ресурсів держави, що вимагає особливої уваги до проблем зайнятості та безробіття молоді. Водночас, у основних державних документах з питань молодіжної соціальної політики не приділяється достатньо уваги зайнятості молоді у неформальній сфері.

***Ключові слова**: економічна активність, неформальна зайнятість, молодь, соціальна політика, соціальна економіка.*

Сучасна складна соціально-економічна ситуація в Україні, що за усіма ознаками є кризовою загострює і без того проблемні аспекти економічної активності населення. У кризових умовах люди проходять складні випробування на здатність адаптуватись, наполегливість у пошуку місця праці, де за достойну оплату можливо було б реалізувати свій трудовий потенціал. Нездатність державної системи служб зайнятості забезпечити населення роботою у відповідності до трудового потенціалу є значною проблемою, нерозривно пов'язаною з низькою динамікою створення робочих місць та існуванням розриву між існуючими стандартами освіти та вимогами працедавців.

Ще складнішою є ситуація з зайнятістю молоді. Для випускників вищих навчальних закладів нині знайти достойно оплачуване місце праці за спеціальністю (за окремими винятками) досить складно. Те саме стосується студентів, особливо денної форми навчання. Не кожен працедавець готовий пропонувати гнучкий графік та додатково навчати студентів. У результаті, закінчуючи навчання, студенти не мають достатнього досвіду роботи, що перешкоджає подальшому успішному працевлаштуванню. Користуючись цим, численні сіті розкидають шахраї, зокрема поширеним є шахрайство щодо надання інформаційних послуг з працевлаштування, фінансові піраміди, недобросовісні організації мережевого маркетингу.

Водночас, молодь на певному етапі стає найбільш економічно активною. Цьому сприяє гнучкість мислення, готовність сприймати нові знання та використовувати їх на практиці, значна мотивація до здобуття самостійності, у першу чергу – фінансової.

Економічна активність – це прагнення працездатної людини застосувати на практиці наявні у неї здібності до праці, знання та досвід за винагороду в грошовій або іншій формі [1]. Економічна активність є поняттям, яке включає підготовку до праці, профнавчання, профпідготовку, досягнення економічних результатів та активність безробітних у пошуку праці, підвищення кваліфікації, активність зайнятих у напрямку продуктивнішої праці та раціоналізаторства, активність економічно неактивного населення щодо переходу в категорію економічно активного населення» [2].

Для зайнятого населення об'єктами економічної активності є формування, пропагування та підтримка іміджу фірми, участь у творчому процесі (раціоналізаторство), продуктивна праця, внутрішня мобільність, збільшення прибутку та зменшення собівартості, підвищення конкурентоспроможності фірми, закріплення на робочому місці та ін. Об'єктами економічної активності безробітного населення є працевлаштування, започаткування власної

справи, підвищення кваліфікації, оволодіння новими засобами пошуку роботи, профнавчання [2].

У Стратегії розвитку державної молодіжної політики на період до 2020 року. Однією з ключових проблем Стратегії визначено забезпечення зайнятості. Серед окреслених у Стратегії пріоритетів на першому місці визначено забезпечення доступної освіти, у межах якого виділено такі пункти, як налагодження співпраці роботодавців і навчальних закладів для стажування студентської та учнівської молоді, укладення договорів про працевлаштування випускників на перше робоче місце та налагодження співпраці роботодавців і навчальних закладів для формування навчальних програм, програм стажування та проходження навчальної практики, залучення роботодавців до планування навчального процесу. На другому місці визнано пріоритет формування здорового способу життя молоді. Третє місце займає забезпечення зайнятості молоді, складовими якого визнано стимулювання роботодавців у наданні першого робочого місця, підвищення рівня конкурентоспроможності молоді; запровадження у навчальних закладах факультативних занять з організації власної справи та набуття підприємницьких навичок; здійснення заходів щодо сприяння зайнятості молоді, насамперед тієї, яка потребує соціального захисту; сприяння підприємницькій діяльності молоді, визначення механізмів її підтримки; запровадження системи підтвердження результатів неформального навчання молоді; сприяння професійній орієнтації учнів 8-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів [3].

На останньому етапі реалізації Стратегії (2019-2020 роки) передбачається створення умов для надання молоді необхідних соціальних послуг з навчання, професійної підготовки, працевлаштування, житлового забезпечення тощо; передача функцій з реалізації державної молодіжної політики органам місцевого самоврядування та громадським об'єднанням, що представляють інтереси молоді. Очікуваними результатами, що стосуються молодіжної зайнятості є такі: створення умов для зайнятості молоді, підвищення мотивації до праці, професійної підготовки та перепідготовки [3].

Іншим нормативним документом стратегічного характеру, схваленим нещодавно, є Концепція Державної цільової соціальної програми “Молодь України” на 2016-2020 роки. Ця Концепція опирається на такі документи, як згадана Стратегія розвитку державної молодіжної політики на період до 2020 року, а також план заходів з імплементації Угоди про асоціацію між Україною, та Європейським Союзом і Стратегію сталого розвитку “Україна - 2020”. Серед зазначених у концепції проблем, що потребують розв’язання виокремимо основні, що стосуються молодіжної зайнятості - відсутність у молоді мотивів та навичок до самостійного отримання знань; низький рівень зайнятості молоді на ринку праці за обраною професією та практичних вмінь і навичок молодих фахівців; складність та тривалість переходу молоді від навчання до стабільної та задовільної роботи; повільні темпи розвитку підприємництва серед молоді; недостатнє використання інноваційного потенціалу молоді; недостатнє набуття молодими людьми знань, умінь та навичок поза системою освіти з метою підвищення конкурентоспроможності молоді на ринку праці; низький рівень професійної орієнтації молоді. Слід відзначити, що серед 14 зазначених у Концепції проблем 7 стосуються економічної активності, що підтверджує актуальність цієї проблематики [4]. Водночас, подив викликає ігнорування проблем неформальної зайнятості серед молоді.

На думку О. Струченкова, «Більшість населення, залученого до неформальної економіки, цілком свідомо та добровільно зробила вибір на її користь. Таким чином, неформальна зайнятість перетворилась на стратегію пристосування та діяльності соціальних агентів в умовах капіталістичних відносин. Насамперед це стосується самозайнятих. У той же час багато роботодавців схильні порушувати норми трудового законодавства, нав’язуючи працівникам неформальну зайнятість як безальтернативне явище. Недивно, що саме для працюючих за наймом неформальна зайнятість має вимушений характер та є проявом ексклюзії та численних депривацій, яких вони зазнають у повсякденному житті» [5].

Я. М. Кашуба наголошує, що молодіжний характер неформальної зайнятості проявляється в додатковому заробітку під час здобуття освіти [6]. Серед найвпливовіших факторів неформальної зайнятості в Україні, на думку М. Полюховича, та А. О. Новоселецької, є дефіцит гідної роботи і порушення роботодавцем прав найманих працівників: «Людина, яка не може знайти підходящу роботу у формальному секторі економіки, має дві альтернативи: або стати безробітною, або піти у сферу неформальної зайнятості. Часто перед таким вибором опиняється молодь, яка становить значний прошарок сегмента неформальної зайнятості [7].

Загалом, слід відзначити, що у науковому полі проблематика неформальної зайнятості знайшла досить широке відображення на тлі масштабності цього явища у національній економіці. Особливо загрозливим досліджуване явище є для малозахищених верств населення, зокрема молоді. Водночас, об'єктивні обставини штовхають молодь саме на такий шлях реалізації свого трудового потенціалу. Натомість у нормативних документах державного рівня проблема неформальної зайнятості, її регулювання, зниження ризиків для молоді та забезпечення соціального захисту молоді, зайнятої у неформальному секторі економіки практично не піднімається. Відповідно і не здійснюються належні кроки для подолання цього явища, до яких можливо віднести:

- поглиблення співпраці навчальних закладів та працедавців з метою узгодження навчальних програм, планів, забезпечення студентів денної форми навчання роботою за спеціальністю за гнучким графіком;
- створення інвестиційного клімату та сприяння інвестиціям у створення робочих місць для молодих фахівців;
- покращення профорієнтаційної роботи, залучення більшої кількості абітурієнтів на рідкісні та затребувані роботодавцями спеціальності;
- посилення соціального захисту молоді, працевлаштованої у неформальному секторі, проведення роз'яснювальної роботи, підбір альтернативних формальних місць праці тощо.

Література:

1. Грішнова О.А. Економічно активне населення [Електронний ресурс] // Економіка праці та соціально-трудові відносини: Підручник. – 5-те вид. – К., 2011. – 390 с. – Режим доступу http://pidruchniki.com/12211027/ekonomika/ekonomichno_aktivne_naselennya.–Дата доступу 02.07.2016 р.
2. Сутність категорії «активність» та її різновиди [Електронний ресурс] // Управління трудовим потенціалом / Васильченко В. С., Гриненко А. М., Грішнова О. А., Керб Л. П. – Навч. посіб. – К.: КНЕУ, 2005. – 403 с. – http://buklib.net/books/31843/. – Дата доступу 02.07.2016 р.
3. Про Стратегію розвитку державної молодіжної політики на період до 2020 року Президент України; Указ, Стратегія від 27.09.2013 № 532/2013
4. Про схвалення Концепції Державної цільової соціальної програми "Молодь України" на 2016-2020 роки Кабінет Міністрів України; Розпорядження, Концепція від 30.09.2015 № 1018-р
5. Струченков О. Неформальна зайнятість населення України: кількісний та якісний виміри . [Електронний ресурс] / Струченков О. // Спільне. – 2015. – Режим доступу http://commons.com.ua/neformalna-zajnyatist-naselennya/
6. Кашуба Я. М. тенденції зайнятості в неформальному секторі економіки України [Електронний ресурс] / Кашуба Я. М. // Ефективна економіка. – Режим доступу http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4233&p=1
7. Полюхович М. Неформальна зайнятість як феномен сучасного ринку праці в Україні [Електронний ресурс] / Полюхович М., Новоселецька А. О. – Режим доступу http://www.vuzlib.com.ua/articles/book/5130-Neformalna_zajjnjat%D1%96st_jak_fe/1.html

Maisuradze M.Yu.
PhD (Economics)
Institute of Industrial Economics of the NAS of Ukraine, Kyiv, Ukraine

PROSPECTS OF CONCESSIONS DEVELOPMENT IN UKRAINIAN ENERGY INDUSTRY

Issues of Ukrainian energy industry development are disclosed. Basic national legislation on concessions regulation as a type of public-private partnership is revealed. Prospects of further implementation of concessions in energy industry of Ukraine are outlined.

***Keywords**: energy industry, public-private partnership, concessions, legislation.*

Having lost control over the major part of coal deposits in eastern Ukraine, Ukrainian energy industry has faced the problem of alternative energy sources development as well as elaboration of new approaches to attract investment to one of the most problematic sectors of energy complex – coal mining. Currently there are some prerequisites to stimulate more extensive usage of public-private partnership in energy industry of Ukraine. They are defined by Association Agreement between the European Union and Ukraine [1], Sustainable Development Strategy "Ukraine-2020" [2], Energy Strategy of Ukraine till 2030 [3], altogether with the draft of New Energy Strategy of Ukraine [4].

According to Sustainable Development Strategy "Ukraine-2020"[2] and to the draft of New Energy Strategy of Ukraine [4] the dominant target of Ukrainian energy industry development until 2020 is to reach energy independence and energy security based on transition to energy-efficient and energy-saving use and consumption implementing innovative technologies in the industry. In general, all steps to assume greater energy independence of Ukraine should take into consideration particular aspects of integration into the EU energy system that makes an emphasis on the need for favourable investment climate improvement, including mechanisms of public-private partnership development, and refusal of financial backing for natural monopolies from the state budget. Due to that fact, and according to the market economy requirements, and terms of Association Agreement between the EU and Ukraine, the necessity of backing termination in the energy industry is rather urgent. Under such conditions, it is essential to study the issue and ways for investment attraction in order to develop Ukrainian energy industry using mechanisms of public-private partnership.

The energy industry of Ukraine consists of more than 130 companies in such sectors as energy power, coal mining, gas and oil producing, and nuclear energy industry. It should be noted that for the last four years a strong tendency in increasing the part of renewable energy sources has been observed in Ukrainian energy power industry revealed also in the structure of total production and consumption of energy resources. The growing demand on energy power requires corresponding development of the energy industry itself, but nowadays the lack of investment has become one of the biggest obstacles on the way of Ukrainian energy industry prosperity. The need to provide modernization of outdated facilities and infrastructure in Ukrainian energy industry to overcome the overall crisis in this sphere following the European integration assumes involvement of European and international financial organizations, as well as private companies, in financing development programs within it.

Alongside with direct investment in energy industry's companies practice of public-private partnership is to be applied as a new approach to resolve some of state owned companies problems, like financing of renovation measures, implementing innovative technologies and techniques, transfer of international practice in energy sector development, etc. National legislation [5] determines that concessions, joint venture agreement and other agreement are main types of public-private partnership.

Generally, regulation on concessions use is based on the Law of Ukraine "On Concessions" [6] that was one of the first acts of legislation to regulate the forms of public-private partnership in Ukraine. In order to develop concession activity and ensure its efficiency a number of regulations was adopted, including the Methodology concession fees calculating [7], Typical concession contract [8], Procedure for determining the concession object to concessionaires of which can be

provided benefits for concession payments, subsidies, compensation and conditions of their provision [9], the Regulation on registration of concession contracts [10], the List of objects of the state property that can be granted into concession [11].

Thus, transfer into concession within public-private partnership framework in the energy industry is based on mentioned above legislative and regulatory acts. In addition, certain peculiarities of concessions in the energy industry are determined by special legislation. First of all, the Law of Ukraine "On peculiarities of lease or concession of fuel and energy complex facilities owned by the state" [12], that defines procedures for leasing or transferring into concession the energy industry objects. Secondly, the Procedure for making decisions on transfer to lease or concession the fuel and energy complex objects and the Requirements for analysis of efficiency and feasibility study of transfer to lease or concession of fuel and energy complex objects [13]. Thirdly, the Methodology of estimation of fuel and energy complex objects that are transferred to lease or concession [14]. These regulations are aimed at resolving the issues to identify objects and subjects of concession, and to facilitate the process of concessions usage in practice.

According to Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine and the List of objects of the state property that can be granted into concession [11] it was determined an opportunity to transfer into concession 82 state owned objects all of which belong to coal mining industry 92% require modernization, 6% of them are unpromising and subject to closure, and only 2% suspended objects which construction could be completed. Such state of affairs with concession in coal mining causes concern about further development of such type of public-private partnership as only two companies have been transferred in such way into private corporate management. The government conceded two coal mines "Rovenkianthracite" and "Sverdlovantratsit" in 2011 to private corporate DTEK that planned to invest in these mines approximately 6 billion UAH (equivalent of 750 million USD) during 2012-2016 [15]. Unfortunately, the armed conflict in eastern Ukraine in 2014 has led to the loss of control over these two promising objects though they ought to start the powerful stage in coal mining reforms using public-private partnership mechanisms.

In addition to coal mining companies in Ukrainian energy industries two more companies representing renewable energy sector were conceded [16] that represented wind power industry development:

in 2011 reached the financial closure Novoazovsky Wind Farm project in Donetsk region for total investment 118,4 million USD with the form of concession BOO (build-own-operate) up to year 2062. Currently the project realization is rather questionable as the Wind Farm is in the armed conflict zone in eastern Ukraine;

in 2012 reached the financial closure Novorossiske Wind Farm project in Kherson Region for total investment 16,2 million USD with the form of concession BOO.

It should be noted that for more efficient use of public-private partnership in Ukrainian energy industry it is advisable to accelerate approval of a New Energy Strategy underlining such important issues as its development in the form of concessions and its use during implementation of reforms in the industry. At the same time one of the disadvantages of public-private partnership in the form of concession is its consequences, in particularly that the state can face after the concession is terminated. Meaning that, when the concession period finishes the objects of concession should be returned into the state ownership, and this post-concession state of the objects could be unsatisfied for further usage. Generally, that is the problem of legislation that could protect the state interests insufficiently. Thus, corresponding improvements are to be taken into account and in a such way the legislative and regulatory support for public-private partnership development would correspond to needs of the energy sector.

Thus, process of new approaches implementation in Ukrainian energy industry to its development involving mechanisms of public-private partnership has already started. Having particularexperience in transfer into concession several companies it can be applied further to a greater number of energy industry's companies, especially taking into account the need for reform in the industry and decline in budgetary financing. Among the most promising energy sectors for concession model application are companies in energy power (specially in renewable energy sector)

and coal mining. More detailed analysis of different concession models application depending on the energy industry sector is a question for further study.

References:

1. Association Agreement between the European Union and its Member States, of the one part, and Ukraine, of the other part // Official Journal of the European Union. – 2014. – L161. – P. 3-2137.
2. Стратегія сталого розвитку «Україна-2020»: Указ Президента України від 12.01.2015 р. № 5/2015 // Офіційний вісник Українию – 2015. - № 4. – Ст. 67.
3. Про схвалення Енергетичної стратегії України на період до 2030 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 № 1071 [Electronic resource]. – Access mode: http://mpe.kmu.gov.ua/fuel/control/uk/doccatalog/list?currDir=50358
4. Нова енергетична стратегія України: безпека, енергоефективність, конкуренція: проект [Electronic resource] / Міністерство енергетики та вугільної промисловості України. – Access mode: http://mpe.kmu.gov.ua/minugol/control/uk/publish/article?art_id=245032413&cat_id=244946928
5. Про державно-приватне партнерство: Закон України від 01.07.2010 р. № 2404-VI // Відомості Верховної Ради України. - 2010. - № 40. - Ст. 524 (Зі змін. та допов.) (in Ukrainian).
6. Про концесії: Закон України від 16.07.1999 р. № № 997-XIV // Відомості Верховної Ради України. - 1999. - № 41. -Ст. 372 (Зі змін. та допов.).
7. Про затвердження Методики розрахунку концесійних платежів: Постанова Кабінету Міністрів України від 12.04.2000 р. № 639 // Офіційний вісник України. – 2000. – № 15. – Ст. 622 (in Ukrainian).
8. Про затвердження Типового концесійного договору: Постанова Кабінету Міністрів України від 12.04.2000 р. № 643 // Офіційний вісник України. – 2000. – № 15. – Ст. 626 (Зі змін. та допов.) (in Ukrainian).
9. Про затвердження Порядку визначення об'єктів концесії, концесіонерам яких можуть надаватись пільги щодо концесійних платежів, дотації, компенсації та умов їх надання: Постанова Кабінету Міністрів України від 13.07.2000 р. № 1114 // Офіційний вісник України. – 2000. - № 28. – Ст. 1165 (Зі змін. та допов.) (in Ukrainian).
10. Про реєстр концесійних договорів: Постанова Кабінету Міністрів України від 18.01.2000 р. № 72 // Офіційний вісник України. – 2000. – № 3. – Ст. 82 (in Ukrainian).
11. Про затвердження переліку об'єктів паливно-енергетичного комплексу права державної власності, які можуть надаватися в концесію: Постанова Кабінету Міністрів України від 11.01.2012 р., № 71 // Офіційний вісник України. - 2012. – № 11. – Ст. 412. (Зі змін. та допов.) (in Ukrainian).
12. Про особливості оренди чи концесії об'єктів паливно-енергетичного комплексу, що перебувають у державній власності: Закон України від 08.07.2011 р. № 3687-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 18. – Ст. 157 (in Ukrainian).
13. Про затвердження Порядку прийняття рішення про передачу в оренду чи концесію об’єктів паливно-енергетичного комплексу та Вимог до аналізу ефективності та техніко-економічного обґрунтування передачі в оренду чи концесію об’єктів паливно-енергетичного комплексу: Наказ Міністерства енергетики та вугільної промисловості від 27.03.2012 р. № 194 // Офіційний вісник України. – 2012. – № 41. – Ст. 1587 (in Ukrainian).
14. Про затвердження Методики оцінки об’єктів паливно-енергетичного комплексу, що передаються в оренду чи концесію: Постанова Кабінету Міністрів України від 12.11.2012 р. № 1222 // Офіційний вісник України. – 2013. – № 76. – Ст. 2816 (in Ukrainian).
15. Концессия дает плоды [Electronic resource]. – Access mode: http://minprom.ua/articles/100724.html
16. PPI Project Database [Electronic resource] / World Bank and PPIAF. – Access mode: http://ppi.worldbank.org

Melnyk L.Y.

PhD in Economics, doctoral candidate

Uman national university of horticulture, Ukraine

ANALYSIS OF THE FORMATION AND DEVELOPMENT OF SCIENTIFIC POTENTIAL OF UKRAINE'S AGRICULTURAL SECTOR

Мельник Л.Ю.

к.е.н., докторант

Уманський національний університет садівництва, Україна

АНАЛІЗ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ НАУКОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ АГРАРНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ

The article considers the essence and content of the concept of scientific potential, presented and analyzed the main parameters of the scientific potential of Ukraine's agricultural sector. Analyzing the research activities of local

research institutions and research centres revealed some problems and suggested measures for the effective development of scientific potential of the agricultural sector.

***Key words**: scientific potential, scientific and technological activities, scientific activities.*

В статті розглянуто сутність та зміст поняття науковий потенціал, наведено та проаналізовано основні параметри наукового потенціалу аграрної галузі України. Проведено аналіз науково-дослідної діяльності вітчизняних наукових установ і дослідних центрів виявлено деякі проблеми і запропоновано заходи щодо ефективного розвитку наукового потенціалу аграрної галузі.

***Ключові слова:** науковий потенціал, науково-технологічна діяльність, наукова діяльність.*

З кожним роком розвиток суспільства все сильніше залежить від соціальних, інформаційних, культурних, політичних технологій та інновацій. Більшість країн прагнуть виробити стратегії свого наукового та інноваційного розвитку, що веде до суспільства, побудованого на знаннях. У сучасних умовах практичне використання природничонаукових, гуманітарних і науково-технічних знань стає найвагомішим джерелом забезпечення життєдіяльності суспільства, його духовного й фізичного розвитку [4].

Особливого значення набуває аналіз проблем формування і розвитку науково-технологічної діяльності в аграрній галузі, оскільки від наукового потенціалу аграрного сектора залежить успіх здійснення аграрної політики держави в цілому. Такий аналіз дає змогу оцінити рівень ефективності використання наукового потенціалу в аграрному секторі економіки, визначити її нові напрями та пріоритети.

На сьогоднішній день існує багато визначень поняття – «науковий потенціал», що в свою чергу призводить до складності узагальненого трактування даного терміну. Суперечність виникає внаслідок відсутності єдності поглядів щодо тлумачення та розкриття змісту даного терміна. Це зумовлює актуальність узагальнення поняття– «науковий потенціал» та визначення його змісту.

Таблиця 1

Суть та зміст поняття «науковий потенціал»

Автор	Тлумачення поняття «науковий потенціал»
О. Посилкіна та М. Сидоренко [7]	вважають, що науковий потенціал наряду з інтелектуальним є складовою науково-технічного потенціалу
Н. Ткаленко [11]	в своїй роботі оцінюючи діяльність системи освіти, а також інтенсивність інноваційних процесів та результативність науково-технічної діяльності оперує терміном «науково-технічний потенціал» змішуючи наукову складову з реалізацією її продуктів втілених в інноваційній продукції
С. Тульчинська [12]	використовує терміни «науковий потенціал» та «науково-технічний потенціал», взагалі вважає вищевказані поняття синонімами
А. Переверзєва [4]	науковий потенціал вважає «однією з найважливіших складових людського потенціалу» і показником інтелектуального розвитку країни
Ю. Махомет [2]	в дослідженнях якого за допомогою декомпозиції поняття «інтелектуальний потенціал регіону» доведено, що науковий потенціал наряду з людським, освітнім, інноваційним та інформаційно-комунікаційним є складовою саме інтелектуального потенціалу

Науковий потенціал є сукупністю наукових кадрів, фінансових, матеріально-технічних ресурсів; спрямованістю досліджень і розробок, економічною ефективністю їх використання, рівнем організації наукових, проектно-конструкторських, практичних робіт і управління цими процесами. Він посідає важливе місце в суспільно-географічному комплексі і належить до важливих індикаторів сталого розвитку економіки регіону.

Можна виділити такі найважливіші параметри наукового потенціалу [5]:

- структура наукової діяльності країни, регіону (за формами, регіональним розподілом, відомчою підпорядкованістю, секторами науки);
- кадрове забезпечення наукової діяльності в країні, регіоні (рівень підготовки та перепідготовки кадрів із вищою освітою та наукових кадрів: кількість, структура, сфери використання);

- стан фінансового забезпечення наукової діяльності в країні регіоні (джерела фінансування, обсяги та питома вага у ВВП, структура інвестування НДДКР за джерелами надходжень та розподілом поміж секторами науки);

- рівень матеріально-технічної забезпеченості наукової діяльності в країні, регіоні (матеріальна та технічна озброєність досліджень і науковців);

- результативність науково-дослідної діяльності в країні, регіоні (кількість та співставний рівень наукових розробок; кількість, ефективність та рівень впровадження наукових розробок тощо).

Україна традиційно вважається державою з вагомим науковим потенціалом, визнаними у світі науковими школами, розвиненою системою підготовки кадрів.

Таблиця 2

Чисельність працівників наукових організацій за категоріями персоналу у сільському господарстві України, осіб

Показник	2009р.	2010р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2014 р. до 2009 р., +/-
Працівники основної діяльності	12727	12540	10479	9951	9779	8866	-3861
з них: - дослідники	6105	6069	5425	5239	5289	4963	-1142
- техніки	2588	2625	1927	1670	1626	1466	-1122
- допоміжний персонал	1837	1804	1392	1404	1315	1109	-728
- інші	2197	2042	1735	1638	1549	1328	-869
Мають науковий ступінь							0
доктора наук	262	268	259	267	288	246	-16
кандидата наук	1632	1618	1438	1388	1483	1391	-241

Джерело: [Статистичний збірник «Наукова та інноваційна діяльність в Україні» у 2014 р.].

Чисельність працівників наукових організацій сільськогосподарського спрямування в середньому за 2009-2014 роки мала наступну структуру: найбільша частка припадала на дослідників – 51,4 %, техніків – 18,5, допоміжний персонал – 13,8 та інших працівників – 16,3%.

Науковий потенціал аграрної науки за 2009-2014 рр. скоротився по всіх категоріях працівників, серед яких ті, які професійно займаються науковими дослідженнями та розробками і безпосередньо створюють нові знання (на 1142 особи), працівники, які беруть участь у виконанні наукових досліджень, надаючи технічні послуги (1122), кадри планово-економічних, фінансових підрозділів, патентних служб, підрозділів науково-технічної інформації, лаборанти (728) та персонал, який виконує функції загального характеру, пов'язані з діяльністю організації та працівники, зайняті переважно у наданні науково-технічних послуг населенню тощо (869 осіб). При цьому масові скорочення торкнулися, здебільшого, техніків та дослідників.

Протягом 2014р. науковими організаціями України виконано 43,0 тис. робіт (в тому числі 6055 в сільському господарстві), з них більше двох третин упроваджено у виробництво або мали інші форми широкого застосування. Кількість друкованих робіт (публікацій), підготовлених виконавцями наукових досліджень і розробок у сільському господарстві, за період 2009-2014 років скоротилась на 30,2 %. Із загальної кількості друкованих робіт у 2014 році - 925 шт. монографії , що на 26,6 % менше порівняно з 2009 роком, 10900 шт. – статті у фахових наукових журналах, що менше на 37,5% та 5395 шт. – інші (підручники та навчальні посібники), їх кількість скоротилась на 8,9%.

Щодо видів робіт, що виконувалися в наукових установах та інших організаціях, то кількість деяких робіт збільшилась в 2014 році проти рівня 2009 р., а інших, навпаки, зменшилась. Зокрема, зросло число робіт зі створення нових сортів рослин (порід тварин) у 3,5 рази і розробки нових методів, теорій на 32,1%. У той же час, скоротились роботи зі створення нових виробів (на 24,3%), матеріалів (24,4%) та створення технологій на 34,6%.

Протягом 2009-2014 років в результаті діяльності наукових організацій кількість заявок на видачу охоронних документів в сільському господарстві України скоротилась на 442 одиниці, з них на винаходи збільшились на 46 заявок, а на сорти рослин – зменшилось на 147 одниць.

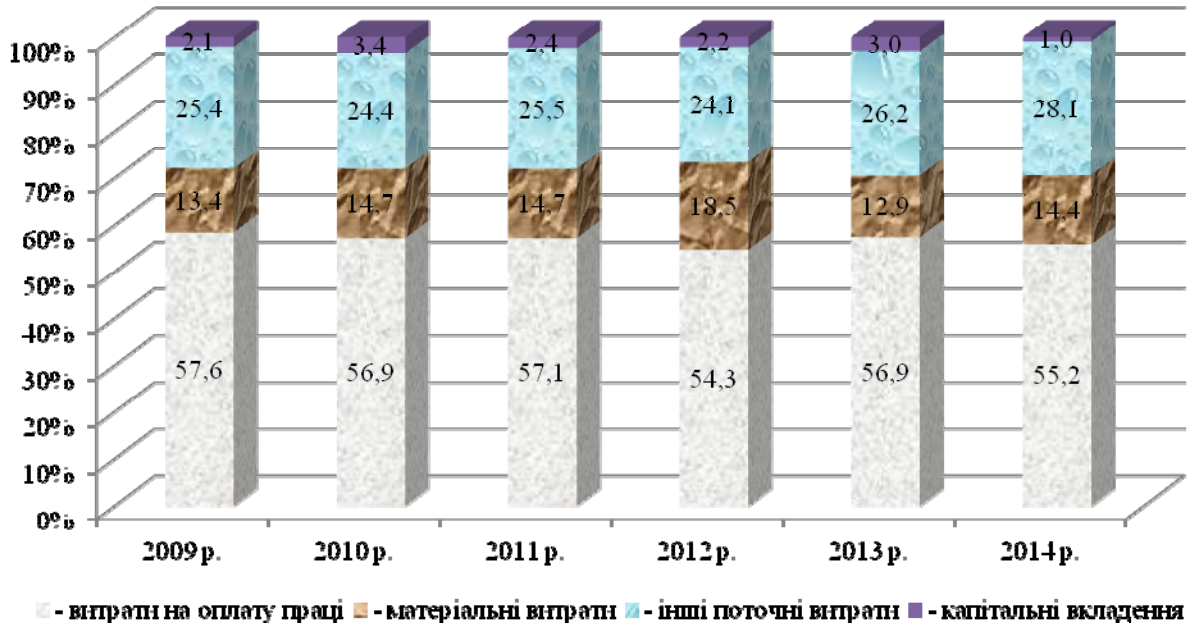

Рис. 1. Структура витрат на виконання наукових та науково-технічних робіт в аграрній галузі України у 2009-2014 рр., %

У 2014р. загальний обсяг витрат на виконання наукових та науковотехнічних робіт збільшився на 22,1 % порівняно з 2009 роком і склав 598705,1 тис.грн., у тому числі витрати на оплату праці – 330637,6 тис.грн., матеріальні витрати – 86404,4 тис.грн., капітальні витрати – 5697,7 тис.грн., інші поточні витрати – 168077,4 тис.грн.

Так, у 2014 р. прослідковується спад наукової активності проти відповідного періоду 2009 р. Це, зокрема, стосується кількості організацій, які виконували науково-технічні роботи в сільському господарстві (–21,7%), кількості наукових кадрів (–30,3).

Таблиця 3

Динаміка основних показників наукової діяльності в аграрній галузі Україні

Показник	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2014 р. до 2009 р., +/-
Кількість організацій, які виконували наукові та науково-технічні роботи, одиниць	162	168	161	151	135	127	-35
Чисельність працівників наукових організацій в сільському господарстві, осіб	12727	12540	10479	9951	9779	8866	-3861
Фінансування витрат на наукові та науково-технічні роботи, тис. грн.	483325,2	548111,2	564009,1	647005,3	636100,2	590817,1	107491,9
Обсяг наукових та науково-технічних робіт, виконаних власними силами наукових організацій, тис. грн.	478738,6	556089,2	574524,3	649216,3	641990,6	602372,3	123633,7
Витрати на виконання наукових та науково-технічних робіт, тис. грн.	490532,6	551299,5	565944,4	652615,7	642180,1	598705,1	108172,5

Джерело: [Статистичний збірник «Наукова та інноваційна діяльність в Україні» у 2014 р.].

При цьому, на 22,2% зріс обсяг фінансування наукових та науково-технічних робі, обсяг виконаних науково-технічних робіт на 25,8% та на 22,1% зросли витрати на виконання наукових та науково-технічних робіт.

Аналізуючи науково-дослідну діяльності вітчизняних наукових установ і дослідних центрів виявлено деякі проблеми. Критичним станом характеризується організаційна, фінансово-економічна, кадрова складова аграрної науки. При цьому основними проблемами є: зменшення кількості організацій, які займалися дослідженнями і розробками; скорочення чисельності виконавців наукових і науково-технічних робіт; здійснення фінансування наукових організацій не в повному обсязі і, як наслідок, зниження результативності науково-дослідної активності цих підприємств.

Отже, для подолання кризового стану аграрної науки потрібно:

- підвищити зацікавленість держави і приватного сектору до питань науково-технічного прогресу та сприяти науково-технічній діяльності підприємств;
- забезпечити нормативно-правовий захист інтелектуальної власності;
- ввести додаткові стимули для суб'єктів господарювання, які займаються науково-технічною діяльністю [3];
- розвитку інвестування з урахуванням інтересів аграрних товаровиробників [10];
- надавати пільги аграрним підприємствами як винагороду за впровадження інновацій [13];
- проводити підготовку та перепідготовку наукових кадрів і забезпечити їх соціально-економічний захист;
- розробити механізм впровадження науки у виробництво;
- реалізовувати міжнародну кооперацію у сфері наукової діяльності;
- залучати інвесторів до співпраці в науковій та науково-технічній діяльності вітчизняних науковців [3].

Таким чином, ефективний розвиток наукового потенціалу аграрної галузі неможливий без постійного використання досягнення науково-технічного прогресу. Лише завдяки матеріально-технічній і технологічній модернізації галузевої економіки, апробації новітніх методів організації господарської діяльності, застосування новітніх технологій можливо досягти стабільності та конкурентоспроможної національної економіки [1]. Аналіз науково-технологічної сфери сільського господарства демонструє неефективне використання власного науково-технічного потенціалу. Тому лише ґрунтовні наукові дослідження і розвиток наукового потенціалу сприятимуть зростанню потенціалу наукових відкриттів, новітніх технологічних можливостей і конкурентних переваг як галузі, так і України загалом.

Література:

1. Васильєва С.І. Значення розвитку НТП як основи для ефективного розвитку економіки країни / С.І. Васильєва // Сталий розвиток економіки. – 2012. – №6. – С. 192.
2. Ковальська Л. Л Методика аналізу та оцінки інтелектуального потенціалу регіону / Л.Л. Ковальська, Ю.В. Махомет // Збірник наукових праць. Луцький національний технічний університет. –Луцьк. - 2012. - Випуск 9(35). Частина 1. – С. 312-325
3. Колобердянко І.І. Проблеми державної підтримки науки в Україні / І.І. Колобердянко, В.С. Ващенко, О.А. Маллакурбанова // Вісник Запорізького національного університету. Економічні науки. – 2011. – №3. – С. 176–184.
4. Коржановська Т. Тенденції розвитку наукового потенціалу України / Т. Коржановська // Вісник Книжкової палати. 2011. № 10. – С. 1-6.
5. Олійник Я.Б., Трусій О.М. Науковий потенціал України: регіональний аспект формування і використання / Я.Б. Олійник, О.М. Трусій // Науковий журнал. Геополітика і екогеодинаміка регіонів. – Сімферополь. – 2014. – Том10.Випуск 2. – С.10-13.
6. Пасічник Ю.В. Фінансове забезпечення розвитку наукового потенціалу України / Ю.В. Пасічник // зб. наук. пр. Національного університету державної податкової служби України. – 2011. – №2. – С. 215 – 228.
7. Посилкіна О.В. Управління трудовим потенціалом фармацевтичних підприємств в умовах менеджменту якості : монографія / О. В. Посилкіна, О. В. Доровський, Ю. С. Братішко, М. І. Сидоренко. – Х. : НФАУ, 2010. – 415 с.

8. Статистичний збірник «Наукова та інноваційна діяльність в Україні» у 2014 р. [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua
9. Ситник Й.С. Розвиток наукового потенціалу України як передумова інтелектуалізації економіки і менеджменту [Електронний ресурс]/ Режим доступу: ttp://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/23351/1/12-75-86.pdf
10. Скидан О.В. Інвестиції в аграрний сектор як основа формування продовольчої безпеки держави / О.В. Скидан, Ю.І. Лісогор // Інвестиції : практика та досвід. – 2013. – №18. – С. 6–8.
11. Ткаленко Н.В. Структура науково-технолгічного потенціалу України / Н.В. Ткаленко // Вісник ЖДТУ. – 2016. - № 2 (56). – С. 137-140.
12. Тульчинська С.О. Аналіз реформування наукового потенціалу в Україні / С.О. Тульчинська // Вісник МНТУ. Серія "Економіка". – 2012. – №3(7). – С. 123 – 131.
13. Fiscal measures to promote R&D and innovation // General Distribution. – Paris : OECD, 1996. – №168.

Karpenko Lidiia Nikolaevna
PhD, Associate Professor of Business Economics
Busari Olanrewaju Ridwan
Master's Degree Student
Odessa National Polytechnic University, Ukraine

MODERNISATION AND DEVELOPMENT OF THE ADMINISTRATIVE ATTENDING PROCESS OF FUNCTIONING ENTERPRISE

Карпенко Лідія Миколаївна
к.е.н., доцент
Бусарі Оланреваджу Рідван
магістрант кафедри адміністративного менеджменту та проблем ринку
Одеський національній політехнічний університет, Україна

МОДЕРНІЗАЦІЯ ТА РОЗВИТОК ПРОЦЕСУ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУПРОВОДЖЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВА

In the article authors systematize modern theoretical and methodological approaches to the forming of universal mechanism administrative attending of functioning organization (enterprise); defined target settings, software and methodological principles and main directions of integrated management analysis of the results of innovative industrial activities Odessa region.

Keywords: *administration, estimation of efficiency, universal mechanism, functioning of organization, innovation activities of enterprises, efficient management, administration of the organization, administration of the enterprise.*

У роботі авторами здійснено систематизацію сучасних теоретико-методичних підходів до формування універсального механізму адміністративного супроводження функціонування організації; визначені цільові установки, програмно-методологічні засади та основні напрямки використання результатів інтегрованого управлінського аналізу інноваційної діяльності промислових підприємств Одеського регіону.

Ключові слова: *адміністративне управління, оцінка ефективності, універсальний механізм, функціонування організації, інноваційна діяльність підприємств, ефективне управління, адміністрування організації, адміністрування підприємства.*

Розвиток вітчизняних підприємствах у сучасних реаліях часу вимагає застосування системного підходу до побудови обґрунтованої стратегії функціонування та подальшого генезису підприємств, яка націлена на економічний результат, на посилення власних конкурентних позицій на ринку. Успішна діяльність підприємства передбачає необхідність ретельного вивчення ринкового середовища, логістики, інноваційно-інвестиційної політики, внесення змін до товарного асортименту, проведення гнучкої цінової політики, перебудову організаційної структури управління, формування нової філософії взаємовідносин з контрагентами, що спонукає побудову універсального механізму адміністративного супроводження функціонування організації. У свою чергу виникають проблемні питання адміністрування оцінки ефективності економічних процесів на підприємствах, необхідність модернізації та розвитку процесів адміністрування у контексті з сучасними умовами ринкового середовища [1, с.222-223].

Метою роботи є систематизація сучасних теоретико-методичних підходів до формування універсального механізму адміністративного супроводження функціонування організації (підприємства); визначення цільових установок, програмно-методологічних засад та основних напрямків використання результатів інтегрованого управлінського аналізу інноваційної діяльності промислових підприємств Одеського регіону.

За допомогою адміністрування формується досить різноманітний спектр функцій, в якому виділяються загальні, конкретні, приватні, похідні та інші специфічні види відокремленої діяльності. Здійснення адміністрування представляє палітру дій, що забезпечує формування та здійснення реакції організації на конкретно виникаючі проблеми. У їх складі, змісті, послідовності застосування відображаються практичний підхід, місце і роль виробничих і управлінських служб в адміністративному супроводі взаємодії. Саме адміністрування забезпечує базову організацію функціональної взаємодії, освоєння, кооперацію, виконання функцій персоналу, підрозділів та менеджменту організації.

Адміністративний супровід функціональної взаємодії стає основою розподілу відповідальності, що виражається, наприклад, в закріпленні конкретних функцій за підрозділами та працівниками організації. Адмініструванням встановлюється конкретна відповідальність кожного підрозділу і працівника організації в суворій відповідності з функціями [2, с.158].

Корпоративна природа організації, динамічність розвитку ринкових відносин обумовлюють перерозподіл функцій, та як слідство, і відповідальності за нову конфігурацію їх виконання. Перерозподіл функціонального складу та змісту відповідальності між співробітниками і підрозділами організації супроводжується реорганізацією їх адміністрування. Вона забезпечується процедурою перерозподілу обов’язків, що виконуються.

Оцінка ефективності функціонування підприємства є не тільки прямим завданням, а й потребує безпосередньо адміністративного супроводження. При цьому воно орієнтується як на виконання функцій, так і на перспективу їх перерозподілу на рейтинговій основі. Цією орієнтацією забезпечується своєчасне освоєння персоналом підрозділів підприємства інноваційних складових професійно-кваліфікаційного потенціалу, необхідних для виконання наявних і прогнозованих функцій. Така оцінка стає конструктивною основою адміністративного супроводу вдосконалення функціонування підрозділів організації та підвищення ефективності системи у цілому.

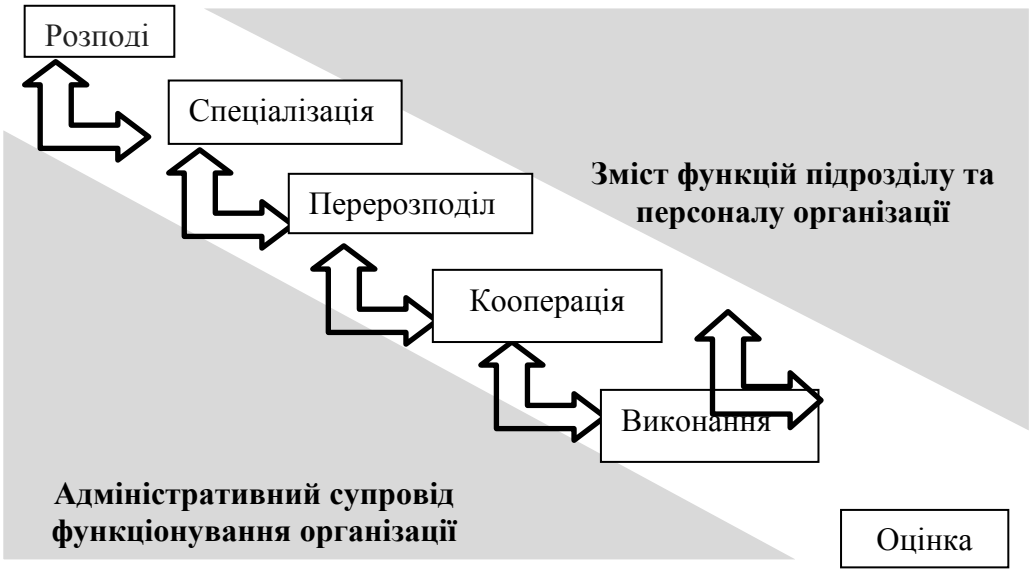

Рис. 1. Принципова схема дії універсального механізму супроводження функціонування організації, *авторське групування*

У контексті даної наукової роботи інтерес авторів висвітлюється у вивченні найбільш важливих факторів формування стратегічного розвитку підприємства, від стану яких значною мірою залежить фінансовий результат. Для підприємства, яке функціонує в конкурентному середовищі, конкурентні переваги можуть бути досягнуті на основі економічних, технічних, організаційних, інноваційно-інвестиційних, венчурних та інформаційних факторів, що формують систему його стратегічного розвитку. При цьому адміністративний супровід функціонування організації сприяє досягненню цільових фінансових результатів. На рис. 1 представимо принципову схему дії універсального механізму адміністративного супроводження функціонування організації.

Автори вважають, що згідно предмету інтегрованого аналізу інноваційної діяльності, кінцеві фінансові результатів діяльності підприємства детермінуються: по-перше, мірою відповідності масштабів та структури інноваційної діяльності існуючим та перспективним потребам ринку інноваційної продукції та технологій, по-друге, конкурентоспроможністю інноваційної діяльності.

Зміст управління інноваційною діяльністю підприємства включає в себе перелік основних функцій менеджменту – планування, організація, мотивація, контроль. При цьому основним управлінським процесом залишається організація інноваційної діяльності в просторі та часі, що потребує побудови ефективного організаційного механізму, тобто визначення напрямків та способів взаємозв’язків керівних кадрів підприємства у процесі управління інноваціями [3, с.228].

Наголосимо, що програмно-методологічні питання інтегрованого аналізу доцільно розглядати в певній послідовності: ідентифікація об'єкту і предмету → виявлення цілей і принципів аналізу → розробка системи показників → підбір інформаційних джерел → вибір методів аналізу → визначення напрямів використання результатів. Можливості ефективного контролю й управління залежать від того, наскільки детально суб'єкт управління представляє об’єкт. Ступінь детальності визначається об’ємом доступної первинної інформації і розробленістю методик її аналізу [4, с. 113].

Узагальнимо основні напрямки використання результатів аналізу інноваційної діяльності підприємств на рис. 2.

У контексті даної наукової роботи найбільший інтерес авторів висвітлюється у систематизації цільових установок та методологічних принципів управлінського аналізу інноваційної діяльності підприємств Одеського регіону. Узагальнення автором обраної проблематики дослідження, дозволяє відокремити:

- даний вид економічного аналізу носить інтеграційний характер і включає в себе інноваційний аналіз, інвестиційний аналіз, конкурентний аналіз і маркетинговий аналіз;
- предметом інтегрованого управлінського аналізу інноваційної діяльності є сукупність процесів формування ресурсів, витрат і результатів в ході здійснення певного виду діяльності;
- його головна мета - забезпечення менеджменту і власників фірми повною, достовірною та якісною інформацію про ефективність його функціонування на інноваційний основі, можливих резервах та обмежених можливостях їх мобілізації;
- вона складається із локальних цілей (під цілей), які пов’язані з наступними локальними видами управлінського аналізу: інноваційним, інвестиційним, конкурентним і маркетинговим;
- до специфічних принципів інтегрованого управлінського аналізу інноваційної діяльності відносяться принцип «провідної ланки» в частково інтегрованому аналізі, принцип збалансованості, принцип пріоритетності інноваційної діяльності фірми;
- використання принципу «провідної ланки» у частково інтегрованому аналізі дозволяє виділити інноваційний аналіз як провідний, а інвестиційний, конкурентний і маркетинговий - як відомих видів управлінського аналізу;
- принцип пріоритетності означає, що пріоритет в управлінському аналізі інноваційної діяльності підприємства повинен бути відданий аналізу ресурсів, витрат і результатів тієї

частини цієї діяльності, яка забезпечує перехід підприємства на високий технологічний уклад;

- принцип збалансованості передбачає проведення оцінки пропорційності між стадіями науково-інноваційної діяльності, між власними та залученими інноваційними розробками [5,с.587-559].

Рис. 2. Напрямки використання результатів аналізу інноваційної діяльності підприємства, *власна розробка автора*

У цілому, проведене дослідження забезпечує методологічною базою проведення інтегрованого управлінського аналізу інноваційно-інвестиційної діяльності вітчизняних підприємств у конкурентному середовищі, дозволяє визначити інноваційний потенціал підприємств промисловості Одеського регіону. Підсумовуючи дослідження, зазначимо, що адміністративне супроводження функціонування організації - це важлива і відповідальна частина у діяльності підприємства, від якої залежать його майбутні фінансові результати та місце на ринку. Існуючі перспективні напрямки, актуалізовані складові й успішні приклади здійснених інновацій переконливо показують не тільки можливість, а й гостру необхідність подальшого вдосконалення та застосування ресурсів адміністративного менеджменту у підвищенні ефективності функціонування і розвитку вітчизняних організацій.

Література:

1. Карпенко Л.М. Розробка системи аналітичних показників інтегрованого управлінського аналізу інноваційно-інвестиційної діяльності підприємства / Л.М. Карпенко / Mechanism of Sustainable Development of Economic Systems Formation Collective monograph. Vol. 2. Verlag SWG imex GmbH, Nürnberg, Deutschland, 2014. – P. 222-234.
2. Григорук П. М. Інформаційна модель процесу прийняття рішення / П. М. Григорук, С.С. Григорук // Актуальні проблеми економічної кібернетики: колективна наукова монографія / за ред. О. Ю. Чубукової, Л. І. Антошкіної, Н. В. Геселевої. – К. : ВД «Стилос», 2012. – С. 154-171.
3. Pearce J.A. Strategic Management: formulation, implementation and control / J.A. Pearce, R.B. Robinson // 8-th ed. – McGraw-Hill/Irwin, New York, 2003. - 1087 pages.
4. Илышева Н.Н., Крылов С.И. Учёт, анализ и стратегическое управление инновационной деятельностью / Н.Н.Илышева. – М.: Финансы и статистика, 2014. – 216с.
5. Fabozzi F.J., CFA. Investment management / F.J.Fabozzi // 2nd ed. – USA, New Jersey 07458, 1998. - 837 pages.

Nosulich T.M.
PhD in Economics (Candidate of Sciences), Senior Fellow, Senior Fellow
Shpyliova Y.B.
PhD in Economics (Candidate of Sciences), Senior Fellow, Senior Fellow
Public Institution "Institute of environmental economics and sustainable development National academy of sciences of Ukraine", Kyiv

ORGANIZATIONAL AND IINSTITUTIONAL PRINCIPLES OF REALIZATION OF THE GENERAL AGRARIAN POLICY OF ES

Носуліч Т.М.
к.е.н., с.н.с.
Шпильова Ю.Б.
к.е.н., с.н.с.
ДУ „Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України", м. Київ

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ІНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ РЕАЛІЗАЦІЇ СПІЛЬНОЇ АГРАРНОЇ ПОЛІТИКИ ЄС

The analysis of the modern state of organizational and institutional principles of realization of general agrarian policy of ES is carried out in the article. In particular, authors are analyses its basic priorities on the second implementation (Strategy is «Europe 2020») phase, are considered basic descriptions of institutions of ES, which directly carry out the management of economy of ES an agrarian sector. The analysis of the Strategic plan is carried out General directorates of the European commission on agriculture and development of rural territories on 2016-2020, recommendations are developed in relation to realization of general agrarian policy of ES in our state.

Keywords: *agriculture, rural areas, rural development, the common agricultural policy, strategy, priorities and strategic plan.*

В статті здійснюється аналіз сучасного стану організаційних та інституційних засад реалізації спільної аграрної політики ЄС. Зокрема, авторами проаналізовано основні її пріоритети на другому етапі реалізації (Стратегія «Європа 2020»), розглянуто основні характеристики інституцій ЄС, які безпосередньо здійснюють управління аграрним сектором економіки ЄС. Здійснено аналіз Стратегічного плану Генерального директорату Європейської комісії із сільського господарства та розвитку сільських територій на 2016-2020 роки, розроблено рекомендації щодо реалізації спільної аграрної політики ЄС в нашій державі.

Ключові слова: *сільське господарство, сільські території, сільський розвиток, спільна аграрна політика, стратегія, пріоритети, стратегічний план.*

Вступ. Глава 17 Угоди про асоціацію між Україною та ЄС передбачає посилення співробітництва з метою сприяння розвитку сільського господарства та сільських територій шляхом поступового зближення політик і законодавства в цій сфері. З-поміж іншого, йдеться про необхідність заохочення сталого сільськогосподарського виробництва та забезпечення захисту навколишнього середовища, зокрема збереження біорізноманіття, запобігання забрудненню вод нітратами з сільськогосподарських джерел тощо. Реалізація цих цілей у ЄС здійснюється в рамках узгодженої між країнами-членами програми Спільної аграрної

політики (САП). Згідно з принципами САП, пряма фінансова допомога фермерам надається в разі суворого дотримання ними екологічних вимог до господарювання й охорони довкілля. Україна взяла на себе зобов'язання імплементувати екологічні директиви і регламенти ЄС у національне законодавство та контролювати дотримання їхніх норм. Відповідно, Кабінету Міністрів України, Міністерству аграрної політики та продовольства України потрібно забезпечити розробку й впровадження вітчизняних правил сільськогосподарської діяльності, адаптованих до чинних у країнах ЄС кодексів належної сільськогосподарської практики [3].

З огляду на це, основною **метою** статті є аналіз європейської системи організації та інституційного забезпечення реалізації спільної аграрної політики ЄС та розробка рекомендацій щодо можливих варіантів її реалізації в нашій державі.

Виклад основного матеріалу. САП поступово трансформувалася з політики підтримки сільгоспвиробництва в політику сталого розвитку сільських територій та ощадливого використання природних ресурсів, що стає пріоритетною її компонентою. Особливий інтерес становлять підходи до реалізації САП етапу 2007–2013 рр., результати якого вже можна оцінити, а також нововведення, які передбачені на етапі 2014–2020 рр.

САП в другому періоді своєї реалізації 2014–2020 рр. виділено 6 пріоритетів відповідно до цілей Стратегії «Європа 2020», а саме: сприяння передачі знань та інновацій у сільському і лісовому господарстві та у сільській місцевості; підвищення конкурентоспроможності і життєздатності всіх видів господарювання; сприяння організації продовольчого ланцюга постачання і управління ризиками у сільському господарстві; відновлення, збереження і зміцнення екосистем, які залежать від сільського і лісового господарства; стимулювання ефективного використання ресурсів і перехід до низьковуглецевої і стійкої до змін клімату економіки сільського господарства, продовольчого і лісового секторів; сприяння соціальній інтеграції, скороченню бідності й економічному розвитку в сільських районах.

Найбільш важливу роль у процесі управління аграрним сектором економіки ЄС здійснює так званий інституційний трикутник: Європейський Парламент, Рада Європейського Союзу та Європейська Комісія.

Європарламент у складі 20 комітетів, зокрема 2 з яких безпосередньо відповідають за розвиток сільського господарства та сільських районів: комітет із сільського господарства і розвитку сільських районів; комітет з рибного господарства.

Рада ЄС у складі 10 конфігурацій в своєму складі має конфігурацію із сільського господарства та рибальства.

Однак основним функціональним органом у цьому трикутнику є *Генеральний директорат Європейської комісії із сільського господарства та розвитку сільських територій.* Основною метою його діяльності є розвиток сільських територій та сприяння сталому розвитку сільського господарства в Європі для забезпечення добробуту сільських районів.

Для реалізації своїх цілей та завдань Генеральним директоратом розроблено Стратегічний план на 2016-2020 роки. Документ демонструє стратегічну важливість САП для громадян ЄС і центральну роль Директорату для забезпечення реалізації політики. Серед інших, визначено такі основні пріоритети стратегічного плану:

1. *Надання нового імпульсу для створення робочих місць, зростання економіки та інвестицій.* Пріоритетом є збільшення числа робочих місць, забезпечення економічного зростання у країнах ЄС, а також достатнього рівня інвестицій. САП реалізує цей пріоритет, сприяючи збільшенню робочих місць за рахунок надання прямої допомоги фермерам (що забезпечує стійкість сільськогосподарського сектора, особливо у періоди криз, та стійкий розвиток фермерських господарств у ЄС в цілому), а також підтримки інвестицій у підприємства та інфраструктуру, впровадження інновацій, навчання і консультації для мешканців сільських територій.

Показниками для моніторингу досягнення мети є:

- загальні: частка ВВП ЄС, яку інвестовано у дослідження та розвиток; рівень зайнятості населення віком 20-64 років;

- специфічні: доход у сільському господарстві; продуктивність у сільському господарстві; ціни ЄС на с/г продукцію у порівнянні зі світовими цінами; рівень зайнятості у сільській місцевості.

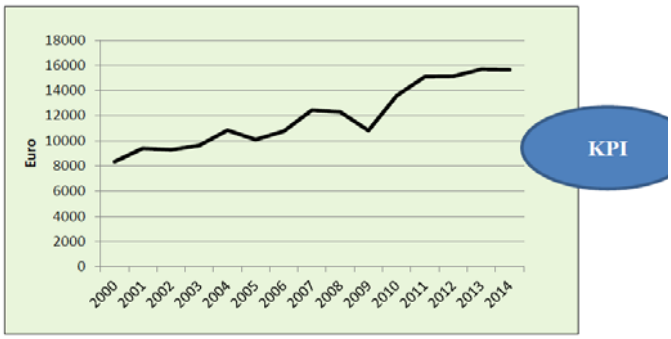

Доход у сільському господарстві на одного працівника

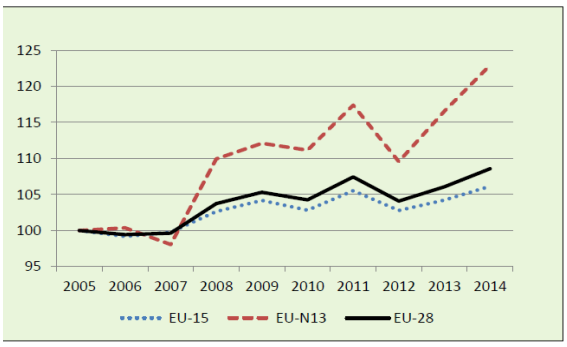

Індекс продуктивності сільського господарства

Співвідношення між цінами на сировину у сільському господарстві: світ та ЄС

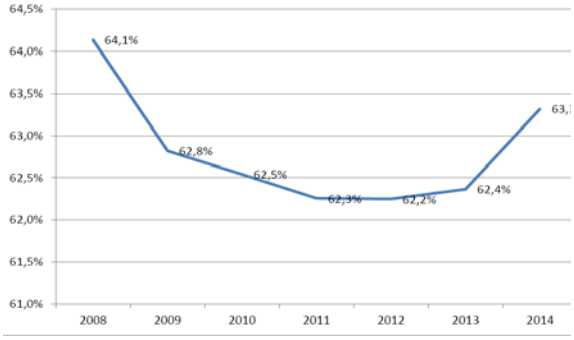

Рівень зайнятості у сільській місцевості віком від 15 до 64 років

Рис. 1. Основні показники розвитку економіки на сільських територіях ЄС

2. *Єдиний цифровий ринок.* Охоплення інформаційними технологіями населення у сільській місцевості є значно меншим, аніж у містах: доступ до високошвидкісних технологій складає відповідно 25% та 68%. Зменшення диспропорцій в доступному ІТ між міськими та сільськими районами сприятиме розвитку бізнесу, підвищенню конкурентоспроможності сільських громад, зміцненню потенціалу сільськогосподарського сектора ЄС.

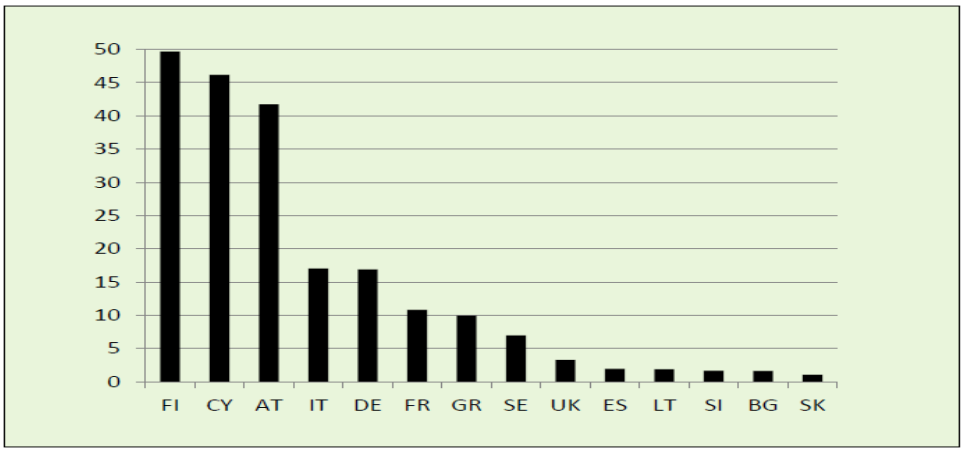

Рис. 2. Частка сільського населення, що отримало вигоду від впровадження нових або вдосконалення існуючих ІТ

Показники для моніторингу досягнення мети:

- загальні: сукупний обсяг інвестицій в ІТ-сферу;

- специфічні: частка сільського населення, що отримує вигоду з впровадження нових або вдосконалення існуючих ІТ-послуг (інфраструктури) (рис. 2).

3. *Боротьба зі змінами клімату.* Одним із завдань САП є збалансоване управління природними ресурсами і боротьба зі зміною клімату.

Показники для моніторингу досягнення мети:

- загальні: обсяги викидів парникових газів;

- специфічні: обсяги викидів парникових газів від сільського господарства; вміст нітратів у прісній воді; мінімальна частка сільськогосподарських угідь, де реалізуються екологічні програми.

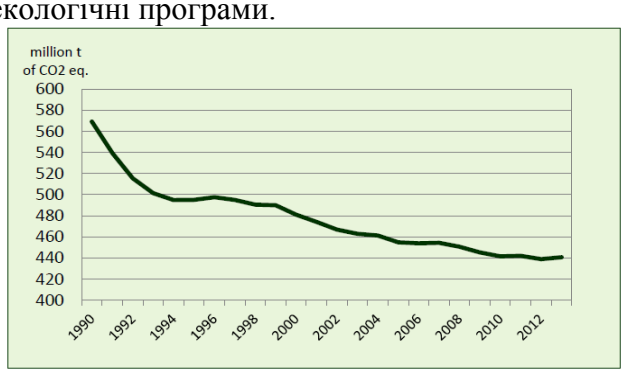

Викиди парникових газів від сільського господарства у країнах ЄС

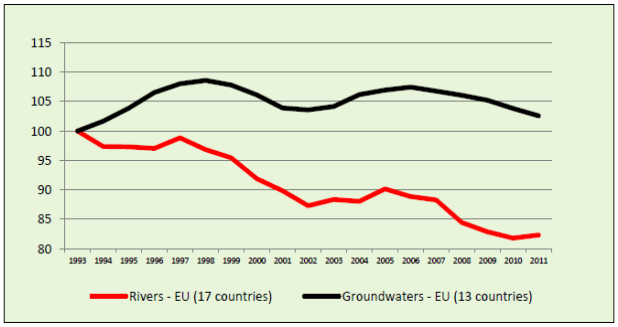

Вміст нітратів у прісній воді

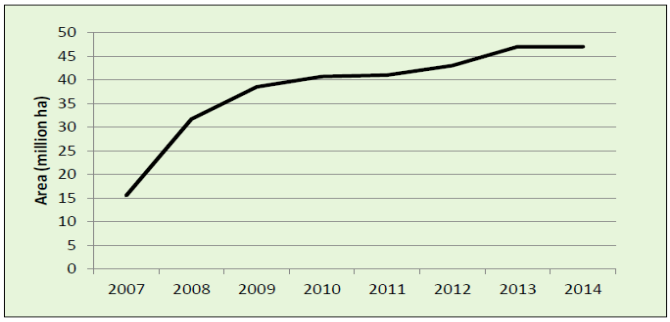

Площа угідь, де реалізуються екологічні програми

Рис. 3. Показники боротьби зі змінами клімату на сільських територіях ЄС

Нині у 28 державах ЄС діє 118 програм розвитку сільських територій (RDP), у т.ч. 20 окремих національних програм; 8 держав мають дві або більше регіональних програм (рис. 4).

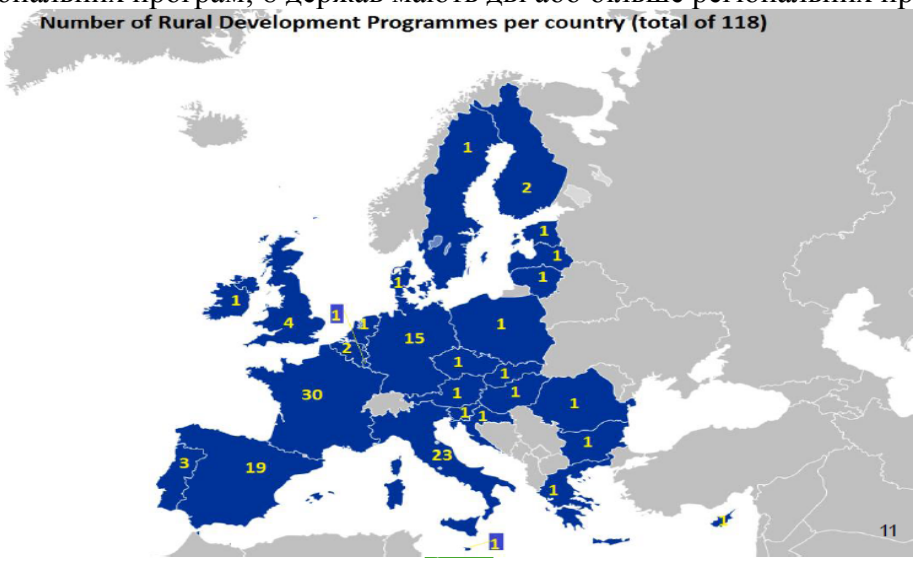

Рис. 4. Кількість програм розвитку сільських територій у країнах ЄС

У документах, що затверджують національну політику сільського розвитку, держави ЄС або їхні регіони встановлюють кількісні цільові показники досягнення пріоритетів розвитку сільських територій; визначають, які заходи буде здійснено для досягнення цих пріоритетів, та яке фінансування потребує кожен окремий захід. Щонайменше 30% загального обсягу фінансування повинні спрямовуватися на реалізацію екологічних заходів, і щонайменше 5% – на заходи програми LEADER. Тематично розподіл фінансування має таку структуру:

- заходи з передачі знань та інновацій – 3%;
- забезпечення конкурентоспроможності фермерських господарств та збалансованого управління лісами – 20%;
- організація повних циклів виробництва продуктів харчування, підтримка тваринництва, зменшення ризиків управління – 10%;
- захист екосистем у сільському та лісовому господарстві – 44%;
- підвищення ефективності використання ресурсів – 8%;
- соціальна інтеграція, скорочення бідності, економічний розвиток територій – 15%.

Згідно зі Статтею 403 Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, сторони співпрацюють з метою сприяння розвитку сільського господарства та сільських територій, зокрема шляхом поступового зближення політик і законодавства. Це означає, що вітчизняне аграрне законодавство чекають зміни, які, зокрема, стосуються і правового регулювання державного управління в аграрному секторі економіки. Пріоритети САП ЄС важливі для України як цільові орієнтири для формування і реалізації виваженої сучасної аграрної політики, яка би забезпечувала збалансованість сільського господарства і сільського розвитку. Перші кроки в напрямку зближення й гармонізації аграрних політик в Україні вже зроблено: Міністерство аграрної політики та продовольства за фінансової підтримки ЄС розробило проект Єдиної комплексної стратегії розвитку сільського господарства та сільських територій на 2015–2020 рр. Загальною метою цієї стратегії є підвищення конкурентоздатності сільського господарства і сприяння розвитку сільських територій на сталій основі відповідно до стандартів ЄС і міжнародних стандартів.

Основні положення Стратегії розвитку аграрного сектору на період до 2020 року (ухвалена розпорядженням КМ України від 17 жовтня 2013 року №806-р) узгоджуються з САП ЄС на 2014-2020 рр.:

- надається пріоритет сільському розвиткові шляхом орієнтації політики на соціоекономічний розвиток громад, ефективне використання місцевих ресурсів для збереження екосистем та попередження негативних наслідків зміни клімату, впровадження інновацій у сільську економіку, підвищення конкурентоспроможності фермерів та їх залучення до формування доданої вартості;
- зазначено необхідність стимулювання розвитку співпраці сільгоспвиробників із переробними підприємствами, гарантування та захист прав виробників шляхом розвитку професійних асоціацій та неурядових організацій;
- сприяння диверсифікації зайнятості в сільській місцевості, що забезпечуватиме зростання сільської економіки [1].

Також Мінагрополітики України співпрацює з Генеральним директоратом Європейської Комісії згідно з Меморандумом про взаєморозуміння для Діалогу з аграрних питань (2006). Меморандумом передбачено такі сфери співробітництва:

- обмін інформацією з питань сільськогосподарського виробництва і торгівлі, досвіду в розробці та впровадженні політики у сфері сільського господарства та розвитку сільської місцевості, законів та норм;
- обмін знань та навичок щодо нових технологій, які мають відношення до сільськогосподарського розвитку;
- обмін позиціями з метою наближення політики щодо якості (окрім безпеки продуктів харчування) сільськогосподарської продукції, включаючи географічні позначки та виробництво органічної продукції;

– гармонізація позицій України та ЄС з питань, які знаходяться в компетенції міжнародних організацій тощо.

На виконання положень Меморандуму двічі на рік проводяться засідання Діалогу Україна – ЄС з аграрних питань та засідання робочих груп, під час яких розглядають такі важливі питання, як український зерновий ринок, розвиток ринку біопалива, співробітництво у виробничій сфері (у тому числі м'ясної та молочної галузей промисловості), система використання та захисту географічних позначок [2].

Висновки. Розв'язанню основних проблем розвитку агровиробництва, сільських територій та поступового наближення практики управління сільським розвитком до вимог САП ЄС, безумовно, сприятиме поточна реформа децентралізації влади в Україні. У цьому контексті слід виділити такі основні напрями вдосконалення політики управління сільським розвитком на регіональному та місцевому рівні:

- прискорення об'єднання сільських територіальних громад, які наділяються достатньо широким колом компетенцій для вирішення питань місцевого значення, в т.ч. щодо соціально-екологічного розвитку, та мають високу мотивацію до активної діяльності;

- сприяння формуванню та розвитку фермерських господарств як рушійної сили сільської економіки, підвищення їх економічної ефективності за рахунок розширення спеціалізації, збільшення асортименту виробництва продуктів рослинництва і тваринництва. Інші складові механізму децентралізації влади позитивно впливатимуть на соціально-екологічний розвиток сільських територій та зростання зайнятості на виробництвах екологічно чистої продукції;

- організація співпраці об'єднаних територіальних громад з Державним фондом регіонального розвитку України для реалізації актуальних проектів соціально-економічного розвитку на конкурсній основі, на засадах співфінансування та згідно з регіональними стратегіями розвитку і планами заходів з їх реалізації;

- організація дорадчих служб для представників сільських територіальних громад та фермерів. Зокрема, служби повинні надавати консультації з таких питань: виконання фермерами обов'язків згідно зі статутом; дотримання ними вимог та стандартів належного сільськогосподарського та екологічного стану земельних ресурсів; впровадження сільськогосподарських практик, що справляють позитивний вплив на стан довкілля та підтримують належний стан території; виконання заходів з реалізації програм сільського розвитку в частині модернізації фермерських господарств, підвищення конкурентоспроможності, секторальної інтеграції, інновацій та зорієнтованості на ринок, розвиток підприємництва. Також робота дорадчих служб може включати консультації з питань сприяння конверсії (зміни напряму діяльності) фермерських господарств та диверсифікації їх економічної діяльності; управління ризиками та впровадження систем превентивних заходів для зменшення чи усунення ризиків виникнення стихійних лих, природних катастроф, хвороб тварин чи рослин; виконання вимог національного законодавства; надання інформації щодо можливостей адаптації до змін клімату, збереження біорізноманіття та захисту водних ресурсів;

- ініціювання робіт зі створення електронної інформаційної платформи регіональної системи обліку соціально-економічного стану та діяльності сільських територіальних громад, подібної до використовуваної в рамках САП ЄС Інтегрованої системи управління і контролю (IACS). На нашу думку, така система має складатися з наступних елементів:

1) комп'ютеризованої бази даних, деталізованої на рівні окремої територіальної громади, що містить інформацію про її соціально-економічний стан та здійснювану економічну діяльність за видами. Окремий розділ бази даних має бути присвячений фермерським господарствам;

2) системи ідентифікації належних громаді земельних ділянок, розробленої на основі карт і документації національного земельного реєстру, картографічних даних або повітряних чи супутникових знімків;

3) інтегрованої бази даних, де міститься уся інформація про екологічний стан територій за періодами та з урахуванням здійснюваної сільськогосподарської діяльності;

4) інформаційний ресурс для організації роботи і взаємодії територіальних громад та їх співпраці з регіональними органами влади.

Література:

1. Єдина комплексна стратегія розвитку сільського господарства та сільських територій на 2015-2020 роки (ухвалена розпорядженням КМ України від 17 жовтня 2013 року) [Електронний ресурс] / Міністерство аграрної політики та продовольства України — Режим доступу: http://minagro.gov.ua/node/16025.
2. Співробітництво з ЄС в сільськогосподарській сфері Мін АПК [Електронний ресурс] / Міністерство аграрної політики та продовольства України — Режим доступу: http://minagro.gov.ua/uk/ministry?nid=20508.
3. Щодо вдосконалення агроекологічних умов функціонування сільського господарства: аналітична записка [Електронний ресурс] / Національний інститут стратегічних досліджень при Президентові України. — Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/articles/1437.

Prokofieva G.S.

Senior teacher

Odessa I.I.Mechnikov National University, Ukraine

FEATURES OF ACTION OF LAWS AND CONFORMITIES TO LAW OF REGIONAL ECONOMIC DEVELOPMENT ARE IN MODERN TERMS

Прокофьева А.С.

старший преподаватель

Одесский национальный университет имени И.И.Мечникова, Украина

ОСОБЕННОСТИ ДЕЙСТВИЯ ЗАКОНОВ И ЗАКОНОМЕРНОСТЕЙ РЕГИОНАЛЬНОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

In the article, operating of general and specific acts and conformities to law is examined on мезорівні, directions of development of regional economy are determined under their action and recommendations are given in relation to overcoming of negative processes that restrain regional economic development in modern terms.

Keywords: *regional economic development, law, conformity to law, principles, progressiveness, regressiveness.*

В статье рассматривается действие общих и специфических законов и закономерностей на мезоуровне, определяются направления развития региональной экономики под их действием и предоставляются рекомендации относительно преодоления негативных процессов, которые сдерживают региональное экономическое развитие в современных условиях.

Ключевые слова: *региональное экономическое развитие, закон, закономерность, принципы, прогрессивность, регрессионная.*

Исследование экономического развития на региональном уровне в современных условиях имеет большое значение как с точки зрения теории, так и с точки зрения практики ведения хозяйства. Процессы децентрализации, которые происходят в Украине нуждаются в соответствующем теоретическом обосновании и разработке механизмов реализации. Теоретическое обоснование практики децентрализации находится в плоскости анализа законов и закономерностей развития региональной экономики, действие которых обеспечивает соответствующие процессы в экономике региона. Поэтому актуальность таких исследований растет и имеет в конечном итоге не только теоретическое, но и практическое значение, поскольку механизмы реализации законов и закономерностей являются механизмами развития региональной экономики и управления ею.

Законы и закономерности регионального экономического развития исследуются такими учеными как С.Л.Брю, А.Гальчинский, М.Кастельс, К.Р.Макконел, В.Семенов, Е.Тоффлер, А.Филипенко, Й.Шумпетер и др.

В их работах раскрываются механизмы действия экономических законов, закономерностей, выделяются принципы экономического развития, их взаимосвязь. В то же

время некоторые аспекты исследованы не так глубоко, как в том нуждается современное состояние развития региональной экономики.

Целью данной статьи является исследование особенностей действия общих и специфических законов и закономерностей на региональном уровне, обоснование новых законов и закономерностей, присущих современной информационной экономике, и выявления принципов территориальной организации экономики, которые сформировались на основе действия законов и закономерностей.

Экономическое развитие регионов происходит под воздействием действия законов и закономерностей, присущих современному уровню развития экономики. Законы и закономерности, как известно, действуют во взаимодействии и взаимосвязи, что необходимо учитывать при анализе тенденций, динамики и перспектив развития региона. По общепринятой классификации экономические законы делятся на общие и специфические.

Среди общих законов, которые существенно влияют на региональное экономическое развитие, следует выделить закон экономии времени, закон концентрации производства, закон комплексного пропорционального развития производства, закон роста производительности труда. Специфические законы, которые определяют экономическое развитие региона, это, прежде всего, закон территориального роста производства и выравнивания уровней экономического и социального развития регионов, закон территориальной специализации, закон межрегиональных связей и закон формирования региональных рынков [6].

Реализация закона территориального роста производства и выравнивания уровней экономического и социального развития экономики регионов происходит в виде поступательного развития экономики региона на основе научно-технического и организационно-экономического прогресса, углубления территориального разделения труда и производства, выравнивания экономического и социального развития разных регионов, ускоренного развития менее развитых и депрессивных регионов, а также уменьшения неравномерности регионального экономического развития.

Закон территориальной специализации, межрегиональных связей и формирования региональных рынков, предусматривает оптимизацию производственной специализации регионов, усовершенствование межрегионального обмена, формирование соответствующих пропорций производства и потребления. Механизм его действия определяет оптимальные направления развития регионов в соответствии с общим разделением труда, который предусматривает их участие во внешнеэкономической деятельности, а также формирования региональных рынков. В результате действия данного закона складывается оптимальная специализация хозяйства регионов страны, которая является важным принципом регионального развития. Территориальная специализация формирует соответствующее предложение на региональном и национальном рынке. Следует также отметить, что региональная специализация имеет достаточно высокую инертность, отличается определенным консерватизмом и стойкостью. Изменения в ней происходят достаточно медленно, что необходимо учитывать при анализе последствий экономического развития.

Закон комплексного развития, структурных превращений и диверсификации хозяйства регионов, проявляется в пропорциональности и гармонизации экономического развития хозяйствующих единиц и их объединений, городов и других населенных пунктов региона, отраслей и сфер специализации региона, составляющих его инфраструктуру. Действие данного закона предусматривает структурные сдвиги в экономике региона, приспособление производства к конъюнктуре рынка, а также соответствующие мероприятия по диверсификации региональной экономики, которые дают возможность повысить ее адаптивность в условиях неопределенности и нестабильности экономической среды.

Требования действия закона межрегиональной экономической интеграции предусматривают участие регионов в интеграционных процессах, развитие производственной и научно-технической кооперации, а также торговых, финансовых и других связей. В современных условиях внутренняя и межрегиональная интеграция

значительно усиливается. Внутренняя интеграция способствует формированию единого регионального экономического пространства, межрегиональная интеграция обеспечивает целостность национальной экономики, формирует предпосылки ее высокой конкурентоспособности на мировых рынках.

Кроме рассмотренных законов, информационная экономика порождает новые законы, которые действуют на разных уровнях и нуждаются в соответствующем осмыслении. Исследователи информационной экономики и информационных сетей обнаружили закон мультипликации ускорения экономических процессов. Это – специфический закон информационной эпохи [1,с.231]. О.Тоффлер, обосновывая его действие, писал: «Эффект ускорения делает каждую единицу сэкономленного времени ценнее, чем предыдущая единица, тем самым создает контур позитивной обратной связи, который убыстряет ускорение» [2,с.478-479]. В конечном итоге мультипликация ускорения мультиплицирует материальный результат. В результате «каждая единица времени начинает стоить больше денег» [2,с.282]. Данный закон действует на глобальном, национальном, региональном уровнях, а также на уровне предприятий.

В информационной экономике региональный уровень экономического развития, находясь под действием закона мультипликации ускорения, предусматривает формирование и развитие новых организационных форм – кластеров, технопарков, сетей, которые обеспечивают конкурентные преимущества и высокую конкурентоспособность региональной экономики [3].

Действие экономических законов на региональном уровне тесно связано с действием закономерностей развития региональной экономики. В экономической литературе долгое время ведутся дискуссии относительно их сущности. Распространенной является точка зрения, что законы проявляются как закономерности [4]. В западной экономической литературе законы и закономерности отождествляются [5].

Важной закономерностью развития региональной экономики является закономерность территориального разделения общественного труда и производства. Действие данной закономерности объясняет принципиальные отличия регионов по естественным географическим, социально-экономическим, историческим характеристикам, которые объективно формируют их определенную специализацию, обеспечивающую высокий уровень эффективности использования имеющихся в регионе ресурсов.

Закономерность концентрации и комплексного размещения производства порождает эффект масштаба на основе формирования оптимальных по размерам предприятий на данной территории, обеспечивает взаимосвязанное развитие отраслей и эффективное использование всех видов ресурсов. Социальная направленность регионального экономического развития как его закономерность базируется на процессах социализации экономики и ставит в центр экономических процессов человека, его всестороннее развитие и растущий уровень удовлетворения его потребностей. На уровне региона данная закономерность реализуется путем учета интересов всех слоев населения региона, повышения уровня социально-экономического развития территории, решения социальных проблем, и реализации экономических свобод граждан.

Социальная направленность регионального экономического развития предусматривает такое размещение производства, которое бы обеспечило полную занятость работоспособного населения и установления уровня региональной безработицы на уровне естественной нормы. Для этого необходимо развивать региональный рынок труда, создавать новые рабочие места. Социальная направленность проявляется также в интенсивном развитии социальной инфраструктуры, в сохранении здоровья людей, в снижении экологической нагрузки, в формировании оптимальной системы расселения в регионе.

Устойчивость экономического развития региона как одна из важных закономерностей предусматривает сбалансированность экономической, социальной и экологической составляющих развития региона. Реализация данной закономерности базируется на соответствующих институциональных изменениях. При этом действие закономерностей

регионального экономического развития должно рассматриваться в контексте экономической безопасности.

Литература:

1. Гальчинський А. Глобальні трансформації: концептуальні альтернативи. Методологічні аспекти.- К.:Либідь, 2006 - 312 с.
2. Тоффлер Э. Метаморфозы власти: Пер. с англ. / Э. Тоффлер. - М.: ООО "Издательство АСТ", 2003. - 669-с.
3. Соколенко С. Кластери в глобальній економіці – К.:Логос, 2004.-848 с.
4. Семенов В.Ф., Проценко Т.О. Регіональна економіка. Навч.посіб./За ред. В.Ф.Семенова.-К.: «МП Леся», 2009. - 708 с.
5. Макконел К.Р., Брю С.Л. Экономикс. Принципы, проблемы и политика.- В 2-х томах-Т.1.-Таллин, 1993.- 399 с.
6. Філіпенко А.С. Глобальні форми економічного розвитку: історія і сучасність/А.С.Філіпенко.К.:Знання, 2007.- 670 с.

Rogoza N.A.

Candidate of Economic Sciences

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

FACTORS OF IMPLEMENTATION OF DIGITAL ECONOMY IN AGRICULTURAL SECTOR OF UKRAINE

Рогоза Н.А.

к.е.н

Національний університет біоресурсів і природокористування України

ЧИННИКИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ УКРАЇНИ

Preconditions of implementation of digital economy in Ukraine and in the agricultural sector was analyzed, including the level and development of information and telecommunication technologies, defined the concept of digital economy.

Keywords: *Digital economy, Unified Digital Market, information and communication technologies, level of informatization*

Проаналізовано передумови запровадження цифрової економіки в Україні та в аграрному секторі, зокрема рівень та розвиток інформаційно- телекомунікаційних технологій, визначено поняття цифрової економіки.

Ключові слова: *цифрова економіка, Єдиний Цифровий Ринок, інформаційно- телекомунікаційних технологій, рівень інформатизації*

В аграрному секторі України, як і в інших галузях національної економіки, відбувається процес євроінтеграції. Перед аграрною економікою України постали складні й важливі проблеми, від вирішення яких залежить майбутнє держави: які функції повинна виконувати держава, які форми і методи регулювання вона має для цього застосовувати, якою має бути специфіка управління розвитком соціально-економічних процесів в аграрному секторі, особливо щодо розвитку сільських територій. У сукупності це свідчить про те, що основні проблеми змінили вектор у бік сфери управління і, зокрема, в площину її економічних методів на цифровій основі.

Ініціативою Європейського Союзу є запровадження цифрової економіки, що є надзвичайно важливим для соціального розвитку, традиційних секторів економіки та сфери державного управління країни і на сьогодні є сферою з нереалізованим потенціалом як в Євросоюзі так і в Україні. Перспективою є створення Цифрового співтовариства із поєднанням комунікаційних ринків 28 країн-членів ЄС та країн не-членів ЄС задля спрощення процесу обміну інформацією, підвищення надійності захисту систем та даних та розширення бізнес-можливостей країн- учасниць цифрової спільноти. Україна та інші 5 країн – партнерів Східного партнерства розглядаються Європейським Союзом як першочергові кандидати на поступову інтеграцію до Єдиного цифрового ринку через створення Цифрового співтовариства та цифрову економіку [1,с.23].

Європейська комісія також працює з інших питань, пов'язаних із конкурентоспроможністю цифрової економіки в Європі [2,с.1]:

1) стимулювання переходу на електронний обіг рахунків-фактур і платіжної інформації між підприємствами, що прискорюватиме грошовий обіг між ними, скорочуватиме друкарські та поштові витрати, забезпечуватиме зниження витрат на зберігання документації;

2) стандартизація інформаційно-телекомунікаційних технологій (ІКТ) із метою уніфікації їх специфікацій і властивостей та максимізації можливостей співпраці між суб'єктами бізнесу;

3) вироблення «електронних навичок» для ефективного застосування цифрових технологій у промисловості та інших секторах економіки.

Важливим складником формування інформаційного суспільства та цифрової економіки в Україні є використання можливостей сучасних ІКТ для створення інформації та нових знань, а також товарів та послуг, та ефективного обміну ними. Інформаційно-телекомунікаційні технології за умов інтенсивного розвитку ринкових відносин – один із найважливіших елементів ефективного керування.

Відповідно до поставлених завдань постає необхідність перебудови системи управління таким сектором економіки, як аграрний сектор за змістом і формою із залученням більш дієвих у ринкових умовах методів економічного регулювання та демократичного впливу держави на розвиток агропромислового виробництва з використанням новітніх інформаційних технологій.

Реформування аграрного сектору в Україні регулюється численними законами і постановами Президента України, Верховної Ради і Уряду, але діють вони недостатньо ефективно. Серед ключових проблем, що постають перед вітчизняним аграрним сектором економіки, як зазначено в Стратегії розвитку аграрного сектору економіки України на період до 2020 року, названо недосконалість системи інформаційно-аналітичного забезпечення розвитку галузі та її невідповідність сучасним потребам системи управління аграрним сектором. Управління такою складною системою як аграрний сектор – це управління розвитком і функціонуванням його галузей (складових) [3, с.67]. Отже, аграрний сектор одночасно є керованою системою або об'єктом управління з боку органів державного управління, а також системою управління щодо структурних галузевих підсистем і регіонів тому особливо значення набувають з погляду управління, цифрові взаємозв'язки між їхніми елементами та підсистемами. Дослідження механізму управління аграрним сектором приводить до висновку, що основою функціонального взаємозв'язку елементів цього механізму (системи) є інформація, яка ефективно може функціонувати лише на цифрового ринку.

Важливим чинником існування сфери цифрової економіки є гармонізовані інформаційно-комунікаційні технології у Центральній та Східній Європі. Проаналізуємо стан та перспективи України та аграрного сектору столичного регіону щодо готовності до запровадження цифрової економіки.

Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15 травня 2013 р. № 386 р прийнято Стратегію розвитку інформаційного суспільства в Україні. Вочевидь, ця Стратегія вимагає сукупності послідовних конкретних заходів з прискорення процесів розвитку. Для їх детального аналізу Інститутом телекомунікацій і глобального інформаційного простору НАН України за договором з Державним агентством з питань, науки, інновацій та інформатизації України розроблено Національну систему індикаторів оцінки рівня розвитку інформаційного суспільства, затверджену Постановою Кабінету Міністрів України від 28 листопада 2012 р. № 1134. Ця система є складовою програмно-апаратного комплексу ведення Національної системи індикаторів та інтегральних індексів оцінки розвитку інформаційного суспільства.

Прийняття цієї системи є певним зрушенням у сфері розвитку інформаційного суспільства, оскільки з'явилась основа для оцінки поточного стану цього процесу та постає можливість прийняття рішень виходячи з конкретних оцінок ситуації.

Запроваджувана Національна система індикаторів та інтегрованих індексів [4, с.3] узгоджується з міжнародними системами, враховуючи національну специфіку та пріоритетні завдання розвитку інформаційного суспільства в країні. Всього затверджено 31 індикатори розвитку інформаційного суспільства

На основі системи індикаторів, розраховуються інтегровані композитні індекси рівня розвитку інформаційного суспільства в Україні (оцінки проникнення ІТ в життєдіяльність суспільства): індекс проникнення інформаційних технологій в суспільство (ITS), включаючи його визначення по регіонах України (RITS); індекс технологічного застосування інформаційних технологій (CTA) [5,с.2].

Значення індексу RITS (рівня проникнення інформаційних технологій по регіонах України) Київська область за рівнем проникнення ІТ в життєдіяльність суспільства посіла 21-ше місце]. Слід зауважити, що за рівнем розвитку інформаційного суспільства столиць країни Київ вже давно перевищує середньосвітові значення відповідних індексів. Виходячи з цього, подальший розвиток інформаційного суспільства в Україні у найближчому майбутньому можливий шляхом наближення її областей до рівня м. Києва. За допомогою індикаторів Національної системи ця робота здійснюватиметься як сукупність конкретних заходів, спрямованих на підвищення того чи іншого індикатора залежно від регіону.

Оцінено деякі індикатори Національної системи розвитку інформаційного суспільства для країни та Київської області (в т. ч. аграрного виробництва), що є провідним агропромисловим регіоном України, має значні можливості й переваги для високого ступеня розбудови цифрового суспільства в країні. Зокрема, рівень інвестиційного забезпечення сільськогосподарських підприємств Київщини значно вищий, ніж рівень розвитку матеріально-технічної бази по Україні, наприклад, у тваринництві показник оснащеності основними засобами удвічі більший, а капіталоозброєність – в 1,5 рази.

Згідно з останніми дослідженнями світової інтернет-статистики, Україна посідає 9 місце в Європі за кількістю користувачів Інтернету [6,с.2]. Європейський показник досягнуто лише в абсолютній загальній кількості користувачів. За відносним показником, враховуючи чисельність населення, Україна посідає останнє – 53-те місце серед усіх Європейських країн. Тенденція збільшення кількості користувачів Інтернету в Україні свідчить, що активних користувачів щороку стає більше.

Такий рівень використання Інтернету характеризує міське населення, яке в Україні досягає близько 68 %. Сільські жителі у структурі населення країни становлять третину, а в Інтернеті – п’яту частину його користувачів.

Згідно з даними низки міжнародних аналітичних агенцій (Freedom House, Internet World Stats, Economy Watch) рівень проникнення Інтернету в нашій країні досягає 34 %. Запитання щодо можливості доступу до мережі Інтернет для Індикатора електронної готовності викликали певні складнощі у респондентів Київської обласної державної адміністрації і які не мають можливості регулярно користуватися Інтернетом.

Проаналізовано обсяг спрямованих інвестицій (індикатор частки витрат на інформатизацію) в сільське господарство, мисливство та лісове господарство у загальній структурі валових капітальних інвестицій Київської області, а також визначено частку фінансових ресурсів безпосередньо на процеси інформатизації (витрати на програмне забезпечення, обчислювальну техніку, послуги сторонніх підприємств у сфері інформатизації. Величина частки інвестицій характеризується суттєвою варіативністю і повною відсутністю стабільної тенденції.

Порівняно із загальним обсягом інвестицій, спрямованих у економіку Київської області, виявлено чітку обернену взаємозалежність частки інвестицій в аграрний сектор, зокрема, коефіцієнт кореляції $r_{xy} = -0{,}789$, із рівнем значущості $0{,}02$. Це свідчить, по-перше, про наявність щільного оберненого взаємозв’язку між факторами. По-друге, у структурі сукупних інвестицій в Київську область аграрний сектор посідає не конкурентноздатну позицію порівняно з іншими галузями економіки. За умови надлишку коштів або збільшення

обсягу інвестицій перевага надається передусім більш прибутковим порівняно з ним галузям. Збільшення інвестицій в аграрний сектор відбувається виключно за умови відсутності або значного ступеня ризику інших варіантів (інвестувань). Це суттєво стримує розвиток аграрного сектору і призводить до гальмування впровадження інноваційних проектів розвитку галузі, в тому числі і процесів інформатизації, реалізація яких вимагає додаткових коштів.

Стосовно частки витрат господарюючими суб'єктами, які вони витрачають на інформатизацію можна стверджувати, по- перше, про наявність чіткої тенденції до збільшення цієї частки загальних інвестицій у виробництво. Щорічне збільшення цих витрат становить 6,8 %. ком збільшення у 22,6 % на рік. По двох видах трендів зв'язок вибраних трендів та динамічного ряду є відчутним (спостерігається сильна динаміка зростання). Це свідчить про те, що господарюючі суб'єкти у сільському господарстві Київської області зацікавлені у підвищенні рівня впровадження інформатизації на своєму виробництві.

Цифрову економіку також іноді називають інтернет-економікою, новою економікою, або веб-економікою і яка все частіше переплітається з традиційною економікою, роблячи чітке розмежування. Але це не зменшую ролі розбудови інфраструктури ІКТ. Отже Україна, аграрний сектор зокрема, дуже повільно продовжує просуватися в напрямі розвитку інфраструктури ІКТ, що є головним чинником сприяння розбудові галузі цифрової економіки та інтеграції у Єдиний Цифровий Ринок. Сьогодні Цифрова спільнота з ЄС намагається прискорити економічне зростання України, яка в свою чергу розробить і фінансуватиме цифрову стратегії, гармонізовані телекомунікаційні правила держави та послідовну регуляторну політику.

Литература:

1. Підсумкова декларація Ризького саміту Східного партнерства/Європейська правда. – 2016. – 28 липня: [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.eurointegration.com.ua/articles/2015/05/22/7034050
2. Digital economy [Electronic resource]. – Access mode: http://ec.europa.eu/growth/sectors/digital-economy/index_en.htm – Title from the screen.
3. Стратегія розвитку аграрного сектору економіки України на період до 2020 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 жовтня 2013 р. № 806 р / Кабінет Міністрів України // Нормативні акти України: [веб-сайт]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/806-2013-%D1%80.
4. Національна система індикаторів розвитку інформаційного суспільства [Електронний ресурс] / ТГІП НАНУ, УкрНЦРІТ, 2012: [веб-сайт]. – Режим доступу : http://www.ndic.itdev.org.ua/reg_index.php.
5. Доповідь про стан інформатизації та розвиток інформаційного суспільства в Україні за 2014 рік [Електронний ресурс] // Державне агентство з питань науки, інновацій та інформатизації України: [веб-сайт]. – Режим доступу : http://www.dknii.gov.ua/content/shchorichna-dopovid-pro-rozvytok-informaciynogo-suspilstva .
6. Internet World Stats - Web Site Directory [Електронний ресурс]. – Режим доступа : http://www.internetworldstats.com/stats4.htm.

Sadchenko E.V.

Doctor of Economic Sciences, Professor

professor University of Economics and Humanities (Bielsko-Biala, Poland)

Odessa I.I.Mechnikov National University

CAUSES AND WAYS OF DEVELOPMENT RECREATIONAL AREAS TOURIST DESTINATION

Садченко Е.В.

доктор экономических наук, профессор

профессор Высшей школы экономико-гуманитарной (г. Бельско-Бяла, Польша)

Одесский национальный университет имени И.И. Мечникова, Украина

ПРИЧИНЫ И ПУТИ РАЗВИТИЯ РЕКРЕАЦИОННЫХ ЗОН ТУРИСТИЧЕСКОГО НАЗНАЧЕНИЯ

The article describes the cause and the development of tourism and recreational areas. Identified five areas of life which exercise their influence of tourism and recreational activities, and are affected by tourism and recreation. It

offers kinds of tourism and recreational activities.

Keywords: *recreation, tourism, management, sustainable development, eco-tourism, industry of tourism and recreation, natural resources.*

В статье рассмотрены причина и пути развития туристично-рекреационных зон. Выделены пять сфер жизни, которые осуществляют свое влияние на туристично-рекреационную деятельность и на которые влияет туризм и рекреация. Предложены виды туристично-рекреационной деятельности.

Ключевые слова: *рекреация, туризм, регулирование, устойчивое развитие, экологический туризм, туристично-рекреационная индустрия, природопользование.*

Туристично-рекреационная деятельность как сфера экономической деятельности – это производство и реализация туристических и рекреационных услуг и товаров разными организациями, которые имеют в своем распоряжении соответствующие ресурсы. Туризм - очень многогранно развитая отрасль хозяйства, являющаяся одной из главных составляющих дохода в некоторых странах, влияющая на развитие их экономики и мирового сотрудничества. Во многих странах туризм играет значительную роль в формировании валового внутреннего продукта, создании дополнительных рабочих мест и обеспечении занятости населения, активизации внешнеторгового баланса.

Рекреационная территория - это территория, которая используется для оздоровления людей, массового отдыха, туризма и экскурсий. В зависимости от назначения выделяют две группы рекреационных территорий: для кратковременной рекреации (лесопарки, пригородные леса, водные объекты, зеленые зоны и др.) И длительного (приморские регионы, лечебно-санаторные курорты и курортные районы, туристические комплексы).

Главной проблемой при отнесении отдельных видов деятельности к туристично-рекреационной индустрии является выбор классификационных признаков. Экономическая деятельность, связанная с туризмом и рекреацией, традиционно определяется спросом, потреблением товаров и услуг посетителями и расходов, которые они несут. При таком подходе туристично-рекреационная индустрия – сфера которая охватывает разноотраслевые виды хозяйственной деятельности, поскольку туристы и рекреанты несут расходы практически во всех секторах экономики. Туризм как вид деятельности представляет собой временное перемещение людей (туристов) из мест постоянного проживания в места отдыха (или места туристического назначения) [1]. В результате туризм влияет на туристов и местных жителей. Во время своего пребывания в другой стране (или другом месте) туристы общаются с местными жителями и в результате этого общения происходят качественные изменения в стиле жизни местного сообщества, подвергается влиянию также система ценностей, разделение труда, отношения внутри семьи, отношения между индивидами, традициями и т.д. Наряду с этим, меняется образ жизни и самых туристов. Чем большее расхождение между туристами и местным сообществом, тем более очевидны эти изменения. Наиболее существенное влияние на стиль жизни местных сообществ и туристов оказывают два фактора - это взаимоотношения местного сообщества с туристами и наоборот, а также развитие туристической инфраструктуры.

Можно выделить пять сфер жизни, которые оказывают свое влияние на туристично-рекреационную деятельность и на которые влияет эта деятельность:

1. Качество жизни - это ключевая сфера, она означает здоровье, безопасность, благосостояние как граждан страны, так и гостей; работу, качество жилья, возможности для проведения досуга, отдых недалеко от дома, социальные контакты, искусство и культура, спорт, игры, частная жизнь.

2. Общество - развитие населения, его состав и запросы; плотность населения, возрастной состав, количество трудоспособного населения, социальное структура; социально обусловленный туризм.

3. Экономика и политика: повышение производительности труда, рост промышленности, сельского хозяйства, прикладных ремесел, сферы услуг. Государственно-частное партнерство, правительственные программы, публично-административное регулирование.

4. Рациональное использование природных ресурсов и защита окружающей среды. Производство экологически чистых товаров и продуктов питания, вторичная переработка и экологические виды энергии, создание экологических замкнутых циклов, экологически ответственный туризм.

5. Образование и информация. Доступ к информации с помощью СМИ; школьное воспитание, обучение и повышению квалификации (в том числе) в туризме; просветительная работа в направлении здорового образа жизни, планирование семьи, осознание себя как части окружающего среды, осуществление личных планов.

Международный туризм также оказывает положительное влияние на международную политику. Число поездок туристов из развитых стран в страны, которые развиваются, и наоборот, возрастает с каждым годом и помогает установлению прямых контактов между людьми с разным образом и уровнем жизни. Это содействует лучшему пониманию между народами, с другой стороны, внутренний туризм также стимулирует чувство национального достоинства. Туризм может вызвать и серьезные диспропорции в экономике и занятости трудовых ресурсов, если концентрация туристских объектов наблюдается лишь в отдельных местах, так происходит отток работников из других областей экономики (например, сельского хозяйства) в сферу туризма. Бесконтрольное развитие туризма может вызвать перенаселение и лишить местных жителей элементарных удобств.

В зависимости от нужд, которые предопределяют туристично-рекреационную деятельность, различают следующие ее виды:

1. Лечебно-оздоровительная или медицинская рекреация. В ее основе находится потребность в лечении или профилактике разных заболеваний: климатолечение, бальнеологическое лечение, морелечение, грязелечение, плодолечение, молоколечение и т.п.

2. Собственно туризм. В основе его лежит потребность в восстановлении физических и душевных сил человека. Отличается большим разнообразием и может включать следующие программы: зрелищно-развлекательные (театр и кино, карнавалы и ярмарки, дни города и фестивали и т.п.); занятие по интересам (охота и рыбная ловля, художественное и музыкальное творчество, туры для коллекционеров и др.); поучительные (учебные, виды спорта, искусство, ремесла); "этнические" и бытовые; туристическо-оздоровительные (включая маршруты активного передвижения, купальные, горнолыжные); экономический туризм – поездки, совершаемые из профессионального и коммерческого интереса: посещение бирж, выставок, ярмарок и т. д..

3. Спортивная туристично-рекреационная деятельность. В основе этого вида туризма лежит потребность двух видов - активный и пассивный. При активном спортивном туризме основой является потребность в занятиях каким-нибудь видом спорта, при пассивном – интерес к какому-нибудь виду спорта, то есть путешествие с целью посещения соревнований или спортивных игр.

4. Познавательная туристично-рекреационная деятельность. Основу данного вида туризма представляет потребность в расширении знаний по разным направлениям природы (водный, горный, спелеотуризм и т.п.); исторических поселений или выдающихся исторических событий прошлого; центров народного творчества; уникального или специфического производства и т.п. К данному виду туризма можно отнести экологический туризм. Программы еко-туров предполагают посещение заповедников, заказников, уникальных природных объектов.

5. Конгрессный и деловой туризм. К данному виду деятельности относятся поездки с целью установления деловых контактов с разными партнерами, с целью участия в различных научно-образовательных мероприятиях, в частности: конференциях, симпозиумах, съездах, конгрессах. Расходы участника конгресса, как правило, значительно превышают расходы обычного туриста, поэтому возможно комбинирование поездки на конгресс с разными туристично-рекреационными программами.

6. Культовый (религиозный) туризм. Этот вид туризма основан на религиозных потребностях людей разных конфессий. Культовый туризм подразделяется на два подвида:

посещение культовых сооружений в религиозные праздники; посещение святых мест.

7. Ностальгический туризм. Данный вид туризма основан на потребности людей в посещении мест исторического проживания.

8. Самодеятельная туристично-рекреационная деятельность, которая объединяет любителей активного отдыха, занимающихся лыжным, горным, водным туризмом. Отличительной ее чертой является потребность в самоорганизации, так, с развитием информационных сетей, занимаются не туристические фирмы, а сами туристы и рекреанты совместно с туристично-спортивными клубами и другими соответствующими общественными организациями и такой вид туристично-рекреационной деятельности называют еще альтернативным туризмом.

9. Специализированный туризм – термин, используемый для обозначения туристов, покупающих специализированный тур и выезжающих с целью изучения специфических особенностей, того или иного места, для приобретения личного опыта, сдачи спортивных нормативов, активного отдыха. В рамках специализированного туризма особое внимание уделяется широкому диапазону вопросов, связанных с изучением культуры, природы места посещения, а также с профессиональными и различного вида спортивно-туристскими интересами путешественников, с обязательным соблюдением правил безопасности.

10. Социальный туризм можно определить как социальный туристский продукт, удовлетворяющий познавательные интересы, духовные или иные потребности людей, включая оздоровление, восстановление сил, за счет разных источников финансирования, в том числе из средств, выделяемых государством на социальные нужды.

Инсентив-туризм не следует путать с поощрительным туризмом, основу которого составляют групповые туристские поездки, предоставляемые администрацией предприятий и учреждений своим сотрудникам на исключительно льготных условиях или бесплатно в качестве премии за высокие производственные показатели.

В международной практике различают следующие виды специализированного туризма: приключенческий, экологический, этнический (ностальгический), деревенский, фермерский, спортивный, детско-юношеский и др.

Таким образом, можно сделать вывод, что туризм имеет как положительные, так и негативные влияния на развитие отдельного региона, государства. Анализ литературы позволяет определить ключевое понятие исследования: рекреационная зона туристического назначения это – место для восстановления здоровья и трудоспособности путем отдыха во время туристического путешествия, которое связано с посещением интересных для осматривания мест, в том числе национальных парков, архитектурных и исторических памяток и т.п.

Литература:

1. Закон Украины «О туризме». [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/324/95.

Sribna E. V.

Postgraduate student

National university of water and environmental engineering, Rivne, Ukraine

ENERGY LOGISTICS AS AN INTEGRAL PART OF THE ENERGY SYSTEM

Energy is a fundamental ingredient of modern society and its supply impacts directly in the social and economic development of nations. The article says about interconnection of energy systems and logistics, defined the concept of «energy logistics» and presented its main peculiarities.

The conclusions indicated that the main activity of any energy company is energy logistics, and any energy company is a logistics energy system. Electric power industry is unable to function without the use of logistics as well as logistics is an integral part.

Keywords: *energy, energy system, energy logistics, energy supply, principles of the energy logistics.*

The energy system is a network of electrical components used to supply, transfer and use electric power. The energy system is a set of power plants, electric and heat networks,

interconnected and related common mode in a continuous process of production, conversion, electric and thermal energy transmission and distribution for the overall management of this regime. In each case there are inputs, in the form of energy resources (e.g. natural gas, hydro, wind, solar, geothermal heat). There are outputs, which depend on what we use energy for, also known as the end-use (e.g. transport, heating, running a computer etc.). In between is energy conversion. So, users, energy flows, and energy conversion systems together make up the energy system (Figure 1).

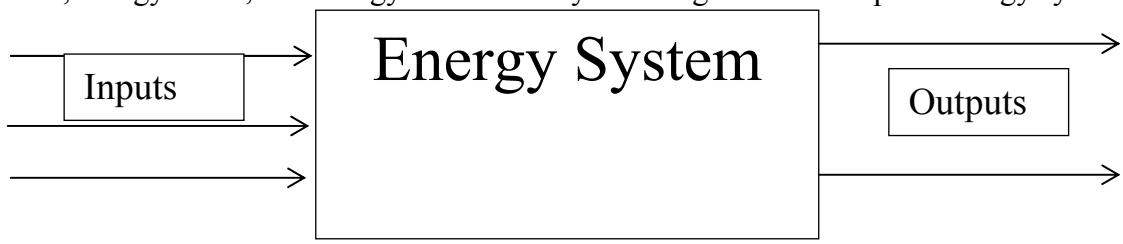

Figure 1. A basic representation of the energy system

Since everything is, or is part of a system, you can probably imagine links and interaction of the electricity grid with many other systems. Again, this interaction occurs through interfaces over the system boundary. In any energy systems analysis, it is key to determine the system's boundary and its inputs and outputs across that boundary. A coal-fired power plant, for example, constitutes the facility that takes in coal, air, limestone and cooling water, while its outputs are flue gas containing CO2, electricity and heat carried with the output cooling water. Other outputs are fly ash and gypsum from flue gas cleaning, and bottom ashes. If we draw our system boundary around the plant's furnace, the inputs are again coal and air; the outputs are flue gas and heat, carried by high-pressure steam

Figure 2. A coal-fired power plant, represented as a system with many in- and outputs

In most countries, electricity is generated by a conversion process in a thermal power plant. Fuel (often coal or natural gas) is combusted under controlled conditions. The heat from combustion is converted to electricity in a steam cycle – a steam turbine drives a generator. The electricity is then transported over a national high-voltage grid and via regional distribution grids delivered to households and industry. Defining the 'energy system' in this example can be done in different ways, depending on the boundaries, context and purpose of analysis. The thermal power plant is a system, the grid is a system, the light bulb is a system, and combined they also form a system.

The main properties of specificity energy system appear as follows:

1) set of large energy exists as a single financial unit, and their integrity due to internal connections and replacement products, subsystems and individual elements;

2) versatility and great economic significance of manufactured products, especially electricity and liquid fuels, and hence the multitude of external relations system;

3) the active influence of the energy system and the development of productive forces on the territory of a particular area and the country as a whole;

4) continuity over time most processes of production and consumption of energy and, therefore, the inclusion of organic consumers of energy and fuel in the structure of the system: the special importance of management modes and operational fuel supply to ensure uninterrupted supply of energy to the consumer;

5) inability insulated selection and performance parameters of individual elements and connections beyond their intended use in the system; hence the special importance of perspective designing large power systems as a whole;

6) the complexity of the structure of the energy system due to the fact that it is formed as a unified system of the country and even neighboring countries.

The main feature of modern energy is continuity and coincidence in time processes of production, distribution and consumption. Accordingly, there are major technological and organizational problems of the industry. It almost completely lacks the ability to store finished products of power flow. This requires no new approach in assessing the principles of traditional logistics and it's binding to power.

Despite modern innovations in the energy sector, the problem of storage is practically unsolved. In addition, the production of the required number of electricity in sufficient quantity absolutely impossible.

Another problem is a permanent linkage to modern energy resource base (gas, coal, uranium, water). Alternative energy part of moving away from binding, but falls into another trap - purely climatic conditions. Thus, the need for wind energy not only wind, but the wind flow with certain parameters and characteristics; for solar energy - relevant characteristics of the sun.

At the same time, the operation of the regional energy systems and the country energy system should be directed to cover the variable part of daily, weekly, seasonal and annual electric load schedules. So with planning energy economy cannot focus only on indicators of average power supply. It is necessary to take into account the likelihood of uneven power consumption mode. Even with a small violation of the grid or overloaded it, consumers risk not get electricity, or even remain disconnected from the grid, with the consequences.

In theoretical terms of the energy logistics [1] can solve this problem. For this purpose has generated real projects. And task of energy logistics is to realize projects due to green logistics.

The novelty of logistic approach in managing of energy resources is to change the priorities of national activities. The main role is played not a product but a process in the form of a stream (energy, information, financial, etc.). Managing energy flow processes, their transformation and integration is a new form of governance that surpasses traditional both in terms of creativity and performance outcomes.

In justifying the relevance of using the principles and methods of logistics and its impact on energy supply should take into account the dramatic changes that have occurred in the last decade in the implementation of energy products. These include: the transformation of the market seller in a buyer's market (for which characteristic is excess of supply over demand) increased competition between undertakings, gradually spreading its marketing concept of "customer orientation" and as a result increase energy flow state. Complicated forecasting demand, increased energy supplies, increased costs of energy and transmission of electricity. Acute problem of rational planning of production and supply of energy resources and energy that should be focused on meeting the demand with minimal costs. There was a need to strengthen coordination between interrelated activities that the organization of production, sales, purchasing and transportation of energy resources and electricity as the sole energy flow. Therefore, solving energy problems in supply that have arisen in recent years, linked to widespread use of the concept of logistics and its impact on energy supply.

Principles and methods of logistics in essence are universal, but their use in specific areas requiring appropriate adaptation, which was formed as a result of energy logistics.

The practice of creating logistics control systems helped formulates the following set of principles for energy logistics (table 1).

Table 1

The main principles of the energy logistics

Principles	The main characteristics
Security of the managerial decisions	implementation managerial decisions should not lead to loss of life, health and property
Environmental managerial decisions	implementation of managerial decisions must be accompanied by a minimum impact on the environment
The reliability of the energy supply system	implementation of any management decision should ensure the normal operation of a continuous energy supply system
Cost effectiveness	managerial decision should ensure maximum efficiency of the entire energy supply system
Adaptability of managerial decisions	managerial decision should be calculated taking into account all changes in the external environment and the system power supply to the end of his performance
Synchronization of management actions	managerial decision should be calculated taking into account its impact on the various elements energy supply system can occur simultaneously, for example, because of their distance from each other
Adjusting in real time	frequency of making managerial decisions, value, time and place of execution of appropriate control actions on the system power supply must provide the required accuracy of management in all its elements
Minimization of information flow	staff and automatic control system of a higher level should be provided with all necessary information, the amount of which should be minimal
Protection of information	information used in the management system of energy supply must be protected from unauthorized access
availability of information	process development and control of the implementation of management solutions must be provided with all necessary information
Forecasting in management decisions	managerial decision should be calculated on the basis of the time in the current situation of consumers in the environment and in the power supply system
Financial support for managerial decisions	implementation of any management decision should be provided with adequate financial means
Systematic of management decisions	managerial decision should affect change not only the energy flows, but the flow of information and finance, consider the interactions of system elements together supply and fit the principles of energy logistics

Source: created by the author from [2,3, 4]

One of the problems in the electricity use of logistics is the need to expand the logistics chain properties such characteristics:

1. Survival - the ability to survive logistics managers' sufficient cycles of operation of the logistics chain;
2. Faultlessness implementation of logistics operations;
3. Maintainability - the ability to design and implement organizational and economic measures to provide support to the required level of reliability of its work.

Thus, we can conclude that the energy logistics for the period considered as the science of management and optimization of energy flows, flows of services in energy and related information and financial flows in the power supply system to achieve its goals. The main activity of any energy company is energy logistics, and any energy company is a logistics grid. Power is unable to function without the use of logistics as well as logistics is an integral part.

References:

2. E. V. Sribna - Energy logistics – presents and perspectives// International scientific-practical conference «Modern transformation of economics and management in the era of globalization»: Conferences Proceedings. January 29, 2016. Klaipeda (Lithuania): Baltija Publishing, 213-216
3. Альбеков А. У., Тлепцерищев А.М. Організація і функціонування логістичній системи електроенергетичного комплексу Ростовській області. Монографія. Ростов. РИНХ. 2006
4. Thiell, M., Zuluaga, J., Montanez, J., van Hoof, B.: Green Logistics – Global Practices and their Implementation in Emerging Markets, p. 2, Colombia 2011
5. Doris Gierlinger, Friedrich Starkl. Energy efficiency in logistics – Potentials and limitations/ Design for Innovative Value Towards a Sustainable Society, 2012 pp. 264-269.

Ugolnikov V.V.
PhD in Economic Sciences, Senior Lecturer
Saint-Petersburg State University of Economics, Russia

COMPREHENSIVE MULTI-CORE MULTI-VECTOR CLUSTER AND ECONOMIC EFFECTIVENESS OF HIGH-TECH MEDICAL CARE

Угольников В.В.
к.э.н., старший преподаватель
Санкт-Петербургский государственный экономический университет, Россия

КОМПЛЕКСНЫЙ МНОГОЯДЕРНЫЙ МНОГОВЕКТОРНЫЙ КЛАСТЕР И ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ЭФФЕКТИВНОСТЬ ВЫСОКОТЕХНОЛОГИЧНОЙ МЕДИЦИНСКОЙ ПОМОЩИ

The article considers the model of economic-effective high-tech medical care. The concept of an integrated multi-core multi-faceted cluster is entered. Basic factors that promote and prevent accessibility and cost-effectiveness of high-tech medical care are set.

Keywords: *high-tech medical care, economic efficiency, public-private partnership*

В статье рассмотрена модель экономически эффективной высокотехнологичной медицинской помощи. Введено понятие комплексного многоядерного многовекторного кластера. Установлены базовые факторы, способствующие и препятствующие доступности и экономической эффективности высокотехнологичной медицинской помощи.

Ключевые слова: *высокотехнологичная медицинская помощь, экономическая эффективность, государственно-частное партнерство*

Высокотехнологичная медицинская помощь (ВМП), являясь инновационным направлением российского здравоохранения, в настоящее время оказывает значительное влияние на здоровье населения – базовый экономический ресурс. В соответствии с разработанной национальной стратегией в сфере здравоохранения, ключевым направлением его развития названо внедрение механизмов государственно-частного партнерства (ГЧП), что обусловлено целым рядом факторов. Классифицируем данные факторы по значению для участников национальной экономики: снижение затрат на оказание ВМП, снятие проблемы ее квотирования (для государства); получение доходов до отдачи от самого факта пролечивания пациентов по ВМП (ресурсоемкость), необходимость подготовки высококвалифицированных кадров для ВМП, внедрение в краткосрочном периоде, долгосрочность проекта, уменьшение сроков отдачи по сравнению с другими областями здравоохранения (для бизнеса); получение ВМП, увеличение доступности ВМП (для пациента); возможность оказывать ВМП пациентам за наличный расчет без риска потери квот (для лечебно-профилактического учреждения, ЛПУ).

Наряду с перечисленными факторами, развитию государственно-частного партнерства в здравоохранении способствует:

- совершенствование нормативно-правовой базы ГЧП в здравоохранении;
- наличие механизмов по окупаемости инфраструктурных проектов вида ГЧП, связанных с предоставлением медицинской помощи, включая ВМП;
- возможность доступа инвесторов к долгосрочным заемным средствам для реализации обязательств по договорам ГЧП;
- обеспечение организационного сопровождения этапов проектов ГЧП со стороны публичного партнера;
- подготовка кадров по сопровождению проектов ГЧП.

Вступивший в силу с 01.01.2016 г. Федеральный закон о государственно-частном партнерстве в Российской Федерации регламентирует деятельность в сфере ГЧП для развития инфраструктуры. Проекты данного вида реализуются на всей территории страны, наиболее активно в Северо-Западном и Уральском федеральных округах [1], [2].

Наиболее применяемыми в российской экономике моделями государственно-частного партнерства являются особые экономические зоны и кластеры. В результате анализа

отечественного опыта компаний, работавших по схеме ГЧП в отечественном здравоохранении и ВМП в период, предшествующий принятию федерального закона о ГЧП, отметим низкую эффективность и публичного партнера, и частного инвестора в организации и осуществлении управленческой деятельности.

В качестве примеров мировых практик приведем успешный зарубежный опыт эффективного оказания ВМП, стимулирующий развитие российских проектов ГЧП в данной области: медицинский кластер в Сиэтле (США); кластерные объединения Великобритании (кластер Кембриджа); кластер биомедицины и информационных технологий Копенгагена (Дания); Медиконовая долина - Датско-Шведский кластер; Центральный кластер Коулуна, кластер Восточного Коулуна и кластер Западного Коулуна (Гонконг).

Рассмотрим особенности кластерного подхода в практике российского здравоохранения, акцентировав внимание на главных направлениях отечественного здравоохранения - научных исследований в медицинской сфере и социально-значимых заболеваниях (патологиях, в наибольшей степени влияющих на здоровье нации). Известно, что заболевания сердечно-сосудистой системы занимают первое место по смертности и инвалидизации трудоспособного населения России. Качественная медицинская помощь должна быть основана на применении новейших технологий организации и оказания диагностических, лечебных, реабилитационных и профилактических услуг (ВМП) для заболеваний такого рода. Эффективность и безопасность ВМП необходимо подтверждать в соответствии с принципами доказательной медицины, при этом доказательств требует не только клинический и социальный, но и экономический эффект [3].

В силу сказанного, нами исследована эффективность ВМП в области сердечно-сосудистой патологии. Результатом работы по поиску решения проблемы экономической эффективности и доступности ВМП стала модель среды ВМП, отвечающей сформулированным требованиям. Ее интерпретация - особая конструкция, комплексный многоядерный многовекторный кластер, увязывающий кластер медицинской техники, оборудования и сопутствующих материалов и фармацевтический кластер. Отметим, что фармацевтический кластер наиболее привлекателен для бизнеса, что связано с высоким уровнем развития химической промышленности и химической науки в России. В условиях активной политики импортозамещения, импортоопережения, кластер медицинской техники, оборудования также имеет экономические перспективы в среднесрочном периоде. Именно эти факторы являются базовыми при моделировании указанной выше конструкции кластера. Его реализация будет способствовать достижению целей здравоохранения, других отраслей народного хозяйства. Оказывающие ВМП и проводящие мероприятия по реабилитации учреждения здравоохранения в данной модели отнесены к лидерам-исполнителям кластера наряду с другими предприятиями, входящими в корневую структуру кластера.

Поясним, что высокотехнологичные производства рассматриваются как комплекс сложных систем, что обуславливает комплексность кластера. Их элементы находятся в особо протекающих процессах, Это связано с ускоренным жизненным циклом инноваций. Высокая добавленная стоимость производимых в кластере инновационных продуктов, сопутствующих технологий, инновационное производство и кадры приводят к экономической и социальной эффективности кластера. Это объясняется продлением жизненного цикла продукции кластера, в который помещены потребители высокотехнологичных технологий, продукции. Жизненный цикл самого кластера увеличивается через наращивание этапов инновационного производства - за счет комплексного подхода к возможностям практического применения результатов производств.

Введение к ядру предприятий-лидеров кластера дополнительного ядра, включающего предприятия, учреждения - потребителей, использующих инновационную продукцию для своей деятельности, приводит к многоядерности кластера. Многовекторность комплексного многоядерного кластера, специализирующегося на производстве инновационной продукции, связана с включением в кластер предприятий смежных отраслей.

Роль государства в поддержке такого кластера состоит в формировании

государственного заказа, нормативно-правовых основ функционирования кластера данного вида, оптимизации отношений с бизнесом через механизм государственно-частного партнерства на основе уже имеющегося национального законодательства, развитии инфраструктуры генерации знаний и т.д. Особого внимания требуют вопросы подготовки кадров для инновационных направлений отраслей экономики [4], [5]. Совокупность перечисленных мер позволит решить проблемы импортозамещения лекарственных форм, медицинского оборудования, материалов, будет способствовать достижению выделенного в структуре ВМП экономического эффекта, повысит доступность ВМП.

Проекты в области российского здравоохранения, как и в других отраслях, связанных с социальными и социально-направленными проектами, являются высокозатратными. Их окупаемость может быть достигнута в долгосрочной перспективе. Это повышает риски инвестора, снижает привлекательность проектов для частного бизнеса. В свою очередь функционирование ГЧП в рамках нового закона позволяет снизить риски инвестора, выполнить социальные обязательства государства перед гражданами, а потребителям получить высококачественные и доступные услуги. Приведем ряд других важных выводов, частично представленных в исследованиях по рассматриваемой проблематике :

– в отечественной экономике доминируют так называемые «короткие» проекты, сопровождаемые «краткосрочными контрактами»;
– препятствием развития ГЧП можно назвать слаборазвитую банковскую систему и фондовый рынок;
– в структуре Правительства РФ только формируются необходимые специальные органы, управляющие деятельностью ГЧП в соответствии с недавно введенным в действие федеральным законодательством, как это практикуется в экономически развитых странах.

ГЧП в сфере ВМП требует быстрого развития: государство заинтересовано в снижении бюджетных затрат, развитии инфраструктуры, решении социальных проблем, в том числе – в сфере повышения уровня здоровья нации. Бизнес требует государственных гарантий при размещении инвестиций в долгосрочные социальные и социально-ориентированные проекты ВМП и здравоохранения в целом. От общества, как третьего участника альянса ГЧП, ожидается контроль выполнения программ, планов и стратегий социально-экономического развития страны и их составных частей, в том числе - по развитию инновационного здравоохранения. Альянс трех групп участников при четком выполнении соответствующих функций составит основу успешного развития государственно-частного партнерства в инновационной сфере здравоохранения, реализуемого через модель комплексного многоядерного многовекторного кластера – среды экономически эффективной высокотехнологичной медицинской помощи.

Литература:

1. Угольникова О.Д. Проекты государственно-частного партнерства в Северо-Западном федеральном округе. Инновации в управлении / Экономическая наука сегодня. - Сборник научных статей. Сер. «Выпуск 2», БНТУ - Минск, 2014. С. 392-400.
2. Петров А.П., Угольников В.В., Угольникова О.Д. Государственно-частное партнерство как условие конкурентного развития экономики. Монография. СПб.: Изд-во СПбГУСЭ, 2013. – 175 с.
3. Угольников В.В. Пути максимизации экономической эффективности оказания высокотехнологичной медицинской помощи / Вестник Самарского государственного экономического университета. 2011. №7(81). С. 115-117.
4. Угольникова О.Д. Инновации в управлении человеческими ресурсами и конкурентоспособность предприятий / Журнал правовых и экономических исследований. 2010. № 4. – С. 121 – 124.
5. Угольникова О.Д. Вопросы кадрового обеспечения инновационной экономики / Научные труды Sworld. 2010. Т.13. №4. С.71-74.

Umanets T.V.,
Doctor of Economic Sciences, Professor
Butenko A.I.,
Doctor of Economic Sciences, Professor
Institute of Market Problems and Economic and Ecological Research of NAS of Ukraine, Ukraine
Grynevych L.V.
PhD, Associate Professor
Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics, Ukraine

STRUCTURAL IMBALANCE BETWEEN SUPPLY AND DEMAND IN THE PROFESSIONAL DIVISION OF UKRAINIAN LABOR RESOURCES

Уманець Т.В.
д.е.н., професор
Бутенко А.І.
д.е.н., професор
Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України, Україна
Гриневич Л.В.
к.е.н., доцент
Харківський національний економічний університет ім.С.Кузнеця, Україна

СТРУКТУРНИЙ ДИСБАЛАНС МІЖ ПОПИТОМ І ПРОПОЗИЦІЄЮ У ПРОФЕСІЙНОМУ РОЗПОДІЛІ ТРУДОВИХ РЕСУРСІВ УКРАЇНИ

The article says about the problems which have caused a structural imbalance between supply and demand at the professional division of labor in Ukraine. Some recommendations were offered how to solve the problem of the disparities.

***Keywords**: structural imbalance, human resources, labor market, supply and demand, the labor force.*

В статті наведено проблеми, що спричинили структурний дисбаланс між попитом і пропозицією у професійному розподілі трудових ресурсів України. Надано ряд рекомендації щодо подолання цих диспропорцій.

***Ключові слова:** структурний дисбаланс, трудові ресурси, ринок праці, попит і пропозиція, робоча сила.*

Результати досліджень за даною проблематикою свідчать, що наявна структура попиту та пропозиції робочої сили перебувають у відношенні протиріччя. Це пояснюється тим, що вони в значній мірі взаємопов'язані та взаємообумовлені, але в той же час, мають різні відтворювальні механізми. Так, відтворення трудових ресурсів як за обсягом, так і за структурою, має, з одного боку, яскраво виражений територіальний характер, а, з іншого, - вони знаходяться під суттєвим впливом галузевих факторів. Саме це викликає необхідність розв'язання питання щодо регулювання професійного розподілу робочої сили на регіональних ринках праці з метою запобігання виникнення глибоких структурних дисбалансів між попитом і пропозицією у професійному розподілі трудових ресурсів. Однією з передумов їх появи є наявність лагового запізнення в реакції регіональних ринків праці на зміни в структурі економічної діяльності та у сфері освіти. Остання має лаг запізнення 4-6 років, тобто отримати компетентного фахівця роботодавець зможе лише після закінчення ним освіти. Отже, в умовах зміни системи управління розподілом трудових ресурсів особливу увагу необхідно приділяти дослідженню професійного розподілу продуктивних сил. Важливим завданням цього етапу є дослідження умов, що сприяють подоланню дисбалансу професійного розподілу на регіональних ринках праці. Однією з них є зниження рівня безробіття населення.

За останні три роки рівень безробіття серед працездатного населення за методологією МОП в Україні зріс на 2,0 відсоткового пункту (в.п.), тобто з 7,5% у 2012р. до 9,5% у 2015р. [1; 2]. Відповідна тенденція спостерігається й у регіональному розрізі. Кількість вільних робочих місць (вакантних посад), заявлених роботодавцями до державної служби зайнятості, за період 2013-2015рр. скоротилась на 27,9%, але у 2016р. спостерігається позитивна тенденція щодо даного показника. Так, у березні 2016 р. порівняно з попереднім місяцем він

збільшився на 28,3%, але порівняно з 2015р. – зменшився на 11,2% [3]. За професійними групами найбільший попит на робочу силу на кінець березня 2016 р. спостерігався на робітників з обслуговування, експлуатації та контролювання за роботою технологічного устаткування, складання устаткування та машин (25,7% від загальної кількості заявлених вакансій), на кваліфікованих робітників з інструментом (16,8%), а найменший – на технічних службовців (3,7%) і на кваліфікованих робітників сільського та лісового господарств, риборозведення та рибальства (4,4%). Навантаження зареєстрованих безробітних на 10 вільних робочих місць у цілому по Україні за березень 2016р. зменшилось на 37 осіб (на кінець лютого 2016р.- 131 особа; на кінець березня 2016 р. – 94 особи). За регіонами цей показник має розмах варіації від 36 осіб у м. Києві до 285 осіб у Запорізькій області. Це пояснюється тим, що на регіональних ринках праці сформувався стійкий дисбаланс між попитом і пропозицією робочої сили, в основі якого лежать структурні зміни за видами економічної діяльності, які відбуваються під впливом скорочення обсягів інвестицій в основний капітал за одними видами діяльності і збільшення їх в інших видах. Відповідно до цього відбуваються зміни в кон'юнктурі на ринках товарів і послуг, що впливає на диференціацію у рівнях оплати праці і як наслідок поява дисбалансу у професійному розрізі.

Диференціація розмірів заробітної плати за видами економічної діяльності є головним чинником не тільки міжрегіональних відмінностей, але й диспропорцій між попитом і пропозицією робочої сили на ринку праці. Найвищу заробітну плату у 2015р. отримували працівники підприємств м. Києва, а також регіонів, де сконцентровані підприємства гірничо-металургійного комплексу, тобто Донецької, Дніпропетровської та Запорізької областей. Найнижчі показники за даним критерієм були у Тернопільській, Чернівецькій та Херсонській областях.

В основі появи територіального дисбалансу лежить нерівномірність розподілу сировинних і виробничих ресурсів, наявність територіальних відмінностей в розміщенні і темпах зміни економічного і трудового потенціалів. У свою чергу, соціально-демографічний дисбаланс сформувався на тлі зниження конкурентоспроможності окремих груп населення (молоді, жінок, інвалідів тощо) на ринку праці та в результаті наявності галузевої специфіки регіону. Робочі місця створюються переважно у сфері ринкових послуг та будівництві і в професіях, що потребують кваліфікованих «синіх комірців» (більше 75%) [4]. Крім того створені робочі місця значно відрізняються від тих, що ліквідуються, тим, що вони повинні відповідати іншим вимогам до кваліфікації.

У ситуації, що склалася, виникає необхідність в розробці програм та заходів щодо зниження рівня безробіття населення в професійному розрізі та рівня соціальної напруженості на регіональних ринках праці. Для цього необхідно провести типізацію регіонів, поєднавши їх в кластери з метою формування регуляторних заходів, які сприятимуть зменшенню дисбалансу між попитом та пропозицією на регіональних ринках праці. Основним завданням типологізації регіонів України визначається необхідність поділу регіонів на однорідні групи при проведенні міжрегіональних зіставлень і дослідженні економічних процесів на регіональних ринках праці. В якості показників доцільно використовувати обсяг валового регіонального продукту на одну особу, який характеризує рівень регіонального економічного розвитку; рівень структурного безробіття в розрізі професій та обсяг капітальних інвестицій на одну особу населення, що характеризує інвестиційну активність у регіоні. Вибір саме цих показників обумовлено тим, що безпосередніми причинами появи дисбалансу на регіональних ринках праці є протиріччя в механізмі відтворення, що сигналізують про невідповідність економіки зовнішньому середовищу за параметрами конкурентоспроможності, стійкості та безпеки. В результаті науково-технічного прогресу відбуваються важливі зміни в техніці, технології та організації виробництва, отже, й у структурі попиту на робочу силу. Внаслідок цих змін попит на деякі професії зменшується, або в загалі зникає, а на інші професії, яких раніше не було, зростає.

Отже, на сьогоднішній день потрібна мобільна робоча сила. Роботодавці від спеціалістів вимагають не тільки професійного досвіду (60% респондентів серед

роботодавців), але й вміння розв'язувати проблемні ситуації (39%), мати навики роботи з клієнтами (28%) [5]. Як свідчать дані дослідження українського ринку праці Всесвітнім банком, кожна п'ята компанія вважає недостатні професійні знання працівників, що виходять на ринок праці, більш серйозною перепоною для успішного їх функціонування, ніж проблеми, що пов'язані з фінансуванням, корупцією, дозвільною системою, яка необхідна для ведення бізнесу [4].

В Україні спостерігається серйозний дефіцит одних професійних знань та навиків на фоні профіциту пропозиції на інші. Крім того слід зазначити, що заповнення вакантного робочого місця в Україні, особливо для кваліфікованих робітників, що займаються фізичною працею, вимагає набагато більше часу, ніж в державах ЄС (п'ять тижнів замість 2,5).

Сучасна структура робочих місць і професійна структура працівників на регіональних ринках праці України дуже часто не збігається. Особливо це стосується підприємств малого та середнього бізнесу, компаній, що працюють у будівництві та фінансовому секторі. Причинами такої ситуації на українських ринках праці є, по-перше, недостатньо швидке реагування системи освіти на зміни попиту на ринку праці, тобто навчальні заклади не коректують свої навчальні плани та програми відповідно до попиту роботодавців. Сучасний учбовий план повинен містити всебічні знання та навички, що широко використовують у світі з постійно зростаючою професійною мобільністю кадрів. Все це ще раз підтверджує необхідність підвищення ролі роботодавця на ринку освіти: він повинен стати замовником і партнером, тому що сьогодні бізнес за свій рахунок довчає молодих фахівців. У Європі роботодавці приймають участь у формуванні освітніх стандартів, в роботі системи контролю якості вищої освіти, читають лекції, надають бази практики і здійснюють керівництво. Необхідно повернутись до практики всебічної атестації персоналу, планування підвищення кваліфікації та кар'єрного росту, використовуючи досвід Великобританії на ринку освіти та праці, де діють експертно-аналітичні ради, метою функціонування яких є побудова національної системи професійних навиків, що максимально відповідають вимогам ринку праці [6]. До завдань цих рад входять: визначення необхідних для економіки знань і компетенцій, а також прогнозування майбутніх вимог, у тому числі розробка політики навчання на протязі усього життя; розробка, підтримка та оновлення національних професійних стандартів; скорочення «розриву» між попитом та пропозицією на ринку праці; забезпечення вільного доступу до стандартів усіх організацій, що відповідають за присудження кваліфікації, для установ освіти усіх рівнів.

У зв'язку з тим, що виникає категорія працівників, у яких навички та практичний досвід застарілі й нікому не потрібні, а отже, їх неможливо продати, необхідно розвивати систему освіти та підвищення кваліфікації дорослих. Як свідчать дані табл. 1, вона в Україні практично не функціонує і знаходиться далеко позаду держав ЄС [4]. Саме цим структурне безробіття відрізняється від фрикційного, при якому безробітні не можуть знайти роботу без відповідної перепідготовки, додаткового навчання і навіть зміни місця проживання [7].

Для якісного аналізу структурної складової попиту та пропозиції робочої сили на ринку праці доцільно використовувати показник структурного безробіття [8]. Структурна рівновага досягається у випадку, якщо кількість безробітних буде дорівнювати кількості вакантних місць за всіма професіями або видами економічної діяльності, тобто показник структурного безробіття буде дорівнювати нулю.

Визначивши чисельність структурних безробітних, перерозподілом яких між сегментами досягається структурна збалансованість, можна розрахувати загальний рівень дисбалансу на ринку праці за видами економічної діяльності або професійно-кваліфікаційними групами (табл.1).

Кластерізація за вищенаведеними ознаками дозволила згрупувати регіони за трьома рівнями: низьким, середнім та високим (див. табл. 2).

Таблиця 1

Валовий регіональний продукт, рівень структурного безробіття та капітальні інвестиції на одну особу за 2014-2015 рр. за регіонами України

Регіони	ВРП на одну особу, грн.		Рівень структурного безробіття, %		Капітальні інвестиції на одну особу, грн.	
	2014р.	2015р.	2014р.	2015р.	2014р.	2015р.
Вінницька	27249	32584	19,59	26,50	3531	4042
Волинська	23218	27198	26,69	26,45	3261	3878
Дніпропетровська	53749	64499	26,80	21,87	6204	6702
Донецька	27771	30826	12,70	19,82	3054	3324
Житомирська	23678	27940	21,81	23,49	2306	2551
Закарпатська	19170	19170	26,73	27,24	2102	2225
Запорізька	37251	43211	10,89	16,81	3974	3889
Івано-Франківська	27232	31861	15,18	30,68	4956	5623
Київська	46058	55730	16,29	20,33	11416	13338
Кіровоградська	29223	34775	26,56	22,81	3194	3781
Луганська	14079	15205	26,91	27,29	2347	2517
Львівська	28731	33902	17,66	24,21	3792	3935
Миколаївська	30357	35518	29,66	31,38	3236	3155
Одеська	31268	36271	23,52	32,75	3924	4045
Полтавська	48040	56687	26,59	27,64	6106	6777
Рівненська	24762	29219	21,22	21,90	3420	2668
Сумська	26943	31793	15,53	18,71	2485	2699
Тернопільська	20228	24071	16,07	21,98	2424	2596
Харківська	35328	41334	20,17	20,80	2955	3143
Херсонська	21725	25418	29,59	17,86	2066	2200
Хмельницька	24662	29101	18,44	32,85	3135	3427
Черкаська	30628	36754	21,76	22,10	2605	2734
Чернівецька	16552	19200	17,42	19,17	1862	1882
Чернігівська	26530	31305	20,27	20,09	2490	2748

Таблиця 2

Типізація регіонів України за рівнем структурного безробіття населення, валовим регіональним продуктом і капітальними інвестиціями відповідно у розрахунку на одну особу за регіонами України

Тип регіону	Ознака кластеру		
	ВРП на одну особу, грн.	Капітальні інвестиції на одну особу, грн.	Структурне безробіття, %
Низький	Волинський, Житомирський, Закарпатський, Луганський, Тернопільський, Херсонський, Чернівецький	Житомирський, Закарпатський, Луганський, Рівненський, Сумський, Харківський, Тернопільський, Херсонський, Черкаський, Чернігівський, Чернівецький	Донецький, Житомирський, Запорізький, Київський, Львівський, Рівненський, Сумський, Тернопільський, Харківський, Черкаський, Чернівецький, Чернігівський
Середній	Вінницький, Донецький, Запорізький, Івано-Франківський, Кіровоградський, Львівський, Миколаївський, Одеський,	Вінницький, Волинський, Донецький, Запорізький, Івано-Франківський, Кіровоградський, Львівський, Миколаївський,	Вінницький, Хмельницький, Івано-Франківський, Одеський
	Рівненський, Сумський, Харківський, Хмельницький, Черкаський, Чернігівський	Одеський, Хмельницький	
Високий	Дніпропетровський, Київський, Полтавський	Дніпропетровський, Київський, Полтавський	Волинський, Дніпропетровський, Закарпатський, Кіровоградський, Луганський, Миколаївський, Полтавський, Херсонський

За результатами комплексного дослідження за вище зазначеними критеріями можна зробити таки висновки:

- найбільший обсяг капітальних інвестицій на одну особу та валового регіонального продукту на одну особу припадає на Дніпропетровську, Київську та Полтавську області, в цих же регіонах (крім Київського) відмічається високий рівень структурного безробіття; низький рівень інвестиційної активності та економічного розвитку, але при цьому в них високий рівень структурного безробіття мають Волинський, Закарпатський та Херсонський регіони;
- Житомирська, Тернопільська та Чернівецька області мають низький рівень як інвестиційної активності, так і економічного розвитку та при цьому в них низький рівень структурного безробіття;- Вінницький, Донецький, Запорізький, Івано-Франківський, Кіровоградський, Луганський, Львівський, Миколаївський, Одеський, Рівненський, Сумський, Харківський, Хмельницький, Черкаський, Чернігівський мають середній рівень інвестиційної активності і економічного розвитку та структурного безробіття.

Отже, отримані результати свідчать про те, що однією з передумов появи дисбалансу на регіональних ринках праці у професійному розрізі є зміна структури капітальних інвестицій в регіонах, тобто наявність або відсутність коштів на розвиток регіону буде поступово впливати й на посилення або зменшення дисбалансу на ринку праці. Крім того, змінився баланс між «білими» та «синіми» комірцями» на перевагу останніх не тільки за професійною ознакою, але й за видами економічної діяльності. Ринок освітніх послуг не забезпечує вимоги сучасного ринку праці у повному обсязі. За таких умов державна політика в сфері регіональних ринків праці має враховувати специфіку розвитку регіонів. Наслідком впровадження зважених управлінських рішень, в основі яких покладено інтереси регіонів, має стати зменшення дисбалансу на ринку праці у професійному розрізі. Наступним етапом у дослідженні цієї проблематики є визначення регіонів, які можуть змінити своє місце у кластері з позитивного до негативного, а, отже, необхідно розробити заходи з метою запобігання таким явищам.

Для цього необхідно:

1. Органам влади та управління запровадити проведення в регіонах щоквартального моніторингу ситуації, який збиратиме, оброблятиме і аналізуватиме необхідну інформацію щодо попиту та пропозиції робочої сили, її ціни, умов праці в галузевому та регіональному аспектах, враховуючи професійно-кваліфікаційний та освітній рівень робочої сили. Це дозволить сформувати сценарії розвитку регіональних ринків праці, враховуючи наявний рівень дисбалансу у професійному розрізі; допоможе керівництву регіону обґрунтовано оцінювати перспективи розвитку ринку праці та приймати виважені управлінські рішення щодо збалансованості попиту та пропозиції на ринку праці регіону (міста, територіальної громади), підготовки фахівців і робочих з метою їх подальшого працевлаштування, враховуючи потреби економіки регіону, проведення професійної орієнтації молоді до професій, що мають запит на ринку праці.

2. Науково-дослідницькому інституту праці і зайнятості населення Міністерства соціальної політики і НАН України розробити єдину методику прогнозування потреби територіально-адміністративних одиниць у професійних кадрах. Користувачами інформації, отриманої за такою методикою стануть не тільки регіональні органи управління, але й населення, тому що вона дозволить завчасно отримувати інформацію про перспективи попиту та пропозиції на ринку праці, яка буде сприяти ретельному вибору як місця навчання, так і планування ділової кар'єри носія робочої сили. Крім того, необхідно розробити методичний підхід щодо створення системи управління формуванням кваліфікованих кадрів на рівні регіону та певного виду діяльності, яка дозволить своєчасно реагувати на зміни, що відбуваються в економіці та суспільстві в умовах зростаючого дисбалансу між попитом та пропозицією на ринку праці, невідповідністю існуючої системи освіти вимогам цього ринку.

3. Міністерству освіти і науки України забезпечити формування державного замовлення на підготовку кадрів відповідно до поточних та перспективних потреб на ринку

праці. Цього можна досягти за умови, якщо організовувати навчання тільки за тими професіями, що користуються реальним попитом у роботодавців, а не за спеціальностями, які є популярними та престижними серед абітурієнтів. Для цього доцільно щоквартально проводити зустрічі з представниками не тільки великого, а, особливо, малого та середнього бізнесу щодо вимог майбутніх працівників. Це дозволить більш якісно в подальшому сформувати професійні стандарти. Більш того, саме бізнес може сприяти якісній підготовці викладачів освіти за рахунок надання практичного досвіду ведення бізнесу.

4. Міністерству освіти і науки України разом з Міністерством фінансів України відновити систему професійно-технічної освіти в рамках першого міністерства відповідно до структури вакансій, що склалась на регіональних ринках праці, а також вимог роботодавців. В подальшому при формуванні інфраструктури професійно-технічної освіти доцільно врахувати досвід Великобританії, де на національному рівні розроблена система забезпечення якості робочої сили, яка включає національні професійні стандарти; мережу Рад по розвитку галузевих кваліфікацій; програми професійної освіти та підготовки (для вікових груп від 14 років); національну рамку кваліфікацій, що описує усі можливі види освіти, а також шляхи професійної підготовки; систему оцінки та визнання результатів попередньої освіти; мережу автономних коледжів і приватних навчальних закладів, що реалізують програми професійної освіти у тісному співробітництві з регіональними організаціями роботодавців. В закладах професійно-технічної освіти відновити практику наставництва.

Література:

1. Державна служба статистики України. Електорнний ресурс. – Режим доступу: http: //www.ukrstat.gov.ua
2. Регіони України 2015: статистичний збірник. – Ч. 1. – К. : Державна служба статистики України, 2015.
3. Про соціально-економічне становище України. Державна служба статистики України. - Режим доступу: http: //www.ukrstat.gov.ua
4. Рынок труда: спрос и предложение: [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://ua.racurs.ua/328-rynok-truda-spros-i-predlojenie
5. Битва за профессионализм: [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://gozeta.zn.ua/SOCIETY/bitva-za-professionalizm
6. Национальная система квалификаций. Опыт Великобритании: [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://hrliga.com/index. php?module=profession&op=vien&id=1372
7. Базілінська О.Я. Макроекономіка: навч. посіб./ 2-ге видання, випр. / О.Я. Базілінська. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 442 с.
8. Сьомкіна Т.В. Сучасні підходи до процесів регулювання ринку праці й зайнятості в Україні / Т.В. Сьомкіна, О.В. Тарасевич. //Экономика и управление. – 2011. - № 6. – С. 97-101.

Shlafman N.L.,

Doctor of Economic Sciences, Senior Researcher

Institute of Market Problems and Economic and Ecological Research of NAS of Ukraine, Ukraine

Zhuravleva T.O.,

Ph.D., Associate Professor

Odessa National University named after I.I. Mechnikov, Ukraine

Oliynyk N.M.

Ph.D., Associate Professor

Kherson National Technical University, Ukraine

MECHANISMS OF COOPERATION OF SMALL AND LARGE ENTREPRENEURSHIP IN UKRAINE

Шлафман Н.Л.

д.е.н., с.н.с.

Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України, Україна

Журавльова Т.О.

к.е.н., проф.

Одеський національний університет ім. І.І.Мечникова, Україна
Олійник Н.М.
к.т.н., доцент
Херсонський національний технічний університет, Україна

МЕХАНІЗМИ КООПЕРАЦІЇ МАЛОГО ТА ВЕЛИКОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ

The article analyzes the mechanisms of cooperation of small and large businesses, as well as the prospects of their implementation in Ukraine.
Key words: *mechanisms of cooperation, small and large businesses, implementation, outsourcing, franchising, subcontracting, cluster.*

У статті аналізуються механізми взаємодії малого і великого бізнесу, а також перспективи їх впровадження в Україні.
Ключові слова: *механізми кооперації, малий і великий бізнес, впровадження, аутсорсинг, франчайзинг, субпідряд, кластер.*

Позитивність процесів інтеграції в систему світового господарства залежить від інтенсивності економічного зростання, що визначається багато в чому оптимальним співвідношенням і ефективною взаємодією малого і великого підприємництва, формуванням підприємств різних розмірів з обґрунтуванням інституціональних форм їх ефективного співробітництва на умовах взаємної вигоди і зниження рівня ризику господарювання.

Одним з факторів, що стримують розвиток малого підприємництва, є спад виробництва у сфері великого підприємництва, адже світовий досвід доводить, що великі підприємства, як сфера масштабного виробництва і розподілу, грають визначальну роль в економіці країни та створюють умови для діяльності малого підприємництва. З іншого боку, великі підприємницькі структури залежать від малих підприємств, адже вони не можуть організувати власне виробництво і реалізацію товарів і послуг без участі малих і середніх підприємств, що займають у цих процесах досить значне місце.

У зв'язку з мінливими умовами господарювання на глобальному і національному рівнях розвитку, вступом України до СОТ і посиленням конкуренції вкрай необхідним стає додатковий аналіз і обґрунтування можливостей використання ефективних механізмів взаємодії великих і малих підприємницьких структур.

У результаті проведеного аналізу літературних джерел [1-10] встановлено, що в сучасній економіці ефективними формами інтеграції великого і малого підприємництва є мережеві, основні з них: франчайзинг - у виробництві і збуті; венчурне фінансування - в інноваційній діяльності; лізинг - у фінансуванні; аутсорсинг, субконтрактація - у виробництві, промислові кластери - як локалізовані групи компаній і об’єднань у певних видах економічної діяльності і регіонах.

Франчайзинг поєднує в собі переваги великого виробництва (економія на управлінських витратах, рекламі, витратах на впровадження нових технологій і видів продукції, навчанні персоналу) і малого підприємництва (висока «проникаюча» здатність, можливість локальних контактів і знання місцевих умов). Особливість франчайзингу, як форми підприємництва, полягає в тому, що підприємства, які працюють за договором франчайзингу, незважаючи на юридичну самостійність, є частиною єдиної системи. Тобто франчайзинг, по суті, з одного боку, допомагає уникнути багатьох труднощів, пов'язаних з функціонуванням незалежного малого підприємства, а, з іншого боку, породжує проблеми, властиві будь-якій корпоративній структурі. В Україні ринок франчайзингу все ще доволі обмежений, що можна пояснити наявністю певних бар’єрів, а саме: відсутність адекватної законодавчої бази; нестабільна політична ситуація; дефіцит внутрішнього капіталу; обмежений доступ до кредитів; нестача умов для розвитку франчайзингу на місцевому ринку тощо.

Перспективною формою взаємодії суб'єктів малого та великого підприємництва є лізинг. Така форма кооперації має великі перспективи при організації малих підприємств на базі активів великих виробництв, тому що відпадає необхідність у значних разових

інвестиціях. Крім того, при лізингу часто використовують товарну форму орендних платежів замість грошової (постачання продукції, виробленої на орендованому устаткуванні).

Передача на сторону непрофільних бізнес-процесів і частини виробничих функцій, що економічно вигідніше виконувати малим і середнім підприємствам, призвела до появи в сучасній економіці більш прогресивної форми субпідрядних відносин - аутсорсингу. Формально «аутсорсинг» - це передача сторонньому підряднику деяких функцій чи частин бізнес-процесу підприємства. Фахівці аутсорсингових компаній при виконанні функцій за замовленням сторонніх організацій використовують таке визначення: аутсорсинг - це організаційне рішення, що полягає в розподілі функцій бізнес-системи відповідно до принципу: «залишаю собі тільки те, що можу робити краще інших, передаю зовнішньому виконавцю те, що він робить краще інших» [11]. Цілий ряд американських, японських і європейських ТНК (Дженерал Електрик, Дженерал Моторс, Форд Моторс, АйБМ, Хьюлет Паккард, Ксерокс, Моторола, Эппл Комп'ютер, Майкрософт, Юнайтед Технолоджи, Рено, Фіат, Фольксваген, Нокіа, Тойота, Ніссан, Мацусіта денки й ін.) досить ефективно використовують дану форму партнерства з малими і середніми підприємствами з метою підвищення своєї конкурентоспроможності у світовій економіці [12]. Дослідження показало, що в сучасній економіці аутсорсинг - це спосіб виділення окремих структур великого підприємства в самостійні бізнес-одиниці з метою підвищення мобільності великого підприємства, яке відбувається, як правило, шляхом делегування повноважень щодо управління даним підрозділом.

Найбільш розповсюджене у сучасній промисловій політиці визначення кластеру - це група географічно сусідніх й інтеграційно взаємодіючих підприємств і пов'язаних з ними установ, що функціонують у певній галузевій (багатогалузевій) сфері і взаємодоповнюють один одного [13]. На відміну від звичайних форм кооперaційно-господарських взаємодій малого і великого підприємництва, кластери характеризуються такими особливостями [13]: наявність великого підприємства-лідера, що визначає довгострокову господарську, інноваційну та інші стратегії кластера; територіальна локалізація основної маси господарюючих суб'єктів - учасників кластера; стійкість господарських зв'язків господарюючих суб'єктів - учасників кластера; довгострокова координація взаємодії учасників кластера в межах його виробничих програм, інноваційних процесів, основних систем управління, контролю якості тощо.

Оптимізувати процес виробництва й істотно підвищити конкурентоспроможність як на рівні підприємства, так і на рівні регіону, дозволяє застосування механізму субконтрактації. Субконтрактація як різновид ділового партнерства припускає таку кооперацію малих і великих підприємств, при якій велике підприємство на основі договору розміщає замовлення, визначає специфікацію виробів, надає сировину або напівфабрикат для подальшої переробки тощо, а виконавці (малі підприємства) здійснюють часткову або завершальну обробку наданого матеріалу. При цьому велике підприємство може укласти контракт або на виробництво готового виробу без власної участі в його виробництві (комерційний варіант), або на участь малих підприємств в окремих стадіях технологічного процесу (виробничий варіант). Наприклад, в автомобільній промисловості США та Японії від 50 до 70 % усіх комплектуючих виробів виробляється на основі субпідрядної системи [14].

Світовий ринок субконтрактації має декілька тенденцій [15]:збільшення частки субконтрактних постачань у кінцевій продукції; збільшення кількості учасників - малих і середніх підприємств і сукупне збільшення кількості зайнятих; підвищення продуктивності праці і зниження кількості зайнятих на кожному окремому підприємстві; створення багаторівневих мережних структур і залучення субконтрактних виробництв у довгострокові партнерські відносини з виробниками кінцевої продукції; підвищення ролі стандартизації виробництв; глобалізація субконтрактних ринків і залучення до субконтрактних відносин виробників у країнах з низькими витратами; переміщення «брудних» виробництв у країни, що розвиваються тощо.

Проведене дослідження форм кооперації малого і великого підприємництва дозволило зробити такі висновки. Виходячи з незадовільних результатів діяльності вітчизняного малого підприємництва, необхідна широкомасштабна інтеграція малих, середніх і великих підприємницьких структур на основі гнучкої державної підтримки на всіх рівнях управління. Крім того, головними макроекономічними факторами, що обумовлюють інтенсивність взаємодії малого і великого бізнесу, є: зміцнення економічного й інноваційного потенціалів країни; реалізація пріоритетів промислової політики держави; здійснення цільових комплексних програм; створення державної системи інформації про можливості господарської кооперації малих і великих підприємницьких структур тощо.

Література:

1. Андрюшкевич О.А. Особенности современного развития аутсорсинга в России / О.А. Андрюшкевич, И.М. Денисова // ЦЭМИ. Анализ и моделирование экономических процессов: сб. ст. – 2011. – Вып. 8. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http:www.cemi.rssi.ru/publication/e-publishing/ sborn11.pdf/.
2. Бізнес-інкубатор: середовище взаємодії великих і малих підприємств // Аналітичний центр «Академія» [Електронний ресурс]. – Режим доступу до журн.: http://www.academia.org.ua/?p=263
3. Брюховецкая Н.Е. Некоторые аспекты экономического сотрудничества крупного и малого бизнеса в Украине / Н.Е. Брюховецкая, К.Ю. Егиазарова // Бизнес-информ. – 2011. – №7 (2). – С. 18-20.
4. Варналий З. Кооперация больших и малых предприятий как условие повышения конкурентоспособности предпринимательства в Украине / З. Варналий, С. Дрига // Вестник Киевского торгово-экономического университета. – 2010. – № 1. – С. 14-20.
5. Ляшенко В.И. Информационный аутсорсинг в системе инфраструктуры поддержки малого предпринимательства. Проблемы повышения эффективности функционирования предприятий различных форм собственности: сб. науч. тр. / В.И. Ляшенко, А.Ф. Толмачева. – Донецк: ИЭП НАН Украины, 2006. – С. 111-134.
6. Модернізація механізмів розвитку малого та середнього бізнесу [Текст] : монографія / А.І. Бутенко, М.П. Войнаренко, В.І Ляшенко, Н.Л.Шлафман та ін. НАН України, Ін-т економіки пром-сті. – Донецьк, 2011. – 326 с.
7. Розвиток підприємництва в промисловості України: монографія / [О.О.Барабаш, Т.Ф.Бережна, …, Н.Л.Шлафман та ін.].− Одеса: ІПРЕЕД НАН України, 2010.− 492 с.
8. Соколова Ольга Юрьевна. Развитие взаимодействия субъектов экономической системы России на национально-государственном и глобальном уровнях: Дис. ... д-ра экон. наук : 08.00.01. – Саратов, 2002. – 374 с.
9. Хаит Анна Марковна. Взаимодействие крупного и малого бизнеса (Анализ зарубежного опыта и применение его в России): Дис. ... канд. экон. наук : 08.00.01. – Москва, 2000. – 114 с.
10. Шлафман Н.Л. Механізми регулювання розвитку підприємницького сектору / Н.Л. Шлафман. – Херсон: ХНТУ, ІПРЕЕД НАН України, 2010.– 284 с.
11. Яковлев, А.Р. Особенности и формы взаимодействия малого и крупного бизнеса / А.Р. Яковлев, Н.Н. Лебедева // Известия Волгоградского государственного технического университета (Сер. Актуальные проблемы реформирования российской экономики (теория, практика, перспектива) Вып.6). – Волгоград: Изд-во ВолгГТУ, 2006. – № 11(26).
12. Хейвуд Дж.Б. Аутсорсинг: в поисках конкурентных преимуществ. – М., 2002. – С. 41.
13. Портер М.Э. Конкуренция: Пер. с англ. – М.: Издательский дом «Вильямс». – 2005. – 608 с.
14. Рубе В.А. Институциональные аспекты организации малого бизнеса в развитых странах и в России. – М., 2004. – С. 25.
15. Киселев А.Н. Роль малого и среднего производственного бизнеса в реализации промышленной политики в контексте вступления России в ВТО // http://www.businesspress.ru/newspaper/article_mId_3_aId_135848.html

2. WORLD ECONOMY

Gromenkova S.V.
Ph.D., Assistant Professor
Donetsk National University

IMPACT OF EDUCATION ON NATIONAL ECONOMIC COMPETITIVENESS

Громенкова С.В.
к.э.н., доцент
Донецкий национальний университет

ВЛИЯНИЕ СФЕРЫ ОБРАЗОВАНИЯ НА КОКУРЕНТОСПОСОБНОСТЬ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ

The article deals with the position of Ukraine in the global competitiveness rankings, particularly in terms of the development of education and training systems, as well as a number of recommendations to improve the international competitiveness of Ukraine in the context of current trends in the development, including in the field of education.

Keywords: *competitiveness, competitive advantage, international competitiveness of the national economy, the rating of global competitiveness, education system, training.*

В статье рассмотрены позиции Украины в глобальных рейтингах конкурентоспособности, в частности, по показателям развития системы образования и подготовки кадров, а также предложен ряд рекомендаций по повышению уровня международной конкурентоспособности Украины в контексте современных тенденций развития, в том числе и в сфере образования.

Ключевые слова*: конкурентоспособность, конкурентные преимущества, международная конкурентоспособность национальной экономики, рейтинг глобальной конкурентоспособности, система образования, подготовка кадров.*

В оценках международной конкурентоспособности Украины, проводимых как на международном, так и на национальном уровне, единодушно отмечается, что значимым фактором конкурентного преимущества нашей страны является развитая система образования и, как результат, высокий уровень квалификации рабочей силы. В контексте данного утверждения можно услышать рекомендации уделять первостепенное значение тем факторам конкурентоспособности экономики, по которым в Украине наблюдается существенное отставание (макроэкономическая среда, развитие финансового рынка, эффективность рынка товаров, институциональная составляющая). При таком подходе есть опасность со временем потерять имеющиеся преимущества в образовательной сфере, которая во всем мире очень динамично развивается, интегрируется, становится все более гибкой и адекватной требованиям глобальной экономики постиндустриального типа.

Проблемы конкурентоспособности национальной экономики находят отражение в трудах таких зарубежных ученых как М. Портер, П. Кругман, С. Линдер, Й. Шумпетер, Дж. Сакс, Р. Солоу, а также в работах украинских исследователей – Л. Антонюк, О. Билоруса, Б. Губского, Д.Лукьяненко, Ю. Пахомова и многих других. Вместе с тем, много аспектов данной проблемы требуют дальнейшей разработки и изучения. В частности, это касается влияния образования на конкурентоспособность национальных экономических систем.

Целью данной статьи является сравнительный анализ позиций Украины в глобальных рейтингах конкурентоспособности, в частности, по показателям развития системы образования и подготовки кадров, а также выработка рекомендаций по повышению уровня глобальной конкурентоспособности Украины в контексте современных тенденций развития, в том числе и в сфере образования.

Итак, под конкурентоспособностью страны следует понимать экономическую категорию, характеризующую способность страны эффективно развиваться в системе мирового хозяйства, которая достигается при условии продуманных целенаправленных действий стратегического характера, экономических, социальных, политических,

управленческих, маркетинговых факторов, которые в свою очередь повышают возможность компаний проектировать, производить, сбывать товары, являющиеся по своим характеристикам более привлекательными для потребителей, чем товары их конкурентов, что, в свою очередь, содействует динамическому развитию национальной экономики, а соответственно и материальному благосостоянию граждан.

Среди факторов, обеспечивающих конкурентоспособность экономических систем различного уровня, ведущее место занимает качество трудовых ресурсов и инвестиции в человеческий капитал, которые обеспечиваются путем формального образования (школьного, среднего профессионального, высшего и послевузовского) и непрерывного повышения каждым человеком своего профессионального уровня. Существуют многочисленные методологические подходы, позволяющие оценить уровень международной конкурентоспособности страны, прежде всего рейтинговые оценки данного показателя. Как правило, инвестиции в человеческий капитал являются неотъемлемой частью практически всех существующих рейтинговых оценок конкурентоспособности экономических систем.

В методике оценки национальной конкурентоспособности Международного института развития менеджмента (The International Institute For Management Development (IMD)) уровень развития образования оценивается как один из важнейших показателей инфраструктуры. В целом же методика предусматривает оценку страны по более чем 330 критериям, которые сгруппированы по четырем основным показателям ключевых аспектов экономической жизни страны. Это - состояние экономики, эффективность правительства, состояние деловой среды, состояние инфраструктуры. Каждый показатель имеет равный вес. Бизнес-климат в странах, охваченных данным исследованием, оценивается на основе мнения аналитиков, опросов руководителей крупных корпораций и специалистов в области управления. Итоговое рейтингование осуществляется на основе обратного соотношения: две трети — статистические данные и одна треть — экспертные оценки. Для каждой из экономик, охваченных исследованием, отчет содержит детальные описания страны и национальной экономики с подробными итогами по общей позиции в рейтинге и по наиболее значительным конкурентным преимуществам и недостаткам, которые были выявлены на основании анализа, используемого для расчета рейтинга.

В рамках исследования конкурентоспособности стран под эгидой Международного института развития менеджмента для характеристики состояния образования и уровня его развития в стране наряду с такими параметрами, как доля общих расходов на образование в валовом внутреннем продукте, соотношение количества учащихся и числа преподавателей на разных ступенях образования, уровень неграмотности, подлежит оценке так же уровень студенческой мобильности (через призму показателей количества иностранных студентов в стране на 1000 человек населения и количества национальных студентов, обучающихся за рубежом на 1000 человек населения), используются экспертные оценки экономической грамотности среди населения, степени удовлетворения экономики образовательной системой в целом и университетским образованием в частности, степени удовлетворения потребностей предприятий в языковом и в менеджмент-образовании и др. [1]

Общая оценка уровня конкурентоспособности Украины по данной методике в течение 2012–2016 гг. находится на уровне 49–61 места из 59–61 страны [1,2]. Наивысший результат в данном рейтинге Украина продемонстрировала в 2013-2014 годах, занимая 49 место. Затем результат резко ухудшился до 60 места в 2015 году и несколько вырос в 2016. В отчете, вышедшем в свет 30 мая 2016 года, Украина занимает 59 место с рейтинговым индексом 46,512. Количество стран, которые были включены в исследование – 61, замыкают список Монголия и Венесуэла с индексами конкурентоспособности 45,79 и 32,60 соответственно [2].

Если рассматривать позиции Украины по четырем укрупненным показателям, то по состоянию экономики Украина занимает 60 позицию, по эффективности правительства – 57 место, по состоянию деловой среды – 60 место и по состоянию инфраструктуры 50 место.

Справедливости ради необходимо отметить, что самая высокая оценка, которая была получена Украиной, касалась именно сферы образования (30 место рейтинга). Львиная же доля показателей конкурентоспособности национальной экономики находится в диапазоне 51-61 места из 61 страны-участницы рейтинга.

Традиционно Украина высоко котируется по показателям общеобразовательного уровня населения, охвата высшим образованием, количественных характеристик образовательной системы в целом. Что касается качественных параметров, то здесь гораздо больше вопросов, вызывающих тревогу. В частности, более низкими являются показатели, которые характеризуют соответствие системы образования в целом, а так же университетского образования, в частности, требованиям конкурентной экономики. Отстает Украина и по показателям знания иностранных языков, не высок уровень образования в сфере менеджмента.

Всемирный экономический форум также проводит ежегодную оценку международной конкурентоспособности стран и составляет собственный рейтинг. Индекс глобальной конкурентоспособности определяет способность экономики расти в долгосрочной перспективе. Он составлен из 114 переменных, 2/3 которых – это результаты опросов бизнеса, 1/3 – статистическая информация. Все переменные объединены в 12 контрольных показателей, определяющих национальную конкурентоспособность. Это - качество институтов; инфраструктура; макроэкономическая стабильность; здоровье и начальное образование; высшее образование и профессиональная подготовка; эффективность рынка товаров и услуг; эффективность рынка труда; развитость финансового рынка; уровень технологического развития; размер внутреннего рынка; конкурентоспособность компаний; инновационный потенциал.

Необходимо отметить, что до 2002–2003 гг в методике оценки национальной конкурентоспособности Всемирного экономического форума показатели, которые оценивают уровень развития образования в стране, размещались в разных разделах, в частности, в разделе «Технологические инновации и их распространение», «Развитие кластеров». В настоящее время существуют два самостоятельных раздела, которые оценивают уровень развития образования в стране. Разделы «Health and primary education» (здоровье и начальное образование) и «Higher education and training» (Высшее образование и обучение), включают 19 показателей, в том числе качество начального образования, охват населения вторичным (средним и средним специальным) и третичным (высшим профессиональным) образованием), качество математического и естественно-научного образования, качество школ менеджмента, местные возможности специализированных исследований и обучения и др.

В соответствии с данной методикой оценки конкурентоспособности общий рейтинг Украины в 2016 г. — 79 (из 140 включенных в обследование стран). В сравнении с 2015 годом позиция Украины ухудшилась (тогда наша страна занимала 76 строчку рейтинга). Ухудшился и показатель конкурентоспособности Украины - с 4,14 до 4,03 [3,4].

Что касается развития начального образования, то Украина занимает 34 строчку рейтинга с общей оценкой 5,7 (из 7 возможных). При этом за последние 3 года эта оценка выросла на 0,5 балла. Качество начального образования по мнению экспертов ВЭФ заслуживает оценки 4,5 балла, что соответствует 45 месту рейтинга, и этот показатель несколько ухудшился (в 2014 году он составлял 4,71). Данный факт, безусловно, вызывает тревогу и формирует повестку дня в сфере реформирования начальной школы.

В разделе «Высшее образование и подготовка» Украина также размещается на 34 месте рейтинга с оценкой 4,93 балла. Здесь есть существенный прогресс в сравнении с 2014 годом - Украине удалось подняться на 7 позиций.

Если посмотреть более детально на показатели, которые формируют данный раздел, то разброс оценок весьма велик. Так, по количественным характеристикам сферы высшего образования Украина занимает лидирующие позиции. В частности, 14 место по уровню

охвата высшим образованием с оценкой 6,8 баллов из 7 возможных. При этом в сравнении с 2014 годом оценка улучшилась на 0,3 балла [3,4].

По качественным характеристикам системы высшего образования Украина в пятом десятке стран - 46 место с показателем 4,3. В частности, качество системы образования в целом оценено в 4 балла, что в сравнении с 2014 годом на 0,4 балла выше. Экспертами ВЭФ достаточно высоко оценивается качество математического образования и образования в области естественных наук – 38 место в рейтинге с оценкой 4,6 балла, но этот показатель в рейтинге 2014 года был выше и составлял 4,78 балла. Как показывает анализ, за минувшие 2 года в Украине улучшилась ситуация с доступом к интернету в школах – 44 место (плюс 23 позиции) с оценкой 4,8 балла, что на 0,45 балла выше показателя 2014 года. Традиционно низко оценивают эксперты качество школ менеджмента в Украине. По данному показателю Украина занимает 87 место из 140 возможных. Безусловно, это крайне слабый результат, хотя на протяжении последних двух лет ситуация незначительно улучшилась, и наша оценка возросла с 3,6 балла до 3,92.

И, наконец, в области повышения квалификации в ходе работы позиции Украины также не особенно сильны. Наша страна занимает 74 место в рейтинге с оценкой 3,84 балла, которая за последние годы существенно не изменилась. В частности, на 78 месте Украина по показателю локальной доступности специализированных учебных услуг и на 74 месте по параметру расширение, распространение подготовки кадров [3,4].

Таким образом, в рамках двух самых авторитетных в мире исследований международной конкурентоспособности - Международного института развития менеджмента и Всемирного экономического форума - даются примерно одинаковые оценки образовательной сферы Украины. По мнению авторов исследований общеобразовательная подготовка в Украине пока еще находится на достаточно высоком уровне. Значительно хуже оценивается профессиональная подготовка, и в частности, подготовка управленческого персонала. Значительно ниже средних показателей оценивается качество школ управления, местные возможности по предоставлению специальных научных исследований и обучения.

Из данных оценок можно сделать вывод, что всемирное признание нашего образования и высокое качество обучения – это в большей степени достижение предыдущей эпохи. В массовом измерении образование стало менее качественным, а подавляющее большинство выпускников высших учебных заведений не достаточно конкурентоспособны на европейском рынке труда. Это обязывает меньше говорить о собственных достижениях, а все больше анализировать мировые и европейские тенденции, а также реформировать отечественную сферу образования в контексте современных требований и вызовов.

Необходимо отметить, что в ходе реформы образования в Украине предусматриваются дальнейшие структурные изменения во всех сферах образования и науки, которые в первую очередь должны привести к повышению качества образования. Весьма позитивно можно оценить процесс предоставления вузам большей автономии, закрытие некачественных учебных учреждений (сегодня уже прекращена деятельность 76 вузов и их филиалов). На повестке дня стоит кардинальное реформирование профессиональной подготовки, ее адаптации к требованиям рынка труда. В частности, должно быть усилено влияние работодателей на формирование содержания образовательных программ. Крайне важно работать в направлении совершенствования системы повышения квалификации кадров и переподготовки. Сегодня актуальным является принцип «образование через всю жизнь», требующий непрерывного повышения каждым человеком своего профессионального уровня, а значит должна развиваться соответствующая инфраструктура образовательных услуг. Также важно совершенствовать систему экономического и управленческого образования, которая, как уже отмечалось выше, не очень высоко оценивается мировым экспертным сообществом. В современных условиях сложно переоценить значимость высококвалифицированных менеджерских кадров. Ведь если ранее главным составляющим элементом конкурентоспособности предприятия была производительность труда, то в настоящее время – это комбинация производительности

труда и умения менеджеров адекватно реагировать на изменяющиеся условия рынка. Имея высококвалифицированных специалистов в сфере управления производством, можно со временем обеспечить и улучшение других параметров, характеризующих конкурентоспособность (устойчивое финансово-экономическое положение, модернизация производства, достижение высокого качества продукции и т.д.).

Перечисленные направления развития сферы образования Украины помогут сделать наши конкурентные преимущества в сфере подготовки кадров более устойчивыми и стабильными, а также повысят в целом уровень конкурентоспособности национальной экономики.

Литература:

1. The IMD World Competitiveness Yearbook 2014 //www.imd.org/wcc/news-wcy-ranking/
2. The IMD World Competitiveness Yearbook 2016 //www.imd.org/wcc/news-wcy-ranking/
3. The World Economic Forum. Report 2014-2015 //www.reports.weforum.org/global-competitiveness-report-2014-2015/economies/#economy=UKR
4. The World Economic Forum. Report 2015-2016 //www.reports.weforum.org/global-competitiveness-report-2015-2016/economies/#economy=UKR

3. ENTERPRISES ECONOMICS AND MANAGEMENT

Terziev V.K.
D.Sc. (Economics), D.Sc. (National security), Ph.D., Professor, Eng.
Vasil Levski National Military University – Veliko Tarnovo, Bulgaria
University of Rousse – Rousse, Bulgaria
Nichev N.B.
Ph.D., Associative Professor
Vasil Levski National Military University – Veliko Tarnovo, Bulgaria

ECONOMIC CHARACTERISTICS OF OFFSET TRANSACTIONS WITH DEFENSE PRODUCTS

Терзиев В.К.
доктор на икономическите науки, доктор на науките (Национална сигурност),
доктор по икономика, професор
Русенски университет „Ангел Кънчев", Русе, България
Национален военен университет „Васил Левски", Велико Търново, България
Ничев Н.Б.
полковник, доцент, доктор по икономика
Национален военен университет „Васил Левски", Велико Търново, България

ИКОНОМИЧЕСКИ ХАРАКТЕРИСТИКИ НА ОФСЕТНИТЕ СДЕЛКИ С ОТБРАНИТЕЛНИ ПРОДУКТИ

This paper provides an overview of the economic characteristics of offset transactions with defense products. The norm of offset obligations, the minimum contract value, the offset coefficients (multipliers) and criminal penalties are considered. The study outlines the variety of practices applied by different countries in the offset policy in this area and the main characteristics that define the specifics of offset transactions.
Key words: *offset, offset transactions, defense products.*

В този доклад е направен преглед на икономическите характеристики на офсетните сделки с отбранителни продукти, като са разгледани норма на офсетните задължения, минималната стойност на поръчката, офсетни коефициенти (мултипликатори) и наказателни санкции. Изследването очертава разнообразието от прилагани практики от различните държави в офсетната политика в тази област и основните характеристики, които определят спецификата на офсетните сделки.
Ключови думи: *офсет, офсетни сделки, отбранителни продукти.*

Въведение

Въпросът относно икономически характеристики на офсетните споразумения е получил слабо внимание в литературата. За да се получи достатъчно информация е необходимо да се анализират офсетните договорености от гледна точка на тяхната икономическа същност, а не като средство за военно-техническо сътрудничество и за придобиване на отбранителни продукти. Авторите считат този подход за подходящ, тъй като офсетните споразумения споделят няколко важни характеристики. Първо, това са споразумения между две страни от различни държави и потенциално различни култури. Второ, те изискват преговори между страните, имащи различни и може би противоречащи си цели. И трето, те изискват писмено споразумение, в което са посочени детайли относно условията и реда, при които страните ще работят. И накрая - те изискват страните да установят дългосрочни бизнес отношения.

От гледната точка на икономическата целесъобразност, офсетът може да се характеризира по определени показатели. Такива показатели са разработени от правителството на САЩ и към тях се отнасят: норма на офсетните задължения, минималната стойност на поръчката, офсетни коефициенти (мултипликатори) и наказателни санкции.

Норма на офсетните задължения

Обикновено нормата на офсетните задължения пряко или косвено е на около 100% от стойността на договора за доставка на отбранителни продукти. Например правителствата на

Великобритания и Германия изискват 100% от стойността на договорите под формата на офсет. Други държави определят нормата на офсетните задължения по-малко от 100%. Обикновено това се отнася за малки държави, чиито икономики не са в състояние да осъществяват големи офсети. На практика офсетната норма може да падне дори и до нулата, както е във Финландия и Норвегия.

Съгласно чл. 21 от Наредбата за възлагане на специални обществени поръчки [5] в България стойността на компенсаторното споразумение трябва да е равна на стойността на договора за възлагане на специалната обществена поръчка, като съотношението между директните и индиректните офсетни задължения е 30 към 70 на сто. Предмет на компенсаторното споразумение могат да бъдат: извършване на инвестиции в утвърдени от министъра на икономиката, енергетиката и туризма приоритетни проекти; доставки, услуги или строителство, извършвани от местни лица; предоставяне на местни лица на технологично оборудване и/или технологии; предоставяне на местни лица на лицензии за ползване на права върху обекти на индустриална собственост или прехвърляне на права върху обекти на интелектуална собственост.

Минималната стойност на договора

Поради разходите за администриране на офсетните споразумения някои държави-вносителки определят минимална стойност на договора за доставка на отбранителни продукти, в рамките на която доставчикът е свободен от изпълнение на офсетни задължения. Дания е установила минималната стойност на договора за чуждестранните доставчици от 3 млн. долара, Великобритания - 10 млн. лири (50 млн. лири за доставки от Франция и Германия в съответствие със специално споразумение), като се искат офсети при приключване на всяка сделка, включваща САЩ, независимо от нейния обем, Полша - 5 млн. евро, Бразилия -1 млн. долара, Южна Корея -10 млн. долара, Тайван - 50 млн. долара. В Гърция задължението за обезпечаване на офсетни ползи се отнася за оферти, които превишават 10 млн. евро. В Унгария се предвижда минимална стойност на договора за доставка. Той възлиза на 1 билион унгарски франка. Сделките за покупки от чужд съконтрагент в Чехия трябва да са на стойност повече от 300 милиона чешки крони.

Съгласно функциониращата в Репиблика България Наредба за възлагане на специални обществени поръчки възлагането на специални обществени поръчки с компенсаторно (офсетно) споразумение в България се прилага, когато стойността на поръчката е над 10 млн. лв. без включен данък добавена стойност. В Таблица №1 са посочени минималните стойности на договорите за доставка и нормата на офсетните задължения използвани от различни държави.

Таблица 1

Използвани от държавите минимални стойности на договорите за доставка и норма на офсетните задължения

Държава	Минимална стойност на договора за доставка	Норма на офсетните задължения (%)
Австралия	3 750 000 $	30
Бразилия	1 000 000 $	варира за всеки договор
България	10 млн. лв. без включен ДДС	100
Великобритания	17 200 000 $	100, варира за всеки договор
Гърция	10 000 000 $	100
Дания	3 300 000 €	100
Израел	500 000 $	35
Индия	20 000 000 $	100
Испания	NA	100, варира за всеки договор
Италия	5 000 000 €	70-100
Канада	1 700 000 $	100

[5] Наредба за възлагане на специални обществени поръчки (Загл. изм, бр.7 от 23.01.2007г.;) Обн. - ДВ, бр.80 от 14.09.2004г.; в сила от 01.10.2004г.; изм., бр78 от 30.09.2005г.; в сила от 01.10.2005г.; изм. и доп. бр.7 от 23.01.2007г.; в сила от 23.01.2007г.; изм. и доп., бр.83 от 23.09.2008г.; изм., бр.93 от 24.11.2009г., в сила от 24.11.2009г.; изм. и доп., бр. 49 от 29.06.2010г., в сила от 29.06.2010г., изм. бр.12 от 2011г., изм. бр.22 от 2011г. Приета с Постановление №233 от 03.09.2004г.

Държава	Минимална стойност на договора за доставка	Норма на офсетните задължения (%)
Кувейт	3 500 000 $	30
Норвегия	6 700 000 $	100
Обединени Арабски Емирства	10 000 000 $	60
Полша	5 000 000 €	над 100
Португалия	5 000 000 €	100
Саудитска Арабия	10 000 000 $	100, варира за всеки договор
Тайван	10 000 000 $	над 40
Турция	10 000 000 $	50
Филипини	20 000 000 $	100
Финландия	8 500 $	100
Холандия	5 000 000 €	100
Швейцария	17 000 000 $	100
Швеция	7 500 000 $	100
ЮАР	10 000 000 $	над 100
Южна Корея	10 000 000 $	30-50

Офсетни коефициенти (мултипликатори)

За повишаване на интереса към поемане на офсетните задължения по проекти, имащи приоритетно значение за получателя, страните-вносителки могат да прилагат по отношение да доставчиците на отбранителни продукти система от специални коефициенти, т. нар. мултипликатори. Тези мултипликатори увеличават обема на дължащите се от определените доставчици офсетни задължения. Техният размер във всяка държава е различен и може да варира от 0.5 до 12. Ако износителят инвестира например, 50 млн. долара в определената от страната-вносител индустрия, при коефициент 1.2, то тази сума се увеличава пропорционално и общата стойност на предоставените офсетни задължени става 60 млн. долара. За някои индустрии множителят може да бъде по-малък от единица, което означава, че страната-вносител иска да ограничи притока на инвестиции в определена отрасъл. Някои държави, като Великобритания и Дания, не използват мултипликатори. В Таблица 2 са посочени стойностите на мултипликаторите, използвани от някои държави.

Таблица 2

Използвани мултипликатори от държавите при сключване на офсетни сделки

Държава	Мултипликатор
България	0,5-12
Гърция	до 10
Израел	1-1,5
Индия	до 2
Испания	2-5
Италия	до 3
Нова Зеландия	1-3
Норвегия	1,1-5
Полша	1,5-5
Тайван	1-10
Турция	1-5
Финландия	1-3
Холандия	варира в диапазони: 1-5, 5-10, 10-30
Швейцария	2-3
Швеция	до 3
Южна Корея	1-5

В България се използва понятието „теглови коефициент“[6]. Тегловият коефициент показва важността за Република България на посочената офсетна сделка и/или дейност. Той е в граница между 0.5 и 12 единици, като за всяка отделна дейност допустимите стойности са определени в много широк диапазон. Тегловият коефициент, показващ важността на

[6] Методика за оценка на критерий „Програма за офсет”. МО, София, 2003.

покупката на български продукти или услуги, както и възлагането на работа на български поддоставчици, може да достигне стойности до 4 само за продукти/услуги в сферата на високите технологии. Тегловият коефициент, показващ важността за България на производството по даден лиценз, се движи между 1 (за българския пазар и 15 годишен период на лиценза) и 1.4 (за световен лиценз без ограничения във времето).

Тегловият коефициент, показващ важността за България при трансфер на технологии/ноу-хау се формира в границите от 0.5 до 5 в случаите, когато технологията е от особен интерес за производството на основни отбранителни продукти и оръжейни системи, и до 2 в случаите, когато технологията се отнася към производството на резервни части за въоръжение и техника. Най-висока стойност се дава, когато не съществуват никакви клаузи за ограничения, такси, обвързващи условия за приемането, ползването и експлоатацията на обменената технология/ноу-хау.

Тегловия коефициент, показващ важността за България при предоставяне на техническа поддръжка или обучение може да достигне стойности до 2. Тегловият коефициентът, показващ важността за България при участие на доставчика в разходите по производствената инфраструктура, варира до 8, като най-високата стойност се достига при участие, в което вложеният капитал създава инфраструктура за производството на материали от особен интерес с висок потенциал за износ. Когато се отчита важността за България в случаите с преки инвестиции, коефициентът може да достигне стойност до 8. Най-високата стойност се достига най-вече само в случаите на промишлени инвестиции от особено голям интерес, основно за целите на износа. За инвестиции, разработвани в близост до южната и югозападната българска граница, коефициентът може да достигне стойност до 12. Коефициентът може да достигне стойност до 10 при доставка на безплатно предоставено и напълно комплектувано за работа ново инвестиционно оборудване за българската промишленост.

Таблица 3

Сключени офсетни сделки с използването на мултипликатори[7]

Година	Общ брой сключени офсетни сделки	Сключени офсетни сделки с мултипликатор по-голям от 1	
		Брой сделки	Процентно съотношение
1993	444	63	14,2 %
1994	566	80	14,1 %
1995	711	110	15,5 %
1996	634	64	10,1 %
1997	578	61	10,6 %
1998	582	87	14,9 %
1999	513	87	17,0 %
2000	627	83	13,2 %
2001	618	115	18,6 %
2002	735	84	11,4 %
2003	690	64	9,3 %
2004	710	74	10,4 %
2005	624	52	8,3 %
2006	661	33	5,0 %
2007	633	88	13,9 %
2008	671	74	11,0 %
2009	702	87	12,4 %
2010	707	114	16,1 %
2011	740	76	10,3 %
2012	690	74	10,7 %
Всичко	**12 836**	**1 570**	**12,2 %**

[7] Offsets in Defense Trade. Eighteenth Study. u.s. Department of Commerce Bureau of Industry and Security Washington, DC: U.S. - Government Printing Office, December 2013, p.21.

Стойността на коефициента, показващ важността за България и Българските въоръжени сили на безплатно предоставените материали или услуги, може да достигне стойност до 12 в най-добрия случай. Най-висока стойност се дава за продукти от особен интерес за въоръжените сили на Р България при условие, че българско търговско дружество има основно и решаващо значение с участието си по време на тяхното производство. Ако българско търговско дружество не участва в проекта, то максималният коефициент не може да надхвърля стойност 8.

Едно по-задълбочено проучване на разпространението на мултипликаторите по региони показва, че купуващите държави не ги използват постоянно, а само в случаите, когато искат да възнаградят основния изпълнител по определен вид офсетна сделка. В таблица 3 са показани сключените офсетни сделки с използването на мултипликатори за периода от 1993 до 2012 г. В таблица 4 са показани сключените офсетни сделки по видове с използването на мултипликатори за периода от 1993 до 2012 г.[8].

Таблица 4

Сключени офсетни сделки по видове с използване на мултипликатори[9]

Вид офсетна сделка	Общ брой сключени офсетни сделки	Сключени офсетни сделки с мултипликатор по-голям от 1
Закупуване на продукти или услуги	6024	478
Подизпълнител на дейности	2918	260
Трансфер на технологии	1481	346
Съвместно производство	572	27
Обучение	382	135
Директни инвестиции	283	96
Лицензионно производство	236	28
Кредитна помощ	168	27
Други	772	200
Всичко	**12836**	**1597**

Анализът на данните от Таблица 3 показва използването на мултипликаторите по видове офсетни сделки. Закупуването на продукти или услуги заема първо място от общия брой сключени офсетни сделки с 6024 сделки. На второ място е сключването на договори за осъществяване на подизпълнителски дейности с 2918 сделки и приблизително 52% по-малко сключени офсетни сделки от закупуването на продукти или услуги. За всяка от тези осъществени сделки за периода от 1993 до 2012 г. използването на мултипликатор, по-голям от единица, е съответно 7.93% за закупуването на продукти или услуги и 8.91% за сключването на договори за осъществяване на подизпълнителски дейности. За същия период 35.3% от обучението на подходящ персонал и 33.9% от осъществените директни инвестиции имат мултипликатор, по-голям от единица. Най-нисък процент на използване на мултипликатор, по-голям от единица, имат сделките по осъществяване на съвместно производство с 4.72%.

Наказателни санкции

Jurgen Brauer и Paul Dunne отбелязват, че действащите договори за офсетните споразумения съдържат списък от наказателни санкции, приложими по отношение на доставчика на отбранителни продукти в случаи на неизпълнение от негова страна на офсетните задължения[10]. В нефинансово изразени тези санкции могат да доведат до включване на доставчика към „черен списък” и изключване от участие във всички бъдещи търгове, провеждани от държавата-вносител. Такива санкции се случват много рядко. Пример за такива санкции са установената в Норвегия глоба, в размер до 10% от договора, а Дания и Южна Корея добавят доставчика към „черен списък”. В случай на неизпълнение на

[8] Анна Кондева и колектив, Офсетно законодателство в страните от Европейския съюз и НАТО. Законодателно проучване, С., 2004 г.

[9] Offsets in Defense Trade. Eighteenth Study. u.s. Department of Commerce Bureau of Industry and Security Washington, DC: U.S. - Government Printing Office, December 2013, p.21.

[10] Brauer, Jurgen, J. Paul Dunne. Arms Trade Offsets: What do We Know? 8th Annual Defense Economics and Security Conference, University of the West of England, Bristol, June 2004.

споразумението за индустриално сътрудничество в Дания доставчикът се изключва от списъка на предложителите по нови програми за Датските въоръжени сили, докато клаузите на споразумението не бъдат изпълнени.

Съгласно полското законодателство доставчикът е задължен да компенсира щетите в размер на 100% от стойността на непогасените задължения. В случай на отказ или невъзможност за изпълнение на офсетните задължения от страна на доставчика на отбранителни продукти Кувейт налага санкция в размер на 6% от стойността на договора за обществена поръчка. Португалия налага наказателна санкция в размер на 25% от договора, Турция и Южна Корея - 10%. Някои държави-вносителки изискват учредяване на банкова гаранция за изпълнението на офсет, например Гърция и ЮАР в размер на 10% от обема на офсетните задължения, а Турция и Филипините - в размер на утвърдените наказателни санкции и др.

В България наказателната санкция при неизпълнение на компенсаторното задължение не може да бъде по-малка от 20 на сто от стойността на неизпълнението.

Целите на офсетната политика в областта на наказателните санкции се различават във всяка държава и се променят с течението на времето.

Заключение

Анализът на достъпната литература очертава основните характеристики, които определят спецификата на офсетните сделки:

- Държавата-вносител чрез законодателна уредба определя изискванията към офсетните сделки.
- Нормата на офсетните задължения може да бъде над 100% от стойността на договора за доставка на отбранителни продукти.
- Държавата-вносител определя минимална стойност на поръчката за доставка на отбранителни продукти. Превишението над тази стойност налага доставчикът да поема офсетни задължения.
- В определени случаи държавите-вносителки използват мултипликатори, чрез които стойността на определена офсетна сделка може да бъде в увеличена до определен размер, при спазването на определени от държавата-вносител условия.
- Съвременните договори за доставка на отбранителни продукти включват клауза за финансова неустойка за провала на офсетните задължения, която достига определен размер от стойността на договора за доставка, както и изключване на доставчика от участие във всички бъдещи търгове, провеждани от държавата-вносител.

Литература:

1. Анна Кондева и колектив, Офсетно законодателство в страните от Европейския съюз и НАТО. Законодателно проучване, С., 2004 г.
2. Методика за оценка на критерий „Програма за офсет”. МО, София, 2003 г.
3. Наредба за възлагане на специални обществени поръчки (Загл. изм, бр.7 от 23.01.2007г.;) Обн. - ДВ, бр.80 от 14.09.2004г.; в сила от 01.10.2004 г.; изм., бр.78 от 30.09.2005 г.; в сила от 01.10.2005г.; изм. и доп. бр.7 от 23.01.2007г.; в сила от 23.01.2007г.; изм. и доп., бр.83 от 23.09.2008г.; изм., бр. 93 от 24.11.2009г., в сила от 24.11.2009г.; изм. и доп., бр.49 от 29.06.2010г., в сила от 29.06.2010г., изм. бр.12 от 2011г., изм. бр.22 от 2011г. Приета с Постановление №233 от 03.09.2004г.
4. Станоева, М. Компенсаторни (офсетни) споразумения в отбраната на България и Полша: Сравнителен анализ. Икономически алтернативи, Издание на Университета за национално и световно стопанство, София, бр.4, 2006г.
5. Brauer, Jurgen, J. Paul Dunne. Arms Trade Offsets: What do We Know? 8th Annual Defense Economics and Security Conference, University of the West of England, Bristol, June 2004.
6. Offsets in Defense Trade. Eighteenth Study. u.s. Department of Commerce Bureau of Industry and Security, Washington, DC: U.S. - Government Printing Office, December 2013.

Gil'orme Tetiana
Candidate of Economic Sciences, Ph.D. in Economics, Associate Professor,
Ryzhyk Yanina, Yaresko Andriy
Magistrants of the Department of Statistics, Accounting and Economy Informatics
Oles Honchar Dnipropetrovsk National University, Ukraine

FORMATION OF THE MECHANISM OF ENERGY EFFICIENCY MANAGEMENT ON THE BASIS OF 'PREDATOR-PREY' CONCEPT

The article considers the peculiarities of forming the mechanism of energy efficiency with an account for audit risks.

Keywords: *predator-prey' system, sustainable development, Investment risk, energy service companies, energy efficiency.*

Energy efficiency is a key factor to the survival of the business entity in global markets. An increasing number of enterprises embark upon the path of energy efficiency as a constituent of resource conservation and cost-effective use of resources, 'green economy', energy and environmental security on the principles of corporate responsibility as the condition for entering European markets. At the same instant the topicality of developing strategies for decreasing threats to energy security of Ukraine is undeniable, particularly given that level of energy consumption of the country is one of the highest in Europe.

Taking into consideration certain novelty of methodological framework development for energy efficiency measures, there exist discrepancies in scientific views, for instance O.I. Kosov [1, c. 141], conducting studies on the issues of development of energy efficiency marketing-based management in Ukraine, assigns a particular role to the very mechanism of information awareness of consumers in the sphere of energy efficiency. Sh. Hansen. J. Weisman [2, c. 6], performing the forecast on new horizons in funding projects on energy efficiency, consider the peculiarities of shaping global changes in the market of innovative energy efficiency technologies under the influence of creating the informational interactive support employing Internet-based technologies. Scrutinizing the mechanism of promotion management, O. V. Polyakova [3, c. 163] suggests a conceptual model of organizational and economic framework for marketing promotion of services with the methodological approach that, in our view, is capable of being implemented in the process of developing the marketing promotion mechanism of energy efficiency technologies. In the process of formulating the strategy of future energy system that represents a reverse process, T. Saaty [4, c. 134-138] constructs five hierarchy levels: focus, expected scenarios, problems, actors, policies. This testifies to the topicality of the problem, hence defining the choice of the direction for research both in scientific and practical aspects.

Global practices on the issue of implementing energy efficiency projects have an extensive experience of organizing such activities, contractual mechanisms and principles of funding. From the given diversity it is essential to single out a key constituent - energy service contracts, with one key condition of energy service provisioned – acceptance of risks of achieving the results of energy efficiency improvement.

In foreign practice energy service contracts are implemented to provide funding for energy efficiency projects. The underlying concept of the energy service contract lies with the enterprise (energy service company), under the condition of its credit support, installing the equipment at the customer premises with the purpose of energy saving measures, guaranteeing the unchangeable monthly payment for energy resources prior to equipment installation while the monthly charge for energy services would include both the current discounted payment for electric energy and the monthly payment for installed equipment for the period of reaching the full recovery of investment and, after achieving the said pay-off period, the ownership of the equipment passes onto the customer and he goes on to receive the economic effect in subsequent periods.

The sphere of energy services is an indispensable constituent of energy supply and distribution processes in any country and it must provide a complex solution to the issues of improving efficiency, quality and reliability of energy supply and energy consumption systems.

ESCO is one of the most efficient and most worldwide spread organizational forms of improving the energy efficiency of national economies, the operational capacity of which has been practically substantiated both in developed and developing countries.

Effective management of investment risk is based on creating methodologies and classifications that stipulate the optimization of the process of further managerial decision making connected with investment risks and searching for the ways of their minimization.

The article scrutinizes the peculiarities of informational support for investment risks as a solution to diminish the level of unexpectedness, particularly through forecasting. An analysis is provided for the role of energy service companies in the implementation of energy efficiency technologies, types of ESCO contracts in the system of energy performance contract. An examination is provided for the algorithm of evaluation of risks for implementation of energy efficiency measures.

Implementation of the mechanism of energy efficiency management for business entities may be regarded in the context of 'predator-prey' concept, which is one of the most widespread occurrences in nature. With that, the activities of business entities are considered by analogy of economic systems with biological ones. As an example, we will dwell upon the activity of telecommunications operators in the market segment of fixed-line telephony (Table 1) – the market remains a high-concentration one from 2013 (Herfindahl–Hirschman Index ranges from 3500 to 3879, market concentration ratio (CR_4) – from 69,4% to 79,3%). Substantiation for the analogy is provided in the paper [6].

For our research the most profound interest lies namely with typical predators in their relations to their prey and with the ecosystem in general. If the predator feeds on large, active prey, it selects the victim on a developmental increment, eliminating the weak and the sick. In its turn, among the predators the selection is also ongoing in terms of strength, agility and stamina. The aftermath of such relations on the evolutionary scale is the progressive development of both interacting species – predator and prey [5].

Within economic systems of such kind the evolution is occurring according to similar principles. New technology, specifically with energy efficiency constituent, appears in the market and instantly finds itself in the hostile environment, combating for survival (international oil and gas production corporations block alternative energy projects).

Table 1

Analogy of biological and economic system on the example of activities of telecommunications operators in the market segment of fixed-line telephony in Ukraine

Biological systems	Economic systems	Telecommunications operators
Typical predators that possess specifically developed hunter's conduct. Necessity for lots of prey throughout the lifetime. Normally, they are strong and active individuals.	Large corporations, whose prey are weak companies that, after merger, contribute innovative resources to the corporation: personnel, technologies, experience, knowledge, etc.	JSC Ukrtelecom, Farlep-Invest OJSC
Parasites that lead their whole lifecycle inside the host – they use host's life environment as their own. Simplified build and weakened connections to the external environment.	Subcontractors that carry out orders of large corporations being in competition between themselves and specializing in limited range of services	Atracom LLC, 'AGAT-ZVYAZOK' LLC, etc.
Foraging animals that spend energy to seek for small forage, developed search activity without hunter behavior.	Independent companies oriented at mass consumer	According to the yearly report by the National commission for the state regulation of communications and informatization

This is primarily due to the fact that the market includes older and stronger technologies, therefore innovative technologies either get absorbed by the old ones or get extinct without being developed on a proper scale.

However, if the new technology emerges to be more competitive, it tends to force out the old one (the example of cellular (mobile) and fixed-line telephony). This way the natural selection manifests itself in the economic world.

If the predators feed on species not capable of putting up resistance, it leads to another evolutionary result. Those species deceaseб who are visible to the predator. Species that are less visible or somehow unfit for capturing eventually win. Evolution of species follows the specialization according to such attributes [6].

For instance, V.P. Romano and B.A. Akhmadeev have suggested to describe the model of interaction between two species of 'predator - prey' type with the mathematical formula [6]:

$$\begin{aligned} \frac{dx}{dt} &= (\alpha - \beta y)x, \\ \frac{dy}{dt} &= (-\gamma + \delta x)y. \end{aligned} \qquad (1)$$

where x – number of victims; y – number of predators; t – time; $\alpha, \beta, \gamma, \delta$ – ratios that reflect the interaction between species.

The system 'predator-prey' can be implemented in the formation of the enterprise activity management framework that is oriented at sustainable development. Accounting that provides management decisions with relevant information regarding the implementation of energy efficiency projects aimed at ensuring ecological balance of the business entity and environment.

An abrupt increase in the scale of business activity in the conditions of market economy and related increment in the impact of enterprises upon the environment together with the exhaustion of the natural capital calls for creation of such models of accounting that would adequately reflect the business and the financial activity [7]. Hence, the accounting data of the enterprise requires the inclusion of activity indicators of eco-oriented enterprise, enhanced integration of management and financial accounting, development of corporate reporting that accounts for suggested positions within the system of 'predator - prey' in order to level down the risks of conducting business activity. Formulation of relevant information would allow to take efficient management decisions in respect of sustainable development of business entities as a specific condition for survival in the modern consumer society.

The aim of environmental accounting, ecological audit and environmental control is to display the environmental impact of each separate enterprise upon the macro- and micro-environment and to perform their comparison to the environmental standards. Adequate consideration of ecological aspects of enterprise activity and their reflection in the accounting reporting will provide the users with the information necessary to make optimal managerial decisions and will determine the possibility to fully account for risks and to realize the chances of environmentally conscious enterprise management.

Bibliography:

1. Косов О. І. Сучасні проблеми маркетингового управління енергозбереження в Україні / О. І. Косов // Економічний вісник Донбасу. – 2011. – № 3(25). – С. 140–144.
2. Хэнсен Ш. Перфоманс – контрактинг: новые горизонты / Ш. Хэнсен, Дж. Вейсман // Энергоаудитиэнергосервис. – 2013. – № 2(26). – С. 4–11.
3. Полякова О.В. Механизм управления продвижением / О.В. Полякова // Известия Тульского государственного университета. Экономические и юридические науки. – 2013. – № 1-1. – С. 162–166.
4. Саати Т. Л. Принятие решений. Метод анализа иерархий / Т. Л. Саати. перевод с англ. В.Г. Вачнадзе – М.: Радио и связь, 1993. – 316 с.
5. Jobstl H.A., Hogg J.N. State of Forestry Accounting in some European Countries. In: Buttoud G., Jobstl H., Merlo M. (eds.). Accounting and Managerieal Economics for Environmen-tally-friendly Forestry. Economie et Sociologie Rurales, Actes et Communications, N 15, P. 17-40.
6. Романов В.П. Моделирование инновационной экосистемы на основе модели «хищник-жертва» / В.П. Романов, Б.А. Ахмадеева // Бизнес-информатика. – № 1 (31). – 2015. – С. 7–17.

7. Максимів Л.І. Екологічний облік: проблеми формування та перспективи застосування // Вісник СумДУ. Серія «Економіка і менеджмент». – Суми: СумДУ. – 2001, вип. 2. – С. 209-212.

Dariienko O.V.
Candidate of Economic Sciences
Odessa National Economic University, Ukraine

METHODICAL PROVIDING OF PROCESS OF MANAGEMENT OF FUNCTIONING OF STABILITY OF ENTERPRISES OF SMALL BUSINESS

Дарієнко О.В.
кандидат економічних наук
Одеський національний економічний університет, Україна

МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОЦЕСУ УПРАВЛІННЯ СТІЙКИМ ФУНКЦІОНУВАННЯМ ПІДПРИЄМСТВ МАЛОГО БІЗНЕСУ

Principles, requirements, criteria of estimation of level of stability of functioning of enterprises of small business are considered. Methodology of integral estimation of her level is given. The hybrid models of estimation of level of external, internal and general stability of enterprise are worked out for food industry taking into account a vagueness.

Keywords: *small business, stability, functioning, integrated evaluation, system of indicators, models of functioning stability of small scale business enterprises.*

Розглянуто принципи, вимоги, критерії оцінки рівня стійкості функціонування підприємств малого бізнесу. Надано методику інтегральної оцінки її рівня. Запропоновано гібридні моделі оцінки рівня стійкості функціонування підприємств переробної промисловості з врахуванням невизначеності.

Ключові слова: *малий бізнес, стійкість, функціонування, інтегральна оцінка, система індикаторів, моделі стійкості функціонування підприємства малого бізнесу.*

У науковій літературі останніх років можна зустріти найрізноманітніші думки щодо діагностики розвитку підприємства, але комплексні розробки з приводу оцінки стійкого функціонування підприємства в умовах невизначеності пропрацьовано недостатньо, особливо це стосується підприємств малого бізнесу (МБ). У роботах вітчизняних науковців не приділено належної уваги моделюванню процесу забезпечення стійкого функціонування підприємств МБ, відсутні методичні розробки щодо інтегральної оцінки зовнішньої та внутрішньої стійкості функціонування підприємств даного сектору реальної економіки в умовах невизначеності.

Метою статті є удосконалення методичного забезпечення процесу управління стійким функціонуванням підприємств малого бізнесу.

Ефективне управління стійким функціонуванням підприємства обов'язково повинно базуватись на механізмі управління факторами даного процесу, який передбачає:

- по перше, розпізнавання категорії «рівень стійкості функціонування підприємства» за такими ознаками, як: джерела, причини, наслідки;
- по-друге, вибір критерію оцінки рівня стійкості функціонування підприємства здійснюється з урахуванням принципів, вимог, компонент та інформаційної бази;
- по-третє, формування системи індикаторів рівня стійкості функціонування доцільно здійснювати за двома напрямками: зовнішнім і внутрішнім, які в подальшому будуть враховані при побудові моделі оцінки їх впливу на результативний показник, тобто рівень стійкості функціонування суб'єкту господарської діяльності з урахуванням невизначеності.

Аналіз сутності поняття «рівень стійкості функціонування» підприємства дозволив автору надати свою трактовку даної категорії як точки, що показує силу впливу факторів ендогенного та екзогенного характеру і силу протидії йому з боку суб'єкту управління на оцінній шкалі. Його величина буде відповідати критеріям оцінки стійкості функціонування підприємства.

Отже, критерій стійкості функціонування підприємства – це оцінка впливу зовнішнього та внутрішнього бізнес-середовища на виробничо-господарську діяльність в

умовах невизначеності. Пояснити це можна наступним: зовнішнє бізнес-середовище здійснює вплив на внутрішню стійкість суб'єкту підприємницької діяльності, а підвищення останньої позитивно впливає на зовнішнє середовище, забезпечуючи підприємству високий рівень конкурентоспроможності та відповідний імідж.

Кількісна визначеність і зміст критерію відображається у конкретних показниках оцінки рівня стійкості функціонування підприємства. Система показників має бути розроблена таким чином, щоб одержана на її підставі інформація була достовірною, достатньою та порівняною [1, с. 75]. Формуючи систему індикаторів забезпечення стійкого функціонування підприємства, доцільно дотримуватись таких принципів [2, с. 117]:

- *логічності:* при відборі показників необхідно формулювати логіку їх об'єднання у певну сукупність для того, щоб було видно роль кожного з них і не виникало враження, що певний аспект залишився неохопленим або, навпаки, не вписується у запропоновану схему дослідження;

- *репрезентативності*: критерій повинен прямо відображати мету дослідження, повністю їй відповідати, давати змогу оцінювати ефективність вирішення основної задачі;

- *простоти отримання даних:* інформація повинна міститись у формах статистичної звітності підприємства або у статистичних збірниках, тематичних доповідях Державної служби статистики України або Головних управліннях статистики певного регіону;

- *системності*: визначення внутрішньої суперечності складної системи як цілого;

- *єдності*: об'єднання певних елементів дослідження в один індикатор, щоб уникнути необґрунтованих рекомендацій та припущень.

Дана система повинна, по-перше, забезпечувати органічний взаємозв'язок критерію та системи конкретних показників, по-друге, виконувати стимулюючу функцію у процесі використання наявних резервів.

При проведенні комплексного аналізу факторів оцінки стійкості функціонування підприємства важливо не тільки встановити усі джерела стійкості, а й виявити, які з них домінують. Отже, при формуванні системи індикаторів оцінки стійкості функціонування підприємства за системно-праксеологічним підходом та враховуючи рекомендації вчених-економістів щодо діагностики стійкого розвитку підприємства, необхідно розглядати дві системоутворюючі складові рівня стійкості функціонування підприємства:

- *зовнішня стійкість:* безконфліктна взаємодія з зовнішнім бізнес-середовищем, яка повинна враховувати зміни інституціонального середовища, соціально-економічних, демографічних особливостей, кон'юнктури ринків тощо;

- *внутрішня стійкість*: пропорційність усіх ланцюгів підприємства, які забезпечують позитивну динаміку ділової активності підприємства.

Оцінку впливу факторів зовнішнього середовища на стан стійкості функціонування підприємства МБ доцільно здійснювати за десятьма напрямками: структурна демографія розвитку підприємств МБ; матеріально-технічне забезпечення агросектору як сировинної бази для промисловості; інвестиційні переваги регіону; фінансовий потенціал підприємств МБ; інноваційно-інвестиційна привабливість малих підприємств; комунікаційна та комерційна інфраструктури регіону; ринок праці; освітній потенціал; рівень мотивації найманих працівників до продуктивної праці [3, с. 455].

Внутрішню стійкість функціонування підприємства МБ доцільно оцінювати за чотирма блоками, які надають інформацію щодо:

- *економічної стійкості функціонування,* яка характеризує економічну стабільність, постійність в діяльності або подальшому розвитку при відсутності різких коливань ендогенного (внутрішнього) характеру. Її домінантними чинниками є фінансова, організаційно-управлінська, техніко-технологічна, виробнича, ринкова, інноваційно-інвестиційна стійкість;

- *соціальної стійкості функціонування*, яка показує ступінь соціальної захищеності найманих працівників на підприємстві;

- *екологічної стійкості функціонування*, яка відображує взаємозв'язок економіки підприємства з її екологічною безпекою, рівень мінімізації шкідливого впливу виробничо-господарської діяльності підприємства на навколишнє середовище;

- *ризикової стійкості функціонування*, яка показує ступінь розвитку податкової системи регіону та її дієвості, а також цінової політики та їх вплив на економіку підприємства.

Кожний блок включає індикатори, які відображають значимі аспекти стійкості функціонування підприємства [4, с. 148-164]. Джерелом інформації для розрахунку рівня стійкості функціонування підприємств МБ є статистичні та бухгалтерські форми звітності малого підприємництва [ф. № 1 – підприємництво (річна) «Звіт про основні показники діяльності підприємства»; ф. № 1 – підприємництво (коротка) – річна «Звіт про основні показники діяльності підприємства за 20___ рік»; ф. № 1-м «Фінансовий звіт суб'єкта малого підприємництва», ф. № 2-м «Звіт про фінансові результати»].

При оцінці рівня стійкості функціонування підприємства, на думку автора, доцільно використовувати методи стандартизації (нормування), інтегральної та рейтингової оцінки - для оцінки стійкості функціонування підприємств МБ регіону за допомогою інтегральних індексів, а також факторів, що його формують, та анкетний метод опитування респондентів щодо проблем розвитку та функціонування об'єктів МБ при визначенні вагових коефіцієнтів складових рівня як зовнішньої, так і внутрішньої стійкості функціонування підприємств МБ, які враховують латентні чинники впливу.

Обгрунтувати вибір вищезазначених методів дослідження даної проблеми можна таким чином. Для визначення рівня стійкості функціонування малих підприємств, що функціонують у нестабільному ринковому середовищі, необхідно використовувати особливий інструментарій вимірювання – спеціальні шкали, показники, алгоритми та рейтинговий метод оцінки. Отже, доцільно застосовувати спеціальні індекси, що спираються на кількісну характеристику різних аспектів життєдіяльності суб'єкту господарської діяльності. Такий підхід повинен забезпечити обґрунтованість і методологічну коректність порівнянь отриманих результатів серед однорідних підприємств галузі певного виду економічної діяльності на рівні конкретного регіону України, наукове забезпечення систематичних розрахунків цих індексів у розрізі галузей промисловості регіонів України на універсальній шкалі, яка дозволяє виконувати методологічно коректні співставлення як за узагальнюючим інтегральним індексом стійкості функціонування, так і за груповими або частковими інтегральними індексами показників, що характеризують його певні аспекти. Проведений аналіз існуючих методик оцінки стійкого розвитку або функціонування, виявлення їх позитивних і негативних сторін, дозволив удосконалити методику та перелік показників, за допомогою яких можливо здійснити оцінювання рівня стійкості функціонування малих підприємств в умовах невизначеності конкретно для певної галузі промисловості [5, с. 68-69].

Методика розрахунку узагальнюючого інтегрального індексу стійкості функціонування підприємства переробної галузі промисловості регіону включає такі основні етапи:

- системний аналіз проблеми, її структуризацію та представлення у вигляді ієрархії;
- добір показників статистики промисловості, малого бізнесу та суб'єктів підприємницької діяльності, що характеризують функціонування підприємства обраної галузі промисловості;
- визначення показників, які суттєво не впливають на стан стійкого функціонування підприємства за допомогою коефіцієнта варіації;
- визначення показників: стимуляторів (+), дестимуляторів (-);
- формування матриці вихідних даних;
- ранжування показників, що характеризують зовнішню стійкість функціонування, у порядку збільшення для визначення максимального і мінімального значення показників та вибір кращого значення для кожного показника, який характеризує і-тий блок у побудові групового інтегрального індексу зовнішньої стійкості функціонування підприємства;

- розрахунок часткових індексів блоку «Зовнішня стійкість функціонування», що характеризують рівень певного аспекту розвитку малого бізнесу на регіональному рівні як відношення фактичного значення j-того показника для кожного регіону (X_{ij}) до кращого в Україні (у певному регіоні);

- розрахунок часткових інтегральних індексів за певною компонентою, що характеризує зовнішню стійкість функціонування підприємства за формулою середньої геометричної часткових коефіцієнтів, що входять до і-тої компоненти (1):

$$K_{1.i} = \sqrt[m]{K_{част.1.i.1} * K_{част.1.i..2} * ... * K_{част.1.i.m}} \quad (1);$$

- визначення значення вагового коефіцієнта складових рівня стійкості функціонування підприємств малого бізнесу за результатами анкетування. Ваговий коефіцієнт j-го блоку (і-тої складової) визначається експертним шляхом серед N-го числа експертів за формулою середньої арифметичної зваженої;

- розрахунок групового інтегрального індексу зовнішньої стійкості функціонування підприємств з урахуванням невизначеності за формулою середньої арифметичної зваженої

(2): $$K_{груп.1} = \sum_{i=1}^{10} K_{част.1.i} * b_{част.1.i} \quad (2);$$

- вибір нормативного або середньогалузевого значення по Україні для кожного показника переробної промисловості, який характеризує певну компоненту або блок у побудові групового інтегрального індексу внутрішньої стійкості функціонування підприємства обраної галузі промисловості;

- розрахунок часткових індексів блоку «Внутрішня стійкість» функціонування, що характеризують рівень певного аспекту функціонування підприємства МБ як відношення фактичного значення j-того показника для кожного підприємства (X_{ij}) до середньогалузевого значення даного показника переробної промисловості певного регіону, якщо це показник-стимулятор, і, навпаки, як співвідношення середньогалузевого значення даного показника переробної промисловості України до фактичного значення j-того показника для кожного підприємства (X_{ij});

- розрахунок часткових інтегральних індексів за певною компонентою, що характеризує внутрішню стійкість функціонування підприємства (окрім економічної стійкості) за формулою середньої геометричної часткових коефіцієнтів, що входять до j-тої компоненти (3):

$$K_{2.j} = \sqrt[n]{K_{част.2.2..1} * K_{част.2.2.2} * ... * K_{част.2.2.n}} \quad (3);$$

- розрахунок часткового зведеного інтегрального індексу економічної стійкості функціонування підприємств з урахуванням невизначеності за формулою середньої арифметичної зваженої (4): $$K_{21} = \sum_{k=1}^{6} K_{част.2.1.k} * b_{част.2.1.k} \quad (4);$$

- розрахунок групового інтегрального індексу внутрішньої стійкості функціонування підприємств з урахуванням невизначеності за формулою середньої арифметичної зваженої

(5): $$K_2 = \sum_{p=1}^{4} K_{част.звед.2.p} * b_{част.2.p} \quad (5);$$

- розрахунок зведеного інтегрального індексу стійкості функціонування підприємства з урахуванням невизначеності за формулою середньої арифметичної зваженої (6):

$$K = K_{груп.1} * b_{груп.1} + K_{груп.2} * b_{груп.2} \quad (6);$$

- ранжування підприємств за зведеним інтегральним індексом стійкого функціонування підприємств МБ певної галузі промисловості регіону;

- ідентифікація отриманих результатів до певного класу стійкості функціонування підприємства здійснюється відповідно до класу стійкості та значення отриманого показника за певними групами, характеристику яких наведено у табл. 1.

Таблиця 1

Класи стійкості функціонування промислового підприємства

№ класу	Клас стійкості функціонування	Значення показника
I	Абсолютна	0,90 <К≤ 1,00
II	Висока	0,75 <К≤ 0,90
III	Нормальна	0,60 <К≤ 0,75
IV	Середня	0,45 <К≤ 0,60
V	Слабо стійкий рівень	0,30 <К≤ 0,45
VI	Нестійкий рівень	0,15 < К≤ 0,30
VII	Критичний рівень	К≤ 0,15

Отже, виникає питання: «А хто буде здійснювати розрахунки за вищенаведеною методикою?» Що стосується оцінки рівня зовнішньої стійкості функціонування та визначення вагових коефіцієнтів, то це можуть бути Головні управління статистики в певних регіонах України, які будуть оприлюднювати результати розрахунків на своїх сайтах. Користувачами даної інформації можуть бути:

- *структури державного і регіонального рівня управління*: при розробці та формуванні стратегічних та тактичних планів і прогнозів економічного розвитку регіону, визначення пріоритетів регіональної політики, виявлення потреби у проведенні ефективної структурної політики у регіоні, визначення механізмів, методів та інструментів стратегічної підтримки малого бізнесу, створення умов і стимулів для ефективного функціонування суб'єктів ринкової економіки і на цій основі задоволення потреб населення регіону;

- *міжнародні інституції*: з метою визначення масштабів, форм і конкретних методів стратегічної підтримки в інвестуванні малого бізнесу промисловості у регіоні;

- *інвестори*: з метою проведення різного роду порівнянь, зіставлень, пов'язаних з вибором оптимального варіанту вкладення інвестиційних ресурсів певного регіону, галузі, підприємства;

- *організації, установи, засоби масової інформації*: з метою визначення напрямків та тенденцій розвитку малого підприємництва, вкладення інвестицій, формування відповідної думки щодо даного питання відносно певного регіону, галузі чи підприємства;

- *виробничі підприємства і організації*: з метою визначення сили впливу факторів ендогенного та екзогенного характеру і сили протидії йому з боку суб'єкту управління за умови загроз.

Що стосується оцінки внутрішньої стійкості функціонування, то її однозначно повинні здійснювати тільки фахівці даного підприємства. Вони ж будуть розраховувати загальний рівень стійкості функціонування свого підприємства.

З метою більш повного дослідження стану та розвитку малого бізнесу на регіональному рівні в Одеській області автором було проведено вибіркове опитування – анкетування, результати якого дозволили визначити вагові коефіцієнти впливу чинників складових зовнішньої стійкості функціонування підприємств МБ в даному регіоні, а саме: структурна демографія розвитку малого підприємництва – 0,156; матеріально-технічне забезпечення агросектору як сировинної бази для переробної промисловості – 0,068; інвестиційні переваги регіону – 0,104; фінансовий потенціал малого підприємництва – 0,109; інвестиційна привабливість малого бізнесу – 0,092; комунікаційна інфраструктура – 0,067; комерційна інфраструктура – 0,065; розвиток ринку праці – 0,124; освітній потенціал регіону – 0,088; рівень мотивації найманих працівників до продуктивної праці – 0,127. Це дозволило

запропонувати для оцінки зовнішньої стійкості функціонування підприємств малого бізнесу переробної промисловості використовувати гібридну модель такого виду (7):

$$K_{груп.1} = 0{,}156 * K_{част.1.1} + 0{,}068 * K_{част.1.2} + 0{,}104 * K_{част.1.3} + 0{,}109 * K_{част.1.4} +$$
$$+ 0{,}092 * K_{част.1.5} + 0{,}067 * K_{част.1.6} + 0{,}065 * K_{част.1.7} + 0{,}124 * K_{част.1.8} + 0{,}088 *$$
$$* K_{част.1.9} + 0{,}127 * K_{частк.1.10} \ (7),$$

де: $K_{част.1.i}$ – часткові інтегральні індекси зовнішньої стійкості функціонування підприємств МБ.

Автором також було визначено значення вагового коефіцієнта системоутворюючих блоків внутрішньої стійкості функціонування малих підприємств харчової промисловості, а саме: економічної стійкості – 0,581; соціальної – 0,209; екологічної – 0,114 та ризикової – 0,096. Це дозволило побудувати гібридну модель внутрішньої стійкості функціонування підприємств малого бізнесу переробної промисловості такого виду (8):

$$K_{груп.2} = 0{,}581 * K_{част.звед.2.1} + 0{,}209 * K_{част.2.2} + 0{,}114 * K_{част.2.3} + 0{,}096 * K_{частк.2.4} \ (8),$$

де: $K_{част.2.i}$ – часткові інтегральні індекси внутрішньої стійкості функціонування підприємства малого бізнесу.

Відповідно до вищезазначеного модель загальної стійкості функціонування підприємств МБ харчової промисловості з урахуванням невизначеності, буде мати такий вигляд (9):

$$K = 0{,}313 * K_{груп.1} + 0{,}687 * K_{груп.2} \ (9).$$

Отже, наведене методичне забезпечення процесу управління стійким функціонуванням підприємств малого бізнесу дозволить удосконалити механізм управління стійким функціонуванням підприємств МБ та систему управління стратегічним бізнес-плануванням підприємства відповідно до ідентифікованого рівня стійкості його функціонування. Для цього необхідно розробити для даної галузі характеристику певних рівнів внутрішньої стійкості функціонування відповідно до виробничо-господарської ситуації та запропонувати способи стабілізації та підвищення стійкості функціонування.

Література:

1. Манцуров І.Г. Розвиток малих підприємств (статистичне оцінювання впливу на економічне зростання та конкурентоспроможність країни) : [монографія] / І.Г. Манцуров, С.С. Ващаєв, С.Г. Дрига та ін. / за наук. ред. д-ра екон. наук, проф. І.Г. Манцурова. – К. : КНЕУ, 2009. – 181 с.
2. Уманець Т.В. Управління стійкістю функціонування підприємств малого бізнесу: методичні та практичні аспекти : [монографія] / Т.В. Уманець, О.В. Дарієнко. – Донецьк : «ВІК», 2012. - 293 с.
3. Уманець Т.В. Формування системи індикаторів оцінки розвитку малого та середнього бізнесу: регіональний аспект /Т.В. Уманець, О.В. Лучакова // Бізнес Інформ. – № 5 (2). - Х. : ІД «ІНЖЕК», 2010.– С.76-79.
4. Планування ділового розвитку фірми : [навч. посіб.] / [А.І. Бутенко, Т.В. Уманець, С.Є. Шувалов на ін.]; за аг. Наук. ред.. д-ра екон. Наук, проф.. А.І. Бутенка; ІПРЕЕД НАН України, ОРТПП. – О.: Інтерпрінт, 2016. – 248 с.
5. Уманець Т.В. Методи і моделі оцінювання розвитку малого бізнесу: мезо- та мікрорівень: [монографія] / Т.В. Уманець, Ю.О. Ольвінська, О.В. Лучакова. – Донецьк : «ВІК», 2010. - 280с.

Levchenko Ia. S.

Post-graduate

Kharkiv National Automobile and Highway University, Ukraine

TRANSPORT SECTOR DEVELOPMENT IN LITHUANIA AND UKRAINE

Левченко Я. С.

аспірант

Харківський національний автомобільно-дорожній університет, Україна

РОЗВИТОК ТРАНСПОРТНОЇ ГАЛУЗІ В ЛИТВІ ТА УКРАЇНІ

The article presents a comparative analysis of the development of the transport sector of Lithuania and Ukraine. The main way of development of industry determined. The indicators of investment injections over the period 2010 to 2014 in the state as a whole and in the transport sector in particular already studied. Directions of improving the transport sector of Ukraine with the positions of the positive Lithuanian experience are determined.

Keywords: *industry, the sector of economy, investment, volume of traffic, investor.*

В статье осуществлен сравнительный анализ развития транспортной отрасли Литвы и Украины. Определен основной путь развития отрасли – инвестиции. Проведено исследование показателей инвестиционных вливаний за период 2010 – 2014 годов как в государстве в целом, так и в транспортную отрасль в частности. Определены направления совершенствования транспортной отрасли Украины с позиции положительного литовского опыта.

Ключевые слова: *отрасль, отрасль экономики, инвестиционные вливания, объем перевозок, инвестор.*

Транспортна галузь є надзвичайно важливою для економічного розвитку будь-якої держави. Саме вона є запорукою товарообігу, а, відповідно, й ефективного функціонування більшості інших галузей економіки. Тому від стану розвитку транспортної системи та ефективності функціонування транспортних підприємств залежать темпи економічного зростання та добробут населення.

Однією з головних позитивних характеристик, що притаманні транспортній системі України та Литви, є надзвичайно вигідне географічне положення держав, що сприяє значному підвищенню попиту на транспортні послуги. Оскільки за останнє десятиріччя Литва демонструє позитивну динаміку серед усіх країн ЄС та має схожу з Україною структуру, тому вважаємо за доцільне звернутися до оцінки й аналізу тенденцій її розвитку, транспортної галузі зокрема, з позиції позитивного литовського досвіду.

Важливою та необхідною умовою розвитку автомобільного транспорту та перевезень є наявність та достатність мережі автомобільних доріг.

Розглянемо показники розвитку мережі автомобільних доріг України за останні п’ять років. Дані стосовно довжини автомобільних доріг та частки доріг з твердим покриттям наведені в табл. 1 [1].

Таблиця 1

Автомобільні шляхи України

Рік	Довжина автомобільних доріг загального користування, км	у тому числі з твердим покриттям	
		км	%
2010	169496,2	165843,6	97,85
2011	169636,8	166024,6	97,87
2012	169693,9	166095,1	97,88
2013	169648,5	166084,9	97,90
2014	163027,6	159463,2	97,81

Як бачимо, з табл. 1 довжина автомобільних доріг в Україні на кінець 2014 року складала 163027,6 км, з яких 97,81% є дорогами з твердим покриттям. Проаналізуємо динаміку зміни довжини автомобільних доріг в цілому та з твердим покриттям [2]. Суттєвих змін в довжині автомобільних доріг в Україні за 2010-2013 роки не спостерігається, а в 2014 р спостерігається різке зниження показника. Це пов’язано в першу чергу із за не врахування автомобільних доріг тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м.Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції.

Таблиця 2

Автомобільні шляхи Литви

Рік	Довжина автомобільних доріг загального користування, км	у тому числі з твердим покриттям	
		км	%
2011	82911	72298	87,2
2012	84166	72299	85,9
2013	84468	72558	85,9
2014	85034	72874	85,7

Проведемо дослідження за тим же показником автомобільних шляхів та частки доріг з твердим покриттям Литви. Представимо дані за останні 4 роки [3] та представимо результати в табл. 2.

Як бачимо з таблиці, як засвідчує офіційна статистика якість дорожнього покриття є слабкою ланкою в економіці держави. Хоча зафіксовано зростання показника протяжності автомобільних доріг загального користування, але показник доріг з твердим покриттям хоча щороку збільшується, але складає лише близько 86%.

Таким чином, проведений аналіз розвитку мережі автомобільних доріг України та Литви свідчить про схожість між державами та дає можливість припущення великої кількості проблем. Однак він дозволяє також виявити перші ознаки покращення та збільшення уваги держави до цих проблем.

Головними показниками, що характеризують роботу будь-якого виду транспорту є обсяги перевезень. В табл. 3 та 4 наведена інформація стосовно обсягів перевезення вантажів транспортною мережею України [2] та Литви [3] відповідно.

Таблиця 3

Відправлення вантажів за видами транспорту по Україні, 2010-2014 роки

Рік	Всього, тис. тонн	У тому числі											
		залізничний: перевезення		морський		річковий		автомобільний		авіаційний		трубопровідний	
		тис. тонн	%	тис. тонн	%	тис. тонн	%	тис. тонн	%	тис. тонн	%	тис. тонн	%
2010	1765697,6	432897	24,52	4067,8	0,23	6989,5	0,40	1168218,8	66,16	87,9	0,005	153436,6	8,69
2011	1886628,2	469308,1	24,88	4145,6	0,22	5720,9	0,30	1252390,3	66,38	92,1	0,005	154971,2	8,21
2012	1853466,8	457454,5	24,68	3457,5	0,19	4294,7	0,23	1259697,7	67,96	122,6	0,007	128439,8	6,93
2013	1836677,9	443601,5	24,15	3428,1	0,19	2840,5	0,15	1260767,5	68,64	99,2	0,005	125941,1	6,86
2014	1623297,4	386276,5	23,80	2805,3	0,17	3144,8	0,19	1131312,7	69,69	78,6	0,005	99679,5	6,14

Таблиця 4

Відправлення вантажів за видами транспорту Литви, 2011-2014 роки

Рік	Всього, тис. тонн	У тому числі											
		залізничний: перевезення		морський		річковий		автомобільний		авіаційний		трубопровідний	
		тис. тонн	%	тис. тонн	%	тис. тонн	%	тис. тонн	%	тис. тонн	%	тис. тонн	%
2011	121297,7	52300	43,1	7200	5,9	1000	0,9	46000	37,9	3500	0,029	14700	12,1
2012	120688,5	49400	40,9	7000	5,8	1000	0,9	48400	40,1	1100	0,009	14800	12,3
2013	123269,7	48000	39	7400	6	1100	0,9	52300	42,5	1000	0,008	14400	11,7
2014	127147,8	49000	38,5	6500	5,1	1100	0,8	57600	45,3	700	0,006	13000	10,2

Отже, за даними табл. 3 в період 2011-2014 рр в Україні спостерігалося стрімке зниження обсягів перевезення вантажів, що пов’язане зі спадом економіки країни в цілому, а відповідно й обсягів виробництва й попиту на перевезення. Як бачимо, на автомобільний транспорт приходиться біля 70% усього обсягу перевезення вантажів в Україні.

Таблиця 5

Показники діяльності підприємств транспортної галузі України за 2010-2014 рр.

Рік	Кількість найманих працівників (штатні та позаштатні працівники), тис. осіб	Фонд оплати праці, тис.грн.	Середньомісячна заробітна плата найманих працівників, грн.	Обсяг реалізованої продукції (робіт, послуг), млн.грн.
2010	824,3	2190989,4	2658	144960,3
2011	813,8	2499993,6	3072	193741,9
2012	826,2	2818994,4	3412	210643,8
2013	808,6	2902065,4	3589	204761,7
2014	731	2754408	3768	199327,3

Подібну ситуацію за автомобільними перевезеннями спостерігаємо і в Литві (табл. 4) – питома вага перевезень автомобільним транспортом стрімко зростає та станом на 2014 рік

складає 45,3 % від загального обсягу по державі. Всі ці фактори свідчать про значущість автотранспортних перевезень для обох держав.

Проаналізуємо основні показники діяльності підприємств автомобільного транспорту. Головні показники діяльності підприємств України та Литви - суб'єктів господарювання транспорту та зв'язку за 2010-2014 роки наведені в табл. 5 – 6.

Таблиця 6

Показники діяльності підприємств транспортної галузі Литви за 2011-2014 рр.

Рік	Кількість найманих працівників (штатні та позаштатні працівники), тис. осіб	Фонд оплати праці, тис.ЄВРО	Середньомісячна заробітна плата найманих працівників, ЄВРО.	Обсяг реалізованої продукції (робіт, послуг), млн.ЄВРО.
2011	92,17	54610,7	592,5	5557,9
2012	98,06	60316,7	615,1	6724,2
2013	102,5	66245,8	646,3	7227,4
2014	104,49	70781,5	677,4	7645,9

Як бачимо з табл. 5, на досліджуваних підприємствах останніми роками спостерігається наступна ситуація:

- кількість найманих працівників скорочується, однак загальні обсяги нарахованої заробітної плати та її середній рівень має тенденцію до підвищення;
- середній рівень заробітної плати в транспорті знаходиться на середньому державному рівні;
- обсяги надання послуг незважаючи на скорочення чисельності працівників суттєво зростають в період 2010-2012 рр., а от період 2013-2014 рр. характеризується зниженням обсягів надання послуг.

Що до аналогічних показників транспортної галузі Литви - спостерігаємо впевнене, стабільне зростання. Важливим індикатором розвитку кожної держави є інвестиційна привабливість підприємства та галузі, бо залучення інвестицій свідчить про позитивні тенденції розвитку та позитивні очікування інвесторів стосовно окупності вкладених коштів. З метою комплексної оцінки інвестиційної діяльності, звернемося до кількісних та якісних показників ІП України та Литви. Розглянемо інвестування в Литву та Україну. Для початку проаналізуємо обсяги інвестицій в основний капітал підприємств наземного транспорту (табл. 7 – 8) [4, 5, 3].

Таблиця 7

Динаміка капітального інвестування держави та автотранспортної галузі України за 2010-2014 роки

Назва	Роки				
	2010	2011	2012	2013	2014
Капітальні інвестиції по Україні , млн. грн	189061	259932	293692	267728	219419,9
Індекс інвестицій, %	100	161.66	183,05	115,25	116,06
Індекс інвестицій до попереднього року, %	100	161,66	113,23	62,96	81,96
Капітальні інвестиції в транспортну галузь, млн. грн.	19322,4	25498,2	32413	18472,6	15498,2
Індекс інвестицій, %	100	131,96	167,75	95,60	80,21
Індекс інвестицій до попереднього року, %	100	131,96	127,12	56,99	83,90

Таблиця 8

Динаміка капітального інвестування держави та автотранспортної галузі Литви за 2011-2014 рр.

Назва	Роки			
	2011	2012	2013	2014
Капітальні інвестиції по Україні , млн. грн	11028,9	12100,64	12719,9	12864,8
Індекс інвестицій, %	100	109,72	115,33	116,65
Індекс інвестицій до попереднього року, %	100	109,72	105,12	101,14
Капітальні інвестиції в транспортну галузь, млн. грн.	230,68	253,53	255,54	317,21
Індекс інвестицій, %	100	109,91	115,33	137,51
Індекс інвестицій до попереднього року, %	100	109,91	100,79	124,13

Як видно з таблиці 7 в період 2010-1012 рр спостерігається зростання грошової маси на 83,05%, що складає 104631 млн. грн. В 2013-2014 роках спостерігається зниження показника індексу інвестицій на 37,04% та 18,04% відповідно, що дорівнює 25964 млн. грн. та 48308,1 млн. грн. Відповідно до даних табл. 7 подібна негативна ситуація простежується в 2013-2014 роках і в транспортній галузі – зниження капітальних вливань за всіма показниками. Також можливо зробити висновок, що сума коштів, інвестованих у автотранспортну галузь України щороку коливається та є нестабільною, що свідчить про низький рівень ІП цього сектору.

На відміну від показників капітального інвестування України за аналогічними показниками Литви (табл. 8) простежується поступове щорічне зростання, а за показниками автотранспортної галузі стрімке зростання та складає 37,51% від показника інвестування 2011 року. Це ще раз засвідчує значущість галузі для держави.

Криза, що виникла в державі в 2013 році призвела до катастрофічного падіння обсягів залучених інвестицій, що в свою чергу надає право констатувати суттєве зниження рівня економічної стабільності транспортних підприємств.

Наступним етапом дослідимо розміри грошових вливань за галузями України та Литви [2, 3]. Представимо дані в табл. 9-10.

Таблиця 9

Прямі іноземні інвестиції за галузями в Україну на 2010-2014 роки, млн. грн

Галузь	Обсяги прямих інвестицій					% до попереднього року				
	2010	2011	2012	2013	2014	2010	2011	2012	2013	2014
Всього в т.ч.	180575,5	241286	273256	249873,4	219419,9	100,00	133,62	113,25	91,44	87,81
Промисловість	55384,4	78725,8	91598,4	97574,1	86242	100,00	142,14	116,35	106,52	88,39
Сільське господарство, лісництво, рибальство	11062,6	16466	18883,7	18587,4	18795,7	100,00	148,84	114,68	98,43	101,12
Фінансова та страхова діяльність	5861,5	5972,3	7353,3	6646,8	6214,5	100,00	101,89	123,12	90,39	93,50
Будівництво	29697	31990,8	40760,3	40796,2	36056,7	100,00	107,72	127,41	100,09	88,38
Транспорт	19322,4	25498,2	32413	18472,6	15498,2	100,00	131,96	127,12	56,99	83,90
Наукова, професійна, технічна діяльність	4991,7	10491,9	9021,3	3621,3	2921,5	100,00	210,19	85,98	40,14	80,68
Інші галузі	54255,9	72141	73226	64175	53691,3	100,00	132,96	101,50	87,64	83,66

Таблиця 10

Прямі іноземні інвестиції за галузями в Литву на 2011-2014 роки, млн. євро

Галузь	Обсяги прямих інвестицій				% до попереднього року			
	2011	2012	2013	2014	2011	2012	2013	2014
Всього в т.ч.	11028,93	12100,64	12719,9	12864,83	100,00	109,72	105,12	101,14
Промисловість	2931,08	3144,74	3136,06	2584,87	100,00	107,29	99,72	82,42
Сільське господарство, лісництво, рибальство	104,08	117,34	135,67	159,32	100,00	112,74	115,62	117,43
Фінансова та страхова діяльність	2156,98	2397,60	2945,5	3797,46	100,00	111,16	122,85	128,92
Будівництво	293,02	275,88	291,56	329,26	100,00	94,15	105,68	112,93
Транспорт	230,68	253,53	255,54	317,21	100,00	109,91	100,79	124,13
Наукова, професійна, технічна діяльність	543,29	645,95	450,66	620,45	100,00	118,90	69,77	137,68
Інші галузі	4769,8	5265,6	5504,91	5056,26	100,00	110,39	104,54	91,85

Результати дослідження показали, що з настанням нестабільної ситуації в Україні, показники інвестиційних вливань в період 2012-2014 років стрімко знизились, що є

закономірним явищем. Що до Литви, то вона є більш привабливою для іноземного інвестора, про що свідчать статистичні дані – розмір інвестицій коливається в бік збільшення. Найбільші суми інвестиційних вливань надходять в промисловість та фінансову діяльності та страхування - 2584,87 млн. ЄВРО та 3797,46 млн. ЄВРО відповідно.

Проведений аналіз свідчить про значну роль автомобільного транспорту в системі транспортної галузі та економіки як України так і Литви в цілому.

Дієвість заходів політики Литви підтверджена позитивними тенденціями та змінами. Саме тому литовський досвід представляє практичний інтерес для України – для органів державної влади, для подальшої інтеграції до європейського простору.

Література:

1. Транспорт і зв'язок України за 2014 рік: Статистичний збірник. – Київ: Державна служба статистики України, 2015. – 201 с.
2. Державна служба статистики України, економічна статистика [Електронний ресурс]. – режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/
3. Išleido Lietuvos statistikos departamentas [Електронний ресурс]. – режим доступу: www.osp.stat.gov.lt
4. Державна служба статистики України, економічна статистика [Електронний ресурс]. – режим доступу: http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ 2013/fin/kp_reg/kp_reg_u/orp_reg_u_2014.htm
5. Державна служба статистики України, економічна статистика [Електронний ресурс]. – режим доступу: http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ 2005/tz/tz_rik/tz_u/ts_u.htm

Marynenko N. Yu.

Ph.D., Associate Professor

Ternopil Ivan Puluj National Technical University, Ternopil, Ukraine

MANAGEMENT OF FINANCIAL RESERVES FORMATION FOR IMPLEMENTATION OF ADAPTIVE MEASURES AT THE ENTERPRISE

Мариненко Н. Ю.

к.е.н., доцент

Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя

УПРАВЛІННЯ ФОРМУВАННЯМ ФІНАНСОВИХ РЕЗЕРВІВ ДЛЯ РЕАЛІЗАЦІЇ АДАПТИВНИХ ЗАХОДІВ НА ПІДПРИЄМСТВІ

It is stated in the paper that production and economic organizations (PEO) should form a reserve fund for the implementation of adaptive measures (reserve of cash or cash equivalents in case of necessity for a timely response to the external environment challenges) as an object of financial resources aimed at reducing risk. A model of management of the financial reserves formation for implementation of adaptive measures by enterprises within the PEO is proposed.

Key words: *financial resources, financial risks, financial reserves, adaptation, external environment.*

У статті вказано, що виробничо-господарським структурам (ВГС) необхідно формувати резервний фонд на реалізацію адаптивних заходів (запас грошових коштів або їх еквівалентів на випадок необхідності своєчасної відповіді на виклики зовнішнього середовища), як об'єкт фінансових ресурсів, спрямованих на зниження ризику. Запропоновано модель управління формуванням фінансових резервів для реалізації адаптивних заходів підприємствами, що входять до складу ВГС.

Ключові слова: *фінансові ресурси, фінансові ризики, фінансові резерви, адаптація, зовнішнє середовище.*

Умови, в яких функціонують вітчизняні промислові підприємства, не завжди відповідають рівню їхнього розвитку та сприяють нарощуванню конкурентних переваг. Політична та економічна нестабільність у країні, інституційні особливості функціонування організацій в зовнішньому середовищі, ненадійність постачальників сировини, якість матеріалів, нестабільність доходів споживачів продукції, рівень інфляції, курс валют, високий рівень конкуренції в галузі – все це вимагає адекватної реакції підприємства на виклики зовнішнього середовища.

Тому сьогодні сформувалась нагальна проблема в здійсненні такого управління промисловими підприємствами, яке б забезпечувало їхню ефективну адаптацію до умов мінливого зовнішнього середовища. Найважливішою зі сфер такого забезпечення є

фінансова, без якої неможливим є задоволення потреб підприємства для ефективного функціонування в складних ринкових умовах.

Об'єктивна необхідність фінансування заходів на адаптацію в процесі розвитку передбачає ефективне функціонування підприємств, адже від обсягу такого фінансування, своєчасності виділення ресурсів на задоволення підприємством потреб зовнішнього середовища залежить не тільки рівень його розвитку, а й розвиток усіх суб'єктів господарювання, з якими підприємство взаємодіє.

Слід відзначити, що в умовах високого рівня зносу основних фондів, коливання цін на виробничу сировину, недоступності впровадження новітніх ресурсозберігаючих технологій, нестабільності банківської сфери в Україні в останні два роки, проблема фінансового забезпечення розвитку організацій в умовах мінливого зовнішнього середовища є однією з найважливіших. Ситуація погіршується тим, що подальша лібералізація товарно-сировинних та фінансових ринків має значний вплив на зростання ризиків щодо фінансової стійкості промислових підприємств як суб'єктів ринкових відносин. Усе це пояснюється тим, що за останні роки в країні значно ускладнились проблеми виробництва та реалізації продукції в силу зростання невизначеності в оцінюваннях попиту та пропозиції, загострення жорстких умов конкурентної боротьби за платоспроможних споживачів та дії ряду інших зовнішніх факторів.

У процесі формування та управління фінансовим забезпеченням адаптивних заходів підприємства постає питання резервів, їхнє максимальне використання. Це пов'язано з системним й планомірним виявленням і використанням на підприємствах наявних та потенційних резервів. В умовах мінливого зовнішнього середовища підприємствам для отримання максимальної ефективності від використання резервів необхідна не лише їхня своєчасна реалізація, а й найбільш економічно вигідне застосування при кожному конкретному адаптивному заході [1; 2; 3].

Очевидно, що в силу динамічності даного процесу, розроблення фінансового забезпечення підприємства вимагає врахування об'єктивних факторів, що визначають перспективи та обмеженість наявного фінансового потенціалу з проведення адаптивних заходів. Формування фінансового забезпечення зумовлене здатністю моделювати різні фінансові сценарії та ситуації, своєчасно виявляти необхідність змін, а також передбачати вектор і тенденції майбутніх змін.

Важливим напрямком у вирішенні окресленого кола проблем щодо фінансового забезпечення підвищення ринкової стійкості ВГС є збалансованість інтересів підприємства та його контрагентів (як у межах ВГС, так і з зовнішніми контрагентами) під час протидії викликам зовнішнього середовища, адже протистояти разом викликам зовнішнього середовища простіше, ніж діяти один проти одного. Синергія двох та більше суб'єктів господарювання підвищує шанси на успіх в пристосуванні до нових умов функціонування.

ВГС – це економічне об'єднання виробничих підприємств, інших промислових підприємств, із фінансово-кредитними установами (фінансовими посередниками) [4]. При цьому кожен із учасників ВГС зацікавлений у отриманні позитивного кінцевого фінансового результату.

Створення резервів є одним із способів зниження ризиків, тому ВГС необхідно формувати резервний фонд на реалізацію адаптивних заходів (запас грошових коштів або їх еквівалентів на випадок необхідності своєчасної відповіді на виклики зовнішнього середовища), як об'єкт фінансових ресурсів, спрямованих на зниження ризику. На основі розгляду резервів в якості активів (витрат) може бути побудована модель, що дозволяє за рахунок створення резервного фонду знизити ризики (рис. 1). Робота ВГС здійснюється в умовах взаємодії підприємств, що входять до неї, а кожне підприємство у складі ВГС взаємодіє зі своїми клієнтами (постачальниками, продавцями продукції) як всередені ВГС, так і ззовні. Будемо вважати, що, не дивлячись на різнорідність клієнтури, кількість клієнтів, різноманітні виробничі та фінансові рішення, які вони приймають, всі вони є «агрегованими»

і представленими у вигляді одного крупного контрагента підприємства, з яким підприємство взаємодіє.

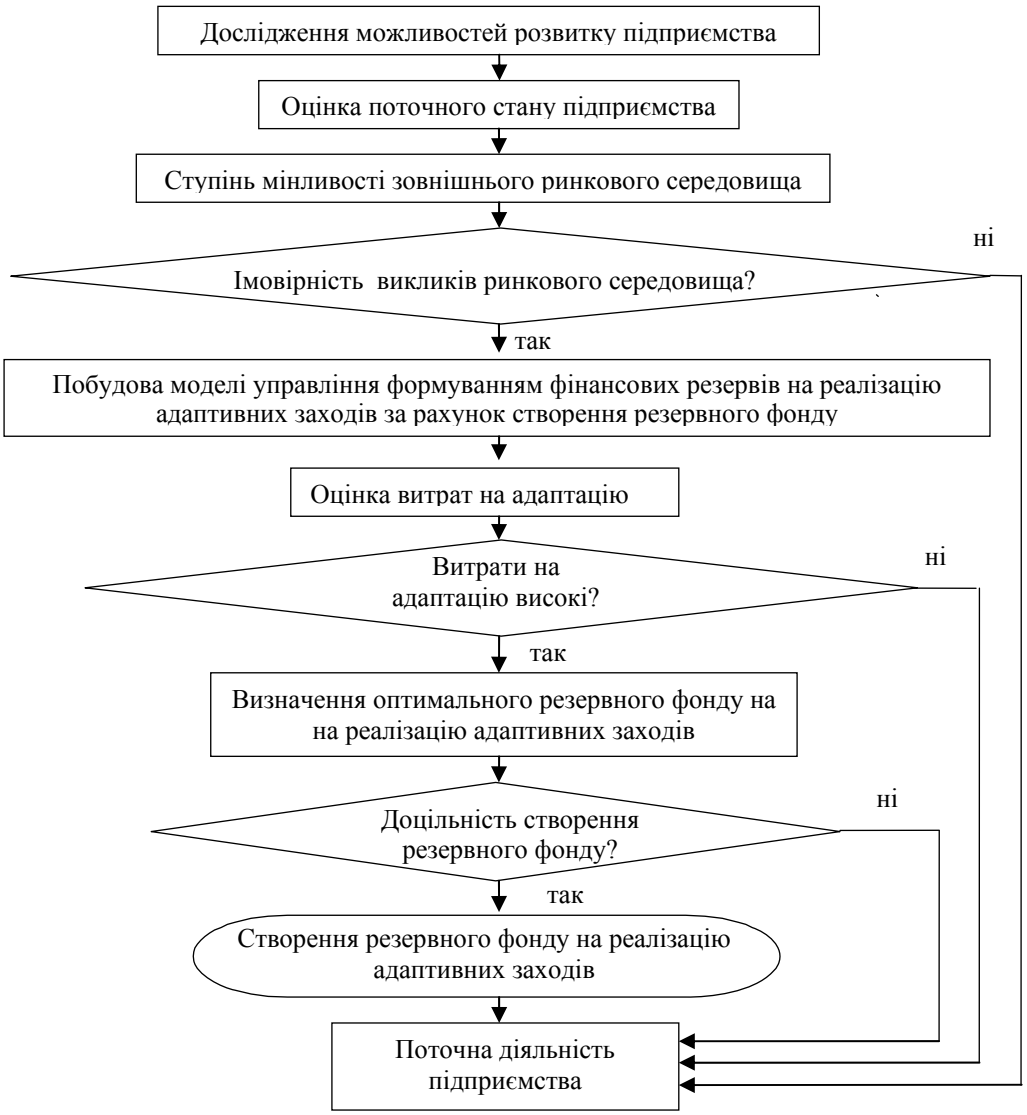

Рис. 1. Структурно-аналітична модель створення резервного фонду на реалізацію адаптивних заходів

Цей контрагент виконує дві основні функції – фінансову та виробничу. Підприємство також виконує вказані функції. Тому необхідне досягнення балансу інтересів підприємства і його контрагента на основі узгодженності дій для формування фінансових резервів на реалізацію адаптивних заходів, необхідних для адекватної реакції на виклики зовнішнього середовища.

Література:

1. Галушко Є.С. Сутність механізму адаптації промислового підприємства / Є.С. Галушко, С.А. Галушко, П.С. Лопатьєв // Розвиток фінансових методів державного управління національною економікою: зб. наук. праць. ДонДУУ. – 2012. – С. 245–250.
2. Мариненко Н. Ю. Теоретичні підходи до управління адаптивним розвитком виробничо-господарських структур / Н. Ю. Мариненко // Науковий вісник Одеського національного університету імені І. І. Мечникова. Серія «Економіка». – 2016. – Том 21, Випуск 5(47). – С. 101–106.
3. Малюков Володимир. Модель управління фінансовими ресурсами на адаптацію підприємства до динамічних умов ринкового середовища / Володимир Малюков, Наталія Мариненко // Аналітично-інформаційний журнал «Схід». – Маріуполь, 2016. – № 2 (142) – С. 11–15.

4. Колісник М.К. Антикризове управління виробничо-господарськими структурами у машинобудуванні : [монографія] / М.К. Колісник. – Львів: Вид-во Національного університету “Львівська політехніка”, 2009. – 208 с.

Martynova L.B.
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor
Doctoral Candidate at Khmelnitsky National University, Ukraine

REPRODUCTION OF SOCIODEMOGRAPHIC POTENTIAL OF UKRAINE UNDER EUROPEAN INTEGRATION PROCESS

Мартинова Л.Б.
кандидат філологічних наук, доцент, докторант
Хмельницький національний університет, Україна

ВІДТВОРЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНИ ЗА УМОВ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

The article deals with the processes of demographic change in the EU and Ukraine. It is ddetermined that the aging of Europe's population and the reduction of the working age population is a major challenge for future decades. The scale of the problem of aging in the EU is analysed. It is emphasized that among the European countries Ukraine is distinguished by the scale and protracted depopulation intensified by the extended economic crisis. The features of the Ukrainian variant of the population aging are highlighted.

Ключові слова: *соціально-демографічний потенціал, старіння населення, народжуваність, смертність, вікова структура населення.*

В статті розглядаються процеси демографічних змін в країнах ЄС та Україні. Визначено, що старіння населення Європи і скорочення населення працездатного віку є головним викликом майбутніх десятиліть. Проаналізовано масштаб проблеми старіння в ЄС. Підкреслено, що серед європейських країн Україна вирізняється саме масштабністю та затяжним характером депопуляції, що підсилюється тривалою економічною кризою. Виділені особливості українського варіанту старіння населення

Keywords: *sociodemographic potential, population aging, fertility, mortality, age structure of population.*

Трансформація соціально-економічних відносин в Україні відбувається в умовах інтенсифікації євроінтеграційного процесу. Підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС у 2015 році поставило низку різнопланових завдань із прискорення та підпорядкування соціально-економічних реформ стандартам та механізмам регулювання Європейського Союзу. Одним із найважливіших серед них в контексті підвищення конкурентоспроможності людського потенціалу є впорядкування соціально-демографічної політики.

В основі розвитку людського потенціалу лежить етап його відтворення. На цьому етапі виробляється певний кількісний обсяг людського потенціалу та його якісні характеристики. Об’єктивні та суб’єктивні чинники знаходяться в основі формування соціально-демографічного потенціалу та зумовлюються як носіями людського потенціалу, так і інститутами, що детермінують їх цільові установки та завдання. Кількісне формування людського потенціалу відбувається на основі демографічної компоненти, яка обумовлена станом соціального розвитку, тобто характеризується діалектичним взаємозв’язком між ними [1].

На сьогодні найбільшим викликом формуванню соціально-демографічного потенціалу як України, так і інших європейських країн є явище депопуляції. Скорочення чисельності населення за рахунок його природного зменшення фіксують близько третини європейських держав.

За результатами більшості сучасних демографічних прогнозів, поточне XXI ст. буде для світу «століттям старіння». На думку експертів ООН, у випадку збереження наявних демографічних тенденцій у більш розвинутих регіонах світу на найближчі 10-15 років збільшення чисельності населення тут може забезпечуватись виключно за рахунок міграції, але прогнозований приплив мігрантів навряд чи зможе надалі компенсувати очікуване перевищення смертності над народжуваністю у цих регіонах [2, с. 143].

Старіння населення Європи і скорочення населення працездатного віку є головним викликом майбутніх десятиліть. По-перше, ці явища є перешкодами економічному зростанню в такому вигляді, в якому воно відбувалось дотепер. По-друге, в поєднанні з основними тенденціями більш високої тривалості життя і низького рівня народжуваності, а також іншими демографічними і соціальними явищами, такими, як міграція та соціальне виключення вразливих груп населення, старіння населення може призвести до динаміки, яка послаблює соціальну згуртованість в рамках ЄС і його держав-членів. Очікується, що протягом наступних 30 років населення працездатного віку країн ЄС буде скорочуватись в розмірі від 1 до 1,5 млн на рік. Паралельно з цим, частка осіб віком 60 років і старше буде зростати на близько 2 млн щороку. Незалежно від масштабів майбутніх чистих міграцій, європейські вчені переконані, що, в результаті існуючих тенденцій в очікуваній тривалості життя і рівні народжуваності, Європа знаходиться на межі демографічної революції [3]. Такі перспективи вимагають постійних коригувань соціально-економічної політики ЄС, підвищення адаптаційного потенціалу населення, урядів та суспільства в цілому. Одним з найгостріших наслідків демографічних змін є зростання вартості пенсійного забезпечення через зростання чисельності отримувачів пенсій та тривалості періодів їх виплат. Старіння європейського суспільства має також серйозні наслідки для зайнятості, фіскальної політики, соціальної політики, охорони здоров'я, освіти і інноваційного розвитку, а також для імміграції, мобільності всередині ЄС, балансу між роботою і сімейним життям та участі жінок на ринку праці.

Загалом слід зазначити, що зростання частки економічно та соціально неактивних людей похилого віку за умов одночасного зменшення частки дітей та населення в працездатному віці, впливає на різні сторони життєдіяльності суспільства. В економічній сфері цей процес відбивається на економічному зростанні, інвестиціях та споживанні, ринках праці, пенсіях, оподаткуванні та розподілі трансфертів між поколіннями. У соціальній сфері старіння позначається на зростанні витрат на задоволення соціальних потреб (соціального та медичного забезпечення). У більшості випадків проблема старіння населення фактично трактується в основному у контексті «навантаження суспільства непродуктивними елементами» [2, с. 144].

В зв’язку з цим, «демографічна революція» в Європі ставить три тісно пов’язаних між собою завдання:

- як забезпечити адекватні пенсії, медичне обслуговування та інші послуги для безпрецедентного числа літніх людей;
- як стимулювати подальше економічне зростання в умовах постійного скорочення населення працездатного віку;
- як створити умови, щоб особи похилого віку залишались незалежними і активними громадянами.

Забезпечення вищого рівня зайнятості, підвищення продуктивності праці та розширення можливостей працевлаштування для осіб похилого віку визнаються ЄС першочерговими заходами для виконання зазначених завдань [3].

Масштаб проблеми старіння в ЄС наочно слід наочно відобразити на рис. 1, де показано, як відношення населення у віці 65 років і старше до населення у віці 15-64 років (коефіцієнт демографічного навантаження особами пенсійного віку), як очікується, зміниться протягом наступних чотирьох десятиліть. Це показує, що відношення подвоїться до середини століття - з 26% в 2010 році до 50% в 2050 р. У 2008 році в ЄС було чотири людини працездатного віку на кожну людину у віці 65 років і старше. До 2050 року буде тільки дві [3].

Як наслідок, населення у віці 65 років і старше зростає приблизно на 2 мільйони кожен рік та відповідно витрати на пенсії і медико-санітарну допомогу та інших послуги, від яких залежать літні люди, мають значно зрости. Надання медичної допомоги та довгострокового догляду за людьми похилого віку формують вагоме навантаження на державні витрати. Число людей у віці старше 80 років, як очікується, збільшиться на 12,6

млн в період з 2010 по 2030 рік, що є зростанням на 57,1% в порівнянні з двома попередніми десятиліттями.

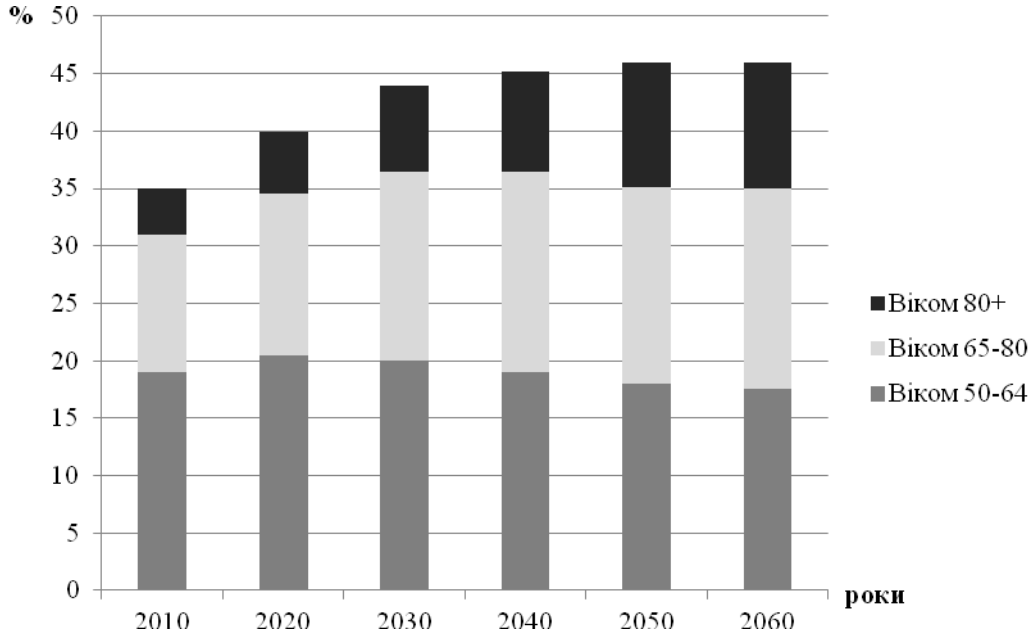

Рис. 1. Населення ЄС-27 за віковими групами, 2010-2060 рр., % [3]

Як зазначається в Доповіді по демографічному старінню Європейської комісії від 2012 витрати на охорону здоров’я і довгостроковий догляд за літніми людьми в ЄС, за прогнозами, збільшиться приблизно на 2,6% ВВП до 2060 року, при чому витрати на довгостроковий догляд буде рости швидше (зростання на 83%), ніж витрати на охорону здоров'я (+ 15%) [3].

Україна наразі належить до тридцяти країн світу з найстарішим населенням. На тлі загального зниження чисельності населення у нашій країні його старіння в найближчі десятиріччя прогресуватиме, адже невдовзі саме особливості наявної вікової структури діятимуть у бік значного збільшення частки людей похилого віку. Потрібні неординарні зусилля для адаптації суспільства до цього глобального процесу трансформації демографічних структур, щоби ситуація не перетворилась на так звану «кризу старіння», яка загрожує країнам з низькою народжуваністю [4].

Динаміка чисельності основних вікових груп населення України свідчить про те, що частка осіб похилого віку невпинно зростає, а частка осіб працездатного віку скорочується (рис. 2).

За прогнозом Інституту демографії і соціальних досліджень, у 2061 р. частка дітей у населенні України становитиме 14,9%, осіб у віці 60 років і старше — 31,2% (у 2015 р. — 22%), тобто осіб у віці 60 років і старше може бути більше, ніж дітей і молоді. Зі стабілізацією вікового складу населення у відповідності з сучасним режимом природного руху, коли чисельність осіб похилого віку збільшуватиметься, життєвий і трудовий потенціали можуть набути інших, невідомих досі структурних характеристик [4].

Серед європейських країн Україна вирізняється саме масштабністю та затяжним характером депопуляції, що підсилюється тривалою економічною кризою та втратами населення внаслідок воєнних дій на Сході країни. Наразі у складі європейських країн, охоплених депопуляцією, Україна знаходиться на другому місці за показником природного зменшення населення (-4,4‰), поступаючись Російській Федерації (-4,9‰), третє місце належить Болгарії (-4,2‰) [2, с. 141]. Особливістю українського варіанту старіння є його еволюційно-кризовий характер. Зміна геополітичних та соціально-економічних реалій супроводжувалась в Україні швидким зниженням народжуваності та тривалості життя,

зростанням смертності та кардинальною зміною (1994-2004 рр.) напрямів міграційних потоків, головною особливістю яких став рух за межі України.

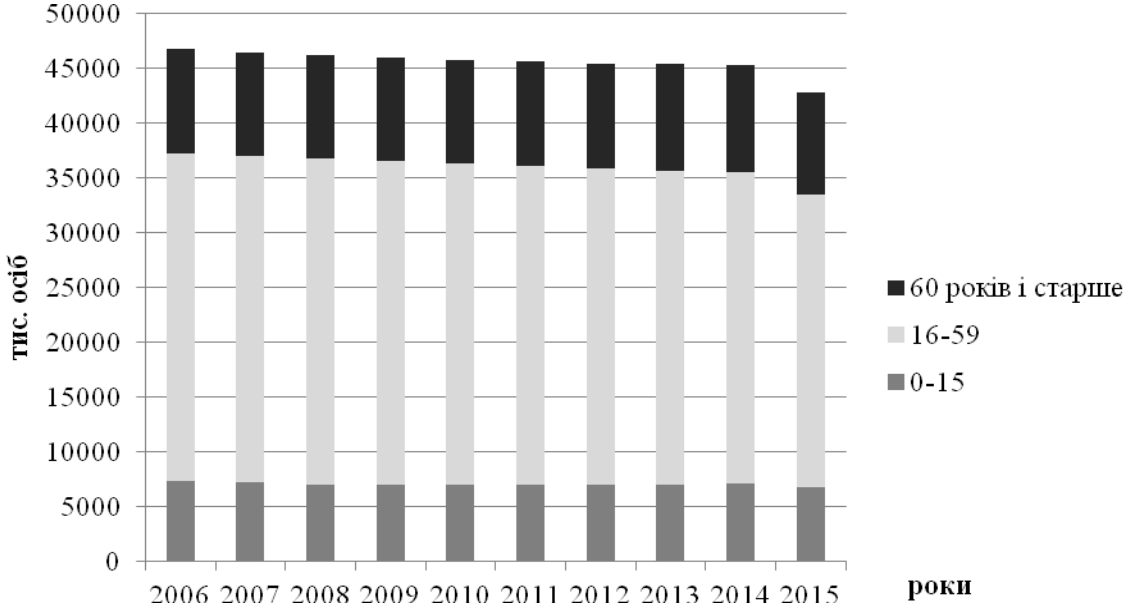

Рис. 2. Вікова структура населення України у 2006-2015 рр., тис. осіб*

**за даними Державної служби статистики України [5]*

Хоча більшість демографів стверджують, що старіння як наслідок зростання очікуваної тривалості життя населення, є тріумфом людства [6], дана теза не стосується України. На відміну від країн ЄС, у яких демографічне старіння відбувається здебільшого природним шляхом – за рахунок зменшення смертності в старших вікових групах, в Україні на межі XX та XXI століть частка осіб похилого віку зросла внаслідок різкого зниження репродуктивної активності населення до рівня, що не забезпечує заміщення поколінь, на тлі несприятливої в цілому динаміки тривалості життя. Тобто на сьогодні в Україні старіння населення відбувається лише «знизу», тобто за рахунок низької народжуваності. Смертність, навпаки, є досить високою, особливо працездатного населення, що уповільнює старіння за теперішніх умов в країні, оскільки багато хто не доживає до старості або живе в похилому віці менше, ніж в інших європейських країнах, що досягли значних успіхів в збільшенні тривалості життя.

Таким чином, проблема збереження і поліпшення якості населення нині є однією з найбільш значущих для відтворення населення всіх європейських країн, охоплених депопуляційними тенденціями й позбавлених можливостей кількісного нарощення ресурсів праці. Тож на передній план висувається проблема становлення «демографічної рівноваги» нового типу, за якої зменшення чисельності населення компенсується поступовим зростанням його якісних характеристик, що ґрунтуються на поліпшенні умов формування людського потенціалу і є перспективним напрямом подальших наукових розвідок.

Література:

1. Буркинський Б.В. Ефективність використання трудового потенціалу: теорія і практика / Буркинський Б.В., Нижник В.М., Ніколайчук М.В. – Хмельницький : ХНУ, 2009. – 223 с.
2. Цвігун І.А. Демографічна безпека України та напрями її регулювання: монографія / І.А. Цвігун. – Кам'янець-Подільський: Видавець ПП Зволейко Д.Г., 2013. – 400 с.
3. Demography, Active Ageing and Pensions. Social Europe Guide. Volume 3. European Commission. Directorate-General for Employment, Social Affairs and and Inclusion. Manuscript completed in May 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=7831&langId=en
4. Населення України. Імперативи демографічного старіння. — К.:. ВД «АДЕФ- Україна», 2014. — 288 с.
5. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ukrstat.gov.ua/

6. Kevin Kinsella. An aging world: 2001 V Kevin Kinse'lla and Victoria A. Velkoff. [Електронний ресурс] – Washington: U.S. Census, Bureau, 2001. – 183 с. – Режим доступу: www.census.gov/prod/2001/pubs/p95-01-1.pdf

Naida I.S.
Candidate of Economic Sciences, Assistant
Naida A.V.
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Odessa State Agrarian University, Ukraine

THE DIRECTIONS OF SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

Найда І.С.
кандидат економічних наук, асистент
Найда А.В.
кандидат економічних наук, доцент
Одеський державний аграрний університет, Україна

НАПРЯМИ СОЦІОЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

In the article the directions of socio-economic development of agricultural enterprises have been grounded. The factors of macro- and microenvironment that influence the choice of directions of socio-economic development of enterprises have been defined there.

Keywords: *socioeconomic, agricultural enterprises, balanced development, social responsibility, social infrastructure.*

В статті обґрунтувано напрями соціоекономічного розвитку аграрних підприємств. Визначено фактори макро- та мікросередовища, що впливають на вибір напрямів соціоекономічного розвиту підприємств.

Ключові слова: *соціоекономіка, аграрні підприємства, збалансований розвиток, соціальна відповідальність, соціальна інфраструктура.*

Важливість науково прикладного опрацювання проблеми розвитку аграрних підприємств на засадах соціоекономіки зумовлена глибинними змінами, що відбулися в організаційно-правових формах господарювання на селі та в масштабах виробничо-господарської діяльності аграрних суб'єктів господарювання, які пред'являють принципово інші ніж раніше вимоги до вирішення соціально-економічних проблем; потребами вітчизняних виробників сільськогосподарської продукції витримувати конкуренцію на внутрішньому та світовому ринку, що реально за відповідності соціуму вимогам світових стандартів в світлі економічної глобалізації та змін оточуючого середовища.

Теоретико-методологічні проблеми соціоекономіки та соціоекономічного розвитку аграрних підприємств знайшли відображення у наукових публікаціях вітчизняних та закордонних вчених, зокрема В.В. Антропова, О.М. Бородіної, В.М. Гейця, О.Г. Головніної, І.В. Прокопи, Г.Е. Слезінгера, М.О. Шабанової, В.В. Юрчишина та інших науковців. Проте питанням щодо визначення напрямів соціоекономічного розвитку аграрних підприємств належної уваги не приділяється, що зумовлює актуальність дослідження.

Метою дослідження є визначення та обґрунтування напрямів соціоекономічного розвитку аграрних підприємств як основи формування стратегії збалансованого розвитку сільського господарства.

Однією з причин незадовільного стану сільського господарства та сільських територій є відсутність соціоекономічного бачення в процесі здійснення аграрних реформувань. Завдяки соціальній діяльності підприємства, спрямованій на поліпшення умов праці й відпочинку персоналу, забезпечення своїх працівників житлом, організацією освітнього та виховного процесу їхніх дітей, відбуватиметься зацікавлення працівників у результатах власної діяльності. Тому в умовах трансформаційних змін, які відбуваються на селі, пріоритетного значення набуває збалансований розвиток аграрних підприємств на засадах соціоекономіки.

Соціоекономіка є новим напрямом економічної науки, використання здобутків якої в прикладному плані спрямоване на людину, розвиток її творчих та духовних якостей, інституційних цінностей, забезпечення високого рівня та якості життя, соціальної справедливості і захищеності.

Як зазначає Перебийніс В.І., соціоекономіка – це економіка, що підпорядкована досягненню соціальних інтересів особистості, суспільства, держави при додержані вимог безпеки, ефективного та збалансованого розвитку в економічній та соціальній сферах [1, с. 193].

Таблиця 1

Напрями соціоекономічного розвитку аграрних підприємств

Напрями	Види діяльності
Внутрішня складова соціоекономічного розвитку підприємства	
1. Соціально-економічний розвиток персоналу	- забезпечення стійкого і постійного зростання рівня заробітної плати працівників; - застосування мотиваційних схем оплати праці; - організація навчання та професійний розвиток персоналу з метою підвищення їхньої кваліфікації; - надання соціального пакета співробітникам; - підтримання внутрішніх комунікацій на підприємстві; - участь співробітників у прийнятті управлінських рішень
2. Охорона здоров'я та безпечні умови праці працівників	- забезпечення удосконаленої системи охорони і безпеки праці; - організація і забезпечення медичного обслуговування працівників і їхніх родин; - підтримання санітарно-гігієнічних умов праці; - створення ергономічних робочих місць; - організація заходів розважального і оздоровчого характеру для співробітників і їхніх родин
3.Соціально відповідальна реструктуризація	- організація проведення інформаційних кампаній з метою висвітлення майбутніх структурних змін; - формування заходів з перепідготовки кадрів; - сприяння у працевлаштуванні; - забезпечення виплат компенсацій персоналу, що попали під скорочення штату.
Зовнішня складова соціоекономічного розвитку підприємства	
1. Розвиток місцевої територіальної громади	- участь у соціальних програмах і акціях підтримки соціально незахищених верств населення; - формування та задоволення потреб людей у випуску якісної, безпечної і недорогої продукції та послуг; - підтримка збереження і розвитку житлово-комунального господарства і об'єктів культурно-історичного значення; - участь у програмах будівництва нового житла, споруд соціального значення; - спонсорство місцевих освітніх, культурних і спортивних заходів; - участь в благодійних акціях (підтримка постраждалих від стихійного лиха, екологічних і техногенних катастроф)
2. Екологічна та природоохоронна діяльність	- впровадження та виконання екологічної стратегії діяльності на основі стандартів ISO; - використання сучасних екологічних засобів і технологій на підприємстві; - забезпечення енергозбереження і енергоефективності при виробничому процесі, побутовій і господарській діяльності підприємства; - повторне використання та утилізація відходів, сміття; - організація екологічно безпечного виробничого процесу; - забезпечення екологічно безпечних транспортних перевезень; - організація заходів по озелененню території
3. Ділова етика	- впровадження і поширення чесних ділових стосунків між бізнес-партнерами, постачальниками і клієнтами підприємства за рахунок інформаційної відкритості в їх відносинах; - співпраця з органами державного управління, асоціаціями споживачів та іншими громадськими організаціями

Джерело: розроблено автором

Саме таку концептуальну ідею відстоює Міністерство аграрної політики та продовольства України для успішного розвитку аграрної галузі. Зокрема, в її основу

закладено принцип соціальної відповідальності аграрних підприємств щодо розвитку сільських територій, що базується на відповідальності кожного сільгоспвиробника за соціально-економічний розвиток сільських громад і територій, у межах яких він здійснює свою діяльність [2].

Проте, соціоекономічний розвиток аграрних підприємств повинен передбачати не лише підтримку розвитку соціальної інфраструктури навколо своїх структурних підрозділів, а й реалізацію програм та проектів, які спрямовані на розвиток корпоративної солідарності працівників, підвищення рівня їх соціальної захищеності, створення умов для розвитку та самореалізації персоналу, збереження навколишнього природного середовища, забезпечення населення екологічно чистими, якісними та корисними продуктами харчування. З огляду на викладене, у найбільш загальному відношенні соціекономіка повинна поєднувати три складові: економічну, соціальну та екологічну, які функціонують в якості цільної єдності.

У нашій країні така діяльність бізнесу знаходиться лише на етапі становлення на відміну від економічно розвинених країн світу, де увага до соціальних проблем посилюється як всередині, так і за межами підприємств. Таким чином, доцільно виділяти внутрішню (діяльність, орієнтована на забезпечення сприятливого соціально-економічного становища працівників підприємства) та зовнішню (діяльність, яка орієнтована на суспільство та довкілля) складові соціоекономічного розвитку підприємств (табл. 1).

На вибір напрямів розвитку соціоекономічного розвитку підприємств впливають різноманітні фактори макро- та мікросередовища.

Макросередовище функціонування аграрних підприємств соціоекономічного спрямування являє собою сукупність регулюючих та забезпечувальних чинників, які визначають умови діяльності суб'єкта господарювання. Так, серед основних факторів виділяють такі: соціально-економічний стан країни; сприятливі зовнішні умови функціонування (податкова, соціальна, кредитна, інвестиційна політика, функціонування постачальницької та переробної сфери); нормативно-правова база у сфері соціальної відповідальності; впровадження досягнень науково-технічного прогресу; аграрний ринок та його інфраструктура; наявність історичної і культурної спадщини, досвіду соціально спрямованого бізнесу; рівень безробіття і життя населення; регіональні та місцеві особливості соціального розвитку; географічні та кліматичні умови функціонування підприємства; стан соціальної інфраструктури.

Визначальним критерієм зовнішніх факторів є те, що підприємство самостійно не може впливати на них, а лише здатне враховувати їх під час планування своєї діяльності.

Внутрішні фактори розвитку аграрних підприємств на засадах соціоекономіки пов'язані з особливостями самого підприємства. До них належать: фінансово-економічні результати підприємства, від яких залежить можливість фінансування соціальних заходів, задоволення співробітників матеріальними аспектами їх діяльності (так, кризовий стан підприємства характеризується скороченням зайнятості, відповідно, зменшенням рівня заробітної плати, економією на соціальних витратах); механізація та автоматизація виробничих процесів, що впливає на організацію виробництва, структуру і зміст трудових операцій; забезпеченість кваліфікованим персоналом та наявність сприятливого соціально-психологічного клімату в колективі, що сприяє ефективності праці.

Як свідчить практика, в Україні внесок підприємств у соціально-економічний розвиток регіону та покращення якості життя населення здійснюється на основі соціальних програм. Основними інструментами, які сприяють реалізації таких програм підприємства, є: соціальні інвестиції, благодійні пожертви та спонсорська допомога, грошові гранти, соціальні пакети, соціально значущий маркетинг, волонтерство.

На основі проведених досліджень Черних О.В. визначено, що основними напрямами соціальних інвестицій є розвиток персоналу (92%), охорона праці та здоров'я (98,5%), меценатство та благодійність (86,8%). Щодо участі підприємств у подоланні соціально-економічних проблем регіону найбільш поширеними заходами є програми із створення робочих місць, реалізація екологічних проектів, благоустрій територій [3, с. 12].

Отже, з метою розвитку аграрних підприємств на засадах соціоекономіки, суб'єктам підприємницької діяльності необхідно: включити соціальну відповідальність та соціальні інвестиції в стратегію розвитку бізнесу як передумову формування його інноваційних та тривалих конкурентних переваг; запроваджувати принципи та норми соціальної відповідальності в філософію корпоративного менеджменту та підготовку соціальних звітів; поширювати позицію соціально орієнтованого бізнесу в суспільному діалозі; підтримувати процес обміну позитивним досвідом та популяризувати кращі традиції в сфері соціальної відповідальності.

Література:

1. Перебийніс В.І. Соціоекономіка як перспективна модель розвитку сільського господарства / В.І. Перебийніс // Вісник ХНАУ ім. В.В. Докучаєва. Серія «Економічні науки». – 2015. - №3. – С. 190-195.
2. Присяжнюк М. У здійсненні земельної реформи буде закладено принцип соціальної відповідальності агрохолдингів щодо розвитку сільських територій / М. Присяжнюк [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.minagro.kiev.ua/news/?pg=12256.
3. Черных Е.В. Особенности социальной ответственности бизнеса / Е.В. Черных // Економічний вісник Донбасу. - 2009. - №3(17). - С. 11-15.

Nosova O.V.

Doctor of Economic Sciences, Professor

Boiko O.S.

Master

Kharkiveducationalinstitute SHEE "UniversityofBanking", Ukraine

ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC MECHANISM OF INNOVATION ENTERPRISE MANAGEMENT

Носова О.В.

д.е.н., професор

Бойко О.С.

магістр

Харківський навчально-науковий інститут ДВНЗ «Університет банківської справи»

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ ІННОВАЦІЙНОГО УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

В статті розглянуто основні проблеми формування організаційно-економічного механізму інноваційним управління переробним підприємством в сучасних умовах господарювання. Запропоновано низку заходів щодо удосконалення окремих складових таких механізмів.

Ключові слова: *інноваційно-підприємницький тип господарювання, організаційно-економічний механізм.*

The basic problems of formation of organizational and economic mechanism of innovative management processing enterprise in the modern business environment are considered in the article. A series of measures for improvement of individual components of such mechanisms are proposed.

Keywords: *innovation and entrepreneurial type of management, organizational and economic mechanism.*

Вступ. Необхідність переведення переробної промисловості на інноваційний тип відтворення є визначною у спроможності виходу країни з тяжкої кризи і переходу до стійкого економічного зростання. Інноваційний потенціал підприємства важливий як фактор інноваційного процесу, який є органічним компонентом процесів суспільного та індивідуального відтворення. Він (потенціал) не може бути збереженим, ефективно використовуватися та відтворюватися, якщо не будуть сформовані відповідні організаційно-економічні механізми управління інноваційною діяльністю на всіх рівнях господарювання: макро-, мезо-, мікрорівні.

При формуванні і використанні механізмів спостерігаються їх загальні риси, а саме: призначення, характер впливу результатів управління на об'єкт діяльності, масштаб функціонування механізму, основні складові структури механізму - ключові процеси, системи, принципові дії, тощо. Розгляду цих питань присвячено праці таких вчених як Л.І.

Абалкін [1], І.В. Алексєєв [2], І.О. Галаца [3], Грузнов [4], В.І. Захарченко [5], О.В. Кендюхов [6], А. Кульман [7], С.М. Цуркан [8], О.Б. Шмаглій[14] та багато інших.

Незважаючи на наявну різноманітність досліджень, питання формування ефективних організаційно-економічних механізмів, здатних вивести країну, підприємства на інноваційний шлях розвитку, залишається актуальним.

Постановка завдання. Під організаційно-економічним механізмом управління поєднання елементів (компонентів), які знаходяться під впливом зовнішніх і внутрішніх факторів, у тому числі процесів, що протікають на підприємствах, а також інноваційну активність (стан), з сукупності яких складається модель управління інноваційною діяльністю.З позицій підприємства організаційно-економічний механізм управління інноваційною діяльністю спрямований на досягнення інноваційних цілей шляхом впливу на відповідні сфери та чинники, які забезпечують досягнення намічених цілей. Цей вплив здійснюється шляхом використання наявних ресурсів і потенціалу підприємства. В той же час він є підсистемою традиційного організаційно-економічного механізму підприємства і певним чином реалізується через форми і методи управління всією господарською діяльністю.

На основі аналізу праць провідних дослідників з питань формування господарських механізмів, можна зробити висновок, що організаційно-економічний механізм інноваційного розвитку підприємства повинен мати (і виконувати) наступні функції:

- реалізація потенціалу, закладеного у кожній формі власності та господарювання, забезпечення конкуренції та співпраці між ними у справі використання інноваційного потенціалу при виході з економічної кризи на шлях економічного зростання;
- забезпечення збалансованості та внутрішньовиробничої пропорційності між структурними ланками виробництва на інноваційній основі;
- додержання стійких стимулів підприємців, менеджерів, працівників і колективів у створенні якісно нових технологій, форм організації виробництва, маркетингового обслуговування, реалізації кваліфікації та творчого потенціалу всіх суб'єктів відтворення;
-створення рівних економічних умов для реалізації соціально-економічного потенціалу кожної фірми та суб'єкта власності й господарювання в організації ефективного інноваційного процесу[9, 13].

Саме формування таких механізмів, здатних значно активізувати інноваційну активність підприємств в сучасних умовах, є одним з першочергових завдань.

Результати.Серед найбільш впливових факторів, які перешкоджають підвищенню інноваційної активності більшості переробних підприємств, слід відзначити катастрофічне падіння платоспроможного попиту як на результати звичайної діяльності на ринку пива, так і на результати прикладних досліджень[10]. Тому єактуальноюзадача йогопожвавлення.

Охтирський пивоварний завод є характерним прикладом стійкої стагнації. Укрупнена організаційна структура ПАТ «Охтирський пивоварний завод» представлена на рис. 1. Деталізоване зображення організаційної структури ПАТ «Охтирський пивоварний завод» подано в рис. 1.(Див. Додаток А).

Дія організаційно-економічного механізму управління інноваційною діяльністю ПАТ «Охтирський пивоварний завод» розповсюджується на всі складові як укрупненої, так і деталізованої його організаційних структур.

Розглянемомакроекономічні пропозиції, які сприяють інноваційному руху на переробному підприємстві.По-перше, - це підвищення якості пропозиції (технології, нова продукція, проекти, конструкторськірозробки, наукова інформація тощо) та зниження собівартості наукової продукції.По-друге, наявність відповідного правового забезпечення з боку державної економічної політики й процесу законотворчості платоспроможного попиту відтворювальними структурами (підприємствами, корпораціями, ринковою інфраструктурою)[11]. По-третє, покращення якості реклами технологічної, технічної, інноваційної та іншої інформації.

Рис. 1. Укрупнена організаційна структура ПАТ «Охтирський пивоварний завод»

Для реалізації інноваційних програм і поступового переходу до інноваційного типу розширеного відтворення необхідна відповідна цьому система організації з обґрунтованою структурою організаційних форм, які повинні знаходитись в постійному взаємозв'язку, єдності та взаємодії.

Функціонування кожного елементу інноваційної системи і взаємозв'язок між ними будуються на принципах організації: спеціалізації, пропорційності, поєднання самоорганізації й державного регулювання, матеріальної зацікавленості, комерційному розрахунку.

Інноваційній системі відтворення притаманні такі принципи організації, як динамічність, невизначеність, адаптивність, інтеграція, надмірність. При організації інноваційного процесу необхідно враховувати, що при переході на нову техніку і технологію настає певний момент розбалансування виробництва, що відображається на економічних показниках роботи підприємства й інших організаційних структур, а також на взаємовідносинах між ними. Тому необхідні динамічні та цілеспрямовані заходи, які забезпечують взаємодію всіх структурних елементів до закінчення періоду освоєння нової техніки.

Інновації завжди пов'язані зі значним ризиком їх реалізації, тому необхідно передбачити створення системи фінансових і матеріальних резервних фондів, венчурного капіталу та системи венчурних фірм. Значну, а іноді вирішальну роль відіграють бренд або ім`я стейкхолдера.

Природною умовою реалізації інноваційної політики є оздоровлення економічного середовища, у якому виробничі підприємства і корпорації організують інноваційне відтворення, застосовують новітні технології та техніку, нові форми організації праці, виробництва, маркетингової діяльності, розроблені прикладною наукою та проектно-дослідницькою роботою. Економічна база повинна бути такою, щоб стимулювати інноваційний процес на всіх його стадіях: від зародження нової ідеї до її реалізації в нову техніку, технологію та використання в процесі відтворення.

Держава повинна фінансувати на певних умовах фундаментальну науку, науково-дослідницькі центри, проектно-дослідницькі організації, наприклад, як це робиться в Німеччині [11]. Виробничі формування можуть отримувати замовлення на виробництво нової техніки, випробування та відпрацювання нової ключової технології з забезпеченням

гарантованої оплати по договірним цінам, орієнтування на ціни, які складаються в даний час на ринку. Держава, щодостимулювання інноваційного типу відтворення на підприємствах і в корпораціях, сприяє забезпеченню замовлення матеріальних ресурсів з централізованих закупок своїх запасів і резервних фондів на регіональному рівні.Вплив держави повинен бути спрямований на підтримку створення комерційних структур для розвитку інноваційного процесу в пріоритетних напрямках переробної галузі. Для активного залучення інвесторів в інноваційну сферу необхідне створення і коригування відповідної законодавчої бази. Важливо фінансувати інноваційні підприємства, стимулюючи створення стратегічних альянсів, в яких об'єднуються зусилля, які забезпечують кожному підприємству-учаснику доступ до результатів спільно виконаних проектів, програм, НДДКР, баз і банків даних тощо; вхід до науково-виробничих об'єднань, які випускають функціонально або технологічно близьку наукомістку продукцію, НДДКР організацій.

Переробні підприємства, тим більше інноваційні, не мають бути виключені зі сфери інтересів комерційних фінансових установ. Їх становище формується загальним курсом Національного банку України (НБУ) щодо кредитної політики переробних підприємств. Зараз введені обмеження комерційним банкам на пріоритет їх кредитів, діє висока недиференційована ставка комерційним банкам по кредитам НБУ. У цих умовах вони зацікавлені в максимальній оборотності своїх коштів. У зв'язку з цим виробничі підприємства отримують кредити на вельми короткі строки під високі відсотки. Вони, таким чином, позбавлені можливості отримання довгострокових кредитів від комерційних банків. За таких умов підприємствам брати кредити економічно невигідно. Як відомо, у ринкових умовах підприємці припиняють інвестування при збігу грошової ставки (норми відсотка на ринку позикових капіталів) з натуральною відсотковою ставкою (мірою прибутковості на вкладений капітал). Необхідний механізм перетворення короткострокового грошового капіталу в довгостроковий. Потрібна цілеспрямована політика по створенню механізму, коригуванню законодавчих актів по кредитуванню, які б зіграли роль первісногоімпульсу в ланці ініціювання підприємців на інноваційне відтворення.

Для фінансового і матеріального забезпечення інноваційного процесу необхідно формування лізингового підприємництва як особової галузі економічної діяльності, починаючи його зі створення мережі підприємницьких структур, які здійснюють лізингові операції у великих містах та регіонах.

Доцільно розробляти на підприємствах план впровадження нововведень, який дозволить відповісти на питання: як, які нововведення залучати, хто забезпечить їх введення, коли вводити, які ресурси і кошти потрібні для введення, де знайти ці кошти, як організувати роботу працівників, які приймають участь в процесі влучення нововведень.

Інноваційність підприємства визначається його стратегією. Внутрішньогосподарський механізм має бути орієнтований на фінансування, матеріальне і трудове забезпечення новизни у сфері виробництва засобів виробництва, споживчих виробів, організації праці, маркетингового обслуговування. У стратегії інновацій, яка базується на розвитку новизни в технології та виробленому продукті, господарський механізм важливо підпорядкувати зниженню витрат виробництва, випередженню у динаміці цього зниження своїх конкурентів. У той же час повинна витримуватися лінія по заміні асортименту і підвищенню якості виробів. Важливішим елементом внутрішньогосподарського механізму повинна виступати ефективна система стимулювання інноваційності підприємств, у яку повинні входити системи заохочення працівників і колективів: системи заробітної плати, премій, соціальних благ. Інноваційне підприємство у даний час повинно бути підприємством підприємницького типу. Для формування в підприємницькій організації внутрішньогосподарських відносин необхідно:

перетворення усіх підрозділів підприємства в господарюючи суб'єкти. Це потребує розширення економічної самостійності господарських одиниць до надання їм статусу юридичних осіб, які самостійно вступають в економічні відносини з підприємством в цілому,

з суб'єктами господарювання зовнішнього середовища, ринкової інфраструктури, інших підприємств, у т.ч. іноземних;

розвиток ефективних форм господарювання (формування дочірніх акціонерних товариств, малих підприємств тощо);

створення внутрішньофірмових формувань, які забезпечують обслуговування підприємницької діяльності (розрахункові фінансові центри або власні внутрішньофірмові банки);

орієнтація усіх елементів внутрішньогосподарського економічного механізму на підприємництво (стратегічне й оперативне внутрішньофірмове планування, економічний механізм розподілу прибутку, встановлення договірних відносин між підрозділами підприємства, між ними і підприємством в цілому тощо).

Висновки.Перехід на інноваційно-підприємницький тип господарювання потребує, щоб кожний його підрозділ став колективним підприємцем, а кожний співробітник зорієнтований на сумісну участь у підприємницькій діяльності.

Формування внутрішньогосподарського механізму інновацій - важливіша ланка господарського напряму інноваційного процесу, а стратегічний план у даному механізмі - головне джерело стратегічного контрольного документу.

У питаннях розробки і впровадження організаційно-економічних механізмів управління інноваційною діяльністю підприємств, відповідного інструментарію існує велика кількість проблем як теоретичного, так і практичного характеру, над вирішенням яких необхідно продовжувати роботу. Пошук шляхів створення, виробництва і споживання інноваційного продукту - негайна потреба часу.

Література:

1. Абалкин Л.И. Что такое хозяйственный механизм? / Л.И. Абалкин. - М.: Мысль, 1980. - 79 с.
2. Алексеев И.А. Экономический механизм управления развитием промышленных предприятий / И.А. Алексеев, Л.П. Белонога, В.И. Михайловский, С.В. Паранчук. - Львов: Світ, 1991. - 156 с.
3. Галаца І.О. Потенціал інноваторів: механізми використання / І.О. Галаца. За ред. Б.В. Буркинського. - Одеса: ІПРЕЕД НАН України, 2005. - 298 с.
4. Грузнов И.И. Эффективные организационно-экономические механизмы управления (теория и практика) / И.И. Грузнов. - Одесса: Полиграф, 2009. - 528 с.
5. Захарченко В.И. Политика научно-технического развития региона / В.И. Захарченко. - Одесса: ОЮИ ХНУВД, 2007. - 48 с.
6. Кендюхов О.В. Сутність і змісторганізаційно-економічногомеханізму управління інтелектуальним капіталом підприємства / О.В. Кендюхов // ЕкономікаУкраїни. - 2004. - № 2 . - С. 33-41.
7. Кульман А. Зкономическиемеханизмы / А. Кульман. Пер. с фр. /общ.ред. Н.И. Хрусталевой. - М.: Прогресс, 1993. - 192 с.
8. Цуркан С.М. Головні засади побудови організаційно-економічного механізму поліпшення використання персоналу промислових підприємств / С.М. Цуркан // В кн. «Ефективність реструктурованих господарських систем: проблеми і фактории підвищення». Монографія // за ред. проф. В.І. Осипова. - Одеса:Атлант, 2007. - 362 с.
9. Титов А.Б. Организационно-экономический механизм управления инновационной деятельностью предприятия / А.Б. Титов, О.В. Машевская // Вопросы экономики и права. 2016. № 1. - С. 110-114.
10. German EstevezRutishauser, Stefan Rickert and Frank Sänger. A perfect storm brewing in the global beer business. / McKinsey Global Growth Compass. Consumer and Shopper Insights May 2015. [Електронний ресурс] http://www.mckinseyonmarketingandsales.com/a-perfect-storm-brewing-in-the-global-beer-business
11. Закон України «Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів». Останні зміни внесено: Закон України від 28.12.2014 № 71-VIII[Електронний ресурс]http://zakon.golovbukh.ua/regulations/8186/8191/460652/
12. Берлинский научно-исследовательский институт пивоварения (VLB) / [Електронний ресурс]https://www.vlb-berlin.org
13. Наукова та інноваційна діяльність в Україні. Статистичний збірник. К.: Державна служба статистики України. – 2014. – 254 с.
14. Шмаглій О.Б. Інноваційні трансформації розвитку пивоваріння України / Збірник наукових праць НУК. – № 2. –2014. – С. 106-111.

Nosova O.V.
Doctor of Economic Sciences, Professor
Salashnyi S.B.
Master
Kharkiv educational institute SHEE "University of Banking", Ukraine

THE INVESTMENT AND INNOVATION STRATEGY OF REGIONAL DEVELOPMENT IN UKRAINE

Носова О.В.
д.е.н., професор
Салашний С.Б.
магістр
Харківський навчально-науковий інститут ДВНЗ «Університет банківської справи»

ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНА СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ В УКРАЇНІ

The article provides analysis and theoretical and methodological strategy of ways for investment and innovation strategy improvement of regional development in Ukraine.
Keywords: *investment and innovation strategy, regional development.*

У статті представлений аналіз та теоретико-методологічне обґрунтування шляхів вдосконалення інвестиційно-інноваційної стратегії регіонального розвитку в Україні.
Ключові слова: *інвестиційно- інноваційна стратегія, регіональний розвиток.*

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку суспільства характеризується зростанням ролі регіонів як економічних агентів міжнародного рівня, безпосередніх учасників міжнародного поділу праці. На сьогодні регіональний розвиток також суттєво вливає і визначає темпи національного розвитку. І тому питання управління соціально-економічним розвитком на регіональному рівні є найбільш актуальними у більшості країн світу. На сучасному етапі перед Україною постає необхідність побудови принципово нової моделі взаємовідносин між центром та регіонами, удосконалення інструментарію регіональної політики, правового закріплення статусу регіону, формування принципів розмежування повноважень різних рівнів управління тощо.

Ставлення до розробки регіональної стратегії розвитку як до найважливішого заходу регіонального управління, який за самою своєю суттю має поєднувати перспективну та поточну діяльність, погоджувати дії між різними суб'єктами державного регулювання в інтересах зростання добробуту суспільства та підвищення показників регіонального розвитку, є безперечно домінуючим у сучасній державній регіональній політиці.

Аналіз останніх досліджень та публікацій свідчить про існування різноманіття теорій і підходів визначення сутності поняття «регіон». Дослідження проблем дефініції стратегії розвитку та управління регіонами, реалізація цільових кластерних проектів знайшло відображення в працях вітчизняних та зарубіжних авторів А. Александрової, З. Садовської, Д. Страйка, О. Бандурка, С. Лекаря, О. Носової, О. Шевченка, В. Жука К. Юрченка, О. Баталова, Д. Олійника. та ін. [1, 2, 3].

Поняття «регіон» виникло в науці для виділення окремих територій за певною ознакою: історичною, географічною, етнічною, геологічною, адміністративно-територіальною, функціональною, економічною. Сучасні теорії розглядають регіон як систему, зокрема як локальну соціально-економічну систему, агломеровану систему, політичну систему, а також як регіон-квазідержава, регіон-квазікорпорація, регіон-ринок.

Метою даної статті є аналіз і теоретико-методологічне обґрунтування шляхів вдосконалення інвестиційно-інноваційної стратегії регіонального розвитку в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасна система областей та районів України сформована з 1932 року. Станом на 1 січня 2013 року в Україні були наступні адміністративно-територіальні одиниці: АРК та 24 області, 490 районів, 460 міст (з них

180 — міста спец. статусу, республіканського, обласного значення), 111 районів у містах, 885 селищ міського типу, 10279 сільських рад, 28441 сіл.

В Україні виділяють три економічні зони: Західну, Східну та Південну, які характеризуються відмінними признаками. За економічним районуванням Україна поділена на Донецький, Карпатський, Північно-західний, Північно-східний, Подільський, Придніпровський, Причорноморський, Столичний, Центральний економічні райони.

На сучасному етапі, в Україні стратегічне планування проводиться «зверху вниз», тобто централізовано, обґрунтування положень стратегії розвитку регіону здійснюється згідно вимог затвердженої Урядом Державної стратегії регіонального розвитку. Надмірна концентрація зусиль і фінансових ресурсів на відновленні докризової динаміки базових галузей як основи виробництва та експорту призвели до того, що промислові регіони України виявилися безпрецедентно залежними від нестабільної ситуації на зовнішніх ринках.

Про наявність значних відмінностей у темпах розвитку регіонів свідчать підсумки соціально-економічного розвитку протягом січня-червня 2014 р. :

- зменшення обсягів промислового виробництва спостерігалось в 19 регіонах (від 0,1% у Закарпатській області до 12,8% у м. Києві).;
- зменшення обсягів виконаних будівельних робіт мало місце в 20 регіонах;
- від'ємне сальдо зовнішньої торгівлі товарами мало місце у 8 регіонах (від 864,8 млн дол. США у Київській області до 3 млрд 500 млн дол. США у м. Києві).;
- зменшення обсягу освоєних капітальних інвестицій мало місце у 18 регіонах;
- зменшення надходжень прямих іноземних інвестицій спостерігалось у 26 регіонах;
- зростання реальної заробітної плати мало місце у 12 регіонах (від 0,1% у Сумській до 2,4% у Хмельницькій областях), зменшення відбулось у також 12 регіонах (від 0,1% у Чернівецькій до 5,2% у Київській областях);
- зменшення заборгованості з виплати заробітної плати мало місце лише у Закарпатській (на 37,5%), Київській (на 15,4%) та Одеській (на 2,1%) областях [3, с. 5].

Державний бюджет України на 2015 р. загалом виконано з дефіцитом у сумі 2 млрд. 109,2 млн. грн, або 2,7 % річного плану (77 млрд. 196,6 млн. грн). Орієнтиром політики реформ в Україні на майбутню перспективу має стати пріоритетний розвиток внутрішнього ринку, збільшення глибини переробки сировини і зростання частки виробництва інвестиційних та споживчих товарів. Докорінного перегляду потребує система стимулів економічного зростання на рівні регіонів. В основу політики диверсифікації регіональної економіки має бути покладено мотивуючу роль держави щодо розвитку у регіонах видів діяльності, альтернативних традиційним; розвиток внутрішнього ринку та товарного виробництва регіональних виробників (як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках, сприяння імпортозаміщенню); збалансування галузевої структури капіталовкладень та пошуку нових «точок» залучення інвестиційних ресурсів на регіональному рівні.

Формування дієвих механізмів управління інвестиційно-інноваційною діяльністю України сприяє державна інноваційна політика, яка спрямована на створення сприятливого економічного клімату для забезпечення соціально-економічних, організаційних, правових умов формування і ефективного використання науково-технічного потенціалу для освоєння світового ринку товарів і послуг. Метою такої політики має бути стимулювання розвитку науково-технічного потенціалу, формування сучасних технологічних укладів в областях економіки, витіснення застарілих устоїв і підвищення конкурентоспроможності продукції. Формування комплексної інвестиційно-інноваційної стратегії, яка відповідає сучасним потребам суспільства і економіки, сучасному етапу НТП і світовим пріоритетам, є найважливішим завданням держави. Стратегія інвестиційно-інноваційного розвитку передбачає концентрацію інвестиційних і науково-технічних ресурсів в Україні на наступних цілях: загальній модернізації економіки; структурних змінах - зростанні долі

високотехнологічних виробництв; підвищенні долі робочих місць з високим рівнем оплати праці.

Усебічно вивірена інвестиційно-інноваційна стратегія, яка базується на принципах використання національного потенціалу у сфері науки, техніки і виробництва і враховує сучасні інтернаціональні тенденції розвитку світової спільноти, особливості сучасного етапу НТП, державні інтереси і вимоги національної безпеки, повинна стати основою швидкого інтенсивного зростання української економіки.

Така стратегія має бути спрямована на розвиток усіх видів науково-технічної діяльності, включаючи фундаментальні, прикладні дослідження та науково-технічні розробки. Усі ці види НИОКР, розрізняючись вірогідністю отримання позитивного результату (5-10% у фундаментальних дослідженнях, до 80% - в прикладних) і тимчасовим періодом між виникненням ідеї і її реалізацією в конкретних розробках, дають значний ефект.

Серед цілей реалізації стратегії України у сфері науки, техніки, інновацій слід виділити наступні: швидке економічне зростання і рішення найважливіших проблем і завдань соціально-економічного розвитку держави на основі науково-технічних і інноваційних механізмів; активізація участі України в процесі розвитку сучасного етапу НТП і використання його досягнень на практиці; забезпечення національної безпеки України; підвищення ролі високотехнологічних і наукомістких областей; відновлення і реструктуризація існуючих областей і виробництв і створення нових на основі сучасних досягнень науки і техніки; збільшення долі високотехнологічних і наукомістких областей і областей; підвищення рівня конкурентоспроможності вітчизняної науки і технологій.
Інвестиційно-інноваційну стратегію слід розглядати як довгострокову і розраховану на перспективу програму, спрямовану на формування інноваційних переваг, які є відображенням позитивних якісних змін в результаті будь-яких інвестиційних процесів. Пріоритетним завданням інвестиційно-інноваційної стратегії України є підвищення конкурентоспроможності національної економіки і досягнення пріоритетів розвитку науки і техніки.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Слід зазначити, що реалізація інвестиційно-інноваційної стратегії приведе не лише до змін в динаміці інвестиційних і інноваційних процесів, але і до змін їх принципів, методів, механізмів реалізації, критеріїв ухвалення управлінських рішень. Сукупність змін, які з'являться в результаті реалізації інвестиційно-інноваційної стратегії, створить нову якісну визначеність, для якої буде характерною розробка і впровадження нових засобів, методів і механізмів з якісно новими властивостями.

Реалізація інвестиційно-інноваційної стратегії дозволить системно вирішувати усі проблеми, які виникають при зміні методів і підходів до інвестиційного забезпечення інноваційних процесів, раціоналізації механізму управління процесом залучення інвестицій в інновації, а також визначенні доцільності інвестування в інноваційні проекти на основі дослідження циклічної динаміки попиту на інновації.

Література:

1. Александрова А.Л., Садовская З.Л., Страйк Д.Р., Чагин К.Г. Эффективность муниципальных социальных программ: возможность и необходимость оценки. – М., 2008. – 352 с.
2. Бандурка А.М., Лекарь С.И., Носова О.В. / Иностранные инвестиции в регионы Украины. – Харьков: Золотая миля, 2013. – 340 с.
3. Економіка регіонів у 2015 році: нові реалії і можливості в умовах започаткованих реформ – К.: НІСД, 2015. – 92 с.

Додаток А Детальна організаційна структура ПАТ «Охтирський пивоварний завод»

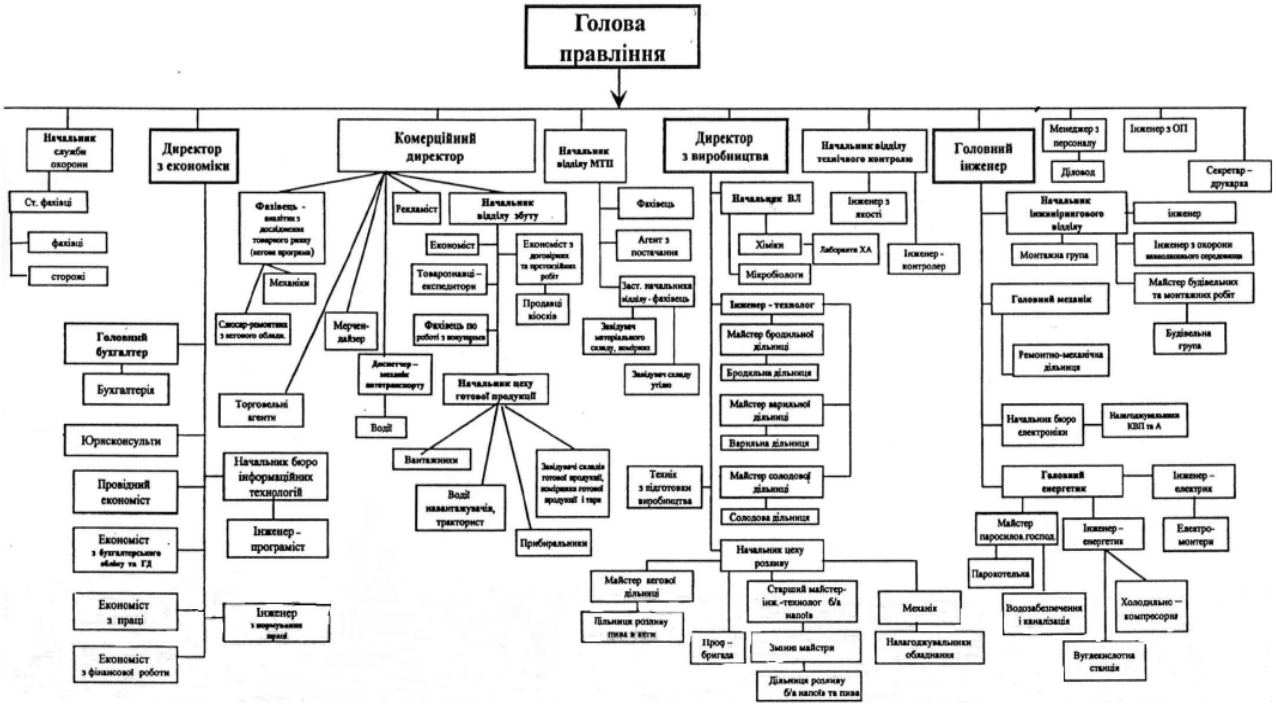

Рисунок А1. Організаційна структура ПАТ «Охтирський пивоварний завод»

Ryabenko V.V.

PhD, Associate Professor

National University of Food Technologies, Kyiv

THE MAIN STAGES OF THE FORMATION OF THE STRATEGIC POTENTIAL OF THE ENTERPRISE

Рябенко В.В.

кандидат економічних наук, доцент

Національний університет харчових технологій, м. Київ

ОСНОВНІ ЕТАПИ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВА

In the article the essence of the process of forming the strategic potential of the company is examined. The basic steps and measures of forming strategic potential of the company are suggested.

Keywords: *potential, formation of strategic potential, resources, competence*

В статті досліджено сутність процесу формування стратегічного потенціалу підприємства. Запропоновано основні етапи та заходи формування стратегічного потенціалу підприємства.

Ключові слова: *потенціал, формування стратегічного потенціалу, ресурси, компетенції*

Однією із базових характеристик підприємства незалежно від поставлених цілей – забезпечення конкурентоспроможності, виживання, стабільності чи стійкого розвитку – є його потенціал. В Україні на сьогодні не приділяють належної уваги процесам формування потенціалу. Трансформація економічного відносин в країні, формування ринкової інфраструктури, кризові явища закономірно призводять до втрати потенціалу підприємств. Саме це обумовлює необхідність дослідження процесу формування потенціалу підприємств.

У рамках системи стратегічного планування здійснюється розробка стратегічної орієнтації підприємства на основі аналізу ринкової кон'юнктури і внутрішніх ресурсів підприємства, а також визначається стратегічний потенціал розвитку, необхідний у майбутньому. Потрібно відзначити, що більшість вітчизняних і зарубіжних дослідників, визначаючи сутність стратегії, не відображають підходів до формування потенціалу

підприємства, необхідного для реалізації обраного курсу. Стратегічне управління слід розглядати як процес, що включає розробку і реалізацію ефективної стратегії розвитку підприємства з використанням цілеспрямованого та своєчасно сформованого стратегічного потенціалу, врахування якого в майбутньому забезпечить ефективну діяльність і стійку конкурентну позицію на ринку в майбутньому.

Об'єктом стратегічного управління в організації виступає потенціал, який включає в себе матеріальні, фінансові, трудові, інформаційні ресурси, особливі знання та ключові компетенції, залучені в процесі здійснення господарської діяльності для досягнення бажаного результату у довгостроковій перспективі. Суб'єктом стратегічного управління в організації виступають органи управління, які формують, розробляють та реалізують стратегію розвитку [5].

Стратегія управління підприємством повинна базуватись на ресурсному забезпеченні з урахуванням потенційних можливостей, які існують у зовнішньому середовищі. Процес формування стратегічного потенціалу підприємства повинен здійснюватись на основі компетенцій підприємства, які є похідними від специфічних знань організації. На основі ключових компетенцій формуються конкурентні переваги і визначається стратегічний потенціал підприємства, який враховується при виборі стратегії розвитку з декількох альтернативних варіантів.

Враховуючи зазначене, стратегічний потенціал підприємства – це системна сукупність стратегічних ресурсів, компетенцій та можливостей, які використовуються або можуть використовуватися на сучасному етапі та в довгостроковій перспективі для забезпечення сталого розвитку підприємства у відповідності з встановленими цілями та існуючими тенденціями у зовнішньому середовищі.

Запорука успіху підприємства на нинішньому етапі – це активне формування власних ресурсів і майбутнього стану зовнішнього середовища завдяки наявним компетенціям. У стабільній економіці сучасне визначається минулим, а в перехідній – майбутнім. Стратегічний потенціал підприємства може розглядатися як сукупність можливостей, забезпечених ресурсами, спрямованих на реалізацію стратегії. Тому існує необхідність формування стратегічного потенціалу відповідно до обраної стратегії.

Поліпшуючи внутрішній стан, підтримуючи збалансованість ресурсів, підприємство збільшує свої можливості. Через це потенціал визначається внутрішнім середовищем підприємства, однак значною мірою він залежить від зовнішніх умов: відносин з контрагентами, ринків, державної політики та інших факторів [6]. Тобто, формування стратегічного потенціалу підприємства повинне враховувати його чутливість до зовнішнього середовища.

Підсистемі формування стратегічного потенціалу відводиться пріоритетне значення в процесі розробки і реалізації стратегії розвитку підприємства, оскільки вітчизняні організації функціонують в умовах динамічного середовища і потребують гнучких стратегічних рішень з урахуванням інноваційних підходів, спрямованих на створення та максимальне використання всіх наявних і майбутніх можливостей [5].

В теоретичних дослідженнях і практичній діяльності широко застосовується термін «формування», що характеризує процес первинної організації, що означає цілеспрямовану побудову яких-небудь процесів або систем, первісну організацію визначеного утворення, надання їй конкретно запланованої форми. Формування – це створення організації наданням їй конкретної форми. Практичне застосування поняття організації як процесу дуже часто асоціюється з терміном «формування», що передбачає в цьому випадку цілеспрямовану діяльність по наданню об'єкту визначеної зовнішньої або внутрішньої форми. Формування в цьому змісті являє собою упорядковування, побудову, створення нового утворення відповідно до цілей і наших уявлень про форму, що забезпечує їхнє досягнення.

Формування потенціалу підприємства визначається вченими по-різному.

Формування потенціалу підприємства – це виявлення стратегічних можливостей та ресурсів, здатних підвищити конкурентоспроможність підприємства; виявлення резервів потенціалу [1].

Формування економічного потенціалу підприємства – це процес створення підприємницьких можливостей, їх структуризації й побудови певних організаційних форм для стабільного розвитку й ефективного відтворення. Формування економічного потенціалу відбувається при створенні підприємства або при переході підприємства в якісно новий стан (наприклад, реорганізація, реструктуризація тощо). На процес формування економічного потенціалу підприємства впливають різні фактори, серед яких можна виділити: сферу діяльності підприємства, його розмір, номенклатуру й особливості продукції, регіон і місце розташування підприємства, мету й стратегію розвитку тощо. Крім того, до формування економічного потенціалу підприємства можна віднести й процес оптимізації його структури [2].

Під формуванням потенціалу розуміється залучення стратегічних ресурсів як за рахунок внутрішніх, так і зовнішніх джерел, за умови оцінки сукупності факторів, що обумовлюють таке залучення. При цьому під стратегічними ресурсами розуміється сукупність ресурсів, що використовуються з метою забезпечення стратегії розвитку [6].

Процес формування економічного потенціалу підприємства є одним з напрямів його стратегії і передбачає створення і організацію системи ресурсів і компетенції таким чином, щоб результат їхньої взаємодії був фактором успіху в досягненні стратегічних, тактичних і операційних цілей діяльності. Основною метою формування економічного потенціалу підприємства є створення умов, які б сприяли забезпеченню конкурентоспроможності та стабільному економічному зростанню [4].

Головне завдання формування стратегічного потенціалу підприємства полягає в його активізації і нарощуванні при одночасному усуненні хаотичності внутрішнього стану і зовнішньої діяльності та підвищення передбачуваності майбутнього стану підприємства, для чого потрібно зосередити увагу на стратегічних аспектах управління. Продумана стратегія дасть змогу вирішити питання узгодженості виробничих і відновлювальних процесів, скоординувати діяльність різних підсистем і тим самим підвищити стратегічний потенціал підприємства.

Також завдання формування потенціалу полягає у визначенні верхньої та нижньої його меж, за яких можна сподіватися на максимальну та мінімальну віддачу і, відповідно, найбільшу та найменшу величину прибутку підприємства [3].

Стратегічний потенціал підприємства характеризується трьома часовими аспектами свого прояву: минуле, теперішнє та майбутнє. Тому при оцінці потенціалу обов’язково необхідно враховувати фактор часу. Це обумовлює виділення процесів формування, використання та розвитку стратегічного потенціалу підприємства. Процес формування потенціалу підприємства відображає минулі та теперішні дії, які орієнтовані на майбутнє. Процес використання потенціалу підприємства відображає теперішній (сучасний) стан потенціалу підприємства. Процес розвитку потенціалу підприємства орієнтований на майбутні можливості підприємства та альтернативні напрямки їх досягнення. В тріаді понять «формування – використання – розвиток» формування є найбільш містким, що передає всю сукупність дій пов’язаних із забезпеченням високої результативності підприємства.

Процес формування дозволяє поєднати всі три часові відрізки. Сучасний стан потенціалу підприємства визначається минулими діями щодо забезпечення наявності, відповідного стану та ступеня використання ресурсів та можливостей. Процес формування потенціалу розпочинається із створенням підприємства і не припиняється протягом всього часу його існування.

Управління формуванням стратегічного потенціалу підприємства повинне спрямовуватися на формування ресурсного потенціалу, компетенцій та можливостей розвитку. Володіння стратегічними ресурсами дозволяє підприємству визначити характер їхнього використання у взаєминах із зовнішнім середовищем. Маючи у своєму

розпорядженні певний комплекс стратегічних ресурсів, підприємство має можливість опосередковано впливати на зовнішнє середовище, координуючи процес реалізації власної стратегії відповідно до змін, що відбуваються, створюючи тим самим умови для досягнення стратегічних цілей. Процес формування компетенцій підприємства має стратегічний характер, оскільки може бути реалізований тільки в довгостроковій перспективі із застосуванням стратегічних інструментів управління. Це пояснюється тим, що навіть залучення висококваліфікованих, досвідчених працівників потребує тривалого періоду їх адаптації, налагодження взаємозв'язків та взаємодії в колективі, засвоєння цінностей корпоративної культури підприємства. Формування компетенцій передбачає розробку на рівні підприємства системи постійного навчання, удосконалення знань і навичок, інтелектуалізації й осучаснення процесу виробництва на основі оригінальних ідей та новітніх технологій, налагодження відносин як всередині підприємства між окремими працівники, так і із зовнішніми контрагентами та контактними аудиторіями. Можливості, пропонуємо розглядати, як позитивні тенденції та явища зовнішнього середовища, які можуть привести, після їх виявлення і використання до підвищення результативності та конкурентоспроможності діяльності підприємства. Головне завдання підприємства полягає у своєчасній ідентифікації наявних можливостей та їх використанні у власній господарській діяльності.

Процес формування стратегічного потенціалу підприємства повинен складатися із наступних етапів:

1. Встановлення цілей формування стратегічного потенціалу підприємства виходячи із цілей, які встановленні для підприємства з врахування їх ієрархії.
2. Аналіз зовнішнього і внутрішнього середовища підприємства.
3. Виявлення факторів впливу на процес формування стратегічного потенціалу підприємства з подальшим їх розподілом на сприятливі (з метою їх використання та розвитку) та несприятливі (з метою їх уникнення, нівелювання та мінімізації впливу).
4. Структуризація стратегічного потенціалу підприємства у функціональному, компонентному та видовому напрямках.
5. Розробка концепції формування стратегічного потенціалу підприємства як набору загальних напрямків.
6. Декомпозиція і деталізація концепції формування стратегічного потенціалу підприємства шляхом визначення взаємопов'язаних укрупнених блоків задач з врахуванням проведеної структуризації, які потрібно вирішити для формування окремих локальних потенціалів.
7. Подальша деталізація блоків задач шляхом визначення конкретних завдань і дій, які потрібно виконати.
8. Розробка організаційного механізму формування стратегічного потенціалу підприємства як сукупності підрозділів, зв'язків між ними, розподілу обов'язків, повноважень та відповідальності за виконання встановлених завдань і дій.
9. Розподіл та закріплення виявлених задач, завдань і дій за конкретними підрозділами підприємства і виконавцями.
10. Розробка механізму інтеграції зусиль окремих підрозділів та виконавців з метою створення системної сукупності ресурсів, можливостей і компетенцій та забезпечення ефекту синергії при формуванні стратегічного потенціалу підприємства.
11. Виконання запланованих заходів щодо формування стратегічного потенціалу підприємства.
12. Оцінка результативності формування стратегічного потенціалу підприємства, яка дозволить встановити ступінь досягнення цілей визначених на першому етапі, розробити заходи корегування у випадку виявлення відхилень від запланованих параметрів або появи нової інформації, а також, використати отриману аналітичну інформацію в подальших процесах формування стратегічного потенціалу підприємства.

Таким чином, формування збалансованого, оптимального за величиною, відповідного цілям розвитку стратегічного потенціалу підприємства дозволить вітчизняним підприємствам не тільки протистояти кризовим явищам, які характерні на сучасному етапі, а й забезпечити сталий розвиток суб'єктів господарювання. Механізм використання сформованого стратегічного потенціалу підприємства передбачає трансформацію всіх видів ресурсів, якими володіє підприємствами за допомогою наявних компетенцій та у відповідності з можливостями, які існують в зовнішньому середовищі, задля забезпечення високої результативності функціонування і розвитку.

Література:

1. Ареф'єва, О. В. Управління потенціалом розвитку промислових підприємств: монографія / О. В. Ареф'єва, О. В. Коренков. – К.: Грот, 2004. – 200 с.
2. Економічний потенціал підприємства / за заг. ред. проф. О. Ф. Балацького, проф. О. М. Теліженка. – Суми : Університетська книга, 2014. – 724 с.
3. Економічний потенціал торговельного підприємства: структура, оптимізація, стратегічне управління / Б. М. Мізюк, О. О. Ільчук, С. Т. Дуда. – Львів : Видавництво Львівської комерційної академії, 2011. – 260 с.
4. Мороз, Ю. Ю. Моніторинг економічного потенціалу підприємства: теорія, методологія, організація: монографія / Ю. Ю. Мороз. – Житомир: ФОП Кузьмін Дн.Л., 2010. – 326 с.
5. Пробоїв, О. А. Формування та нарощування стратегічного потенціалу підприємств інструментами фінансового інжинірингу: теоретико-методологічні аспекти: монографія / О. А. Пробоїв. – Донецьк: Вид-во «Ноулідж» (донецьке відділення), 2010. – 235 с.
6. Формирование конкурентной позиции предприятия в условиях кризиса: монография / А.Н. Тищенко, Ю.Б. Иванов, Н.А. Кизим, Е.В. Ревенко, Т.М. Чечетова-Терашвили. – Х.: ИД «ИНЖЕК», 2007. – 376 с.

Tarasiuk O.V.

Candidate of Sciences (Philology), Associate Professor

Kyiv National Linguistic University, Ukraine

PREDICTION OF ENTERPRISE RISK

Тарасюк О.В.

к.ф.н., доцент

Київський національний лінгвістичний університет, Україна

ПРОГНОЗУВАННЯ РИЗИКІВ НА ПІДПРИЄМСТВІ

У статті розглянуто можливі типи ризику у розвитку компанії. Також розглянуто фактори, котрі спричиняють збільшення ризикових ситуацій на підприємстві. Автор пропонує аналіз окремих способів прогнозування ризику та звертає увагу на вагомість передбачення несприятливих умов у будівництві.

Ключові слова: *управління ризиком, прогнозування, будівництво.*

The article reveals the possible types of risk in the firm development. The factors which cause the risk increase of the company strategy are regarded as well. It is analyzed some ways of risk predictions and its value in the civil engineering.

Key words: *risk management, prediction, civil engineering.*

У сучасних умовах реформування посткомуністичних держав досить актуальною залишається проблема збереження мінімальної стійкості їх народного господарства і підприємств як суб'єктів господарювання. З переходом до цивілізованого ринку для багатьох виробничих систем, які склалися в умовах централізованої планової економіки, постає проблема виживання в умовах гострої конкурентної боротьби. У зв'язку з цим перед власником і керівниками підприємств постійно стоїть завдання забезпечення необхідної стійкості своїх фірм. Досвід країн Східної і Центральної Європи, що переходять до ринкової економіки, показує, що кількість суб'єктів господарювання, що мають збитки або мають низьку рентабельність, на перших порах реформування різко збільшується. Однак, в подальшому, з ростом приватного сектора і реструктуризації економіки і власне підприємств, ця цифра йде на спад і стабілізується на рівні 10-15% від загальної кількості підприємств [2]. Як наслідок починається активна робота цих підприємств над проблемою виживання в самих різних аспектах: фінансовому, організаційному, технічному, кадровому.

В розвинутих країнах з ринковою економікою ця проблема існує ще гостріше у зв'язку з високою конкуренцією практично у всіх секторах і на всіх регіональних ринках. Наприклад, в будівельній галузі США приблизно кожна третя новостворена фірма не доживає до четвертого року свого існування.

Існує два головних чинники, на яких можна забезпечити високу живучість

підприємства – інвестиційна діяльність і його інвестиційні ресурси.

Всі фактори, які вливають на ріст ризику в будівництві розділяють на дві групи: об'єктивні (інфляція, конкуренція, економічні та політичні кризи, погодні умови, проектні рішення) і суб'єктивні (виробничий потенціал, технічне обладнання, організація виробництва і праці, рівень техніки безпеки. Беручи за основу дану класифікацію вважаємо, що основними ризиками в будівництві є: економічний; галузевий (пов'язаний із особливостями функціонуванням будівельної галузі); проектний (пов'язаний із особливостями проекту); будівельної організації.

Ризик будівельної організації включає в себе діловий (зумовлений рівнем конкурентоспроможність організації, активністю і результативністю діяльності маркетингових служб), фінансовий (зумовлений можливістю оперативного реагування на зміни в фінансовій сфері) та виробничий (зумовлений зміною методів стратегічного, поточного та оперативного планування). З точки зору можливості управління вищевказаними ризиками можна поділити на дві групи: диверсифікаційні та недиверсифікаційні.

Всі виникаючі ризики в тій чи іншій мірі впливають на фінансові результати будівельного виробництва. Серед різномаїття причин виникнення додаткових витрат особливе місце займають: помилки при проектуванні, помилки в специфікації, поганий підбір кадрів, непередбачувані умови на будівельній площадці, затримка поставки устаткування, поставка дефектного устаткування, зупинка робіт, розірвання контракту.

Фактори, які спричиняють загальні і часткові ризики на будівництві, тягнуть за собою ризики втрати на будівельному виробництві. Головним наслідком виникнення ризикових ситуацій, при будівництві об'єктів, може бути затрата часу і засобів на їх зведення, і відповідно збільшення загальних фінансових затрат.

Особливе значення в ході аналізу ризиків в будівництві має виявлення виробничих ризиків, відтак це підкреслює *актуальніст*ь нашої статті.

При аналізі виробничого ризику варто звернути увагу на наступні стадії: створення моделі прогнозування і встановлення відношень релевантних змінних; відбір перемінних ризику; вірогідність розподілу і визначення обмежень можливих значень змінних; розташування ймовірностей по межі значень і аналіз результатів.

Аналіз ризиків дозволяє знизити ступінь впливу ризику на кінцеві результати. Зниження ступеня ризику здійснюється завдяки страхуванню ризику, аналізу впливу ризику, планування реагування на ризиковані події, реагування на ризиковані події, використання даних щодо ризиків.

Особливе значення має врахування фактору ризику при укладенні контракту, для цього використовуються наступні методи: вибір типу контракту, котрий дозволяє врахувати можливі цінові збої та резервування засобів на непередбачувані роботи й затрати. Обидва ці методи дозволяють будівельній організації зменшити виробничий ризик, який залежить від діяльності підприємства.

В теперішній час в кошторисній документації встановлюються резерви засобів на непередбачувані роботи і затрати в розмірі близько 3-5%, що рекомендується нормативними документами. Але, створені таким чином резерви не завжди покривають витрати, викликані виникненням ризикованих ситуацій. Саме тому при укладенні контрактів із замовником, будівельна організація повинна врахувати можливі ризики, пов'язані із зведенням конкретного об'єкту.

Вірогідність виробничого ризику можна дефінувати як сума відтворення значення кожного основного ризику (який був виявлений методом експертних оцінок) на вірогідність його виникнення: $P_r = a_1 \times p_1 + a_2 \times p_2 \ldots + a_n \times p_n$.

Зважаючи на таку вагомість ролі ризику у розвитку підприємства постає нагальне питання у правильності прогнозування вірогідних ризикових ситуацій. Відтак будь який інвестиційний проект, і власне будівельний, завжди несе в собі елементи новизни та невизначеності, що й визначає можливість виникнення ризикованих ситуацій. Задля уникнення значних втрат необхідно ретельно відслідковувати ризик і прогнозувати ситуації, котрі до нього призводять, а також допустимий рівень власне ризику.

Будівельній фірмі, як і продукції, яку вона виробляє, властиві певні життєві цикли існування на ринку. У відповідності до етапу життєвого циклу необхідно приймати рішення щодо подальшої інвестиційної діяльності, можливості прийняття того чи іншого проекту.

Рішення приймаються на основі аналізу матриці «ринок – продукт» (запропонованої Г.Стейнером) (див. Рис. 1).

Продукція / Ринок	Існуюча	Модифікована	Зовсім нова
Існуючий	Низький рівень (а)		Високий ризик (б)
Новий, але пов'язаний із існуючим			
Зовсім новий	Високий рівень(в)		Надзвичайно високий ризик (г)

Рис.1. Матриця «ринок – продукт»

Як уже зазначалось, згідно з оцінкою зарубіжних спеціалістів, рівень інвестиційного ризику у порівнянні із загальними ризиком фірми збільшується відповідно до перерахуванні категорій інвестицій: обов’язкові інвестиції; проекти зниження вартості товару; проекти виробничого розвитку; випуск нових товарів і освоєння нових ринків; проведення досліджень і розробок.

Це свідчить про те, що навіть в часи благополуччя фірма повинна враховувати цілі, які лежать в основі інвестиційного проекту, мінімальну норму прибутку і витікаючий звідси ризик.

На першій стадії життєвого циклу інвестиційного проекту можна скористатися наступним підходом: концепція удосконалення виробництва – відповідає елемент (*а)* вищенаведеної матриці. За умови, коли на ринку попит перевищує пропозицію, дана концепція реалізується шляхом збільшення об’ємів виробництва. Якщо пропозиція перевищує попит концепцію можна реалізувати шляхом собівартості завдяки збільшення виробництва. Концепція удосконалення товару – відповідає руху від елементу (*а)* до елемента (*б)* і застосовується в ситуації, коли пропозиція перевищує попит. Реалізується шляхом розробки товару з вищими експлуатаційними характеристиками, якістю, дизайном.

Концепція інтенсифікації комерційних зусиль відповідає напряму руху від елемента (а) до елемента (в) і застосовується в ситуації перевищення пропозиції над попитом. Реалізується дана концепція завдяки концентрації зусиль у сфері збуту.

Концепція маркетингу відповідає напряму руху по матрицю від елемента (а) до елемента (г) і застосовується в ситуації, коли пропозиція перевищує попит. В капітальному будівництві достатньо інерційної і, в певній мірі, консервативній системі, застосовуються три перших методи: удосконалення виробництва, інтенсифікація комерційних зусиль, удосконалення товару (будівельної продукції).

Рішення стратегічного характеру, прийняте на основі тої чи іншої концепції, не може гарантувати досягнення мети без будь яких відхилень, як згідно з планованою собівартістю, так і згідно з термінами його реалізації, що без сумніву, викликає необхідність корегування всього інвестиційно-будівельного проекту. Отже, вже на першій стадії життєвого циклу нового інвестиційного проекту в рішенні зароджується ризик вибору правильного напряму розвитку [1].

Рішення, прийняті на основі концепції удосконалення виробництва найменше ризиковані. Проте інвестиції в цьому випадку мінімальні. Проаналізувавши вітчизняний ринок будівельної продукції, варто зауважити, що нині він знаходиться в ситуації, коли пропозиція набагато перевищує попит. В силу інертності будівництва очікувати якихось перемін на цьому ринку найближчим часом не приходиться. Тому вибір рішення в даному випадку обмежується напрямом збільшення виробництва з одночасним зниженням собівартості продукції та послуг. У зв'язку з тим, що ріст цін на послуги (виконання робіт) і матеріально-технічні ресурси випереджає по темпам росту попиту на готову будівельну продукцію, зниження ціни на продукцію може бути зовсім незначним.

Відповідно, будівельні фірми зацікавлені тільки в зниженні витрат , але не ціни на готову будівельну продукцію. Діючи на традиційному ринку з традиційним товаром, будівельні фірми значно знижують можливий рівень ризику, і забезпечують собі достатньо високу стабільність.

Отже, врахування фактору ризику на підприємстві уможливлює уникнути небажаних ситуацій у розвитку фірми. Перспективою подальших досліджень вважаємо способи зниження ризиків в будівництві.

Література:

1. Управление строительными инвестиционными проектами: учебное пособие / Под общ.ред. В.М. Васильева / Издательство АВС. – М. – 1997. – 307с.
2. Hopkin P. Fundamentals of Risk Management. / Paul Hopkin. – London: Kogan-Page Edition. – 2012. – 440p.

Tyurina N.M.,
Cand. Sc., Professor
Karvatska N.S.,
Cand. Sc., Assoc. Prof.
Nazarchuk T.V.
Cand. Sc., Assoc. Prof.
Khmelnitsky National University, Khmelnitsky, Ukraine

BUDGETING AS A TOOL TURNAROUND MANAGEMENT FOR BUSINESS

Тюріна Н.М.
канд. екон. наук, проф.
Карвацка Н.С.
канд. екон. наук, доц.
Назарчук Т.В.
канд. екон. наук, доц.
Хмельницький національний університет, м. Хмельницький, Україна

БЮДЖЕТУВАННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ БІЗНЕСОМ

Features budgeting in crisis situations were identified. It was found that budgets can determine the precise business objectives and assess their achievement, using financial and non-financial indicators. They should provide sufficient liquidity business and motivation for achieving it. Need to use flexible planning in turnaround management was grounded in the article. Flexible planning will adjust the budget model for different ranges of business activity.

***Keywords**: turnaround management, budgeting, flexible planning*

Визначено особливості формування бюджетів в кризових умовах. Встановлено, що бюджети дозволяють визначити чіткі бізнес-цілі, проводити оцінку їх досягнення, використовуючи фінансові та нефінансові показники. Вони мають забезпечувати достатній запас ліквідності бізнесу та мотивацію

персоналу для досягнення запланованих цілей. Обґрунтовано необхідність використання гнучкого планування, що дозволить корегувати бюджетну модель для різних діапазонів ділової активності бізнесу
Ключові слова: *антикризове управління, бюджетування, гнучке планування*

Антикризове управління, як комплексна система впливу на ефективність діяльності бізнес-структур, стає невід'ємною складовою попередження виникнення кризового стану, підвищення прибутковості й конкурентоспроможності бізнесу та зумовлюється актуальними реаліями сьогодення, зокрема, поглибленням політичної і фінансово-економічної кризи в Україні. Надзвичайно актуальним для бізнесу постає завдання ефективного управління обмеженими фінансовими ресурсами, на основі науково обґрунтованих методів, з метою досягнення стратегічних цілей підприємства. Одним із таких методів, що дозволить оптимізувати грошові потоки, забезпечити раціональне управління позиковим капіталом та ефективне використання оборотного капіталу і, врешті решт, підвищити обґрунтованість антикризових управлінських рішень, на нашу думку, є бюджетування.

Різним аспектам оцінки кризового стану та основам антикризового управління присвячено наукові праці Е. Альтмана, В. Вінцента, Л. Брантона, І. Дональда, В. Бівера, А. Грязнової, Е. Уткіна, А. Градова, Е. Мінаева, В. Панагушіна, О. Виханського, І. Булєєва, Н. Брюховецької, А. Гальчинського, В. Геєца, Л. Лігоненко, Л. Ситник, О. Терещенко, А.М. Ткаченко, А. Чернявського та багатьох інших. Позитивно оцінюючи їх суттєвий внесок у вирішення багатьох теоретичних і практичних питань антикризового управління підприємствами, слід зазначити, що бюджетування не розглядається ними у тісному взаємозв'язку з антикризовим управлінням. Теоретичні і практичні аспекти використання бюджетування є об'єктом дослідженням таких вчених як: О. Артеменко, В.М. Андрієнко[3], Л.П. Дяченко[2], М.Д. Білик, О.Й. Косарев, О.Є. Кузьмін[1], Ю.Г. Лисенко [3], В.В. Лук'янова[6], О.Г. Мельник[1,4], С. Ковтун, С.В. Філиппова[7], А.В. Череп [5] та інших. Однак, потенціал бюджетування для кризових підприємств як об'єкт досліджень ними не розглядався.

Незважаючи на об'єктивний зв'язок бюджетування та антикризового управління зазначена проблема на сьогодні недостатньо вивчена. В той же час саме бюджетування в системі антикризових заходів може бути ключовим чинником у фінансовому оздоровлені підприємства. Застосування науково обґрунтованого підходу до формування бюджету як інструменту антикризового управління може мати позитивний вплив на попередження або подолання локальних і системних криз у бізнесі та дати сильний ефект у комплексі зі всіма заходами антикризового управління. Підтвердженням такої думки є результати проведеного соціологічного опитування керівників вітчизняних підприємств, представлені у [1,4], згідно яких, серед основних причин, що зумовили необхідність впровадження бюджетних систем чи їх елементів, є такі: 21,1% - значні фінансові втрати, 20,7% – криза неплатежів, 15,2% - низька фінансова дисципліна; 9,7% - загроза банкрутства; 4,5% - низький рівень ліквідності.

Економічна криза, в якій довготривало вимушений працювати український бізнес, змінює наші уявлення про нього та способи його ведення. З розвитком бізнесу одні інструменти управління ним дають кращий результат, інші тимчасово не використовуються в очікуванні посткризових умов. Особливістю управління в умовах кризи є те, що пошук шляхів виходу з екстремальних умов змушує практичний менеджмент випереджати теоретичні дослідження та використовувати такі інструменти управління, які не підкріплені науковими напрацюваннями. Так, серед практичних управлінських бізнес-технологій одне із провідних місць займає бюджетування зважаючи на те, що необхідною умовою виживання в кризових умовах є чітко сформульовані цілі та засоби їх досягнення. В протилежному випадку для вітчизняного бізнесу може бути єдиний вихід – санація або навіть ліквідація. Якщо у до кризовий період топ-менеджмент бізнесу у певній мірі міг скептично відноситись до наявності бюджету його розвитку, то у кризових умовах відношення до процесу бюджетування дещо змінюється. Так, бюджет перестає бути тільки засобом підрахунку планового прибутку для акціонерів компаній, він стає важливим засобом управління бізнесом і функція планування стає практично однією з ключових функцій менеджменту, що активно реалізується. Менеджмент бізнесу розуміє, що в умовах

невизначеності важливо мати чітко окреслені орієнтири для своєї діяльності і мотивацію праці, що безпосередньо залежать від результатів досягнення цілей, визначених у бюджеті.

Однак, розробка та виконання бюджетів – це складний процес, що потребує відповідних професійних компетентностей у менеджерів, щоб визначити роль бюджетування в ефективному управлінні підприємством; цілі та завдання бюджетного управління; вимоги до системи бюджетування (рис.1). Також необхідно знати типові помилки при створенні системи бюджетування; механізм бюджетного планування, необхідну інфраструктуру бюджетного процесу; як розробити концепцію системи бюджетування, виділити центри відповідальності і визначити склад основних бюджетів; методики та техніку формування зведеного та функціональних бюджетів. Окрім цього важливо практично вміти організувати процес бюджетування та створити відповідний координаційний центр; використовувати аналіз відхилень в управлінні бізнесом; створювати систему контролю виконання бюджетів та їх перегляду.

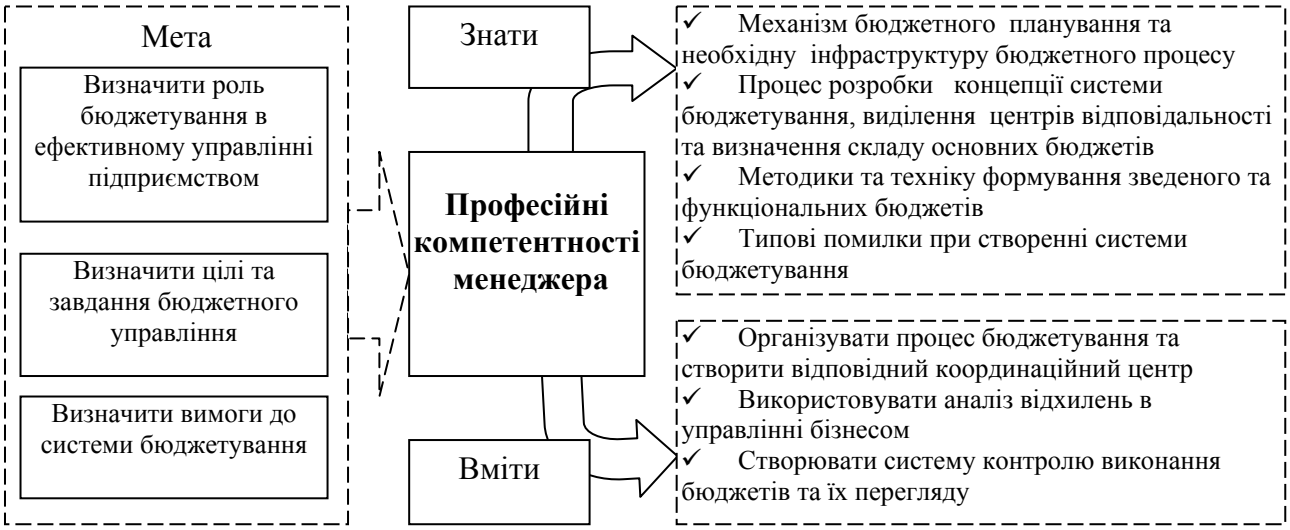

Рис.1. Сукупність професійних компетентностей менеджерів для формування системи бюджетування бізнесу

Розглянемо особливості процесу бюджетування бізнесу в кризових умовах. Вважається, що найбільш очевидним проявом та індикатором кризи на підприємстві є гостра нестача коштів. В той же час помилки в управлінні грошовим потоком можуть бути причиною кризи на підприємстві. Таким чином, управління грошовим потоком є ключовим інструментом менеджменту в умовах кризи і грошові потоки при бюджетуванні є домінуючим показником.

Особливу увагу необхідно приділити дебіторській і кредиторській заборгованостям, визначити їх оптимальне співвідношення та структуру, виробити чітку стратегічну лінію щодо залучення і використання позичкового капіталу, виявити кількісне співвідношення власного та залученого капіталу. Крім того, менеджери мають зробити все можливе для збільшення притоку і зменшення відтоку грошових ресурсів.

Терміни підготовки бюджету залежать від умов існування, розмірів та складності бізнесу. Традиційний бюджетний регламент на наступний рік – четвертий квартал поточного року. Однак, зважаючи на те, що в кризових умовах внутрішнє та зовнішнє бізнес-середовище швидко змінюється, потребує постійно перебудовувати бізнес-модель і адаптувати її до мінливих умов, бюджетні терміни можуть змінюватись, залежати від конкретних ситуацій та носити індивідуальний характер.

Постає питання які показники необхідно планувати у бюджеті, розробляючи його для бізнесу, що знаходиться у кризі, або працює в кризових умовах? Кожний власник має свою точку зору стосовно стратегічного розвитку власного бізнесу. Вірно побудований бюджет має відповідати стратегічним цілям і при його підготовці важливо враховувати ключові

показники, на яких він має базуватись. Звичайно, що пріоритетність залежить від ступеня розвитку бізнесу, рівня розвитку корпоративної культури та рівня менеджменту бізнес-компаній. Якщо у до кризовий період основна увага приділялась показникам чистого прибутку та вартості власного капіталу, то в кризових умовах пріоритети змінюються і концентруються на показниках ліквідності. Всі розуміють наскільки важливо в кризовій ситуації зберігати достатню ліквідність. Саме тому при складані бюджету найбільшу увагу необхідно приділяти розрахунку величини ліквідного грошового потоку. В умовах кризи програють не ті підприємства, що не мають прибутку, а ті, що не можуть розрахуватись з боргами і отримати ліквідний грошовий потік. А це без планування та контролю обсягу продаж досягнути неможливо.

Хоча показник чистого прибутку для власників бізнесу залишається дуже вагомим, в умовах кризи намагання збільшити його рівень може призвести до втрати клієнтів і навіть ринків збуту. Необхідно, враховуючи високу складову витрат у вітчизняному бізнесі, приділяти більше уваги у бюджеті контролю їх рівня, забезпечити позитивну динаміку зниження собівартості. Менш актуальними стає відслідковування значень показників ROI і ROE, тому що зменшувати терміни окупності інвестицій та збільшувати рентабельність власного капіталу є нелогічним за таких умов. Набагато важливішим має бути забезпечення виживання бізнесу у довгостроковій перспективі, ніж короткострокове збільшення прибутку в поточному періоді. Також для збереження бізнесу у таких умовах доцільним є інвестування в нього додаткових власних ресурсів.

Таким чином, фінансові директори (менеджери) бізнес-структур мають перейти до оцінки фінансових цілей своїх бюджетів виходячи з вимог антикризового управління. Проводити фінансову стратегію, що спрямована на «звуження» зобов'язань бізнесу та зменшення його активів. Також акцентувати увагу на розрахунок точки беззбитковості окремих продуктів або напрямів діяльності, що дозволить раціонально використовувати фінансові ресурси, надзвичайно дефіцитні під час кризи.

Важливо визначити загальну тенденцію для всіх видів бізнесу – зростання значення не фінансових показників результатів ведення бізнесу, що необхідно для розуміння і оцінки ефективності та динаміки його розвитку. Все це в умовах інфляційних коливань та нестабільності курсу національної валюти допомагає зрозуміти в якому напрямку рухається бізнес. Фінансовим директорам компаній необхідно акцентувати увагу на показниках розвитку бізнесу і переконати акціонерів та менеджерів на їх обговоренні, а потім, при прийнятті бюджету - зафіксувати їх в бюджетах як цільові орієнтири.

Однією з особливостей формування бюджету в умовах невизначеності є зменшення часового горизонту планування бізнес-діяльності. Оптимальним терміном планування для бюджету в сучасних реаліях є календарний рік. Це пояснюється тим, що сформувати бюджет компанії на більший термін та забезпечити необхідну для менеджменту точність в умовах кризи дуже проблематично, а якщо бюджету неможна вірити – управляти бізнесом не можливо.

Який підхід вибирати до складання бюджету? На жаль, ще продовжує використовуватись метод «планування від досягнутого», що в умовах постійної зміни кон'юнктури ринків дуже схоже на сумнівне планування «зі стелі». В такій ситуації важко виконати реальну оцінку ринку та оцінку майбутніх обсягів продажу і однаково погано – недооцінені чи переоцінені можливості. Використовуючи метод планування від досягнутого, бізнес як би консервує для себе внутрішню ситуацію , зберігає власні минулі тенденції, що можуть змінюватись в кризових умовах. Такий бізнес не може розраховувати на активне зростання і ,тим більше, претендувати на інноваційний підхід у власному розвитку, набагато більш доречно в цій ситуації є складання бюджету «з нуля» (у літературі ще називають "нуль-базис", бюджетне планування з " нульової бази", англ. ZBB – zero-based budgeting). Використовуючи такий метод планування топ-менеджери мають кожного разу обґрунтовувати акціонерам показники бюджету так, як би діяльність виконується вперше. Це дозволить не

просто вижити, але й укріпити свій стан, оскільки такий підхід базується на основі результатів маркетингової діяльності.

Забезпечувати формування адаптивних механізмів при розробленні бюджетів дозволяє метод гнучкого планування, що доцільно використовувати в мінливих умовах зовнішнього середовища . Існуюча система статичного планування в умовах невизначеності до кінця року значно знижує горизонт планування та його реальність. Система гнучкого планування дозволяє адаптувати бюджет до фактичних умов ведення бізнесу, завдяки розробленню декількох варіантів бюджету для різних діапазонів ділової активності бізнесу. Порівняння статичного та гнучкого бюджетного планування наведено у таблиці 1.

Таблиця 1

Відмінності статичного та гнучкого бюджетного планування

Ознаки відмінності	Метод планування	
	Статичний (фіксований, стабільний)	Гнучкий
Терміни бюджетування	Стійкі, на підприємстві прийнятий термін складання та контролю бюджетів	Скорочуються терміни, встановлюються в залежності від вимог кризових умов та переглядаються по мірі їх зміни
Нормативна база	Є постійні нормативи витрат та технологічні	Формуються варіанти нормативів: витрат та технологічних
Критерії оцінювання відхилень	Стійкі для достатньо тривалого періоду	Переглядаються допустимі відхилення, критерії для різних діапазонів ділової активності
Класифікація витрат	По елементна	Розподіл витрат на змінні та постійні
Обсяги реалізації	Одне значення	Декілька значень
Кількість варіантів бюджетів	Один варіант бюджету	Декілька різних варіантів (сценаріїв)

Практика показує, що необхідно складати бюджет за декількома сценаріями, ідеально, коли розробляються «оптимістичний», «песимістичний» та «найбільш ймовірний» бюджети. В результаті роботи над різними сценаріями менеджери оцінюють сильні та слабкі сторони бізнесу, більш реально оцінюють можливості розвитку бізнесу в умовах кризи.

Таким чином, бюджетування можна віднести до важливих та необхідних інструментів антикризового управління бізнесом. Визначено особливості формування бюджетів в кризових умовах. Встановлено, що бюджети дозволяють визначити чіткі бізнес-цілі та проводити оцінку їх досягнення, використовуючи фінансові та нефінансові показники. Вони мають забезпечувати достатній запас ліквідності бізнесу та мотивацію персоналу для досягнення запланованих цілей. Обґрунтовано необхідність використання гнучкого планування, що дозволить корегувати бюджетну модель бізнесу залежно від умов, що змінюються.

Література:

1. Бюджетування в системі управління організацією: теоретичні та прикладні засади: монографія / О. Є. Кузьмін, О. Г. Мельник; Національний ун-т "Львівська політехніка". - К. : Кондор, 2007. - 234 с
2. Бюджетування грошових коштів: сутність та роль в управлінні підприємствами: монографія /Л.П. Дядечко [и др.]. - Донецьк : ДонНУЕТ, 2008. - 251.
3. Бюджетування в економічних системах: монографія / Ю. Г. Лисенко [та ін.]; ред. Ю. Г. Лисенко, В. М. Андрієнко ; НАН України, НДІ проблем економічної динаміки. - Донецьк : Юго-Восток, 2009. - 360 с.
4. Формування системи бюджетування та збалансованої системи індикаторів діяльності підприємства: теоретичні засади та методичні положення: монографія / Мельник О.Г.; Держ. фонд фундамент. дослідж., Нац. ун-т "Львів. політехніка". - Л. : Укрпол, 2008. - 238 с.
5. Бюджетування як інструмент забезпечення життєдіяльності підприємства: монографія / [Матюха О. В. та ін.]; за ред. д-ра екон. наук, проф. А.В. Череп; ДВНЗ "Запоріз. нац. ун-т" МОН України, 2011. - 220 с.
6. Бюджетування витрат операційної діяльності: монографія / Лук'янова В. В., Яковенко О. В. - Хмельницький : ХНУ, 2011. - 225 с.
7. Бюджетування як механізм управління розвитком машинобудівного підприємства: монографія / С. В. Філиппова, М. О. Ананська; Одес. нац. політехн. ун-т. - Луганськ : Ноулідж, 2013. - 206 с.

Yakubiv V. M.
Doctor of Economics, Professor
Hurmak N. D.
Postgraduate
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ukraine

COOPERATIVE COMPONENT OF AGRICULTURAL ENTERPRISES' INTERMEDIARY ACTIVITY: CURRENT STATUS, DEVELOPMENT TRENDS AND NECESSITY OF USING

Якубів В. М.
д. е. н., професор
Гурмак Н. Д.
аспірант
Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника, Україна

КООПЕРАТИВНА СКЛАДОВА В СИСТЕМІ ПОСЕРЕДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ АГРОПІДПРИЄМСТВ: СУЧАСНИЙ СТАН, ТЕНДЕНЦІЇ І НЕОБХІДНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ

The article says about the current conditions and development trends of small farms and agricultural enterprises' cooperation in Ukraine. The analysis of restraining factors of cooperative movement development was conducted. The essence and necessity of cooperation element in the system of agricultural enterprises' intermediary activity was justified.

Keywords: *intermediary activity, cooperation, agro-formations*

В статті розглянуто сучасний стан та тенденції розвитку кооперації малих фермерських господарств та агропідприємств України. Проведено аналіз стримуючих факторів розвитку кооперативного руху. Обґрунтовано сутність та необхідність елементу кооперації в системі посередницької діяльності сільськогосподарських підприємств.

Ключові слова: *посередницька діяльність, кооперація, агроформування*

Система посередницької діяльності сільськогосподарських підприємств включає елемент кооперації. Потреба кооперативної складової випливає з самої сутності посередництва як діяльності, яка здійснюється проміжними структурами що виступають не основними виробниками продукції, а лише сприяють її реалізації, надаючи допоміжні та супутні послуги підприємствам-виробникам. В свою чергу, зміст кооперації полягає в здійсненні спільної підприємницької діяльності, розподілу функцій, ресурсів і обладнання з метою зменшення витрат та максимізації прибутку. Найактивніше кооперація розвивалась в Україні в період належності її до Радянського Союзу, але після його розпаду розвиток кооперативних об'єднань був зупинений і така форма ведення господарської діяльності припинила позитивну тенденцію. На даний час діяльність кооперативних об'єднань регулюється Законом «Про кооперацію» від 11 листопада 2004 року. В згаданому вище законодавчому акті кооперація визначається як «система кооперативних організацій, створених з метою задоволення економічних, соціальних та інших потреб своїх членів» [1]. О. Крисальний зазначає, що «розвиток сільськогосподарської кооперації спрямовується на виконання двох основних функцій – економічної і соціальної. В умовах ринкової економіки кооперація виступає єдиним, досить ефективним засобом захисту дрібних сільськогосподарських товаровиробників від монопольних об'єднань, які прагнуть розширити і контролювати через монополізацію ринків збуту сферу виробництва» [2,с. 206].

Своєрідним гальмом в розвитку кооперативного руху в Україні виступає недосконалість законодавчого регулювання й державної підтримки малому сільськогосподарському бізнесу. Звичайно, існує також психологічний бар'єр, який зумовлений негативними асоціаціями українського населення з примусовою кооперацією та колективізацією за часів Радянського Союзу. Тобто, можна вважати, що дана проблема є двосторонньою – як з боку сільських громад, фермерських господарств та підприємств, так і зі сторони держави. Додатковою перешкодою в ефективному розвитку аграрної кооперації

виступає перенасиченість ринку агропродукції посередниками і монопольне середовище утворене великими агрохолдингами. Важливим моментом є також недостатня поінформованість підприємств та фермерських господарств щодо переваг та можливостей кооперації, міжнародних програм підтримки кооперативного руху, недостатня розвиненість ринкової інфраструктури, яка безумовно впливає на розвиток кооперації і доступ селян та малих підприємницьких агроформувань до ринку. Саме перелічені чинники зумовили так званий період стагнації кооперативного руху в Україні. В той же час світові тенденції розвитку економіки та ведення сільського господарства в розвинених країнах світу вимагають тісної інтеграції, кооперування, співпраці та використання інформаційних технологій, які відіграють чи не найважливішу роль для системи співпраці в ланцюзі постачальники-виробники-посередники-споживачі. Поряд з цим, кооперація повинна стимулюватись державними програмами розвитку і підтримки сільських територій, рішеннями районних, селищних та сільських рад, самими фермерами, які прагнуть досягнути вищого рівня конкуренції, зменшити рівень витрат й вийти на ринки внутрішні, а в перспективі на зовнішні. Але кооперація може використовуватись як і малими аграрними структурами (фермерськими господарствами), так і сільськогосподарськими підприємствами – в тій сфері, яка може бути ефективнішою й мінімізує ризики і витрати в умовах використання кооперативної складової з іншими агроформуваннями.

Кооперація в системі посередницької діяльності може застосовуватись щодо маркетингової, збутової та логістичної діяльності. Адже часто невеликим підприємствам економічно не вигідно утворювати власний відокремлений відділ маркетингу, будувати власні овочесховища чи елеватори (що є достатньо високовартісною інвестицією), придбавати власний транспорт. Але це не означає що таке підприємство чи фермерське господарство не потребує в проведенні маркетингових досліджень, налагоджені та пошуку ефективних каналів збуту продукції, виходу на міжнародні ринки, побудові оптимальної логістичної системи з мінімізацією витрат на транспортування, пакування і складування. Тому використання кооперативної складової для реалізації завдань логістичного, збутового та маркетингового характеру може бути ефективним рішенням, яке б допомогло сільськогосподарським підприємствам зменшити контроль з боку посередницьких структур, які на даний час утримують основну частку сільськогосподарського ринку і в більшості випадків визначають ціновий рівень аграрної продукції.

Узагальнено, кооперація поділяється на кілька типів, які визначаються законодавчими актами та науковою літературою. Закон України «Про кооперацію» виокремлює такі види кооперації, як виробничу, обслуговуючу та споживчу [1]. В науковій літературі кооперацію сільськогосподарських підприємств поділяють, групуючи за функціональним наповненням. До прикладу, сільськогосподарські кооперативи можна розподіляти за такими групами:

1. Кооперативи що займаються заготівлею, переробкою і збутом;
2. Кооперативи з оптової закупівлі засобів виробництва (постачальницькі кооперативи);
3. Кооперативи у вигляді кредитних, касово-обслуговуючих кооперативів та іпотечних товариств;
4. Кооперативи з виробничого обслуговування;
5. Консультаційно-інформаційні кооперативи [3].

Наведений вище поділ здійснено за функціональним принципом – тобто характером діяльності й послуг, які надіються кооперативами з метою підвищення ефективності, мінімізації витрат та спрощенням виходу на внутрішні та зовнішні ринки для учасників об’єднання. Кооперативи утворюються в більшості за територіальним або виробничим принципом. Відмінність кооперації в системі посередницької діяльності від кооперації територіальної чи виробничої полягає в виокремленні конкретної сфери діяльності яка потребує кооперативної складової, з врахуванням як територіального, так і виробничого принципу. Якщо це кооперація в сфері логістики – то, безумовно, дуже важливим буде територіальний фактор. Кооперація в сфері формування ефективних каналів збуту – важлива виробнича складова. Не має обмежень територіальних та виробничих саме маркетингова

кооперація, яка полягає в формуванні спільного маркетингового центру, який виконуватиме обробку, збір, аналіз маркетингової інформації, яка забезпечує розробку оптимального плану дій на ринку (новому чи освоєному), використання нових рішень в сфері збуту продукції, цінової політики, співпраці з постачальниками, формуванні клієнтської бази і, відповідно, проведення глибинного та комплексного маркетингового дослідження. Кооперація маркетингова може будуватись на основі утворення спільних дослідницьких центрів на базі наукових та освітніх закладів. Такі маркетингові центри в подальшому можуть виконувати функції не лише дослідницького характеру в сфері маркетингу, але й проводити семінари, навчання, конференції, консультаційну підтримку персоналу, надавати послуги аутсорсингу, що б сприяло підвищенню ефективності загальногосподарської діяльності агропідприємств.

Перевагою використання кооперації в системі посередницької діяльності сільськогосподарських підприємств є утворення єдиних центрів збуту сільськогосподарської продукції; розширення доступу до агроринку як внутрішнього, так і зовнішнього; можливість диференціації функцій зі зростанням ефективності, за рахунок зменшення витрат на збут та орієнтація на підвищення якості товарів (внаслідок передачі функцій маркетингу, логістики та збуту до повноважень кооперативу); усунення великої кількості посередників з ринку; організація й пошук нових каналів збуту; формування партій, пакування, складування і організація транспортних перевезень; можливість об'єднання різних форм та розмірів підприємств, в тому числі малих фермерських господарств. Виходячи з перелічених переваг, можна вважати, що саме завдяки елементу кооперації система посередницької діяльності агроформувань отримала таке визначення – адже, утворенням такої форми функціональної кооперації, агропідприємства переймають функції посередників, завдяки чому усувають їхній монопольний вплив на агроринку.

М. П. Дубина вважає, що «кооперативна форма господарювання повинна зайняти важливе місце в піднесенні національної економіки, бо в умовах конкуренції більшість сільськогосподарських товаровиробників самостійно не в змозі протистояти посередницькому бізнесу» [2, с. 208].Схематично елемент кооперації в системі посередницької діяльності агроформувань відображено на рис. 1.

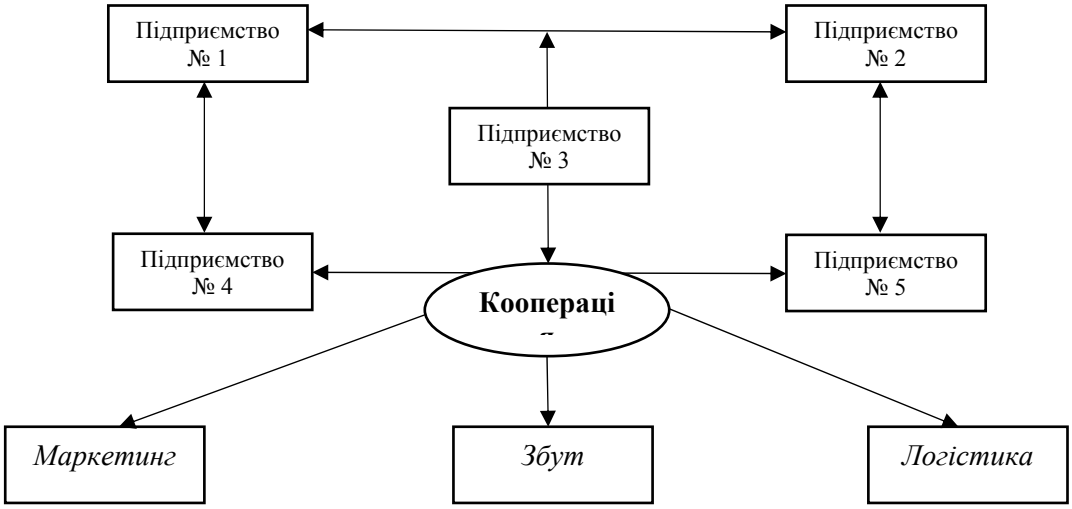

Рис. 1. Кооперативна складова системи посередницької діяльності агропідприємств

**Джерело: розроблено автором*

Відповідно до зображеної схеми (рис. 1), система посередницької діяльності виявляється через кооперативну складову в сфері логістики, збуту і маркетингу. Тобто, підприємства повністю, або частково кооперуються для виконання функцій посередницького характеру. Повна кооперація системи посередницької діяльності полягає в охопленні кооперативом всіх функцій, які відповідають за ефективну реалізацію продукції на ринку, її транспортування й проведення маркетингових досліджень. Часткова кооперація передбачає кооперативну складову відносно якогось одного елементу системи посередницької діяльності, який є економічно невигідний для виконання агропідприємством самостійно.

Кооперація сільськогосподарських підприємств є сучасною потребою для подальшого розвитку вітчизняної агросфери. При наявності високого потенціалу розвитку сільського господарства країни, значної ресурсної бази, вигідного територіального розміщення, сприятливих кліматичних умов, які є одним з визначальних факторів, що забезпечують ефективне функціонування агроформувань – розвиток сільського господарства України перебуває на етапі стагнації і не характеризується ознаками прогресивної та активної розбудови. В такій же ситуації регресу перебуває кооперативний рух, про що свідчать дані 2014-2015 рр., коли замість збільшення кількості обслуговуючих кооперативів статистика відображає їхнє скорочення. «Так, за даними Міністерства аграрної політики та продовольства, з першого квітня 2014 року до першого січня 2015 року кількість зареєстрованих обслуговуючих кооперативів навіть скоротилась з 1027 до 1022, а кількість діючих – з 666 до 613 або на вісім відсотків» [4].

На думку М. Павличенка такі негативні тенденції базуються на ряді факторів, що впливають на розвиток кооперації в Україні. До таких негативних впливів автор відносить:

1. Недостатність фінансування
2. Ефективність кооперативу залежить від кількості учасників, яка повинна бути не менше 50 фермерських господарств чи підприємств. За підрахунками автора – менша кількість буде економічно не доцільною.
3. Недобросовісна конкуренція та недостатній контроль агроринку з боку держави [4].

Натомість науковці Х. М. Притула та Ю. Р. Злидник вважають що саме кооперацiє є джерелом зниження ризиків, які зараз існують на агроринку. До числа ризиків вчені відносять природно-кліматичні, інфраструктурні та фінансові [5, с. 292].В той же час, на думку авторів саме кооперація розширює для агроформувань доступ до кредитних і страхових ресурсів, відкриває нові ринки збуту, здешевлює використання матеріально-технічних засобів виробництва й приваблює інвестиційні ресурси, завдяки відомості, масштабності, підвищенні рівня впливу на державу з боку кооперативу, на відміну від одноосібного фермерського господарства чи малого сільськогосподарського підприємства [5, с. 294-295].

В цілому, кооперація активно використовується високорозвиненими країнами світу як інструмент підвищення ефективності, соціалізації, зростання конкурентоспроможності аграрного бізнесу. Особливо розвинений кооперативний рух в таких країнах, як Фінляндія, Данія, Норвегія, Швеція, Ісландія, Франція і Німеччина. В названих країнах понад 80 % агропідприємств об’єднані в кооперативи, які контролюють більшу частину аграрного ринку, мають налагоджену систему збуту продукції та співпрацюють з банківськими, страховими і державними структурами. Така статистика свідчить про високу ефективність кооперації, яка навіть при частковому функціональному використанні в системі посередницької діяльності може стати рушієм розвитку агроформувань й забезпечити високий рівень конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції.

Література:

1. ЗУ «Про сільськогосподарську кооперацію» від 11.11.2004 // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2004, N 5, ст.35.
2. Дубина М. П. Значення сільськогосподарської кооперації в аграрному секторі економіки / М. П. Дубина. Джерело: [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/chem_biol/nvnltu/21_8/204_Dub.pdf.
3. Кооперування та агропромислова інтеграція фермерського виробництва / Джерело: [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://agroua.net/economics/documents/category-97/doc-116/.
4. Павличенко М. Молочарська кооперація: бути чи ні? Або про доступ до фінансів та інші стримуючі фактори / М. Павличенко. Джерело: [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://maydan.drohobych.net/?p=33132.
5. Притула Х. М. Кооперація як спосіб мінімізації ризиків в сільському господарстві / Х. М. Притула, Ю. Р. Злидник. Джерело: [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://ir.znau.edu.ua/bitstream/123456789/1720/1/Cooperative_marketing_291-296.pdf

4. PRODUCTIVE FORCES DEVELOPMENT AND REGIONAL ECONOMY

Anderson N.V.
Ph.D., Kandidat of Economic Sciences PhD, Associate Professor
Skoryk N.L.
Ph.D., Kandidat of Economic Sciences PhD
Institute of Market Problems and Economic-Ecological Studies, Ukrainian Academy of Sciences (Odessa, Ukraine)

SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT IN THE INTEGRATION OF INTERSTATE

Андерсон Н.В.
кандидат экономических наук
Скорик Н.Л.
кандидат экономических наук
Институт проблем рынка и экономико-экологических исследований НАН Украины, Украина

СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ В УСЛОВИЯХ МЕЖГОСУДАРСТВЕННОЙ ИНТЕГРАЦИИ

The article discusses various approaches to the analysis and evaluation of regional competitiveness (competitiveness of the territory) in the context of understanding the synergistic ratio of the categories "Regional Competitiveness" and "regional development".

***Keywords**: socio-economic, inter-state integration policy, competitiveness, geotriony.*

В статье рассмотрены различные подходы к анализу и оценке региональной конкурентоспособности (конкурентоспособности территории) в контексте синергетического понимания соотношения категорий «региональная конкурентоспособность» и «региональное развитие».

***Ключевые слова:** социально-экономическое, межгосударственная интеграция, политика, конкурентоспособность, геотрионы.*

В качестве возможных подходов к анализу и оценке региональной конкурентоспособности приграничных регионов и территорий автором предложены следующие: подход на основе теории регионального воспроизводства, концепций цепочек приращения стоимости, регионального капитала и капитализации территории; подход на основе категорий человеческого капитала, демографического потенциала, уровня социально-экономического развития территории, уровня и качества жизни населения региона; подход на основе теории биорегионализма, концепции устойчивого (эколого-сбалансированного) развития, понятий природно-ресурсного и экологического потенциала территории; комплексный подход на основе концепции «экогеотрионов», позволяющий оценить степень сбалансированности трех основных составляющих региональной конкурентоспособности (экономической, социальной и экологической).

Каждый из этих подходов связан с различной трактовкой понятия региональной конкурентоспособности (конкурентоспособности территории) и различными видами «активов» территории, рассматриваемых в качестве источников и ресурсов ее повышения.

В рамках первого подхода под конкурентоспособностью региона понимается совокупная конкурентоспособность всех его хозяйствующих субъектов, что в терминах теории регионального воспроизводства может быть выражено следующим образом: базовым условием экономического роста и повышения конкурентоспособности экономического субъекта (равно как и территориального субъекта – региона) является условие расширенного воспроизводства капитала. Применительно к территориальному субъекту это означает встраивание во внешние системы (логистику) движения капитала в результате создания таких условий, при которых на территории было бы выгодно размещать определенные виды экономического капитала (экономические активы). Именно на этом основана конкурентоспособность территории – на ее способности привлекать капитал. При этом для повышения региональной конкурентоспособности необходимым условием является не только встраивание в существующие внешние системы движения капитала, но и генерация

на их основе в регионе собственных цепочек приращения стоимости. Таким образом, в рамках данного подхода в основу оценки конкурентоспособности региона положена степень (коэффициент) вовлечения экономических активов территории в цепочки приращения стоимости. Чем выше данный показатель, тем большая часть цепочки создания стоимости сконцентрирована в регионе, больше денежных потоков генерируется в его пределах, и тем выше уровень его конкурентоспособности.

Применительно к приграничным регионам и территориям, участвующим в процессе межгосударственной интеграции, указанный выше подход требует корректировки в связи с необходимостью учета интеграционного эффекта. Автором предложено выделять следующие части цепочки приращения стоимости, генерированной единичным экономическим активом приграничного региона: 1) полностью находящиеся в пределах данного приграничного региона; 2) находящиеся в пределах приграничного региона соседнего государства, с которым данный регион имеет тесные интеграционные отношения (микроинтеграция); 3) находящиеся в других регионах и государствах, участвующих в интеграционном процессе (макроинтеграция); 4) находящиеся в государствах и регионах, с которыми данный регион не имеет интеграционных отношений.

В рамках второго подхода, под региональной конкурентоспособностью предложено рассматривать способность региона максимально полно удовлетворять весь спектр потребностей человека. При этом конкурентные преимущества территории будут определяться не столько уровнем развития материального производства, сколько результатами ее позиционирования в качестве объекта применения человеком своего интеллектуального, финансового и инновационного потенциала, места удовлетворения потребностей в общественных благах, в отдыхе, развлечении, как места ведения некоммерческой деятельности. Такое изменение в восприятии экономической роли и функций территории является результатом перехода от индустриального общества к постиндустриальному, от эпохи массового производства к эпохе массового спроса и, далее – к эпохе индивидуализации спроса. Методологической основой анализа и оценки региональной конкурентоспособности в такой социально-ориентированной интерпретации являются категории социальных и культурных активов территории.

К социальным активам территории относится население региона в различных аспектах его рассмотрения (с точки зрения половозрастного состава и демографических условий его воспроизводства, уровня квалификации трудовых ресурсов, трудовой мобильности населения (миграционной активности), предпринимательской и деловой активности, реализуемых социальных отношений и т.д.). Основное назначение данного актива – обеспечивать условия для проживания и ведения экономической деятельности на территории с целью расширенного воспроизводства и улучшение качества трудовых ресурсов, качества и уровня жизни населения.

Категория культурных активов территории наиболее сложна и ее оценка может быть произведена только через инкорпорирование культурных активов (т.е. через обретение конкретного носителя, защищенного юридическим статусом) в реальные оцениваемые виды капитала и материальные объекты, ценность которых может быть выражена через их стоимость. Ценность и степень вовлеченности культурных активов территории в хозяйственный оборот зависит от истории заселения и освоения территории, исторически присущих типов хозяйствования и предпринимательской (деловой) культуры, от преобладающих социальных институтов и форм их взаимоотношений.

Социальные и культурные активы часто оказываются главными факторами, определяющими конкурентоспособность приграничных регионов и территорий в условиях межгосударственной интеграции, так как изменение статуса государственной границы вызывает существенные перемены в демографическом, экономическом и социальном поведении населения этих регионов и территорий.

Для оценки и мониторинга конкурентоспособности приграничных регионов и территорий в рамках второго подхода предложено использовать систему показателей, включающую различные оценочные коэффициенты и индексы демографического потенциала, уровня социально-экономического развития территории, уровня и качества жизни населения приграничных регионов и территорий (в т.ч. региональный индекс человеческого развития).

В рамках третьего подхода, конкурентоспособность территории предлагается рассматривать в контексте теории биорегионализма и устойчивого (эколого-сбалансированного) развития, при котором больше внимания уделяется биологическим (а не экономическим и социокультурным) системам, которые являются источником физического существования населения. В основе такого эколого-ориентированного понимания региональной конкурентоспособности должно лежать понятие «биорегиона» - территории, сформированной определенными условиями природного ландшафта (экосистемы), которая может быть в значительной мере самодостаточной в плане для обеспечения проживающей там общности людей всеми необходимыми ресурсами. При этом биорегион определяется не только как природная структура, но и как некая сфера общественного сознания о месте и совокупности принципов, согласно которым следует жить людям на данном месте. Таким образом, биорегионализм можно определить как принцип согласования экономики, культуры, образования и системы управления некоторой территориальной общности с экологическим потенциалом данного региона. В этом случае именно природные экосистемы должны определять тип культурного поведения, технологии и традиции, обусловливающие конкурентные преимущества территории.

В качестве методологической основы анализа и оценки региональной конкурентоспособности в такой ее эколого-ориентированной интерпретации автором предложено рассматривать категорию активов устойчивого (эколого-сбалансированного) развития территории. По нашему мнению, к этим активам должны быть отнесены: все объекты природоохранного фонда территории и ресурсы ее биоразнообразия, существующие традиционные виды природопользования вместе со сложившимися типами экологического поведения местного населения, экологический потенциал и экологическая культура населения территории.

Применительно к приграничным регионам и территориям такой подход имеет объективные основания, так как государственные границы очень часто проходят по природным рубежам, которые одновременно являются границами соседних природных экосистем, геоэкологически тесно связанных между собой и, как правило, имеющих природоохранный статус. В процессе межгосударственной интеграции, конкурентные свойства таких территорий могут быть существенно повышены, благодаря их включению в различные транснациональные природоохранные структуры (например, в форме экоеврорегионов).

Четвертый, комплексный подход к анализу и оценке конкурентоспособности приграничных регионов и территорий позволяет оценить степень сбалансированности трех рассмотренных выше подходов на основе синергетического понимания соотношения категорий «региональная конкурентоспособность» и «региональное развитие». Для этих целей была использована концепция «экогеотрионов» - моделей регионального развития, представляющих регион (территорию) в виде отношений трех основных компонентов (составляющих): хозяйства (экономическая составляющая), населения (социальная составляющая) и природы (экологическая составляющая).

Рассчитав простейшие количественные соотношения между основными компонентами экогеотрионов приграничных регионов, автор провел их типологизацию по проблемам социально-экономического и экологического развития, и выявить конкурентные преимущества и недостатки. Для уточнения полученной типологии, для каждого проблемного компонента экогеотриона выполняется отдельная типологизация на базе системы показателей, относящихся к этому компоненту.

Литература:

1. Андерсон Н.В., Скорик Н.Л. Конкурентоспособность приграничних регионов Украины в условиях Евроинтеграции: монография / Н.В. Андерсон, Н.Л. Скорик. – Одесса: ТЕС, 2014. – 228 с.

Borodina O.M.
Candidate of Economic Sciences, Assistant Professor
International University of business and Law, Ukraine

CONCEPTUAL FOUNDATIONS OF MODERN INTER-RELATIONSHIP MODEL

Бородіна О.М.
к.е.н., доцент
Міжнародний університет бізнесу і права

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ СУЧАСНОЇ МОДЕЛІ МІЖРЕГІОНАЛЬНИХ ВЗАЄМОВІДНОСИН

This article analyzes some theoretical and methodological foundations of inter-regional cooperation. Highlight practical advice on the formation of modern model of mutually beneficial regional cooperation of national regions. It is determined that the relationship between the regions require the application of the principles of mutual benefit, where the interests of each party in the relationship will be equally significant and important.
Keywords: *integration and inter-regional cooperation, regional policy*

Статтю присвячено аналізу окремих теоретичних і методологічних основ міжрегіональної взаємодії. Виділено практичні рекомендації щодо формування сучасної моделі взаємовигідної міжрегіональної співпраці національних регіонів. Визначено, що взаємовідносини між регіонами потребують застосування принципів взаємовигідності, де інтереси кожного учасника взаємовідносин будуть однаково суттєвими і важливими.
Ключевые слова: *інтеграція, міжрегіональна взаємодія, регіональна політика*

Соціально-економічний розвиток будь-якого регіону держави значною мірою залежить від організаційної моделі міжрегіональних взаємовідносин, поєднанні міжрегіональних інтересів, регіональних влад і адміністрацій, суспільства, товаровиробників та інвесторів, рівня розвитку процесів інтеграції як всередині регіону, так і в державі в цілому.

Взаємовідносини між регіонами необхідно регулювати і будувати на принципах взаємовигідності, де інтереси кожного учасника взаємовідносин є однаково суттєвими і важливими. Оскільки ці інтереси становлять собою певну запоруку соціально-економічного розвитку і всієї держави, то проблема полягає у тому, щоб гармонійно їх поєднати. А це означає, що нині однією з головних функцій державної влади є ефективне регулювання економіки регіонів з врахуванням особливостей в регіонах різних типів та специфіку їх розвитку.

Взаємодія загальнодержавних і регіональних влад і адміністрацій, яка базується на взаємовигідних міжрегіональних економічних відносинах, безперечно забезпечить ефективне функціонування регіональних економік у системі державної національної економіки.

Міжрегіональні взаємовідносини, як об’єкт дослідження, відображені у багатьох працях вітчизняних вчених та зарубіжних вчених. Незважаючи на наявність багатьох досліджень з даної тематики, слід відзначити що деякі питання потребують уточнення та подальшого дослідження щодо форм міжрегіональної взаємодії та формування сучасної моделі взаємовигідної міжрегіональної співпраці національних регіонів.

Мета статті полягає в аналізі окремих теоретичних і методологічних основ міжрегіональної взаємодії з метою надати практичні рекомендації щодо формування сучасної моделі взаємовигідної міжрегіональної співпраці, що сприятиме стабілізації регіонів і переходу їх до сталого розвитку.

У зв’язку з трансформацією економічних відносин постало завдання розробки нового механізму управління регіональним розвитком.

Створення такого механізму повинно базуватись на теоретичних засадах розміщення продуктивних сил та провідних принципах регіональної економічної політики; на вивченні законів суспільного відтворення та їх прояву на регіональному рівні. Відтворювальний підхід до управління соціально-економічним розвитком регіону викликає необхідність

встановлення взаємозв'язків та взаємозалежностей між усіма елементами регіональної системи, що забезпечують ефективний розвиток регіональної економіки і зростання добробуту населення [5, с. 127].

Специфічні умови регіону, такі як наявність природних умов і ресурсів, виробничий потенціал галузі, екологічні імперативи тощо, впливають на місце кожного регіону в національному господарстві. Але не завжди інструменти регіональної політики держави сприяють сталому розвитку економіки регіону. Тому виникає необхідність регіонального саморегулювання і безпосередньо у різних формах міжрегіональних взаємовідносин. Взаємовідносини регіонів на принципах взаємовигідності безперечно сприятимуть розвитку потенціалу конкретних економік регіонів. При цьому досить часто формуються певні форми регіональної інтеграції, які можуть мати важливе значення в перспективі для всієї держави. Адже інтеграційні процеси в економіці регіонів виступають як тенденція у вигляді сучасної форми поглиблення і розширення територіального поділу праці, розвитку виробничої і науково-технічної кооперації регіонів, їх господарських, торгових, фінансових та інших зв'язків. Однак експертні оцінки науковців свідчать, що рівень міжрегіональної інтеграції ще низький і становить всього 20-25 % у кінцевому споживанні [4, с. 94].

Міжрегіональне співробітництво може здійснюватися у різних формах, за участю та без участі органів влади і самоврядування. В обох випадках на органи влади та самоврядування покладається завдання створити як відповідне інституційне забезпечення, так і сприятливі економічні умови щодо знаходження контрагентів, просування товарів на внутрішній ринок, здійснення інформаційної та консультаційної підтримки виробничої, маркетингової, інвестиційної діяльності підприємств, координація регіональних проектів.

Світовий досвід однозначно показує, що до дуже негативних наслідків призводить жорстко централізована модель територіального устрою та управління. Вона просто гальмує повноцінний розвиток місцевого господарства, не даючи розв'язувати соціальні проблеми регіонів. Звідси й виникає необхідність проводити регіональну соціально-економічну політику, стратегічною метою якої має бути істотне підвищення життєвого рівня населення всіх регіонів країни на основі якісного поліпшення використання їх ресурсного потенціалу, принципово нових підходів до розвитку продуктивних сил, докорінного поліпшення екологічної обстановки [1, с. 325]. Досягнення цієї мети неможливе без реалізації двох її вирішальних напрямків. Незважаючи ні на які регіональні особливості та відмінності в рівнях соціально-економічного розвитку регіонів, держава, по-перше, покликана забезпечувати міжрегіональну єдність відтворювальних макроекономічних процесів. У цьому полягає основне призначення її регіональної соціально-економічної політики. По-друге, вона має створити економічні інтереси в активній соціально-економічній діяльності регіонів, домагаючись забезпечити стратегічну мету розвитку, структурного і якісного оновлення господарства.

Розробити і реалізувати таку модель міжрегіонального розвитку дуже складно. Адже тут необхідні не фіктивні, а реальні кроки по розвитку, з одного боку, інтеграційних процесів між регіонами країни (так звані зв'язки по горизонталі за рахунок поглиблення і розвитку спеціалізації та кооперування регіонів), а з другого, – кроки по впорядкуванню, систематизації та поглибленню вертикальних зв'язків, тобто зв'язків самої держави з регіонами на основі вдосконалення інвестиційної, науково-технічної, бюджетної, податкової, фінансової та зовнішньоекономічної політики [2, с. 467]. Ще складність полягає і в неопрацьованості, а часом і просто у відсутності законодавчого механізму регулювання як інтеграційних процесів між регіонами, так і взаємовідносин їх з самою державою.

Але було б недостатньо обмежитися сказаним, говорячи про цілі регіональної соціально-економічної політики. Адже коли розуміти під регіоном економічний район, який виділяється всередині країни своєю спеціалізацією та структурою господарства, природними і трудовими ресурсами, соціальними та економічними особливостями, то необхідно вести мову й про розробку і реалізацію регіональних моделей відтворювальних процесів.

Найпростіше за одним махом зламати регіональні пріоритети, які вже склалися і виправдали себе, і нічого в кінцевому підсумку не добитися. Зовсім інша справа – у нерозривному зв'язку з вибраними пріоритетами розвивати та поглиблювати територіальний поділ праці, добиватися комплексного використання ресурсного потенціалу територій, розвивати сучасну інфраструктуру та місцеві ринки капіталу, робочої сили, цінних паперів, нових технологій тощо. Увесь сенс справді наукової та ефективної регіональної соціально-економічної політики якраз і полягає в тому, щоб органічно пов'язати загальнонаціональну модель міжрегіонального розвитку та територіальні моделі відтворювальних процесів, властивих певній території.

Що ж до способів і методів пов'язання цих двох типів стратегічних моделей розвитку, то до їх числа слід віднести: розробку стимулюючих (а не фіскальних) держбюджету і регіональних бюджетів усіх рівнів, використання балансових методів планування та прогнозування і особливо зведених балансів як національної економіки в цілому, так і економічних районів; розробку й застосування довгочасних і стабільних нормативів економічного розвитку, в тому числі й тих, які належать до інвестиційної діяльності як у національному, так і в регіональних аспектах.

Сучасна теорія міжрегіональних економічних взаємодій включає в себе та інтегрує окремі теорії розміщення виробництва і виробничих факторів, міжрегіональних економічних зв'язків, розподільчих відносин. Вона є основою теорії загальної економічної рівноваги [6, с. 35].

Економічна рівновага у багаторегіональній системі допускає багато модифікацій. Наприклад, якщо кожний регіон знаходить оптимальне рішення, виходячи з інтересів населення, що там проживає, то при таких у мовах загального ринку (цінах обміну, тарифах, податках тощо) поєднання регіональних рішень дає збалансоване рішення для всієї системи регіонів. Природною є економічна рівновага у системі регіонів, коли для кожного з них сальдо міжрегіонального обліку, що вимірюється в цінах рівноваги, дорівнює нулю [3, с. 69].

Безперечно, регіони зацікавлені тільки у такому економічному співробітництві, коли воно забезпечує їм додатковий ефект. Економічний ефект співробітництва визначається насамперед масштабністю господарсько-коопераційних комплексів, що формуються, широтою її складу і тісними зв'язками. Виокремленні невеликі території у господарському відношенні нежиттєздатні, нестійкі у розвитку і не здатні до самостійного прогресування. Зовсім інша справа, коли йде мова про великі потужні виробничі комплекси.

Як бачимо, модель міжрегіональних взаємовідносини, залучаючи фактори об'єднання інтересів і вигідність суб'єктів економіки, є дієвою підоймою подолання автаркічних і сепаратистських центробіжних тенденцій різних теорій. Вона сприяє зміцненню економічних і політичних засад державних відносин, а отже і гарантій територіальної цілісності держави, її економічної і національної безпеки.

Таким чином, сучасні процеси міжрегіональних взаємовідносин мають охоплювати усі чинники і явища, що впливають на регіональний розвиток: історичні, природно-ресурсні, етнічні, релігійні, екологічні, політичні тощо. Такі взаємовідносини потребують деяких впливів регулювання, які можна реалізувати через певні форми взаємовигідного міжрегіонального співробітництва. Необхідним є регулювання міжрегіональних взаємовідносин методами правового та адміністративного регулювання, фінансового забезпечення та економічного і фінансового стимулювання, що сприятиме ефективному залученню регіонів України до співпраці.

Література:

1. Гранберг А.Г. Основы региональной экономики. – М.:ГУ ВШЭ, 2004. – 495 с.
2. Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети: монографія / З.С. Варналій, В.Є. Воротін, В.С. Куйбіда [та ін.]; за заг. ред. З.С. Варналія. – К.: НІСД, 2007. – 768 с.
3. Мікула Н.А., Толкованов В.В. Транскордонне співробітництво. – Київ., видавництво «Крамар», – 2011. – 259 с.
4. Сторонянська Ірина. Міжрегіональні інтеграційні прцесі в Україні: Тенденції та перспективи розвитку / Ірина Сторонянська. – Львів: ІРД НАН України, 2009. – 392с.

5. Розміщення продуктивних сил та регіональна економіка / В.В. Ковалевський, О.Л. Михайлюк, В.Ф. Семенов. 9-е видання. – Київ: Знання, 2009. – 373 с.
6. Еволюція кластерних моделей в глобальній економіці (регіональний аспект) / В. І. Чужиков // Соц.-екон. пробл. сучас. періоду України. – 2008. – Вип. 3. – С. 31-43.

Shatalova L.S.
Candidate of Economic Sciences
Odessa National Economic University, Ukraine

ESTIMATION OF POTENTIAL POSSIBILITIES OF REGION AS A BASIS OF ITS ECONOMIC SELF-SUFFICIENCY

Шаталова Л.С.
кандидат економічних наук
Одеський національний економічний університет, Україна

ОЦІНКА ПОТЕНЦІЙНИХ МОЖЛИВОСТЕЙ РЕГІОНУ ЯК ОСНОВИ ЙОГО ЕКОНОМІЧНОЇ САМОДОСТАТНОСТІ

Methodology of estimation of potential possibilities of region is considered on the basis of integral indicators and its basic dominants are determined. Potential possibilities of regions of Ukraine are estimated. The location of the Odesa area is determined in rating of regions of Ukraine on the level of potential possibilities. It is suggested in further researches on this issue to use hybrid models.
Keywords: *integral estimation, potential possibilities, economic self-sufficiency, region, economic potential*.

Розглянуто методику оцінки потенційних можливостей регіону на базі інтегральних індикаторів та визначено основні домінанти, що його формують. Здійснено оцінку потенційних можливостей регіонів України. Визначено місце Одеської області в рейтингу регіонів України за рівнем потенційних можливостей. Запропоновано в подальших дослідженнях за даною проблемою використовувати гібридні моделі.
Ключові слова: *інтегральна оцінка, потенційні можливості, економічна самодостатність, регіон, економічний потенціал.*

Трансформація соціально-економічних відносин, що відбувається в Україні, привела до необхідності переосмислення та обґрунтування пріоритетів розвитку регіональної економіки і формування у зв'язку з цим механізму управління, який є адекватним не тільки до збурень в складних соціально-економічних процесах в регіонах, але й до процесу формування спроможних територіальних громад. Поряд з цим актуалізується ряд концептуально нових явищ і процесів, серед яких особливої уваги заслуговує феномен економічної самодостатності та формування механізму його оцінки на мезорівні в умовах посилення впливу інформаційної складової економіки на господарські процеси як підґрунтя ефективного соціально-економічного розвитку регіону. Актуальність даної проблематики визначається як на рівні регіонів при розробці завдань соціально-економічного регіонального розвитку, так і на рівні районів області при формуванні спроможних територіальних громад шляхом добровільного їх об'єднання.

Вивчаючи проблеми оцінки економічних можливостей регіону було враховано напрацювання вітчизняних вчених-економістів: Б.Адамова, О.Амоши, Г.Балабанова, І.Бондаря, Б.Буркинського,В.Василенка, М.Войнаренка, В.Геєця, О.Гранберга, З.Герасимчук, М.Долішнього, В.Захарченка, В. Кравціва, М.Кизима, Т.Клебанової, О.Красноносової, Л.Кузьменко, Е. Лібанової, В.Максимова, Я.Побурка, О.Раєвневої, Т.Уманець, В.Швець, С.Шульца, а також іноземних вчених та практиків: П.Благу, Д.Вульфа, Я.Гаєка, К.Іберли, У.Ізарда, М.Портера, В.Плюти, Г.Хармана, З.Хельвига, Т.Хеттсманпергера, М.Холлендера та ін.

В науковій літературі останніх років можна зустріти найрізноманітніші точки зору з приводу оцінки та удосконалення механізмів соціально-економічного розвитку регіону і розробки стратегій їх розвитку. Проте методологічні положення даної проблеми в ринкових умовах напрацьовано недостатньо, тому що сьогодні необхідно здійснювати не тільки обґрунтування процесів розвитку регіонів як об'єкта моделювання й прогнозування, але й адаптацію моделі загальної економічної рівноваги на регіональному рівні для діагностики їх економічної самодостатності для подальшого стійкого розвитку.

Аналіз наукових праць за даною проблемою дослідження проказав, що пройшовши випробування часом та еволюційне переосмислення, феномен самодостатності досі не має загальновизнаного теоретичного підґрунтя [1, С.42-53]. Водночас розповсюдження феномену самодостатності в практичних галузях економічної діяльності вимагає уніфікації змістового наповнення та оцінювання за певним набором індикаторів з метою вимірювання рівня забезпечення економічної самодостатності регіону за допомогою формалізованих методів.

Метою статті є оцінка потенційних можливостей регіону на базі інтегральних показників як основи економічної самодостатності регіону та визначити місце Одещини за основними домінантами потенційних можливостей регіону.

Визначаючи сутність категорії «економічна самодостатність регіону», концептуальні підходи щодо формування механізму її забезпечення та інформаційну базу інтегральної оцінки даної категорії, зрозуміло, що вплив домінантів економічної самодостатності по різному проявляється в регіонах України, де існують, в першу чергу, неоднакові потенційні можливості.

Розглядаючи питання комплексної оцінки потенційних можливостей регіону, на думку автора, необхідно враховувати методичні вказівки щодо розробки стратегій соціально-економічного розвитку, де зазначено перелік потенціалів, які у сукупності формують економічний потенціал територіально-економічної системи, а саме: природно-ресурсний, виробничий, науково-технічний, рекреаційний, трудовий, освітній, фінансовий, інформаційний, рівня технічної безпеки [2] та методичні підходи до визначення рівня економічного розвитку регіону на базі інтегральних індикаторів, що запропоновані Т.В. Уманець [3, С. 366-369].

Конструювання методики інтегральної оцінки потенційних можливостей регіону як основи економічної самодостатності регіону передбачає такі етапи:

1) Системний аналіз проблеми, її структуризація та представлення у вигляді ієрархії.

2) Добір показників, що характеризують певні аспекти потенційних можливостей регіону.

3) Визначення показників (ознак), які суттєво не впливають на рівень потенційних можливостей регіону за допомогою коефіцієнта варіації (V_j).

4) Визначення показників: стимуляторів (+), дестимуляторів (-).

5) Формування інформаційних баз даних, тобто формування матриці вихідних даних [X].

6) Ранжування показників у порядку збільшення для визначення максимального і мінімального значення показників.

7) Вибір кращого значення для кожного показника, який характеризує і-ий блок (аспект) в побудові інтегрального індексу потенційних можливостей регіону (максимального для показників-стимуляторів і мінімального для показників-дестимуляторів).

8) Розрахунок часткових індексів конкретного блоку, що характеризує рівень певного аспекту потенційних можливостей регіону як відношення фактичного значення j-того показника для кожного регіону (X_{ij}) до кращого за регіонами України, тобто здійснюється нормування (стандартизація) показників:

для показників–стимуляторів: $$K_{част.i} = \frac{X_{ij}}{X_{ij\max}}; \quad (1)$$

для показників-дестимуляторів: $$K_{част.i} = \frac{X_{ij\min}}{X_{ij}}. \quad (2)$$

9) Розрахунок добутку часткових інтегральних індексів, що характеризують і-ий блок потенційних можливостей регіону.

10) Розрахунок групових інтегральних індексів, які характеризують певні аспекти потенційних можливостей регіону за формулою середньої геометричної часткових інтегральних індексів, що входять до і-го блоку:

$$K_i = \sqrt[m]{K_{част.інт.інд._1} \times K_{част.інт.інд._2} \times \ldots \times K_{част.інт.інд._m}} \quad . \qquad (3)$$

11) Розрахунок зведеного інтегрального індексу потенційних можливостей регіону за формулою середньої геометричної 9-ти групових інтегральних індексів, що характеризують певні аспекти потенційних можливостей регіону, а саме: природно-ресурсного, виробничого, науково-технологічного, трудового, освітнього, фінансового та інформаційного потенціалів, а також рівня природно-технічної безпеки:

$$K = \sqrt[9]{K_1 \times K_2 \times K_3 \times K_4 \times K_5 \times K_6 \times K_7 \times K_8 \times K_9} \quad . \qquad (4)$$

12) Ранжування регіонів України за зведеним інтегральним індексом потенційних можливостей регіону.

13) Ідентифікація рівня потенційних можливостей регіону за оціночною шкалою.

Зведений інтегральний індекс потенційних можливостей регіону дозволяє оцінити об'єктивно існуючу матеріальну та нематеріальну базу регіону, яка є необхідною, але недостатньою умовою досягнення економічної самодостатності регіону. Він розраховується як середня геометрична величина добутку групових інтегральних індексів таких потенціалів, як: природно-ресурсного, виробничого, наукового-технічного, рекреаційного, трудового, освітнього, фінансового, інформаційного та рівня технічної безпеки.

Груповий інтегральний індекс природно-ресурсного потенціалу дозволяє дати об'єктивну оцінку стану земельних, водних, лісних та сировинних ресурсів, фауністичного ресурсу та природного середовища. Це в подальшому дозволить приймати більш обґрунтовані рішення щодо визначення розвитку пріоритетних видів економічної діяльності (галузей певного виду діяльності) відповідно до сировинної бази регіону.

Груповий інтегральний індекс виробничого потенціалу дозволяє дати об'єктивну оцінку виробничому потенціалу регіону, визначити слабкі та сильні його сторони; доповнює обґрунтування рішень щодо впровадження інноваційних розробок у виробництво регіону.

Груповий інтегральний індекс науково-технічного потенціалу, по-перше, свідчить про сукупність науково-технологічних та освітніх можливостей регіону та формування сприятливих умов для її розвитку; по-друге, відображає досягнутий у процесі функціонування науки і промисловості економічний результат від інноваційної діяльності та витрати на цю діяльність у регіоні; по-третє, сприяє обґрунтуванню рішень щодо вкладання інвестицій у розвиток інноваційних процесів регіону.

Груповий інтегральний індекс рекреаційного потенціалу надає характеристику про кількісну та якісну характеристику лікувально-оздоровчих, рекреаційних ресурсів, розвиток туристичної інфраструктури.

Груповий інтегральний індекс трудового потенціалу забезпечує обґрунтування рішень щодо визначення ступеню використання працюючого населення у сфері суспільно корисної праці та економічної ситуації, яка складається в регіоні, а також кадрового забезпечення трудовими ресурсами економіки регіону, крім того, дозволяє виважено підійти до удосконалення роботи регіональних служб зайнятості населення.

Груповий інтегральний індекс освітнього потенціалу доповнює обґрунтування рішень щодо кадрового забезпечення трудовими ресурсами економіки регіону.

Груповий інтегральний індекс рівня природно-технічної безпеки надає інформацію щодо вартості та джерел фінансування заходів попередження природно-технічної безпеки та збереження екологічного стану регіону.

Груповий інтегральний індекс фінансового потенціалу забезпечує обґрунтування рішень щодо забезпечення регіону фінансами.

Груповий інтегральний індекс рівня інформаційного потенціалу дозволяє оцінити рівень інформаційного забезпечення населення регіону.

Запропоновано для показників-стимуляторів за базу порівняння використовувати кращі (максимальні) показники, що досягнуті в регіоні, а для показників-дестимуляторів – мінімальні. Це дозволяє розраховувати показники, що характеризують різні аспекти

потенційних можливостей регіону, для яких немає науково обґрунтованих нормативів. Інтегральний індекс коливається в діапазоні від 0 до 1,0 і чим вище значення, тим більш високий рівень потенційних можливостей.

Ідентифікацію отриманих результатів щодо рівня потенційних можливостей регіону запропоновано розглядати відповідно до класу потенційних можливостей за шкалою оцінки його рівня в залежності від значення зведеного інтегрального індексу потенційних можливостей регіону (ПМР), яка нараховує три класи (див. табл. 1).

Адресність результатів оцінки рівня потенційних можливостей регіону за даною методикою можна представити за такими напрямками: структури державного і регіонального рівня управління; міжнародні інституції; інвестори; організації, установи, засоби масової інформації.

Таблиця 1

Класи рівня потенційних можливостей регіону (ПМР)

№ класу	Клас рівня ПМР	Значення зведеного інтегрального індексу ПМР
I	Низький	К≤ 0,333
II	Середній	0,334 ≤ К≤ 0,666
III	Високий	0,667 ≤К≤ 1,000

Джерелом інформаційного забезпечення за кожним блоком є дані таких статистичних збірників України, як: «Регіони України», «Довкілля України», «Статистичний щорічник України», «Праця України», «Діяльність суб'єктів підприємницької діяльності», «Основні засоби України».

Здійснивши розрахунки за частковими інтегральними індексами земельних, водних, лісових, сировинних, фауністичних ресурсів і стану навколишнього середовища регіонів України за даними 2014р. було здійснено розрахунок групового інтегрального індексу природно-ресурсного потенціалу за областями. Аналіз отриманих результатів дозволив зробити такі висновки:

а) області України приблизно однаково розподіляються у межах п'яти груп з рівними інтервалами;

б) найбільшою за кількістю є група, що характеризує низький рівень природно-ресурсного потенціалу областей України (29,1% від загальної кількості). Сюди увійшли Закарпатська, Львівська, Тернопільська, Кіровоградська, Івано-Франківська, Херсонська та Запорізька області;

в) дуже низький рівень природно-ресурсного потенціалу мають Миколаївська, Луганська, Донецька, Дніпропетровська області;

д) групу з дуже високим природно-ресурсним потенціалом формують
Черкаська, Чернігівська, Житомирська та Полтавська області;

ж) Одеська область має середній рівень природно-ресурсного потенціалу і займає за даним показником у рейтингу областей України 12 місце серед 24.

Згідно з отриманими даними за груповим інтегральним індексом виробничого потенціалу конкурентні переваги за даною складовою потенційних можливостей регіону мають Донецька, Дніпропетровська, Запорізька, Полтавська та Луганська області. Це найбільше промислово розвинені регіони, на території яких сконцентровано понад 2/3 виробничого потенціалу країни. Найменшими порівняно з іншими областями конкурентними перевагами за даним критерієм володіють Закарпатська, Тернопільська і Чернівецька області. Пов'язано це не тільки з аграрно-промисловою спрямованістю спеціалізації їхнього господарського комплексу, але й з недостатньою розвиненістю його областей. Одеська область за ознакою «Виробничий потенціал регіону» входе в першу десятку регіонів (9 місце за рейтингом), хоча за ознакою «Вартість основних фондів» вона на протязі 2006-2014рр. постійно займала п'яту позицію.

Важливим елементом продуктивних сил, що бере участь у забезпеченні конкурентоспроможності регіонів, а, отже, й формуванні потенційних можливостей регіону виступають люди та їх трудовий потенціал. Від чисельності населення, яке проживає на

території даного регіону (області), від його економічної активності прямо залежить, зможе чи ні даний регіон конкурувати з іншими регіонами. Розрахунок групового інтегрального індексу трудового потенціалу регіонів (К5) та їх ранжування дозволило зробити таки висновки: найбільший ранг, а, отже, найбільші конкурентні переваги за показником "Трудовий потенціал регіону" мають такі області: Харківська, Донецька, Дніпропетровська, Львівська, Запорізька й Одеська, а у групі «Аутсайдерів» за даною ознакою є Рівненська, Волинська та Хмельницька області.

Аналогічним чином було здійснено розрахунок групового інтегрального індексу науково-технічного (К3), рекреаційного (К4), освітнього (К6), фінансового (К8) потенціалів, природно-технічної безпеки (К7) та інформаційного забезпечення (К9). Кількісна характеристика групових інтегральних індексів, що формують потенційні можливості Одеської області в якості ілюстрації наведено у табл.2.

Таблиця 2

Кількісна характеристика групових інтегральних індексів, що формують потенційні можливості Одеської області у 2014р.

Назва блоків, що формують потенційні можливості регіону	Груповий інтегральний індекс	Місце за рейтингом областей України
К1 – Природно-ресурсний потенціал	0,24478	12
К2 – Виробничий потенціал	0,360738	9
К3 – Науково-технічний потенціал	0,253337	6
К4 – Рекреаційний потенціал	0,51237	5
К5 – Трудовий потенціал	0,25333	6
К6 – Освітній потенціал	0,55721	7
К7 – Потенціал природно-технічної безпеки	0,20229	18
К8 – Фінансовий потенціал	0,69643	5
К9 – Інформаційний потенціал	0,49111	10

Це дозволило в подальшому розрахувати зведений інтегральний індекс потенційних можливостей Одеського регіону, який дорівнює 0,33533. Ранжування регіонів України за даним критерієм дозволило отримати такий висновок: Одещина за зведеним інтегральним індексом потенційних можливостей входить в першу десятку областей України (10 місце), але відповідно до шкали класу рівня потенційних можливостей (див. табл. 1), то регіон за даним критерієм попадає у групу «Середній рівень».

Отже, методика, що покладена в основу визначення інтегральної оцінки потенційних можливостей регіону, містить у собі встановлення рангу кожної області за конкретним потенціалом. Така схема ранжирування дозволяє умовно групувати регіони і визначати не тільки рівень потенційних можливостей регіону, але й його складових. Тим самим формується цілком обґрунтована загальна картина положення окремого регіону в їхній сукупності, тобто ситуативно кожен регіон одержує об’єктивну інформацію про поточний стан основних домінантів потенційних можливостей регіону, наявних на його території, а також про основні складові потенційних можливостей, що розташовані на територіях інших регіонів. Це дозволяє формувати відповідні стратегії (починаючи від виходу з кризового стану і закінчуючи можливим розвитком регіональних економічних систем на середньострокову і віддалену перспективи) та розробляти конкретні заходи для використання наявних конкурентних переваг в економічному і соціальному розвитку регіону. Вищезазначене дуже важливо при визначені не тільки рівня економічної самодостатності регіону, але й його економічної безпеки. Поряд з цим слід зазначити, що різні домінанти потенційних можливостей регіону мають не однаковий ваговий вплив на узагальнюючий показник, тому в подальшому доцільно розглянути можливість застосування в дослідженнях за даною проблематикою гібридних моделей рівня потенційних можливостей регіону, визначивши порогові значення кожної з вищезазначених домінант.

Література:

1. Уманець Т.В. Економічна самодостатність регіонів України: теоретичні основи, механізм забезпечення, оцінка : [монографія] / Т.В. Уманець, Л.С. Шаталова. – О. : Інтерпрінт, 2015. – 260 с.
2. Методичні рекомендації щодо формування регіональних стратегій розвитку. Наказ Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України від 29 липня 2002р. № 224. – Режим доступу: http: zakon.rada.gov.ua./cgi-bin/laws/main.cgi
3. Уманець Т.В. Оцінка регіонального економічного розвитку України : теорія та практика : [монографія] / Т.В. Уманець, О.В. Лучакова, К.М. Косьміна. – Донецьк : «ВІК», 2010. – 477 с.

Shevchenko I.Yu.,
PhD in Economics
Gulyaev I.O.,
aspirant
Kharkov National Automobile and Highway University, Kharkov, Ukraine

RATING ASSESSMENT OF THE REGIONAL CARS SALE MARKETS IN UKRAINE

Шевченко І.Ю.,
кандидат економічних наук
Гуляєв І.О.,
здобувач
Харківський національний автомобільно-дорожній університет, м. Харків, Україна

РЕЙТИНГОВА ОЦІНКА РЕГІОНАЛЬНИХ РИНКІВ ПРОДАЖУ ЛЕГКОВИХ АВТОМОБІЛІВ В УКРАЇНІ

У статті з застосуванням ретроспективного аналізу та рейтингової оцінки виявлено особливості функціонування регіональних ринків продажу легкових автомобілів в Україні. Зокрема, авторами сформовано рейтинги регіонів України за такими критеріями: за наявним парком легкових автомобілів, за рівнем автомобілізації населення, за обсягом реалізованих легкових автомобілів (за абсолютним і відносним значенням) у період 2003-2012 рр.

Ключові слова: *ринок продажу легкових автомобілів, автомобілізація населення*

In the article with application of retrospective analysis and rating estimation the peculiarities of the regional cars sale markets in Ukraine are revealed. In particular, the authors generated ratings of the regions of Ukraine on the following criteria: existing fleet of cars, level of motorization of the population, volume of realized cars (in absolute and relative values) in the period of 2003-2012.

Keywords: *cars sale market, motorization of the population*

Автомобільний транспорт є невід'ємною та вагомою частиною транспортного комплексу України: за даними попередніх досліджень [1], у період 2003-2012 рр. автомобільним транспортом перевозилось 68,0-73,4% усіх перевезених вантажів і 88,36-90,46% усіх перевезених пасажирів.

Тим не менш, не дивлячись на такий значний виробничий потенціал підприємств автомобільного транспорту, за результатами попередніх досліджень [2] виявлено, що все ж переважну більшість наявного парку автомобілів в Україні складають саме легкові автомобілі: у 2003 р. – 83,28%, у 2004 р. – 83,11%, у 2005 р. – 83,24%, у 2006 р. – 83,22%, у 2007 р. – 82,77%, у 2008 р. – 83,07%, у 2009 р. – 83,17%, у 2010 р. – 83,33%, у 2011 р. – 83,34%, у 2012 р. – 83,00%.

Зазначені дані вказують на актуальність дослідження особливостей функціонування ринку продажу легкових автомобілів в Україні, зокрема доцільність здійснення досліджень у напрямку виявлення регіональних особливостей розвитку національного ринку продажу легкових автомобілів.

Для наглядного представлення особливостей функціонування ринку продажу легкових автомобілів в Україні використаємо метод рейтингової оцінки, представивши основні результати дослідження в табл. 1-5.

Так, у табл. 1 авторами представлено ранжирування регіонів України за наявним парком легкових автомобілів у період 2003-2012 рр. Дослідження динаміки наявного парку

легкових автомобілів в Україні має особливе значення для прогнозування обсягів продажу легковиків, адже наглядно ілюструє забезпеченість (тобто задоволену потребу) регіонів легковими авто.

Таблиця 1

Рейтинг регіонів України за наявним парком легкових автомобілів у період 2003-2012 рр.

Місця	Рейтингові місця регіонів за роками									
	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
1	5	5	5	26	26	26	26	26	26	26
2	4	26	26	5	5	5	5	5	5	4
3	26	4	4	4	4	4	4	4	4	5
4	20	20	20	20	20	20	20	20	20	15
5	8	8	8	8	8	8	12	12	10	20
6	15	1	12	12	12	12	8	10	15	10
7	1	15	1	10	13	10	10	8	12	12
8	12	12	15	1	1	13	13	13	8	8
9	10	13	10	13	16	15	15	15	1	13
10	16	2	13	15	10	16	16	1	13	1
11	13	23	16	16	15	1	1	16	16	14
12	2	16	23	2	2	2	23	7	2	2
13	23	9	2	23	23	23	9	2	23	22
14	11	21	6	7	7	6	2	23	7	16
15	22	7	9	9	6	9	7	6	6	9
16	21	10	21	21	9	7	6	21	14	7
17	6	6	7	6	21	21	21	22	21	6
18	9	11	18	18	22	22	22	14	22	11
19	18	17	14	14	14	14	14	18	9	21
20	7	18	17	22	18	11	18	9	18	17
21	14	22	22	17	3	18	11	19	19	24
22	24	14	11	11	11	3	19	11	11	3
23	25	19	3	3	17	17	3	3	3	19
24	19	3	19	25	25	19	17	25	25	23
25	3	24	24	19	19	25	25	17	17	25
26	17	25	25	24	24	24	24	24	24	18

** сформовано авторами за даними [3, 4]*

де у табл. 1: 1 – АРК, 2 – Вінницька область, 3 – Волинська область, 4 – Дніпропетровська область, 5 – Донецька область, 6 – Житомирська область, 7 – Закарпатська область, 8 – Запорізька область, 9 – Івано-Франківська область, 10 – Київська область, 11 – Кіровоградська область, 12 – Луганська область, 13 – Львівська область, 14 – Миколаївська область, 15 – Одеська область, 16 – Полтавська область, 17 – Рівненська область, 18 – Сумська область, 19 – Тернопільська область, 20 – Харківська область, 21 – Херсонська область, 22 – Хмельницька область, 23 – Черкаська область, 24 – Чернівецька область, 25 – Чернігівська область, 26 – м. Київ.

Як бачимо з даних табл. 1, найбільший парк легкових автомобілів зосереджений у таких регіонах України: м. Київ, Донецька область, Дніпропетровська область, Харківська область, Луганська область, Запорізька область, Одеська область, Київська область і Автономна Республіка Крим.

Найменший парк легкових автомобілів зосереджений у таких регіонах України: Чернівецька область, Чернігівська область, Рівненська область, Тернопільська область і Волинська область.

Проте, більш доцільно розглядати не наявний парк легкових автомобілів (задоволену потребу в легкових автомобілях в абсолютному виразі), а його відношення до наявного населення регіонів – досліджувати рівень автомобілізації населення (показник забезпеченості населення держави рухомим складом (як правило, легковими автомобілями, що знаходяться у приватній власності) [3]).

У табл. 2 наглядно представлений рейтинг регіонів України за рівнем автомобілізації населення в період 2003-2012 рр.

Таблиця 2

Рейтинг регіонів України за рівнем автомобілізації населення у період 2003-2012 рр.

Місця	Рейтингові місця регіонів за роками									
	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
1	8	8	8	26	26	26	26	26	26	26
2	26	26	26	8	8	8	10	10	10	10
3	16	1	10	10	16	10	8	8	8	14
4	11	20	1	16	23	16	16	4	4	15
5	1	22	23	1	20	4	4	7	1	4
6	23	3	20	20	10	23	23	12	15	8
7	10	21	16	4	4	12	21	21	16	22
8	4	5	21	21	12	21	12	23	23	12
9	21	2	12	23	1	20	20	20	7	20
10	20	16	5	12	21	1	7	1	20	24
11	24	11	4	7	7	7	5	5	21	11
12	5	14	7	2	5	6	1	16	12	1
13	2	24	6	5	6	2	6	6	5	2
14	15	7	15	6	2	11	9	11	6	21
15	12	9	24	9	9	9	11	14	14	3
16	22	3	9	24	3	5	3	18	11	7
17	18	17	2	18	24	3	15	2	19	5
18	7	11	18	17	13	15	14	19	2	19
19	6	19	3	13	11	24	19	3	18	17
20	3	18	11	14	18	13	22	15	22	6
21	9	6	17	3	14	14	13	24	24	13
22	19	14	13	11	22	22	18	22	3	9
23	14	13	14	15	19	18	2	13	13	25
24	25	22	19	19	17	19	24	25	9	16
25	13	25	22	25	25	17	25	9	25	23
26	17	9	25	22	15	25	17	17	17	18

** сформовано авторами за даними [3, 4, 5]*

Як бачимо з даних табл. 2, найвищим рівнем автомобілізації населення характеризуються такі регіони України як Запорізька область, Київська область і м. Київ, Полтавська область, Автономна Республіка Крим, Дніпропетровська область, Черкаська область, Миколаївська область, Одеська область, Кіровоградська область і Харківська область.

Найнижчим рівнем автомобілізації населення характеризуються такі регіони України як Рівненська область, Івано-Франківська область, Чернігівська область, Хмельницька область, Сумська область, Львівська область, Тернопільська область і Чернівецька область.

У табл. 3 авторами представлено рейтинг регіонів України за обсягом реалізації легкових автомобілів у період 2003-2012 рр. (за абсолютним значенням).

За результатами ранжирування регіонів України за обсягом реалізації легкових автомобілів (за абсолютним значенням) отримано досить однозначні дані: так, регіонами-лідерами за обсягом реалізації легкових автомобілів у досліджуваний період були м. Київ, Донецька область, Дніпропетровська область, Харківська область, Одеська область і Запорізька область.

Натомість, регіонами-аутсайдерами за обсягом реалізації легкових автомобілів (за абсолютним значенням) були такі регіони України як Волинська область, Чернівецька область, Рівненська область, Тернопільська область, Івано-Франківська область і Чернігівська область. Утім, доцільно проводити аналіз обсягів реалізації легкових автомобілів не лише за абсолютними значеннями, а й за відносними значеннями, зокрема, відносно наявного парку автомобілів і населення. Так, співвідношення обсягів реалізації легкових автомобілів і наявного парку автомобілів характеризує інтенсивність поповнення (оновлення) рухомого складу регіону, а співвідношення обсягів реалізації легкових автомобілів і наявного населення характеризує рівень платоспроможного попиту на легкові автомобілі в регіоні.

Таблиця 3

Рейтинг регіонів України за обсягом реалізації легкових автомобілів у період 2003-2012 рр. (за абсолютним значенням)

Місця	Рейтингові місця регіонів за роками									
	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
1	26	26	26	26	26	26	26	26	26	26
2	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5
3	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4
4	20	20	20	20	20	20	15	20	20	20
5	8	8	10	10	10	15	20	15	10	10
6	15	10	8	15	15	10	10	10	12	1
7	10	15	15	8	12	1	1	1	15	15
8	7	1	12	12	8	12	13	12	1	12
9	1	12	1	1	1	8	8	8	8	8
10	13	7	13	16	13	13	12	16	16	16
11	12	16	16	13	16	16	16	13	13	13
12	16	13	23	23	23	2	23	2	2	2
13	14	23	22	22	2	22	14	14	23	23
14	23	6	7	2	14	23	2	23	18	14
15	2	22	2	14	22	14	22	22	14	18
16	11	2	6	7	7	6	21	11	22	11
17	22	14	14	11	11	18	7	18	11	22
18	18	11	11	6	6	7	9	21	21	21
19	6	18	18	18	18	9	19	6	25	25
20	21	21	21	21	9	11	18	25	6	6
21	9	9	9	25	25	25	6	7	7	7
22	19	19	25	9	21	21	11	9	9	9
23	24	25	19	19	19	19	25	19	19	17
24	25	17	24	24	24	17	24	17	17	19
25	17	3	17	17	17	24	17	24	24	24
26	3	24	3	3	3	3	3	3	3	3

* *сформовано авторами за даними [6]*

У табл. 4 авторами приведено рейтинг регіонів України за обсягом реалізації легкових автомобілів у період 2003-2012 рр. (за значенням відносно наявного парку автомобілів).

Таблиця 4

Рейтинг регіонів України за обсягом реалізації легкових автомобілів у період 2003-2012 рр. (за значенням відносно наявного парку автомобілів)

Місця	Рейтингові місця регіонів за роками									
	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
1	26	26	26	26	26	26	26	26	26	26
2	7	10	22	15	15	15	15	15	5	5
3	4	7	4	10	10	5	1	16	20	16
4	14	5	10	11	11	22	10	20	4	18
5	10	22	5	5	4	25	20	1	11	20
6	8	4	11	22	14	1	5	11	1	23
7	5	16	14	4	5	18	13	5	12	1
8	20	14	15	14	25	10	4	10	25	4
9	13	6	7	25	22	14	14	14	16	8
10	15	12	16	23	20	20	24	4	18	10
11	16	11	25	20	18	4	22	22	8	25
12	18	8	19	18	23	11	19	18	10	11
13	1	15	6	16	1	13	25	25	15	12
14	19	25	18	6	2	19	18	8	22	21
15	6	18	13	7	7	24	21	12	14	13
16	22	20	20	1	19	23	23	23	21	15
17	21	19	8	19	12	2	8	21	23	2
18	11	1	23	12	6	6	11	2	2	6
19	12	13	12	8	13	12	2	13	13	7
20	23	23	1	21	16	16	7	9	6	22

21	17	21	2	24	24	7	16	6	17	14
22	9	24	21	2	9	9	17	19	9	9
23	24	9	24	13	8	17	9	17	19	19
24	25	3	9	9	21	8	12	24	24	17
25	2	17	17	3	17	21	6	7	7	24
26	3	2	3	17	3	3	3	3	3	3

** сформовано авторами за даними [3, 4, 6]*

Як бачимо з табл. 4, найбільш інтенсивно парк легкових автомобілів оновлювався в досліджуваний період у таких регіонах України як м. Київ і Київська область, Одеська область, Донецька область, Закарпатська область, Дніпропетровська область і Хмельницька область.

Найменш інтенсивно парк легкових автомобілів оновлювався в досліджуваний період у таких регіонах України як Волинська область, Рівненська область, Херсонська область, Івано-Франківська область, Тернопільська область і Чернівецька область.

У табл. 5 авторами приведено рейтинг регіонів України за обсягом реалізації легкових автомобілів у період 2003-2012 рр. (за значенням відносно наявного населення).

Таблиця 5

Рейтинг регіонів України за обсягом реалізації легкових автомобілів у період 2003-2012 рр. (за значенням відносно наявного населення)

Місця	Рейтингові місця регіонів за роками									
	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
1	26	26	26	26	26	26	26	26	26	26
2	7	7	10	10	10	10	10	10	10	5
3	8	8	8	4	4	4	15	20	5	10
4	4	10	4	8	8	20	1	4	4	4
5	10	4	5	5	20	5	20	8	20	20
6	20	5	16	20	5	1	4	16	8	16
7	5	16	20	23	15	8	5	1	1	1
8	16	1	23	15	23	15	8	5	16	8
9	1	20	7	16	11	16	16	15	12	15
10	15	11	11	11	16	23	21	11	15	11
11	14	23	15	1	14	22	14	12	11	12
12	11	15	1	14	1	11	23	14	23	23
13	21	14	22	7	7	14	13	18	21	18
14	23	6	14	12	12	18	24	23	18	14
15	18	12	12	22	22	12	22	21	14	21
16	22	22	6	21	18	25	7	22	25	25
17	6	21	21	18	2	7	19	25	22	2
18	12	18	18	6	25	2	11	2	2	22
19	13	19	13	25	6	6	18	6	6	13
20	19	24	24	2	21	21	12	7	13	6
21	24	9	2	24	13	13	9	13	7	7
22	2	13	19	9	9	24	25	19	19	19
23	9	3	25	19	24	9	2	24	24	9
24	17	2	9	13	19	19	6	9	9	17
25	25	17	17	3	3	3	17	3	17	24
26	3	25	3	17	17	17	3	17	3	3

** сформовано авторами за даними [3, 4, 6]*

Як бачимо з табл. 5, найвищий рівень платоспроможного попиту на легкові автомобілі в досліджуваний період був характерний для таких регіонів України як м. Київ і Київська область, Закарпатська область, Донецька область, Запорізька область, Дніпропетровська область, Одеська область, Харківська область і Автономна Республіка Крим.

Натомість, найнижчий рівень платоспроможного попиту на легкові автомобілі в досліджуваний період був характерний для таких регіонів України як Волинська область,

Чернігівська область, Чернівецька область, Рівненська область, Івано-Франківська область, Житомирська область, Львівська область і Вінницька область.

Література:

1. Шевченко І.Ю. Місце автомобільного транспорту в транспортному комплексі України / І.Ю. Шевченко // Проблеми і перспективи розвитку підприємництва: Збірник матеріалів IX Міжнародної науково-практичної конференції, 27 листопада 2015 р. – Х.: ФОП Крамаренко Ю.М., 2015. – С. 105-106.
2. Шевченко І.Ю. Тенденції та закономірності розвитку ринку продажу автомобілів в Україні / І.Ю. Шевченко // Економічний простір: Збірник наукових праць. – Дніпропетровськ: ПДАБА. – 2014. – № 90. – С. 120-127.
3. Шевченко І.Ю. Регіональна диференціація автомобілізації населення України / І.Ю. Шевченко // Економіка: реалії часу. Науковий журнал. – Одеса: Вид-во ОНПУ. – 2015. – № 3(19). – С. 41-46. – Режим доступу: http://economics.opu.ua/files/archive/2015/No3/41-46.pdf. – Заголовок з екрана.
4. Транспорт і зв'язок України у 2012 році: Статистичний збірник / Відп. за вип. І.В. Калачова. – К.: Державна служба статистики України, 2013. – 269 с.
5. Чисельність населення / Матеріали Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukrstat.org/uk/operativ. – Заголовок з екрану.
6. Статистичні дані Асоціації автовиробників України «Укравтопром» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukrautoprom.com.ua/statistika. – Заголовок з екрану.

Boiko V.I.

candidate of philosophical sciences, associate professor

National Academy of managerial staff of culture and arts, Ukraine

METHODOLOGICAL BASES OF DEVELOPMENT OF TARGET PROGRAMS OF REGIONAL DEVELOPMENT IN THE SPHERE OF CULTURE

Бойко В.І.

кандидат філософських наук, доцент

Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв, Україна

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ РОЗРОБКИ ЦІЛЬОВИХ ПРОГРАМ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ СФЕРИ КУЛЬТУРИ

The article considers methodological basis for the development of targeted programs and planning of regional development in the sphere of culture. Defined the technology and methodology of substantiation of the content and structure of programmes and plans. Special attention is paid to the training of developers, factors increasing the investment attractiveness of the programs. The most visible is the clarification of roles of programs and plans at the regional level. Justified criterion of the success of implementation of regional development programs in the sphere of culture.

Key words: *targeted programs, plans, methodological framework, investment attractiveness, culture, regional development.*

У статті розглянуті методологічні засади розробки цільових програм та планування регіонального розвитку сфери культури. Визначені технологія та методика обґрунтування змісту та структури програм і планів. Особлива увага приділена фаховій підготовці розробників, чинникам підвищення інвестиційної привабливості програм. Чільне місце займає уточнення функцій програм і планів регіонального рівня. Обґрунтований критерій успішності реалізації програм регіонального розвитку сфери культури.

Ключові слова: *цільові програми, плани, методологічні засади, інвестиційна привабливість, сфера культури, регіональний розвиток.*

З практичної точки зору особливий інтерес за своєю масштабністю, трудомісткістю розробки мають регіональні перспективні програми підтримки та розвитку сфери культури. Тому подальший виклад орієнтований на розробку програм саме цього типу. Отже, замовником розробки культурної програми можуть бути різноманітні соціальні суб'єкти (органи влади, громадські організації тощо). Однак найчастіше необхідність у розробці програм виникає у місцевих органів державного управління, які потребують визначення пріоритетів розвитку культурної діяльності в регіоні на певну перспективу.

Проблемами методології розвитку сфери культури займається велика кількість зарубіжних та вітчизняних вчених, таких як: Л. Елдрідж, А. Кромб, М. Пакановский, Є.

Мішон, П. Штерн, Р. Кілманн, М. Сакстон, Ж. Маршалл, Є. Браун, А. Наумов, В. Погребняк, Т. Соломанідіна, О. Браницький. Також існує значна кількість досліджень, орієнтована на вивчення взаємодії сучасної комунікаційної сфери зі сферою культури та мистецтва. Зокрема, це питання висвітлено у працях А. Коваленко, О. Берегової та ін. Проте використання цільових програм в управлінні регіональним розвитком сфери культури потребує подальшого обґрунтування.

Метою статті є визначення методології складання та змісту й структури програм регіонального розвитку сфери культури.

Слід підкреслити одну важливу для програмного забезпечення розвитку сфери культури обставину. Навіть стосовно до бюджетних коштів програма є економічним інструментом управління. Кошти на програму виділяються не у вигляді дотації (фінансування існування структури, закладу культури), а на конкретну діяльність. Інакше кажучи, програма дозволяє отримувати бюджетні кошти в госпрозрахунковій формі (договір, кошторис, проміжні та підсумкові акти здачі-приймання). У цьому сенсі програма є економічною (конкретний кошторис, що обґрунтовує можливість реалізації діяльності) та правовою (у вигляді договору) гарантією захисту інтересів конкретних груп населення та споживачів [1, с. 305].

Більш того, культурні програми та відповідні договори є економічними та правовими гарантіями захисту інтересів професійного середовища працівників культури. Професіоналу завжди краще працювати на конкретний договір, а не на абстрактні функції за дотацію. Цим же договором під програму захищаються його права як виконавця. Технологія розробки культурних програм повинна давати відповідь на ряд питань: 1. Кому і навіщо потрібна конкретна програма. 2. Яка необхідна програма (за обсягом та змістом). 3. Хто буде розробником програми. 4. Як розроблятиметься програма. 5. Хто буде втілювачем програми. 6. Яким чином буде організовано втілення програми.

Розробка програми може бути обумовлена також необхідністю координації та інтеграції сил і засобів різних суб’єктів для вирішення якоїсь загальної комплексної задачі (наприклад, культурна програма Євро-2012 або Олімпійських ігор). Крім того, культурна програма є найважливішою умовою й передумовою залучення коштів з різних джерел, дає конкретний матеріал для організації рекламної діяльності, PR тощо. У будь-якому випадку замовник програми повинен чітко та ясно віддавати собі звіт у тому, якого роду програмний документ і для чого він має намір отримати, та прийняти з цього приводу рішення. Відсутність волі, неясність наміру дуже часто позбавляють сенсу розробку.

У будь-якому варіанті матеріали як “великої” програми (в “жорсткому” варіанті), так і конкретні проекти в рамках системи інвестиційних пріоритетів (в “м’якому” варіанті) повинні мати не тільки повне робоче виконання, що включає детально прописані проблему, ідею, мету, завдання, зміст, обґрунтування забезпечення, схему контролю реалізації тощо. Необхідно також мати анотацію програмних документів, їх короткий варіант для використання як роздаткового, рекламного матеріалу, використовуваного в PR-акціях просування програми [2, с. 43].

Розробкою програми можуть займатися безпосередньо самі працівники апарату управління відповідного державного органу. Та начебто, хто краще них володіє матеріалом, знає проблеми? Досвід, однак, показує, що у такого шляху є суттєві недоліки. По-перше, розробка перспективної програми вимагає серйозного відволікання від поточних справ, що досить часто не йде на користь ні поточним справам, ні розробці. Та, по-друге, чиновник, який залишається в колі добре йому знайомих поточних проблем, з великими труднощами може вийти за їх горизонт, що принципово необхідно при такій розробці.

Тому доцільно залучати для такої розробки незалежних фахівців, що добре орієнтуються в сучасних культурних процесах, їх динаміці, місцевих особливостях і традиціях. Досвід показує, що корисним виявляється залучення фахівців з гуманітарних ВНЗ, наукових центрів. Однак повністю передоручати розробку стороннім фахівцям не слід – розробка може виявитися надмірно абстрактною і утопічною, варіантом безвідповідального

прожектерства, грою розуму, що представляє, в кращому випадку, теоретичний інтерес – не більше.

Отже, в групу розробників обов'язково повинні увійти також місцеві працівники культури – як найбільш досвідчені та компетентні з них, так і молоді, ініціативні та перспективні фахівці. Істотно полегшить розробку повноцінної програми, а головне – подальшу реалізацію, залучення до її розробки представників місцевої законодавчої та виконавчої влади (депутатів - членів комісії з культури, провідних урядовців відповідних служб), а також представників громадськості (творчих спілок, громадських організацій), провідних журналістів, що цікавляться проблемами місцевої історії, традицій та культурного життя [3, с. 358].

Організаційно залучення всього цього кола осіб може бути оформлено у вигляді комісії з розробки програми, створення тимчасового трудового колективу. З активними учасниками розробки можуть бути укладені конкретні договори підряду, трудові угоди, договори на купівлю-продаж інтелектуальної власності тощо. Іноді доцільно оформлення групи розробки проводити через іншу організацію, що дозволяє залучити на договірній основі спеціалістів – представників замовника. Етапи розробки проекту або програми, є стандартними. Однак, є і певна специфіка.

Сама розробка проекту та програми повинна починатись з визначення проблеми (проблем) розвитку культури регіонів, на вирішення якої будуть спрямовані дії, що визначаються даним документом. Це можуть бути творчі проблеми. Але краще виходити з усвідомлення більш загальних проблем: соціальних (незахищеність якихось груп населення, молодіжні та жіночі проблеми), економічних (проблеми розвитку підприємництва – дрібного, середнього та великого), політичних (вибори), медичних (профілактика СНІДу , боротьба з наркотиками) тощо. Головне – зрозуміти, в рішенні яких реальних проблем регіону ми можемо взяти участь, ким ми можемо бути затребувані, вбудуватися в рішення загальнорегіональних проблем.

Розуміння реальних проблем виводить іноді на несподіване соціальне партнерство, відкриває перспективи залучення додаткових ресурсів. Інформацію про ці проблеми можуть давати ЗМІ, розпорядчі документи та спеціальні дослідження [4]. Проект, призначений для вирішення ряду проблем, потребує ясного та чіткого формулювання для додання йому переконливості, актуальності та значущості. Він перестає бути потрібним лише нам, фактом тільки нашої біографії. У ньому виявляються врахованими інтереси потенційних донорів, що забезпечує реальну і міцну спільність інтересів, полегшує не тільки залучення коштів, але і загальну реалізацію проекту або програми.

Товари та послуги в сфері культури багатовимірні, що складається з багатьох шарів умов та обмежень: натхнення та амбіцій художника, задоволення споживачів, підтвердження їх статусних амбіцій і авторитетів, рекламних та іміджевих інтересів спонсорів, кар'єрних амбіцій чиновників тощо. Тільки після цього можна приступати до формулювання мети або (цілей) програми або проекту, тобто опису конкретного бажаного результату. Для цього можуть використовуватись спеціальні методи цільового обґрунтування (див. розділ про методи планування). Зі сказаного очевидно, що методологічна розробка може включати в себе аналіз стану сфери культури в регіоні, проведення спеціального дослідження (опитувань, анкетування, спостережень, контент-аналізу документів та преси), проведення семінарів, конференцій тощо.

Такий шлях, однак, суттєво затримує розробку та збільшує її вартість. На основі досліджень (за якими робиться аналітичний звіт) треба виробити рекомендації, і тільки на їх основі - власне проектну частину програми. Істотно підвищує ефективність та результативність розробки технологія апробаційно-пошукових ділових ігор, що добре зарекомендувала себе на практиці. З її допомогою можна в стислі терміни, за рахунок інтенсивної роботи не тільки отримати змістовний програмний документ, але і сформувати групи підтримки та реалізації цієї програми [5, с. 496].

Регіональні програми розвитку сфери культури виконують ряд функцій. Зокрема, мова йде про: уявлення про способи реального вирішення соціально значущих проблем; зобов'язання учасників вирішення цих проблем; переконання можливих соціальних партнерів та донорів в необхідності участі в проекті (програмі). Вони повинні відповідати ряду вимог: демонструвати професіоналізм розробників; демонструвати привабливість, переваги та гідності цього проекту; бути конкретними, вимірюваними та реалістичними; давати чітке уявлення про кінцевий результат; враховувати реальний час та реальні ресурси, необхідні для здійснення. Цим обумовлені особливості проектів та програм як специфічної планової документації та вимоги до їх оформлення.

Підвищити інвестиційну привабливість регіональної програми або проекту розвитку культури та шанси на його підтримку й фінансування може ряд чинників:

- соціальна значущість проекту, включаючи: актуальність розв'язуваних проблем; довгостроковість перспективи значимого результату; - можливість подальшого самостійного розвитку; унікальність (ідеї, реалізації);

- політична привабливість, включаючи: відповідність проекту актуальним політичним проблемам, присутність в них ангажованості (в деяких випадках, цей критерій носить зворотний характер, коли приваблива саме політична не заангажованість проекту); політкоректність, відсутність дискримінації окремих груп населення; партнерство як стратегія, розвиток і зміцнення соціального партнерства як чинника формування громадянського суспільства;

- фінансово-економічну привабливість, в регіональних програмах розвитку сфери культури визначають: економічна ефективність (малий час та малі ресурси); зустрічне фінансування; неприбутковий характер проекту; творче використання наявних власних ресурсів. Бюджет проекту, крім загальної суми, повинен містити такі статті: оплата праці - окремо штатних та залучених працівників і спеціалістів; гонорари (з обґрунтуванням необхідності виплати); податки та єдиний соціальний податок від загальної суми зарплати; прямі основні витрати: оренда, обладнання, витратні матеріали, відрядні, транспортні витрати, витрати на зв'язок, типографські послуги тощо; непрямі витрати; натуральні вклади, в тому числі – добровільна праця; сума вже наявних засобів, у тому числі – особистих [6].

Крім того, до бюджету додається детальний розрахунок кожної з статей. До регіональної програми розвитку сфери культури можуть прикладатися додаткові матеріали та документи: супровідний лист; завірені копії статуту організації, реєстрації, присвоєних кодів, бухгалтерського балансу за останній рік, звіту про аудит; протокол створення творчого колективу; резюме учасників проекту; не менше двох рекомендацій (ПІБ, посади, реквізити поручителів); листи підтримки; інші матеріали (фотографії, відеозаписи, ін.).

Оскільки до участі в розробці програм залучаються фахівці-практики сфери культури та поєднаних з нею сфер діяльності, між ними в процесі розробки складаються певні контакти і співпраця на стадіях пошуку вирішення реальних проблем, вироблення конкретних проектів таких рішень. Одним з важливих результатів є не тільки отримання проекту програмного документа, а й формування ініціативних груп, колективів однодумців, що досить часто вирішальним чином позначається на ході та результатах впровадження програм. Власне, проект програми після його оформлення повинен пройти традиційні стадії узгодження та затвердження.

Доцільно також провести презентацію програми з широким залученням ЗМІ. Однак успіх справи в реалізації проекту або програми в кінцевому рахунку, зрозуміло, насамперед залежить від коштів, акумульованих для її здійснення. Вирішення цієї найважливішої задачі аж ніяк не зводиться до боротьби за виділення бюджетних коштів та припускає інтенсивні зусилля в дусі фандрайзингової технології. Необхідно зазначити, що нині у методології розвитку сфери культури склалося кілька груп методів планування. Кожна з цих груп дозволяє вирішувати специфічний клас задач та не має універсального характеру.

Задача, таким чином, полягає в послідовному розписуванні (декомпозиції) головних цілей на задач, які необхідно вирішити для досягнення цілей. Задачі потім розписуються на напрями та форми роботи і так далі, аж до конкретних операцій з необхідним ступенем конкретизації. Графічно ця процедура може бути представлена у вигляді деревовидного графа – «дерева цілей», який нагадує перевернуте дерево, послідовне проходження по «гілкам» якого зверху вниз дає уявлення про конкретизацію цілей роботи на запланований період. Основною проблемою при цьому є формулювання цілей.

Слід пам'ятати, що мета – це конкретний опис бажаного результату. Таким джерелами можуть бути організаційні документи – статути, положення та інструкції, нормативні документи, положення які використовуються при формулюванні цілей (статутні цілі та завдання, види діяльності, функціональні обов'язки).

Наступним етапом буде формулювання цілей як змін характеристики. Диференціація споживачів може бути побудована на основі класифікації за різними ознаками, на основі типології та на основі простого угруповання. У разі класифікації можуть бути проведені різноманітні диференціації споживачів: географічні (регіональні – по районах, мікрорайонах, будинках, населених пунктах, областях, країнах); поведінкові (активна, пасивна, індиферентна поведінка); психологічні (за темпераментом, характером); вікові, освітні, етнічні; по інтенсивності споживання. Така сегментація може проводитися на самих різних підставах [7, с. 47]. Вибір залежить від цілей та конкретного товару (послуг).

В одному випадку це соціально-економічні особливості регіону, чисельність та щільність населення. В іншому - вік, освіта, стать, сімейний стан, рівень достатку, національність, віросповідання та конфесійна приналежність, професія. В третьому – образ і стиль життя, субкультура. Крім того, класифікаційна установка відповідає, швидше, теоретичним (соціологічним, педагогічним) вимогам, але не практичному менеджменту. Так, поширений в методиці культурно-просвітницької роботи "диференційований підхід" до аудиторії припускав ряд соціально-демографічних класифікацій: за родом занять, за професією, за віком тощо. Але ці важливі класифікації не спрацьовували у сфері вільного часу, оскільки припускалося і в ній ставитися до людини, як до молодого робітника, землероба, тваринника, ІТ-працівника, тощо.

Отже, проста класифікація є масовою та безликою "інвентаризацією" споживачів, які ніби розкладаються за класифікаційними осередками, взятими окремо та ізольовано. В цьому плані більш плідним є застосування типології, відмінність якої від класифікації полягає в розгляді ознак не окремо, а в органічній єдності та цілісності, яка відображена в типі або наборі типів споживачів. Прикладом такої типології може служити типологія читачів бібліотеки. Подібна типологія для інших установ культури може бути побудована в кілька етапів.

На першому етапі споживачі діляться залежно від інтенсивності відвідування установи, наприклад, на споживачів постійних, епізодичних та випадкових. Потім визначаються, на які види культурної діяльності (масову, групову або індивідуальну, інформаційну чи активну творчу, за жанрами та видами мистецтва тощо) орієнтуються представники кожної з груп. І, нарешті, на останньому етапі кожній з отриманих підгруп дається соціально-демографічна характеристика (за статтю, віком, родом занять, професії тощо). В результаті такої типології виходить ніби "фоторобот" типових споживачів, і вже з таких описів легко та просто формулюються цілі роботи з ними [8, с. 149].

Найважливішим аспектом обґрунтування реальності регіональних програм у сфері культури є планування фінансового і матеріального забезпечення їх реалізації. Для вирішення цього завдання найчастіше використовується балансовий метод планування, що складається у приведенні у відповідність (балансу) наявні ресурси та необхідні витрати. Залежно від природи ресурсів та витрат розрізняють три основних види балансів: матеріальний (натуральний), фінансовий (вартісний) та трудовий.

Трудовий баланс у сфері культури в даний час практикується переважно на регіональному та національному рівнях управління – як виявлення та планування ступеню

забезпечення мережі закладів кваліфікованими кадрами. Однак, з розширенням нормативної бази в плануванні трудовитрат трудові баланси повинні набути поширення і в плануванні роботи окремих організацій та програм. У разі розбіжності двох частин балансу виконують його коригування: або скорочують обсяг видатків, або планують необхідні додаткові надходження до дохідної частини, щоб покрити брак коштів. При розрахунку доходу від реалізації вхідних квитків в плановий кошторис не варто закладати повний аншлаг. Зазвичай в кошторис закладають від 40,0% до 60,0% зайнятості зали. По-перше, це страхує від форс-мажорних обставин, по-друге, – це означає поповнення бюджету.

Для планування організаційного забезпечення, координації діяльності співвиконавців та партнерів також можуть використовуватися спеціальні методики і технології.

Можливості програмного забезпечення та аналітичного планування регіонального розвитку сфери культури обмежені. По-перше, його результати вирішальним чином залежать від глибини та достовірності проведеного аналізу. Це, в свою чергу, визначається адекватністю використовуваної методики цілям планування і, найголовніше, – достовірністю використовуваної інформації. По-друге, його основною слабкістю є його найсуттєвіша особливість – опора виключно на попередній досвід. Найважливішим аспектом обґрунтування реальності регіональних програм розвитку сфери культури є планування фінансового і матеріального забезпечення їх реалізації.

Література:

1. Царик І.М. Соціальна відповідальність бізнесу та її державне регулювання як складова стратегії сталого розвитку / І.М. Царик // Економічний простір: зб. наук. праць. – Дніпропетровськ : ПДАБА, 2010. – № 40. – С. 300-313.
2. Веремієнко Т.С. Вплив глобалізації на соціокультурне становище національних економік / Т. С. Веремієнко // Економіка та підприємництво : зб. наук. праць молодих учених та аспірантів. – Вип. 22. – К.: КНЕУ, 2009. – С. 41-48.
3. Осипова Г.М. Державні механізми управління соціально-культурною сферою розвитку територій / Г.М. Осипова, В.І. Токарева // Соціальний менеджмент і управління інформаційними процесами: зб. наук. праць. – 2007. – Т. VIII. – Вип. 79. – С. 350-361.
4. Гриценко О.А. Концепція наукового забезпечення розвитку галузі культури на період до 2017 року [Електронний ресурс] / О.А. Гриценко, О.О. Різник, В.В. Солодовник. – Режим доступу http://www.culturalstudies.in.ua/ menu2.php.
5. Куценко В.І. Соціальна сфера: реальність і контури майбутнього (питання теорії і практики): [монографія] / В.І. Куценко; за ред. Б.М. Данилишина; РВПС України НАН України. – Ніжин : Аспект-Поліграф, 2008. – 818 с.
6. Модернізація соціокультурної сфери в Європі та Україні: Концепція цільової комплексної програми наукових досліджень НАН України від 26.12.2012 № 270 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www1.nas.gov.ua/infrastructures/Legaltexts/nas/2012/regulations/OpenDocs/121226_270_concept_m.pdf.
7. Орлатий М.К. Зарубіжний досвід управління розвитком соціальної інфраструктури / М.К. Орлатий, Т.В. Гоголь // Науковий вісник Академії муніципального управління. – Серія “Управління”. – Вип. 3(13) / за заг. ред. В.К. Присяжнюка, В.Д. Бакуменка. – К.: Видавничо-поліграфічний центр Академії муніципального управління, 2011. – С. 44-50.
8. Громадські організації та органи державного управління: питання взаємовідносин: [монографія] / за заг. ред. Н.Р. Нижник, В.М. Олуйко. – Хмельницький: ХУУП, 2007. – 236 с.

Novak N.P.

candidate of economic sciences, doctoral candidate

Kherson Sate Agrarian University, Ukraine

THE BASIC STANDARDS OF ORGANIC PRODUCTION

Новак Н.П.

к.е.н., докторант

Херсонський державний аграрний університет, Україна

ОСНОВНІ СИСТЕМИ СТАНДАРТІВ ОРГАНІЧНОГО АГРОВИРОБНИЦТВА

The article defines the role of standards and certificates in the development of organic production. Justified their contents, the stages of development. Characterized by a system of main standards and certificates. Developed procedures for obtaining them. Shows international experience of standardization and certification of organic

production. The main problems of their implementation in Ukraine. The basic actions for improvement of organic production and organic products.

Key words: *organic production, standards, certifications, systems, international experience, cost improvement, market, management.*

У статті визначено роль стандартів та сертифікатів у розвитку органічного виробництва. Обґрунтовано їх зміст, показано етапи розвитку. Охарактеризовано системи основних стандартів і сертифікатів. Розроблено процедури щодо їх отримання. Показано міжнародний досвід стандартизації і сертифікації органічного виробництва. Виявлено основні проблеми їх здійснення в Україні. Запропоновано основні заходи щодо удосконалення органічного виробництва та органічної продукції.

Ключові слова: *органічне виробництво, стандарти, сертифікати, системи, міжнародний досвід, вартість, удосконалення, ринок, управління.*

Органічне агровиробництво вимагає під час вирощування сільськогосподарських культур значних обмежень у використанні мінеральних добрив синтетичного походження, пестицидів для боротьби з бур'янами, шкідниками, хворобами, захист рослин має здійснюватися переважно препаратами натурального походження; у тваринництві забороняється використовувати стимулятори росту, гормони, антибіотики, а для лікування тварин використовувати профілактичні засоби і гомеопатичні препарати, заборонено використовувати генетично модифіковані організми (ГМО). Такі суворі обмеження вимагають постійного контролю, або підтвердження того, що виробництво і продукція відповідають стандартам органічного господарювання.

Органічними продуктами вважають лише такі, які вироблені відповідно до затверджених правил (стандартів), а їхнє виробництво сертифіковане. Отже, для ефективного розвитку органічного виробництва СП необхідно мати не лише стандарти на органічну продукцію, сировину, органічне виробництво та інші документи, які забезпечують і сприяють розвитку такого виробництва, а також гарантійну систему та органи сертифікації такого виробництва і продукції та систему і органи, які акредитують органи сертифікації органічного виробництва та продукції

Актуальність обраної тематики дослідження підтверджує зацікавленість нею науковців різних галузей науки. Питання виробництва органічної продукції не є новим і його дослідженню, приділяється велика увага з боку вчених економічної галузі, а саме: В. Артиш, Б. Буркинський, Г. Калетнік, С. Ковальчук, Л. Купінець, А. Мазур, О. Мороз, І. Шишка та інші.

Безперечно, Україна, як виробник сільськогосподарської продукції, має значний потенціал [1, 367]. У той же час, на фоні загального зростання аграрного сектору, особливу увагу на себе звертає виробництво органічної сільськогосподарської продукції, яка останні роки демонструє вражаючі показники як збільшення виробленої продукції, так і обсягу залучених до такого виробництва земель. Так, якщо в 2002 р. в Україні налічувалось 31 сертифіковане органічне господарство, то вже у 2013 р. їх кількість зросла до 175. Земельні ресурси, залучені під виробництво органічної продукції також збільшились з 160 тис. га у 2002 р. до 390 тис. га у 2013 р. Поступово зростає і внутрішній ринок споживання органічних продуктів в Україні: якщо в 2007 р. його обсяг становив всього 500 тис. євро, то в 2014 р. він досяг 14,5 млн євро.

Як демонструють зазначені показники, внутрішній ринок органічної продукції все одно залишається не достатньо об'ємним і не в змозі спожити всю виготовлену в Україні органічну продукцію [2]. Тому подальше зростання органічного виробництва безпосередньо буде залежати від можливості експорту органічної продукції. І це цілком можливо, адже біля України знаходиться один з найбільших споживачів органіки у світі – Європейський Союз. Так, об'єм ринку органічної продукції ЄС за 2013 р. становить 21,5 млрд євро, значна частина якого складається з органічної продукції, що імпортується. І саме Україна має всі необхідні передумови для того, щоб зайняти на ринку органіки ЄС своє гідне місце.

В останні десятиріччя у країні, особливо після вступу в ВТО, все більшого розуміння та підтримки набуває діяльність, направлена на всебічну стандартизацію аграрного виробництва. Так, основним завданням спільної аграрної політики (САП) ЄС є необхідність

забезпечення охорони природи у процесі органічного виробництва. Тому вона ґрунтується на позиціях: врахування суспільного інтересу; забезпечення якості та стандартів; органічного виробництва та його розвитку; інтегрованого агровиробництва. Це висуває нові вимоги до сільськогосподарських товаровиробників відносно змісту бізнес-процесів та їх контролю. З іншої сторони, вже встановлено, що органічне виробництво має вищу норму прибутку порівняно з традиційним, отже, є економічно доцільним.

Питання, що насамперед постає перед агровиробником, який вирішив надалі виготовляти лише органічну продукцію, пов'язане з обранням системи, відповідно до якої він буде сертифікувати своє виробництво та продукцію [3, с. 37]. При виборі системи сертифікації важливо враховувати планований ринок збуту продукції, особливості системи сертифікації та її вартість.

Експортну продукцію, як правило, сертифікують на відповідність органік – стандартам, які поширені в регіоні експорту. Це пов'язано з рівнем популярності та впізнаваності органік – маркувань та особливостями законодавства. Так, якщо виробник має намір експортувати свою продукцію в країни Європейського Союзу, то для нього буде актуальна сертифікація на відповідність європейським директивам. Адже експорт органічної продукції до ЄС з інших країн, зокрема з України, передбачає обов’язкову наявність сертифікату, виданого сертифікаційною установою акредитованою в ЄС.

Тут варто зазначити, що на сьогодні у світі існує три основні системи стандартів органічної продукції [4]:

Таблиця 1

Основні системи стандартів органічної продукції

№	Система сертифікації	Огляд діяльності
1	Codex Alimentarius Guidelines for Organicall produced food	У 1963 р. для розробки та об'єднання продовольчих стандартів уряди різних країн створили міжнародну організацію Codex Alimentarius Commission, яка є дочірньою організацією FAO та Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ). До 1999 р. результатом багаторічної роботи Комітету Кодексу щодо маркування продуктів харчування став «Посібник з виготовлення, переробки, маркування та реалізації органічних продуктів харчування» (Guidelines for the production, processing, labeling and marketing of organically produced food). Цей посібник було розроблено у зв'язку з розвитком виробництва органічних продуктів харчування та зростанням міжнародної торгівлі, а також з метою сприяння торгівлі та запобігання процесів введення споживачів органічних продуктів в оману.
2	IFOAM Basic Standards (IBS)	У 1972 р. у Франції на основі французької організації фермерів та за участі їх німецьких колег була заснована Міжнародна Федерація органічного сільськогосподарського руху (IFOAM) як загальносвітовий органічний рух, випустивши в 1980 р. власні стандарти відповідно до ISEAL Code of Good Practice for Setting Social and Environmental Standards, які стали базою для створення державних стандартів і систем сертифікації в усьому світі. Сьогодні вони гармонізовані з Codex Alimentarius.
3	EU Regulation	У 1991 р. була прийнята європейська система регулювання у сфері органічного сільського господарства EU Regulation 2092/91. У березні 2002 р. Єврокомісія опублікувала новий загальноєвропейський логотип для маркування органічних продуктів харчування. Зараз загальноєвропейська система сертифікації органічної продукції регулюється Регламентом Ради ЄС №834/2007 (і доповненим Регламентів Ради ЕС №967/2008, №889/2008, №271/2010). Ці регламенти служать відправною точкою для розробки та вдосконалення національних стандартів країн ЄС, сертифікація за якими дає можливість розміщувати на продукті універсальне європейське маркування «Європейський листок».

Таким чином, у світі склалися три міжнародних системи стандартів. На їх основі створюються вже державні норми та правила органічного виробництва продуктів харчування, що дозволяє враховувати фізико-географічні, соціальні та економічні особливості різних держав.

Не дивлячись на те, що органічне сільське господарство в Україні існує вже більше ніж 15 років, а останнім часом демонструє надзвичайно швидкі темпи зростання,

законодавче регулювання цієї сфери знаходиться лише в зародковому стані. Так, профільний законодавчий акт (Закон України «Про виробництво й обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини») був прийнятий лише 03.09.2013. А тому про існування національної системи сертифікації органічної продукції говорити ще зарано [5].

З огляду на це, станом на 2015 р., практично всі сертифікаційні установи, які можуть сертифікувати виробництво органічної продукції в Україні, є іноземними. Вони перевіряють відповідність сільськогосподарської продукції стандартам, які діють у країнах ЄС, США, Японії тощо.

У світові практиці розвитку органічного виробництва не існує єдино прийнятих норм та стандартів, які б регулювали дану сферу сільського господарства, що пояснюється певною мірою особливостями законодавства в різних країнах [6, с. 90]. Умовно можна поділити норми стосовно органічного сектора на такі групи:

1. Базові регулюючі стандарти та правила. До них належать: стандарти ЄС (Постанова Ради (ЄС) 834/2007, Постанова Комісії (ЄС) 889/2008, Постанова Комісії (ЄС) 1235/2008); Національна органічна програма Міністерства сільського господарства США (American USDA National Organic Program – NOP); закон Японії щодо стандартизації і правильного маркування сільськогосподарських і лісових продуктів з відповідними вказівками щодо органічного виробництва (Japanese Agricultural Standard – JAS); швейцарські органічні правила (Swiss Organic Regulation).

2. Міжнародні стандарти. До них належать: Базові стандарти органічного виробництва та переробки продукції Міжнародної федерації органічного сільськогосподарського руху (IFOAM International Basic Standard) та Стандарти комісії з Кодексу аліментаріусу (Codex Alimentarius), розроблені під керівництвом Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (FAO) спільно з Всесвітньою організацією охорони здоров'я (WHO).

3. Приватні стандарти. Найвідомішими є такі: Demeter (поширені по всьому світу), ECOLAND (Німеччина), Bio Suisse (Швейцарія), Soil Association (Великобританія), Naturland (Німеччина та весь світ), KRAV (Швеція) та ін.

Головною функцією базових стандартів є сприяння встановленню мінімальної правової бази, за допомогою якої продукт міг би маркуватися як «органічний» [7, с. 457]. Міжнародні стандарти визначають мінімальні вимоги до органічного агровиробництва, які спрямовані на встановлення системи стандартів для державних та приватних органів сертифікації. Тому їх можна вважати стандартами для стандартів. Ці вимоги повинні використовуватись для створення національних державних стандартів і правил. Перевагою приватних стандартів є їх розрекламованість на ринку, яка слугує своєрідним гарантом якості продукції для споживачів.

В умовах глобалізацій них процесів, коли відбувається відносно безперешкодна міжнародна торгівля, органічна продукція перебуває в менш сприятливому положенні, оскільки повинна проходити сертифікацію по декілька разі, щоб мати доступ до різних риків збуту. Саме з цих причин Міжнародна федерація органічного сільськогосподарського руху розробила так званий перелік країн, які входять до сімейства стандартів IFOAM, пропонуючи державам-учасницям застосовувати еквівалентний підхід, згідно якого будуть значно спрощені вимоги до імпортованої органічної продукції [8]. Австралія першою запровадила на практиці застосування запропонованого гармонізаційного інструменту, тому продукція сертифікована відповідно до стандартів Міжнародної федерації органічного сільськогосподарського руху (IFOAM) може бути експортована в цю країну без додаткової сертифікації.

Кожна країна відповідно до особливостей розвитку органічного виробництва може використовувати основні міжнародні стандарти для створення власних національних державних правил. Відповідний процес імплементації забезпечує єдину систему законодавчого регулювання у сфері органічного виробництва.

Більшість національних стандартів (наприклад, у країнах ЄС, Японії, Аргентині, Індії,

США) представлені у вигляді постанов, які є юридично пов'язаними [9, с. 174]. В Україні експертами завдяки підтримці Проекту БІСТРО-2003, Програми ТАСІС ЄС та Канадсько-української програми FARM підготовлені проекти відповідних стандартів, які називаються «Правилами Органічного виробництва та сертифікації», що охоплюють увесь процес виробництва, переробки, пакування продукції тощо. У деяких країнах, наприклад, Німеччині, Швеції, Великобританії, окремі органи сертифікації запровадили власні стандарти, які нерідко є більш суворими, ніж загальноприйняті. Така процедура здійснюється у відповідь на особливі вимоги споживачів. Хоча вони не є обов'язковими, приватні органи сертифікації можуть бути більш вимогливими, ніж це передбачено законом.

На даний час в Україні також розроблено приватні стандарти органічного сільськогосподарського виробництва та маркування сільськогосподарської продукції і продуктів харчування «БІОЛан». Стандарти розроблено робочою групою у складі спеціалістів швейцарсько-українського проекту «ЕкоФінЛан» та Асоціації «БІОЛан Україна» під керівництвом Василя Пиндуса [10, с. 31]. В основу їх покладено Базові Стандарти Міжнародної федерації органічного сільського господарства, Постанову Ради ЄЕС № 2092/91 стосовно органічного виробництва сільськогосподарських продуктів, а також стандарти БІОСВІСС (Асоціації Швейцарських організацій виробників органічної продукції).

За відсутності національної системи сертифікації та стандартів органічної продукції сільськогосподарським виробникам важко зорієнтуватися у вимогах і правилах ведення органічного виробництва та переконатися у прозорості й доцільності функціонування відповідних органів, що призводить до небажання здійснювати виробництво органічної сільськогосподарської продукції. Таким чином, варто розробити власну систему стандартів органічної продукції, яка була би еквівалентною і визнаною міжнародним співтовариством та створити національні органи сертифікації. Це обумовлено рядом причин, серед яких вагомою є висока ціна даної процедури, оскільки сертифікація іноземними компаніями здійснюється за розцінками країн, що надають такі послуги. Наприклад, у середньому в Європі вартість сертифікаційних послуг складає від 250 до 750 євро на рік –залежно від виду діяльності, розмірів підприємств тощо.

Загалом, стандартизація та сертифікація органічного виробництва пов'язана з великими фінансовими витратами [11]. У країнах ЄС, зокрема, вони частково або повністю відшкодовуються державою та здійснюється компенсація додаткової вартості власне органічного виробництва. В Україні така практика відсутня та потребує розвитку з врахуванням європейського та іншого позитивного досвіду. Дуже важливо також знати, що переходити на органічне виробництво й замовляти сертифікацію варто тільки при наявності обґрунтованої маркетингової стратегії збуту органічної продукції та ринкового зростання органічного підприємства.

Отже, стимулювання та підтримка розвитку виробництва органічної сільськогосподарської продукції шляхом створення національно системи стандартів сприятиме збалансованому природокористуванню, забезпечуючи при цьому підвищення соціально-економічного розвитку аграрного сектора економіки країни.

Література:

1. Артиш В.І. Удосконалення системи державного регулювання виробництва органічної продукції в Україні / В.І. Артиш // Науковий вісник НУБіП. – 2010. – № 145. – С. 365-370.
2. Гуцаленко О.О. Сертифікація органічної продукції в Україні [Електронний ресурс] / О.О. Гуцаленко. – Режим доступу: http:www.sworld.com.ua
3. Органічне землеробство. Що це таке? // Дім, сад, огород. – 2010. – № 12. – С. 36-38.
4. Органіка: до лідерства через перепони [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/organika-do-liderstva-cherez-pereponi.html
5. Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини : Закон України від 03.09.2013 № 425–VII // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 20-21. – Ст. 721.
6. Шишка І.Б. Виробництво екологічно чистої продукції сільського господарства в Україні / І.Б. Шишка // Scientific researches and their practical application. Modern state and ways of development. – 2012. - №2-12. – С. 86-93.

7. Купинец Л.Е. Проблемы производства экологически чистой продукции в АПК: национальный и международный аспекты: [монография] / Л.Е. Купинец, С.К. Харичков. – Одесса, 2007. – 676 с.
8. The IFOAM standart for organic production and processing. Draft Version 0.2. – 2011.
9. Довідник стандартів ЄС щодо регулювання органічного виробництва та маркування органічних продуктів. – Кн. 1. / За ред. Є. Милованова, С. Мельника, О. Демидова [та ін.]. – Львів: ЛА «Піраміда», Федерація органічного руху України, 2008. – 204 с.
10. Кодекс Алиментариус. Органические пищевые продукты / Пер. с англ.; ФАО, ВОЗ. – М: Весь Мир, 2006. – 72 с.
11. Офіційний сайт сертифікаційного органу «Органік стандарт» [Електронний ресурс] – ре- жим доступу: http://www.organicstandard.com.ua

Postol A.A.
candidate of economic sciences, doctoral candidate
Kherson Sate Agrarian University, Ukraine

FACTORS OF INFLUENCE ON THE FORMATION AND USE OF PRODUCTION AND RESOURCE POTENTIAL OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

Постол А.А.
к.е.н., докторант
Херсонський державний аграрний університет, Україна

ФАКТОРИ ВПЛИВУ НА ФОРМУВАННЯ І ВИКОРИСТАННЯ ВИРОБНИЧО-РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

In the article the problems of production and resource provision of agricultural enterprises and agricultural companies in General. Justified components of the resource and production potential. The factors of influence and potential as a whole. Developed management tools to the use and reproduction of the resource and production potential. Special attention is paid to the most important factors of influence, innovation, financial investment, social and environmental-natural.

Key words: *production and resource potential, components, factors of influence, the use, reproduction, agricultural enterprises management.*

У статті виявлені проблеми виробничо-ресурсного забезпечення аграрних підприємств та агроформувань загалом. Обґрунтовані складники виробничо-ресурсного потенціалу. Визначені фактори впливу на них та потенціал загалом. Розроблені інструменти управління використанням та відтворенням виробничо-ресурсного потенціалу. Особлива увага приділена найбільш вагомим чинникам впливу – інноваційним, фінансово-інвестиційним, соціальним та еколого-природним.

Ключові слова: *виробничо-ресурсний потенціал, складники, фактори впливу, використання, відтворення, аграрні підприємства, управління.*

Найголовнішою з особливостей функціонування сучасних агроформувань є недосконалість їх виробничо-ресурсного потенціалу, його структури та темпів відтворення. Це зумовлено складним фінансово-економічним становищем більшої частини суб'єктів господарювання та втратами ресурсів під час здійснення аграрної реформи з порушенням принципів соціальної справедливості. Важливою проблемою на сучасному етапі розвитку аграрної економіки в Україні є, отже, обґрунтований пошук напрямів ефективного використання уже наявних виробничих ресурсів сільського господарства, а також формування виробничо-ресурсного потенціалу, який необхідний для виробництва великих обсягів сільськогосподарської продукції.

Формування в аграрних підприємствах раціонального виробничо-ресурсного потенціалу та його ефективного використання належить до актуальних завдань їх функціонування та стратегічного розвитку на перспективу. Формування потенціалу підприємства – це процес ідентифікації та створення спектру підприємницьких можливостей, його структуризації і побудови певних організаційних форм стабільного розвитку й ефективного відтворення. Під факторами слід розуміти ті сили та інструменти впливу, які формують потенціал підприємства.

Як зазначають Н.В. Касьянова, Д.В. Солоха, В.В. Морєва, О.В. Бєлякова, О.Б. Балакай, процес формування потенціалу аграрних підприємств, зокрема і виробничо-

ресурсного потенціалу, є одним із напрямів їх соціально- та виробничо-економічної стратегії. Він передбачає створення й організацію системи ресурсів і компетенцій таким чином, щоб результат їхньої взаємодії був фактором успіху в досягненні стратегічних, тактичних і оперативних цілей діяльності аграрних підприємств. На думку авторів, важливо визначити, які саме фактори обумовлюють формування потенціалу і впливають на його збалансованість і ефективність використання.

Формування ресурсного потенціалу відбувається як процес ідентифікації та створення напрямків підприємницьких можливостей, структуризації й побудови певних організаційних форм для стабільного розвитку та ефективного ресурсного відтворення [1, с. 184]. Виходячи зі сутності поняття «виробничо-ресурсний потенціал», варто зазначити, що його особливістю є технологічно обумовлена здатність сільськогосподарських підприємств формувати відтворювальний ефект в процесі використання внутрішніх факторів виробництва під впливом зовнішніх факторів.

Внутрішні фактори формування виробничо-ресурсного потенціалу визначаються індивідуальними характеристиками аграрних підприємств. До внутрішніх факторів формування виробничо-ресурсного потенціалу аграрних підприємств, на нашу думку, відноситься стратегія підприємства, для реалізації якої і формується виробничо-ресурсний потенціал; досвід і навички працівників, необхідні для реалізації намічених планів, принципи організації та ведення бізнесу, якими керуються на підприємстві; моральні цінності й амбіції керівників, а також загальноприйняті в рамках підприємства цінності та ділова або підприємницька культура [2, с. 51]. Поряд з цим, дуже важливим фактором є стиль керівництва аграрним підприємством.

Від підприємницьких якостей керівника і залежить раціональне використання, нарощення та оптимізація виробничо-ресурсного потенціалу аграрних підприємств. Варто зазначити, що основними задачами ефективного управління виробничо-ресурсним потенціалом є його формування, використання та відтворення. Таким чином, можна стверджувати, що найбільш важливим фактором впливу на формування та використання виробничо-ресурсного потенціалу аграрних підприємств є управлінський потенціал. Він представляє собою здатність управляти розвитком виробництва підприємства за допомогою кваліфікованих кадрів.

Зовнішні фактори характеризуються певними обмежувальними або стимулюючими заходами з боку різних державних органів, банків, інвестиційних компаній, суспільних груп, політичних сил тощо. Їх можна поділити на п’ять груп: фінансово-економічні, соціальні, політико-правові, інноваційні, екологічні. Так, наприклад, до групи інноваційних факторів можна віднести впровадження сучасної техніки чи технології у виробництво продукції; продуктивність обладнання, машин і механізмів, підвищення кваліфікації працівників аграрних підприємств.

Важливим фактором політичного характеру, який впливає на формування виробничо-ресурсного потенціалу підприємств аграрної галузі, є політична стабільність країни [3, с. 67]. Що стосується вітчизняного політичного середовища, то його аж ніяк не можна назвати стабільним: складний передвиборчий та після виборчий періоди, переважання політичних, а досить часто і особистих пріоритетів над економічними, постійна боротьба між владою та опозицією. Все це призводить до ситуації, коли будь-які економічні проблеми, в тому числі й ті, що стосуються аграрної сфери, відходять на другий план та стоять в черзі на своє вирішення. До того ж політична нестабільність – чи не найважливіша перешкода у формуванні сприятливого інвестиційного клімату в державі. Проте він відіграє надзвичайно важливою роль у формуванні виробничо-ресурсного потенціалу аграрних підприємств та їх стабільному розвитку, розширенні і модернізації виробництва і забезпеченні стійкого економічного зростання аграрної галузі в цілому.

В підтвердження нашої думки, Ліпич О.М. зазначає, що важливим фактором впливу на формування і використання виробничо-ресурсного потенціалу є темпи інноваційно-інвестиційних процесів. Інвестиційна діяльність у процесі формування виробничо-

ресурсного потенціалу, на думку автора, полягає в інвестуванні фінансових матеріальних і нематеріальних ресурсів, що повинно забезпечити економічну ефективність через удосконалення структури і взаємодії виробничих ресурсів, підвищення рівня їх використання та виготовлення конкурентоспроможної аграрної продукції. Процес інвестування, який має циклічно-замкнений характер, у формуванні виробничо-ресурсного потенціалу не може бути зведений до впровадження окремих заходів, а повинен охоплювати всю систему виробничих ресурсів, забезпечуючи підвищення ефективності їх використання загалом [4, с. 281].

Оновлення асортименту продукції та технології її отримання залежить від інноваційних перетворень у веденні сільського господарства на підприємстві. Впровадження нової продукції означає приріст обсягів виробництва, економію від зниження собівартості, зростання чистого прибутку. Чим вище науковий і технологічний рівень виробничо-ресурсного потенціалу і ступінь його використання, тим потужнішою є матеріально-технічна база аграрного підприємства, більше можливостей для впровадження інновацій, вдосконалення та збільшення масштабів діяльності. Отже, створення та впровадження інновацій дає можливість аграрному підприємству отримати конкурентні переваги через подолання опору старих елементів.

Враховуючи, що структурним компонентом виробничо-ресурсного потенціалу аграрних підприємств є праця, яку неможливо відокремити від її носія – робочої сили, тому підвищення рівня освіченості та кваліфікації працівників, рівень їх фінансово-матеріального і соціально-психологічного стимулювання становить головну рушійну силу впливу соціального фактора. Економічні фактори завжди вважаються більш впливовими щодо формування і використання виробничо-ресурсного потенціалу аграрних підприємств [5, с. 24]. До цієї групи, на нашу думку, входить низка додаткових факторів, які зумовлюють ефективність господарської діяльності аграрних підприємств, зокрема:

- рівень розвитку продуктивних сил – впливає на формування потреб населення, визначає ймовірний рівень нових технологій на цій території, ймовірну економічну ситуацію, що може скластися у найближчій або віддаленій перспективі;
- прожитковий мінімум, який визначає вартість споживання важливіших матеріальних благ та послуг, що необхідні людині для підтримки її життєдіяльності;
- коливання курсу національної валюти відносно валют інших країн спричиняє чимало негативних ефектів, пов'язаних зі зростанням цін, а також, і це головне - невизначеність у процесі прийняття рішень для всіх суб'єктів економічної діяльності. Зміни в курсах обміну валют безпосередньо впливають на конкурентоспроможність продукції організації, якщо вона експортує товари на світовий ринок;
- система оподаткування – зміна податків та податкових зборів, які призводять до погіршення фінансового стану аграрних підприємств, а відповідно неможливість навчання за рахунок коштів підприємства. Для вітчизняних сільськогосподарських товаровиробників у 2015 р. продовжує діяти спрощена система оподаткування. Замість фіксованого сільськогосподарського податку для такої категорії платників запроваджено четверту групу єдиного податку із встановленням відповідних критеріїв;
- умови одержання кредиту та процентна банківська ставка – спричинюють пряму дію на потенційну привабливість різних стратегій. Підприємства, що вирішили розширяти свою діяльність за рахунок отримання позик, очевидно, стежитимуть за рівнем ставки відсотка і її впливом на ціну капіталу;
- рівень динаміки цін – визначення товарної ціни є складним процесом, на який впливає дуже багато чинників, зокрема конкурентоспроможність, співвідношення попиту і пропозиції на товари, рівень закупівельних цін;
- платоспроможність – важливий критерій оцінки ефективності діяльності підприємства, показує, чи може підприємство погасити своїми доходами кредиторську заборгованість у термін платежу;

- глобалізація – не лише економічний, а й суміжний з політичним фактор. Він робить сильних суб'єктів ринку ще сильнішими, а слабких слабшими. Саме цей фактор переводить конкуренцію на нові рівні.

Крім того, Д.В. Солоха вважає, що важливим зовнішнім фактором є також ринкові умови на вході (умови конкуренції на ринках ресурсів) і виході із системи (умови конкуренції безпосередньо в галузі) [6, с. 92]. Слід відмітити, що зазначенні фактори здійснюють, переважно, негативний обмежувальний вплив на розвиток потенціалу. Тому підприємство агросфери має формувати такий господарський механізм, який дозволив би швидко адаптуватися до цих змін.

Отже, доцільно та необхідно виділити наступні фактори, які найбільш суттєво впливають на формування виробничо-ресурсного потенціалу аграрних підприємств: організаційно-економічні; матеріально-технічні; чинники соціального розвитку; вимоги екологізації; кооперація, спеціалізація, диверсифікація виробництва. Слід зазначити, що виробничо-ресурсний потенціал передбачає сукупність запасів і пов'язаний, насамперед, із характеристикою джерел ресурсів. Джерелами виробничо-ресурсного потенціалу є ресурси в розпорядженні підприємства трудові, інформаційні, фінансові, матеріальні, природні.

Після проведеного нами дослідження факторів формування виробничо-ресурсного потенціалу визначено, що найбільш важливими є: людські й інші соціальні, інноваційні, еколого-природні, фінансові та правові фактори. Фінансові фактори варто розділити на три групи факторів:

- операційної діяльності підприємства, у тому числі обсяги реалізації, ціна, обсяг та частка витрат, виробнича потужність, ступінь використання основних засобів, продуктивність;
- фінансової діяльності, що включають обсяги власного і залученого капіталу, фінансовий важіль, ліквідність, відсоткову ставку з кредитами, податкову ставку;
- інвестиційної діяльності, до яких віднесемо обсяг та рентабельність інвестицій у виробництво, інвестиційні проекти, злиття та поглинання.

При цьому, на нашу думку, головну роль у формуванні виробничо-ресурсного потенціалу відіграють людські фактори з властивою їм інтелектуальною здатністю поєднувати потрібним чином фактори виробництва. Основу людського фактору становлять саме людські ресурси, тобто «фізичні, професійні, інтелектуальні, духовні можливості людей, що дозволяють їм приймати участь в господарській діяльності підприємства. Отже, збалансоване формування виробничо-ресурсного потенціалу аграрних підприємств є передумовою ефективного його використання. В. Трегобчук зазначає, що використання виробничо-ресурсного потенціалу варто розглядати, як «сукупність технологічно, економічно й екологічно взаємозбалансованих виробничих ресурсів, спроможних забезпечити високоефективне та екологобезпечне виробництво, переробку, зберігання, транспортування і реалізацію аграрної продукції, з метою вирішення належним чином продовольчої безпеки держави» [7, с. 158].

Процес формування та використання виробничо-ресурсного потенціалу аграрних підприємств включає в себе не тільки склад зовнішніх і внутрішніх факторів впливу виробництва, а й процес поліпшення адаптивних і компенсаційних властивостей ресурсів і збалансованого їх використання, що і формує сукупний потенціал підприємств. Для досягнення цілей розвитку аграрних підприємств виробничо-ресурсний потенціал повинен являти собою не просто механічний набір окремих видів виробничих ресурсів, а систему взаємопов'язаних оптимальних кількісних і якісних ресурсних пропорцій. Тому для формування такого ресурсного потенціалу необхідно ефективно управляти процесом його створення, нарощування, розвитку та використання, що досягається шляхом стратегічної відповідності ресурсного потенціалу вимогам розвитку аграрного підприємства за аналізом внутрішніх можливостей та моніторингом зовнішнього середовища.

Отже, з метою забезпечення процесу формування та використання виробничо-ресурсний потенціалу, при його організації необхідно враховувати сукупність факторів, що

впливають на нього і водночас виступають як невід'ємні елементи системи підвищення ефективності його використання. Одним із найважливіших інструментів використання виробничо-ресурсного потенціалу аграрного підприємства є процес його оцінки, бо саме оцінка дозволяє досягати цілей та вирішувати поставлені завдання. При цьому необхідно відзначити, що коли потенціал аграрних підприємств розглядається як сукупність наявних ресурсів, його оцінка зумовлює необхідність встановлення якісних і кількісних характеристик окремих видів ресурсів, а також розробку параметрів, що описують виробничо-ресурсний потенціал у цілому.

Література:

1. Гринчук. Ю.С. Удосконалення формування та використання виробничо-ресурсного потенціалу аграрних підприємств: [монографія] / Ю.С. Гринчук. – Біла Церква: 2014. – 390 с.
2. Ванієва А.Р. Методичні засади економічної оцінки виробничо-ресурсного потенціалу господарської діяльності / А.Р. Ванієва // Агросвіт. – 2013. – № 9. – С. 50-53.
3. Березіна Л.М. Виробнича функція та ресурсний потенціал аграрних підприємств / Л.М. Березіна // Вісник ХНТУСГ: Економічні науки. Ринкова трансформація економіки АПК. Вип. 31. – Харків: ХНТУСГ, 2006. – С. 64-68.
4. Ліпич О.М. Методика оцінки використання виробничо-ресурсного потенціалу підприємства / О.М. Ліпич // Науковий вісник УкрДЛТУ. – 2002. – Вип. 12.8. – С. 280-283.
5. Мармуль Л. О. Методичні підходи до оцінки економічного потенціалу сільськогосподарських підприємств / Л. О. Мармуль, О. Лугова // Економіст. – 2012. – № 2. – С. 24-26.
6. Касьянова Н.В. Планування маркетингу. 2-ге вид. перероб. та доп. [текст]: підручник / Н.В. Касьянова, Д.В. Солоха, В.В. Морєва, О.В. Бєлякова, О.Б. Балакай – К. : «Центр учбової літератури», 2013. – 248 с.
7. Трегобчук В. Відтворення та ефективне використання ресурсного потенціалу АПК (теоретичні та практичні аспекти) / В. Трегобчук, А. Юзефович, Д. Крисанов та ін. – К.: Інститут економіки НАН України, 2003. – 259 с.

5. MONEY, FINANCE AND CREDIT

Andreeva T.Y.
Ph.D.
University of National and World Economy, Sofia, Bulgaria

RISK IN CARD PAYMENTS

This report studies a current economic and consumer problem and treats the possibility of losses and risk in card payments. It looks into a large part of the risks of card payments and more specifically the ones which relate to the use of bank cards. Out of scope are the losses resulting from risks such as loss, theft of card, loss of PIN, etc. or the impossibility of use of the card.

The article proposes technologies for risk reduction in card payments, as well as insurance as a method to cover the financial losses from the occurrence of the risk.

Keywords: *risk, card payments, ATM (automated teller machine), POS terminals, insurance cover*

I. Introduction

Card payments are among the most modern methods of payment in the world of today. By card you can pay for a dinner at a restaurant, for your shopping in stores or for your air ticket. You can also shop on the Internet. By the new generation of bank cards you can even make contactless payments - simply by waving your card over a reader at the POS terminal. All these advantages, as well as the rapid liquidity of this type of electronic money make it a current and preferred method of payment in everyday life. The bank card has become an integral element of people's lives.

II. Nature of the risk and types of risks in bank cards and payments

Risk is associated with accidental events and phenomena. Risk is the probability of occurrence of random events. It is a possibility or something that might or might not happen. It is a possibility, a risk for the occurrence of losses. [11]

A risk in bank cards and payments is the possibility of loss in connection with the illegal withdrawal of an amount of money without the knowledge and permission of the card holder.

The most common risks of card payments are:

1. **According to the payment channel**

Risk of payment on the Internet (Card Not Present)

Payments on the Internet where the card is not physically present, the so-called CNP payments.

The most commonly used methods of fraud, related to Internet payments, are through cloning sites and fake websites of dealers. What is cloned is an entire site or just the page from which the order of the customer is fulfilled and details from the credit card are taken in order to carry out fraudulent transactions.

Fake sites often offer customers extremely cheap service. The site requires credit card details, including name and address, in return for access to the site content. Thus credit card numbers are collected for subsequent fraud.

Risk of supermarket payments (Card Present)

Payments in shops or supermarkets when the card is physically present and payment is made through the POS terminal. In most cases the risk for the cardholder lies in the fact that he pays an amount that is much greater than the value of purchases.

Another possible risk is of a device, subsequently attached to the POS terminal, that reads and records the data from the card.

Risk when withdrawing cash from an ATM (Skimming)

This is the risk with withdrawing cash from an ATM, where the machine may be compromised and the card data may be recorded.

Skimming is a process in which the real data from the magnetic stripe of the card are copied electronically and then recorded onto another card duplicate. It can be done at an ATM or POS terminal.

[11] Andreeva, Tz., Risk Management of the Insurance Company, Economy University Press, Sofia, 2009, p. 15.

Phishing attacks

Phishing attacks are attempts by third parties who seek to gain access to information on the bank card. In these cases fraudsters try to pass themselves off as representatives of banks, card organizations, etc.

Unexpected recurring transactions (Repeat billings)

Such a risk exists when a consumer shops online and expects his card to be used only once for a particular payment, but the trader continues to take small amounts at different periods of time. This might happen if the customer uses a shopping site of dubious reputation or prices.

B. According to the physical presence of the card

Fraud with bank cards in transactions with physically present cards

Transactions with physically present cards are carried out at an ATM or POS terminal. They are also known as „face-to-face" transactions. The definition which the European Central Bank (ECB) provides for „face-to-face" payments is: „payments where the payer and the payee are in the same physical location".[12]

Fraud at terminals has evolved with time. Until recently the usual way of fraud at ATMs was the technique of „watching over the shoulder" to acquire the PIN code of the user and the physical theft of the card or its being retained through a device tucked into the ATM (the so called „Lebanese loop"). This already quite old-fashioned technique relies on the naivety, panic and low financial literacy of citizens. Fraudsters insert into the slot of the ATM, in which the card is placed, a special device that blocks it. Once the card is retained, there appears a man who claims he knows ATMs but to take out the card he needs the PIN code. Sometimes a fake phone number of the bank is stuck to the ATM by which fraudsters talk to cardholders.

With the advance of technology fraudsters are becoming even more creative and turning to the skimming of data from the magnetic stripes of ATMs or POS terminals and finding the PIN code by means of technical devices. Most of the cases of fraud with counterfeit cards include skimming.

The risk of skimming POS terminals is smaller, as skimming with them is associated with criminal acts by employees, working in the respective point of sale. The skimmed cards are typically used at ATMs by withdrawing the maximum limit per day. The first skimmer in Bulgaria was found in the summer of 2005 in one of the Bulgarian Black Sea coast resorts. Fraudsters can also use the copied cards at retail POS. However there the payments are usually also authorized and signed by the client. The usual practice is for the data, copied by skimming cards, to be used to make counterfeit cards which are then used at ATMs in countries that have not yet switched to EMV[13] migration.

Normally the device, the so called skimmer, consists of two parts: one copies the data of the 2nd track on the magnetic stripe of the card and the other part is a small camera, which records the PIN on the card. That is why it is important that any time the ATM is used the PIN code is protected by the hand.

The PIN code is the major defense mechanism of the card, therefore its preservation is of utmost importance. It is recommended that it is changed periodically. The chart below shows that the majority of cardholders do not take into account this recommendation.

Fraud with bank cards without the physical presence of the card

Transactions without the physical presence of the card are made by telephone, mail or most commonly on the Internet. Most of the signals concerning websites and Internet banking are related to phishing. Phishing indicates the method by which through a fake email data is acquired about cards or bank accounts. Through this email users are invited to update their bank card number, PIN, account number or other verification codes. In some cases the email contains a „link" with the opening of which this information is again required. With an email it is also possible to require to

[12] Glossary of terms related to payment, clearing and settlement systems, originally published by the European Central Bank on 1 December 2009.

[13] International security standard

start an application that can infect your computer and again cause leakage of payment information (known by the term „botnet“)[14]. Users of banking services should be aware that banks and card organizations do not have the practice of requiring such information via e-mail.

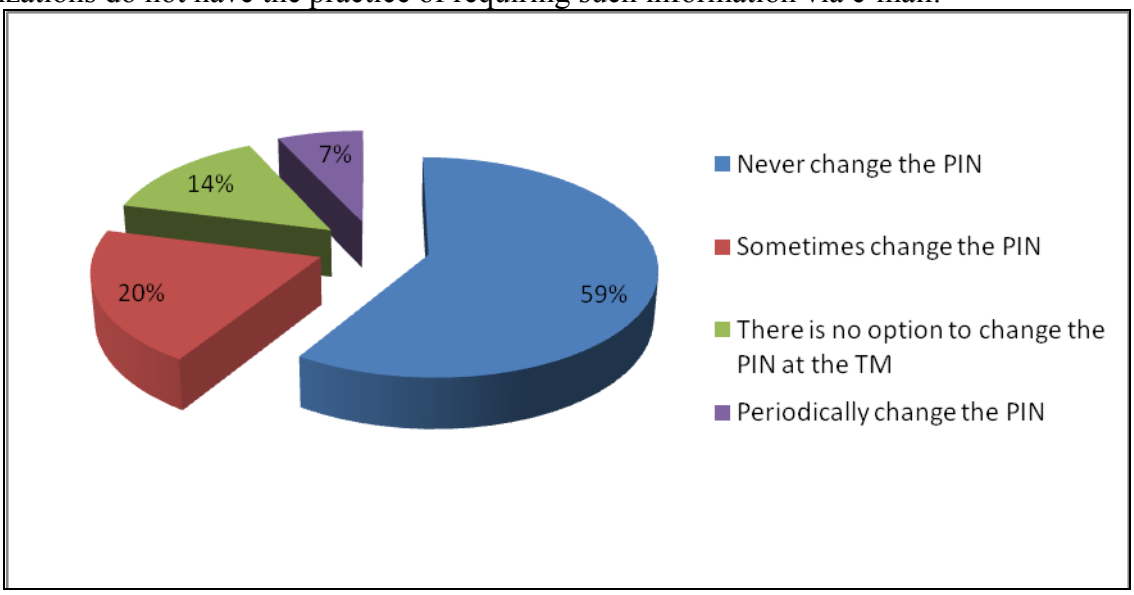

Source: European ATM Security Team

III. Technologies to limit the risk of card payments

International security standard EMV

This standard was launched in 1994 when MasterCard decided to migrate to the so-called chip or smart cards. The EMV standard has been developed by the leading international card organizations – Europay, MasterCard and VISA. The main objective of the project is to significantly reduce the huge losses from fraud by bank cards with a magnetic stripe.

Unlike magnetic stripe cards that store information of the order of 80 bytes, modern EMV cards can store information of 1,000 to 128,000 bytes, the access to such information being reliably protected from unauthorized use. The reliability of the transaction is verified by „reading“ the information on the chip and entering the PIN code. The computer chip technology built in the card makes it practically impossible to copy data from it onto another medium. [15]

Currently the terminals and ATMs of all banks in Bulgaria have completed the migration to the EMV standard.

Innovative technologies for payment via mobile phones

Mobile payment is a payment in which a mobile device is used to initiate a payment order. The system, which allows the transfer of information from the phone is NCF. This system makes it possible to make payments at a POS terminal via telephone. For the purpose the terminal has to have a built-in chip which can record contactless payment. Mobile operators should build into mobile phones a chip that contains information about the accounts of users. As a result, the phone can be used as a debit or credit card. For larger payments the PIN code is also entered.

CellumPay is a product that gives consumers the opportunity to shop via their smartphone. This is an application that is installed free of charge on smartphones. CellumPay operates with all EMV debit and credit cards offered in Bulgaria. One card can be registered on many phones and on one phone an unlimited number of cards can be registered. Card data is available only during registration. In order to send the user a request for payment via the CellumPay mobile payment system, the trader sends the mobile number or another unique number that identifies the user. The user verifies the payment by mobile PIN and payments are considered transactions made at a virtual POS.

---

[14] Kassabova, K., Payment Cards - a Tool for Cashless Payment, Sofia, 2012, p. 315.
[15] Kassabova, K., Payment Cards - a Tool for Cashless Payment, Sofia, 2012, p. 105.

MasterCard PayPass and VISA payWave

One of the most innovative products of VISA and MasterCard are contactless cards – MasterCard Paypass and VISA payWave. They can be used as classic cards to withdraw money from ATMs and POS terminals. The advantages of these cards are that payment takes place immediately after the issuance of long beep and that the data is encrypted and cannot be copied.

Protection when paying online-3D Secure

The platform for secure payments is offered by the international card payments VISA and MasterCard under the names „Verified by VISA“ and „MasterCard Secure Code“, accordingly. This platform provides a more secure level of customer identification for the merchant for payments on the Internet. In order to use it, both the customer and the merchant should be registered for the service. Identification of the customer is carried out through a secret code, issued by the bank, the issuer of the card. In Internet payments this code has the function of the PIN code in the transactions with physical presence of the card. With online purchases after the introduction of the card number there appears a window in which the Secure Code must be entered. Then the cardholder‘s bank verifies the code and the operation is executed. Traders that support this platform are obliged to show this on their site. It is recommended to use only sites that support the Secure Code.

Insurance cover for bank cards

Insurance companies offer cover against certain risks associated with the use of bank cards /credit and debit/ and against payment of a premium. Usually coverage includes the following risks at the ATM on the territory of the country where the card is issued and abroad:

- Loss as a result of robbery or forced withdrawal – replacement of cash stolen while the cardholder is conducting an ATM transaction, forced withdrawal, forcing a cardholder to conduct a transaction, “card trapping”;
- Loss as a result of mechanical and physical tampering of the ATM with criminal intent;
- Identity theft/skimming;
- Unauthorized retail purchase / stolen card;

The maximum benefit is equal to the policy limit or the daily withdrawal limit for the card. It is fixed per risk and may be limited to a certain number of incidents of a particular risk (e.g. 500 Euro per incident or up to the limit of the card, which is less and up to 3 accidents).

The amount of the premium, the cost for the insurance protection depends on the way of sales – retail, by offering separately coverage to each cardholder, or on the level of the bank, for all the cards of the bank. In both cases it is acceptable for the user and at relatively low price considering the coverage.

Conclusion

The measures for the prevention of losses in relation to the risks of card payments should come from financial institutions and users of cards. Financial institutions need to implement training measures for their clients and preventive measures to limit the occurrence of risk. Cardholders must comply with recommendations, such as to use the card in person, not to record the PIN code, thus making it accessible, to protect their PIN code when entering it, to update their personal data in the financial institutions. New technologies provide new opportunities for bank card use that also pose new risks. Insurance as a method of risk management is a secure option to finance the losses from some related risks. Given the extension it can be expected that insurers will offer new covers when using bank cards.

Bibliography:

1. Andreeva, Tz., Risk Management of the Insurance Company, Economy University Press, Sofia, 2009.
2. Kassabova, K., Payment Cards - a Tool for Cashless Payment, Sofia, 2012.
3. Trifonova, S., Strategies for the Development of Electronic Financial Services in Bulgaria.

Mendeva V.K.
Assistant Professor
Agriculture University – Plovdiv, Bulgaria

OPPORTUNITIES FOR INNOVATIONS IN BULGARIAN FARMS

The acceleration of the innovation process will result in improving the competitiveness of the Bulgarian agricultural manufacturer, both on the European and the International markets, as well as in balancing the territorial and the social development.

The purpose of this article is to reveal some of the opportunities for innovations in the agricultural business. It shows the basic difficulties which hinder the implementation of the innovations in the agriculture, as well as the role and the purpose of the innovations in terms of the surviving and the development of the farms.

Keywords: *innovations, agriculture, strategies*

The investments in innovations are the expenses in order with creating and adapting an innovational, technological and/or scientific product in the country. They depend on the functioning of the entire innovation system, but the factors that mostly determine the investments are related with the different mechanisms and instruments for financing, including risk capital.

Most of the Bulgarian farms are small and fragmented, separated from the markets, and with limited access to actual market information. The divisions after the agricultural manufacturers—mainly processors and merchants—are with greater competitiveness. The agricultural manufacturing in Bulgaria also characterizes with a great share of the grey economy, illegal organizations, and cartels in it, which has a negative impact over its profitability [1, p.266].

The agricultural innovations could be divided into:

- product innovations—new types of plants, animal breeds, and orientating towards new biological manufacturing (new technologies).
- innovations, related with the delivery (selling milk on the internet or through vending machines) and the marketing logistics.
- improving the planning, organizing, conducting and the controlling of the marketing activities in the farms—studies, strategies, positions, and etc.

The management of the traditional process of product innovations includes seven stages: generating ideas, evaluating and selecting ideas, developing and testing a product concept, business analysis, developing the product itself, trial marketing and commercialization. The last stage is being implemented in its basics, at micro level, in the sectors Industry and Services, but it meets serious obstacles and difficulties at agricultural sector.

The innovations in the farms are with lower dynamics compared with the farms from the industry and the service business. This is due to the relatively small share in the national economy, the slower pace of growth, and the greater conservatism and inertness in the agriculture business. The main generators of innovations in the agricultural sector are:

- companies, trading and processing agricultural products
- universities
- scientific facilities
- public institutions
- large international companies in the agricultural business, which are highly integrated with the other branches

There is no clear statement in the Bulgarian literature about the problem of the agricultural innovations, which only proves the existence of obstacles and difficulties before the process.

It is necessary for the agricultural manufacturers to seek ways for overcoming the pointed out difficulties, because of the importance of the innovations. The main reasons for this are:

- the needs of the customers are changing which suggests changes in the agricultural product (orientating from conventional towards biological agriculture and/or new sorts and breeds)
- the profitability drops upon the pressure, coming from the competition (especially when it comes to price competition which dominates the agricultural and the global markets)

- the seasonal character of the agricultural manufacturing. This could lead to noticeable drop in the manufacturing cycle and the sales as well, which prevents the fully utilization of the potential.
- the innovations could create new market opportunities such as entering new markets, enlarging the existing ones, and more.

The practice shows that most of the new products (they could also be well-forgotten old products like the bio products, or products with minor or no new changes) in the sectors of the economy (agriculture, industry, services) often fail. There are many reasons for this, but besides the globalization, the technological progress, and the internet, which lead to a higher competitiveness on any levels and markets, the failure of the new products could be due to:

- lack of knowledge for the market (how large the market is? what are the customers' needs?)
- bigger expenses than the expected- for example: manufacturing expenses, marketing expenses, and etc.
- wrong policy in applying some of the elements of the marketing mix—product, price, placement, communication, and etc.
- bad management of the innovations, higher level of ambiguity, risk, and others [2, p.11-22].

Due to the great variety of the reasons for failure of the new products, the agricultural manufacturers must be aware of the factors that would bring success to the innovations. They are:

- constant monitoring and accounting the market and technological tendencies and innovations;
- creating a suitable environment for innovations;
- developing innovation strategies, policies, and more;

It is necessary for the farms to monitor and analyze not only the already existing markets, but also to seek/create new markets (something that is usually done by non-agricultural companies) for the manufactured production, because the markets are generators and prerequisites for innovations. In relation with the last, the professional education, the marketing researches, the internet and the governmental institutions are important sources of information.

It is necessary the farms to have a complete innovation strategy. Developing new agricultural products sometimes is related with developing new machinery and technologies, new forms of organizing and managing the manufacturing process, the marketing of the farm, and more. The implementation of new agricultural products could happen by two basic means—by obtaining or by creating them. The application at agricultural company level meets serious difficulties because it requires certain investments and competences, which implies integration in horizontal and vertical plan [3, p.18].

The farms could integrate with trading and/or processing companies, universities, researching and developing facilities. At horizontal level, the agricultural companies could integrate between them by some of the companies for mutual marketing, such as: marketing boards, marketing cooperatives, manufacturers organizations, and cluster which for a suitable environment and strategies for innovations.

In the offer for Common Agricultural Policy through the period 2014- 2020, the traditional items are updated with a new approach, called European Partnership for Innovations (EPI) for the agricultural profitability and stability. This approach aims to gather scientists, farmers, and councilors, and in combination with two other measures, related with the investments and the education, to stimulate the active usage of resources. The approach also stimulates the bond between the scientific researches and the practice for implementing the innovations.

In the end of 2007, the National Helicicultural Cluster was established. The cluster is a group of non-governmental agricultural companies and institutes, associated with them (government, business organizations, academic societies, financial institutions, and others), which cooperate and at the same time compete against each other. It is a technological and marketing unity of voluntarily connected agricultural companies with the same strategic goal and common geographical location, which, as a result from their mutual work, are able to reach a certain level of

resources and knowledge that lead to a stable competitive advantage against the other participants in the market. The companies, engaged in the cluster, receive:

- better conditions in terms of the resources delivery;
- new technologies;
- better specialization and realization of the produce;

All of this creates better conditions for developing innovations in the agricultural companies.

Most of the farms in Bulgaria don't have the chance to enter in the national and international markets on their own, due to the following reasons:

- don't have the capacity to fulfill the desired quantity and quality
- lack of marketing competence
- not knowing foreign languages

That's why the agricultural manufacturers in Bulgaria more and more often establish marketing boards and cooperatives, manufacturers organizations and clusters, as ways to implement innovations, to survive, and to react to the competition [4, p.31].

The agricultural societies form an environment for innovations, because they ensure:

- entrance to new and international markets;
- quality standards for the agricultural production;
- presence in the internet
- actual market information
- register and control functions and more

The Government, using its institutions (The Agricultural Academy, The National Agricultural Advisory Service, The Bulgarian Small and Medium Enterprises Promotion Agency, and more) and policies, must form a stimulating environment for innovations in the agriculture. The inclusion to the united agricultural policy of the EU creates additional benefits that are mainly used by the large agricultural companies.

The wider application of innovations in the farms requires a suitable institutional and economic environment, infrastructures, and functional agricultural societies for generating different forms of mutual marketing. The agricultural manufacturer must integrate at horizontal and vertical levels in order to ensure the production of innovative agricultural products that will make them more competitive. This will also allow them to create products with higher added value, will give them direct access to the markets, will allow them to differentiate, and more.

References:

1. Lyubenov, L., Challenges and opportunities for innovations in the agricultural marketing, Scientific studies from University of Ruse, vol. 50, series 5.1, 2011, 266 p.
2. Georgieva, T., Planning the innovations, Abagar, V.Tarnovo, 2006, 11-22 p.
3. Georgiev, Iv., Tsv. Tsvetkov, Management of Corporate Innovation and Investments, Stopanstvo, Sofia, 2013, 18 p.
4. Lyubenov, L., Agromarketing, Ruse, 2006, 31 p.

Bregeda O.A.

PhD of Economic Sciences, Associate Professor

Kyiv State University of Economics, Ukraine

LIQUIDITY LOSS & LIQUIDATION SERPANTINE

The article considers insolvency and liquidity risks as core risks in banking. Liquidity is a cash flow of the company and its ratio is an indicator of hidden sight for future insolvency risk. A new understanding of liquidity importance as a measurement of bank stability became after the global financial crisis 2007 – 2008 years. To keep banks away from the serpentine – liquidity loss and liquidation – bankers can produce some remedies to buffer liquidity problems.

Keywords: *liquidity, insolvency, ratio, crisis, banks, loss*

Introduction

Global and regional financial crises, which happen from time to time in the world economy, raise an important question for the banking sector: if we cannot avoid the crises, how can we smooth the curve of depression and avoid insolvency. The origin of classic economic crisis (not

war, earthquake etc.) is in misbalance between regions and sectors of economies which leads to discrepancies in financial sector. Ukrainian crisis of 2014 and Greek crisis of 2015 demonstrate how macro-economic instability negatively impacts on banking sector, when panic leads to massive withdrawal of deposits from the banks so called "bank`s run". Such "financial hurricane" is well - known from crisis in 1930s, when many banks failed in the United States. In response to this, The Federal Deposit Insurance Corporation (FDIC), as the agency that insures banking deposits, was established by Congress in 1933. Its mission is to maintain stability and public confidence in the U.S. financial system [1].

So the history says that financial crises are unavoidable, but bankers can produce some remedies to buffer liquidity problems and keep banks away from the serpentine: liquidity loss and liquidation.

What does the liquidity mean?

Unfortunately there is no universal definition of liquidity in science of economics. Hubbard R. Glen defines it as a speed of transferring assets into cash [2]. F. Mishkin [3], R.Miller, V.Hoose [4] have nearly the same approach. K. Amadeo has much wider look on liquidity and defines two types of liquidity: business – liquidity as a conversion of assets into cash and general liquidity as a volume of capital which appropriate to accumulation and spending [5].

Joseph F. Sinkey in his book [6] determines banking liquidity as sufficiency of cash to repay deposits and do lending which depends on government guarantees, changes of demand on loans, changes of deposits/loans cash flows. Such approach does not mention liquidity of assets at all but focuses solely on possibility of business entities, incl. banks, to pay for their financial obligations, incl. deposits and borrowings. Following this transferring assets into cash looks only as one of tools for keeping liquidity in any business on the proper level to meet its fiscal obligations. In that case the question about differences between liquidity and solvency is rising automatically. Investopedia explains solvency as the following: "The ability of a company to meet its long-term financial obligations. Solvency is essential to staying in business, but a company also needs liquidity to thrive. Liquidity is a company's ability to meet its short-term obligations. A company that is insolvent must enter into bankruptcy; a company that lacks liquidity can also be forced to enter bankruptcy even if it is solvent" [7]. But this is completely different from previous definitions of liquidity. Freedictionary explains solvency as "Capable of meeting financial obligations" without mentioning terms of obligations [8].

From our point of view, solvency is the fiscal possibility of any business entity, incl. bank, to meet any monetary obligation at any time and we fully agree with Freedictionary definition. Solvency usually estimated by ratio between assets, mostly liquid assets – cash and cash equivalent, and liabilities for the same period of time for mature as assets:

$$SR = ASt / LIt * 100\% \quad (1)$$

SR – Solvency ratio, %;

LIt – Liabilities with the certain period of mature *t*;

ASt – Assets for the same period of mature *t*.

If SR > 100%, there is no thread of insolvency, but ASt should be properly estimated as if assets can be converted into cash in that period of time, in other words, are they liquid in that period of time or not. But not only assets can be used to pay for obligations, but other cash inflows too: income, new borrowings, shares and other obligations emission, interbank for banks and many other sources, including even charity. On the other hand, not only well-known obligations may be the reason of cash outflow, but also operational expenses, including interests, salary and other monetary costs (amortization and reserves are not monetary expenses), taxes, penalties and others. Some of them (for example, utilities payments) depend heavily upon price changes and unpredictable. So the real cash inflows and outflows create liquidity turnover of the entity. If inflows exceed outflows in the same period of time, we have positive liquidity ratio and there is no real thread for the solvency of entity:

$$LRt = CINt - COFt > 0 \quad (2)$$

LRt – liquidity ratio for t period of time;

CINt – Cash inflow for t period of time;

COFt – Cash outflow for t period of time.

The problem will rise if LRt is negative or positive LRt is predicted incorrectly, but it is the separate topic. So, liquidity is a cash flow of the company and its ratio is an indicator of hidden sight for future insolvency risk even if SR is positive.

The history

The notion of liquidity and analyses of risk to loss became very popular from the thirtieth year of twentieth century – years of depression. John Maynard Keynes in General Theory of Employment, Interest and Money (1936) revealed priorities of liquidity in such times when gold became the quiet bay for investors savings. In that time liquidity has been understood as assets/ liabilities ratio by terms of mature. Liquidity started to play the secondary role after Bretton Woods's system which was launched in 1944. Monetary emission for credit purposes and free usage of USD in international settlements pushed liquidity to the shadow of business. In that time liquidity was considered as speed of transferring assets into the cash or getting cash elsewhere on the market to meet financial obligations. The interbank money market has started to play the key role here.

A set of banks bankruptcy worldwide in the eighties (only in 1987 in USA 200 banks) and economic decay pushed scientists and regulators to find reliable remedy against crises. But capital adequacy ratio (CAR), not liquidity ratio, became such "safety belt" for measuring banks stability. Some economists at that times (Santomero A., Vinso J. in 1997) estimated the probability of failure for commercial banks and the banking system. Journal of Banking and Finance [9], Wall LarryD.[10] warned that even doubling the capital would not safe insolvent banks from bankruptcy. Despite this, CAR with the minimum level of 8% was launched by Basel I in 1988 as a universal tool for measurement of banks stability and reliability.

A new understanding of liquidity importance as a measurement of bank stability became after the global financial crisis 2007 – 2008 years. As a result, Basel committee issued in 2010 so called Basel III, where two indicators of liquidity level of banks where introduced: Liquidity Coverage Ratio (LCR) to capture short-term (30 days) liquidity risk and Net stable funding Ratio (NSFR) to estimate longer (more than 30 days) liquidity risk. LCR is based on the stress test of liquidity outflow and looks like authentic liquidity ratio. NSFR is based on liabilities/assets ratio and can be called as solvency ratio. The most important thing is that Basel III introduced stress testing of cash outflows caused by different reasons into banks practice of work. Also banks are obliged to keep sufficient liquid assets to buffer cash outflows following different scenarios. What has not been done is that liquidity risk was not proclaimed as a core risk of banking business with submission to it of all other types of risks, including credit and operation risks. The key role in estimation of banks financial stability still plays the capital; despite that it is the only one of numerical sources for keeping liquidity on sufficient level. The capital is usually switched on to feed liquidity ratio only as a source of last resort, when all other resources are already utilized.

What to do?

First of all, it is necessary to proclaim insolvency and liquidity risks as core risks in banking and inaugurate them on the top of Risks Pyramid:

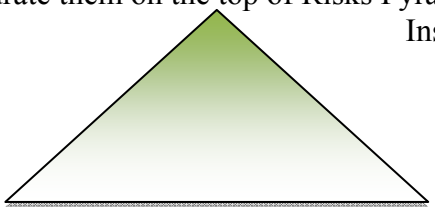

Figure 1. Pyramid of banking risks

In any country all normative and regulatory documents in risks should be based on the principle of estimation the impact of all types of risks on future cash flows (liquidity risk) and calculations on that base probability of bank default (insolvency risk). Liquidity and insolvency risks can be estimated in 3 dimensions: ordinary activity (no dramatic changes in business in

future), stress scenario (can be several scenarios), compensation scenario (the bank uses all sources of liquidity to buffer stress scenario). Five cash flow sources may be estimated: assets, borrowings (liabilities except capital), capital, income (interests, commissions, trade and others), expenses (interests, commissions, salary, taxes, utilities and others), off-balance items. Estimations should be done for some periods of time in future and can be exercised in the following template (table 1, with a sample).

Table 1

Liquidity and solvency ratios, USD

№	Figures	Period __days
1	Cash and cash equivalents	10
2	Assets cash inflows and outflows netting:	
2.1	Traditional business (e.g. issuing /return loans and bonds)	+ 5
2.2	Stress case (fewer loans return but support daughters comp.)	- 2
2.3	Compensation of stress (e.g. sells off some assets)	+1
3	Borrowings cash inflows and outflows netting:	
3.1	Traditional business (deposits, current accounts)	+2
3.2	Stress case (e.g. deposits and interbank outflows)	-10
3.3	Compensation of stress (e.g. central bank borrowings)	+5
4	Capital:	
4.1	Dividend payments	0
4.2	Own stocks in reserve sells	+2
5	Income:	
5.1	Traditional business (interests, commissions and other)	+3
5.2	Stress case (some borrowers may not pay)	+2
5.3	Compensation of stress (no way)	0
6	Expenses:	
6.1	Traditional business (interests, commissions and other)	-1
6.2	Stress case (e.g. penalties, extra taxes, new prices for rent)	-2
6.3	Compensation of stress (postpone salary payments)	+1
7	Off – balance:	
7.1	Traditional business (open credit lines, letters of credit)	-1
7.2	Stress case (e.g. exercise more obligations than expected)	-2
7.3	Compensation of stress (no way)	0
8	Balance of cash – flows:	
8.1	Traditional business (pp. 2.1+3.1+4.1+5.1+6.1+7.1)	+8
8.2	Stress case (pp. 2.2+3.2+5.2+6.2+7.2)	-14
8.3	After Stress compensation (p.8.2-2.3-3.3-4.2-5.3-6.3-7.3)	-5
9	Bank obligations, end of period of prognoses	100
10	Liquidity ratio:	
10.1	Traditional business (p. 8.1/ p.1)	+ 0,8
10.2	Stress case (p. 8.2/ p.1)	-1,4
10.3	After Stress compensation (p. 8.3/ p.1)	-0,5
11	Solvency ratio:	
11.1	Traditional business (p. 8.1+ p.1)/ p. 9	+0,18
11.2	Stress case (p. 8.2 + p.1)/p.9	-0,04
11.3	After Stress compensation (p. 8.3+ p.1)/p.9	+0,05

Source: Author`s calculations

Based on the data in table 1, we have calculated liquidity ratio (LR) as a future balance of cash inflow and outflow compared with cash of the bank at the beginning of period and thus proposed the following ratings: LR > 0,5 is *A* rating; 0< LR< 0,5 is *B* rating; - 0,5 < LR< 0 is *C*; -1< LR< -0,5 is *D*; LR< -1 is *E*. When LR< -1 it means that negative balance of cash flow is even more in volume than the rest of cash balance and probability of bank default is very high. In our case LR rating for traditional business, stress and compensation scenarios will be *AEC*. The optimum case is *ABA* or *ACB* at least. That means that bank can buffer liquidity stress to the adequative level using compensation measures.

Solvency ratio (SR) reflects sufficiency of cash against volume of obligations at the end of forecast period. In this analysis it is very important to have an indicative level of SR. It may depend

on economic environment, money market liquidity, regulator and the bank liquidity policy. From our point of view it strongly depends on large deposits performance and should not be less then a share of three or five largest deposits in total liability. It is also very important to analyze historic SR and cases of banks which become insolvent. Historic data of SR of Ukrainian banks (SR=(Cash + Nostro in Central and other banks)/ Liabilities) is represented in table 2.

Table 2

The solvency ratio of Ukrainian banks,%

2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	5m2015
12,0	9,9	12,6	15,0	15,2	17,1	14,9	13,3	14,3

Source: [11]

So, the lowest level of SR was in the crisis of 2008, but in the crisis of 2014/2015 it was still rather high despite that more than 50 banks (near 30% of all banks) in that period became insolvent. That is because the currencies, in which the Nostro accounts were hold in foreign banks, revaluated against hryvna near 3 times for the period of 2014 – first half of 2015, and as a result amounts in hryvna equivalent were increased. Without Nostro accounts SR on 1.06.2015 was 4.5% compared 4.9% in crisis of 2008 and 7.7% in stable period of 2013.

Conclusion

Banks liquidity and solvency sufficiency are the core tasks for any banking system. Basel committee should create a well-balanced system of liquidity risk measurement and announce liquidity ratio/ratios as a core indicator compared to capital adequacy ratio. The special infrastructure for liquidity risk management should be created in all commercial banks and central banks. It should capture macro- and micro- risks for banks liquidity analyses and evaluation, forecast of cash flows, creation of buffers for liquidity and insolvency risks. The rescue liquidity plan must be the top priority in any commercial bank and The rescue liquidity of banking system plan must be the main document of the central bank on any country.

References:

1. http://www.investopedia.com/terms/b/bankrun.asp#ixzz3fOOyfCVl
2. Hubbard R Glen. Money, the financial system, and the economy/ R.Glenn Hubbard. – 4ed. 2002
3. F. Mishkin. Economics of Money, Banking and Financial Markets, 3rd Edition, 2012
4. R.Miller, V. Hoose. Study Guide for Miller/Van Hoose's Money, Banking and Financial Markets, 3rd – 2006
5. Kimberly Amadeo. www.useconomy.about.co/ob/glossary/q/liquidity.htm
6. Joseph F. Sinkey. Commercial Bank Financial Management in the Financial-services Industry, 2002
7. http://www.investopedia.com/terms/s/solvency.asp#ixzz3fV1MvaKB
8. http://www.thefreedictionary.com/solvency
9. Banking and Finance /№1 – 1997- pp.185 -205
10. Wall Larry D. Regulation of banks Equity capital. /Economic Review, Federal Reserve bank of Atlanta, November 1985, hh. 4-18
11. http://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=36807&cat_id=36798

Danylkiv K.P.

PhD, Assistant Department of Finance

Education and Research Institute of Enterprise and Perspective Technologies

National University «Lviv politekhnika», Ukraine

THEORETICAL APPROACHES TO MANAGING FINANCIAL STABILITY OF THE ENTERPRISE

Данилків Х. П.

кандидат економічних наук, асистент кафедри фінансів

Навчально науковий Інститут підприємництва та перспективних технологій

Національний університет «Львівська політехніка»

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВОЮ СТІЙКІСТЮ ПІДПРИЄМСТВА

In the article the essence of management of financial stability. Vision analyzed the definition of financial stability and management of domestic and foreign scientists and economists. Based on work synthesized the concept of

management of financial stability of the company. Proved that the management of enterprise financial stability ensures the most efficient creation and allocation of financial resources, which greatly enable the company to optimize and maintain a level of financial security.

Keywords: *financial stability, control, performance and stability.*

У статті розглянута сутність управління фінансовою стійкістю. Проаналізоване бачення визначення фінансової стійкості й управління вітчизняними та закордонними вченими-економістами. На основі даних робіт синтезоване поняття управління фінансовою стійкістю підприємства. Обґрунтовано, що управління фінансовою стійкістю підприємства дозволяє забезпечувати максимально ефективне формування й розподіл фінансових ресурсів, що в значній мірі дозволить підприємству оптимізувати й підтримувати рівень його фінансової безпеки.

Ключові слова: *фінансова стійкість, управління, показники, стабільність.*

Важливим завданням сучасного розвитку вітчизняних підприємницьких структур, пов'язаних із постійним подоланням кризових ситуацій, визначають пріоритетні вимоги до фінансової стійкості як стратегічного фактору зростання його ділової активності, інвестиційної привабливості та фінансової безпеки діяльності підприємства загалом. В умовах глобалізації економічного простору проблема управління фінансовою стійкістю підприємства набуває особливої актуальності. Вирішення цієї проблеми постійно вимагає вдосконалення концепції управління фінансовою стійкістю підприємства, оскільки має безпосередній вплив на результативність такого управління.

Управління фінансовою стійкістю підприємства відноситься до числа найбільш важливих економічних проблем в сучасних умовах, так як недостатня фінансова стійкість може призвести до неплатоспроможності підприємства і відсутності у нього коштів для розвитку виробництва, а надлишкова буде перешкоджати розвитку, обтяжуючи витрати підприємства зайвими запасами і резервами.

Складність процесу забезпечення фінансової стійкості підприємства обумовлює складність і неоднозначність трактування даного поняття (табл. 1), аналогічно і різноманітність застосування показників фінансової стійкості підприємства (табл. 2).

Таблиця 1

Дослідження сутності поняття «фінансова стійкість підприємства»

Автори	Авторське визначення поняття «фінансова стійкість»
М. С. Абрютіна, А. В. Грачов [1, с. 35]	Надійно гарантована платоспроможність, незалежність від випадковостей ринкової кон'юнктури та поведінки партнерів
В. В. Бочаров [2, с. 3]	Такий стан фінансових ресурсів суб'єкта господарювання, який забезпечує розвиток підприємства переважно за рахунок власних коштів при збереженні платоспроможності та кредитоспроможності за умови мінімального рівня підприємницького ризику
Ю. С. Цал-Цалко [10, с. 276]	Це стан активів підприємства, що гарантує йому достатню платоспроможність.
Л. А. Лахтіонова [7, с. 221]	Такий стан фінансових ресурсів, при якому підприємство, вільно маневруючи грошовими коштами, здатне шляхом ефективного їх використання забезпечити безперервний процес виробничо-торговельної діяльності, а також затрати на його розширення і оновлення.
Г. М. Лиференко [8, с. 135]	Такий стан фінансових ресурсів підприємства, їх розподілу та використання, який забезпечує розвиток підприємства на основі зростання прибутку та капіталу при збереженні плато- і кредитоспроможності в умовах певного рівня ризику.
Г. В. Савицька [9, с. 3]	Здатність суб'єкта господарювання функціонувати і розвиватися, зберігаючи рівновагу своїх активів і пасивів в мінливому внутрішньому та зовнішньому середовищі, що гарантує його постійну платоспроможність і інвестиційну привабливість в умовах допустимого рівня ризику.
Г. Г. Старостенко, Н. В. Мірко [11, с. 151]	Фінансовий стан підприємства, що характеризується ефективним формуванням, розміщенням та якісним використанням фінансових ресурсів для забезпечення фінансової стабільності.

Дослідження фінансової стійкості з позицій системного підходу дозволяє нам визначити її як стан, що формується сукупністю фінансових ресурсів на різних рівнях суспільного виробництва. Тому, виняткового значення набуває обґрунтування методики визначення та управління фінансовою стійкістю підприємства, як головним чинником впливу на ефективність функціонування фінансової системи підприємства.

Таблиця 2

Показники фінансової стійкості запропоновані різними авторами

Показники		Л. Д. Буряк	Г. Г. Кірейцев	В. В. Ковалев	М. Б. Литвин, М. В. Стельмах	М. В. Шелудько	Ю. С. Цал-Цалко
коефіцієнти	автономії	✓	✓	✓	✓	✓	✓
	фінансової залежності		✓	✓		✓	✓
	концентрації залученого капіталу	✓	✓				
	заборгованості	✓				✓	
	фінансового левериджу	✓				✓	✓
	маневреності власних коштів	✓	✓				
	довгострокового залучення позикових коштів						✓
	фінансової стійкості		✓			✓	
	фінансового ризику				✓		
	забезпеченості оборотних активів				✓		

Варто зазначити, що останніми роками дедалі більше праць присвячуються питанням розробки дієвого механізму управління фінансовою стійкістю підприємства. Зокрема, Л. Т. Гіляровська та А. О. Вєхорєва вважають, що метою управління фінансовою стійкістю підприємства є підтримка його фінансової рівноваги, уникнення ризиків для інвесторів і кредиторів та оцінка його заборгованості [4, с. 17]. С. С. Гринкевич обґрунтовує сутність управління фінансовою стійкістю підприємства як системи принципів розроблення і реалізації стратегічних рішень [5].

Утім, В. З. Бугай пропонує здійснювати оцінку фінансової стійкості підприємства на основі підходу, який включає уточнену методику розрахунку власного оборотного капіталу підприємства та передбачає визначення граничного рівня фінансової стійкості [3, с. 39].

Н. І. Строченко та Д. В. Шиян головним завданням управління фінансовою стійкістю підприємства вважають забезпечення оптимальної структури його активів, що дасть змогу забезпечити платоспроможність підприємства та, як результат, його фінансову стійкість [12, с. 30].

При цьому, Г. В. Козаченко, А. Е. Воронкова, В. Ю. Медяник та В. В. Назарова головною метою механізму управління фінансовою стійкістю підприємства вважають забезпечення створення ефективної системи взаємодії, яка, з одного боку, не має збиткових зв’язків, що уповільнюють роботу підприємства, а з іншого – включають всі ті зв’язки, відсутність яких призвела б до порушення заданих параметрів [6, с. 129]. Цілком погоджуємось із позицією Г. В. Козаченко, А. Е. Воронкова, В. Ю. Медяник та В. В. Назарова, адже управління фінансовою стійкістю із застосуванням фінансового механізму може досягти необхідного результату лише за поєднання доцільно спрямованого взаємовпливу всіх його елементів.

На основі дослідження та узагальнення різних методичних підходів в сучасній науковій літературі, запропонуємо такі етапи реалізації механізму управління фінансовою стійкістю на підприємстві (рис. 1).

Отже, забезпечення високого рівня управління фінансовою стійкістю підприємства в процесі його розвитку та функціонування забезпечується формуванням оптимальної та гнучкої структури капіталу, збалансуванням грошових потоків, забезпеченням кредитоспроможності та ліквідності, вільним маневрування грошових коштів, забезпеченням оптимальної структури активів та постійним стабільним перевищення доходів над витратами.

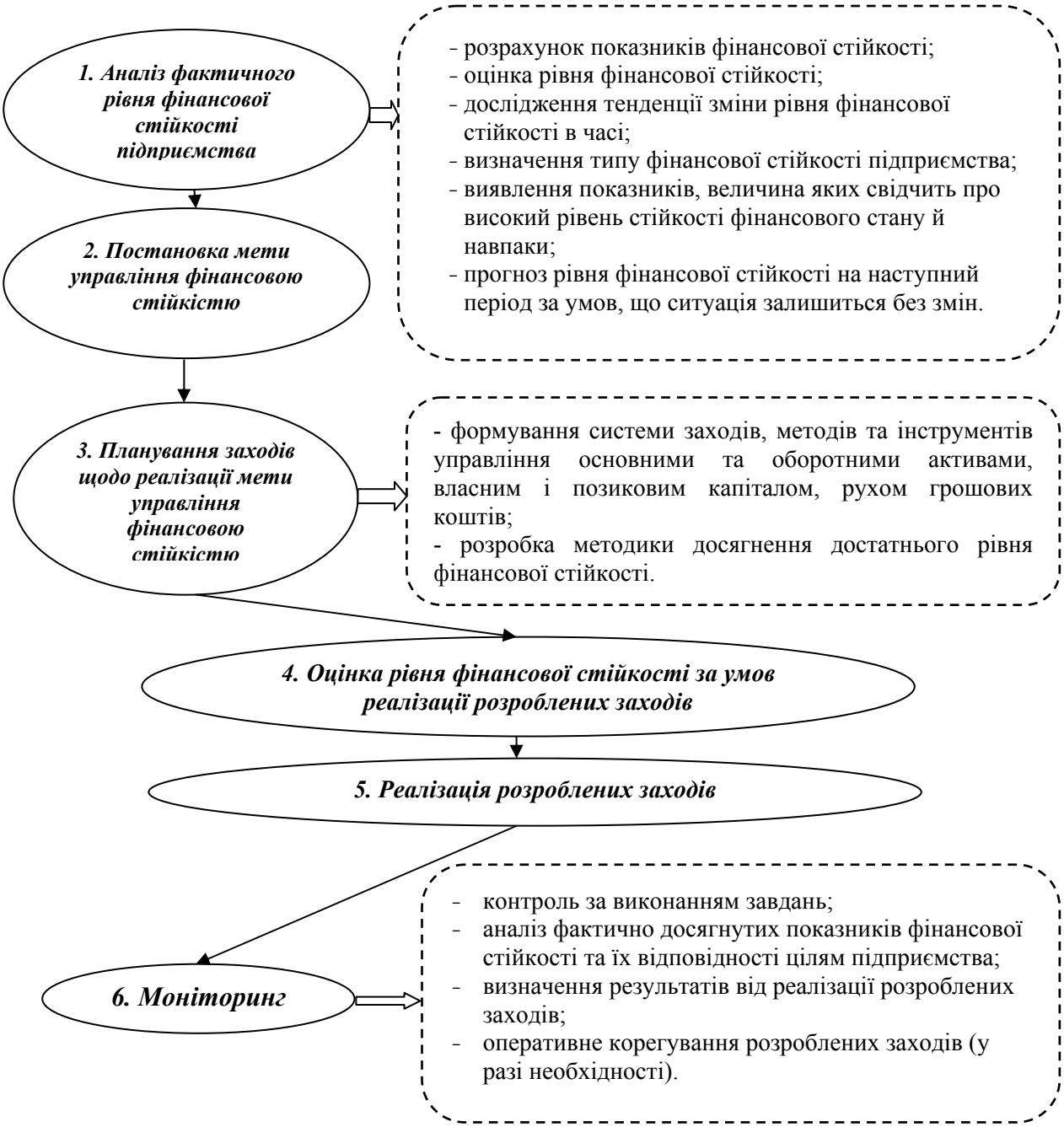

Рис. 1. Етапи реалізації механізму управління фінансовою стійкістю підприємства

Література:

1. Абрютина М. С., Грачев А. В. Анализ финансово-экономической деятельности предприятия: Учебно-практическое пособие. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Изд-во «Дело и сервис». – 2001. – 345 с.
2. Бочаров В. В. Инвестиции / В. В. Бочаров. – СПб. : Питер, 2009. – 384 с.
3. Бугай В. З. Аналіз та оцінка фінансової стійкості підприємства / В. З. Бугай // Держава та регіони. – 2008. – № 1.– С. 34–39.
4. Гиляровская Л. Т., Вехорева А. А. Анализ и оценка финансовой устойчивости коммерческого предприятия. – СПб.: Питер, 2003. – 256 с.
5. Гринкевич С. С. Економічні основи стратегічного управління фінансовою стійкістю підприємства в умовах ринкових перетворень /С.С. Гринкевич// Науковий вісник НЛТУ України. – 2008, вип. 18.5 – С. 110-114.
6. Козаченко Г. В., Воронкова А. Е., Назаров В. В. Малий бізнес: стійкість та компенсаторні можливості: Монографія. – К.: Лібра, 2003. – 328 с.
7. Лахтіонова Л.А. Аналіз фінансової стійкості суб’єктів підприємницької діяльності: Монографія / Л.А. Лахтіонова. – К.: КНЕУ, 2011. – 880 с.

8. Лиференко Г. Н. Финансовый анализ предприятия : учебное пособие / Г. Н. Лиференко. - М. : Экзамен, 2005. – 160 с.
9. Савицька Г .В. Економічний аналіз діяльності підприємства: Навч. Посіб.-2-ге видан., випр.. і доп. / Г. В. Савицька. – К., 2005. – 662 с.
10. Соловйова Н. І. Основні компоненти фінансової стійкості сільськогосподарських підприємств / Н. І. Соловйова // Економіка АПК. – 2004. – Ст. 7. – С. 81–89.
11. Старостенко Г. Г. Фінансовий аналіз : навч. посібн. / Г. Г. Старостенко, Н. В. Мірко. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 224 с.
12. Шиян Д. В., Строченко Н. І. Фінансовий аналіз: Навч. пос. – К.: А.С.К., 2003. – 240 с.

Rykov S.V.
Post graduate student
Stary Oskol technical Institute. A.A. Ugarov (branch) of the Federal state autonomous educational institution of higher professional education «National research technological University «MISiS», Russia

USING AN ARRAY OF THE DEPOSIT PORTFOLIO AS AN EVALUATION OF ITS EFFECTIVENESS

Рыков С.В.
аспирант
Старооскольский Технологический Институт им. А.А. Угарова (филиал) Федерального государственного автономного образовательного учреждения высшего профессионального образования «Национальный исследовательский технологический университет «МИСиС», Российская Федерация

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ МАТРИЦЫ ДЕПОЗИТНОГО ПОРТФЕЛЯ БАНКА КАК ИНСТРУМЕНТА ОЦЕНКИ ЕГО ЭФФЕКТИВНОСТИ

There are many varieties of deposits that the credit institution offers its customers, in order to compete, attract new customers and enter new markets every bank is trying to offer more profitable deposits. The article proposes a matrix of the deposit portfolio used to evaluate it.
Key words: *bank, deposit, the matrix of the deposit portfolio, the money, the period of placement.*

Существует множество разновидностей вкладов, которые кредитная организация предлагает своим клиентам, для того, чтобы выдерживать конкуренцию, привлечь новых клиентов и выйти на новые рынки каждый банк старается предложить более выгодные депозиты. В статье предложена матрица депозитного портфеля, используемая для его оценки.
Ключевые слова: *банк, депозит, матрица депозитного портфеля, деньги, срок размещения.*

При работе с населением банк на начальном этапе вырабатывает стратегию проникновения по рынкам, клиентам и банковским продуктам, а затем – стратегию развития и диверсификации.

Основу депозитной политики составляет поддержание необходимого уровня диверсификации депозитных ресурсов, а также обеспечение возможности привлечения денежных средств из других источников и поддержание сбалансированности пассивов банка с его активами по процентным ставкам и по срокам депозитных ресурсов.

Стимулировать поддержание стабильных остатков на счетах клиентов можно путем установления более высокой ставки процента по депозитам, но на минимальный остаток средств на счете либо посредством дифференциации процента в зависимости от размера минимального остатка.

В настоящее время появился огромный выбор депозитов, что, в свою очередь, привело к появлению конкуренции между банками в результате установления цен на них. Каждый банк стремится привлекать клиентов, учитывать их интересы и цели.

На наш взгляд, стратегическим целям коммерческого банка должна соответствовать его разработанная и утвержденная депозитная политика. Поэтому при ее организации, так значителен выбор ее генеральной линии в коммерческой деятельности банка. [1, с. 20]

Необходимо отметить, что в настоящее время в России привлечение средств частных клиентов по форме их изъятия подразделяют на: срочные депозиты; депозиты до

востребования; сберегательные вклады населения, а в практике западных банков депозиты по возможности их изъятия делятся на следующие категории:

– «горячие деньги», которые с большой вероятностью могут быть изъяты (например, депозиты, чувствительные к изменению процентных ставок, которое вызвано экономической нестабильностью, инфляцией, резкими колебаниями валютных курсов).

Горячие деньги - это денежные средства, владельцы которых срочно перемещают их из одного банка в другой с целью получить более высокую прибыль. В результате чего происходит миграция капиталов;

– не надежные, которые могут быть изъяты в пределах 25-30 % от их размера. К не надежным можно отнести вклады с досрочным погашением;

– стабильные средства (основные депозиты), вероятность изъятия которых минимальна. К ним относятся срочные вклады без досрочного погашения.

По нашему мнению, для оценки депозитного портфеля банка по срокам размещения и отраслям экономики, целесообразно предложить матрицу депозитного портфеля на примере Сбербанка России (рис. 1), которая разбита на четыре сектора.

В каждом секторе депозиты организаций имеют свой уровень стоимости и возможности прогнозирования его закрытия по срокам.[2]

В структуре депозитного портфеля «горячие депозиты» имеют небольшие сроки привлечения депозитных средств и для них устанавливаются банками относительно низкие проценты. Коммерческому банку иметь такие депозиты очень выгодно, так как по ним легко прогнозировать денежные потоки, поскольку эти организации прогнозируют свою деятельность и заключают депозитные договора именно на тот срок, который им необходим [3].

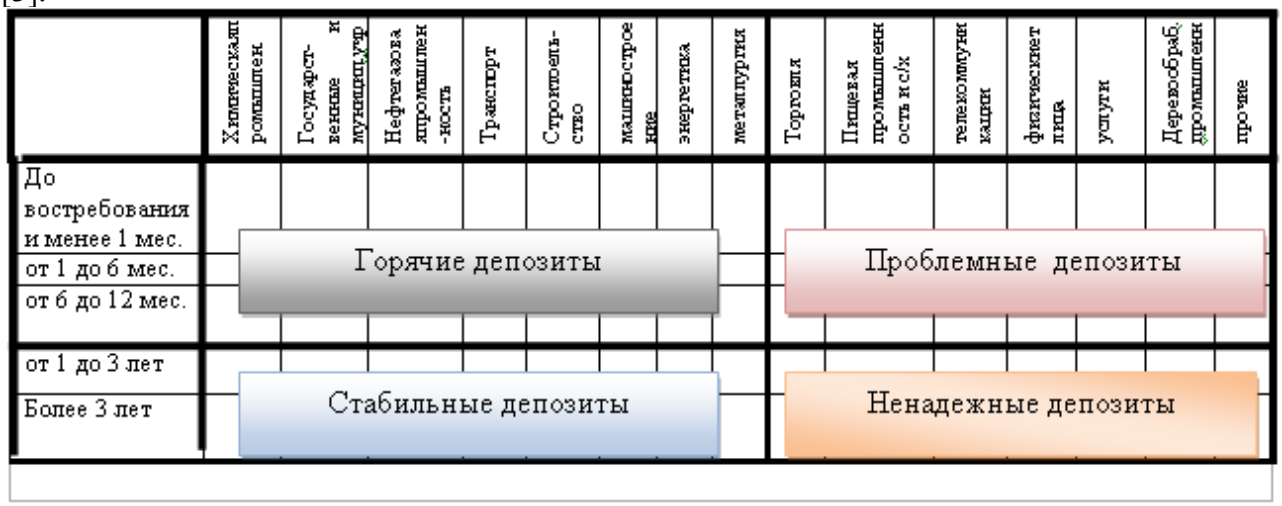

Рис. 1. Матрица депозитного портфеля по срокам размещения и отраслям экономики в Сбербанке России на 01.01.2015 г.

«Стабильные депозиты» являются высокозатратными, так как характеризуются высокой стоимостью и стабильностью прогнозирования, несмотря на то, что коммерческие банки выплачивают по ним повышенные проценты по сравнению с депозитами на меньшие сроки.

«Проблемные депозиты» несмотря на то, что имеют низкую стоимость, но спрогнозировать момент их изъятия сложнее, так как в этом депозитном портфеле вклады населения (физических лиц), которые зачастую забирают свои средства ранее установленного в договоре срока, а также вклады коммерческих организаций, работающих непосредственно с населением и, которые могут истребовать депозит в любое время в связи с финансовыми проблемами предприятия или для пополнения оборотных средств.

Для «ненадежных депозитов» характерно довольна высокая их стоимость, но и высокая сложность прогнозирования их изъятия. Доля таких депозитов в коммерческих банках очень высокая из-за доступности их привлечения.

Таблица 1

Матрица депозитного портфеля по срокам размещения и отраслям экономики в Сбербанке России на 01.01.2015 г.

	Химическая промышленность	Гос. промышленность и муниципальные учреждения	Нефтегазовая промышленность	торговля	Строительство	Машиностроение	энергетика	металлургия	транспорт	Пищевая промышленность и с/х	Телекоммуникации	Физические лица.	услуги	Деревообрабатывающая промышленность	прочие
До востребования и менее 1 мес.				282.7								2250,4	102		
от 1 до 6 мес.				130,2								2624,7	480		
от 6 до 12 мес.				217,8					23232,7			2580,0	737,3		606,7
от 1 до 3 лет	125,4	808,0	365,9		352,4	319,4		230,9		156,7	180,9	1927,6		40,1	
Более 3 лет			657				216,4					237,7			

Как видно из таблицы 1, депозитный портфель широко диверсифицирован, что снижает для Сбербанка России риски платежеспособности и ликвидности, несмотря на то, что большую долю в этом портфеле занимают ненадежные депозиты, но большую долю также имеют горячие и стабильные депозиты.

Предупреждению потерь при формировании депозитов могут способствовать особые условия, включенные в договор о кредитном вкладе, который должен заключаться между клиентом и банком. При этом банк должен решить, с какими клиентами необходимо заключить такой договор. Одним из условий договора может быть отказ клиенту в досрочном востребовании вклада.

В целом в Сберегательном банке России сейчас наблюдается депозитная политика снижения процентов по депозитным вкладам. В большей степени это связано со снижением процентов по кредитам, ставки по которым в 2015 году заметно подросли – как только банк начинает подобную практику, ему требуются дополнительные средства вкладчиков. Не исключено, что и в дальнейшем ставки по рублёвым счетам будут идти на снижение. В случае с валютными депозитами всё зависит от показателей мировой экономики.

Но вместе с тем это не говорит о снижении уровня лояльности по отношению к вкладчикам, а, скорее, подчеркивает стабильность работы Сбербанка как финансовой организации.

Периодически банк должен оценивать степень использования находящихся в его распоряжении депозитов. Для этого определяется коэффициент связанности депозитов, который должен быть равен единице, т.е. все депозиты банка задействованы в его обороте.[4, с. 41]

Таким образом, разработка матрицы делает депозитный портфель банка более диверсифицированным и надежным, с точки зрения появления возможных рисков, а также структурируется по различным разновидностям депозитов.

Литература:

1. Бухадурова М.Н. Вклады населения как важный источник формирования ресурсного потенциала коммерческого банка [текст]/ М.Н. Бухадурова // Современные вопросы науки - XXI век: Сб. науч. тр. по материалам VII 24 междунар. науч.-практ. конф. (29 марта 2011 г.) - Тамбов, 2011. – Выпуск 7, - Часть 5. – С. 20-21.
2. Маслова Д. Б. Депозитная политика коммерческих банков в части привлечения денежных средств населения во вклады//Сибирский торгово-экономический журнал.- № 8.- 2013.
3. Свиридов О.Ю. Особенности формирования клиентоориентированной модели развития российских банков // Экономический вестник Ростовского государственного университета. – 2014. – том 6. – №3. – часть 3.
4. Солнцев О.М. Источники роста кредитных ресурсов // Эксперт. – 2012. – №38. – С. 41.

6. ACCOUNTING, ANALYSIS AND AUDIT

Kalabukhova S.V.
PhD, Professor
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman, Ukraine

ANALYTICAL ASSESSMENT OF BUSINESS CONTINUITY

Калабухова С.В.
к.е.н., професор
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

АНАЛІТИЧНА ОЦІНКА БЕЗПЕРЕРВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ

In this article express analysis procedures for business continuity according to the balance have been disclosed, algorithm for dynamic analysis of business continuity have been developed, a comprehensive approach to analytical assessment of business continuity entity have been proposed. Practical implementation of the proposed directions of analytical estimation continuity enables to identify existing reserves and restrictions of development economic activity of the economic entity in the next reporting period.

Keywords: *business continuity, decision-making, scale of activities, express analysis, dynamic analysis, extrapolation, comprehensive approach*

В статті розкрито процедури експрес-аналізу безперервності діяльності за даними балансу, розроблено алгоритм динамічного аналізу безперервності діяльності, запропоновано комплексний підхід до аналітичної оцінки безперервності діяльності суб'єкта господарювання. Практичне впровадження запропонованих напрямків аналітичної оцінки безперервності уможливлює виявлення наявних резервів і обмежень розвитку господарської діяльності економічного суб'єкта в наступному звітному періоді.

Ключові слова: *безперервність діяльності, прийняття рішень, масштаби діяльності, експрес-аналіз, динамічний аналіз, екстраполяція, комплексний підхід*

Розуміння процесів, що відбуваються в діяльності суб'єкта господарювання в теперішній момент, дозволяють спрогнозувати, до яких наслідків вони призведуть в майбутньому. В результаті негативного розвитку процесів підприємство може втратити інвесторів, кредиторів, основних клієнтів і постачальників, істотно скоротити обсяги виробництва, а це може призвести до його ліквідації. Тому питання досягнення безперервності діяльності набули в сучасних умовах господарювання першочергового значення.

Концепція безперервності діяльності підприємства закладена в ст.4 Закону України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні», де вказується, що «оцінка активів та зобов'язань підприємства здійснюється виходячи з припущення, що його діяльність буде тривати далі» [1]. Принцип безперервності діяльності є основоположним припущенням в міжнародному документі «Концептуальна основа фінансової звітності», яке передбачає «що суб'єкт господарювання не має ні наміру, ні потреби ліквідуватися або суттєво звужувати масштаби своєї діяльності» [2]. Припущення про безперервність діяльності визначено у міжнародному стандарті аудиту 570 "Припущення про безперервність діяльності підприємства" та трактується як: «підприємство буде продовжувати свою діяльність в доступному для огляду майбутньому, як правило, протягом періоду, що не перевищує один рік після завершення звітного періоду» [3, с.570]. Отже, дотримання даного припущення сприяє можливості адекватної оцінки перспектив розвитку підприємства як мінімум у наступному звітному періоді. Відтак, в основі принципу безперервності діяльності знаходяться інформаційні потреби користувачів для обґрунтування управлінських рішень, пов'язаних з визначенням перспектив розвитку економічного суб'єкта «в доступному для огляду майбутньому».

Необхідно підкреслити, що у сучасних умовах господарювання зростає попит на достовірні відомості про перспективи розвитку суб'єкта господарювання. Проте тільки з даних бухгалтерського обліку отримати однозначну оцінку розвитку підприємства в майбутньому неможливо. Тому одним з найважливіших інструментів виявлення ознак, що свідчать про загрозу функціонуванню підприємства, стає аналітична оцінка безперервності діяльності. Слід відзначити, що існуючі методики аналізу господарської діяльності не

ставлять за мету підтвердити застосовність припущення безперервності діяльності як принципу бухгалтерського обліку. У зв'язку з цим набувають вагомості питання формування нових підходів до аналітичної оцінки безперервності діяльності, що уможливлюють формування обґрунтованого висновку про перспективи розвитку підприємства в досяжному майбутньому.

Вивчення останніх наукових публікацій [4, 5, 6, 7] з даної проблеми свідчить про значну увагу до різних аспектів оцінки безперервності діяльності організації. Разом з тим, незважаючи на різноманітні підходи до оцінки припущення безперервності діяльності, слід зауважити, що методичного забезпечення аналітичної оцінки безперервності діяльності суб'єкта господарювання у вітчизняній науці не вироблено.

Для забезпечення комплексної аналітичної оцінки безперервності діяльності суб'єкта господарювання насамперед пропонуємо проводити експрес-аналіз спроможності суб'єкта господарювання продовжувати здійснювати свою діяльність. Це досягається зіставленням суми всіх активів (*А*) і зобов'язань (*З*), а також зіставленням суми оборотних активів (*ОА*) і поточних зобов'язань (*ПЗ*), що відображено на рис 1.

Рис.1. Схема експрес-аналізу безперервності діяльності за даними Балансу
(Розроблено автором)

Варто зауважити, що в економічній теорії особлива увага надається структурі промислового капіталу, його кількісній визначеності на різних стадіях процесу кругообороту. Відтак, безперервність діяльності суб'єкта господарювання можна охарактеризувати як процес руху промислового капіталу через стадії обігу і виробництва, результатом якого є підйом ділової активності або стабілізація діяльності; при цьому підставою для недопущення безперервності діяльності є спад виробництва і неможливість відновити пропорційність капіталу. Тому вважаємо, що з метою прогнозування перспектив розвитку суб'єкта господарювання у наступному звітному періоді для аналітичної оцінки безперервності діяльності доречно опиратися на фізичну концепцію капіталу, що розглядає капітал як виробничу потужність, а не як чисті активи.

Процес формування та використання інформаційної бази аналізу безперервності основної діяльності у системі управління підприємством у звітному періоді узагальнено на рис.2. Запропоноване групування облікових даних дозволяє спростити підготовку бухгалтерської інформації для відображення кругообороту капіталу та складає основу

інформаційної бази для підготовки управлінських рішень щодо забезпечення безперервності діяльності.

Керована підсистема управління підприємством	***Процеси основної діяльності***		
	Постачання	Виробництво	Реалізація
	Господарські операції		
	Придбання основних засобів Придбання виробничих запасів Найом виробничого персоналу	Амортизація основних засобів Використання виробничих запасів Виготовлення продукції	Збут готової продукції Визнання доходу від реалізації готової продукції Отримання платежів від покупців
⇩			
Інформаційна підсистема управління підприємством	***Реєстрація кругообороту господарських засобів в процесі основної діяльності на активних рахунках бухгалтерського обліку***		
	Облік основних засобів Облік виробничих запасів Облік оплати праці	Облік витрат на виробництво Облік готової продукції	Облік дебіторської заборгованості за продукцію Облік руху грошових коштів у результаті основної діяльності
	Модифікація активних рахунків бухгалтерського обліку в динамічні баланси основної діяльності		
	Баланс руху основних засобів Баланс руху виробничих запасів	Баланс руху незавершеного виробництва Баланс руху готової продукції	Баланс руху дебіторської заборгованості за продукцію Баланс руху грошових коштів у результаті основної діяльності
⇩			
Керуюча підсистема управління підприємством	**Генерування рішень щодо мобілізації резервів безперервності основної діяльності підприємства**		

Рис.2. Формування динамічних балансів основної діяльності для аналітичної оцінки безперервності діяльності суб'єкта господарювання *(розроблено автором)*

Визначальним у визнанні безперервності діяльності підприємства є динамічний аналіз руху промислового капіталу, спрямований на вивчення темпів зростання (T) капіталу на кожній стадії кругообороту і їх зіставлення. Для цього з метою аналітичної оцінки безперервності діяльності суб'єкта господарювання пропонуємо ввести співвідношення між темпами зростання витрат на придбання ресурсів (рух капіталу на стадії постачання – T_1), темпами зростання обсягів виробництва готової продукції (рух капіталу на стадії виробництва – T_2) та темпами зростання доходів від реалізації продукції (рух капіталу на стадії реалізації – T_3) (формула 1):

$$T_1 < T_2 < T_3 \quad (1)$$

Надалі алгоритм динамічного аналізу безперервності діяльності підприємства повинен проходити етапи, пов'язані логічними операторами, як це представлено на рис. 3. Також для прогнозу безперервності на наступний звітний період пропонуємо використовувати екстраполяцію основних показників масштабів діяльності: суми витрат на

придбання ресурсів, обсягів виробництва готової продукції, суми доходів від реалізації продукції.

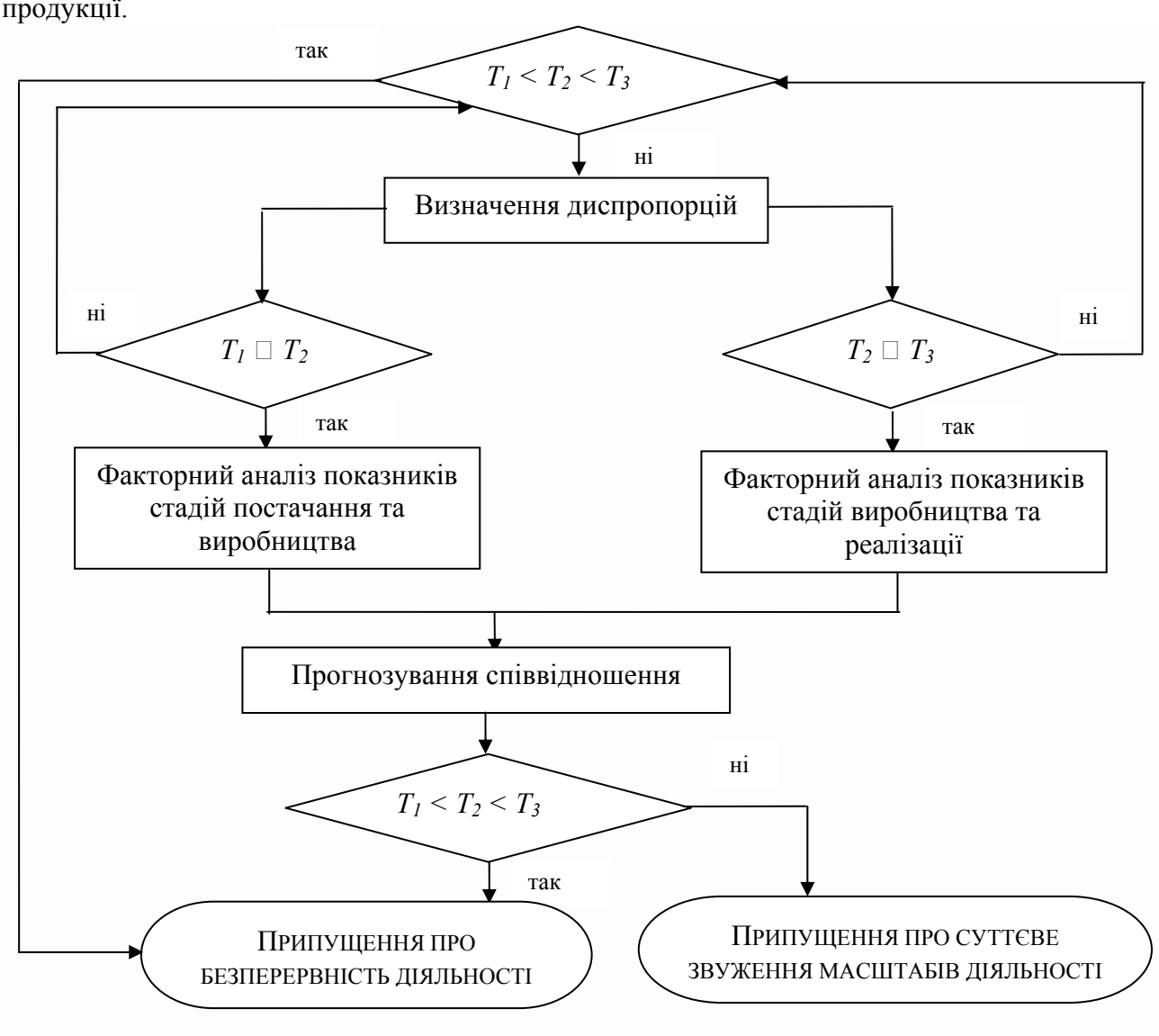

Рис.3. Алгоритм динамічного аналізу безперервності діяльності
(розроблено автором)

Варто зауважити, що у науковій літературі немає єдиної думки про те, які показники достовірно характеризують дотримання принципу безперервності діяльності, але більшість авторів погоджуються з тим, що система показників повинна розкривати наявність фінансових, виробничих, операційних, ринкових та інших ознак. Для аналітичного забезпечення обґрунтування припущення безперервності діяльності суб'єкта господарювання пропонуємо використовувати комплексний підхід до аналітичної оцінки його діяльності з позиції безперервності (рис.4).

Результати застосування вказаних аналітичних процедур сприяють визначенню внутрішніми користувачами бухгалтерської інформації проблем в управлінні фінансами, персоналом, конкурентоспроможністю, допомагають виявити вплив виробничого процесу, взаємовідносин з покупцями на перспективи діяльності, а це в свою чергу сприяє обґрунтуванню виправданих управлінських рішень, що приймаються на перспективу.

Використання запропонованого комплексного аналітичного підходу до оцінки застосовності припущення принципу безперервності дозволить найбільш повно виявити наявність або відсутність можливостей збереження і розвитку діяльності суб'єкта господарювання в недалекому майбутньому.

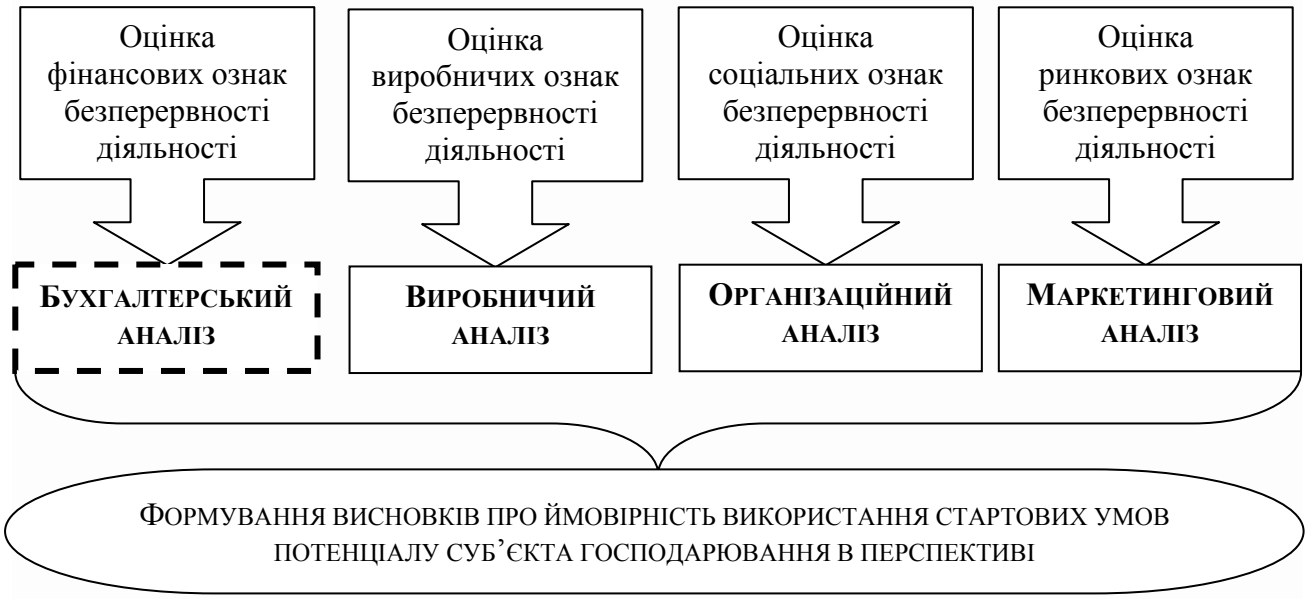

Рис.4. Комплексний підхід до аналітичної оцінки безперервності діяльності суб'єкта господарювання *(розроблено автором)*

Практичне впровадження запропонованих напрямків аналітичної оцінки безперервності уможливлює виявлення наявних резервів і обмежень розвитку господарської діяльності економічного суб'єкта в майбутніх періодах.

Література:

1. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні // Верховна Рада України; Закон від 16.07.1999 № 996-XIV (із змінами). - Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/996-14
2. Концептуальна основа фінансової звітності // IASB; Стандарт, Міжнародний документ, Концепція від 01.09.2010. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/929_009
3. Международные стандарты аудита и Кодекс этики профессиональных бухгалтеров. – М.: ICAR, 2000. – 699 с.
4. Краснов В.Д. Аналитические процедуры применимости принципа непрерывности деятельности / Краснов В.Д., Козменкова С.В. // Журнал «Международный бухгалтерский учет». – Москва, 2015. - № 2 (344). - С.46-57.
5. Овчинникова Н. Н. Аналитические процедуры в оценке непрерывности деятельности организации // Актуальные вопросы экономических наук: науч.журнал. – Новосибирск, 2012. - №25-2. – С.34-38.
6. Поздеев В.Л. Оценка непрерывности деятельности предприятия в анализе хозяйственной деятельности // Аудиторские ведомости. - 2012. - № 1–2. - С. 22–28.
7. Леухина Т.Л. Учетно-аналитическое обеспечение оценки непрерывности деятельности организации: автореф.дис. … к.эк.н.: 08.00.12 / Леухина Татьяна Леонидовна; Марийский государственный технический университет. – Йошкар-Ола, 2009. – 20 с.

Kravchenko A. S.

PhD student of Department «Economic analysis»

Kuban State Agrarian University named after I.T. Trubilin, Krasnodar, Russia

ANALYSIS OF EFFICIENCY OF INVESTMENT PROJECTS AT RISK

Кравченко А. С.

аспирант кафедры экономического анализа

Кубанский государственный аграрный университет имени И.Т. Трубилина, Краснодар, Россия

АНАЛИЗ ЭФФЕКТИВНОСТИ ИНВЕСТИЦИОННЫХ ПРОЕКТОВ В УСЛОВИЯХ РИСКА

Showing the necessity of risk management of investment activities. Considered the essence and peculiarities of usage of various methods of risk management. Analysis of risks influence on the efficiency of investment projects. Shows the relationship between effectiveness and risk.

Keywords: *analysis, efficiency, investment project, cash flow, risk.*

Обоснована необходимость учета рисков инвестиционной деятельности. Рассмотрены сущность и особенности использования различных методов учета рисков. Проведен анализ влияния рисков на эффективность инвестиционных проектов. Показана зависимость между эффективностью и риском.

Ключевые слова: *анализ, эффективность, инвестиционный проект, денежный поток, риск.*

В современной учетно-аналитической практике разработано несколько критериев оценки эффективности инвестиционных проектов: чистая приведенная стоимость (*NPV*), индекс рентабельности (*PI*), внутренняя норма доходности (*IRR*), дисконтированный период окупаемости (*DPP*) и др. Они характеризуют инвестиционный проект с разных сторон и должны рассматриваться в совокупности для получения полного представления об эффективности проекта. Однако при их использовании аналитик имеет дело с планируемыми (предполагаемыми) значениями доходов и расходов, а поскольку инвестиции характеризуются длительным периодом времени, то под воздействием внутренних и внешних факторов предполагаемые значения денежных потоков могут изменяться, что в свою очередь приведет к искажению рассчитанных на их основе критериев эффективности. Поэтому при проведении анализа следует помнить, что полученные критериальные значения являются «примерными». На них можно ориентироваться, но не следует абсолютно полагаться. Чем ближе к пороговым значениям вышеперечисленные критерии (*NPV* – к нулю, *PI* – к единице, *IRR* – к стоимости капитала по проекту, *DPP* – к общей продолжительности проекта), тем более рискован инвестиционный проект. И наоборот [1].

Для учета влияния рисков при оценке эффективности инвестиционных проектов в практике инвестиционного анализа выработано несколько подходов:

1) корректировка элементов денежного потока проекта;

2) корректировка коэффициента дисконтирования [2].

Рассмотрим некоторые из них.

Имитационная модель учета риска.

Связана с корректировкой денежного потока и расчетом *NPV* для всех возможных сценариев развития событий. Методика анализа такова:

1) по каждому проекту строят несколько возможных сценариев развития, например: пессимистический, наиболее вероятный, оптимистический;

2) по каждому из вариантов рассчитывают соответствующую *NPV*, т. е. получают три величины: $NPV_{\text{пессим}}$, $NPV_{\text{вероятн}}$, $NPV_{\text{оптим.}}$;

3) для каждого проекта рассчитывается размах вариации *NPV* как разница между $NPV_{\text{отпим}}$ и $NPV_{\text{пессим.}}$;

4) из двух сравниваемых проектов более рисковым считается тот, у которого размах вариации *NPV* больше.

Существуют модификации данной методики, когда для каждого проекта сценарным значениям *NPV* присваиваются вероятности их осуществления и на их основе рассчитывают вероятное значение *NPV*. Проект с большим значением среднего квадратического отклонения от вероятного значения *NPV* считается более рисковым.

Рассмотрим пример. Инвестор должен сделать выбор между двумя проектами А и Б, предполагающими одинаковый объем инвестиций – 600 тыс. руб. Оба проекта рассчитаны на четыре года. Проект А может генерировать следующие денежные потоки: в самом худшем случае – 150 тыс. руб.; наиболее вероятно – 350 тыс. руб.; в самом лучшем случае – 500 тыс. руб. Проект Б может генерировать следующие денежные потоки: в самом худшем случае – 200 тыс. руб.; наиболее вероятно – 300 тыс. руб.; в самом лучшем случае – 400 тыс. руб. Стоимость капитала по обоим проектам составляет 10 % годовых. Необходимо сравнить эффективность и рискованность данных проектов.

По каждому проекту для каждого сценария рассчитаем *NPV* и размах ее вариации. Представим результаты расчета в таблице 1.

Таблица 1

Имитационная модель учета риска

Показатель			Ежегодный денежный поток, тыс. руб.	*NPV*, тыс. руб.	Размах вариации *NPV*, тыс. руб.
Проект А	Способ оценки	пессимистичный	150	-124,5	1109,4
		наиболее вероятный	350	509,5	
		оптимистичный	500	984,9	
Проект Б	Способ оценки	пессимистичный	200	34,0	633,9
		наиболее вероятный	300	351,0	
		оптимистичный	400	667,9	

Полученные значения свидетельствуют о том, что проект А более доходный, но и более рискованный, т. к. размах вариации *NPV* у него больше – 1109,453 тыс. руб. против 633,973 тыс. руб. по проекту Б.

В данном случае выбор между проектами А и Б определяется приоритетами инвестора: его готовностью рисковать ради получения большей прибыли или стремлением к минимизации риска.

Методика построения безрискового эквивалентного денежного потока.

Для каждого элемента денежного потока необходимо определить соответствующий ему безрисковый эквивалент, т. е. аналогичную сумму денег, которую инвестор может получить, не рискуя потерять вложенные средства.

Методика анализа следующая:

1) рассчитывают *NPV* проекта без учета риска;

2) определяют значения безрисковых эквивалентов каждого элемента денежного потока (например, экспертным путем);

3) рассчитывают *NPV* на основе безрисковых эквивалентов;

4) разница между этими двумя значениями *NPV* представляет собой стоимостную оценку риска. В пределах это суммы можно, например, застраховать инвестиционный проект [2].

На практике для нахождения безрисковых эквивалентов оценивают вероятность появления предполагаемой величины денежного потока по каждому году и проекту. После этого с помощью понижающих коэффициентов пересчитывают денежные потоки инвестиционных проектов и рассчитывают по ним *NPV*. Менее рисковым признается проект, имеющий наибольшую из откорректированных *NPV*. Этому проекту отдается предпочтение [1].

Таблица 2

Построение безрискового эквивалентного денежного потока

Год	Проект А			Проект Б		
	Денежный поток, тыс. руб.	Вероятность получения	Скорректированный на риск денежный поток, тыс. руб.	Денежный поток, тыс. руб.	Вероятность получения	Скорректированный на риск денежный поток, тыс. руб.
1	500	0,9	450	400	0,9	360
2	350	0,85	298	300	0,8	240
3	150	0,65	98	300	0,8	240
4	150	0,5	75	200	0,6	120
NPV	359	x	179	274	x	88
Стоимостная оценка риска, тыс. руб.			-180	x	x	-186

Рассмотрим пример. Инвестор должен сделать выбор между двумя проектами А и Б, предполагающими разный объем инвестиций: по проекту А – 600 тыс. руб., а по проекту Б – 700 тыс. руб. Оба проекта рассчитаны на четыре года. Стоимость капитала по обоим проекта составляет 10 % годовых. Ожидаемые денежные потоки и вероятность их получения по каждому проекту представлены в табл. 2. Необходимо сравнить эффективность и рискованность предложенных проектов.

Полученные значения стоимостной оценки риска (по проекту А – 180 тыс. руб.; по проекту Б – 186 тыс. руб.) свидетельствуют о том, что оба проекта имеют примерно одинаковый уровень риска. При этом проект А более доходен, чем проект Б: без учета риска *NPV* по проекту А составляет 359 тыс. руб., по проекту Б – 274 тыс. руб.; с учетом риска *NPV* по проекту А составляет 179 тыс. руб., по проекту Б – 88 тыс. руб. Таким образом, предпочтение следует отдать проекту А. Он менее рисковый и более прибыльный.

Методика поправки на риск коэффициента дисконтирования.

В этом случае корректируются на риск не денежные потоки, а только коэффициент дисконтирования. Рост коэффициента дисконтирования влечет за собой уменьшение *NPV*, что и отражает сущность инвестиционного риска.

Чем выше риск, тем больше должна быть плата за риск (доходность проекта). Поэтому к безрисковому коэффициенту дисконтирования добавляют поправку на риск и при расчете критериев оценки проекта используют откорректированное значение дисконтной ставки. Такая методика получила название *Risk-Adjusted Discount Rate (RADR)*. Алгоритм действий следующий:

1) определяется исходная цена капитала инвестиционного проекта (как правило, в расчет берут средневзвешенную цену капитала);

2) определяется (например, экспертным путем) плата за риск, ассоциируемый с данным проектом;

3) рассчитывается скорректированный коэффициент дисконтирования (как сумма исходной цены капитала и платы за риск) и на его основе *NPV* [1].

Проект с большим NPV считается предпочтительным.

Среди всех рассмотренных методик учета риска методика *RADR* пользуется большей популярностью. Это связано с тем, что откорректировать коэффициент дисконтирования на плату за риск легче, чем рассчитывать безрисковые эквиваленты, тем более, что в любом случае решение остается достаточно субъективным [2].

Воспользуемся данными предыдущего примера, только вместо условия о корректировке денежных потоков введем условие о корректировке коэффициента дисконтирования на плату за риск. Инвестор предполагает, что проект А менее рисковый, чем проект Б (т. к. требует меньшего объема инвестиций), поэтому желая компенсировать свои риски он готов предоставить денежные средства на реализацию проектов по разным процентным ставкам. Плата за риск по проекту А составит 3 %, а по проекту Б – 5 %.

Сначала определим скорректированную ставку дисконтирования. По проекту А она составляет 13 % (10 % + 3 %), а по проекту Б – 15 % (10 % + 5 %). Затем рассчитаем *NPV* по каждому проекту на основе скорректированного коэффициента дисконтирования (табл.3).

Таблица 3

Методика поправки на риск коэффициента дисконтирования

Год	**Денежный поток, тыс. руб.**		**Дисконтированный денежный поток, тыс. руб.**	
	Проект А	Проект Б	Проект А (13 %)	Проект Б (15 %)
1	500	400	442	348
2	350	300	274	227
3	150	300	104	197
4	150	200	92	114
Чистая приведенная стоимость, тыс. руб.			313	186

Расчеты показали, что *NPV* по проекту А с учетом риска составил 313 тыс. руб., а по

проекту Б – 186 тыс. руб. Поскольку *NPV* по проекту А больше, то этот проект считается предпочтительным.

В заключение следует отметить, что, несмотря на то, что все рассмотренные методы учета риска при анализе инвестиционных проектов в той или иной степени строятся на субъективных оценках, их использование позволяет получить более полное представление о возможных финансовых последствиях инвестирования денежных средств и помогает уменьшить неопределенность будущего.

Литература:

1. Поляков В. Е. Компьютерные технологии инвестиционного анализа: учеб. пособие / В. Е. Поляков, А. С. Кравченко. – Краснодар: КубГАУ, 2016. – 180 с.
2. Ковалев В. В. Введение в финансовый менеджмент. – М.: Финансы и статистика, 2006. – 768 с.

Kuzub M.V.

Senior teacher

KNTEU, Kyiv, Ukraina

FEATURES OF INTRODUCTION OF STANDARDS OF ACCOUNT ARE PRODUCTS OF STOCK-RAISING IN TRANSITION ON IFRS

Кузуб М.В.

старший викладач

Київський національний торгівельно - економічний унівкрситет, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ЗАПРОВАДЖЕННЯ СТАНДАРТІВ ОБЛІКУ ТВАРИННИЦЬКОЇ ПРОДУКЦІЯ ПРИ ПЕРЕХОДІ НА МСФЗ

The transition to the market economy in Ukraine requires substantial restructuring of accounting, bringing it into line with international standards, the formation of economic information as required by management at micro and macro levels. Changes in the theory and practice of accounting occurred simultaneously with the reorganization of the national economy management, the development of new regulations, which should regulate the activities of all parts of the country's economic mechanism.

The implementation of the national Ukrainian Accounting Standards (UAS) at Ukrainian enterprises on the basis that is consistent with IFRS, and the subsequent adoption of the Law of Ukraine "On Accounting and Financial Reporting in Ukraine" brought the accounting methods closer to the international standards. However, this led to a number of issues that put into question the validity of the reporting. Especially it concerns agricultural enterprises.

Keywords: *account of products of stock-raising, fair value, biological assets, estimation of agricultural produce.*

Перехід до ринкової економіки в Україні вимагає істотної перебудови бухгалтерського обліку, приведення її у відповідність з міжнародними стандартами, формування економічної інформації відповідно до вимог управління на мікро і макро рівнях. Зміни в теорії і практиці бухгалтерського обліку відбулося одночасно з реорганізацією управління народним господарством, розробці нових правил, які повинні регулювати діяльність всіх частин господарського механізму країни. Реалізація національних українських стандартів бухгалтерського обліку (БАС) на підприємствах України на тій підставі, що узгоджується з МСФЗ, і наступне прийняття Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» привів методи обліку до міжнародних стандартів , Проте, це призвело до цілої низки питань, які ставлять під сумнів обґрунтованість звітності. Особливо це стосується сільськогосподарських підприємств.

Ключові слова: *облік продукції тваринництва, справедливу вартість, біологічних активів, оцінка сільськогосподарської продукції.*

У сучасних умовах господарювання, з урізноманітненням форм власності, переходом обліку в Україні до міжнародних стандартів не вирішується проблема єдиного підходу до визначення фінансових результатів підприємств, зокрема, суб’єктів господарювання – сільськогосподарських виробників. Зміни у теорії і практиці ведення обліку відбувається одночасно із перебудовою системи управління національним господарством, розробкою нових нормативних актів, які мають регулювати діяльність всіх ланок економічного механізму країни, перебудовою бухгалтерського обліку, приведення його у відповідність до міжнародних стандартів, формування економічної інформації згідно до вимог управління на мікро- та макрорівні .

Запровадження національних П(С)БО в підприємствах України на засадах, що не суперечать МСБО, та подальше затвердження цього у Законі "Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні" наблизило методику ведення обліку до міжнародних вимог, однак це призвело до виникнення ряду моментів, які ставлять під сумнів обґрунтованість звітної інформації. Особливо це стосується сільськогосподарських підприємств. Існує ряд проблем щодо практичного застосування в бухгалтерському обліку відображення сільськогосподарськими підприємствами обліку продукції тваринництва, тому тема

Дослідженню теоретичних питань та проблемам практичного застосування в бухгалтерському обліку відображення сільськогосподарськими підприємствами обліку продукції тваринництва. Найбільш ґрунтовно свої позиції щодо впровадження міжнародних стандартів висвітлювали у своїх працях Васильєва В.Г., Костюченко К.С., Голов С.Ф., Касьяненко Т.Г., Колінько Н.І., Єзерська Т.Є., Корінько М.Д., Г.Б.Тітаренко, Світлична В.Ю., Малик С.М., Лапішко М.Л., Хілл Б. та інші дослідники. Однак існують проблеми, щодо практичного застосування даного стандарту на сільськогосподарських підприємствах.

Постановкою задачі - удосконалити методику бухгалтерському обліку відображення сільськогосподарськими підприємствами обліку продукції тваринництва, приведення його у відповідність до міжнародних стандартів

Предметом дослідження є методика обліку продукції тваринництва в ринкових умовах.

Джерела інформації. Методологічною основою досліджень стали положення діалектики, розробки відомих економістів, законодавчі акти Верховної Ради і постанови Уряду України з питань обліку витрат і виходу продукції тваринництва в умовах переходу до ринкових відносин. В процесі дослідження вивчалися публікації вітчизняних та зарубіжних авторів, матеріали науково-практичних конференцій та семінарів, узагальнювався практичний досвід організації синтетичного та аналітичного обліку.

Побудова ринкового організаційно-економічного механізму значною мірою залежить від удосконалення методології та організації первинного обліку, особливо на рівні підприємства як первинної ланки економічної системи країни. В умовах ринкової економіки облік суттєво змінює свою цільову орієнтацію, значно поглиблюється і розширюється зона обліку, вдосконалюється методика та організація системних досліджень.

На нашу думку, концепція побудови бухгалтерського обліку має складатися з двох частин: повинно бути сформульовано бачення стану обліку, який би відповідав вимогам сьогодення, а у подальшому – основні етапи (склад робіт), що мають бути виконані, щоб отримати бажаний результат. Аналогічний підхід щодо побудови концепції пропонує С.Ф.Голов.

Потреба розробки МСБО 41«Сільське господарство» пояснюється тим, що у багатьох країнах світу використовується методика ведення обліку «затрати-випуск», яка поширюється на малі підприємства, в тому числі і в Україні. Що регламентовано П(С)БО 25. При застосуванні цієї методики не передбачено обчислювати собівартість продукції, прибуток розраховується порівнянням виручки від реалізації продукції, з понесеними витратами за елементами, скоригованими на різницю перехідних залишків незавершеного виробництва та готової продукції на початок і кінець року. Ці залишки оцінюються за чистою ціною реалізації , зменшеною на суму витрат на місці продажу. В подальшому ця ціна отримала назву «справедлива вартість». Метою такого уточнення загальної суми витрат підприємства є більш обґрунтований розрахунок вартості товарної продукції, щоб точніше обчислювати результат діяльності підприємства.

Сезонність сільськогосподарського виробництва зумовлює особливості бухгалтерського обліку затрат і виходу продукції в сільськогосподарських підприємствах. Протягом року переважна більшість керівників сільськогосподарських підприємств змушена працювати та приймати управлінські рішення без достовірного інформаційного забезпечення щодо величини витрат у межах встановленої номенклатури статей. Вони не мають змоги, реалізуючи за певними цінами продукцію виробництва, прогнозувати фінансовий результат,

вирішувати, який напрям більш вигідний для господарства: тваринництво, рослинництво тощо. Але, як стверджує Франк Вуд, “одержання прибутку, як правило, і є причиною створення будь-якого підприємства і його власник із зрозумілих причин повинен знати розмір одержаного прибутку”.

Галузеві особливості сільського господарства суттєво впливають на побудову бухгалтерського обліку. Методологія обліку в тваринництві нині базується на П(С)БО 9 «Запаси», П(С)БО 6 «Витрати» та П(С)БО 30 «Біологічні активи». Важливим питанням обліку в тваринництві є статті витрат. Відповідно до П(С)БО 16 “Витрати” перелік і склад статей виробничої собівартості продукції (робіт, послуг) встановлюється підприємством самостійно. Але слід враховувати, що особливості формування витрат і собівартості продукції регулюються також Методичними рекомендаціями з планування, обліку і калькулювання собівартості продукції (робіт, послуг) сільськогосподарських підприємств. У розділі 7 «Облік витрат, виходу продукції тваринництва та калькулювання її собівартості» цих рекомендацій розписано об'єкти обліку в тваринництві, номенклатура і зміст статей витрат, аналітичний та синтетичний облік у тваринництві, особливості обліку в окремих галузях тваринництва, калькулювання собівартості продукції тваринництва.

Ціна на вироблену продукцію протягом року може змінюватися, тому постає запитання, на яку дату слід брати ціну для оцінки залишків готової продукції та незавершеного виробництва. Здавалося б доцільно, щоб це були ціни на дату складання балансу, тобто на 31 грудня, однак слід враховувати, що в багатьох країнах звітним роком вважається період з 1 липня по 30 червня. Тому було визнано, що краще брати ціни, які були на момент одержання продукції.

На нашу думку, головною причиною застосування ціни на момент надходження продукції є дотримання Концептуальних основ складання і подання фінансових звітів, в першу чергу. Дотримання принципу обачності. Як відомо, цей документ було підготовлено з метою надання допомоги Раді Комітету з міжнародних стандартів бухгалтерського обліку при підготовці майбутніх міжнародних стандартів і перегляді існуючих, а також надання допомоги національним органам при розробці національних стандартів. Серед показників якісних характеристик фінансових звітів цих концептуальних основ названо обачність, під якою розуміють дотримання певної обережності при формуванні судження, необхідного при оцінці за умов непевності, таким чином, щоб активи і дохід не були завищені, а зобов’язання або витрати – занижені, щоб фінансові звіти були нейтральними, а отже – достовірними.

З метою досягнення достовірності фінансової звітності сільськогосподарських підприємств ціни на продукцію, яка залишилась нереалізованою на кінець року найбільш достовірними слід вважати ті, що були на момент отримання продукції. Вони найбільш реально відповідають вимогам обачності, не дозволяють завищувати наслідки діяльності підприємств і допомагають порівнювати їх у динаміці, а також з даними фермерських господарств інших країн, крім того , при застосуванні системи обліку «Затрати-випуск», наприклад у США, одержана фермерським господарством продукція не оприбутковується і, відповідно, не відноситься на витрати виробництва.

При застосуванні справедливої ціни на сільськогосподарську продукцію у розвинутих країнах не виникає проблем з оцінкою продукції, адже, зважаючи на існування форвардних і ф’ючерсних контрактів на товарній біржі, сільськогосподарський виробник ще задовго до моменту продажу може знати рівень цін на продукцію. Фермер купує на біржі стандартизований ф’ючерсний контракт, в якому передбачено продаж певної кількості продукції, наприклад пшениці визначеного сорту та якості за попередньо обумовленою ціною. Це дає змогу фермеру за допомогою певних заходів (використання спотового ринку, клірингових домів, хеджування тощо) отримувати виручку, передбачену ф’ючерсним контрактом. Тому застосовувати цю ціну як справедливу вартість, на нашу думку, цілком реально.

Найбільш істотними відмінностями, що виникли при запровадженні П(С)БО 30, слід вважати застосування справедливої вартості при оцінці продукції при первісному визнанні,

яке суперечить чинним законодавчим актам. Фермери, як правило, оцінюють лише ту продукцію, що залишилася нереалізованою на кінець року. У підприємствах України, на які поширюється статус малих, згідно з П(С)БО 30 цій оцінці підлягає вся одержана продукція, наслідком цього є відмова від використання принципу нарахування і тому вперше за останні 60 років було визнано, що при обчисленні прибутку сільськогосподарського підприємства застосовується оцінка валової, а не товарної продукції.

І.В.Герасимук вважає, що стандарт призводить до порушення чинного законодавства, саме: основного положення Закону України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні», у статті 4 якого закріплено пріоритет історичної (фактичної) собівартості.

Для дослідження питання щодо можливості і доцільності запровадження П(С)БО 30 у практику діяльності підприємств України, на нашу думку, слід розглянути відмінності методики формування даних для визначених фінансових результатів у сільськогосподарських підприємствах згідно з міжнародними і національними стандартами.

У підприємствах оцінку перехідних залишків і готової продукції слід здійснювати за справедливою вартістю на рівні середньорічних цін реалізації на республіканському чи обласному рівні, а оцінку молодняку тварин і тварин на вирощуванні та відгодівлі – за середньорічними цінами реалізації, які бажано затвердити Міністерством аграрної політики (при потребі з деталізацією по регіонах). Для оцінки незавершеного виробництва у основних галузях сільськогосподарських підприємств, що складають звітність за формою 2-М, Міністерство аграрної політики України має розробити методичні рекомендації, що дозволило б більш обґрунтовано визначити наслідки діяльності цих господарств.

ВИСНОВКИ. Отже, в умовах економічних перетворень дані бухгалтерського обліку повинні забезпечити менеджерів оперативною, аналітичною і достовірною інформацією про діяльність підприємств, відповідно до світових стандартів. У діяльності сільськогосподарських підприємств основне місце належить процесу виробництва, від успіху якого залежить їхній фінансовий стан. Одним із недоліків існуючої оцінки тваринницької продукції в системі бухгалтерського обліку як основного постачальника економічної інформації, необхідної для регулювання виробничого процесу, є слабе віддзеркалення конкретних умов управління. У зв'язку з цим необхідні певні перетворення системи бухгалтерського обліку в сільському господарстві. Останнім часом, частково це протиріччя вирішено в П(С)БО 30.

Таким чином, на підставі вищевикладеного можна зробити висновок про те, що перехід України на міжнародні стандарти обліку не зменшить проблем для обліковців, а навпаки, збільшить і зробить їх більш гострими. Зокрема це стосується формування доходів і витрат (затрат), визначення фінансових результатів сільськогосподарських підприємств. Під час порівняльного аналізу виявлено чимало розбіжностей між МСБО 41 та П(С)БО 30. Так, МСБО 41 не враховує одну з властивостей – отримання економічних вигід від використання активу - при тлумаченні "біологічного активу". Виявляється, на міжнародному рівні, відсутня прив’язаність біологічного активу до активу взагалі і процесів, що його породжують. Хоча, доречним у МСБО 41 вважаємо розподіл біологічних активів на дві групи – споживні та біологічні. На нашу думку, це спрощує систему ведення бухгалтерського обліку та полегшує роботу при визначенні справедливої вартості.

Проведені дослідження дозволяють намітити основні напрямки покращення національної системи бухгалтерського обліку в Україні.

Дію П(С)БО 30 „Біологічні активи” слід застосовувати лише у сільськогосподарських підприємствах, які підпадають під статус малих підприємств і ведуть облік за спрощеною системою обліку;

Але при цьому треба дати можливість сільськогосподарським підприємствам самостійно обирати методи оцінки і поряд із оцінкою за справедливою вартістю дозволити для внутрішнього управління використовувати історичну оцінку. Тому що положення Закону України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні» містять прямі вказівки на те, що недотримання методологічних принципів ведення бухгалтерського обліку і

складання фінансової звітності, встановленої П(С)БО, спричиняє адміністративну відповідальність. При виявленні факту невикористовування принципів П(С)БО 30 в обліку і складанні фінансової звітності оцінюється розмір відхилень в облікових даних і якщо вони істотні, то такий факт аудитор зобов'язаний відобразити в аудиторському висновку про достовірність фінансової звітності.

Вигоди від впровадження МСФЗ роблять її досить привабливою. У результаті підприємства дістають можливість виходу на міжнародні ринки, залучення додаткових інвестицій, оскільки така звітність більш інформативна і зрозуміла для іноземних інвесторів. Крім того, впровадження МСФЗ дозволило удосконалити організаційну структуру підприємств в цілому і обліку зокрема .

Згідно з міжнародною практикою звітність, сформована відповідно до МСФЗ, відрізняється високою інформативністю для користувача. Використання МСФЗ дає змогу компаніям, зокрема українським, отримати прозору інформацію про свою діяльність.

Література:

1. Закон України "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні " від 16.07.1999 р. № 996/XIV.
2. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 30 «Біологічні активи», затверджене наказом Міністерства фінансів України від 18.11.2005 року № 790.
3. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 9 "Запаси", затверджене наказом Мінфіну України від 20.10.1999 р. № 246.
4. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16 "Витрати" затверджене наказом Міністерства фінансів України від 31 грудня 1999 р. № 318.
5. Бухгалтерський облік на сільськогосподарських підприємствах України: За заг. ред. А.М.Коваленко / ВКК «Баланс-Клуб», 2009. – 736 с. – Рос. Мовою.
6. Звітність сільськогосподарських підприємств за вимогами П(С)БО 30 «Біологічні активи»: Практичний посібник – За ред. Лузана Ю.Я., Жука В.М. - К.:Юр-Агро-Веста, 2008. – 230с.
7. Жук В.М. Облік сільськогосподарської діяльності: Навчальний посібник /За ред. Жука В.М. - К.: Видавництво ТОВ "Юр-Агро-Веста", 2007. - 368 с.
8. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 41. www.minfin.gov.ua/file/link/386788/file/41.pdf
12. Методичні рекомендації з організації обліку біологічних активів і сільськогосподарської продукції за ринковою (справедливою) вартістю / [В.М. Жук, Ю.С. Рудченко, Б.С. Гузар та ін.] ; під ред. В.М. Жука. – Облік і фінанси АПК. – 2008. – №1. – С.5–22.

Kutsyns'ka M.

Candidate of Economic Sciences

Bezridna D.

Magister

Ukrainian State University of Chemical Technology, Ukraine

ANALYSIS OF EXISTING APPROACHES TO DEFINE THE ESSENCE OF «BIOLOGICAL ASSETS» CONCEPT

Куцинська М.В.

к.е.н.

Безрідна Д.Г.

Магістр

ДВНЗ «Український державний хіміко-технологічний університет»

АНАЛІЗ ІСНУЮЧИХ ПІДХОДІВ ДО ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ПОНЯТТЯ «БІОЛОГІЧНІ АКТИВИ»

The existent in scientific and special literature approaches to define the essence of «biological assets» concept have been considered and analyzed. The advantages and disadvantages of each of the analyzed formulation have been considered.

Key words: *biological resources, biological assets, approaches to defining the essence, analysis of special and normative literature.*

Розглянуто та проаналізовано існуючі в науковій та спеціальній літературі підходи до визначення сутності поняття «біологічні активи». Розглянуто переваги та недоліки кожного з проаналізованих формулювань.

Ключові слова: *біологічні ресурси, біологічні активи, підходи до визначення сутності, аналіз спеціальної та нормативної літератури.*

За теперішніх умов функціонування усіх галузей економіки України перед керівниками та менеджерами різних рівнів управління постають нагальні питання та проблеми щодо удосконалення механізмів управління усіма процесами діяльності підприємств, організацій та установ. Це повною мірою також стосується й сільськогосподарських підприємств України.

Одним з важливих інформаційних джерел і дієвим важелем стратегічного та тактичного управління господарською діяльністю сільськогосподарських підприємств є результати аналізу основних виробничих ресурсів таких підприємств – біологічних активів. Отриману аналітичну інформацію про стан і рух біологічних активів доцільно використовувати при плануванні, нормуванні та контролі господарської діяльності сільськогосподарських підприємств. Крім цього, результати аналізу біологічних активів доцільно враховувати при виявленні та формуванні внутрішньогосподарських резервів підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва.

Важливою складовою формування адекватної сучасним вимогам системи управління діяльністю сільськогосподарських підприємств є створення наукового підґрунтя, зокрема теоретичних та методологічних основ аналізу біологічних активів як одного з основних видів ресурсів аграрних підприємств.

На сьогоднішній день питанням формування теоретичних та методологічних основ аналізу біологічних активів в спеціальній та науковій літературі приділяється увага. Зокрема, цим питанням присвячені роботи таких вчених, а саме: Ф.Ф. Бутинця, В.Г. Гетьмана, С.Ф. Голова, М.Я. Дем'яненка, Г.Г. Кірейцева, М.В. Кужельного, Л.Г. Ловінської, Я.В. Соколова, В.В. Сопка, Л.К. Сука та ін.

Задля формування теоретичних та методологічних основ аналізу біологічних активів необхідно дослідити існуючі підходи в науковій та спеціальній літературі безпосередньо стосовно сутності поняття «біологічні активи».

Відповідно до МСБО 41 «Сільське господарство» біологічні активи – це жива тварина або рослина [1]. Аналізуючи таке визначення, доцільно зазначити, що воно є досить узагальненим та багатозначним, оскільки не всі рослини і тварини можна віднести до активів, а тільки ті, які приносять економічну корисність та прибуток від їхнього використання. При цьому, у МСБО 41 наводяться приклади біологічних активів, зокрема, до них віднесені вівці, дерева у лісопосадці, рослини, молочна худоба, свині, кущі, виноградники та фруктові дерева.

Згідно з П(С)БО 30 «Біологічні активи» біологічний актив – тварина або рослина, яка в процесі біологічних перетворень здатна давати сільськогосподарську продукцію та/або додаткові біологічні активи, а також приносити в інший спосіб економічні вигоди [2]. У даному визначені, на відміну від наведеного у МСБО 41, вказується на обов'язковість наявності ефекту від використання таких активів у вигляді конкретних економічних вигод. У П(С)БО 30 також надається класифікація та приклади конкретних видів біологічних активів.

Загалом, результати аналізу існуючих підходів до визначення сутності поняття «біологічні активи» узагальнено у таблиці 1.

Згідно з отриманими результатами аналізу, представленими у таблиці, бачимо, що наведені трактування сутності поняття «біологічні активи» є різноманітними, враховують різні аспекти такої категорії, однак, у своїй більшості, при формулюванні визначення біологічних активів науковці спираються на норми П(С)БО 30.

Напрямком подальших наукових досліджень у зазначеній царині є формування підходу до визначення сутності поняття «біологічні активи» шляхом визначення основних компонент цього формулювання та вимог, які до нього висуваються, згідно з підходом, запропонованим у [9].

Таблиця 1

Аналіз існуючих підходів до визначення сутності поняття «біологічні активи»

Автор, джерело	Визначення поняття	Критерії аналізу	
		переваги	недоліки
[1]	жива тварина або рослина	відображає етимологію сутності поняття	узагальнене та багатозначне визначення
[2]	тварина або рослина, яка в процесі біологічних перетворень здатна давати сільськогос-подарську продукцію та/або додаткові біологічні активи, а також приносити в інший спосіб економічні вигоди	вказується на обов'язковість наявності ефекту від використання біологічних активів	неконкретне узагальнене визначення
Перевозник Н.В., [3] Огійчук М.Ф. [4]	живі рослини, тварини, а також інші біологічні ресурси, контрольовані підприємством, які в процесі біологічних перетворень здатні давати сільськогосподарську продукцію та/або біологічні активи, а також приносити в інший спосіб економічні вигоди	вказується на обов'язковість наявності ефекту від використання біологічних активів	ототожнення біологічних активів з іншими біологічними ресурсами
Сук Л.К. Сук П.Л., [5]	«явище життя», тобто живі тварини або рослини, які здатні до біологічної трансформації; вони можуть забезпечувати процес виробництва нових неживих продуктів	відображає етимологію сутності поняття	обмеження використання біологічних активів для виробництва лише неживих продуктів
Кузьмович П.М., [6]	сукупність біологічних ресурсів, що достовірно оцінені, контрольовані та ідентифіковані під-приємством, які в процесі біологічних перетворень здатні давати сільськогосподарську продукцію та/або додаткові біологічні активи, а також приносити в іншій спосіб економічні вигоди	- вказується на обов'язковість наявності ефекту від використання таких активів; - наявні складові підфункцій управління, що виконуються відносно таких активів в процесі діяльності підприємства	ототожнення біологічних активів з біологічними ресурсами
Жук В.М. [7]	живі організми (тварини та рослини), які вирощуються підприємством з метою отри-мання сільськогосподарської продукції або утримуються ним з метою отримання інших вигід	вказується на обов'язковість наявності ефекту від використання біологічних активів	обмеження використання біологічних активів лише вирощуванням та утриманням

Богданюк О.В. [8]	на макрорівні: частина національного багатства країни, на які встановлено право власності та які реалізують свої функції: ресурсну, екологічні послуги, забезпечення продовольством та підвищення добробуту населення на мікрорівні: природні ресурси, які використовуються в сільському господарстві, контролюються підприємством, здатні до біологічної трансформації, результатом якої є отримання додаткових біологічних активів та біологічно повноцінної, екологічно безпечної продукції	- враховано декілька рівнів функціонування економіки; - враховується екологічний аспект здійснення господарської діяльності аграрними підприємствами; - враховано декілька видів ефекту від використання біологічних активів (в залежності від рівня функціонування економіки)	- не враховано мезорівень функціонування економіки; - ототожнення біологічних активів з природними ресурсами та національним багатством країни

Література:

1. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 41 (МСБО 41) «Сільське господарство» зі змін. та доп. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/929_027
2. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 30 «Біологічні активи» зі змін. та доп. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1456-05
3. Перевозник Н.В. Класифікація біологічних активів в обліку та звітності / Н. В. Перевозник // Формування ринкових відносин в Україні. – 2007. – №8(75) – С. 71-76.
4. Огійчук М.Ф. Бухгалтерський облік в сільському господарстві в первинних документах і проводках / За ред. М.Ф. Огійчука та В.М. Пархоменка. – Х.: Фактор, 2008. – 480 с.
5. Сук Л. К. Облік біологічних активів / Л.К. Сук, П.Л. Сук // Облік і фінанси АПК.– 2006. – №9-10. – С.128-134.
6. Кузьмович П.М. Поняття біологічних активів та їх класифікація / П.М. Кузьмович // Облік і фінанси АПК. – 2010. – №4. – С. 32-37.
7. Жук В.М. Концепція розвитку бухгалтерського обліку в аграрному секторі економіки : Монографія / В.М. Жук. – К.: ННЦІАЕ, 2009. – 648 с.
8. Богданюк О.В. Обліково-аналітичне забезпечення управління біологічними активами садівництва: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.09 «Бухгалтерський облік, аналіз та аудит» / Богданюк О.В. ; НУБПУ. – К., 2011. – 21с.
9. Куцинська М.В. Підхід до визначення сутності управлінського обліку / М.В. Куцинська // Вісник Криворізького економічного інституту КНЕУ: збірник наукових праць. – 2010. - № 2 (22). – С. 43-48.

Podvalna N.E.

Ph.D., associate professor

Odessa National Economic University, Ukraine

THE ANALYTICAL FOUNDATION OF COMING TO DECISIONS ABOUT INCOME AND EXPENDITURE OPTIMIZATION IN HOTEL INDUSTRY OF ODESSA REGION

Подвальна Н.Е.

к.е.н., доцент

Одеський національний економічний університет, Україна

АНАЛІТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ РІШЕНЬ ЩОДО ОПТИМІЗАЦІЇ ДОХОДІВ І ВИТРАТ ГОТЕЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА ОДЕСЬКОГО РЕГІОНУ

It was carried out the analysis of the dynamics of income and expenses of hotels and similar means of accommodation of the Odessa region in 2002-2014. Also it was considered the structure of incomes and expenses by their types and were identified the factors which affect the loss-making of hotel enterprises in Odessa region. We proposed the measures to optimize revenues and expenses, which in its turn would lead to increase of efficiency performance ratio of hotels and similar means of accommodation in the Odessa region.

Keywords: *hotels and similar means of accommodation, Odessa region, income, expenditure, analytical foundation*

Проведено аналіз динаміки доходів та витрат готелів та аналогічних засобів розміщування Одеського регіону у 2002-2014 роах. Розглянута структура доходів і витрат за їх видами. Виявлені чинники, які впливають на збитковість готельних підприємств Одеського регіону. Запропоновані заходи щодо оптимізації доходів та витрат, що в свою чергу приведе до підвищення ефективності діяльності готелів та аналогічних засобів розміщування Одеського регіону.

Ключові слова: *готелі та аналогічні засоби розміщування, Одеський регіон, доходи, витрати, аналітичне обґрунтування*

Складні та неоднозначні трансформаційні процеси, що відбуваються в економіці України, знаходять відображення і в соціально-економічному розвитку регіонів. У цей непростий період одним із перспективних напрямків може стати прискорений розвиток готельної індустрії як такої, що має відповідне природно-ресурсне, певне інфраструктурне, трудоресурсне, організаційно-інформаційне забезпечення у ряді регіонів. Світова практика свідчить, що раціональне використання природно-рекреаційних ресурсів у багатьох країнах приносить їм великі прибутки. Проте ці можливості як в Україні в цілому, так і в окремих регіонах використовуються недостатньо. Особливо помітним це виявилось в останні роки. Слабкий розвиток готельного господарства знижує рівень інтенсивності зв'язків, гальмує становлення ринкової культури. Без готелів не може бути результативного обміну, освоєння соціального простору, який є найважливішим аспектом туристської діяльності.

Одеський регіон має всі реальні можливості та потенціал для розвитку туризму і готельного господарства, як основної його складової. Місто Одеса та Одеська область відносяться до групи регіонів-лідерів за кількістю підприємств готельного господарства, що пов’язано з унікальними рекреаційними даними регіону, курортними можливостями та наявністю центрів туристичних потоків. В останні роки в готельному комплексі Одеського регіону спостерігалися значні зміни: поряд з новими інвестиційними проектами, періодично змінюється статус готельних підприємств, оскільки частина з них переходить в оздоровчий комплекс, або через нерентабельність готелі передаються в оренду фізичним та юридичним особам.

Забезпечення ефективного функціонування готельного господарства вимагає економічно грамотного управління його діяльністю, що багато в чому визначається умінням аналізувати. За допомогою аналізу вивчаються тенденції розвитку, глибоко і системно досліджуються фактори зміни результатів діяльності, обґрунтовуються плани та управлінські рішення, здійснюється контроль за їхнім виконанням, виявляються резерви підвищення ефективності надання послуг, оцінюються результати діяльності готельного господарства, виробляється економічна стратегія його розвитку.

Окремі питання аналізу діяльності готельних підприємств за останні роки розглядались в працях багатьох авторів, таких як, Байлик С.І. [1, 2], Нечаюк Л.І., Нечаюк Н.О. [3], Пуцентейло П.Р. [4], Роглєв Х.Й. [5, 6], Скобкин С.С. [7], Яковлєв Г.А. [8] та ін.

Для проведення аналітичного дослідження сучасного стану готельних підприємств необхідне своєчасне отримання актуальної, достовірної та повної інформації, яка повинна мати необхідну кількість вихідних фінансових даних, достатньої точності.

Головною рисою готельного господарства є розширення власної затребуваності через створення клієнтурних відносин, у яких визначальними стають функціональні якості гостинності. Воно виражається в розвитку сервісних структур із суб'єктами та об'єктами відтворення стійкого соціально-культурного настрою людей.

Суть готельної діяльності – задоволення потреб громадян у тимчасовому мешканні в житловому приміщенні, обладнаному необхідними меблями, а також у супутніх мешканню послугах.

Розвитку готельного господарства сприяють багатообразні чинники, такі як:

- зростання потреб населення в подорожах;
- розвиток туризму;
- зростання платоспроможності клієнтів;
- конкуренція;
- прагнення до отримання прибутку та ін.

Усе це приводить до необхідності збільшення кількості послуг, що надаються готельним господарством для залучення більшої кількості клієнтів.

За функціональним призначенням послуги поділяються на матеріальні та соціально-культурні.

Матеріальна послуга – це послуга із задоволення матеріально-побутових потреб споживача. Вона забезпечує відновлення (зміну, збереження) споживчих властивостей виробів або виготовлення нових на замовлення громадян, а також переміщення людей і вантажів, створює умови для споживання. Зокрема, до матеріальних послуг можуть бути віднесені: побутові послуги, житлово-комунальні, послуги готелів та ресторанів, транспорту та ін.

Соціально-культурна послуга – це послуга із задоволення духовних, інтелектуальних потреб і підтримки нормальної життєдіяльності споживача. Вона забезпечує духовний і фізичний розвиток особи, підвищує професійну майстерність. До соціально-культурних послуг можуть бути віднесені: медичні послуги, послуги культури, туризму, освіти.

Послуги мають специфічні властивості, які не є властивими жодному з товарів: неможливістю накопичення, нездатністю до транспортування і зберігання, непостійністю якості, тісно пов'язані з особою виконавця, не матеріальністю характеру, збігом у часі процесу виробництва і споживання та ін.

Прискорений розвиток туризму і бажання одержати великий дохід, а також зростання платоспроможності клієнтів веде до розширення і різноманітності готельної діяльності. Окрім основних послуг – розміщення і харчування – з'являються додаткові послуги: послуги підприємств сервісу, торгівлі, транспорту та ін. На даний час існує можливість додаткові послуги розмежувати на основні та специфічні: екскурсії, медичне обслуговування, розваги, ділові зустрічі та ін. Їх перелік постійно доповнюється. Тобто, готельне господарство вже надає послуги не тільки власного виробництва, а й інших галузей господарства. Збільшуються товарообіг у торговій мережі і закладах харчування, грошові доходи музеїв, спортивних споруд, культурних установ та ін.

Але, основним джерелом доходів підприємств готельного господарства залишаються доходи від надання послуг, тобто від експлуатації готелів та аналогічних засобів розміщування. Динаміка доходів від експлуатації готелів та аналогічних засобів розміщування Одеської області надана на рис. 1.

У цілому доходи готелів та аналогічних засобів розміщування Одеської області за 2000-2014 рр. зросли у 6,9 раза. Але у 2013 році порівняно з 2012 роком вони збільшились на 42,9 млн. грн. або на 16,5%, а у 2014 році порівняно з 2013 роком вони зменшились на 116,2 млн. грн. або на 38,3%. При цьому, розглянувши структуру доходів по містах та районах Одеської області було встановлено, що готелі та аналогічні засоби розміщування м. Одеси у 2014 році отримували 84,3% від загальної суми доходів усіх засобів розміщування Одеської області (така ж тенденція спостерігалась і в попередні роки), при цьому підприємства зі статусом юридичні особи отримали 72,4% від загальної суми доходів, а підприємства фізичні особи 27,6%.

Що стосується інших міст і районів області, то у 2002 році друге місце посідало м. Іллічівськ (2,19%), а у 2014 році – Овідіопольський район (7,5%), третє місці у 2002 році – м. Білгород-Дністровський (1,8%), а у 2014 році – м. Іллічівськ (2,1%), четверте місце у 2002 році – м.Ізмаїл (1,2%), а у 2014 році – м. Южне (1,6%), п’яте місце у 2002 році – м. Южне (0,6%), а у 2014 році – м. Ізмаїл (1,0%), шосте місце у 2014 році посідало м. Білгород-

Дністровський (0,9%). В інших містах та районах області суттєвих змін в отриманні доходів від експлуатації готелів та аналогічних засобів розміщування не спостерігалось.

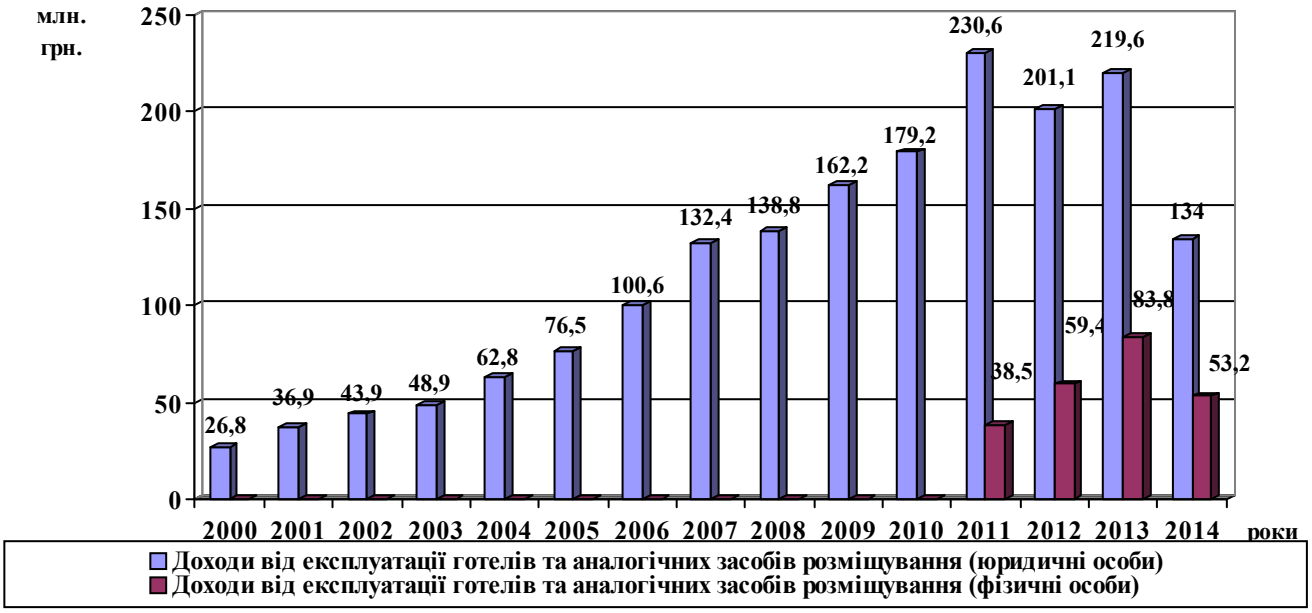

Рис. 1. Динаміка доходів від експлуатації готелів та аналогічних засобів розміщування Одеської області у 2000-2014 рр.

Для отмання повної картини щодо доходів готелів та аналогічних засобів розміщування Одеської області є доцільним розгляд динаміки структури доходів у розрізі типів об'єктів. Так, у 2005 році готелі отримували 98,2% від загальної суми доходів отриманих усіма засобами розміщування, а у 2014 році – 93,9%, гуртожитки для приїжджих у 2005 році – 0,7%, а у 2014 році – 0,2%, інші місця для тимчасового розміщування у 2005 році – 1,1%, а у 2014 році – 5,9%.

Слід відмітити, що як у 2005 році, так і у 2014 році основна частина доходу отримана готелями, хоча спостерігається тенденція до їх зменшення від 98,2% у 2005 році до 95,6% у 2014 році. Також слід зазначити, що відбулося збільшення частки отриманого доходу іншими місцями для тимчасового розміщування від 1,1% у 2005 році до 4,2% у 2014 році. Що стосується гуртожитків для приїжджих, то частка отриманого доходу зменшилася з 0,7% від загальної суми у 2005 році до 0,2% у 2014 році.

Вихідним моментом оптимізації доходів є оцінка витратомісткості послуг готелів та аналогічних засобів розміщування. За умов збитковості діяльності готелів та аналогічних засобів розміщування першою проблемою оптимізації доходу стає ліквідація збитковості і перехід до стабілізації фінансів і міцності.

Досягнення стратегічних цілей ефективного нарощування доходу не можливе без підвищення ролі економічного аналізу. Це пояснюється тим, що при формуванні доходів у ринкових умовах готельним підприємствам необхідно знати насамперед обсяг своїх витрат; постійно володіти інформацією про ціни конкурентів; вивчати, за якою ціною туристи готові купувати послуги; знати реальну платоспроможність потенційних покупців послуг; порівнювати ціни на нові види турпродукту з цінами традиційних послуг і т.д.

Динаміка витрат готелів та аналогічних засобів розміщування Одеської області надана на рис. 2.

У цілому витрати готелів та аналогічних засобів розміщування Одеської області за 2000-2014 рр. зросли у 4,8 раза. Але у 2013 році порівняно з 2012 роком вони збільшились на 17,5 млн. грн. або на 7,5%, а у 2014 році порівняно з 2013 роком вони зменшились на 20,2 млн. грн. або на 8,2%. Саме значне збільшення витрат підприємств даної галузі спостерігалось у 2010-2011 роках. Дана ситуація обумовлена підготовкою України до проведення ЕВРО-2012.

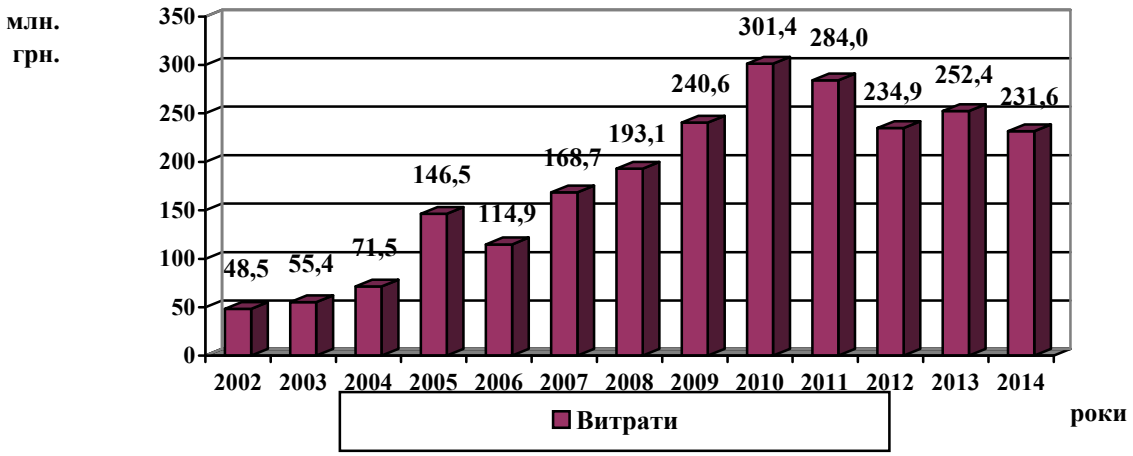

Рис. 2. Динаміка витрат готелів та аналогічних засобів розміщування Одеської області за 2002–2014 рр.

Вивчення динаміки витрат готелів та аналогічних засобів розміщування буде не повним без дослідження структури витрат. Аналіз динаміки структури витрат готелів та аналогічних засобів розміщування Одеської області за основними її елементами та видами наведено у табл. 1.

Виявлено, що операційні витрати є основною частиною від усіх витрат готелів та аналогічних засобів розміщування Одеської області. Так, у 2013 році вони займали 98,8% від загальної суми витрат засобів розміщування, а у 2014 році вже 99,5%. Але при розгляді даного показника в динаміці було виявлено, що за досліджуваний період відбуваються постійні коливання в його значенні. Середні зміни даного показника у 2014 році порівняно з 2002 роком складали 11,4 п.п. Така ж ситуація спостерігається по інших витратам. Ця ситуація підтверджує тенденцію до неуважного ставлення щодо супутніх (додаткових) послуг готелів та аналогічних засобів розміщування Одеської області. Крім того, слід зауважити, що на підприємствах даної галузі велику частку в операційних витратах займають інші операційні витрати (мінімальне значення 15,2% у 2002 році, максимальне значення 39,6% у 2010 році).

Таблиця 1

Структура витрат готелів та аналогічних засобів розміщування Одеської області у 2002 – 2014 рр., %

Види витрат	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Операційні витрати з них:	86,8	91,4	88,6	63,7	95,6	80,2	91,1	78,1	72,3	86,9	97,9	98,8	99,5
- матеріальні витрати	39,6	28,3	30,8	27,2	29,7	28,2	29,1	27,6	24,9	26,8	30,4	31,6	24,5
- оплата праці	26,0	20,9	20,6	18,7	19,3	18,1	16,5	17,0	16,2	18,3	20,8	21,4	22,4
- інші операційні витрати	15,2	34,1	30,2	34,9	31,3	33,4	37,8	34,6	39,6	37,7	29,6	26,3	38,7
Інші витрати	13,2	8,6	11,4	36,3	4,4	19,8	8,9	21,9	27,7	13,1	2,1	1,2	0,5
Усього	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Середні зміни даного показника у 2014 році порівняно з 2002 роком складали 5,9 п.п. Існує ймовірність того, що збитковість підприємств даної галузі може бути викликана збільшенням інших операційних витрат. Тобто, це питання потребує більш детального

аналізу, а саме вивчення динаміки складових інших операційних витрат готелів та аналогічних засобів розміщування.

Дослідивши темпи зростання доходів та витрат готелів та аналогічних засобів розміщування Одеської області (рівень 2002 р. взято за 100%) було встановлено, що темпи зростання витрат постійно перевищують темпи зростання доходів (за винятком 2012 та 2013 років). Так, у 2012 році порівняно з 2002 роком доходи підприємств зросли у 5,9 разів, а витрати у 4,9 разів, у 2013 році порівняно з 2002 роком доходи готельних підприємств збільшились у 6,9 разів, витрати у 5,7 разів. Це, у свою чергу, свідчить про неефективну роботу даної галузі, а, крім того, призводить до її збитковості, хоча за результатами діяльності 2012 року доходи перевищують витрати на 25,5 млн. грн., а у 2013 році на – 50,9 млн. грн.

Динаміка доходів та витрат готелів та аналогічних засобів розміщування Одеської області за 2002–2014 рр. наведена на рис. 3.

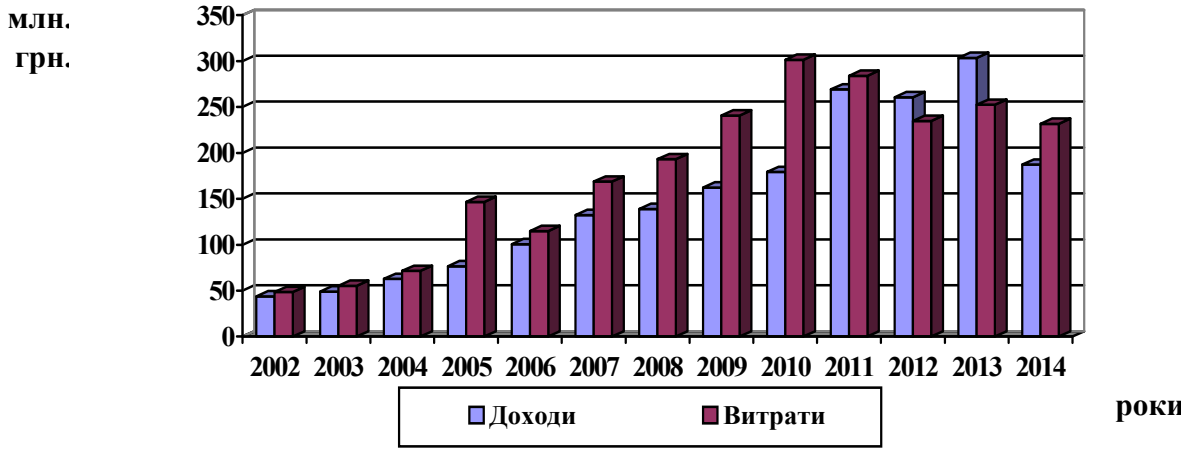

Рис. 3. Динаміка доходів та витрат готелів та аналогічних засобів розміщування Одеської області за 2002 – 2014 рр.

Механізм розробки стратегії доходу підприємства неможливий без повної, точної, систематизованої інформації про практику його формування, розподілу та використання. Таку інформацію дає моніторинг на основі аналізу джерел формування та напрямів використання доходу та прибутку підприємств готельного господарства – це механізм постійного спостереження, аналізу та підготовки даних для прогнозування можливостей розвитку підприємств на власній доходній основі.

Результати аналізу є інформаційною базою для коригування діючої або вибору нової стратегії формування та використання доходів, витрат та прибутку. Без усебічного аналізу неможливо обґрунтування стратегії і тактики управління та оптимізації доходів та витрат, яка у свою чергу дозволить уникнути збитковості підприємств даної галузі.

Література:

1. Байлик С.И. Гостиничное хозяйство. Организация, управление, обслуживание. Учеб. пособие: 2-е изд., перераб. и доп. – К.: Дакор, 2006. – 288с.
2. Байлик С.И. Гостиничное хозяйство : учебник [для студ. высш. учеб. заведен.] / С.И. Байлик. – 2-е изд., перераб. и доп. – К.: Дакор, 2009. – 368 с. – Библиогр. С. : 359-361. – ISBN 978-966-8379-55-0.
3. Нечаюк Л.І., Нечаюк Н.О. Готельно-ресторанний бізнес: менеджмент: Навчальний посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 348 с.
4. Пуцентейло П.Р. Економіка і організація туристично-готельного підприємства. Навч. пос. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 344 с.
5. Роглєв Х.Й. Основи готельного менеджменту: Навчальний посібник. – К.: Кондор, 2005. – 468 с.
6. Роглєв Х.Й. Основи готельного менеджменту: Підручник. – К.: Кондор, 2009. – 408 с.
7. Скобкин С.С. Экономика гостиничного, ресторанного и туристического предприятия: Учебное пособие. – М.: 2009, - 270 с. на правах рукописи Скобкина С.С., Email: ipsss9@umail.ru
8. Яковлев Г.А. Экономика гостиничного хозяйства: Учебное пособие. – М.: Издательство РДЛ, 2006. – 224 с.

9. Статистичний збірник: Готелі та інші місця для тимчасового проживання Одеської області. – Одеса, Головне управління статистики в Одеській області, 2006. – 51 с.
10. Статистичний збірник: Готелі та інші місця для тимчасового проживання Одеської області. – Одеса, Головне управління статистики в Одеській області, 2009. – 76 с.
11. Статистичний збірник: Готелі та інші місця для тимчасового проживання Одеської області. – Одеса, Головне управління статистики в Одеській області, 2011. – 67 с.
12. Статистичний бюллетень: Діяльність колективних засобів розміщування в Одеській області у 2011 році. – Одеса, Головне управління статистики в Одеській області, 2012. - 93 с.
13. Статистичний бюллетень: Діяльність колективних засобів розміщування в Одеській області у 2012 році. – Одеса, Головне управління статистики в Одеській області, 2013. - 64 с.
14. Статистичний бюллетень: Діяльність колективних засобів розміщування в Одеській області у 2013 році. – Одеса, Головне управління статистики в Одеській області, 2014. - 64 с.
15. Статистичний бюллетень: Діяльність колективних засобів розміщування в Одеській області у 2014 році. – Одеса, Головне управління статистики в Одеській області, 2015. - 85 с.

Riabenko L.M.
Assistant of the Department of Statistics and Economic Analysis of
NULES OF Ukraine, Kyiv

THE BUILDING OF STRATEGICALLY ORIENTED ACCOUTING SYSTEM IN ENTERPRISES

Рябенко Л.М.
асистент кафедри статистики та економічного аналізу
Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ

ПОБУДОВА СТРАТЕГІЧНО ОРІЄНТОВАНОЇ СИСТЕМИ ОБЛІКУ НА ПІДПРИЄМСТВАХ

The ways of improving of information support of strategic management are discussed in the article. The basic aspects of the impact of strategically oriented accounting system for effective decision-making in the management of enterprises are studied. The peculiarities of strategically oriented accounting system are substantiated. The components of an effective system of strategically oriented accounting are developed.
Keywords: *strategic management, accounting, analysis, accounting and analytical providing, enterprises.*

У статті розглянуто шляхи удосконалення інформаційного забезпечення системи стратегічного управління. Досліджено основні аспекти впливу стратегічно орієнтованої системи бухгалтерського обліку на прийняття ефективних управлінських рішень в системі управління підприємств. Обґрунтовано особливості стратегічно орієнтованої системи обліку. Розроблено складові елементи дієвої системи стратегічно орієнтованого обліку.
Ключові слова *стратегічне управління, облік, аналіз, обліково-аналітичне забезпечення, підприємство.*

Аналіз тенденцій процесу трансформації соціально-економічних відносин в Україні та створення ефективних систем управління, здатних забезпечити належними способами, методами і моделями прийняття ефективних рішень менеджментом підприємства виявили необхідність і актуальність розроблення обґрунтованих стратегій розвитку підприємств. Саме система стратегічного управління є інструментом, який дозволяє підприємствам адаптуватися і успішно вистояти в умовах, що диктує сучасний ринок. Оскільки виокремлює чіткі цілі, бачення майбутнього, місію, цінності, які відповідають інтересам споживачів, власників, держави, спрямовані на досягнення конкурентних переваг і розроблену на їх основі ефективну стратегію розвитку. Виникає необхідність перегляду старих, неефективних методів і підходів управління, які є неконкурентоспроможними, і впровадження ефективної системи стратегічного управління підприємством.

Перш ніж розглядати бухгалтерський облік як його інформаційне забезпечення стратегічного управління, необхідно зупинитися на виникненні та використанні концепції стратегічного менеджменту.

Виникнення стратегічного управління обумовлене впливом ряду факторів, таких, як: прискорення змін в макросередовищі, глобалізація бізнесу, посилення конкурентної боротьби за ресурси, розвиток інформаційних мереж, зміна ролі людських ресурсів; поява нових можливостей для бізнесу, що відкриваються з розвитком НТР; широка доступність сучасних технологій, поява нових запитів і зміна позиції споживачів.

Очевидно, що стратегічне управління багато в чому винило не тільки як реакція на динамізм зовнішнього середовища, що різко зріс, але і як необхідність пошуку компромісів при прийнятті багатоцільових рішень.

Стратегічне управління – сфера діяльності вищого керівництва організації, головний обов'язок якого полягає у визначенні кращих напрямків і траєкторій розвитку організації, постановці цілей, розподілі ресурсів і всього того, що дає організації конкурентні переваги [3].

Аналіз спеціальної літератури переконує в тому, що в даний час відсутнє єдине визначення поняття стратегічного управління.

Існує цілий ряд визначень стратегічного управління, в яких робиться акцент на різні його аспекти й особливості, зокрема, Андрієнко В.С. пропонує розглядати стратегічне управління в контексті системного і функціонального підходів, тому що вони максимально дозволяють враховувати складність сучасного середовища функціонування підприємств. За функціональним підходом, стратегічне управління – це сукупність видів діяльності, спрямованих на забезпечення досягнення визначених орієнтирів підприємства. Розглядаючи стратегічне управління з позиції системного підходу, слід зазначити, що стратегічне управління – це перш за все складна система, у якій відбуваються процеси аналізу, розробки, реалізації та контролю стратегій, направлених на досягнення місії та цілей функціонування організації [5].

Враховуючи, що стратегічне управління – це діяльність по розробці і реалізації стратегії в масштабі реального часу, то до першочергових завдань можна віднести:

– подолання кризового стану підприємства, викликаного розбіжністю його можливостей і вимог оточуючого середовища;
– завоювання запланованої частки ринку (в галузі) у перспективі;
– забезпечення життєздатності в будь-якій самій несподіваній ситуації;
– створення умов довгострокового розвитку з врахуванням зовнішніх і внутрішніх можливостей.

На відміну від оперативного, таке управління має не реактивний, а попереджувальний характер. Мова йде про дії в теперішній час, що визначають ефективному функціонуванню підприємства в майбутньому. Менеджери на основі прогнозу ситуації, в якій буде функціонувати і розвиватися підприємство та його оточення, випереджають своїми рішеннями ті чи інші події, а не просто реагують на них по мірі виникнення.

Специфіка стратегічного управління визначається тим, що на перший план виступає проблема розвитку, що відбувається не рівномірно, а в умовах непередбачено мінливого зовнішнього середовища. Отже, основною метою стратегічного менеджменту є прийняття таких рішень, які б забезпечили довгострокове виживання і ефективне функціонування підприємства в умовах динамізму та невизначеності конкурентного середовища.

Стратегічне управління одночасно виступає і явищем, і процесом, оскільки передбачає як формування стратегії, так і її реалізацію.

На сьогоднішній день існує значна кількість наукових підходів до розуміння сутності стратегічного менеджменту як процесу так, вчений Р. Дафт пропонує процес стратегічного менеджменту починати з оцінки керівниками підприємства його поточного положення, аналізу місії, цілей і стратегій. Потім необхідно дослідити внутрішнє і зовнішнє середовище його функціонування і виявити стратегічні фактори, які можуть вимагати проведення змін. Внутрішні або зовнішні події можуть вказувати на необхідність зміни місії або цілей, або на необхідність формулювання нової стратегії на одному з трьох рівнів: корпоративному, бізнес-одиниці або функціональному. Заключним етапом процесу стратегічного менеджменту є реалізація нової стратегії [2].

Отже, вище викладене дає можливість стверджувати, що процес стратегічного менеджменту є безперервним щодо оцінки і управління діяльністю підприємства, аналізу галузі в якій воно функціонує, оцінки цілей і стратегії існуючих та потенційних конкурентів, що передбачає необхідність здійснення регулярного перегляду обраних стратегій та

контролю за їх реалізацією, а також проведення коригувальних дій щодо досягнення поставлених цілей.

На результативність стратегічного управління прямо впливає рівень адекватності системи інформаційної, аналітичної, методичної та інструментальної підтримки забезпечення управління, необхідного для реалізації безперервного управлінського циклу за усіма процесами і сферами діяльності. Ефективність стратегічного управління підприємств у значній мірі визначається якістю інформаційного, у тому числі обліково-аналітичного, забезпечення такого управління.

На сучасному етапі розвитку відсутня повна та достовірна інформація про зовнішнє середовище функціонування підприємств. Це пов'язано із складністю отримання точних даних про бізнес-середовище, а також з великими потоками інформації з яких необхідно виокремити відомості які потрібні менеджменту для формування ефективних управлінських рішення щодо стратегічного розвитку підприємства. Також слід зазначити, що інформація яка формується за допомогою системи бухгалтерського обліку на підприємстві має ретроспективний характер, а реалії сьогодення вимагають змінити вектор розвитку і створити нову формацію обліково-аналітичного забезпечення, орієнтованого на перспективу. Для цього необхідно розробити єдині підходи до формування інформації стратегічного характеру, що дозволить налагодити генерацію інформаційних потоків з урахуванням вимог ринку і необхідністю зниження агресивного впливу зовнішнього конкурентного середовища, що забезпечуватиме ефективне стратегічне управління підприємствами.

Проблема модифікації функції обліку шляхом орієнтації її на прийняття стратегічних рішень, як і інших функцій менеджменту, не має альтернатив: неадекватність обліку потребам підприємства в інформаційному забезпеченні зменшує дієвість системи менеджменту, призводячи її до повного знищення. Отже, не існує варіанту розвитку облікової функції, що не передбачав би необхідності його приведення у відповідність до вимог сучасного етапу розвитку національної економіки [4].

Такої ж думки, притримується вчений А.В. Шайкан, зокрема він зазначає, що стратегічне управління як ідеологія управління підприємством ставить завдання перед усіма ланками і структурами управління, в тому разі і перед бухгалтерським обліком, який своїм чином реагує на нові завдання і умови функціонування, застосовуючи нові спеціальні інструменти і методи. Відповідно облік з метою прийняття управлінських стратегічних рішень є пріоритетним напрямком розвитку вітчизняної облікової науки [6].

Бруханський Р.Ф., вважає, що для прийняття управлінських стратегічних рішень на підприємстві недостатньо традиційної системи бухгалтерського обліку, яка переважно орієнтована на обґрунтування внутрішньої логіки його функціонування, а вплив зовнішнього середовища в ній враховується як заданий параметр. Також, він наголошує, що для побудови на підприємствах дієвої системи стратегічного управління необхідною є розробка системи його обліково-аналітичного забезпечення, що дозволить об'єднати у складі єдиної інформаційної системи підприємства інформацію про його внутрішнє і зовнішнє середовища, врахувати ризики діяльності в динамічному інституційному середовищі [1].

На нашу думку, обліково-аналітичне забезпечення стратегічного управління – це інформаційна система, яка повинна базуватися на даних стратегічно орієнтованої системи бухгалтерського обліку підприємств та на врахуванні аналітичної інформації, що надходить до суб'єктів господарювання із зовнішнього середовища і сприяє виконанню завдань стратегічного менеджменту. Така аналітична інформація необов'язково проходить через рахунки бухгалтерського обліку, але повинна активно використовуватися бухгалтерами підприємств у практичній діяльності, пов'язаній з підтримкою управлінських ініціатив, що сприяють їх розвитку.

Стратегічно орієнтована система обліку, як інструмент інформаційного забезпечення управління складається із значної кількості процедур, що змінюються залежно від обраної стратегії розвитку підприємства.

Доцільно виокремити головні особливості стратегічно орієнтованої системи обліку:

- орієнтація на стратегічний розвиток підприємства; - орієнтація на користувачів інформації; - оперативність інформації.

Орієнтація на стратегічний розвиток підприємства – забезпечується шляхом надання користувачам прогностичної інформації стратегічного характеру про зовнішнє середовище підприємства для прийняття виважених управлінських рішень щодо розробки, реалізації та коригування стратегії.

Орієнтація на користувачів інформації – визначеного менеджера підприємства – характеризує сутність обліку, як інформаційної системи, що надає користувачам ретроспективні та перспективні дані стратегічного характеру про внутрішнє і зовнішнє середовище підприємств для прийняття відповідних управлінських рішень.

Третя особливість – оперативність надання інформації зумовлена тим, що інформація для прийняття буде корисна тільки в тому випадку, коли вона вчасно надходить та передається користувачам. При побудові складної облікової стратегічно орієнтованої системи обліку, яка охоплює всі рівні управління, необхідно автоматизувати обробку даних, що забезпечить своєчасність одержання інформації.

Дієва система стратегічно орієнтованого обліку повинна складатися із наступних елементів: - центри відповідальності; - нормативні показники; - форми первинних документів; - облікові регістри для групування облікових та аналітичних даних; - форми звітності щодо реалізації стратегії; - облікові процедури щодо збору, обробки й надання інформації користувачам.

Стратегічно орієнтована система бухгалтерського обліку на підприємстві будується залежно від обраної стратегії, при цьому вона повинна охопити всі етапи процесу стратегічного управління. Це з одного боку розширює предмет класичного бухгалтерського обліку, а з іншого дозволяє зберегти притаманні йому характерні особливості та наукові цінності, що відрізняють його від інших функціональних систем, які забезпечують надання інформації для прийняття управлінських рішень на підприємстві. Також до системи стратегічно орієнтованого обліку необхідно вводити елементи попередньої аналітичної обробки інформації та забезпечувати її інтеграцію з елементами процесу управління підприємством.

Література:

1. Бруханський Р.Ф. Облік і аналіз в системі стратегічного менеджменту аграрного підприємництва: моногр./Р.Ф.Бруханський. – Тернопіль:ТНЕУ,2014. – 384 с.
2. Дафт, Р. Менеджмент. 8-е изд. / Р. Дафт / пер. с англ. под ред. С. К. Мордовина. – СПб.: Питер, 2010. – 800 с.
3. Зайцев Л.Г., Соколова М.И. Стратегический менеджмент: учебник. – М.: Экономистъ, 2005. – 416 с.
4. Пилипенко А.А. Організація обліково-аналітичного забезпечення стратегічного розвитку підприємства. Наукове видання. – Харків: Вид. ХНЕУ, 2007. – 276 с. (Укр. мов.)
5. Стратегічне управління підприємством реального сектору економіки: механізми, методи, моделі / В. М. Андрієнко, Т. В. Белопольська, Я. В. Лендел, О. О. Плахотнік. – Донецьк : ДонНУ, 2012. – 156 с.
6. Шайкан А.В. Бухгалтерський облік у прийнятті управлінських стратегічних рішень: монографія / А.В. Шайкан. – К.:КНЕУ, 2009. – 303 с.

7. TAXATION AND ACCOUNTING SYSTEM

Beresovska Svitlana
Ph.D. (Candidate of Legal Sciences)
National University "Odessa Law Academy", Odessa, Ukraine

TRANSPORT TAX IN SOME COUNTRIES WORLD: FOREIGN EXPERIENCE FOR UKRAINE

Березовська С.В.
кандидат юридичних наук
Національний університет «Одеська юридична академія», м. Одеса

ТРАНСПОРТНИЙ ПОДАТОК В ДЕЯКИХ КРАЇНАХ СВІТУ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІТ ДЛЯ УКРАЇНИ

The article reveals the essence of the transport tax in Ukraine, analyzed acting transport tax in Germany, France, Spain, Italy, Sweden, Great Britain, Denmark, Poland, Slovakia, USA, Japan, China, and also the proposed ways to improve the transport tax in Ukraine, considering the world experience.

Keywords: *transport tax, the object of the tax rate, volume of CO2 emissions, fee for registration of the vehicle.*

У статті розкрито сутність транспортного податку в Україні, проаналізовано діючий транспортний податок у Німеччині, Франції, Іспанії, Італії, Швеції, Великобританії, Данії, Польщі, Словаччині США, Японії, Китаї, а також запропоновано шляхи удосконалення транспортного податку в Україні з урахуванням світового досвіду.

Ключові слова: *транспортний податок, об'єкт податку, ставка, об'єм викидів CO_2, збір за реєстрацію транспортного засобу.*

Відповідно до Податкового кодексу України (далі – ПКУ) місцевими податками і зборами є: податок на майно (податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, транспортний податок, земельний податок), єдиний податок, збір за місця для паркування транспортних засобів, туристичний збір [1]. Як слушно зазначає А.В. Хомутенко, зазначені платежі не дають можливості органам місцевої влади повноцінно впливати на економічний розвиток адміністративно-територіальних одиниць [2, с. 116], тому для підвищення їх значення та ролі у дохідній частині бюджетів місцевого самоврядування усі зазначені податки та збори потребують аналізу та вдосконалення. Однак, так як достатньо новим і не достатньо дослідженим у наукових розробках є транспортний податок в Україні та так як він і досі викликає чимало критики, а також оскільки зараз в Україні триває пошук оптимальної податкової системи, яка б давала змогу забезпечити фінансову самостійність як регіонів, так і країни в цілому, то актуальним є аналіз сутності транспортного податку в Україні та в деяких зарубіжних країнах світу з метою удосконалення цього українського податку з урахуванням світового досвіду.

Досліджували транспортний податок в Україні та в інших кранах світу такі науковці, як: В.І. Данилишин, А.В. Зверєв, А.С. Нестеренко, А.С. Овчаренко, А.М. Соколовська, О.М. Стефанків, О.А. Ціжма, ін.

Метою статті є дослідження сутності транспортного податку в Україні та в окремих розвинутих зарубіжних країнах, а також виявлення основних проблемних моментів транспортного податку в Україні та шляхів його удосконалення з урахуванням досвіду розвинених зарубіжних країн.

Транспортний податок, як місцевий, з'явився у податковій системі України тільки у кінці 2014 р. у результаті внесення змін до ПКУ Законом України від 28 грудня 2014 року «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законів України щодо податкової реформи [3], а почав діяти з 01.01.2015 р.

Відповідно до ПКУ з урахуванням змін до нього від 24.12.2015 р. [4] транспортний податок повинні сплачувати усі власники легкових автомобілів, які зареєстровані в Україні згідно з чинним законодавством, а також з року випуску яких минуло не більше 5 років (включно) та середньоринкова вартість яких становить понад 750 розмірів мінімальної заробітної плати, встановленої законом на 1 січня звітного року [1] (наприклад, станом на 2016

р. при мінімальній заробітній платі у розмірі 1378 грн [5] – понад 750 х1378 = 1033500,00 грн або це станом на липень 2016 р. приблизно 41600,00 $ USD). Ця середньоринкова вартість визначається Міністерством економічного розвитку і торгівлі України за методикою, затвердженою Кабінетом Міністрів України, виходячи з марки, моделі, року випуску, типу двигуна, об'єму циліндрів двигуна, типу коробки переключення передач, пробігу легкового автомобіля, розміщується на його офіційному веб-сайті та розраховується за методом аналогії цін ідентичних автомобілів [6].

Сплатити зазначений податок у розмірі 25000 грн на рік за кожен автомобіль має: 1) фізична особа протягом 60 днів з дня вручення їй податкового повідомлення-рішення (контролюючий орган та надсилає таке податкове до 1 липня звітного року), тобто до 29 серпня кожного року; 2) юридична особа – авансовими внесками щокварталу до 30 числа місяця, що наступає за звітним кварталом (1 квартал – до 30 квітня, 2 – до 30 липня, 3 – до 30 жовтня звітного року, 4 – до 30 січня року, що йде за звітним), які відображаються в річній податковій декларації, яку вона подає до 20 лютого звітного року.

Враховуючи вищезазначене, та для того, щоб зрозуміти чи виконує транспортний податок в Україні свою основну мету – наповнення бюджетів сіл, селищ, міст та чи відповідає він принципу соціальної справедливості, яким відповідно до ПКУ є установлення податків і зборів відповідно до платоспроможності платників податків [1], а також з метою його удосконалення, вважаємо, що необхідно проаналізувати порядок теперішнього оподаткування транспортних засобів в деяких розвинутих країнах світу. Тим паче, як зазначає А.С. Овчаренко, що у європейській та світовій практиці таке оподаткування має певні тенденції, у яких відображається прагнення законодавця: реалізувати принцип соціальної справедливості майнового оподаткування, вдалого поєднання фіскальної і стимулювальної функцій майнових податків; стимулювати власників транспортних засобів купувати автомобілі з найменшим впливом на навколишнє середовище або дорожнє покриття [7, с. 193].

Так, у Німеччині діє федеральний (з 01.07.2009 р.) транспортний податок (податок на моторний транспортний засіб (на англ. мові – Motor vehicle tax, на німецькій – KFZ Steuer), його ще називають «податок на повітря»), платниками якого є особи, на ім'я яких зареєстровано в Німеччині транспортний засіб для дорожнього використання. Він є щорічним податком та сплачується на ту дату, коли транспортний засіб був зареєстрований. Під оподаткування цим податком відповідно до німецьких правилах ліцензування транспортних засобів підпадають автомобілі, мотоцикли тощо, що підлягають реєстрації [8, p. 95–96].

Метою німецького транспортного податку, окрім наповнення дохідної частини федерального бюджету, є зменшення кількості викидів в атмосферу автомобільного CO_2, тому що уряд Німеччини з 2009 р. поставив перед собою завдання: до 2020 р. зменшити кількість цих викидів на 40% у порівнянні з 1990 р. У зв'язку з цим, відповідно до чинних правил оподаткування величина цього податку залежить від виду транспортного засобу:

1. Податок на автомобілі з двигунами внутрішнього згорання незалежно від виду палива, у тому числі всі гібриди розраховується в залежності від двох показників: 1) об'єму та типу двигуна, чим більший об'єм двигуна, тим більший податок; наприклад, для власників транспортних засобів з бензиновим двигуном ставка податку складає 2 євро за кожні 100 $см^3$, а – з дизельним двигуном – 9,50 євро за кожні 100 $см^3$; 2) об'єму викиду вуглекислого газу CO_2 замість класу забруднення відповідно до стандартів викидів (з липня 2009 р.); ставка податку складає 2 євро за кожен г/км викиду CO_2, що перевищує 95 грамів за км шляху (з 01.01.2014 р.), тобто якщо транспортний засіб виділяє менше зазначеного, то податок за цим показником не сплачується. Об'єм викиду CO_2 визначається окремо для кожного автомобіля під час його реєстрації, а дані про цей об'єм заносяться в реєстр транспортних засобів та у свідоцтво про реєстрацію. Розмір податку зменшується на 150 євро для нових автомобілів, які відповідають Евро-6 та зареєстровані з 01.11.2011 р. до 31.12.2013 р. Звільняються від сплати податку транспортні засоби збройних сил, поліції, митниці Німеччини, автомобілі швидкої медичної допомоги, пожежні тощо.

2. Розмір податку на автомобілі (повністю електричні) з електродвигунами та нульовим

рівнем викидів CO_2 залежить від їх ваги, починаючи з 11,25 євро за 200 кг максимально допустимої ваги зі знижкою 50 %. Нові такі транспортні засоби звільняються від сплати податку, починаючи з дати їх першої реєстрації на 10 років, якщо вони зареєстровані у період з 18.05.2011 р. до 31.12.2020 р.

3. Податок на зареєстровані мотоцикли становить 1,84 євро за 25 $см^3$ об'єму двигуна. Податок розраховується: а) на мобільні будинки (автомобільні трейлери) на підставі їх максимально допустимої ваги у розмірі 7,46 євро за кожні 200 кг цієї ваги, але не можу бути більше ніж 373,24 євро, та викидів забруднюючих речовин (з використанням норм викидів ЄС); б) на трьох-колісні та чотирьох-колісні моторні транспортні засоби, включаючи велотрайки та квадроцикли, на підставі потужності двигуна і застосовуваного до них стандарту викидів ЄС; в) на інші моторні транспортні засоби з максимально допустимою масою до 3,5 тонн виключно в залежності від їх ваги [8, p. 95–97; 9, с. 703].

Максимальний розмір річного податку на транспортний засіб, який підлягає сплаті за різними категоріями складає залежно від категорії: 1) викидів шкідливих речовин S2 або більше – 556,00 євро; 2) викидів шкідливих речовин S1 – 914,00; 3) шуму G1 – 1425,00; 4) іншої категорії – 1681,00. Податок сплачується у повному розмірі авансом за рік, хоча, якщо розмір податку: а) становить більше ніж 500 євро, то він може бути сплачений рівними частинами раз на півроку з доплатою за розстрочку 3 % від суми податку; б) становить більше ніж 1000 євро, то він може бути сплачений рівними частинами щоквартально з доплатою за розстрочку 6 % від суми податку [8, p. 97–98]. Якщо податкове зобов'язання особи припиняється, то податок розраховується до останнього дня (включно) дії цього зобов'язання, а надмірно сплачений податок повертається.

Отже, враховуючи вищезазначене, слід відмітити, що зазначена німецька система оподаткування транспортних засобів спрямована та сприяє купівлі та виробництву більш екологічних автомобілів, а також заміні старих авто на нові екологічні.

Існує загальнодержавний транспортний податок (податок на моторні транспортні засоби (на французькій мові – Taxes sur les véhicules à moteur), на транспортні засоби підприємства (компанії) (Taxe sur les véhicules des sociétés), на пасажирські транспортні засоби) і у Франції, який, на відміну від Німеччини, відповідно до Податкового кодексу Франції сплачується:

1) при реєстрації транспортного засобу (одноразовий податок), розмір якого залежить від виду транспортного засобу – це моторний, пасажирський, службовий (транспортний засіб підприємства) та від: а) потужності двигуна (кінські сили), а не об'єму двигуна, наприклад, для легкових автомобілів розмір податку складає: з потужністю двигуна до 10 кінських сил – 0 євро, від 10 до 15 к.с. – 100, більше 15 к.с. – 300; для автомобілів компанії – з потужністю двигуна до 3 к.с. – 750 євро, від 4 до 6 к.с. – 1400, від 7 до 10 к.с. – 3000, від 11 до 15 к.с. – 3600, більше 15 к.с. – 4500; б) об'єму викиду вуглекислого газу CO_2, зокрема, розмір податку для легкових автомобілів до 200 г/км – 0 євро, від 200 до 250 г/км – 2 євро за 1 грам викиду, понад 250 г/км – 4 євро за 1 грам викиду; для пасажирських та службових автомобілів (дата випуску з 01.06.2004 р.) з викидами CO_2 до 50 г/км – 0 євро, від 50 до 100 г/км – 2 євро за 1 грам викиду, від 100 до 120 г/км – 4 євро, ін., понад 250 г/км – 27 євро. Звільняються від сплати податку в частині об'єму викиду CO_2 нові пасажирські автомобілі з датою випуску до 01.06.2004 р., старі автомобілі (не перша реєстрація), а також пасажирські автомобілі, транспортні засоби підприємства на термін 8 кварталів з дня першої реєстрації якщо вони є гібридними транспортними засобами з об'ємом викиду CO_2 менше 110 г/км [10]. Кошти з цього податку йдуть на фінансування дорожньої галузі;

2) власником транспортного засобу щорічно (щорічний податок), розмір якого залежить від об'єму викиду CO_2 (г/км), що перевищує визначені Податковим кодексом Франції (ст. 1011 тер) граничні межі викидів: для левових автомобілів межа складає 130 грамів за км шляху; для автомобілів підприємства межа залежить від року першої реєстрації транспортного засобу, наприклад, межа для автомобіля 2009 р. першої реєстрації складає 250 г/км, 2010 та 2011 рр. – 245, 2012–2016 і т.д. рр. – 190; тобто якщо автомобіль виділяє менше зазначеного, то податок

за цим показником не сплачується. Ставка податку: а) для легкового автомобіля прогресивна, тобто чим більше викиди, тим більше податок (викиди CO_2 від 130 до 135 г/км – 150 євро в рік, від 135 до 140 г/км – 250 євро, від 140 до 145 г/км – 500 євро, ін., понад 200 г/км – 8000 євро); б) для автомобіля підприємства фіксована у розмірі 160 євро на рік [10]. Кошти з цього податку йдуть на фінансування програм по збереженню чистоти повітря та ґрунту (екологічні програми).

В Іспанії діє два податки, що стосуються транспортних засобів – це податки, які сплачують фізичні та юридичні особи, а саме:

1. Одноразовий загальнодержавний податок – спеціальний податок на певні транспортні засоби (податок за реєстрацію транспортного засобу (іспанською мовою – Impuesto Especial sobre Determinados Medios de Transporte)), яким обкладаються нові транспортні засоби, вироблені в Іспанії, та старі – що використовувалися та імпортуються в Іспанію з інших країн (автомобілі, яхти, літаки тощо), крім тих, які відповідно до законодавства країни звільняються від спати податку. Розмір податку залежить від: а) вартості автомобіля: при розрахунку цієї вартості береться до уваги вартість купівлі-продажу або державно врегульована середня продажна вартість автомобіля, яку щорічно публікує Міністерство фінансів і державного управління для всіх видів вторинних транспортних засобів (наприклад для 2016 р. такий список опублікований 21.12.2015 р.); у разі якщо сума, фактично сплачена за автомобіль перевищує середню продажну вартість, то для розрахунку береться сума, фактично сплачена; у разі, якщо фактично сплачена вартість нижча за середню продажну вартості, то для розрахунку береться середня продажна вартість транспортного засобу; б) року виготовлення; в) об'єму викидів CO_2.

Наприклад, якщо розраховувати податок реєстрації у 2016 р. Hyundai elantra 1.6i klass 2013 р., то: а) спочатку необхідно визначити його середню ціну – середня його вартість відповідно до Наказу Міністерство фінансів і державного управління у 2016 р. складає 14500 євро [11]; б) далі визначається відсоток амортизації транспортного засобу на підставі року виробництва, який визначений законодавчо; автомобілю 3 роки, тобто встановлений відсоток амортизації для автомобілів від 3-х до 4-х років становить 56%. Таким чином остаточна база для розрахунку податку складає: 14500 х 56 % / 100% = 8120 євро; в) визначається процентна ставка безпосередньо податку; для її визначення береться за основу офіційний об'єм викидів CO_2 автомобіля, вказаний в документах транспортного засіб. Відповідно до законодавства, якщо об'єм викидів перевищує 120 г/км (тобто автомобілі з викидами до 120 г/км звільняються від сплати податку), то ставка складає від 4,75% до 14,75% від податкової бази (вартості автомобіля) залежно від об'єму викидів CO_2, тобто, чим вище об'єм викидів CO_2, тим вище ставка. У разі, якщо в супровідних документах автомобіля не зазначається об'єм викидів CO_2, то використовується максимальна процентна ставка в 14,75%. Об'єм викидів CO_2 автомобіля складає 148 г/км [11], тобто ставка податку у такому разі складає 4,78 % [12]. Таким чином, сума податку, що підлягає виплаті, становить: 8120 євро х 4,75% / 100% = 385,70 євро.

2. Щорічний місцевий транспортний податок (податок на механічні транспортні засоби (Impuesto sobre Vehículos de Tracción Mecánica (IVTM)) з зареєстрованих транспортних засобів, розмір якого різниться в залежності від міста та залежить від типу транспортного засобу та потужності в к.с. (легковий автомобіль, трактор, ін.) чи кількості ліцензованих місць (автобус) чи дозволеної максимальної маси в кг (вантажний автомобіль, кросовер, мінівен, будинок на колеса тощо) чи об'єму двигуна в $см^3$ (мопед, мотоцикл тощо). У містах можуть місцевими рішенням передбачатися певні пільги щодо сплати цього податку, об'єкти, що звільняються від оподаткування тощо. Податковий період починається з дня реєстрації транспортного засобу. Наприклад, у м. Мадриді у 2016 р. ставка податку складає: для легкових автомобілів потужністю до 8 к.с. – 20 євро, від 8 до 11,99 к.с. – 59 євро і т.д., понад 20 к.с. – 202 євро; для автобусів з кількістю місць до 21 – 145 євро, від 21 до 50 місць – 212, понад 50 місць – 266 євро; для вантажних автомобілів вагою менше 1000 кг корисної маси – 73 євро і т.д. більше 9999 кг – 266 євро; для мопедів – 7 євро; для мотоциклів з об'ємом двигуна до 125 $см^3$ – 7 євро і т.д. більше 1000 $см^3$ – 109 євро [13].

Транспортний податок Італії – у цій країні, як і Франції й Іспанії також сплачується 2 транспортних податки: 1) провінційний податок – за реєстрацію транспортного засобу (провінційний реєстраційний податок; на італійській мові – Importo dell'imposta provinciale di trascrizione (IPT)), сума якого встановлюється Міністерством фінансів для кожного транспортного засобу, яку провінції можуть збільшити на власний розсуд максимум до 30%. Наприклад, в провінції Анкона сума цього податку була підвищена на 10% для транспортних засобів з об'ємом викидів CO2, що перевищує 120 г/км, а в інших провінція зменшили суму податку на 20%, 25%, 50% щодо електричних та подібних транспортних засобів [14]; 2) регіональний податок – щорічно за володіння транспортним засобом (tassa sui veicoli), ставка якого залежить від потужності двигуна автомобіля, регіону проживання власника автомобіля та об'єм викиду CO_2 в залежності від якого у різних регіонах можуть надаватися певні знижки у розмірі 20%, 25%, 30%, 50%, 70%, 78%, 100% на суму податку.

У Швеції порядок оподаткування транспортних засобів схожий на порядок оподаткування цих засобів у Франції, Іспанії, Італії. У цій країні також діє 2 податки – за реєстрацію транспортного засобу (registration car taxes) та за володіння ним (Vehicle tax). При реєстрації транспортного засобу необхідно заплатити 600 шведських крон (SEK) (це 65,04 євро), хоча деякі категорії цих засобів звільняються від сплати реєстраційного податку – це, наприклад, дуже старі автомобілі, автомобілі, що старше 30 років, «зелені» автомобілі (екологічні) [15]. Податок на транспортні засоби сплачується фізичними та юридичними особами щорічно, а розмір його залежить від об'єму викидів CO_2, тобто чим вище викиди, тим більше ставка податку, а також від віку автомобіля та виду палива, на якому він працює (сума податку нижча для дизельних автомобілів, ніж для бензинових). Звільняються від сплати цього податку на 5 років нові «зелені автомобілі» (електромобілі, нові бензинові та дизельні автомобілі, об'єм викидів CO_2 яких не перевищує 120 г/км). Таким чином, у Швеції діє принцип: «більше платить той, хто більше забруднює навколишнє середовище».

У Великобританії транспортний податок сплачується одноразово за першу реєстрацію транспортного засобу та щорічно (раз чи два рази на рік) за володіння транспортним засобом (Vehicle tax). Останній залежить від об'єму двигуна (для транспортних засобів, зареєстрованих до 01.03.2001 р.) або виду палива й об'єму викидів CO2 (чим більше викидів, тим більше податок; для транспортних засобів, зареєстрованих після 01.03.2001 р.) [16]. При визначені суми податку має значення марка, модель, вага та рік створення транспортного засобу. Наприклад, за Mazda3 2.0 SKYACTIVE-G (120PS) 4 door petrol випуску січня 2015 р. з об'єму викидів CO2 119 необхідно буде платити в рік 30 фунтів стерлінгів (це 38,32 євро або приблизно 1080 грн) [17,18].

Отже, виходячи з зазначеного в цілому метою транспортного податку Франції, Іспанії, Італії, Швеції та Великої Британії є стимулювання громадян на позбавлення від застарілих моделей автомобілів та перехід на нові екологічні моделі.

У Данії податки на транспортні засоби сплачуються юридичними та фізичними особами: 1) при їх реєстрації: розмір податку залежить від вартості транспортного засобу, хоча, зокрема, звільнюються від його сплати старі автомобілі. Наприклад, ставка податку при реєстрації нового легкового автомобіля складає 105% від його вартості, якщо ціна не більше 81700 датських крон (DKK) (це приблизно 10985,00 євро), а якщо більше, то ставка податку складає на суму, що перевищує зазначену ще додатково 150% (з 20.11.2015 р.) [19, p. 5, 74]; 2) щорічно за володіння ними, розмір якого залежить від витрат палива та ваги транспортного засобу. Наприклад, за легковий бензиновий автомобіль вагою від 1101 до 1300 кг (Ford Fiesta ST Mk7 5 дв. 2011 р., вага –1166 кг) у рік необхідно платити 4420 DKK (приблизно 595 євро) [19, p. 79]. Основним завданням держави є підтримання екологічних видів транспорту – наприклад, велосипед, мопед тощо.

У Польщі існує загальнодержавний реєстраційний збір за реєстрацію транспортного засобу (для автомобілів, автобусів – 180,50 злотих (приблизно 41,50 євро)) та місцевий податок за володіння вантажним автомобілем масою більше 3,5 т. Розмір збору за реєстрацію транспортного засобу в Словаччині залежить від потужності двигуна (кВт) транспортного

засобу, наприклад, розмір збору за автомобіль з потужністю двигуна від 80 до 86 кВт становить 167 євро (Honda Civic Hybrid седан 1.4 i-Dsi EX IMA 2010 р., потужність – 85кВт), з потужністю більше 254 кВт – 2997 євро. А от податку на володіння транспортним засобом у цій країні не має [19, р. 209, 236].

Що стосується Сполучених Штатів Америки, то у цій країні федерального транспортного податку не існує, хоча у всіх штатах діє збір за реєстрацію транспортного засобу та податок, що включений у паливо (платить більше той, хто більше їздить, тобто чий автомобіль споживає більше палива; кошти від податку йдуть на будівництво та ремонт доріг в США), а в окремих штатах за володіння транспортними засобами їх власники сплачують додатковий податок.

У Японії власники транспортних засобів сплачують три види податків: 1) одноразові податки: а) при купівлі транспортного засобу – 5% від вартості автомобіля (податок на купівлю) ; б) при його реєстрації, розмір цього податку залежить від об'єму двигуна та маси автомобіля; 2) щорічний (сплачується у травні) податок за володіння транспортним засобом, ставка якого залежить від об'єму двигуна та маси автомобіля, а в деяких випадках ще й від його розміру. Власники електромобілів та гібридних автомобілів мають певні знижки стосовно розміру цього податку.

Юридичні та фізичні особи у Китаї сплачують: 1) одноразово споживчий податок – податок при купівлі автотранспорту (автомобіль, електромобіль, мотоцикл тощо) у розмірі 10% від вартості автомобіля протягом 60 календарних днів з дня купівлі/імпорту/отримання, подарунку/виграшу транспортного засобу для самостійного використання; 2) податок на автотранспорт та водні судна, який залежить від виду транспортного засобу та сума якого встановлюється народними урядами провінцій, автономних районів, міст центрального підпорядкування та положеннями Державної Ради КНР. Щодо цього податку існують певні пільги: деякі транспортні засоби звільняються від сплати цього податку, а для деяких зменшується сума податку [20, с. 17–19].

Отже, враховуючи вищезазначене, слід відмітити, що транспортний податок в Україні порушує принципи соціальної справедливості, не забезпечує належне поповнення бюджетів місцевого самоврядування та у порівнянні з таким податком в інших розвинутих країнах є недосконалим та характеризується певними недоліками, які були визначені нами в іншому дослідженні [21, с. 50–51] . Основними з цих недоліків є: звуженість та критерії об'єкта, бази оподаткування; те, що оподаткуванню підлягають тільки легкові автомобілі; фіксований специфічний розмір ставки податку; відсутність повернення податку у разі його переплати; відсутність у законодавстві цільової спрямованості стосовно використання коштів від сплати податку на певну сферу. Можливими шляхами вирішення зазначених недоліків є розширення об'єкту та бази оподаткування, зміна ставки податку, закріплення у законодавстві положення про повернення податку у разі його переплати та використання коштів від сплати податку на певну сферу шляхом внесення змін до ПКУ з урахуванням досвіду розвинутих країн світу, наприклад, Німеччини, Франції, Іспанії, та специфіки української держави. Таким чином, виходячи з цього, вважаємо, що транспортний податок в Україні потребує подальшого дослідження та удосконалення.

Література:

1. Податковий кодекс України : Закон України від 02.12.2010 р. № 2755-VI (зі змінами від 28.14.2015 р). – [Електронний ресурс]: – // Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/ed20150101
2. Хомутенко А.В. Податки як інструмент регулювання розвитку регіонів України / В.П. Хомутенко, А.В. Хомутенко // Problems and prospects of territories' socio-economic development : conference proceedings of the 4th international scientific conference (April 29 – May 3, 2015); Poland The Academy of Management and Administration in Opole. – Opole, 2015. – pp. 218.
3. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законів України щодо податкової реформи : Закон України від 28.12.2014 року № 71-VIII. – [Електронний ресурс]: – // Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/s how/71-19/print1443985620631388
4. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень у 2016 році : Закон України від 24.12.2015 №

909-VIII. – [Електронний ресурс]: – // Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws /show/90 9-19/paran5#n5
5. Про Державний бюджет України на 2016 рік : Закон України від 25.12.2015 р. № 928-VIII. – [Електронний ресурс]: – // Режим доступу: http:// zakon.rada.gov.ua
6. Про затвердження Методики визначення середньоринкової вартості легкових автомобілів та внесення змін у додатки 1 і 2 до Порядку визначення середньоринкової вартості легкових автомобілів, мотоциклів, мопедів : Постанова Кабінету Міністрів України від 18.02.2016 № 66. – [Електронний ресурс]: – // Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/66-2016-%D0%B F/paran9#n9
7. Овчаренко А.С. Транспортний податок в Україні: стан і перспективи / А.С. Овчаренко // Порівняльно-аналітичне право. – 2015. – № 2. – С. 191–194.
8. An ABC of Taxes / Federal Ministry of Finance, Public Relations Division // Edited by: Directorates-General III and IV. – Wilhelmstr, 9710117 Berlin. – August 2013. – pp. 170.
9. Данилишин В.І. Транспортний податок : зарубіжний досвід та українські реалії / В.І. Данилишин, О.М. Стефанків, О.А. Ціжма // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2015. – Вип. 3. – С. 702–705
10. Français code général des impôts. –[Електронний ресурс]: – // Режим доступу: http://droit-finances.comment camarche.net/download/telecharger-208-code-des-impots-cgi-2016-pdf.
11. Por la que se aprueban los precios medios de venta aplicables en la gestión del Impuesto sobre Transmisiones Patrimoniales y Actos Jurídicos Documentados, Impuesto sobre Sucesiones y Donaciones e Impuesto Especial sobre Determinados Medios de Transporte : Orden HAP/2763/2015, de 17 de diciembre, Ministerio de Hacienda y Administraciones Públicas. –[Електронний ресурс]: – // Режим доступу: https://www.boe.es/diario_boe/txt.php?id= BOE-A-2015-13918
12. Офіційний сайт Міністерства фінансів і державного управління Іспанії. – [Електронний ресурс]: – // Режим доступу: http://www.agenciatributaria.es /sta tic _files/AEAT/Contenidos_Comunes/La_Agencia_ Tributaria/ Modelos_y_ formula rios /Declaraciones/Modelos_500_al_599/576/Instrucciones/instr_mod576.pdf
13. Офіційний сайт м. Мадрид. – [Електронний ресурс]: – // Режим доступу: http://www.madrid.es/portales/munimadrid/es/Inicio/Ayuntamiento/Hacien da/Portal-del-Contribuyente/Impuesto-sobre-Vehiculos-de-Traccion-Mecanica-%28I VTM%29.-Calculo-de-tarifa?vgne xtfmt =default&vgnext oid=cc561a0367ac8210Vg nVCM1000000b205a0aRCRD&vgnextchannel=7c4c9ad016e07010VgnVCM100000dc0ca8c0RCRD&idioma =es&idiomaPrevio=es&rmColeccion=6b03046f7a4c7110VgnVCM1000000b205a0aRCRD
14. [Електронний ресурс]: – // Режим доступу: http://www.aci.it/i-servizi /guide-utili/guida-pratiche-auto/costi-per-la-registrazione-al-pra.html
15. [Електронний ресурс]: – // Режим доступу: http://europa.eu/youreuope /citizens/vehicles/registration/taxes/sweden/index _en.htm#!
16. [Електронний ресурс]: – // Режим доступу: https://www.gov.uk/vehicle-tax-rate-tables/overview
17. [Електронний ресурс]: – // Режим доступу: http://carfueldata.dft.gov.uk /search-new-or-used-cars.aspx
1. 18. [Електронний ресурс]: – // Режим доступу: https://www.gov.uk/vehicle-tax-rate-tables/rates-for-cars-registered-on-or-after-1-march-2001
18. Acea Tax Guide 2016. – [Електронний ресурс]: – // Режим доступу: http://www.acea.be/uploads/news_ documents/ACEA_TAX_ GUIDE_2016.pdf.
19. Поспелова Е.Б. Современная налоговая система Китая: налоги на доходы и имущество физических лиц / Е.Б. Поспелова // Интернет-журнал «Науковедение». – ноябрь – декабрь 2014. – выпуск 6 (25). – [Электронный ресурс]: – // Режим доступа: http://naukovedenie.ru/PDF/148EVN614.pdf.
20. Березовська С.В. Транспортний податок в Україні: недоліки, проблеми та шляхи їх вирішення / С.В. Березовська // Економіка. Фінанси. Право: інформаційно-аналітичний журнал. – Київ : Аналітик. – 2016. – № 6/1. – С. 50–51.

Kachula S.V.
PhD in economics
University of Customs and Finance, Ukraine

ROLE OF THE DEVELOPMENT BUDGET IN REALIZATION INNOVATION POLICY AT REGIONAL LEVEL

Качула С.В.
к.е.н., доцент кафедри фінансів
Університет митної справи та фінансів, Україна

РОЛЬ БЮДЖЕТУ РОЗВИТКУ В РЕАЛІЗАЦІЇ ІННОВАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ

In the article, the formation of innovation policy and the role of the development budget in the financing of innovative development.
Keywords: *budget development, innovative program, innovative state policy*

В статті розглянуто формування інноваційної політики держави та роль бюджету розвитку у фінансуванні інноваційного розвитку регіону.
Ключові слова: *бюджет розвитку, інноваційна програма, інноваційна політика держави*

У сучасних умовах загострення конкуренції між країнами світу, дефіцитності природних ресурсів соціально-економічний розвиток країни та її регіонів значною мірою визначається наявністю й ефективністю інноваційних процесів, які обумовлюють перетворення результатів науково-дослідних робіт у нові продукти, технології, послуги. За таких умов вагому роль в активізації інноваційних процесів належить державі. Водночас, розробка і реалізація сучасної інноваційної політики держави здійснюється в умовах негативного впливу глобальних і національних потрясінь - політичних, економічних, соціальних, військових тощо. До ключових проблем у формуванні та реалізації державної інноваційної політики в Україні, серед інших, дослідники відносять:

- збереження значних бар'єрів для поширення в економіці нових технологій, обумовлених відсутністю державної технологічної політики і неефективним галузевим регулюванням, включаючи процедури сертифікації, митне та податкове адміністрування;
- взаємодія бізнесу і держави у формуванні та реалізації інноваційної політики поки не носить регулярний характер, не забезпечує збалансованого вираз інтересів різних інноваційно-активних підприємств;
- недостатня ефективність інструментів державної підтримки інновацій: обмежена гнучкість, нерозвиненість механізмів розподілу ризиків між державою і бізнесом, слабке стимулювання формування і розвитку науково-виробничих і технологічних партнерств;
- недостатність зусиль місцевої влади щодо поліпшення умов для інноваційної діяльності [1].

Серед окреслених проблем особливу увагу слід звернути на проблеми залучення бізнесу до реалізації інноваційної політики на регіональному рівні. Крім того, вагомого значення набувають процеси зміцнення місцевих бюджетів та підвищення їх ролі у реалізації інноваційної політики на рівні регіонів.

Основним джерелом фінансування інноваційної діяльності в Україні залишаються власні кошти підприємств. В 2015 р. частка коштів, спрямованих на фінансування інноваційної діяльності за рахунок власних джерел підприємств України становила більш як 97% у загальній сумі витрат (табл. 1).

Таблиця 1

Джерела фінансування інноваційної діяльності в Україні*

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Загальна сума витрат, млн. грн.	10821,0	11994,2	7949,9	8045,5	14333,9	11480,6	9562,6	7695,9	13813,7
в тому числі за рахунок коштів, (у % до загального обсягу фінансування):									
власних коштів підприємств	73,7	60,6	65,0	59,4	53,0	63,9	72,9	85,0	97,2
державного бюджету	1,3	2,8	1,6	1,1	1,0	2,0	0,3	4,5	0,4
іноземних інвесторів	3,0	1,0	19,0	29,9	0,4	8,6	13,1	1,8	0,4
інших джерел	22,0	35,6	14,4	9,6	45,6	25,5	13,7	8,7	2,0

** розраховано автором на основі [2].*

Як свідчать дані табл.1, фінансування інноваційної діяльності за рахунок державного бюджету займає незначну частку в загальній сумі витрат – від 0,3% в 2013 р. до 4,5% в 2014 р. Позиція «інші джерела» знаходиться на другому місці у структурі джерел фінансування інноваційної діяльності в Україні, адже вона об'єднує декілька джерел. Зокрема, це фінансування за рахунок місцевих бюджетів, позабюджетних фондів, вітчизняних інвесторів, кредитів та інших джерел. Частка фінансування інноваційної

діяльності за рахунок місцевих бюджетів у загальній сумі витрат також є незначною і впродовж 2007 – 2015 рр. займає від 0,1% до 1,6%.

Бюджетна система - одна з основних складових механізму державного регулювання економіки. Найбільш оптимальне співвідношення між елементами бюджетної системи свідчить про високий рівень збалансованості механізму фінансового регулювання, що позитивно відображатиметься на соціально-економічному стані країни та її регіонів. Фінансування інноваційної діяльності за рахунок державного та місцевих бюджетів здійснюється в більшій мірі за рахунок спеціального фонду, причому у складі місцевих бюджетів виокремлюють бюджет розвитку. Місцеві бюджети розвитку повинні стати основним механізмом реалізації інноваційної політики держави на регіональному рівні. Водночас, надходження бюджету розвитку місцевих бюджетів (з урахуванням коштів, одержаних із загального фонду бюджету до бюджету розвитку) впродовж 2011 – 2014 рр. мали тенденцію до зниження і становили в 2011 р. - 13,3 млрд. грн., 2012 р. – 14,1 млрд. грн., 2013 р. – 13,2 млрд. грн., 2014 р. – 11,1 млрд. грн.

Переломним у аспекті покращення стану місцевих бюджетів України став 2015 рік. Прийнятий Закон про внесення змін до Бюджетного кодексу України від 28 грудня 2014 року щодо реформи міжбюджетних відносин сприяв розвитку та становленню бюджетної децентралізації, у результаті якої територіальні громади змогли отримати додаткові фінансові ресурси. Внаслідок цих змін надходження бюджету розвитку місцевих бюджетів (з урахуванням коштів, одержаних із загального фонду бюджету до бюджету розвитку) в 2015 р. зросли до 23,3 млрд. грн., що майже вдвічі перевищило надходження до бюджету розвитку в 2014 р. Це досить вагомі ресурси, які за сприятливих інституційних умов дозволять розвивати економіку територій країни у напрямі модернізації інфраструктури, сприятимуть реалізації інноваційної політики на регіональному рівні.

Одним із принципів, на яких ґрунтується бюджетна система України - це принцип самостійності. Самостійність бюджетів забезпечується закріпленням за ними відповідних джерел доходів бюджету, правом відповідних органів державної влади та органів місцевого самоврядування визначати напрями використання бюджетних коштів відповідно до законодавства України, правом відповідних місцевих рад самостійно і незалежно одне від одного розглядати та затверджувати відповідні місцеві бюджети [3].

Бюджет розвитку - це кошти місцевих бюджетів, за рахунок яких здійснюється фінансування інноваційної та інвестиційної діяльності, що пов’язана з капітальними вкладенням в соціально-економічний розвиток територіальних громад. Згідно з ч. 1 ст. 71 Бюджетного кодексу України, одним із джерел надходжень до бюджету розвитку місцевих бюджетів є кошти, які передаються з загального фонду за рішенням відповідної місцевої ради. Відповідно до ч. 1 ст. 72 Бюджетного кодексу України, місцевий бюджет може затверджуватися з профіцитом за загальним фондом у разі спрямування до бюджету розвитку коштів із загального фонду такого місцевого бюджету. З 2015 р. єдиний податок, який був найбільшим по доходності у складі бюджету розвитку, зараховується до загального фонду. З одного боку надходження від єдиного податку перестали мати цільове спрямування, з іншого бюджет розвитку втратив найбільше джерело наповнення. Територіальні громади мають можливість компенсувати ці втрати, прийнявши рішення при затвердженні місцевого бюджету стосовно спрямування коштів загального фонду до бюджету розвитку.

Поряд з тим на сьогоднішній день в Україні актуальною є не лише проблема формування бюджету розвитку, а й ефективне використання фінансових ресурсів, сконцентрованих у ньому. Фінансування інноваційної діяльності потребує оцінки фінансових можливостей регіону, розробки інноваційних проектів та програм регіонального розвитку, а також варіативності джерел фінансування даних проектів. Тому, як і будь-яким іншим процесом, бюджетом розвитку місцевих бюджетів необхідно ефективно управляти, приймати відповідальні управлінські рішення, здійснювати державний фінансовий контроль та аудит тощо.

Бюджетна децентралізація надала можливість органам місцевого самоврядування можливість формувати комплекс заходів щодо реалізації інноваційних проектів і програм, що спричинено збільшенням обсягів фінансових ресурсів, які отримали територіальні громади. Так, на сьогодні у Дніпропетровській області реалізується 67 регіональних програм, водночас лише дві із них відносяться до науково-технічних програм. Серед них - Регіональна програма охорони та захисту інтелектуальної власності на період до 2020 року, метою якої є використання науково-технічного потенціалу регіону та впровадження сучасних екологічно чистих, безпечних, енерго- і ресурсозберігаючих технологій, виробництва та реалізації нових видів техніки і конкурентоспроможної продукції, можна назвати такою, що відповідає інноваційній політиці держави на регіональному рівні [4].

Реалізація інноваційних проектів, що фінансуються із бюджету розвитку в більшості випадків зосереджена на отриманні результатів довгострокового характеру. Так, Регіональна програма охорони та захисту інтелектуальної власності на період до 2020 року була розпочата ще 2004 р. Одним із завдань цієї програми було створення сучасних організаційних соціально-економічних форм і методів інноваційної та інвестиційної діяльності. Фінансове забезпечення програми заплановане лише за рахунок обласного бюджету, тобто ні місцеві бюджети, ні підприємства не приймають участі у фінансуванні даної програми. Для партнерства у координатах «територіальні громади – приватні структури» необхідно задіяти податкові важелі стимулювання інноваційної активності в Україні. Серед них вагоме значення мають податкові пільги. На сьогоднішній день податкові пільги щодо стимулювання інноваційної активності практично не застосовуються, внаслідок чого приватні підприємці не зацікавлені інвестувати кошти в інноваційний розвиток регіону. При цьому обсягів надходжень до бюджету розвитку, незважаючи на законодавчі зміни, в більшості випадків недостатньо для реалізації всіх розроблених інноваційних програм, і органи місцевого самоврядування вимушені використовувати інші методи фінансування: капітальні трансферти (субвенції) з інших бюджетів; запозичення; кошти від повернення кредитів.

Таким чином, бюджет розвитку має стати вагомим джерелом фінансування інноваційних проектів та програм, тобто, одним з важливих інструментів фінансової політики органів місцевого самоврядування. Тому й надалі потрібно зміцнювати інвестиційну складову бюджетів територіальних громад та удосконалювати інституційні засади формування бюджетів розвитку місцевих бюджетів з метою активізації інноваційних процесів на рівні регіонів та успішній реалізації інноваційних проектів і програм. Водночас, фінансування інноваційної діяльності потребує оцінки фінансових можливостей регіону, розробки інноваційних проектів та програм регіонального розвитку, а також варіативності джерел фінансування даних проектів та ефективного управління бюджетом розвитку місцевих бюджетів з метою реалізації державної інноваційної політики на регіональному рівні.

Література:

1. Федулова Л. Концептуальні модель інноваційної стратегії України / Л. Федулова // Економіка і прогнозування. – 2012. – № 1. – С. 87-100.
2. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/
3. Бюджетний кодекс України: Закон України від 08.07.2010 № 2456-VI [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2456-17.
4. Офіційний Дніпропетровської обласної державної адміністрації [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://adm.dp.gov.ua/

Kovpak O.V.
Post-graduate student of Economics and Economic Security Department
Lviv State University of Internal Affairs, Ukraine

IMPROVING THE INSTITUTIONAL SUPPORT OF INTERGOVERNMENTAL RELATIONS IN UKRAINE

Ковпак О.В.
аспірант кафедри економіки та економічної безпеки
Львівського державного університету внутрішніх справ, Україна

УДОСКОНАЛЕННЯ ІНСТИТУЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МІЖБЮДЖЕТНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

The main advantages and ways to improve the institutional support of intergovernmental relations in the framework of local government reform in Ukraine and analyzes threat impact on the level of budget security. Highlight the problem and measures of institutional support for intergovernmental relations Ukraine during the fiscal decentralization.

Keywords: *intergovernmental relations, fiscal decentralization, local budget, local governments.*

Розглянуто основні переваги та шляхи удосконалення інституційного забезпечення міжбюджетних відносин в рамках реформи місцевого самоврядування в Україні та проаналізовано загрози впливу на рівень бюджетної безпеки. Виділено проблеми та заходи інституційного забезпечення міжбюджетних відносин України під час проведення фінансової децентралізації .

Ключові слова: *міжбюджетні відносини, фінансова децентралізація, місцевий бюджет, органи місцевого самоврядування.*

Інституційне середовище суспільства впливає на бюджетний простір, а отже на бюджетну політику держави. Напрями диверсифікації регуляторної функції держави, перебудова систем регулювання, їх адаптація до нових умов значною мірою пов’язані зі зміною інституційного середовища суспільства, тому будь-які зміни у бюджетній політиці держави мають не лише враховувати стан інституційного середовища, а й відбуватися одночасно та узгоджено з його трансформацією.

Одним з важливих напрямів забезпечення фінансової безпеки України є оптимізація бюджетного процесу в частині міжбюджетних відносин. Це підтверджує виявлений в результаті дослідження істотний вплив зміни відношення обсягу трансфертів з державного бюджету до ВВП та амплітуди коливань бюджетних видатків на 1 особу між регіонами на величину інтегрального індексу бюджетної безпеки України.

Створення інституційних умов реалізації бюджетної політики, здійснення нею фінансового регулювання, включаючи фінансове забезпечення, виконання функцій і завдань держави на сучасному етапі розвитку суспільства потребує запровадження оптимального варіанту децентралізованої моделі міжбюджетних відносин, використовуючи позитивні сторони роботи місцевого самоврядування та розширюючи бюджетну самостійність, задекларовану в законодавстві. Важливу роль у даній моделі має відігравати дієва система регулювання міжбюджетних відносин.

На сучасному етапі розвитку інституціональної системи в частині регулювання бюджетної політики в Україні міжбюджетні відносини не повною мірою враховують економічний потенціал регіонів і не завжди в повній мірі відповідають вимогам соціально-економічного розвитку держави.

Серед головних проблем у сфері міжбюджетних відносин вчені відзначають наступні:

- невідповідність між зобов'язаннями за видатками місцевих бюджетів та джерелами фінансування;
- нерівномірне співвідношення «дотація – субвенція» у структурі трансфертів, переважаюча частка дотацій та субвенцій на соціальний захист;
- нормативна неврегульованість забезпечення видатків на соціальні потреби;
- диспропорції співвідношення обсягів першого і другого кошика доходів місцевих бюджетів;
- неефективна децентралізація бюджетної системи [1, с. 124].

Тривала неможливість забезпечити місцеві бюджети за рахунок власних джерел надходжень призводить до зменшення частки власних доходів місцевих бюджетів у зведеному і, відповідно, до необхідності фінансового вирівнювання. Незважаючи на задекларовану в законодавстві мету - забезпечення розподілу часток державного та місцевих бюджетів у зведеному бюджеті країни у співвідношенні 50:50 - на практиці спостерігається співвідношення близько 78:22 за доходами і 57:43 за видатками;

- щорічно збільшується і частка трансфертів у доходах місцевих бюджетів у 2013 р. – 52,4 %, а у 2014 р. – 56,4 %, що свідчить про посилення централізації та неможливість органів місцевого самоврядування самостійно забезпечувати розвиток адміністративно територіальних одиниць. Найбільша частка трансфертів, майже 80-85 %, має місце у доходах районних бюджетів. Близько 50 % доходів сільських бюджетів та від 30 % до 40 % доходів обласних, міських, селищних бюджетів та міста Києва також формувалися за рахунок міжбюджетних трансфертів. Практика такого бюджетного регулювання свідчить, що збільшення обсягів дотаційних ресурсів зумовлює незацікавленість органів місцевого самоврядування в пошуку додаткових джерел доходів бюджетів для фінансування власних та закріплених повноважень, зниження ефективності використання одержаних коштів і, як наслідок, низьку результативність усієї системи міжбюджетних відносин. [2]

– формула розподілу обсягу міжбюджетних трансфертів не враховує усіх специфічних умов господарювання кожної місцевості;

– несвоєчасне затвердження умов надання субвенцій призводить до затримок у їх перерахуванні, і відповідно – до тимчасової нестачі коштів.

Такі недоліки у розподілі дохідних джерел підкреслюють необхідність збільшення переліку місцевих податків та зборів і зміни механізмів надання цільових і нецільових трансфертів.

Зменшення фінансової залежності місцевих бюджетів від державного бюджету повинно ґрунтуватися на розширенні фіскальної автономії місцевих бюджетів і передбачати:

- передання плати за землю до категорії місцевих податків та зборів з метою оптимального визначення бази оподаткування та збільшення надходжень;
- збільшення переліку доходів, що не враховуються при розрахунку міжбюджетних трансфертів, за рахунок плати за землю, адміністративних штрафів, плати за торговий патент на деякі види підприємницької діяльності;
- удосконалення принципів урахування регіональної специфіки при обчисленні обсягу міжбюджетних трансфертів;
- контроль за вчасним затвердженням умов надання субвенцій із державного бюджету.

Істотним джерелом загроз розвиткові бюджетної сфери є проблема недостатнього забезпечення прозорості міжбюджетних відносин та зацікавленості місцевих органів влади у виконанні заходів щодо наповнення своїх бюджетів. Система міжбюджетних трансфертів залишається недостатньо прозорою, що не стимулює ефективну роботу місцевих органів влади щодо наповнення власних бюджетів.

Органи місцевого самоврядування позбавлені можливості самостійно вирішувати власні проблеми, як через залежність від дотацій, так і через вилучення з бюджету зайвих коштів пошуку джерел [3]. При цьому залишаються невирішеними завдання реформування системи фінансового наповнення місцевих бюджетів та міжбюджетних відносин, що призводить до неефективного розподілу коштів та їх витрачання і, своєю чергою, зумовлює зниження чи навіть відсутність мотивації місцевих органів влади щодо ефективного використання власного ресурсного потенціалу.

Відповідно, удосконалення механізмів бюджетного вирівнювання шляхом надання фінансової допомоги територіям необхідно проводити з метою підвищення зацікавленості місцевих органів влади у розширенні власної дохідної бази, розвитку інвестиційної активності, усунення структурних диспропорцій у регіональних господарських комплексах. Адже механізми бюджетного вирівнювання, що не поєднаний з системою бюджетного

стимулювання, не можуть бути використані як інструмент активної регіональної політики економічного зростання. Держава повинна займатися вирівнюванням фінансового становища територій через використання їх податкового потенціалу, але відповідальність за збалансування бюджетів органів місцевого самоврядування, за забезпечення нормального рівня споживання державних послуг покладається на місцеві органи влади. І для них проблема самодостатності економічного потенціалу місцевого самоврядування повинна стати головною.

Проблема удосконалення правової основи міжбюджетних відносин з метою забезпечення відносної фінансової самодостатності бюджетів всіх рівнів в Україні залишається досить гострою. Досягнення державою стійкого економічного зростання та забезпечення рівня соціальної справедливості можливе лише за умови формування в країні ефективної податкової політики, створення надійної фінансової бази, забезпечення стабільного, вчасного та повного надходження платежів до бюджетів усіх рівнів [4].

Для вирішення зазначених проблем фахівцями пропонуються такі заходи:

- сприяння підвищенню ролі місцевих податків і зборів шляхом припинення процесу їх укрупнення та звуження їх переліку, а також встановлення ефективного податкового адміністрування, яке дозволить при мінімальних затратах забезпечити максимальні надходження до місцевих бюджетів;
- удосконалення розподілу податків і зборів (обов'язкових платежів) між державним і місцевими бюджетами та удосконалення перерозподілу доходів між рівнями місцевих бюджетів шляхом внесення змін до податкового і бюджетного законодавства;
- запровадження ефективної моделі формування власної дохідної бази місцевих бюджетів на основі розширення їх самостійності;
- створення сприятливих умов для легального та ефективного функціонування реального сектору економіки [5].

Таким чином, система бюджетного регулювання має передбачати збільшення надходжень до бюджету розвитку місцевих бюджетів, що надасть можливість місцевим органам влади забезпечити виконання регіональних програм інвестиційного характеру з урахуванням стратегічних пріоритетів розвитку регіонів. При цьому необхідним є забезпечення відповідності між видатками та доходами місцевих бюджетів.

Розширення фінансової бази місцевих органів влади. Попри чимало нововведень та змін, процес бюджетної децентралізації просувається надто повільно, і в результаті бюджетної реформи в цьому напрямі зроблений незначний прогрес. Передані місцевим бюджетам повноваження щодо використання на місцевому рівні відповідних джерел доходів залишаються недостатніми для фінансування навіть поточних видатків. Перспективними напрямами бюджетної реформи щодо надання місцевим бюджетами додаткових джерел доходів мають стати:

- закріплення за місцевими бюджетами частини податку на прибуток підприємств, що сприятиме їх зацікавленості в активізації роботи щодо зростання надходжень цього податку та покращення умов для ведення бізнесу;
- розширення джерел II кошику доходів, які не враховуються при розрахунку міжбюджетних трансфертів і залишаються у розпорядженні органів місцевого самоврядування [6].

Наведені заходи не лише створять належну фінансову базу для соціально-економічного розвитку регіонів, а й сформують пряму залежність між фіскальною активністю місцевих органів влади та їх інвестиційними можливостями, що змусить місцеву владу займати активнішу позицію в питанні реалізації фіскального потенціалу регіону.

Отже, реформування міжбюджетних відносин в Україні розглядається нами як вагомий чинник зміцнення бюджетної безпеки, оскільки удосконалення процесу бюджетування саме в цій частині не лише безпосередньо вплине на ефективність процедури перерозподілу та використання бюджетних коштів, а й здійснить опосередкований вплив на інші складові безпеки, наприклад, науково-технологічну, соціальну, виробничу. Своєю

чергою, покращення стану цих складових економічної безпеки держави буде проявлятися й у вторинних ефектах, які вплинуть на зміцнення бюджетної безпеки, зокрема, зростання надходжень до місцевих бюджетів в результаті активізації підприємницької діяльності, підвищення конкурентоспроможності товарів і послуг на внутрішньому та зовнішньому ринках.

Література:

1. Цимбаленко Я.В. Шляхи реформування міжбюджетних відносин в Україні / Я.В. Цимбаленко // Держава та регіони. Серія: Державне управління. – 2010. – № 1. – С. 121-126.
2. Оцінка дисбалансів у бюджетній сфері та шляхи їх подолання". Аналітична записка. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/articles/1800/
3. Казюк Я.М. Проблеми формування ефективного механізму бюджетного регулювання в Україні та шляхи їх вирішення [Електронний ресурс] / Я.М. Казюк // Електронне наукове фахове видання «Державне управління: удосконалення та розвиток». – 2010. [Електронний ресурс]. Режим доступу : http://www.dy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=10.
4. Послання президента України до Верховної Ради України «Європейський вибір. Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002-2011 роки» // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/cgibin/laws/main.cgi?page=1&nreg=n.
5. Стадницький Ю.І. Напрямки вдосконалення механізму бюджетного регулювання в Україні / Ю.І.Стадницький, О.В. Лопатовська // Сталий розвиток економіки / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : archive.nbuv.gov.ua/portal/soc...5/247.pdf.
6. Молдован О. Щодо основних напрямів бюджетної політики України на 2013 рік: аналітична записка / О.Молдован, С. Біла, О. Шевченко, М. Кушнір // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/articles/802/.

Lysiak L.V.

Doctor of Economic Sciences, Professor

Grytsenko O.V.

Senior Lecturer of the Department of Finance

University of Customs and Finance, Ukraine

THE BUDGETARY ADJUSTMENT OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF UKRAINE: PROBLEMS AND PROSPECTS

Лисяк Л.В.

д.е.н., професор

Гриценко О.В.

аспірант кафедри фінансів

Університет митної справи та фінансів, Україна

БЮДЖЕТНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ

The article discusses theoretical issues of budgetary adjustment of innovative development of Ukraine. Formed the basic principles of fiscal adjustment. Showing situation and problems of budget adjustment innovation development of Ukraine. Directions improve of budgetary adjustment in terms of the impact on innovation development.

Keywords: *innovative development, budgetary adjustment, budgetary mechanism, budgetary policy.*

У статті розглянуто теоретичні питання бюджетного регулювання інноваційного розвитку України. Сформовано основні принципи бюджетного регулювання. Показано стан та проблеми бюджетного регулювання інноваційного розвитку України. Запропоновано напрями удосконалення бюджетного регулювання у аспекті впливу на інноваційний розвиток.

Ключові слова: *інноваційний розвиток, бюджетне регулювання, бюджетний механізм, бюджетна політика.*

Процес розвитку країн світу з кінця XX ст. набуває інноваційного характеру, а інновації стають засобом економічного розвитку. Інноваційний розвиток можна охарактеризувати як процес структурного вдосконалення економіки на основі практичного використання нових знань.

Досвід розвинених країн свідчить, що інноваційний розвиток неможливий без залучення і використання значних фінансових ресурсів і ефективних фінансових механізмів.

Зважаючи на це, слід враховувати, що інноваційна діяльність є досить ризиковою, тому в умовах загострення кризових явищ, нестабільності, низької мотивації та сприйнятливості економічних агентів до інновацій слід здійснювати активну державну політику бюджетного регулювання інноваційно-інвестиційного оновлення економіки та реально впроваджувати її у життя шляхом цілеспрямованого розвитку країни, регіонів й територіальних громад з максимально повним використанням їх наявних ресурсів та конкурентних переваг. Це можливо, адже бюджет є потенційно потужним і дієвим інструментом впливу на інноваційні процеси. У системі державного регулювання видатки бюджету навіть в умовах гострого дефіциту є доволі вагомими, а їх концентрація на пріоритетних напрямах дає сигнал приватним інвесторам щодо доцільності вкладень в ту чи іншу сферу.

У науковій літературі існує два основні підходи щодо визначення сутності бюджетного регулювання та його основних складових. За першого, бюджетне регулювання визначається як механізм перерозподілу коштів між бюджетами (Т.Грицюк [2]). За другого підходу, бюджетне регулювання розглядається як метод державного економічного регулювання економіки, соціальної сфери, передбачає оптимальне співвідношення між державними доходами (передусім податковими надходженнями) та державними витратами, а також перерозподіл коштів між різними бюджетами з метою впливу на циклічний розвиток економіки, на структурні зрушення в економіці, темпи науково-технічного прогресу, економічну та соціальну політику держави, співвідношення сукупного попиту та пропозиції тощо. перерозподілу бюджетних ресурсів для збалансування інтересів суспільства і громадян у процесі економічного та соціального розвитку (Л.Лисяк [3], .В. Макогон [4], І.Чугунов [5]).

Аналізуючи розглянуті підходи вчених, можна дійти висновку, що другий підхід сутність бюджетного регулювання розкриває більш системно та цілеспрямовано. Бюджетне регулювання розглядається як система економічних відносин, спрямованих на конкретний об’єкт регулювання (соціальний або економічний розвиток, регіональні або загальнодержавні процеси, темпи науково-технічного прогресу тощо). Таким чином, одним із найвагоміших механізмів, здатних упорядкувати ситуацію в інноваційній сфері, виступити каталізатором активізації та стимулювання інноваційного розвитку є бюджетне регулювання. На сьогодні головним документом у сфері бюджетного регулювання в Україні є Бюджетний кодекс України.

Бюджетне регулювання є одним із вагомих інструментів бюджетної політики держави. Воно ґрунтується на визначенні параметрів формування доходів і видатків бюджету, дефіциту бюджету, державного боргу, міжбюджетних відносин на перспективний період у взаємозв’язку з основними цілями і завданнями економічного і соціального розвитку держави. Його метою є вплив на циклічний розвиток економіки задля стимулювання економічного зростання та забезпечення відповідного розширеного розвитку суспільства.

Особливостями інновацій та інноваційного розвитку як об’єктів бюджетного регулювання виступають: висока ступінь ризику, невизначений характер попиту на інноваційні продукти, відсутність релевантної інформації, які обумовлюють формування особливого інституційного середовища і використання системного підходу до бюджетного регулювання інноваційного розвитку.

Відносини, опосередковані процесом перерозподілу доходів, займають важливе місце в системі бюджетного регулювання. Доходи державного бюджету, забезпечуючи реалізацію видаткових повноважень держави, надають можливість маневрувати коштами, зосереджувати їх на вирішальних аспектах соціально-економічного розвитку, проводити єдину економічну і фінансову політику в державі. Видатки бюджету найбільш активно впливають на інноваційний розвиток, насамперед як інструмент реалізації інноваційної політики. У цьому контексті важливим моментом є взаємоузгодження бюджетної та інноваційної політик держави. Найвпливовішим інструментом державної інноваційної політики є система бюджетного забезпечення інноваційного розвитку, яку узагальнено слід

розглядати як єдність бюджетної політики та бюджетного механізму, спрямовану на реалізацію інноваційної моделі розвитку країни.

Дієвість бюджетного регулювання інноваційного розвитку залежить від багатьох чинників. Серед них – потенціал та стан державних та місцевих фінансів як інструментальної компоненти системи державного регулювання та якість інституційного середовища суспільства.

Вагому роль у забезпеченні ефективності, результативності та дієвості бюджетного регулювання має чітке визначення мети регулюючого впливу, оскільки бюджетна система є інструментом регулювання соціально-економічного розвитку, спрямованим на створення найбільш сприятливих умов для його динаміки.

Підсумовуючи зазначене, бюджетне регулювання інноваційного розвитку будемо розглядати як систему економічних відносин щодо використання бюджетного механізму (доходів, видатків бюджету, пільг, інноваційних проектів і програм тощо) з метою стимулювання продукування та використання інновацій в економічній системі, забезпечення бажаного рівня економічного розвитку на інноваційній основі. Систему бюджетного регулювання інноваційного розвитку узагальнено слід розглядати як єдність бюджетної політики та бюджетного механізму, спрямовану на реалізацію інноваційної моделі розвитку країни. За допомогою механізму бюджетного регулювання, здійснюється розподіл державних видатків між відповідними напрямами соціально-економічного розвитку суспільства, формується система пільг і стимулів щодо сплати суб'єктами господарювання податків тощо. Раціональне співвідношення між параметрами бюджету, як інструментами бюджетного регулювання, визначає його дієвість у процесі впливу на інноваційний розвиток України. При цьому інструменти бюджетного регулювання мають бути збалансованими, що визначатиме їх дієвість у процесі регулювання інноваційного розвитку країни.

Бюджетне регулювання інноваційного розвитку має будуватися на основі сукупності певних принципів. Принципи бюджетного регулювання є результатом узагальнення істотних рис, характерних зв'язків та постійно відтворювальних ознак, які стають основою для суб'єктів бюджетного регулювання. Щодо бюджетного регулювання інноваційного розвитку перелік принципів наведено у табл. 1.

Таблиця 1

Принципи бюджетного регулювання інноваційного розвитку країни

Принципи	Зміст
наукового обґрунтування	використовувати сучасні наукові доробки
цілеспрямованості	Забезпечувати досягнення стратегічних і тактичних цілей інноваційного розвитку
системності	передбачає всесторонній підхід до розв'язання проблем інноваційного розвитку
збалансованості	забезпечення збалансованості бюджету, реальність інструментарію бюджетної політики
гнучкості	можливість коригування у процесі переорієнтації чи коригування цілей, змін інституційного середовища
стійкості	забезпечення стійкості бюджету
адекватності	система бюджетного інструментарію має відповідати конкретному стану інноваційного розвитку та враховувати тенденції змін
дієвості	раціональне співвідношення між параметрами бюджету, як інструментами бюджетного регулювання, визначає його дієвість у процесі впливу на інноваційний розвиток
результативності	передбачає конкретний кінцевий результат

Водночас, можливості бюджетної політики, як складової фінансової політики держави, щодо переорієнтації фінансових потоків для інноваційного розвитку впродовж останніх двадцяти років функціонування України використовувалися не повною мірою.

Структура інноваційних вкладень в Україні є незадовільною: фінансування видатків розвитку за рахунок бюджетних коштів є мізерним, оскільки становить у 2014 р. менше 0,01% від загальних капіталовкладень [1].

У 2013 р. в Україні призупинено негативний тренд падіння наукоємності валового внутрішнього продукту (ВВП) - він збільшився до 0,75%. Це сталося завдяки зростанню бюджетних видатків на науку на 22% порівняно з минулим роком (4,7 млрд грн - у 2012 р., 3,9 млрд грн - в 2011 р.) [1]. Але незважаючи на це, рівень наукоємності ВВП, за оцінками науковців, слід підвищувати за рахунок усіх джерел фінансування до 1,5% від обсягу ВВП, тобто майже вдвічі проти фактичного рівня.

Дотримання принципу раціональності бюджетної політики, який зумовлює економне, але разом з тим ефективне витрачання ресурсів, потребує її узгодження з інноваційною політикою та застосування принципу ефективності бюджетної системи, спрямованого на досягнення запланованих цілей при мінімальних бюджетних витратах.

Використовуючи механізм бюджетного регулювання інноваційного розвитку держава має вирішувати складні завдання, зокрема:

- забезпечувати розвиток науки, освіти та інфраструктури інноваційного розвитку;
- створювати умови для модернізації і технічного переозброєння промисловості;
- стимулювати зростання частки позабюджетного фінансування досліджень і розробок;
- здійснювати фінансування великих проектів за пріоритетними напрямами науки, технологій і техніки, а також інноваційної інфраструктури з метою підвищення її ефективності;
- сприяти просуванню інноваційної продукції і технологій національних підприємств на світові ринки.

Одним із вагомих завдань формування дієвого механізму бюджетного регулювання є створення відповідних умов для стимулювання розвитку базисних виробництв високотехнологічних укладів та модернізації ключових секторів національної економіки, що дозволить забезпечити передумови для довготривалого економічного зростання з урахуванням пріоритетів економічної політики та її вагомої складової - бюджетної політики. Важливою є концентрація бюджетних ресурсів у критично значимих обсягах для посилення державної інноваційно-інвестиційної діяльності в частині модернізації видобувних галузей промисловості, паливно-енергетичного комплексу, сільського господарства, авіаційного комплексу, транспортної інфраструктури, розвитку атомної промисловості, нанотехнології та інших галузей високотехнологічного виробництва.

На нашу думку, найбільш суттєве значення у контексті стратегічних перспектив інноваційного розвитку держави мають видатки бюджету на економічну діяльність і на розвиток людського потенціалу (на освіту, науку, охорону здоров’я, культуру). Перша забезпечує можливості для досягнення цілей у середньо - і довгостроковій перспективах, а галузі, що сприяють розвитку людського потенціалу, формують передумови для реалізації довгострокових інноваційних програм розвитку.

Механізм бюджетного регулювання інноваційного розвитку з необхідністю має включати такі складові: організаційну (фінансове планування стратегічного і тактичного характеру, програмування, прогнозування, фінансовий контроль); інформаційну (звітність про виконання бюджетів, показники інноваційного розвитку, результати фінансового контролю та аудиту, рівня інфляції, цін, попиту та пропозиції, розповсюдження знань); функціональну (бюджетні програми, державні закупівлі, податки, запозичення, пільги, видатки бюджету, субсидії, субвенції, трансферти, бюджет розвитку, бюджетні інвестиції, бюджетне кредитування, гранти); підтримуючу (нормативно-правове, освітнє, наукове забезпечення, інституційне середовище).

Слід зазначити, що дієвість бюджетного регулювання в значній мірі визначається адаптивністю бюджетного механізму до соціально-економічних та фінансово-інвестиційних змін, рівня налагодженості фінансової взаємодії органів державної влади та місцевого самоврядування

[4]. Важливим аспектом інституційних змін, які необхідно враховувати при забезпеченні дієвості бюджетного регулювання, є підвищення рівня відповідальності учасників бюджетного процесу за виконання своїх функцій, досягнення результативності та ефективності бюджетних витрат, спрямованих на підтримку інноваційного розвитку.

Для ефективного стимулювання інноваційного шляху розвитку необхідно активне співробітництво бізнесу, наукового та університетського середовища і держави, яке сьогодні розвивається повільно і малоефективно. Зважаючи на це, слід активізувати застосування відомого у світі механізму – державно-приватного партнерства, яке сприяє консолідації зусиль держави, бізнесу й суспільства у реалізації пріоритетних інноваційних проектів.

Для більшості відомих світових компаній кризовий період став поштовхом до розвитку процесних інновацій (менш капіталомістких, ніж продуктові), спрямованих на економію трудових, матеріальних і енергетичних витрат, що в підсумку сприяло зниженню цін на продукцію та підтримці попиту на неї. В Україні криза не стала подібним поштовхом, її наслідки негативно відбилися на інноваційних процесах у всій економіці, особливо в промисловості. Крім того, криза не стала каталізатором структурної перебудови економіки, зміни її сировинної орієнтації, інноваційного розвитку переробних галузей як необхідної альтернативи сировинним. Інноваційна діяльність українських підприємств характеризується структурною деформацією, інституційною неповнотою, неузгодженістю та незбалансованістю технологічних, економічних і соціальних аспектів.

З метою ефективного використання коштів бюджету умовах їх гострого дефіциту державна підтримка інноваційного розвитку повинна фокусуватися на сприянні здійсненню наукових досліджень і розробок у форматі програмно-цільового бюджетування. В Україні визначення стратегічних цілей має здійснюватися шляхом розроблення державних цільових програм, а на їх основі – виділення тактичних цілей у вигляді бюджетних програм. Крім того, необхідним є створення ефективної системи державного фінансового контролю інноваційної діяльності з метою коригування інноваційної та бюджетної політики. З іншого боку, важливо створити інститут громадського контролю за бюджетним процесом та запровадити методику їх впливу на прийняття ефективних рішень щодо напрямів використання бюджетних коштів, зокрема на інноваційний розвиток.

Довгострокова державна інноваційна політика повинна узгоджуватися взаємопов'язаним комплексом заходів зі середньостроковою бюджетною політикою. Для цього державі необхідно вирішити стратегічні питання інноваційного розвитку: формування інститутів розвитку, науково обґрунтованого обмеженого переліку пріоритетних напрямів інноваційної діяльності, набору інструментів стимулювання інноваційної діяльності, визначення джерел фінансування, механізмів та організаційних заходів для інноваційного розвитку.

В Україні існують об’єктивні передумови активізації розвитку інноваційної економіки через реалізацію її переваг, які необхідно стимулювати цілеспрямованою бюджетною політикою. З огляду на хронічну дефіцитність бюджету та обмежені можливості безпосередньої державної фінансової підтримки інноваційного розвитку необхідно використовувати регуляторний державний механізм консолідації фінансових ресурсів шляхом партнерства всіх суб'єктів економічних відносин, посилення конкуренції та подолання корупції.

Література:

1. Бюджет України за 2014 рік : статистичний збірник. - К. : Міністерство фінансів України, 2015. – 360 с.
2. Грицюк Т. В. Бюджетное регулирование, макроэкономическая стабильность и экономический рост / Т. В. Грицюк // Финансы и кредит. – 2003. – № 13 (127). – С. 14 – 26.
3. Лисяк Л.В. Бюджетна політика у системі державного регулювання соціально-економічного розвитку України : монографія / Л.В. Лисяк. – К.: ДННУ АФУ, 2009. – 600 с.
4. Макогон В.Д. Бюджетне регулювання у системі соціально-економічного розвитку України / В.Д. Макогон // Вісник ДДФА: Економічні науки. – 2014. – №1 (31). – С.26-31.
5. Чугунов І. Я. Теоретико-методологічні засади удосконалення програмно-цільового методу планування видатків бюджету / І. Я. Чугунов, О. А. Самошкіна // Фінанси України. – 2004. – № 9.– С. 37-44.

8. ECONOMIC SECURITY OF BUSINESS ENTITIES

Momot T.,
Doctor of Economic Sciences, Professor
Shapoval G.,
Doctor of Economic Sciences, Assoc. Professor
O.M.Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv, Ukraine
Georges AI Jammal
Post-graduate student
Kharkiv National University of Radio Electronics, Ukraine

CORPORATE CULTURE AS A WAY OF PREVENTING AND COMBATING CORRUPTION IN CORPORATE ENTERPRISE

The role of corporate culture in preventing and combating corruption in corporate enterprises has been determined. Modern state of corporate culture in Ukrainian corporate enterprises and influence of corruption on business development have been investigated. International experience in corruption preventing and combating has been researched. Proposals for corporate culture of corporate companies' development for preventing and combating corruption have been made.

Keywords: *corporate culture, corruption, corruption preventing, corruption combating, corporate enterprises.*

Every year billions needed for development of education, health care and social security in general, are lost by bribery and extortion. Corruption destroys markets and prevents social and economic development in each country without exception. But it is important to remember, that corruption is not a natural phenomenon, and it can be combated. Corruption is a result of men solutions first of all, usually caused by man greed, but nevertheless it can and must be eradicated.

The problem of preventing and combating corruption on the level of business entities is especially actual for Ukrainian companies, which waste nearly 10% of their profit for corruption. Besides, taking into account internal and external assessment of corruption level situation in Ukraine is becoming worse (according to Transparency international Index Ukraine deteriorated its position over the last few years). Thus, the goal of the paper is to research the influence of corporate culture on preventing and combating corruption on the level of corporate enterprises, studying international experience on preventing and combating corruption and perspectives of its implementation by Ukrainian companies.

According to the most developed world practices struggle against corruption is usually concentrated in two spheres: sphere of state administration and sphere of business. And in both spheres combating of corruption is ensured by normative and legislative regulation of this problem on national and international levels.

Nowadays there are a lot of legislative acts in Ukraine concerning combating corruption starting from the Law "On combating corruption" and including the National Strategy for combating corruption and State Program for preventing and combating corruption. It should be noted, that an emphasis is made on close cooperation between state bodies and private sector while realizing anticorruption Program, which can ensure public control over implementation of anticorruption legislation. But analysis of practical results shows ineffectiveness of these initiatives. The reasons may be different, but there is no doubt that one of them is low anticorruption culture of society at all, including corporate culture. That is why, it is necessary to study international experience for solving this problem and perspectives of its implementation in Ukrainian companies.

World Economic Forum perfectly sums up how businesses are affected by corruption: "The private-sector monitoring organization, Transparency International, estimates that corruption equals a full three percent of the world's gross domestic product. Corruption is corrosive by its very nature because it keeps businesses from doing work in countries where bribery is prevalent, thereby limiting economic advancement. Likewise, it also significantly damages the reputation of companies that pay bribes, creating an environment of mistrust among the public" [7].

Therefore the issue of fighting corruption should not only be tied to the politics and law implementation. Tackling corruption and bribery from a corporate perspective is a significant step towards solving this problem as a whole.

There are different types of corruption that exist in the business world. The most common type of bribery, are payments and gifts. Embezzlement is abusing the money by the person which is in charge of it. Extortion is achieving gains using threats and violence.

There are few ways of avoiding as well as fighting corruption by a private firm. First of all company should avoid entering the markets where bribery and corruption is necessary to survive. Not paying bribes would mean very high costs and financial insolvency. Such company could not compete on that kind of market. Withdrawing from the market is avoiding the choice between paying bribes and going bankrupt.

According to the World Bank opinion an effective anticorruption strategy for multinationals is built on creating a competitive private sector through implementation of a fair, competitive, honest and transparent private sector and thus hinders broad-based economic development. Three important issues which play a key role in combating corruption by corporate companies are:

- Good Corporate Governance – Weak institutions for corporate governance not only result in inefficiency, they encourage corruption. Poorly governed managers often use their positions to extract favors from the state which they can later expropriate, rather than reinvest into restructuring their own firms, to avoid sharing their gains with other stakeholders.

- Business Associations – They are a means of engaging in collective action, providing a more powerful since unified voice and protecting the single firm from potential backlashes or competitive disadvantages while pursuing ethical business practices. Business associations can serve as legitimate instruments to represent collective interests in the formulation of law and policy.

- Transnational Cooperation – The international community has mobilized to develop instruments against transnational corruption. A number of international conventions that have the aim of intensifying and harmonizing the detection and punishment of transnational corruption have been taken [6].

A very important instrument for preventing corruption at corporate companies is code of conduct. It supports the company as an organization giving employees clear rules they should obey in order to add value to the company and to make it successful. In many situations employee may simply not know how to act when corruption occurs. The code of conduct should show him the way to react and as a result should be a way to avoid such situations and fight with bribery. What is more it is also a clear signal to the business partners as well as competitors, clients and civil servants that the company would never accept the offer that could be treated as a corruption.

ICC also recommends that each Enterprise should implement an efficient Corporate Compliance Program reflecting enterprise rules and principles on preventing and combating corruption, based on the results of a periodically conducted assessment of the risks faced in the enterprise's business environment, adapted to the enterprise's particular circumstances and with the aim of preventing and detecting corruption and of promoting a culture of integrity in the enterprise [1].

Each enterprise should consider including all or part of the following good practices in its program:

a) expressing a strong, explicit and visible support and commitment to the Corporate Compliance Program by the Board of Directors or other body with ultimate responsibility for the enterprise and by the enterprise's senior management ("tone at the top");

b) establishing a clearly articulated and visible policy reflecting anticorruption rules and binding for all directors, officers, employees and third parties and applying to all controlled subsidiaries, foreign and domestic;

c) mandating the Board of Directors or other body with ultimate responsibility for the enterprise, or the relevant committee thereof, to conduct periodical risk assessments and independent reviews of compliance with anticorruption rules and recommending corrective

measures or policies, as necessary. This can be done as part of a broader system of corporate compliance reviews and/or risk assessments;

d) making it the responsibility of individuals at all levels of the enterprise to comply with the enterprise's policy and to participate in the Corporate Compliance Program;

e) appointing one or more senior officers (full or part time) to oversee and coordinate the Corporate Compliance Program with an adequate level of resources, authority and independence, reporting periodically to the Board of Directors or other body with ultimate responsibility for the enterprise, or to the relevant committee thereof;

f) issuing guidelines, as appropriate, to further elicit the behavior required and to deter the behavior prohibited by the enterprise's policies and program;

g) exercising appropriate due diligence, based on a structured risk management approach, in the selection of its directors, officers and employees, as well as of its business partners who present a risk of corruption or of circumvention of anticorruption rules;

h) designing financial and accounting procedures for the maintenance of fair and accurate books and accounting records, to ensure that they cannot be used for the purpose of engaging in or hiding of corrupt practices;

i) establishing and maintaining proper systems of control and reporting procedures, including independent auditing;

j) ensuring periodic internal and external communication regarding the enterprise's anti-corruption policy;

k) providing to their directors, officers, employees and business partners, as appropriate, guidance and documented training in identifying corruption risks in the daily business dealings of the Enterprise as well as leadership training;

l) including the review of business ethics competencies in the appraisal and promotion of management and measuring the achievement of targets not only against financial indicators but also against the way the targets have been met and specifically against the compliance with the enterprise's anti-corruption policy;

m) offering channels to raise, in full confidentiality, concerns, seek advice or report in good faith established or soundly suspected violations without fear of retaliation or of discriminatory or disciplinary action. Reporting may either be compulsory or voluntary; it can be done on an anonymous or on a disclosed basis. All bona fide reports should be investigated;

n) acting on reported or detected violations by taking appropriate corrective action and disciplinary measures and considering making appropriate public disclosure of the enforcement of the enterprise's policy;

o) considering the improvement of its Corporate Compliance Program by seeking external certification, verification or assurance; and

p) supporting collective action, such as proposing or supporting anti-corruption pacts regarding specific projects or anti-corruption long term initiatives with the public sector and/or peers in the respective business segments.

Practice of international companies shows the necessity of implementing the high level of corporate governance for preventing and combating corruption at the level of enterprise. Good corporate governance, despite all other factors, includes development of corporate culture, which also contributes to preventing corruption. It should be mentioned that corporate culture is sense of being an instrument of preventing and combating corruption includes a wide range of elements, such as:

- Code of conduct. Development of the code gives an opportunity to enterprise personnel to take right decisions in conditions of uncertainty and can decrease the possibility of actions connected with corruption.
- Proper financial accounting. Means preparation of financial reports, keeping and dissemination of financial information in accordance with international standards and in accordance with anticorruption legislation.

- Corporate Compliance Program. The document, which will show negative enterprise attitude towards corruption; list of actions, which can be qualified as potentially corrupted; measures, which will be taken to prevent and combat corruption and enterprise principles for preventing corruption.

To summarize, it should be highlighted that corruption has a very negative impact on the development of economy starting from an enterprise and striking the whole world economy. To prevent and combat corruption it's important to struggle with corruption starting from the level of enterprise, which will finally have a positive impact on the level of corruption in the state and world economy.

References:

1. ICC Rules on Combating Corruption. Published by ICC , 2011
2. Analytical Reference "Combating with corruption. Role of business in Ukraine" .Kyiv LLC "Farbovanyj lyst", 2011
3. Gompers, Paul; Ishii, Joy; and Metrick, Andrew. "Corporate Governance and Equity Prices." Quarterly Journal of Economics 118(1), February 2003, 107-155, http://fic.wharton.upenn.edu/fic/papers/02/0232.pdf.
4. Paul A. Gompers, Joy L. Ishii, Andrew Metrick, "Corporate Governance and Equity Prices," NBER Working Paper No. 8449, August 2001, http://www.nber.org/papers/w8449.
5. Skaife, Hollis Ashbaugh, Collins, Daniel W. and LaFond, Ryan, "Corporate Governance and the Cost of Equity Capital," December 2004, http://ssrn.com/abstract=639681
6. The World Bank (2015) http://www.worldbank.org/
7. World Economic Forum (2005) http://www.weforum.org/

Rizov A.D.

PhD in Economic Sciences

JSC «Chusovoy metallurgical plant», electrical power plant,
the chief of electrotechnical laboratory, Russia

ECONOMIC SECURITY OF MONOTOWNS: PROBLEMS AND SOLUTIONS

Ризов А.Д.

к.э.н., начальник электротехнической лаборатории,

АО «Чусовской металлургический завод», г. Чусовой, Российская Федерация

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ МОНОГОРОДОВ: ПРОБЛЕМЫ И ПУТИ РЕШЕНИЯ

The author has considered the threat to the economic security of monotowns. Ways to improve the economic security of monotowns were identified. Attention was paid to the development of human potential through the formation of a modern educational infrastructures. Communication programs for social and economic development of monotowns and economic security was specified.

Keywords: *economic security, monotowns, socio-economic development*

В статье рассмотрены угрозы экономической безопасности моногородов. Определены пути повышения экономической безопасности городов данного типа. Особое внимание уделено развитию человеческого потенциала через формирование современной образовательной инфраструктуры в моногородах. Указана связь программ социально-экономического развития моногородов и экономической безопасности.

Ключевые слова: *экономическая безопасность, моногорода, социально-экономическое развитие*

Монопрофильные муниципальные образования в Российской Федерации к середине 2014 года насчитывали 313 городов. Их список был утвержден Распоряжением Правительства РФ 29 июля 2014 г. В этом нормативно-правовом документе указаны критерии отнесения муниципального образования к категории моногородов. В 89 моногородах социально-экономическая ситуация на тот период была признана стабильной. В 75 моногородах (отнесенных к первой категории) социально-экономическая ситуация характеризовалась как наиболее сложная, а в 149 моногородах имелись риски ухудшения. В 2016 году список моногородов расширился до 319.

Напомним, что структура моногорода включает город и градообразующее предприятие, которое в докризисный период обеспечивало жизнь горожан. Финансово-неблагополучные градообразующие предприятия моногородов имеются на всей территории

страны. Исследование трансформаций социально-экономических процессов было проведено автором и опубликовано в ряде научных трудов, например, [1].

Актуальность анализа экономической безопасности российских моногородов связана с ростом угроз. Первичными факторами роста угроз явились неконкурентоспособность продукции градообразующих предприятий и недиверсифицированность экономики города. Факторами второго уровня стали: снижение спроса на трудовые ресурсы на рынке труда моногородов, снижение занятости и рост безработицы. Особенно угрозы данного типа проявились в моногородах тех российских округов, которые связаны с предприятиями сырьевой, металлургической промышленности, и резкий спад мировых цен на энергоносители крайне обострил экономическую ситуацию в этих регионах. Следующий уровень факторов приводит к социальной напряженности: ограничение на пенсионные выплаты работающим пенсионерам, сокращение койко-мест в стационарах, рост цен на лекарственные препараты, рост стоимости коммерческого обучения, стоимости продовольственной корзины, ухудшение наркоситуации и другие.

Анализ отечественных научных источников, посвященных проблемам экономической безопасности, показал, что к настоящему времени не сложилось общепризнанного определения этой научной категории [2], [3]. Однако, классификация видов экономической безопасности представлена в соответствии с различными основаниями. Например, можно рассматривать экономическую безопасность федерального, регионального и муниципального уровня, при этом блоки индикаторов, характеризующих уровень угроз этих иерархических ступеней территорий, могут различаться. Кроме того, в различные временные промежутки, например, в период обострения кризисов, необходимо корректировать индикативные показатели ввиду резкого изменения социально-экономической ситуации.

В исследованиях российских экономистов последнего времени были предложены следующие блоки показателей мониторинга экономической безопасности: производственной, внешнеэкономической, финансовой, энергетической безопасности, безопасности жизни, социальной безопасности. В первый блок включены инвестиционная безопасность, производственная и научно-техническая безопасность. Второй, третий и четвертый блоки не подразделены на отдельные сферы. Блок безопасности жизни включает сферу уровня жизни и рынка труда. Социальный блок включает демографическую безопасность, область правопорядка и продовольственную безопасность.

При сравнительном анализе планов социально-экономического развития моногородов России, сценарных условий для формирования вариантов развития экономики и основных показателей прогноза социально-экономического развития региона, можно заключить, что все перечисленные выше блоки показателей характеризуют экономическую ситуацию моногородов ([4], [5]). Ввиду выраженной критической ситуации на производственном уровне (для российских моногородов это период 2008 – 2016 гг.) следует указать на «вызревание» таких процессов, как маргинализация населения. Данные процессы могут привести к угрозе роста социальной напряженности. Необходимы меры по обеспечению социальной безопасности населения.

Одним из направлений стабилизации социально-экономической ситуации в моногородах с наиболее острой угрозой производственной и напрямую связанной с ней социальной безопасностью может стать получение городами статуса территорий опережающего социально-экономического развития (ТОСЭР). Действительно, в соответствии с ФЗ № 473-ФЗ «О территориях опережающего социально-экономического развития в РФ» (2014 г.), принятого в целях развития территории Дальнего Востока, и Постановлением Правительства РФ № 614 (2015 г.) «Об особенностях создания территорий социально-экономического развития на территориях монопрофильных муниципальных образований РФ (моногородов)», моногорода могут претендовать на статус ТОСЭР (ТОР). В настоящее время двенадцать российских моногородов получили статус территорий опережающего развития.

Данные города характеризуются высоким уровнем угрозы производственной безопасности. Создание ТОР влечет применение в течение 10 лет в границах моногорода особого правового режима осуществления предпринимательской деятельности, предоставление значительных налоговых послаблений. Статус территории опережающего развития предполагает преференции бизнесу и предпринимательству, включая отсутствие ввозных и вывозных таможенных пошлин, платы за получение земли и готовой инфраструктуры, ускоренный порядок возврата НДС экспортёра, упрощенный порядок прохождения административных процедур. Так, инвестор, заявляющий статус резидента, получает преференции в области страховых взносов (снижение до 7,6%) и взносов в Пенсионный фонд, снятие НДС на импорт для переработки, таможенных пошлин, снижение налогов на прибыль, имущество, землю (от 5% до 0%), а также – действие условий свободной таможенной зоны. Процедура получения территорией статуса ТОР предусматривает подачу заявки в Минэкономразвитие и включение в федеральный реестр.

Еще одной выявленной нами проблемой моногородов является недостаточный уровень муниципальных программ, связанных с развитием человеческого потенциала. Их главными составляющими являются программы по развитию культуры через обеспечение муниципальными услугами, по развитию физической культуры и спорта через проведение культурно-массовых мероприятий, по обеспечению взаимодействия общества и власти через развитие общественного самоуправления и информирование населения о деятельности органов местного самоуправления. Отсутствие базовой – научно-образовательной составляющей развития человеческого потенциала снижает эффективность этих муниципальных программ.

Основополагающее направление, способствующее развитию человеческого потенциала, на наш взгляд, связано с возможностью молодежи получить доступное и качественное профильное образование в родном городе. Условия моногорода в настоящее время не содержат высокоразвитой инфраструктуры интеллектуального развития молодежи. Эта инфраструктура может включать образовательный комплекс, объединяющий средние специальные, высшие (филиал, кафедры) учебные заведения, осуществляющие подготовку кадров для предприятий и учреждений моногорода. Данные образовательные учреждения должны предусматривать подготовку предпринимателей, ориентируясь на потребности населения моногорода [6].

Анализ муниципальных программ моногородов по развитию малого и среднего бизнеса, предпринимательства, формулирующих цель формирования благоприятных условий ведения бизнеса и привлечения инвестиций в экономику моногорода, позволил сделать еще один вывод. В качестве типовых, эти программы предусматривают проведение образовательных мероприятий для субъектов малого и среднего бизнеса, мероприятий по бизнес-инкубированию, привлечению резидентов (инвесторов), расширению доступа субъектов малого и среднего бизнеса, предпринимательства к финансовым ресурсам бюджетов всех уровней и т п. Все указанные мероприятия носят обучающий и информационный характер, не связаны с применением современных форм обучения и передачи информации. Проблемой является и отсутствие профессиональных кадров по подготовке предпринимателей современного типа. Одно из направлений решения указанной проблемы – дистанционные он-лайн тренинги, международные и межрегиональные обмены, школы практик, формирование и реализация при поддержке общественных организаций специальных туров по моногородам известных предпринимателей.

В заключение отметим необходимую связь муниципальных программ и различных разделов планов социально-экономического развития моногородов, являющихся механизмом их социально-экономического развития, представляющих содержание для последующей оценки производственной, инвестиционной, научно-технологической, внешнеэкономической, финансовой, энергетической, демографической, продовольственной безопасности, а также безопасности труда, жизни и здоровья.

Литература:

1. Ризов А.Д. Инновационные и традиционные стратегии развития российских моногородов / Научные труды SWorld. 2011. Т. 11. №3. С. 13-18.
2. Мордовец В.А., Смирнов С.А., Угольникова О.Д. Система комплексной безопасности территориального комплекса // Технико-технологические проблемы сервиса. 2015. №3(33). - С. 100-105.
3. Смирнов С.А., Угольникова О.Д. Комплексная безопасность развития территорий: условия, факторы, компоненты / Крымский экономический вестник. – Симферополь: Изд-во ОО «Научное объединение «Economics», 2015. - №2(15). – С. 74-77.
4. Ризов А.Д. Особенности социально-экономических процессов моногородов / Социально-экономические проблемы моногородов: Монография / А.Д. Ризов, Ж. Базен, П. Бейельвельд, Р. Коупман, В.В. Угольников; под ред. Янкевич К.А. - СПб.: Изд-во СПбГУСЭ, 2012. С. 13-40.
5. Угольникова О.Д., Ризов А.Д. Развитие моногородов в условиях модернизации экономики / Сборник научных статей «Экономическая наука сегодня». Минск: Изд-во БНТУ, 2013. С. 188-196.
6. Инновационное развитие старопромышленных моногородов: от идеи к реализации: Монография / А.Д. Ризов, А.Л. Пастухов, В.В. Угольников, Д.В. Буряк, Е.А. Тимощенко Е.А., О.Д. Угольникова; под ред. О.Д. Угольниковой. – СПб.: Изд-во СПбГЭУ, 2016. – 77 с.

9. MATHEMATICAL METHODS IN ECONOMY

Bektemirova Nurgul,
Abdigalieva Nurgul,
Sultankulova Karakoz
senior teacher
Kazakh national research technical university by K. Satpayev

MARKET OF VALUABLE PAPERS IN MODERN ECONOMY

One of the basic tasks of a present stage of strengthening of economy of Kazakhstan is the development of the market of valuable papers, which would provide free functioning of various patterns of ownership and enterprise activity.

Key words: *market, investment process, the fictitious capital, financial resources, banks, commercial structures.*

In Republic of Kazakhstan there are significant resource potentials for economic growth of efficiency of use of all kinds of resources on the basis of application of system of regulation of investment process. In this connection at the introduction of economy of Kazakhstan in new millennium and per the first years hers of development it is necessary to decide (solve) tasks of an output (exit) on necessary volumes of investment of economy with the purpose of preservation of key elements of industrial and scientific and technical potential of the country.

The market mechanism of investment processes assumes moving financial resources to those spheres, branches and objects, which correspond (meet) to the current and perspective requirements of the financial market to their efficiency.

The occurrence of the market of valuable papers has permitted (solved) the sharpest contradiction, accompanying a long-term investment of the capital before his (its) occurrence. The contradiction it consist in the following. The capital aspires to constant movement. In process of industrialization and occurrence of the large enterprises the need (requirement) them in the capital has increased. The individual capital could not independently satisfy this need (requirement). The association of many individual capitals in one joint-stock also has permitted (solved) the given contradiction. You see to revive in the initial money form the money, spent on the investment, can only after end of all production cycle and realization of made production.

With occurrence of the market of valuable papers, when the investments began to be carried out in the form of purchase of valuable papers, the long-term investments have turned in highly, as the valuable papers are easy for transforming into money. Now investments get dual existence: they also are realized in material assets, and simultaneously conduct rough financial life irrespective of an actual stage of manufacture and realization of the goods. Moreover, at expected commercial success the securities can be sold with significant increase above e ë by the initial price.

For revealing essence of the market of valuable papers very correctly to correlate the market of valuable papers to such kinds of the markets as the financial market, market of the capitals and market of money. First of all, in these markets the movement of money resources is submitted which are tools of financial investment or objects of capital investment.

As is known, the market is a system of the economic attitudes (relations) allowing effectively to function to branches of a national economy on the basis of demand, offer and their balancing price. The market is the form of communication (connection) of manufacture with the consumer, and also set of all existing potential sellers, buyers of the goods and services. In narrow sense the market represents sphere of the non-productive, commodity and money reference (manipulation). The market economy of the modern state consists of set of the markets, which, are in turn subdivided into fineer segments. The special place in system of the economic attitudes (relations) borrows (occupies) the financial market or market of the capitals.

The market of the capitals is an economic mechanism of accumulation and redistribution of the free capital within the framework of the country or all world. On the one hand, the market of the capital promotes increase of the valid capital and serves the current payments, and with another, causes growth only of fictitious capital. Depending on terms of movement of the capital this market is

subdivided into three components: the market of the short-term credit, that is money market, on which the commercial, financial and exchequer bills, market of the long-term money credit (bonded market) and market of the fictitious capital, or market of valuable papers address.

The fictitious capital is the paper double of the real capital, as the securities, goods, which not having own cost, can be sold for the high market price. As the market price of the securities can essentially deviate from e ë of face value, she and represents "the fictitious capital". Discrepancy of the real and fictitious capitals - characteristics of the market of valuable papers.

In practice there is no rigid differentiation between components of the financial market because between them constantly there is a redistribution of money flows, which from one sectors of the market of the loan capitals in another under influence of market condition and concrete tasks solved by the state, creditors and investors. The mechanism of transformation of short-term investments in long-term and, on the contrary, also promotes deleting of these borders.

The attitudes (relation) on all segments of the market of the capitals often are formed by means of release of valuable papers. Therefore essence of functioning of the financial market is represented in functioning the market of valuable papers. The capital can be used as in the form of the loans, and directly to participate with his (its) help in financing the enterprise. Thus, the market of valuable papers includes two branches - investment and loan, which derivate different kinds of valuable papers.

The market of valuable papers or the market of financial actives represents system of the economic attitudes (relations) connected to release, sale, accommodation and sale of valuable papers. In structure of market economy he is allocated especially. If to compare object of the researched market, he differs from other kinds of the markets by specificity of the goods. Object of sale and purchase are the valuable papers. The valuable papers - goods of the special sort, which are let out, first of all, with the purposes of mobilization and more rational use temporarily of free financial resources of the enterprises, banks, commercial structures, savings of the population for creation new, or expansion and modernization already of working manufactures. They represent the legal money document of the special sort certifying the property right or the attitude (relation) on the loan. Usually in financial practice to valuable papers carry only such money documents, which can be object of the bargain, and also source of reception of the single or constant income. The structure of the market of valuable papers can be considered in figure 1.

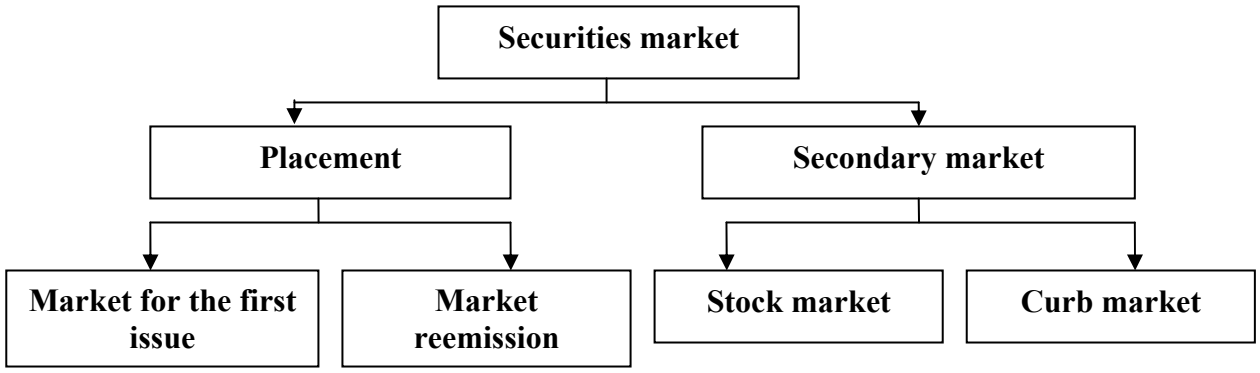

Figure 1. Structure of the market of valuable papers

The valuable papers are the important element of economy based on principles of the market. They can be divided (shared) by criterion of purpose(appointment) or purpose of release. The money and investment (capital) valuable papers addressed accordingly in the money market or the market of the capitals differ.

The money valuable papers are short-term valuable papers with term of the reference (manipulation) from one day till one year. The commercial and financial bills, bank acceptances, short-term commercial papers, issued by the enterprises and corporations, short-term savings and the deposit certificates, issued by banks of different types, exchequer bills, issued by concern to them on behalf of government for the term of till one year. The main feature of these papers is, that

they can simultaneously execute and function of money), is to be credit money), and to be the tool of short-term investment of the capital with the purpose of extraction of the income.

To investment - the intermediate term and long-term valuable papers concern. It is the actions(share), short-term and long-term bonds of government, local bodies of authority, banks and industrial corporations, shares of cooperative societies, investment certificates, mortgage (mortgages under the real estate). The economic role of investment valuable papers consists in creation of the large capitals for financing manufacture by accumulation of the fine capitals and savings.

The introduction of various kinds of valuable papers in an economic-financial revolution raises flexibility of redistribution of financial resources and allows essentially diversify a direction of movement of the investments, not increasing thus of general (common) money weight.

As against the market of real values, on which the material resources address, and market of the credits connected to granting of the loans on conditions of promptness, reflexivity and serviceability, the market of valuable papers covers also attitudes (relation) of the joint property of real actives, and credit attitudes (relations), which are expressed by means of release freely sold, of bought and repayable valuable papers.

The market of valuable papers (market of the investment capital) in Kazakhstan often is replaced with concept the share market, as on him there is a trade not only intermediate term (till five years) and long-term (over five years) valuable papers, but also share values to face value expressed in various national currencies. Last have no a total elapsed time of repayment are the actions (share), termless bonds.

Thus, the share market is a component of the financial market which is included in state system of the economic attitudes (relations).

The share market carries out a number (line) of tasks. Among them it is necessary to note the following:

a) Accumulation temporarily of free money resources and the direction them on development of perspective branches of economy is a basic task and purpose (appointment) of the share market in a society (community) with the advanced market attitudes (relations);

b) Formation of profitable, reliable tools for the savings of the population;

c) Creation of a link between financial and industrial sectors of economy for functioning the investment mechanism that is formation of a market infrastructure adequate (answering) the world (global) standards;

d) Development of the secondary market;

e) The service of the state debt on a not inflationary basis is also one of major tasks of the national market of valuable papers, usual on this market, is some kind of a point of readout, concerning which the expediency of fulfilment of operations with other financial tools is estimated;

f) Reduction of investment risk.

Thus, the market of valuable papers carries out a lot of functions, which can be divided(shared) into two groups: general market, inherent usually to each market, and specific, which distinguish it (him) from other markets.

To general market to functions concern:

a) Commercial function, that is function of reception of the incomes from operations in the given market;

b) The price function that is market provides process of addition of the market prices, their constant movement;

c) The information function, that is market makes and leads up to the participants the market information on objects of trade and its (her) participants;

d) The regulating function, that is market creates corrected of trade and participation in her, order of the resolution of dispute between the participants, establishes priorities and bodies of the control or even managements.

References:

1. Market of valuable papers: the mechanism of state regulation // Almaty, Finance of Kazakhstan, 2013.

2. Laws of Republic of Kazakhstan from March 30, 1995 " About National bank of Republic of Kazakhstan " N 2155
3. Zholdasbekov A. The brief review of development of the share market of Republic of Kazakhstan in 2012 – 2013. // the Market of valuable papers of Kazakhstan. № 12, 2009.
4. Davydenko N.B. Kazakhstan models of the market of valuable papers: realities // Almaty, Finance of Kazakhstan, 2014.
5. Ilyasov K.K. Financial-credit problems of development of economy of Kazakhstan / Almaty, 2012.

10. STATE ADMINISTRATION, SELF-GOVERNMENT AND GOVERNMENT SERVICE

Hantsiuk T. D.
Postgraduate
Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas, Ukraine

DEFINING STRUCTURE OF PUBLIC ADMINISTRATION MECHANISMS: TERMINOLOGICAL ASPECT

Ганцюк Т. Д.
аспірант
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу, Україна

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИЗНАЧЕННЯ СТРУКТУРИ МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

The paper investigates the problem of defining the main constituent elements of integrated public administration mechanism.

This research examines the interpretation of "public administration instruments" definitions available is scientific sources. On the basis on the scientific papers analysis the existed classifications were systematized and the generalized classification of integrated public administration mechanism elements was designed.

Keywords: *public administration mechanism, integrated public administration mechanism, public administration mechanisms classification, types of public administration mechanisms*

Стаття присвячена дослідженню проблеми визначення складових елементів комплексного механізму державного управління.

У статті здійснено аналіз наявних у наукових джерелах трактувань дефініції «механізми державного управління» та на основі аналізу праць науковців, систематизовано вже існуючі класифікації й розроблено узагальнену класифікацію елементів комплексного механізму державного управління

Ключові слова: *механізм державного управління, комплексний механізм державного управління, класифікація механізмів державного управління, типи механізмів державного управління*

Постановка проблеми. На основі результатів аналізу основних тенденцій дисертаційних досліджень у сфері державного управління в Україні, здійсненого авторитетними фахівцями у цій галузі, можемо зазначити, що значна частка дисертаційних досліджень проводиться за спеціальністю 25.00.02 — механізми державного управління [1, с. 6]. Відповідно, у науковій літературі термін «механізми державного управління» є досить широко вживаним, а питання визначення сутності, характерних особливостей, класифікації, формування та удосконалення механізмів державного управління у різних сферах суспільної діяльності постійно перебувають у площині наукових розвідок [2, с. 99]. Однак серед науковців, які вивчають механізми державного управління, існують різні точки зору щодо його трактування та щодо його елементного складу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій та виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Вагомий внесок у дослідження механізмів державного управління здійснили такі науковці як В. Бакуменко, Ю. Древаль, О. Ковалюк, Л. Мельничук, Р. Рудницька, Л. Юзьков тощо. Однак, якщо загальні принципи механізмів державного управління досліджувалися значною кількістю науковців, то питання виділення складових таких механізмів в місцевих органах виконавчої влади потребують більш детального вивчення.

Формулювання цілей статті. Мета дослідження – на основі аналізу наукових праць вітчизняних та зарубіжних дослідників з'ясувати значення терміну «механізми державного управління», виділити характерні особливості його структури та складових елементів.

Викладення основного матеріалу. Для початку доцільно з'ясувати суть терміна «механізм державного управління». Так, навіть родове поняття «механізм» у науковій літературі може нести різне смислове навантаження. Незважаючи на певну близькість поглядів вітчизняних і зарубіжних дослідників, все ще «точиться дискусія стосовно

розуміння сутності, змісту та характерних особливостей власне самого поняття механізму як відповідної наукової категорії» [3, с. 19].

Нами вже було відмічено, що значна кількість науковців керуються системним підходом при трактуванні механізмів державного управління [4, с. 18]. Серед таких дослідників Н. Мойсеєва, яка визначає механізм управління – як систему процедур, що формують рішення або правила його прийняття; автор виділяє певні механізми планування, формування програм, постановки цілей; ринкові механізми, механізми заохочення чи покарання тощо [5, с. 204]

О. Ковалюк детермінує механізм управління як систему форм, методів, важелів, інструментів, які використовуються в діяльності держави і підприємств за відповідного нормативного, правового та інформаційного забезпечення на мікро- та макрорівні [6]

Слід також взяти до уваги думку французького вченого Анрі Кульмана, котрий акцентує увагу на наявності значної кількості механізмів, які, за автором, є системою елементів (цілей, функцій, методів, організаційної структури і суб'єктів) та об'єктів управління, в якій відбувається цілеспрямоване перетворення впливу елементів управління на необхідний стан або реакцію об'єктів управління, що має вхідні посилки і результуючу реакцію [7, с.13-14].

Ряд дослідників при тлумаченні механізмів державного управління вказують на присутність фактору впливу у зазначених дефініціях. Так, Ф. Шамхалов виділяє два підходи до трактування механізму держави: в широкому розумінні механізм держави, за автором, є механізмом практичної реалізації державної влади, а у вузькому – конкретним засобом впливу держави на суспільство для вирішення поставлених завдань або розв'язання протиріч [8].

Л. Юзьков теж керується двояким підходом до визначення поняття «механізм»: структурно-організаційним (характеризує механізм як сукупність певних складових елементів, які створюють організаційну основу певних явищ, процесів, а механізм держави – як «сукупність установ», через які здійснюється «державне керівництво суспільством») та структурно-функціональним (акцентує увагу не тільки на організаційній основі його побудови, але й на його динаміці, реальному функціонуванні) [9, с. 57-61]. Дослідник також вказує на фактор взаємовпливу у визначенні механізму державного управління. Механізм державного управління, за Л. Юзьковим, – це організація практичного здійснення державного управління і такий механізм включає в себе об'єкти, суб'єкти управління та їх взаємовплив. Статику механізму управління визначають суб'єкти та об'єкти управління, які становлять організаційно-структурну основу механізму державного управління, а динаміку – комплекс зв'язків та взаємодій між ними. [9, с. 57-59].

Науковці, що віддають перевагу першому із запропонованих Л. Юзьковим підходів, серед елементів механізму виділяють систему органів управління, відповідні підсистеми, структури органів управління та систему правових норм. Дослідниця Л. Мельничук підмітила, що таке розуміння механізмів державного управління ствердилося переважно у правовій науці. Більш чисельна когорта науковців, до якої належать передусім фахівці у галузі державного управління, дотримуються структурно-функціонального напряму, що дозволяє акцентувати увагу «на динаміці управління, дає змогу оцінювати управління з позицій його організуючого впливу на очікувані результати, з'являється можливість абстрагуватися від матеріально-структурної основи управління та концентрувати увагу на характері, змісті та формі власне управлінських дій, організує управлінську науку на пошуки й обґрунтування системи і процесів управління в контексті забезпечення його ефективності і якісних показників» [2, с. 99]

Однак, якщо загальні положення механізмів державного управління ґрунтовно досліджено та систематизовано, то питання визначення елементів системи механізмів державного управління вивчено недостатньо.

Л. Мельничук, базуючись на наявних визначеннях механізму державного управління в цілому, до його елементного складу відносить: цілі; завдання управління; фактори

управління, тобто ті властивості та елементи об'єкту, його зв'язки з оточуючим середовищем, на які суб'єктами управління здійснюється вплив в інтересах досягнення поставлених цілей; методи впливу на ці фактори; ресурси управління, при використанні яких реалізується вибраний метод управління й забезпечується досягнення поставлених цілей [2, с. 100].

Схожий підхід до визначення складових компонентів механізму державного управління пропонує Р. Рудницька, яка серед його основних елементів виділяє методи, важелі, інструменти, політику, правове, нормативне та інформаційне забезпечення [10, с. 15].

Склад елементів комплексного механізму державного управління зображено на рис. 1.

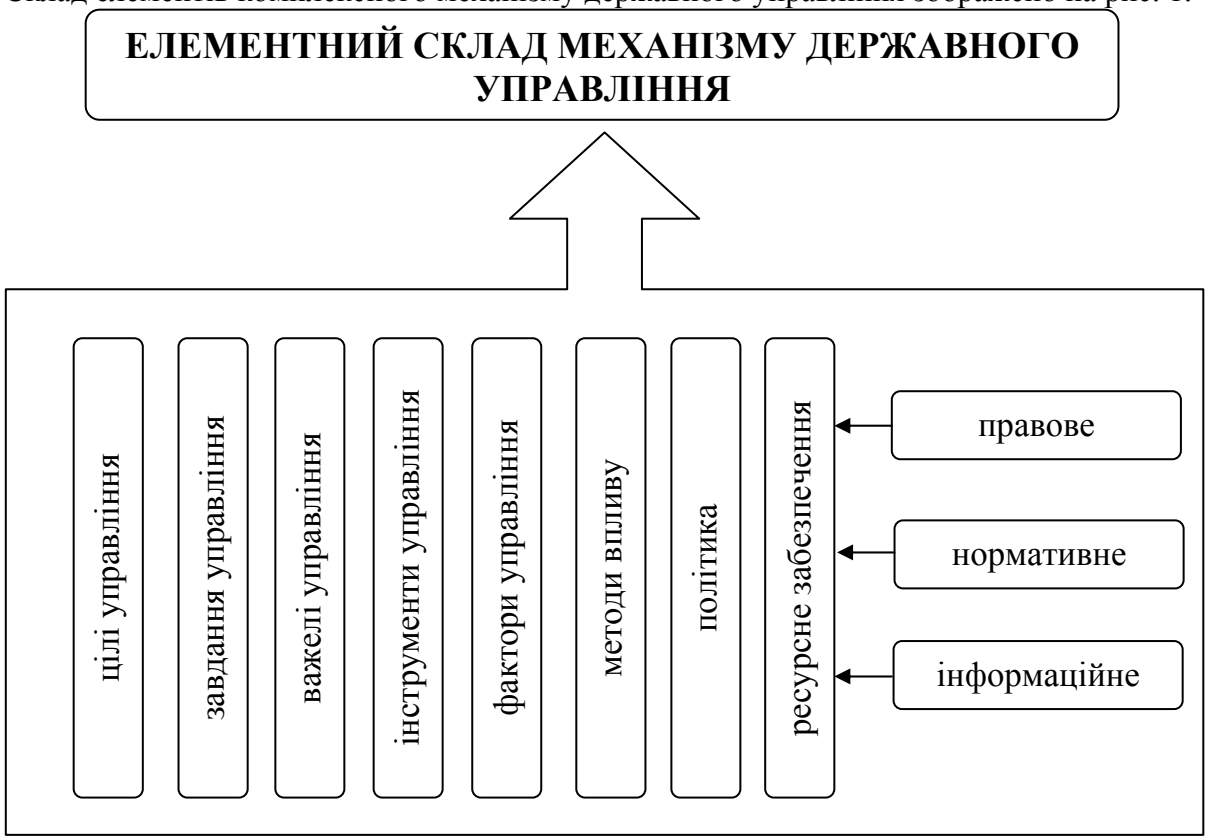

Рис. 1. Система комплексного механізму державного управління за Р. Рудницькою та Л. Мельничук

Слід звернути увагу на те, що відповідно до характеру визначених елементів механізмів державного управління здійснюється їх класифікація. Раніше нами було здійснено спробу розробити узагальнену класифікацію елементів комплексного механізму державного управління, відповідно до якої механізми можуть поділятися за ознаками масштабності впливу, суб’єкта управління, методів управління та за функціональним призначенням [4, с. 23].

Крім того, заслуговує уваги і класифікація, запропонована В. Бакуменком та В. Башкатовим, які серед типів механізмів державного управління виділяють універсальні та прості механізми. Так, універсальні механізми є системними, складними механізмами і реалізуються через інші прості механізми. До універсальних механізмів науковці відносять державну політику, державне регулювання, державну підтримку, державне стимулювання, демократизацію, антикризові дії, реформування, державні стратегії та програми, використання зарубіжного досвіду. Прості механізми автори поділяють на дві групи: механізми правові та інституційні, й ресурсні механізми [1, с. 7, 10-11] (див. рис. 2).

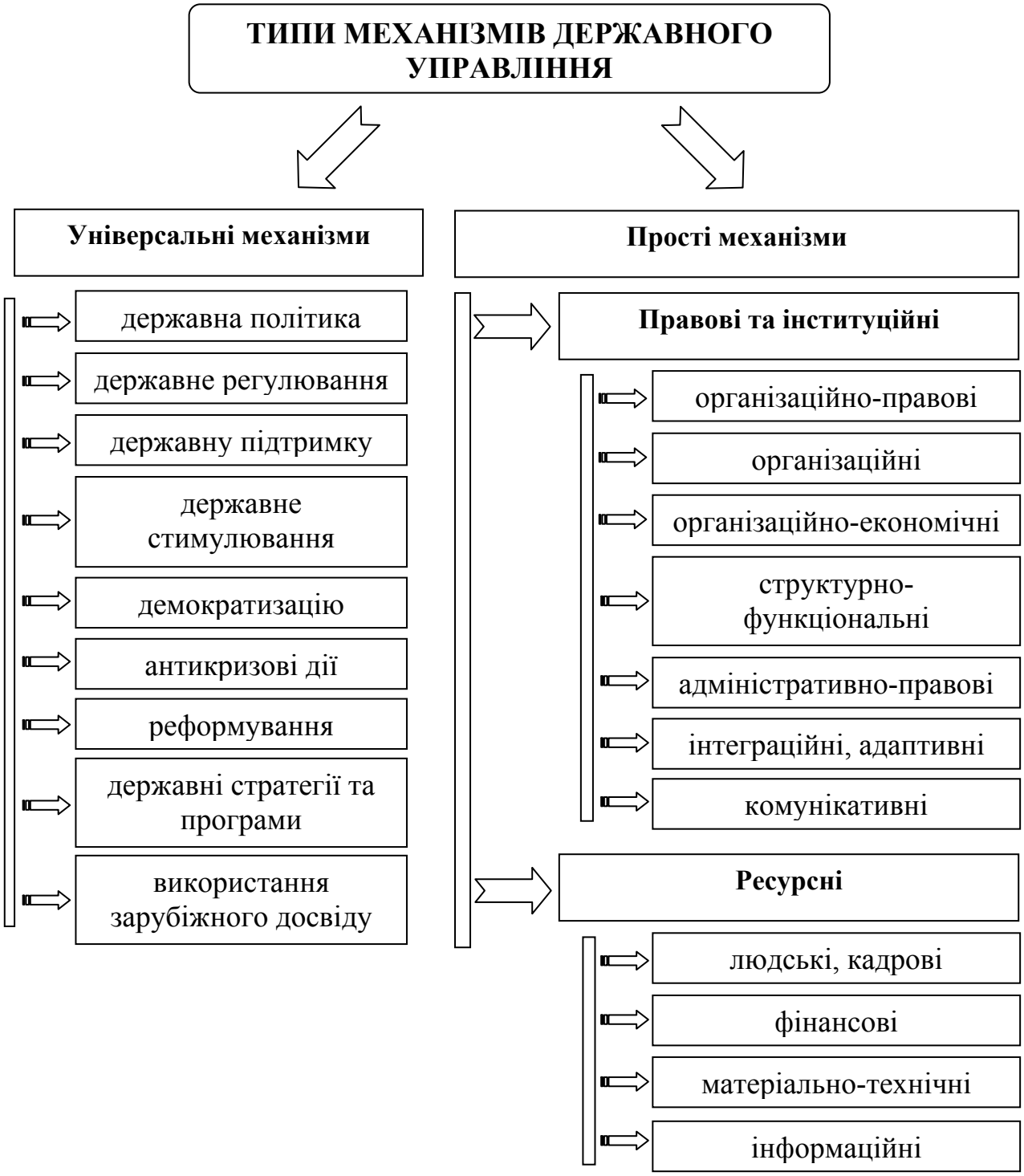

Рис. 2. Типи механізмів державного управління за В. Бакуменком та В. Башкатовим

Л. Мельничук доповнює класифікацію, запропоновану В. Бакуменком, і пропонує систематизувати механізми державного управління за напрямами і видами діяльності, де вони застосовуються (за сферою прикладених зусиль) та за способом їх реалізації. За критерієм сфери прикладених зусиль механізми можуть бути політичними, економічними, соціальними, гуманітарними, екологічними, державно-менеджерськими, а за способом реалізації механізми поділяються на прямі (практичні заходи, засоби, інструменти) та опосередковані (важелі, стимули) [2, с. 101].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, здійснений аналіз експлікацій «механізм управління» та «механізм державного управління» дозволяє розкрити їх суть та визначити механізм державного управління як комплексну систему, що має свою структуру та складові елементи.

Класифікація таких механізмів у науковій літературі з державного управління відзначається значною варіативністю підходів, що полягає у використанні широкого спектру критеріїв. На основі аналізу праць науковців було систематизовано вже існуючі у науковій літературі класифікації та розроблено узагальнену класифікацію елементів комплексного механізму державного управління, відповідно до якої механізми можуть поділятися за ознаками масштабності впливу, суб'єкта управління, методів управління та за функціональним призначенням

Подальші дослідження планується присвятити механізмам державного управління, які уможливлюють здійснення інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності місцевих органів державної влади.

Література:

1. Бакуменко В. Д. Виділення системних характеристик (типів і видів) механізмів державного управління / В. Д. Бакуменко, В. М. Башкатов // Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія: Управління. – 2013. – Вип. 1. – С. 6 – 14.
2. Мельничук Л. М. Теоретичні засади формування механізмів державного управління // Інвестиції: практика та досвід. – № 18, 2015. – С. 98 – 102.
3. Радченко О. В. Родові ознаки категорії «механізм» в соціальних науках // Публічне управління: теорія та практика. – Вип. 3 (15). – 2013. – С.19–25.
4. Ганцюк Т. Д. До проблеми визначення елементів комплексного механізму державного управління / Т. Д. Ганцюк // Державне управління та місцеве самоврядування / Дніпропетровський РІДУ НАДУ при Президентові України. – Вип. 3 (22). – Дніпропетровськ, 2014. – С. 17 – 26.
5. Моисеев Н. Н. Человек. Среда. Общество: Проблемы формализованного описания. – М.: Наука, 1982. – 240 с.
6. Ковалюк О. М. Фінансовий механізм організації економіки України (проблеми теорії і практики): Монографія. – Львів: Видавничий центр Львівського національного університету ім. Івана Франка, 2002. – 396 с.
7. Кульман А. Экономические механизмы [Электронный ресурс]: Пер. с фр. / Общ. ред. Н. И. Хрусталевой. – М.: Издательская группа «Прогресс», «Универс», 1993. – 192 с. – Режим доступа: http://www.twirpx.com/file/685304/
8. Шамхалов Ф. И. Теория государственного управления. – М.: ЗАО «Изд-во «Экономика», 2002. – 638 с.
9. Юзьков Л. П. Государственное управление в политической системе развитого социализма / Л.П. Юзьков. — К.: Вища школа, 1983. — 156 с.
10. Рудницька Р. М. Механізми державного управління: сутність і зміст / Р. М. Рудницька, О. Г. Сидорчук, О. М. Стельмах; За наук. ред. М. Д. Лесечка, А. О. Чемериса. – Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2005. – 28 с.

Orlov O.V.
Doctor of Public Administration, Professor
Petrov K.E.
Doctor of Technical Sciences, Professor
Kobzev I.V.
Candidate of Technical Sciences, Associated Professor
Kharkiv Regional Institute of Public Administration of the National Academy of Public Administration attached to the Office of the President of Ukraine, Ukraine

MODELS AND FOREIGN EXPERIENCE OF E-GOVERNMENT

Орлов О.В.
доктор наук з державного управління, професор
Петров К.Е.
доктор технічних наук, професор
Кобзев І.В.
кандидат технічних наук, доцент
Харківський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президентові України

МОДЕЛІ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ЕЛЕКТРОННОГО УРЯДУВАННЯ

In the article examined generalization of best practices of E-government adoption in the different countries of the world for future use of best practice in the Ukraine context. The universal principle, which is followed by many countries and should be followed by the Ukraine, is the - compliance of supply of electronic government services to demand of citizens and businesses. The main area of application of research results is development and implementation of E-government in state management.

Keywords: *E-Government models, E-Government, foreign experience*

В статті узагальнено передову практику електронного урядування в різних країнах світу для майбутнього використання найкращої з них в українському сегменті. Дослідження дозволяє зробити висновок про те, що в Україні необхідно використовувати зарубіжний досвід тих країн, які починали свій шлях до електронного уряду.. Основна область застосування результатів досліджень є розробка та впровадження електронного уряду в державному управлінні.

Ключові слова: *електронний уряд, моделі електронного уряду, зарубіжний досвід*

Нині державні структури багатьох країн зіткнулися з необхідністю реформування традиційних моделей управління, які виявилися неадекватними політичним, економічним, інформаційним, соціальним і технологічним викликам. Механізмом підвищення ефективності держави може стати реалізація системи «електронного уряду».

Для розвитку електронного урядування в Україні прийнято пакет документів, метою якого є створення інформаційного співтовариства. Серед них: Закон України "Про адміністративні послуги" від 06.09.2012; Закон України "Про захист персональних даних" від 01.06.2010; Стратегія сталого розвитку "Україна – 2020", схвалена Указом Президента України від 12.01.2015; Концепція розвитку електронного урядування в Україні, затверджена розпорядження Кабінету Міністрів України від 13.12.2010; Розпорядження Кабінету Міністрів України від 05.04.2012 "Про схвалення плану дій з впровадження в Україні Ініціативи "Партнерство "Відкритий Уряд"; Постанова Кабінету Міністрів України від 18.07.2012 "Деякі питання електронної взаємодії органів виконавчої влади"; Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15.05.2013 "Про схвалення Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні"; розпорядження від 11.09.2013 "Про затвердження плану заходів щодо створення Єдиного державного порталу адміністративних послуг".

Часто «Електронний уряд» ідентифікується як – «електронне урядування». На наш погляд найбільш вдалою э наступна дефініція. Електронний уряд - це система взаємодії влади і суспільства на основі поєднання внутрішньої урядової і зовнішньої суспільної інфраструктури через владні Internet-представництва (портали), що розширює доступність державно-управлінських послуг в мережі Internet та скорочує терміни їх надання [**Ошибка! Источник ссылки не найден.**].

Вивчаючи міжнародний досвід і моделі реалізації електронного уряду, виділяють три основні типи: англо-американську, яка буде розглянута на прикладі Канади, азіатську (Сінгапур); і континентально-європейську (Швеція). Ці країни займають 11, 3 та 14 місця відповідно у світовому рейтингу електронних урядів [5]. Кожна з цих моделей мають власні характеристики, які впливають на досвід України.

Англо-американська модель характерна для таких країн як США, Канада, Великобританія і Австралія. Типові риси англо-американської моделі виникають з особливостей територіально-політичного пристрою і традицій державності : високий рівень незалежності територіальних управлінь (штати) в з'єднанні з сильною центральною владою.

Англо-американська модель з одного боку допускає значну відмінність процесів місцевого електронного управління, а з іншого боку чітко стандартизує правила обміну інформацією «громадянин — уряд» на загальнодержавному рівні. Система місцевої влади в штатах будується на основі адміністративно-територіального ділення, тому схеми самоврядування в різних штатах різні.

Програма створення електронного уряду по англо-американській моделей в першу чергу переслідує мету спростити взаємодію громадян і представників бізнесу з державними структурами, а також зробити можливим пряме звернення громадян до уряду.

Англо-американська модель розрахована на створення електронного уряду для країн зі значною територією і досить рівним доступом до Internet.

Основні характеристики англо-американської моделі наступні: сервіс-орієнтована держава; перегляд функцій державного управління і виключення непотрібних з них; послуги в більшості оплачуються за допомогою Internet; розширення можливостей публікації статистичних даних в мережі; інтеграція державних установ за допомогою телекомунікацій; оперативне задоволення суспільних потреб.

Одній з перших у світі ще в 1994 році стала вирішувати проблему відкритого доступу до інформації державних структур Канада. Розбивши проект на три етапи реалізації, канадці поставили завдання за п'ять років побудувати систему «Електронного уряду». Багато в чому успіх Канади обумовлений комплексним підходом до модернізації усієї системи державного управління, який включає наступні напрями: чіткий розподіл повноважень між федеральним, провінційним і муніципальним рівнями влади, наявність стратегії застосування інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) в усіх сферах активності держави, координація в управлінні інфраструктурою електронного уряду (у тому числі і чіткий контроль за витрачанням бюджетних коштів), партнерство державних структур з суспільством і бізнесом в ході реалізації проектів електронного уряду, коригування законодавства.

У канадському Уряді переконані в тому, що ріст якості державних послуг безпосередньо пов'язаний з постійним отриманням зворотного зв'язку від суспільства. Ключовий чинник успіху в роботі Уряду Канади і, зокрема, електронного уряду полягає в побудові в суспільстві довіри до роботи державних службовців. Формування довіри у громадян, на думку доповідачів, полягає у відповідності образу державного службовця очікуванням суспільства, які постійно з'ясовуються і уточнюються на федеральному рівні. Головна вимога, що пред'являється канадськими громадянами до державних службовців, - це прозорість в роботі.

Електронний уряд в Канаді (https://www.canada.ca/en.html) використовує ІКТ і цифрові пристрої, веб-сайти і електронну пошту, щоб ініціювати контакт між громадянами і урядом.

Зворотний зв'язок створює передумови для громадянського контролю над діяльністю державно-владних структур, окремих міністерств, відомств і спрощують процедури отримання громадянами необхідної і значимої інформації.

Друга сторона електронної участі обумовлена рівнем активності громадян по застосуванню перелічених вище інструментів і тим, наскільки добре організований облік думок громадян при розробці і ухваленні значимих політичних і соціально-економічних рішень.

Internet-технології електронного уряду Канади дозволяють підтримувати цілодобовий зв'язок з представниками цільової політичної аудиторії, забезпечують двосторонній зв'язок між політиком і потенційним виборцем, політичною силою і її прибічниками. Електронний уряд Канади робить можливим виникнення нових ефективних механізмів громадської, у тому числі політичній мобілізації громадян.

Урядовий Internet-портал і пов'язана з ним система сайтів забезпечує реалізацію наступних функцій електронного уряду в Канаді: пошук і отримання інформації; взаємодія громадян і організацій з органами державної влади; проведення заходів органами державної влади для громадян і організацій.

Головний принцип створення електронного уряду в Канаді — організація послуг і надання інформації відповідно до потреб і очікувань громадян. Уряд працює над тим, щоб електронні урядові послуги були загальнодоступними, простими у використанні і відповідали пріоритетам канадців, не вимагали великих витрат часу і грошей, були якісними і усебічними, конфіденційними і безпечними, відповідали потребам населення Канади. Говорячи про політичну стратегію Канади у сфері формування електронного уряду, необхідно відмітити, що вона є практичним втіленням так званої демократичної моделі, при якій існують механізми залучення до розробки державної політики громадян і громадських організацій при збереженні централізованого управління.

Таким чином, англо-американська модель інформатизації держави будується на принципах сервісного надання громадянам державних послуг, виключення надмірних функцій органів влади і швидке задоволення потреб громадян за допомогою інформаційних технологій. Ці країни спрямовані на розвиток транзакцій, оплати максимальної кількості державних послуг в мережі Internet, що істотно економить бюджетні кошти. Отримали розвиток сервіси надання офіційної статистичної інформації в мережі Internet, ефективне використання соціальної інформації в органах влади.

Східно-азіатська модель електронного уряду типова для таких країн як: Сінгапур, Японія, Південна Корея, Тайвань.

Ця модель спирається на специфічний стиль управління, азіатський тип корпоративної культури і багатошарову систему державного контролю, організованого за принципом ієрархічної піраміди.

Основні характеристики азіатської моделі наступні: розвиток інформаційного суспільства системи; скорочення робочих місць посадових осіб з заміною інформаційними системами; наукові розробки в галузі використання ІКТ; електронна комерція; розміщення серверів терміналів мереж в громадських місцях; синхронізація надання послуг зв'язку порталів з мобільними пристроями.

Значна кількість урядових послуг в Сінгапурі сьогодні доступна через онлайнові системи, деякі з них надаються через програму «Сінгапур ОДИН». Урядом заохочується доступ громадян до послуг електронного уряду з домашніх або робочих комп'ютерів у будь-який слушний для громадян час. Однією з головних програм електронного уряду є «Електронний громадянин» (e-Citizen), яка надає пакет інтегрованих послуг, що раніше надавалися різними урядовими відомствами (http://www.ecitizen.gov.sg). Основним пріоритетом Сінгапуру є інтеграція розрізнених урядових систем в єдиний портал надання урядових послуг. Послуги, що надаються раніше різними Міністерствами і відомствами уряду Сінгапуру, тепер надаються у рамках програми «Електронний уряд» на єдиному сайті уряду (http://www.egov.gov.sg/).

Єдиний портал урядової інформації і електронних послуг створений 24 вересня 2012 надає - швидкий доступ до всіх інформаційних і електронних послуг, які потрібні громадянам та має - посилання на веб-сайти агентств для отримання більш докладної

Кожен користувач має загальний пароль, за допомогою якого надається доступ до різних державних органів та урядових електронних послуг в Internet. Ці послуги включають в себе реєстрацію компаній, заповнення податкових декларацій та оформлення заявок і ліцензій. На сайті представлена єдина інтегрована форма для 77 ліцензій з 18 державних

установ. Кожному суб'єкту підприємницької діяльності надається один ідентифікаційний номер для взаємодії / угоди з більш ніж 80 урядовими установами. Більш ніж на 400000 осіб, зареєстрованих в Сінгапурі використовують цю систему [2].

Для реалізації цілей розвитку електронного уряду Сінгапуру був розроблений «План дій уряду» після багатосторонніх консультацій і переговорів на усіх рівнях державного управління. Цей план включає стратегічні цілі і стратегічні програми електронного уряду.

Таким чином, азіатська модель впровадження електронного уряду спирається на інформатизацію соціальної сфери - культури, утворення, охорону здоров'я, а також налагодження механізмів електронної комунікації. У Азіатських країнах ставиться мета скорочення державного апарату за рахунок застосування інформаційних технологій.

Орієнтація на громадян припускає установку терміналів отримання електронних послуг і довідкової інформації в часто відвідуваних закладах. Портали державних послуг намагаються максимально інтегрувати з мобільними пристроями для полегшення процедури взаємодії з державою.

Крім того, інтегруються розрізнені сайти відомств в єдиний інформаційний простір.

Континентально-європейська модель електронного управління працює в країнах Європейського союзу (ЄС).

Континентально-європейська модель електронного управління розроблялася з урахуванням того, що в європейський союз входить 27 країн (після виходу Великобританії) з різними мовами, культурними і політичними традиціями. На рівні окремої держави, що входити в ЄС, елементи електронне управління можуть дуже сильно відрізнятися як в плані використання технічної платформи, так і в плані організації взаємодії держава-громадянин (електронне голосування, сервісні послуги уряду, сплаті податків і штрафів і так далі).

Основні характеристики континентально-європейської моделі наступні: інвестиції в людський потенціал; держава і громадянське партнерство; прагнення державного управління до ефективності; електронні конкурси і гранти; взаємозв'язки громадян (бізнесу) і держави за допомогою високих технологій; відкритість даних про діяльність установ.

В той же час, між учасниками Євросоюзу, для розвитку системи електронного уряду, була погоджена мінімально необхідна правова база. Вона виражена у формі Директив Європейської комісії, яку усі країни-учасники ЄС зобов'язані впровадити в національне законодавство.

На рівні наддержавних структур Європейського союзу (Європарламент, Єврокомісія, Європейський суд) континентально-європейська модель електронного управління обумовлена чіткою уніфікацією взаємодії між наддержавними структурами і внутрішньодержавними структурами країн учасниць союзу.

Також, згідно цієї моделі, громадянин будь-якої держави Європейського союзу може через систему електронного управління звернутися безпосередньо в загальноєвропейські органи управління в режимі реального часу.

У усіх країнах ЄС ухвалені закони про доступ до інформації. Вимоги Євросоюзу до законодавства, що регулює системи електронного уряду, охоплює як технічні аспекти (цифровий підпис, електронна торгівля) спрямоване на спрощення створення систем електронного уряду, так і етичні і політичні питання (розподіл держзамовлень, доступ до інформації) визначальні нові обов'язки державних установ по захисту прав громадян і організацій в новому контексті надання публічних послуг електронними засобами.

Ще у 2003 році у рамках програми «Публічне адміністрування на службі демократії» в Швеції з'явилося «Агентство 24/7», завданням якого стало цілодобове надання держпослуг 7 днів в тиждень, 24 години в добу - і усе це в режимі онлайн.

У 2009 році вийшла урядова постанова, згідно з якою усі адміністративні портали, а також електронні держпослуги повинні розроблятися на базі відкритого програмного забезпечення. Це дозволило не залежати від однієї платформи, а значить і єдино можливих технічних рішень; сформувати конкурентоздатний IT - ринок; забезпечити просту

міжвідомчу взаємодію; а також підвищити прозорість і таким чином запобігти проявам корупції.

У 2012 році Шведська Урядова Стратегія "Putting the citizen at the centre" поставила перед собою мету зміцнити демократію, підвищивши прозорість влади і залученість громадян в процеси державного управління [3].

У уряді електронні технології найчастіше застосовуються для інформування населення. Функціонує так звана система «e-petitions». Усі пропозиції поступають в цю програму обробляються органами управління, і тільки потім приймаються рішення про початок робіт [4].

Розвиток електронних послуг, інформаційних технологій і різних комп'ютерних сервісів в Швеції відбувається на муніципальному рівні. В основному вони спрямовані на забезпечення якісної взаємодії уряду з населенням, відкритого доступу до інформації, а також на участь в ухваленні рішень громадян. При цьому для спрощеної роботи намітилася мета захистити органи державної влади від невластивих їм функцій і завдань за допомогою інформаційних технологій. Можна назвати цікавим і досить вигідним рішенням створення агентств і міністерств, що мають в розпорядженні інформацію, які можуть її передавати, знижуючи витрати з державного бюджету на формування цієї інформації, а також на зміст і розвиток інформаційних систем. Вартість конкретної інформації регулюється урядом.

Таким чином, континентально-європейська модель побудови електронного уряду будується на досягненні єдності нації. Інвестиції в інформаційне суспільство розглядаються, передусім, як інвестиції в людину. Громадяни в електронному уряді повинні побачити партнера, що досягається за рахунок розвитку державної служби і підвищення ефективності виконання обов'язків службовцями. Найбільш вдалою практикою став розвиток електронних тендерів, зручного пошуку для громадян і організацій оголошуваних тендерів по сферах економічної діяльності. Крім того, континентально-європейська модель припускає розвиток форм зворотного зв'язку, публічне обговорення і експертизу соціально-значимих рішень в мережі Internet.

Висновок

Нині одні країни знаходяться на початковій стадії цього процесу, тільки означаючи свою присутність в мережі, інші вже переходять до вищої стадії інформатизації державного управління — транзакцій з громадянами і бізнесом.

Найбільшою мірою в здійсненні таких проектів досягли успіху країни Європейського Союзу і Північної Америки, де уряди хочуть і можуть собі дозволити витрачати чималі засоби на інформатизацію управління державою. Досвід цих країн показав, що при стабільному фінансуванні і ефективному менеджменті ця ініціатива здатна в короткі терміни окупити витрачені кошти. При цьому громадяни отримують реальний шанс брати участь в діалозі з владою, впливати на ухвалення рішень і висувати власні ініціативи, отримувати детальну інформацію про роботу державних структур і здійснювати контроль за їх діяльністю.

Таким чином, усі розглянуті сучасні моделі електронного уряду обумовлені розвитком інформаційної цивілізації і орієнтовані на майбутнє.

Умовами реалізації цих моделей виступають мережева організація суспільства, ефективно працюючий зворотний зв'язок і високий рівень технологічної оснащеності діяльності державного апарату.

Створення електронного уряду при усій різноманітності моделей має на увазі рішення загальних завдань :

— організацію електронного документообігу усередині уряду;

— максимальний перехід взаємин держави і громадянського суспільства до електронної форми;

— використання мережі Internet для організації інтерактивного зв'язку і встановлення ефективного зворотного зв'язку влади з населенням;

— формування діалогічної за формою політичної комунікації.

Практичне втілення цих завдань дозволить електронному уряду не лише отримувати своєчасну інформацію про реакцію народу на найважливіші рішення, але і ефективно здійснювати ідею свідомої участі і активного включення громадян в дозвіл найбільш значимих проблем сучасного розвитку.

Багато країн почали процес впровадження електронного уряду задовго до розробки подібних заходів в Україні, що ставить питання вивчення зарубіжного досвіду особливо актуальним. Застосування успішних практик реалізації концепцій електронного уряду зарубіжних країн стає необхідним чинником досягнення цілей електронного уряду України і розвитку інформаційного суспільства.

Література:

1. Серенок А. О. Механізми взаємодії органів влади з громадянами в системі електронного уряду: автореф. дис. канд. держ. упр : спец. 25.00.02 "Механізми державного управління" / А. О. Серенок; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України ; Харк. регіон. ін-т держ. упр. – Х., 2011. – 21 с
2. E-Government in Singapore Presentation to the United Nations [Електронний ресурс] // Ministry of finance Singapore. – 2013. – Режим доступу до ресурсу: http://workspace.unpan.org/sites/Internet/Documents/UNPAN90601.pdf.
3. Government in Sweden [Електронний ресурс] // Joinup - Europa. – February 2016. – Режим доступу до ресурсу: https://joinup.ec.europa.eu/sites/default/files/ckeditor_files/files/eGovernment%20in%20Sweden%20-%20February%202016%20-%2018_0_v1_00.pdf
4. What is an e-petition? [Електронний ресурс] // Swedish Association of Local Authorities and Regions – Режим доступу до ресурсу: http://skl.se/download/18.a827c16146db10f89a46c2b/1404398802897/What-is-an+e-petition-+fact-sheet-7-SALAR.pdf.
5. The United Nations E-Government Survey 2014 [Електронний ресурс]. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: https://publicadministration.un.org/egovkb/Portals/egovkb/Documents/un/2014-Survey/E-Gov_Complete_Survey-2014.pdf.

Pidmogilny O.

State financial inspection in Zaporizhia region

CURRENT STATE AND PROBLEMS OF THE USE OF ADMINISTRATIVE RESPONSIBILITY FOR VIOLATION OF LEGISLATION ON PUBLIC PROCUREMENT

Підмогильний О.О.

Державна фінансова інспекція в Запорізькій області

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПРОБЛЕМАТИКА ЗАСТОСУВАННЯ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ ЗАКУПІВЕЛЬ

In the scientific article the author highlights the current state of the use of the state apparatus of administrative responsibility for offenders legislation on public procurement. The mechanisms of report on administrative offense under Article 164-14 authorized persons practice their review judicial authorities of Ukraine, presented statistical information regarding the administrative liability of those responsible in Ukraine for 2008-2015, outlined the problems of the industry.

Keywords: *government procurement, a protocol on administrative offense, official (officials) of the person authorized persons, judicial statistics.*

У науковій статті автором висвітлено сучасний стан застосування державним апаратом адміністративної відповідальності до правопорушників законодавства у сфері державних закупівель. Описано механізми складання протоколів про адміністративне правопорушення за статтею 164-14 КУпАП уповноваженими особами, практику їх розгляду судовими інстанціями України, наведено статистичні відомості щодо притягнення до адміністративної відповідальності винних осіб в України протягом 2008-2015 років, окреслено проблематику цієї галузі.

Ключові слова: *державні закупівлі, протокол про адміністративне правопорушення, службові (посадові) особи, уповноважені особи, судова статистика.*

Ринок публічних (державних закупівель) в Україні завжди знаходився під прискіпливим оком контролюючих та правоохоронних органів. Задля подолання негативних явищ у цій сфері останніми роками законодавцем систематично посилюється

відповідальність за вчинення порушень при проведенні процедур конкурсних (тендерних) торгів.

Водночас, найбільш неприємною складовою діяльності членів комітетів з конкурсних торгів (тендерних комітетів) є особиста відповідальність за вчинені ними помилки та порушення при здійсненні процедур державних закупівель.

Наразі українське національне законодавство передбачає лише адміністративну відповідальність за порушення законодавства про здійснення державних закупівель.

Слід зазначити, що сферу закупівель в Україні на даний час регулюють відразу два базові нормативно-правові акти — Закон України „Про здійснення державних закупівель" № 1197-VII від 10.04.2014 (далі за текстом — Закон № 1197) та Закон України „Про публічні закупівлі" № 922-VIII від 25.12.2015 (далі за текстом — Закон № 922), що й встановлюють підстави для відповідальності посадових (службових) осіб замовників торгів [1, 2].

Так, частиною 1 статті 42 Закону № 1197 передбачено, що за порушення вимог, установлених цим Законом та нормативно-правовими актами, розробленими відповідно до цього Закону, члени комітету з конкурсних торгів замовника (генерального замовника), члени органу оскарження, службові (посадові) особи Уповноваженого органу, службові (посадові) особи органів, що здійснюють казначейське обслуговування бюджетних коштів (обслуговуючого банку), відповідають згідно із законами України.

Разом із цим статтею 38 Закону № 922 визначено, що за порушення вимог, установлених цим Законом та нормативно-правовими актами, розробленими відповідно до цього Закону, члени тендерного комітету замовника, уповноважена особа (особи), члени органу оскарження, службові (посадові) особи Уповноваженого органу, службові (посадові) особи органів, що здійснюють казначейське обслуговування бюджетних коштів (обслуговуючого банку), відповідають згідно із законами України.

За порушення вимог, установлених цим Законом у частині прийнятих рішень, вибору і застосування процедур закупівлі, відповідальними є члени тендерного комітету або уповноважена особа (особи) персонально (частини 1 та 2 статті 38 Закону № 922).

Законом України „Про внесення змін до деяких законодавчих актів України" від 18.11.2004 № 2188-IV Кодекс України про адміністративні правопорушення (далі за текстом – КУпАП) було доповнено статтею 164-14 „Порушення законодавства про здійснення закупівлі товарів, робіт і послуг за державні кошти", що передбачає санкції за вчинення службовими (посадовими) особами замовників торгів порушень вимог чинного законодавства у сфері державних закупівель. З того самого моменту й почала свій відлік історія застосування адміністративної відповідальності за вчинення порушень законодавства у сфері державних закупівель [3].

В подальшому, до змісту статті 164-14 КУпАП Законами України „Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань закупівлі товарів, робіт і послуг за державні кошти" від 01.12.2006 № 424-V, „Про здійснення державних закупівель" від 01.06.2010 № 2289-VI, „Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань державних закупівель" від 08.07.2011 № 3681-VI, „Про здійснення державних закупівель" від 10.04.2014 № 1197-VII, „Про публічні закупівлі" від 25.12.2015 № 922-VIII вносились відповідні зміни.

Пунктом 6 розділу IX „Прикінцеві та перехідні положення" Закону України „Про публічні закупівлі" № 922-VIII від 25.12.2015 (далі за текстом — Закон № 922) статтю 164-14 КУпАП викладено в новій редакції.

Отже, після внесених законодавчих змін диспозиція статті 164-14 КупАП наразі встановлює відповідальність за:

- здійснення закупівлі товарів, робіт і послуг без застосування визначених законодавством процедур закупівель;
- оцінка пропозицій конкурсних торгів (кваліфікаційних пропозицій), тендерних пропозицій не за критеріями та методикою оцінки для визначення найкращої пропозиції конкурсних торгів (кваліфікаційної пропозиції), тендерної пропозиції, що міститься в документації конкурсних торгів (кваліфікаційній документації), тендерній документації;

- укладення з учасником, який став переможцем торгів, договору про закупівлю за цінами і обсягами, що не відповідають вимогам документації конкурсних торгів (кваліфікаційної документації), тендерної документації;

- неоприлюднення або порушення порядку оприлюднення інформації про закупівлі відповідно до вимог законодавства;

- ненадання інформації, документів та матеріалів у випадках, передбачених законом.

Крім того, з 19 лютого 2016 року (дня набрання чинності Закону № 922) з диспозиції статті 164-14 КУпАП зникли такі склади правопорушень як –оформлення документації конкурсних торгів (кваліфікаційної) документації з порушенням законодавства про здійснення закупівлі товарів, робіт і послуг за державні кошти та неподання в установленому порядку звіту про результати здійснення процедури закупівлі товарів, робіт і послуг, відображення недостовірних відомостей у звіті про результати здійснення зазначеної процедури.

Отже, адміністративна відповідальність замовників за порушення при оформленні та затвердженні документацій конкурсних торгів (тендерних документацій) (у тому числі - їх невідповідність нормам Законів №№ 1197 та 922; наявність у документаціях конкурсних торгів (тендерних документаціях) так званих дискримінаційних вимог до учасників торгів) - відсутня.

Частиною 1 статті 255 КУпАП наразі передбачено, що у справах про адміністративні правопорушення за статтею 164-14 КУпАП відповідні протоколи про адміністративні правопорушення мають право складати уповноважені на те посадові особи органів державного фінансового контролю (Держфінінспекція України та її територіальні органи) та Рахункової палати України.

При цьому, слід зазначити, що протягом 2015 року Рахункова палата України склала лише 3 протоколи про адміністративне правопорушення за статтею 164-14 КУпАП, за результатами розгляду яких не притягнуто до відповідальності жодної службової (посадової) особи [4].

Наказом Міністерства фінансів України від 09.12.2013 № 1045, що зареєстрований у Міністерстві юстиції України 27 грудня 2013 року за № 2226/24758, затверджено Порядок оформлення Державною фінансовою інспекцією України та її територіальними органами матеріалів про адміністративні правопорушення (далі за текстом — Порядок № 1045) [5].

Порядок № 1045 розроблено відповідно до КУпАП, Закону України „Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні” від 26.01.1993 № 2239-XII, зі змінами, та інших актів законодавства з метою визначення процедури складання Державною фінансовою інспекцією України та її територіальними органами (далі за текстом — органи державного фінансового контролю) протоколів про адміністративні правопорушення, у тому числі за статтею 164-14 КУпАП, розгляду справ про адміністративні правопорушення, ведення діловодства у справах про адміністративні правопорушення, а також забезпечення належного розгляду скарг на постанови у справах про адміністративні правопорушення.

Отже, при вчиненні адміністративних правопорушень, передбачених статтею 164-14 КУпАП, уповноважена посадова особа органу державного фінансового контролю складає протокол про адміністративне правопорушення за встановленою формою, що наведена в додатку 1 до Порядку № 1045.

При цьому, від імені органів державного фінансового контролю протоколи мають право складати уповноважені на те посадові особи Держфінінспекції України, державних фінансових інспекцій в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі, у тому числі державних фінансових інспекцій у районах, містах та міжрайонних, об’єднаних в районах та містах державних фінансових інспекцій, а також головні державні фінансові інспектори в районах та містах.

Зауважимо, що за статтею 164-14 КУпАП суб’єктами правопорушення законодавства про закупівлі є лише службові (посадові) та уповноважені особи замовника торгів.

Відповідно до диспозиції статті 221 КУпАП справи про адміністративні правопорушення за статтею 164-14 КУпАП розглядають судді районних, районних у місті, міських чи міськрайонних судів [6].

Відповідно до вимог статті 283 КУпАП, розглянувши справу про адміністративне правопорушення, орган (посадова особа) виносить постанову у справі.

Постанова повинна містити:

- найменування органу (посадової особи), який виніс постанову, дату розгляду справи;
- відомості про особу, щодо якої розглядається справа;
- опис обставин, установлених при розгляді справи;
- зазначення нормативного акта, який передбачає відповідальність за дане адміністративне правопорушення;
- прийняте у справі рішення.

Постанова суду (судді) про накладення адміністративного стягнення повинна містити положення про стягнення з особи, щодо якої її винесено, судового збору.

Постанова у справі про адміністративне правопорушення підписується посадовою особою, яка розглянула справу.

Згідно з вимогами статті 284 КУпАП у справі про адміністративне правопорушення, орган (посадова особа) виносить одну з таких постанов:

1) про накладення адміністративного стягнення;
2) про застосування заходів впливу, передбачених статтею 24-1 КУпАП;
3) про закриття справи.

На даний час за порушення законодавства про закупівлі встановлено адміністративну відповідальність у вигляді штрафу в таких розмірах:

- за частиною 1 статті 164-14 КУпАП — від 700 до 1000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (від 11 900 до 17 000 грн);
- за частиною 2 статті 164-14 КУпАП — від 1000 до 1500 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (від 17 000 до 25 500 грн).

Водночас, відповідно до вимог статті 40 - 1 КУпАП, судовий збір у провадженні по справі про адміністративне правопорушення у разі винесення судом (суддею) постанови про накладення адміністративного стягнення сплачується особою, на яку накладено таке стягнення. Розмір і порядок сплати судового збору встановлюється законом.

Згідно до вимог пункту 5 частини 2 статті 4 Закону України „Про судовий збір” від 03.07.2011 № 3674-VI у разі винесення судом постанови про накладення адміністративного стягнення, з правопорушника на користь держави підлягає стягненню судовий збір в розмірі 0,2 розміру мінімальної заробітної плати (Законом України „Про Державний бюджет України на 2016 рік” від 25.12.2015 № 928-VIII її розмір з 01.05.2016 встановлений на рівні 1450 грн.) [7].

Постанова про закриття справи виноситься при оголошенні усного зауваження, передачі матеріалів на розгляд громадської організації чи трудового колективу або передачі їх прокурору, органу досудового розслідування, а також при наявності обставин, передбачених статтею 247 КУпАП.

Зокрема, при малозначності вчиненого адміністративного правопорушення відповідно до вимог статті 22 КУпАП орган (посадова особа), уповноважений вирішувати справу, може звільнити порушника від адміністративної відповідальності і обмежитись усним зауваженням.

Найбільш поширені підстави для прийняття судами першої інстанції постанов про закриття адміністративної справи на підставі статті 22 КУпАП (згідно моніторингу судових рішень з веб-порталу „Єдиний державний реєстр судових рішень” (www.reyestr.court.gov.ua), категорія „Справи про адміністративне правопорушення / Порушення законодавства про здійснення закупівлі товарів, робіт, послуг за державні кошти”):

- перше притягнення особи до адміністративної відповідальності;
- зайняття особою відповідальної посади;

- правопорушенням не завдано істотної шкоди інтересам держави та суспільства;
- правопорушення не призвело до матеріальних збитків;
- відсутні обставини, що обтяжують відповідальність [8].

Водночас стаття 247 КУпАП встановлює обставини, що виключають провадження у справі про адміністративне правопорушення.

Так, провадження у справі про адміністративне правопорушення не може бути розпочато, а розпочате підлягає закриттю за таких обставин:

1) відсутність події і складу адміністративного правопорушення.

Деякі підстави винесення судами першої інстанції постанов про закриття адміністративної справи за статтею 164-14 КУпАП у зв'язку із відсутністю події та складу правопорушення:

- згідно статті 10 КУпАП адміністративне правопорушення визнається вчиненим умисно, коли особа, яка його вчинила, усвідомлювала протиправний характер своєї дії чи бездіяльності, передбачала її шкідливі наслідки і бажала їх або свідомо допускала настання цих наслідків. У випадку не умисності вчинення вищезазначеного правопорушення в діях особи відсутній склад правопорушення, передбачений статтею 164-14 КУпАП;
- відповідне рішення, яким порушено вимоги законодавства у сфері державних закупівель, прийнято на засіданні комітету з конкурсних торгів, а норми КУпАП не передбачають колегіальну відповідальність, а відповідно до статті 61 Конституції України юридична відповідальність особи має індивідуальний характер.
- відповідно до статті 62 Конституції України обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом, а також на припущеннях. Усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на її користь;
- згідно статті 7 КУпАП ніхто не може бути підданий заходу впливу в зв'язку з адміністративним правопорушенням інакше як на підставах і в порядку, встановленому законом;

2) недосягнення особою на момент вчинення адміністративного правопорушення шістнадцятирічного віку;

3) неосудність особи, яка вчинила протиправну дію чи бездіяльність;

4) вчинення дії особою у стані крайньої необхідності або необхідної оборони;

5) видання акта амністії, якщо він усуває застосування адміністративного стягнення;

6) скасування акта, який встановлює адміністративну відповідальність;

7) закінчення на момент розгляду справи про адміністративне правопорушення строків, передбачених статтею 38 КУпАП;

8) наявність за тим же фактом щодо особи, яку притягують до адміністративної відповідальності, постанови компетентного органу (посадової особи) про накладення адміністративного стягнення або нескасованої постанови про закриття справи про адміністративне правопорушення, а також повідомлення про підозру особі в кримінальному провадженні за даним фактом;

9) смерть особи, щодо якої було розпочато провадження у справі.

Постанова оголошується негайно після закінчення розгляду справи. Копія постанови протягом трьох днів вручається або висилається особі, щодо якої її винесено.

Копія постанови вручається під розписку. У разі якщо копія постанови висилається, то про це робиться відповідна відмітка у справі (стаття 285 КУпАП).

Натомість при розгляді справ про адміністративне правопорушення за статтею 164-14 КУпАП суди повинні враховувати й часові обмеження притягнення до відповідальності.

Зокрема, частиною 3 статті 38 КУпАП, що визначає строки накладення адміністративного стягнення, встановлено, що за диспозицією статті 164-14 КУпАП воно може бути накладене протягом трьох місяців з дня виявлення, але не пізніше двох років з дня його вчинення, а закінчення на момент розгляду справи про адміністративне правопорушення цих строків, є підставою для закриття провадження у відповідній справі (пункт 7 частини 1 статті 247 КУпАП).

На жаль, до теперішнього часу не узагальнено судову практику щодо застосування норм статті 164-14 КУпАП, що істотно впливає на якість прийнятих судовими органами рішень, а відсутність в українській правовій системі норм прецендентного права навіть призводить до прийняття судами кардинально протилежних рішень за абсолютно ідентичними складами правопорушень.

Додаток 1

Зведена інформація щодо розгляду судами першої інстанції України справ про адміністративні правопорушення за статтею 164-14 Кодексу України про адміністративні правопорушення „Порушення законодавства про здійснення закупівлі товарів, робіт і послуг за державні кошти" / „Порушення законодавства про закупівлі" протягом 2008 – 2015 років

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Залишок нерозглянутих справ на початок звітного періоду	85	44	50	87	101	86	108	23
Надійшло справ за звітний період	1670	273	1807	2234	1473	1935	1244	1089
Повернуто справ - у т.ч. для належного оформлення	224 183	143 135	317 270	381 342	328 299	479 429	369 341	292 281
Кількість розглянутих справ	1485	1125	1453	1840	1159	1426	961	755
Залишок нерозглянутих справ на кінець звітного періоду	46	49	87	100	87	116	22	65
Кількість осіб, щодо яких розглянуто справи, усього	1486	1126	1463	1842	1159	1432	961	755
Кількість винесених постанов про накладення адміністративного стягнення	497	390	432	425	189	217	109	90
Кількість винесених постанов про закриття справи, усього	989	736	1031	1413	961	1215	852	665
Кількість винесених постанов щодо передачі матеріалів на розгляд громадської організації або трудового колективу	8	3	8	5	9	16	3	14
Кількість винесених постанов про звільнення від адміністративної відповідальності при малозначності правопорушення	219	142	155	203	145	228	118	120
Кількість винесених постанов про передачу справ прокурору, органу досудового слідства або дізнання	1	7	3	18	10	9	2	0
Кількість винесених постанов про закриття справи у зв'язку із відсутністю події і складу адміністративного правопорушення	227	188	294	440	302	441	308	251
Кількість винесених постанов про закриття справи у зв'язку із закінченням строків накладення адміністративного стягнення	508	389	566	742	475	504	379	277

Враховуючи судову статистику за результатами розгляду справ за статтею 164-14 КУпАП, зауважимо, що складений контролюючим органом протокол за цією статтею – ще абсолютно не є вироком для посадової (службової) особи замовника торгів, а тягне за собою

лише констатацію факту вчинення правопорушення у сфері закупівель, правову оцінку якому повинен надати лише судовий орган.

Отже, у додатках 1 та 2 наведемо загальні статистичні відомості що розгляду справ про адміністративні правопорушення за статтею 164-14 КУпАП та накладення адміністративних стягнень за результатами такого розгляду українськими судовими органами за 2008-2015 роки.

Додаток 2

Зведена інформація
щодо накладення судами першої інстанції України адміністративних стягнень за статтею 164-14 Кодексу України про адміністративні правопорушення „Порушення законодавства про здійснення закупівлі товарів, робіт і послуг за державні кошти" / „Порушення законодавства про закупівлі" протягом 2008 – 2015 років

	2008	**2009**	**2010**	**2011**	**2012**	**2013**	**2014**	**2015**
Накладено адміністративних стягнень у вигляді штрафу, усього	495	390	432	424	189	217	109	90
Загальна сума накладених адміністративних штрафів, грн.	1 039 966	1 023 095	1 479 340	2 273 142	1 749 975	2 409 208	1 231 370	1 055 035
Загальна сума сплачених винними особами адміністративних штрафів, грн.	191 161	246 323	273 095	440 088	364 410	449 070	155 720	190 400

Джерело: *Форма № 3 „Звіт про розгляд судами справ про адміністративні правопорушення та щодо осіб, які притягнуті до адміністративної відповідальності (Порушення законодавства про здійснення закупівлі товарів, робіт і послуг за державні кошти. Стаття 164-14 КУпАП)" (офіційний веб – портал „Судова влада України" (www.court.gov.ua)) [9].*

Окрім іншого, практичні судові рішення свідчать й про численні випадки повернення судовими органами матеріалів адміністративних справ за статтею 164-14 КУпАП до органів Держфінінспекції для належного оформлення.

Так, за змістом закону підставою для розгляду справи про адміністративне правопорушення та вирішення питання про притягнення особи до адміністративної відповідальності є протокол про адміністративне правопорушення. Відповідно до вимог статті 251 КУпАП протокол про адміністративне правопорушення є джерелом доказів у справі.

Невідповідність протоколу про адміністративне правопорушення вимогам закону унеможливлює прийняття у справі законного й обґрунтованого судового рішення.

Згідно вимог статті 256 КУпАП у протоколі про адміністративне правопорушення зазначаються: дата і місце його складення, посада, прізвище, ім'я, по батькові особи, яка склала протокол; відомості про особу, яка притягається до адміністративної відповідальності (у разі її виявлення); місце, час вчинення і суть адміністративного правопорушення; нормативний акт, який передбачає відповідальність за дане правопорушення; прізвища, адреси свідків і потерпілих, якщо вони є; пояснення особи, яка притягається до адміністративної відповідальності; інші відомості, необхідні для вирішення справи. При цьому, якщо правопорушенням заподіяно матеріальну шкоду, про це також зазначається в протоколі.

Крім того, відповідно до вимог статті 256 КУпАП особа, яка притягається до адміністративної відповідальності має право подати пояснення і зауваження щодо змісту протоколу, які додаються до протоколу, а також викласти мотиви свого відмовлення від його підписання.

Також, при складанні протоколу особі, яка притягається до адміністративної відповідальності роз'яснюються її права і обов'язки, передбачені статтею 268 КУпАП, про що робиться відмітка в протоколі.

Відповідно до абзацу 5 пункту 24 Постановою Пленуму Верховного суду України від 23.12.2005 № 14 визнана правильною практика тих судів, які вмотивованими постановами повертають протоколи про адміністративне правопорушення, складені не уповноваженою на те посадовою особою або без додержання вимог статті 256 КУпАП України, відповідному правоохоронному органу для належного оформлення.

За таких обставин, непоодинокі випадки, коли судові органи повертають складені протоколи про адміністративне правопорушення за статтею 164-14 КУпАП разом з матеріалами справи до відповідних органів Держфінінспекції для їх належного оформлення.

У свою чергу, терміни притягнення до адміністративної відповідальності, при цьому, не зупиняються, та за умови повторного направлення контролюючим органом матеріалів для вирішення справи по суті, цілком ймовірним є сплив терміну притягнення до відповідальності, передбачений статтею 38 КУпАП.

Література:

1. Про здійснення державних закупівель: Закон України від 10.04.2014 № 1197-VII [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1197-18.
2. Про публічні закупівлі: Закон України від 25.12.2015 № 922-VIII [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/922-19.
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України: Закон України від 18.11.2004 № 2188-IV [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2188-15.
4. Волянський О. Адміністративна відповідальність за порушення законодавства про закупівлі (теоретичний та практичний аспекти) / О.Волянський // Радник в сфері державних закупівель. – 2016. - № 7 (58). С. 32-34.
5. Про затвердження Порядку оформлення Державною фінансовою інспекцією України та її територіальними органами матеріалів про адміністративні правопорушення: наказ Міністерства фінансів України від 09.12.2013 № 1045 [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z2226-13.
6. Підмогильний О.О. Організація та здійснення контролю органами державної фінансової інспекції України за сферою державних закупівель : практичний посібник / Олександр Підмогильний. - Донецьк: ЛАНДОН-ХХІ, 2013. - 255 с.
7. Про судовий збір: Закон України від 08.07.2011 № 3674-VI [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3674-17.
8. Підмогильний О. Пам'ятка для замовників торгів щодо складання протоколів про адміністративне правопорушення за статтею 164-14 КУпАП / О.Підмогильний // Радник в сфері державних закупівель. – 2016. - № 6 (57). С. 31-38.
9. Офіційний веб-портал „Судова влада України" [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://court.gov.ua/.

Prikhno I.M.

PhD in Economics, Assistant Professor

Khandiuk M.V.

Senior Lecturer

Cherkassy State Technological University, Ukraine

THE FEATURES OF THE SCIENTIFIC RESEARCH AT THE MACRO LEVEL

Пріхно І.М.

кандидат економічних наук, доцент

Хандюк М.В.

старший викладач

Черкаський державний технологічний університет, Україна

СПЕЦИФІКА НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ НА МАКРОРІВНІ

The need to perform the scientific research on the macro level was proved in the article. The main goal of the state policy in the field of scientific research was defined. The basic functions of the state for the organization and management of research were motivated.

***Keywords**: research, favorable laws, national scientific and technical programs, directions of science, scientific infrastructure, information systems, promotion of research, funding of research.*

У статті доведено необхідність виконання наукових досліджень на макрорівні. Визначено основні цілі державної політики у сфері наукових досліджень. Обґрунтовано основні функції держави щодо організації та управління науковими дослідженнями.

***Ключові слова:** наукові дослідження, сприятлива нормативно-правова база, національні науково-технічні програми, пріоритетні напрями розвитку науки, наукова інфраструктура, інформаційні системи, стимулювання наукових досліджень, фінансування наукових досліджень.*

Організація наукових досліджень у сучасному суспільстві – це найголовніша складова успішного розвитку досліджуваної галузі зокрема та успішного розвитку держави взагалі. Грамотно і чітко організовані наукові дослідження дозволяють отримати кінцевий результат дослідження, який можна корисно і якісно застосовувати на практиці.

Наукові дослідження мають два напрями організації: на макрорівні й на мікрорівні.

Макрорівень організації наукових досліджень представлений державними органами влади. Державна система організації та управління науковими дослідженнями надає можливість концентрувати й спрямовувати науку на виконання найбільш важливих завдань, виходячи з потреб соціально-економічного розвитку держави.

Основними цілями державної політики у сфері наукових досліджень є розвиток, раціональне розміщення й ефективне використання науково-технічного потенціалу, збільшення внеску науки й техніки у розвиток економіки держави, реалізація найважливіших соціальних завдань, забезпечення прогресивних структурних перетворень у галузі матеріального виробництва, підвищення його ефективності й конкурентоспроможності продукції, поліпшення екологічної обстановки й захисту інформаційних ресурсів держави, зміцнення обороноздатності держави й безпеки особи, суспільства й держави, зміцнення взаємозв’язку науки й освіти.

Основними функціями держави щодо організації та управління науковими дослідженнями є:

1. Створення сприятливої нормативно-правової бази. Будь-яке наукове дослідження виконується в державі відповідно до її чинного законодавства. Законодавство України у сфері наукових досліджень базується на Конституції України; законах України «Про основи державної політики у сфері науки і науково-технічної діяльності»; «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки»; «Про інноваційну діяльність»; «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні»; «Про науково-технічну інформацію»; «Про наукову і науково-технічну експертизу»; «Про вищу освіту.

2. Формування національних науково-технічних програм розвитку. Розробка і реалізація національних науково-технічних програм розвитку країни є однієї з основних функцій держави, яка полягає у такому:

– розроблення й проведення єдиної державної науково-технічної політики;
– вибір пріоритетних напрямів розвитку науки й техніки в країні;
– збільшення частки витрат державного бюджету на науку при пріоритетній підтримці фундаментальної науки.

3. Визначення пріоритетних напрямів розвитку науки. Держава визначає пріоритетні напрями розвитку науки, тим самим координуючи виконавців в напрямах наукових досліджень. В основі розвитку науки лежать фундаментальна наука та фундаментальні знання, зокрема в галузі математики, природних, гуманітарних і суспільних наук. Науково-технічні програми та пріоритетні напрями розвитку науки визначаються в процесі макроекономічного планування.

4. Сприяння розвитку наукової інфраструктури передбачає створення і координацію діяльності наукових установ та організацій, які в сукупності утворюють організаційну систему науки в державі. Виконавчим органом, котрий розробляє і здійснює заходи по

проведенню єдиної політики в галузі науки – є *Кабінет Міністрів України,* якому підпорядковані установи та організації, що здійснюють безпосереднє керівництво науковою діяльністю в державі: Міністерство освіти і науки України, Національна Академія наук України, галузеві академії наук, галузеві і міжгалузеві міністерства, комітети та відомства. Організація науки в державі включає чотири основних сектори:

1) *академічний* – спрямований на забезпечення фундаментальних досліджень, які приводять до одержання нових знань, ідей та теорій;

2) *вузівський* – спрямований на забезпечення фундаментальних і прикладних досліджень, які дають нові знання та розробки, придатні до практичного застосування;

3) *галузевий* – спрямований на проведення прикладних досліджень та здійснення розробок і нововведень;

4) *виробничий* – пов'язаний із запровадженням науково-технічних розробок, удосконаленням техніки і технологій, завдяки чому здійснюються винаходи, створюється нова техніка та нова продукція [1].

5. Розроблення, створення і використання інформаційних систем є необхідним для забезпечення широкого кола споживачів інформацією про досягнення науки і техніки, а також є джерелом інформації для виконання наукових досліджень, так як збір інформації та її опрацювання є одним з етапів наукового дослідження.

Нині інформаційні ресурси представлені друкованими виданнями та електронними виданнями. Друковані видання є традиційною формою інформаційних ресурсів, з якими можна ознайомитися в інформаційних центрах і бібліотеках.

З розвитком обчислювальної техніки і засобів зберігання інформації з'явилася можливість накопичення та зберігання значних машинних інформаційних масивів. Це сприяло розвитку надзвичайно зручної для користувачів системи зберігання інформаційної бази даних – глобальної мережі Internet, яка дає можливість отримати масиви інформації будь-якої галузі знань зі значної кількості як безкоштовних, так і комерційних джерел.

6. Стимулювання наукових досліджень належать до важливих функцій держави в сфері управління наукою. Це є цілком логічним і об'єктивно необхідним, оскільки виконання наукових досліджень та реалізація результатів дослідження потребують, як правило, великих інвестиційних ресурсів. Тобто державна політика повинна ґрунтуватися на цілеспрямованій державній підтримці фінансування наукових досліджень.

Стимулювання наукових досліджень необхідно проводити за такими напрямами:

– створення або удосконалювання освітнього потенціалу, тобто організація навчальних закладів і різного роду курсів, що забезпечують підготовку й перепідготовку кваліфікованих технічних фахівців середньої ланки, підвищення якості навчання у школах, введення у шкільні програми спеціальних курсів професійного навчання;

– зміцнення наукового потенціалу, розширення наукової діяльності вищих навчальних закладів й інших дослідницьких центрів, зміцнення зв'язків з великими науковими центрами країни в інших регіонах;

– сприяння розвитку всіх форм підприємницької діяльності, особливо в наукоємних галузях виробництва як шляхом створення нових фірм, так і шляхом залучення підприємств із інших областей країни і з-за кордону;

– створення сучасної інфраструктури, що забезпечує виробничу і побутову сферу послуг, комунікацій, житлових умов, екологічну безпеку, тобто високу якість життя в найширшому значенні цього поняття.

7. Фінансування наукових досліджень. Державне регулювання наукових досліджень охоплює як пряме управління інвестиціями (пряме бюджетне фінансування), так і розробку й впровадження низки заходів, спрямованих на стимулювання наукових досліджень, зокрема: зниження податкових ставок, надання кредитів на пільгових умовах, координація дій фінансових установ й підприємств для фінансування наукових досліджень.

Головний фінансовий інструмент державної науково-технічної політики – засоби державного бюджету. Частка наукових витрат у загальній сумі державного бюджету США

становить 6-7 %, Франції, Німеччини, Великобританії й Італії – 4-5 %, Японії – 3 %. Частка витрат на науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи (НДДКР) до валового внутрішнього продукту (наукоємність ВВП) у Японії становить 2,9 %, США – 2,8 %, Німеччині – 2,7 %, Франції – 2,4 %, Великобританії – 2,3 %, Італії – 1,7 %, Канаді – 1,6 %.

Держава забезпечує бюджетним фінансуванням від 1/3 до половини національних наукових витрат у розвинених країнах. Для фундаментальних досліджень цей показник становить від половини до 2/3 [2].

Згідно статті 34 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність», держава повинна забезпечувати бюджетне фінансування наукової та науково-технічної діяльності в розмірі не менше 1,7 % ВВП України [3].

Аналіз статистичних даних за 2011-2015 рр., наведених на сайті Державної служби статистики України, свідчить, що частка витрат на виконання наукових і науково-технічних робіт у загальній сумі державного бюджету становить 2,3-3,3 %, а у валовому внутрішньому продукті – 0,6-0,8 %, що є значно менше, ніж у розвинених країнах світу і не відповідає нормах нинішнього законодавства. Крім того 34-44 % (2011-2015 рр.) загального обсягу витрат на виконання наукових і науково-технічних робіт припадає на кошти Державного бюджету України [4].

Однак, нині коштів державного бюджету катастрофічно не вистачає, що негативно впливає на якість проведення наукових досліджень. Тому з метою використання коштів приватного сектора та міжнародних організацій для фінансування наукових досліджень, необхідно створити сприятливі умови для залучення коштів вітчизняних господарюючих суб’єктів та закордонних партнерів.

Таким чином, макрорівень організації наукових досліджень визначає переважно межі наукових досліджень та умови їх розвитку і реалізації.

Вважаємо, що організація наукових досліджень на макрорівні повинна здійснюватися одночасно із науковими дослідженнями на мікрорівні, у поєднанні й у взаємозалежності, що є невід’ємними складовими загальної схеми науково-дослідного процесу.

Література:

1. Тверезовська Н.Т. Методологія педагогічного дослідження : навч. посіб. / Н.Т. Тверезовська, В.К. Сидоренко. – К. : «Центр учбової літератури», 2013. – 440 с.
2. Основи наукових досліджень : конспект лекцій / укладач Е.В. Колісніченко. – Суми : Сумський державний університет, 2012. – 83 с.
3. Про наукову і науково-технічну діяльність : Закон України : 13.12.1991 р. № 1977-XII // Верховна Рада України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua.
4. Державна служба статистики України // Офіційний сайт. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua.

11. LAW

Rumyantsev Yu.V.
Post-graduate student
International University of business and Law, Ukraine

PROTECTION OF INTELLECTUAL PROPERTY RIGHTS AS SUBJECT OF LEGISLATIVE REGULATION

Румянцев Ю.В.
аспирант
Межнародный университет бизнеса и права, Украина

ЗАЩИТА ПРАВ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ СОБСТВЕННОСТИ КАК ПРЕДМЕТ ЗАКОНОДАТЕЛЬНОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ

This article analyzes the standards of protection of intellectual property rights in the international legal and national-legal acts, as justified, that the protection of intellectual property rights is the subject of legal regulation.
Keywords: *intellectual property, legal regulation, property rights*

Статья посвящена анализу норм защиты прав интеллектуальной собственности в международно-правовых и национально-правовых актах, так как обосновано, что защита прав интеллектуальной собственности является предметом законодательного регулирования.
Ключевые слова: *интеллектуальная собственность, правовое регулирование, право собственности*

Интеллектуальная собственность в современном мире приобретает все большее значение в социально-экономическом развитии общества. Поэтому растет внимание к проблемам интеллектуальной собственности [4, с. 3-6]. Решение обозначенной проблемы имеет большое практическое значение. Ведь для защиты субъективного права на результаты интеллектуальной деятельности необходимо четко установить, что собой представляет сама интеллектуальная собственность и право интеллектуальной собственности.

Во всем мире интеллектуальная собственность является объектом гражданского оборота. Рост значения интеллектуальной собственности и прежде всего ее результатов в социально-экономическом развитии любого общества, а также рост спроса на нее связано не только с появлением положительных факторов, но и к сожалению, не менее степени, негативных. Ведь интеллектуальная собственность часто становится объектом неправомерных действий, злоупотреблений, и поэтому требует со стороны государства не только эффективной правовой охраны, но и эффективно работающих механизмов защиты.

В то же время далеко не все международно-правовые и национально-правовые акты, регулирующие отношения в сфере интеллектуальной собственности, могут характеризоваться, как вполне совершенны. Несмотря на то, что за последние годы законодательство об интеллектуальной собственности неоднократно менялось и развивалось, появлялись новые гарантии прав создателей и усиливалась защита прав интеллектуальной собственности от каких-либо нарушений, на сегодня универсальной модели, которая бы обеспечивала надлежащий уровень защиты прав интеллектуальной собственности, в мире не существует.

Одной из основных среди указанных проблем является определение юридической природы интеллектуальной собственности. Понятие "интеллектуальной собственности" на протяжении многих десятилетий в деловом лексиконе, а особенно у рядового гражданина было "малопонятной абстракцией" [5, с. 133].

Исследования и обсуждения этой проблемы осуществлялись во всем мире и в течение веков. Дискуссия вращается вокруг одного кардинального вопроса: что есть интеллектуальная собственность. В научном мире все теории по этому поводу можно условно разделить на две основные группы: те, которые основаны на проприетарной теории; и те, которые основаны на теории исключительных прав [5, с. 140]. Научная дискуссия между представителями полярных взглядов продолжается до сих пор. Сторонники проприетарной теории считают, что все, что создано изобретателем, является его

собственностью. Сторонники теории исключительных прав считают, что права собственности на нематериальные объекты не может быть, есть только исключительное право на использование нематериального объекта – интеллектуальной собственности.

Выделяют несколько уровней правового регулирования отношений в сфере интеллектуальной собственности: право ЕС, международно-правовой уровень и национальное право. Право ЕС, как автономная правовая система, состоящая преимущественно из директив и регламентов. Международно-правовой уровень включает в себя международные конвенции, национальное право – конституционные и обычные законы, подзаконные нормативные акты.

Конституция Украины четко и однозначно определила, что собственность и интеллектуальная собственность – понятия тождественные. Статья 41 Конституции Украины провозгласила: "Каждый имеет право владеть, пользоваться и распоряжаться своей собственностью, результатами своей интеллектуальной, творческой деятельности" [1]. На основании этого конституционного положения ГК Украины также провозгласил, что собственник владеет, пользуется и распоряжается своим имуществом по собственному усмотрению (ч. 2 ст. 319 ГК Украины) [2].

В самом широком смысле интеллектуальная собственность означает закрепленные законом права, которые являются результатом интеллектуальной деятельности в промышленной, научной, литературной и художественной областях. Наиболее полно понятие прав интеллектуальной собственности раскрывается в ст. 2 Конвенции об учреждении Всемирной организацию интеллектуальной собственности, от 14 июля 1967 года [4, с. 9]. В этой Конвенции указано, что интеллектуальная собственность включает права, относящиеся к:

- литературным, художественным и научным произведениям;
- исполнительской деятельности артистов, звукозаписи, радио- и телевизионных передач;
- изобретениям во всех областях человеческой деятельности;
- научным открытиям;
- промышленным образцам;
- знаков для товаров и услуг, фирменных наименований и коммерческих обозначений;
- защите от недобросовестной конкуренции, а также все другие права, которые относятся к интеллектуальной деятельности в производственной, научной, литературной и художественной сферах.

Исходя, из приведенных норм можно утверждать: все, что создано интеллектуальной, творческой работой изобретателя, является его интеллектуальной собственностью. Ведь ни у кого не вызывает сомнения, что сделанная человеком для себя табуретка, стол или дом являются его собственностью. В связи с этим, возникает довольно логичный вопрос: почему принадлежность произведения автору, который его создал, не может принадлежать его создателю на праве собственности? Только потому, мол, что он является нематериальным объектом?

Два тысячелетия древние римляне признавали право собственности на бестелесные вещи [5, с. 148]. Римский юрист Гай называл телесными вещами такие, к которым можно прикоснуться (quae tangi possunt), а бесплотными – такие, к которым прикоснуться невозможно (quae tangi non possunt). Такой подход позволил распространить и на новое юридическое явление (интеллектуальную собственность) правовой режим объектов права собственности. Доказательством тому является существование подобной конструкции в англо-американской системе права. Там рядом с термином "tangible asset" (телесное имущество) применяется для характеристики объектов интеллектуальной собственности, и термин "intangible asset" (бестелесное имущество) [5, с. 150]. Например, при юридической квалификации компьютерных программ, наряду с общеизвестным нам hardware (твердый товар) используют и software (мягкий товар).

Таким образом, согласно приведенной концепции, бестелесная вещь – будь то математическая модель, алгоритм, программа и т.п. является объектом права, хотя и интеллектуальной, но собственности. Необходимость установления монополии создателя на продукт своей деятельности может быть достигнута только через абсолютные права к которым относится право собственности.

Проприетарная теория права интеллектуальной собственности, как указывается, имеет свое логическое завершение в так называемой американской формуле изобретения [4, с. 10].

Проприетарная теория права интеллектуальной собственности последовательно проводится во всех международно-правовых актах и влияет на моделирование национальных законодательств. Это привело к тому, что законодательство Украины также приняло принципы проприетарной теорию интеллектуальной собственности. Конституция Украины провозгласила тезис о праве собственности на результат интеллектуальной деятельности, а затем и ГК Украины ее воспроизвел. Еще ранее законы Украины о промышленной собственности также четко и однозначно провозгласили без каких-либо оговорок право собственности на объект промышленной собственности. Закон Украины "О праве на изобретения и полезные модели" и другие законы о промышленной собственности продекламировали право собственности на изобретение или полезную модель, которая удостоверяется патентом.

По нашему мнению, любой результат интеллектуальной деятельности является собственностью автора, который его создал. При этом не имеет значения, этот результат был ли признан объектом права интеллектуальной собственности. Отметим, что не все результаты интеллектуальной деятельности признаются объектами правовой защиты. В связи с приведенным напрашивается такой вывод. Любой результат интеллектуальной деятельности независимо от того, предоставлена ему правовая защита или нет, должен быть провозглашен собственностью автора. Сейчас по действующему законодательству Украины об интеллектуальной собственности, если тот или иной результат творчества не получил правовой защиты (правовая защита прекратилась) – он не является объектом правовой защиты. Между тем, он должен иметь владельца и, следовательно, наделяться правовой защитой. Иными словами, раз есть объект, то должен быть и владелец. Бессубъектной собственности не бывает.

Таким образом, заметной разницы между правом собственности на вещи (материальные объекты) и интеллектуальной собственностью на результаты интеллектуальной деятельности нет. Еще раз подчеркиваем, действующие законы Украины о промышленной собственности четко и однозначно провозгласили право собственности на результаты научно-технического творчества, которые соответствуют требованиям закона. ГК Украины все же отмежевался от безоговорочного признания по указанным результатам права собственности, уточнив, что это право интеллектуальной собственности.

Стоит признать, что разница между правом собственности и правом интеллектуальной собственности в содержательном смысле все же есть. Объектами права собственности являются материальные вещи. А объектами права интеллектуальной собственности – результат интеллектуальной деятельности, нематериальный объект [3, с. 24].

Следует отметить, что целью правовой защиты результатов интеллектуальной деятельности является создание механизмов законного предотвращения возможности актов "Паразитирования", то есть бесплатного использования указанных объектов права интеллектуальной собственности третьими лицами в коммерческих целях. Право интеллектуальной собственности включает различные правовые инструменты, которые могут сочетаться, чтобы обеспечить более эффективную правовую охрану и защиту права на указанные выше объекты права интеллектуальной собственности. Выбор конкретного инструмента правовой охраны и защиты прав интеллектуальной собственности зависит от особенностей объекта этого права.

Таким образом, понятие "защита прав интеллектуальной собственности" включает предусмотренную законодательством деятельность соответствующих государственных органов по признанию, возобновлению прав, а также устранению препятствий, мешающих реализации прав и законных интересов субъектов права интеллектуальной собственности.

Литература:

1. Конституция Украины. – Режим доступа: http://www.president.gov.ua/documents/constitution
2. Гражданский кодекс Украины. Закон Украины от 16 января 2003 № 435-IV // Ведомости Верховной Рады Украины (ВВР), 2003, NN 40-44, ст.356 (с изменениями).
3. Дозорцев В.А. Интеллектуальные права. Понятие. Система. Задачи кодификации: Сборник статей. – М., 2003. – 46 с.
4. Что такое интеллектуальная собственность? // Всемирная организация интеллектуальной сосственности. – М.: ВОИС, 2015. – 28 с.
5. Абдеев Р.Ф. Философия информационной цивилизации. – М.: ВЛАДОС, 1994. – 336 с.

Sopilnyk R. L.

candidate of legal sciences, docent

General Directorate of the National Police in the Lviv region

ON METHODOLOGICAL ISSUES OF JUDICIARY LAW BRANCH SINGLING

Сопільник Р. Л.

кандидат юридичних наук, доцент

Головне управління Національної поліції у Львівській області

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПИТАННЯ ВИОКРЕМЛЕННЯ ГАЛУЗІ СУДОВОГО ПРАВА

The author examines the methodological issues of judiciary law branch singling. The nowadays doctrinal approach testifies that judiciary law is promising instrument for solving the main problems of justice and integrating its elements. Considering completed researches, it was formed the number of methodological bases of judiciary law branch singling

***Keywords**: judiciary law, branch of law, law branch singling, methodology.*

Автор досліджує проблемні методологічні питання виокремлення галузі судового права. Сучасні доктринальні підходи до формування судового права свідчать про його перспективність як інструменту вирішення важливих проблем правосуддя, інтеграції його елементів. З урахуванням проведеного дослідження сформульовано низку методологічних засад щодо виокремлення судового права як галузі права України.

***Ключові слова:** судове право, галузь права, виокремлення галузі права, методологія*

Становлення судового права супроводжувалось численними дискусіями – чи доцільно виокремлювати його у вигляді нової галузі права. Так, Р. Гукасян, аналізуючи монографію «Проблеми судового права» (автори Н. Н. Полянский, М. С. Строгович, В. М. Савицкий, А. А. Мельников, 1983 р.) зазначав наступне: «З метою обґрунтування комплексності галузі судового права автори виявляють чинники, які об'єднують досліджувані галузі права, цементують їх. У літературі під комплексними галузями права розуміються такі вторинні освіти, які, маючи свій предмет правового регулювання, складаються з норм, які пов'язані єдиним методом і механізмом регулювання і входять в основні галузі права. Для обґрунтування комплексності галузі права необхідно визначити предмет правового регулювання і сукупність різногалузевих норм права, які об'єднуються в особливу спільність, зцементовану деякими специфічними прийомами регулювання і т. У даній роботі в предмет регулювання судового права включаються предмети регулювання цивільного процесуального права, кримінального процесуального права і судоустрою, а зміст включає цілі комплекси норм профілюючих галузей права. З цим навряд чи можна погодитися» [1].

Т. В. Соколов, аналізуючи критичні зауваження, що звучали у радянський період стосовно можливості виокремлення судового права як комплексної галузі, що об’єднувала б кримінальний і цивільний процес стверджує, що зміст критики зводився до неможливості, а подекуди – шкідливості спільного вивчення кримінального та цивільного процесів. Схожої позиції додержувались П.С. Елькінд, М.С. Шакарян, А.А. Добровольский, Т.Н. Добровольська, Р.Е. Гукасян, П.Ф. Пашкевич, Б.А. Галкін, А.Д. Бойков, А.С. Кобліков та ін.

Причину такої позиції науковець виводить з неточного трактування К. Маркса щ до співвідношення матеріального права і процесу (а не процесуального права. Відмінності між кримінальним, цивільним і адміністративним правом, зазначає Т. В. Соколов, заломлюючись в процесуальної площині, давали ряду авторів підстави стверджувати про кардинальні відмінності, що випливають з норм зазначених галузей матеріального права, ніж про будь-яку "спорідненість" відповідних видів судового процесу. У той же час, на прикладі російського законодавства (що, утім, певною мірою справедливо і для України), вчений доводить, що «сьогодні процесуальні форми змінилися: принцип змагальності став конституційним і отримав своє закріплення в кримінально-процесуальному регулюванні; цивільне процесуальне право розглядається як галузь публічного права, а цивільний процес виглядає іноді більш "публічним" в порівнянні з процесом кримінальним (наприклад, при неприйнятті судом відмови від позову)» [соколов]. Зважати на «поправку на час» закликає і Л. М. Москвич, котра, аналізуючи тезу про ігнорування суттєвих відмінностей між кримінальним і цивільним процесами у ході створення комплексної правової галузі судового права, стверджує: «Це зауваження, на нашу думку, є слушним, але тільки з поправкою на час, в який воно було зроблене. Ґенеза процесуального права свідчить, що сучасне процесуальне право ґрунтується на спільних принципах-засадах судочинства, оперує спільними інститутами судового процесу. Так, відмінності між судовими процесами залежно від предмета розгляду існують, але й спільностей достатньо» [2, С. 19].

Формування судового права України є процесом, методологічно пов’язаним з розширенням переліку галузей права. По суті, стверджувати про остаточне формування судового права можливо лише у тому разі, якщо буде реально виокремлено нову галузь права.

Л. М. Москвич звертає увагу на три основні ознаки галузі права віднесено: а) її структурні особливості; б) специфічний предмет правового регулювання; в) юридичну своєрідність галузі (особливий юридичний режим).

Аналізуючи першу ознаку, Л. М. Москвич зазначає, що структурні особливості галузі права характеризуються власною системою законодавства, самостійними кодексами [2, С. 20]. На нинішній час низка країн мають власні судові кодекси. Так, відомими є судові кодекси Бельгії (Code judiciaire), прийнятий у 1967 р, що містить більш як 1670 статей та охоплює усі аспекти функціонування судової влади [3], судовий кодекс Республіки Вірменія (структурно складається з восьми розділів, зокрема «Судоустрій», «Статус судді», «Рада правосуддя», «Статус і структура судової школи», «Навчання в судовій школі», «Судова служба», «Судові розпорядники» [4].

Щодо предмету судового права, то С. В. Прилуцький наголошує, що до нього слід відносити вчення про: а) суд та судову владу як публічно-правове явище; б) про судоустрій; в) про судочинство. У межах цього предмету С. В. Прилуцький наголошує на доцільності дослідження низки правових інститутів, серед яких судова правотворчість; судова політика та політика судової влади; самоорганізація судової влади; суддівське самоврядування; управління судовою владою та судове адміністрування; судовий контроль і судовий нагляд; транспарентність судової влади [5, С. 12].

Предмет судового права, у доктринальній концепції А. О. Селіванов пропонує визначати як систему незалежно встановлених норм та об’єктивно існуючих принципів права, які дають можливість здійснювати правосуддя не стільки формально, скільки правосудними діями професійних суддів [6, С. 10]. Науковець наголошує, що судове право за своїм предметом має створювати наукові засади для розвитку узгодженості публічних і диспозитивних засад, що має на меті узгодження взаємозв’язків всіх видів судочинства, зокрема й наближення їх до європейських функцій справедливого правосуддя [7, С. 15].

Л. М. Москвич підкреслює: «Що ж стосується питання про виокремлення судового права як самостійної галузі права, то за сформованим у правознавстві визначенням поняття «галузь права» — це реально відокремлений, самостійний, суверенний, відносно замкнений підрозділ структури права» [2, С. 20].

А. О. Селіванов, замислюючись над тим, чи потрібно нам створювати таку галузь, як судове право стверджує, що так, оскільки судове право, як свідчать численні наукові дослідження у вітчизняних і зарубіжних джерелах формування ідеї та концепції судового права, мало на меті зміцнення судової влади, яка своїми властивостями державної влади була покликана історично і в сучасний період забезпечувати функцію судового захисту. Адже ця мета судового права досягається ефективністю правосуддя, яке захищеність особи безпосередньо пов'язує із конституційністю законодавства в широкому його розумінні, демократичністю, справедливістю доступу до правосуддя і має залежність від втілення вказаних принципів у правозастосовну практику. Таким чином, вказана аргументація дозволяє дійти такого висновку: судове право виступає однією із галузей публічного права, в якому основним його суб'єктом є судова влада, яка самостійно функціонує за конституційним принципом розподілу влад, а існування конституційного, цивільного, адміністративного та інших видів судочинства є формами державної діяльності (здійсненням правосуддя) [6, С. 13].

Доповнюючи узагальнені А. О. Селівановим сучасні доктринальні позиції щодо концепту судового права [6, С. 15], слід наголосити на наступних тезах:

1. Судове право доцільно розглядати з позиції не процесуальної науки, а системного підходу до трактування структури, елементів, зв'язків між інститутами судової влади.

2. До судового права як галузі на сучасному етапі не слід ставитись як до замінника процесуальних галузей, у зв'язку з відмінним предметом, завданнями, методом. Гармонізація судового права та процесуальних галузей є важливим методологічним питанням сучасної юридичної науки.

3. Фундаментом судового права слід вважати принципи справедливого й обов'язкового законного правосуддя, завдання реалізації права людини на справедливий суд, закріпленого Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод, досягнення європейських стандартів правосуддя в умовах євроінтеграції.

4. До системи норм судового права доцільно включати норми щодо базових цінностей, принципів, організації та забезпечення відправлення правосуддя.

5. Виокремлення галузі судового права слід вважати важливим кроком у напрямку інтеграції елементів системи правосуддя.

Література:

1. Гукасян, Р. Е. Н. Н. Полянский, М. С. Строгович, В. М. Савицкий, А. А. Мельников. Проблемы судебного права. М., Наука, 1983, 219 с. : [Рецензия] /Р. Е. Гукасян. //Правоведение. -1984. - № 5. - С. 105 – 107 http://www.law.edu.ru/article/article.asp?articleID=186297
2. Соколов Т.В. Идея судебного права в советской юридической науке // Российская юстиция. 2014. № 4. С. 37-39. http://xn----7sbbaj7auwnffhk.xn--p1ai/article/5366
3. Москвич Л.М. Судове право: крок від теорії до галузі права //Право України. – 2015. – № 3. – С. 18 – 25
4. Code judiciaire 10 octobre 1967 - (mise à jour en 2012) [Електронний ресурс] – Режим доступу http://www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/fr/be/be136fr.pdf
5. Судебный кодекс Республики Армения [Електронний ресурс]. – Режим доступу http://www.parliament.am/legislation.php?sel=show&ID=2966&lang=rus
6. Прилуцький С. В. Судова влада в умовах формування громадянського суспільства та правової держави в Україні : автореферат дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.10 / С.В. Прилуцький. - Київ, 2013.-36 с.
7. Селіванов А. Судове право як самостійна галузь системи сучасного українського права // Право України. – 2015. – № 3. – С. 9 – 18.

12. TOURISM ECONOMY

Azmaiparashvili M.O.
Doctor of Agricultural Sciences, Associate professor
Gori State Teaching University, Georgia

TRENDS OF TOURISM DEVELOPMENT IN GEORGIA

The work refers to the opportunities of Georgia in turning into the one of the leading players of the world's tourism market. The development of tourism in Georgia is of great importance both to the socio–economic point of view, and promotion in world of centuries-old indigenous of Georgian nation, its history and cultural heritage. However, tourism can become a major source of replenishment of the Georgian budget and monetary resources.

***Keywords**: Travel, Tourism, Georgian market, International visitors, wine tourism, Development.*

Nowadays, tourism is a powerful global industry. For rapid growth, he recognized the economic phenomenon of the century. In many countries, tourism plays a significant role in the formation of GDP, creating new jobs, providing employment. Tourism has a huge impact on such key economic sectors as transportation, communications, construction, agriculture, is acts a catalyst for socio-economic development.

Tourism in the view of most people is associated with relaxation, new experiences, fun. It is firmly established in the life of man with his natural desire to learn and discover uncharted territory, monuments of nature, history and culture, customs and traditions of different peoples.

The work refers to the opportunities of Georgia in turning into the one of the leading players of the world's tourism market.

Georgia is known in the world, as the crossroad of the ancient civilization. The country historically distinguishes with geographical and cultural diversity. In this small territory different landscapes are gathered, started from the humid subtropics and finished with the glaciers. Unique natural-climatic conditions, water resources, great caucasus mountain range, mineral waters, urbanized cities poses Georgia the possibility to establish itself in the world of tourism.

Georgia is one of the most unique tourist countries in the world. We aim to help visitors discover its diversity and richness, leaving them with a lasting desire to return.

Georgia is the most important resort - travel country, the picturesque nature, landscapes, permanent snow and glaciers of the Caucasus mountain range, Subtropical zone of the Black Sea, rivers, waterfalls, karst caves, resorts and mineral springs, history, culture and natural resources contributes to the unique sites, or recreational resort - recreational development.

Recreational resources and according to the nature in Georgia is allocated to several recreational areas. Each of them is different from each other specializations, facilities design and development potential. Among the interesting:

Mtskheta – The Best of Georgia. Just 20 km from Tbilisi, at the confluence of the Mtkvari and Aragvi rivers, the city is located on an ancient trade route. Archaeologists have unearthed evidence of Mtskheta's status as a major trading post. Glass perfume bottles, Greek and Aramaic writings, pottery, metalwork and jewelry have all been unearthed in abundance here, and many examples are on show in the town's museum. Due to its historical significance and several cultural monuments, the "Historical Monuments of Mtskheta" became a UNESCO World Heritage Site in 1994. Svetitskhoveli Cathedral (11th century) and Jvari Monastery (6th century) in Mtskheta are amongst the most significant monuments of Georgian Christian architecture Svetistkhoveli Cathedral is the second largest church building in the country, after the recently consecrated Holy Trinity Cathedral of Tbilisi, and is listed as an UNESCO World Heritage Site along with other historical monuments of Mtskheta.

The Ushguli villages contain buildings that are part of the UNESCO Heritage site of Upper Svaneti. Preserved by its long isolation, the Upper Svaneti region of the Caucasus is an exceptional example of mountain scenery with medieval-type villages and tower-houses. The village of Chazhashi still has more than 200 of these very unusual houses, which were used both as dwellings and as defence posts against the invaders who plagued the region. Set in the topmost reaches of the Enguri valley beneath the snow-covered massif of Mt Shkhara (5193m), Georgia's highest peak,

Ushguli is an unbelievably picturesque spot. With more than 20 ancient Svan towers, it has been on the Unesco World Heritage List since 1996. This community of four villages, a 47km, 2½-hour drive southeast from Mestia, reaches up to 2100m above sea level and has a claim to be Europe's highest permanently inhabited settlement [1, p.695].

Georgia has all the makings of the next great wine destination: the world's longest-running unbroken wine tradition, hundreds of indigenous grape varieties, stunning landscapes and a band of vintners espousing natural methods. Focus on Georgian Wines and the Traditional Method of Winemaking Georgia, a land of 520 grape varieties and an 8000 year history of winemaking, proudly maintains its status as the birthplace of wine. Millenia of viticulture in Georgia and entrenched traditions that have grown up around wine and winemaking have made it inseparable from the country's national identity. Some remarkable facts about Georgian wines – including the fact that many are still made in clay pots called qvevri, buried in the ground as they were in Neolithic times – have begun to spark curiosity amongst destination tourists [2, p.54].

International arrivals in Georgia have been growing rapidly over recent years. In 2015 they reached a record number of 5,901,094, representing annual growth of 7%. The highest growth rate to date was registered in 2012, when the number of international arrivals increased by 56.9%.

According to the Georgian National Tourism Administration: Armenia was the leader in terms of the number of visits - 1,468,888 (an increase of 10.8%), as well as in terms of the growth of international arrivals (+143,253). The highest growth in the number of Armenian visitors was registered in August (+43,663) and June (+27,857). There was also a significant growth of Russian (+114,523), Azerbaijani (+110,043) and Israeli (+17,102) travelers. This growth was primarily the result of new direct flights, press trips and marketing campaigns administered by the Georgian National Tourism Administration. In 2015, 242,172 EU citizens (4.1% more than the previous year) arrived in Georgia, which is 4.1% of total arrivals. The largest share of visitors, 5,034,368 (85.3%), arrived in Georgia by land transport, followed 764,588 (13%) by air transport. Arrivals by rail and sea were 62,664 (1.1%) and 39,474 (0.6%), respectively. The busiest border was Sarpi (Turkish border), which saw 1,406,998 border crossings in 2015, amounting to 23.8% of all border crossings. This was followed by Sadakhlo (Armenian border) at 18.4% and Tsiteli Khidi (Azerbaijani border) at 17.1% [4].

First Six Month of 2016 Year Statistical Data: The largest number of international arrivals 686,102 was registered from Azerbaijan. A significant increase in arrivals was registered from Iran 29,872 (400%), caused by the introduction new visa policy. The number of foreign travelers from neighboring countries reached 2,265,737 representing 86% of total arrivals. International arrivals from the European Union countries amounted to 103,571, representing a 4 % share of total arrivals.

International visitors' survey conducted by Georgian National Tourism Administration showed the share of tourists from total number of international visitors to be 61%. According to UNWTO "Tourist is a visitor taking an overnight trip to a main destination outside his/her usual environment, for less than a year, for any purpose (business, leisure or personal) other than to be employed by a resident entity in the country or place visited" [5].

Georgian market is small with the volume and therefore the domestic market is not enough for the development the tourism with the high temps. And outdoor tourist market is difficult to be assimilated for the tour-products of Georgia. Therefore, domestic market saturation with the local tour-goods and then its mass export is the first line problem of the macro-economic for our country. And tourism, compared with the other branches, distinguishes with the high level in solving this problem, because both the export and the local use of the touristic production is directly oriented on the extension of the domestic market. Therefore, it can be said with conviction that it is necessary determination of the real role of the tourism and of the resorts branch in the world economy [3, p. 345].

For the increasing the competitiveness of the tourism in Georgia and in order to take its place in the world market especially great importance is given to the advertising of the country's touristic sights, Georgia's active presentation as the new country and its introduction for the rest of the world. Tourism is the image of our world. Its development is impossible without taking into

account the number of factors affecting on it: 1. Tourism will not develop, if the country is not stable politically and economically; 2. Development of the tourism is impossible without the country's overall socio-economic prosperity; 3. Tourism needs the developed infrastructure of the hydropower complex, railway and motorways line with the international standards, vehicles of high standards; 4. For the development international tourism in Georgia it is also needed the regulated banking and insurance system, public order and democratic relationships based on the rule of law inside the country; 5. Developing Georgia's brand and positioning its tourism industry on the international market; 6. Increasing Georgia's competitiveness with similar tourist markets; 7. market share growth; infrastructure development; 8. Improvement of the service sphere; 9. Education quality enhancement; 10. Attracting investors and promoting the local private sector through effective partnership and cooperative development.

State has the leading role in planning the development of the tourism. Exactly it regulates the priorities of the branch development, in order to avoid the sharp economic fluctuations_ crisis or natural development, especially in the regions having the fragile eco-systems. In this sphere it is impossible the growth of the role of the state without elaborating the state program of the complex development of the tourism.

Georgia has the great possibilities in order to develop the touristic business successfully. The great efforts are needed to turn the perspective from possibility into work.

Georgia has the great possibilities to become the recipient country of the tourists. However, the tourists visiting from the civilized countries need the high-class services and infrastructure. From this point of view, it is important to enact such policies of the tourism, which will be based on internationally approbated requirements, on the provision of the touristic service quality and standard. Reaching to the mentioned international standards are simplified in the conditions of the active cooperation with the world's tourism organization.

In XXI century's Georgia tourism must be formated as the economic branch of the sustainable development, because it can bring many positive results for our country. Namely these are the following: 1.Employment (among them in alternative branches and regions); 2. The fight against the poverty; 3.To get incomes by the state, in the form of taxes and foreign currency; 4.Development of infrastructure; 5. Multiplication effects; 6. Diversification of the economy; 7. Development of the local culture and art; 8. Promotion of the environment protection and 9.Formation of the international peace and understanding. Exactly for this, for its social-economical importance the tourism is considered as the phenomenon of XXI century.

Thus, in the strategic directions of the economical development of Georgia tourism seems as an important priority. Georgia has the great potential opportunities to obtain the status of the tourist recipient country, however, the tourists visiting from the civilized countries need the high-class services and infrastructure. From this point of view, it is important to enact such policies of the tourism, which will be based on the provision of the touristic service quality and standard, it is very actual the active cooperation with the world's tourism organization, within which must be occur the determination of the directions of the international regulation of the tourism, because in the conditions of the international collaboration during the development of the tourism happen getting of the experience and assistance.

References:

1. Katamadze D. Katamadze G. International Tourizm, Batumi Shota Rustaveli State University, 2013.- P. 695-698.
2. Janxoteli G. Megvineoba, Tbilisi, 2005. - P.54-58.
3. Berishvili X. International Tourizm Buzineses, T.: Universal, 2012.- P. 345.
4. http://georgia.travel/
5. www.gnta.ge
6. www.caucasustravel.com

Yatsunskyi Y. O.
Postgraduate
Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Ukraine

PROSPECTS FOR USE OF UNMANNED AIRCRAFT SYSTEMS (UAS) IN RECREATIONAL (CIVILIAN) PURPOSES: THE ANALYSIS OF THE LEGAL FRAMEWORK OF THE FOREIGN COUNTRIES

Яцунський Є. О.
аспірант
Національний університет кораблебудування ім. адм. Макарова, Україна

ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ БЕЗПІЛОТНИХ АВІАЦІЙНИХ СИСТЕМ (БАС) В РЕКРЕАЦІЙНИХ (ЦИВІЛЬНИХ) ЦІЛЯХ: АНАЛІЗ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОЇ БАЗИ ЗАХІДНИХ КРАЇН

The article considers prospects of Unmanned Aircraft Systems (UAS) in recreational (civil) purposes in Ukraine. A brief analysis of legal regulation of foreign countries is also conducted.

Keywords: *Unmanned Aircraft Systems, recreation zones, Ukraine, public–private partnership, assessing of projects*

У статті розглядаються перспективи безпілотних авіаційних систем (БАС) в рекреаційних (цивільних) цілях на території України. Також проведено короткий аналіз нормативно-правового регулювання провідних країн світу.

Ключові слова: : *безпілотні літальні апарати, рекреаційні зони, Україна, держано-приватне партнерство, оцінка проектів.*

За сучасного стану рекреаційної галузі в Україні існує протиріччя між можливостями територій щодо використання їх ресурсів для відпочинку і рекреації, та наявним станом їх інфраструктури. На нашу думку, одним з революційних методів розвитку цієї галузі є використання безпілотних авіаційних систем (БАС) або безпілотних літальних апаратів (БЛА), або дронів, на різних етапах проектування та експлуатації рекреаційних комплексів. Такі засоби застосовують для актуалізації та уточнення геопросторової інформації. Отримане в результаті знімання зображення накладається на цифрову модель рельєфу місцевості, після чого дані можна використовувати для вимірювання відстаней, визначення площ, як підґрунтя для пошарового накладання іншої інформації. Щодо цивільного застосування БЛА слід відмітити, що дане питання сьогодні стоїть надзвичайно гостро та актуально. Це пояснюється зростанням площ моніторингу та кількості цивільних об’єктів, що потребують оперативної перевірки. В той же час, існуючі засоби моніторингу не задовольняють споживачів інформації по тим чи іншим важливим показникам:

– космічні системи – по показникам безперервності та дальності спостереження;

– авіаційні системи – за економічними показниками;

– наземні системи – по показникам продуктивності, що й пояснює активне опрацювання питання застосування безпілотної авіації цивільного призначення.

В Україні на даний час виробляється понад десять типів дронів, з яких п’ять є перспективними для використання при проектуванні, розробці та експлуатації рекреаційних комплексів, а також моніторингу особливо охоронюваних природних територій (ООПТ) - ділянок землі, водної поверхні і повітряного простору над ними, де розташовуються природні комплекси та об'єкти, які мають особливе природоохоронне, наукове, культурне, естетичне, рекреаційне та оздоровче значення, які вилучено рішеннями органів державної влади повністю або частково з господарського використання і для яких встановлено режим особливої охорони. З урахуванням особливостей режиму ООПТ і статусу природоохоронних установ, що знаходяться на них, різняться такі категорії зазначених територій: державні природні заповідники (в тому числі біосферні), національні парки, природні парки, державні природні заказники, пам'ятки природи, дендрологічні парки та ботанічні сади. З огляду на слабку транспортно-інфраструктурну доступність особливо охоронюваних територій, саме дистанційний метод дозволяє вивчити і вирішити цілий комплекс важливих проблем і завдань, що стоять перед державою, та є недоступними для наземних методів спостереження.

Наприклад, виробнича фірма «Юавіа» (НАУ) виробляє три типи безпілотників: R-100, R- 400 та R-400LR, тривалість перебування яких у польоті становить від 2 до 7 год., вантажопідйомність – від 3 до 16 кг, швидкість польоту – від 45 до 400 км/год., а злітна маса – від 14 до 50 кг. Конструкторське бюро «Зліт» (м. Харків) виробляє БПЛА М-7 «Небесний патруль» та А-5 «Орлан», тривалість перебування яких у польоті становить від 5 до 6 год., вантажопідйомність – від 7 до 25 кг, швидкість польоту – від 123 до 192 км/год., а злітна маса – від 28 до 100 кг. БПЛА М-7 «Небесний патруль» призначений для картографії, відео спостереження та аерофотозйомки, а А-5 «Орлан» – адаптований до умов високогір'я та великих просторів.

Нажаль, на території України в останні роки БЛА, в основному, застосовуються військовими. Але рано чи пізно військові дії вщухнуть, а напрацьований військовими досвід експлуатації дронів в різних умовах відкидати ні в якому разі не можна. Навпаки, потрібно залучити військових до вироблення технічних вимог до БЛА з урахуванням того, що цілі і завдання їх застосування в цивільному секторі деяким чином відрізняються від завдань розв'язуваних військовими. Але на думку автора, існує ще одна проблема, з якою у короткостроковій перспективі доведеться зіткнутися користувачам цивільних дронів, а саме законодавчі аспекти. Ситуація із використанням безпілотників у рекреаційних (та інших цивільних цілях) є неконтрольованою. Дрони можуть безперешкодно літати тому, що ніхто особливо не намагається суворо дотримуватися законодавства, в якому використання безпілотників наразі чітко не прописане. Але, що стосується в першу чергу комерційного використання дронів, в тому числі з метою фотозйомки, їх застосування законом скоріше заборонено, ніж дозволено. Саме тому далі у роботі розглядатимуться регулювання безпілотних операцій відповідно до законодавства провідних західних країн, а також Європейського Союзу з метою проведення порівняльного аналізу та підбору моделі, яка б задовольняла українські сучасні реалії, а також мала довгострокову перспективу.

Міжнародні стандарти для регулювання деяких аспектів безпілотних операцій в даний час регулюються Міжнародною Організацією Цивільної Авіації (МОЦА) (International Civil Aviation Organization (ICAO)). У 2011 році ICAO випустила циркуляр під назвою Безпілотні Авіаційні Системи (БАС) (CIR328), який, в першу чергу, закликає держави представити свої зауваження зокрема «щодо їх застосування та корисності», в спробі розпочати розробку «фундаментальної міжнародної нормативно-правової бази на основі стандартів і рекомендованої практики (Standards and Recommended Practices (SARPS)), з підтримкою Правил Аеронавігаційного Обслуговування (Procedures for Air Navigation Services (PANS)) та інструктивний матеріал, що лежить в основі заведеного порядку експлуатації БАС по всьому світу в безпечній, узгодженій та цільній манері, яку можна порівняти з пілотованими операціями».[1]

Обстежені країни використовують різну термінологію в галузі регулювання безпілотних літальних апаратів, а саме: «Безпілотні авіаційні системи» (БАС) (Unmanned Aircraft Systems (UAS)); «Безпілотні літальні (або) повітряні транспортні засоби (апарати)» (БЛА) (Unmanned Aerial (or air) Vehicles (UAVs))", а також "дистанційно пілотовані літальні апарати" (ДПЛА) (remotely piloted aircraft (RPA)). З метою забезпечення однаковості та відображення термінології, яка використовується ICAO, у цій роботі усі безпілотники іменуються як БАС, БЛА або дрон(и), щоб включати в себе всі типи безпілотних систем, транспортних засобів і повітряних суден.

Аналогічним чином, відповідно до універсальних, зазвичай використовуваних вимірювань, посилання на ваги і відстані в цьому короткому описі є кілограми (кг), метри (м) та кілометри (км).

КАНАДА

В Канаді функції регулювання безпілотних літальних апаратів (БЛА) підпадають під юрисдикцію федерального уряду. [2] В основному, польоти БЛА регулюється Авіаційними Положеннями Канади (АПК) і стандартами, інструкціями та циркулярами Міністерства транспорту Канади. [3,4] Діючі правила та необхідність для оператора БЛА мати сертифікат

спеціальної польотної діяльності (ССПД)[5] залежать від використання БЛА (рекреаційний або не рекреаційна діяльність) та ваги дрона. Дрон або моделі літаків, вага яких 35 кг або менше [6,7], і використовуються для рекреаційних цілей не потребують ССПД [8], але підлягають вказівкам з техніки безпеки. Дрони, які використовуються для не рекреаційних цілей, або які важать понад 35 кг (незалежно від їх призначення), вимагають наявності ССПД[9]. Загальні правила техніки безпеки та конкретні напрямки діючих БЛА викладені в циркулярі, що виданий Міністерством транспорту Канади, а також ССПД. БЛА, які важать менше 2 кг або від 2 кг до 25 кг не підлягають сертифікації, але тільки якщо оператор дотримується суворих умов безпеки, викладених в цих двох примірниках [10, 11].

Міністерство транспорту Канади знаходиться в процесі випуску нових правил для безпілотних літальних апаратів, які важать 25 кг або менше, що дозволить усунути поточну різницю між рекреаційним та не рекреаційним використанням БАС. Пропоновані зміни забезпечать систему класифікації, засновану на ризиках, пов'язаних з використанням БЛА. Дрони вагою 25 кг або більше як і раніше будуть регулюватися вимогами ССПД [12, 13].

НАРОДНА РЕСПУБЛІКА КИТАЙ

З грудня 2015 року роботу безпілотних авіаційних систем (БАС) з максимальною порожнього вагою 116 кг або менше, або максимальна злітна вагою брутто 150 кг або менше та каліброваній швидкості повітря не більше 100 км/год. регулюють тимчасові положення з питань освітлення польотів легких та малих безпілотних повітряних суден (Положення Операцій з БАС), видані органом регулювання цивільних польотів Китаю та Управлінням цивільної авіації Китаю. БАС вагою 1,5 кг або менше, як правило, не потрібують дотримання положень [14, 15].

Положення Операцій з БАС викладені онлайн, системи нагляду працюють в реальному часі та включають в себе так званий «електричний паркан» - систему, що складається з приладів і програмного забезпечення, яке зупиняє літак від введення польотів над певними областями, а також БАС «Хмари» - динамічні системи управління базами даних, які відстежують польотні данні та мають функцію сигналізації для БАС, підключених до неї, та активуються коли ці дрони летять в електричний паркан [15].

Системи перешкод аеропортів, а також «заборонені зони, небезпечні зони та зони обмеження польотів», передбачені іншими законами і правилами, є забороненими областями, передбаченими Положеннями Операцій з БАС. Дрони, що підключені до БАС «Хмари» повинні слідувати обмеженням, показаними в системі, в той час як оператори, дрони яких не підключені до неї, повинні консультуватися з відповідними органами щодо зон обмеженого доступу[15].

Операції з БАС в межах візуальної лінії прямої видимості (ВЛПВ) повинні проводитися в денний час доби. Така вимога не поширюється на дрони, що літають за межами візуальної лінії прямої видимості (ЗМВЛПВ), але існує певна нормативно-правова база, що регулює надзвичайні ситуації польотів ЗМВЛПВ. Обидві БАС, літаючі в ВЛПВ та ЗМВЛПВ повинні надавати перевагу пілотованим літальним апаратам [15].

ФРАНЦІЯ

Використання цивільних безпілотних літальних апаратів у Франції регулюється двома нормами, які вступили в силу з 1 січня 2016 р. Ці правила поділяють цивільні дрони на три категорії: для хобі і льотних змагань, для польотів в експериментальних і випробувальних цілях, та для «певних видів діяльності», яка по суті означає все інше, в тому числі комерційне використання безпілотних літальних апаратів [16, 17]. Дрони всіх категорій підпорядковуються суворим географічним обмеженням, основною метою яких є захист людей, майна та інших літальних апаратів [18]. Дрон не може літати над районами громадських міських зон без схвалення уряду, а над приватною власністю може бути піднятий лише з дозволу власника. БАС повинні літати на певних висотах, і ці межі висоти значно нижчі в безпосередній близькості від аеродромів. При відсутності спеціального дозволу, безпілотні літальні апарати повністю заборонені в певних зонах, таких як військові об'єкти і інші чутливі ділянки, також історичні пам'ятники та деякі національні парки і

природні заповідники [18, 19]. Порушення забороненого повітряного простору карається тюремним ув'язненням і великими штрафами [20].

Польоти дронів для хобі і змагань характеризуються певною вагою і експлуатаційними обмеженнями [21]. Більш легкі і менш потужні безпілотники можуть оперуватися будь-ким, але важчі і / або більш потужні з них можуть бути підняті у повітря тільки відповідно до повноважень міністерства, відповідального за цивільну авіацію. БАС для експериментальних або випробувальних цілей, також вимагають дозволу уряду, якщо вони важать більше 25 кілограмів [21].

Багато БАС, які використовуються для «окремих видів діяльності» вимагають сертифікації конструкції для того, щоб отримати дозвіл на польоти, і всі вони повинні відповідати встановленим вимогам безпеки. Крім того, операція з БАС для «окремих видів діяльності» вимагає, щоб оператор погодив цю діяльність з органами державної влади, також деякі види діяльності вимагають спеціального схвалення. Пілоти безпілотних літальних апаратів для «окремих видів діяльності» повинні мати рівень знань і професійної підготовки, який залежить від типу сценарію, для якого буде використовуватися дрон, а деякі ситуації навіть вимагають повну ліцензію пілота [21].

НІМЕЧЧИНА

Закон Повітряного Руху Німеччини визначає безпілотні авіаційні системи (БАС) в якості безпілотних літальних апаратів, які не використовуються для хобі або рекреаційних цілей [22]. З питань експлуатації БАС, що важать понад 5 кілограмів потрібен дозвіл від авіаційної адміністрації Німеччини [23]. Дозвіл для польотів буде надано якщо політ БАС не представляє ризику льотної безпеки або громадського порядку, і якщо не порушуються правила щодо захисту даних і конфіденційності [23]. Експлуатація БАС, який важить понад 25 кілограмів або експлуатується поза візуальної лінії прямої видимості (ВЛПВ) оператора, як правило, забороняється [23]. Німецьке Міністерство транспорту та цифрової інфраструктури в даний час працює над змінами існуючого режиму регулювання БАС [24].

ІЗРАЇЛЬ

В Ізраїлі «Закон про Авіацію» регулює роботу і виготовлення всіх повітряних суден, в тому числі безпілотних літальних апаратів (БЛА) [25]. Закон встановлює вимоги до ліцензування операторів, авіаційних інструкторів, виробників і всіх інших осіб, які беруть участь в цій діяльності [26]. Управління Цивільної Авіації Ізраїлю (УЦАІ) контролює ліцензування і нагляд за виробництвом та експлуатацією цивільних авіа суден і підтримує спеціальний блок для операцій БЛА [26]. УЦАІ видав ряд директив для регулювання різних аспектів діяльності БЛА, в тому числі висоти польоту і дозволені маршрути, необхідні пристрої передачі та процедур попереднього схвалення польотів [27].

Крім видачі оперативних вказівок, УЦАІ опублікував проект пропозиції про реєстрацію БЛА. Пропонований реєстр включає в себе положення, що всі БЛА повинні належати громадянам Ізраїлю або ізраїльським корпораціям, які отримали дозвіл мати справу з БЛА в Ізраїлі [27]. Пропозиція також закликає до маркування БЛА інформацією, яка підтверджує їх ізраїльську реєстрацію, ім'я виробника, і реєстраційний номер. Крім того, пропозиція вимагає вогнестійкі номерні знаки на всіх БЛА. Пластини мають містити конкретну інформацію ідентифікації, включаючи тип повітряного судна, модель і серійний номер, а також статус авторизації БЛА [28].

Концептуальний документ, виданий УЦАІ включає в себе вимоги до ліцензування відповідно до циркуляра 328 AN / 190 Міжнародної організації цивільної авіації, що стосуються систем БЛА [29]. Він також передбачає видачу ліцензій БЛА для різних авіаційних операторів, в залежності від типу польоту, категорії і класу [30].

Політ будь-якого повітряного судна, в тому числі БЛА, в повітряному просторі Ізраїлю піддається просторовим і географічним обмеженням. Як і для літаків, обмеження поширюються і на безпілотні (активні або пасивні) пристрої вагою не менше 300 г, які використовуються або призначені для спорту і рекреаційних цілей [30].

ПОЛЬЩА

У Польщі експлуатація безпілотних авіаційних систем (БАС) для комерційних цілей вимагає, щоб пілот отримав сертифікат компетентності [31]. Системи, вагою понад 25 кг повинні бути сертифіковані та зареєстровані [32]. Роботу поблизу аеропортів та інших спеціальних зон обмежено [32, 33]. Польоти за межами візуальної лінії прямої видимості (ЗМВЛПВ) оператора можливі тільки в спеціально відведених місцях [34].

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ

В даний час Європейський союз (ЄС) не регулює цивільне використання дистанційно пілотованих літальних апаратів (ДПЛА) з масою 150 кг або менше [35]. Такі літаки регулюються національними правилами, прийнятими державами-членами ЄС [36]. ДПЛА, вага яких більше 150 кг підпадають під мандат Європейського Агентства з Авіаційної Безпеки (ЄААБ). Починаючи з 2014 р. Європейська комісія займається сприянням інтеграції безпілотних авіаційних систем (БАС) в європейську цивільну авіацію. Після технічних висновків, зроблених ЄААБ, та прийнятих в 2015 р. [37], які були засновані на підході до регулювання ризиків на основі експлуатації безпілотних літальних апаратів, Комісія внесла пропозицію замінити нинішні правила, що регулюють безпілотні літальні апарати [37]. Пропозиція призначена для інтеграції всіх безпілотних літальних апаратів, незалежно від їх розміру, в рамках авіаційної безпеки ЄС. Ключова мета пропозиції полягає в тому, щоб гарантувати, що проектування, виробництво, обслуговування та експлуатація безпілотних літальних апаратів відповідала основним вимогам пілотованих літальних апаратів [38]. Європейський парламент та інші органи ЄС суворо регулюють обробку персональних даних, а також право на особисте життя [39, 40, 41, 42]. Згідно з пропозицією, оператори безпілотних літальних апаратів будуть піддаватися більш жорстким стандартам і вимогам, що містяться в Положенні про захист даних, прийнятому Європейським парламентом у квітні 2016 р., який вступає в силу влітку 2016 р [43, 44]. Після того, як пропозиція про безпілотні літальні апарати затверджена парламентом і Радою ЄС вступить в дію, вона сприятиме інтеграції безпілотних літальних апаратів до Європейського авіаційного повітряного простору та надасть Комісії з юридичними повноваженнями право приймати делеговані акти у відповідності до стандартів ЄААБ [44].

УКРАЇНА

Незважаючи на широке використання безпілотних літальних апаратів (БЛА) в Україні, ніяких активних кроків з регулювання їх використання не було прийнято. Єдине спеціальне правило, що застосовується до дронів, міститься в Положенні «Про використання повітряного простору України», яке вимагає, щоб ті, хто використовує безпілотні літаки для аерофотозйомки отримали спеціальний дозвіл від Авіаційної Державної Служби і скоординували свої польоти з Генеральним штабом Збройних сил [45, 46, 47]. Це відповідає Конвенції про міжнародну цивільну авіацію 1944 р., до якої Україна приєдналася в 1992 році [48]. Це правило є єдиною вимогою щодо використання БЛА, до усіх інших аспектів операцій з дронами застосовується загальний режим регулювання авіації.

Висновки: Отже, використання БЛА в повітряному просторі України не тільки можливо, але й необхідно. На думку автора, на даному етапі в України, доцільно було б змоделювати китайський або ізраїльський підхід до регулювання цивільних БЛА. Саме у цих двох країнах прикуто максимально уваги до реєстрації, маркування, вимог до операторів БЛА, а також до засобів контролю та обмеження польотів. Також, було б доцільно створити нову організацію, на державному або громадському рівні (але з усіма необхідними повноваженнями), до якої повинні входити військові, що мають необхідний досвід у використанні дронів та цивільні оператори-професіонали, яка буде здатна вирішити питання, пов'язані з експлуатацією безпілотників в цивільних цілях і сформулювати довгострокову регулюючу політику в області застосування БЛА.

Література:

1. ICAO, Unmanned Aircraft Systems (UAS), Circular 328 AN/190 (2011), https://www.trafikstyrelsen.dk/~/media/Dokumenter/05%20Luftfart/Forum/UAS%20%20droner/ICAO%20Circular%20328%20Unmanned%20Aircraft%20Systems%20UAS.ashx
2. Martin F. Sheehan & Michael Parrish, Regulation of Unmanned Aerial Vehicles ("Drones") in Canada, FASKEN MARTINEAU, http://www.fasken.com/drones-canada/#_ftn2
3. Aeronautics Act, R.S.C.1985, c. A-2, http://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/A-2/FullText.html
4. Canadian Aviation Regulations (SOR/96-433), as amended through Aug. 31, 2015, http://laws-lois.justice.gc.ca/eng/regulations/SOR-96-433/FullText.html
5. Press Release, Government of Canada, Transport Canada Encourages New Drone Users to Learn Rules Before Flying (Dec. 11, 2015), http://news.gc.ca/web/article-en.do?nid=1024519
6. TRANSPORT CANADA, FLYING AN UNMANNED AIRCRAFT? FIND OUT IF YOU NEED PERMISSION FROM TRANSPORT CANADA, http://www.tc.gc.ca/media/documents/ca-standards/Info_graphic_-_Flying_an_umanned_aircraft_-_Find_ out_if_you_need_permission_from_TC.pdf
7. Canadian Aviation Regulations § 101.01(1).
8. Flying a Drone Recreationally, supra note 6.
9. Transport Canada, Staff Instruction (SI) No. 623-001, Review and Processing of an Application for a Special Flight Operations Certificate for the Operation of an Unmanned Air Vehicle (UAV) System 12.1, Nov. 19, 2014, http://www.tc.gc.ca/eng/civilaviation/standards/general-recavi-uav-4161.html#toc3_7
10. Transport Canada, Exemption from Sections 602.41 and 603.66 of the Canadian Aviation Regulation, "Purpose,"
11. http://www.tc.gc.ca/civilaviation/regserv/affairs/exemptions/docs/en/2880.htm (last updated Nov. 27, 2014), (providing an exemption for a UAV with a maximum take-off weight not exceeding 2 kg)
12. Flying a Drone or an Unmanned Air Vehicle (UAV) for Work or Research, supra note 23.
13. Martin F. Sheehan, Michael Parrish & Peter J. Pliszka, Transport Canada Promises New Drone Regulations, LEXOLOGY (Jan. 20, 2016), http://www.lexology.com/library/detail.aspx?g=fe100b25-1c2e-40e3-be03-60770057 d624
14. Transport Canada, CARAC, CARAC Activity Reporting Notice # 2015-012, Notice of Proposed Amendment (NPA): Unmanned Air Vehicles, at 13.
15. Regulation on Flight Control of General Aviation (promulgated by the State Council and CMC, Jan. 10, 2003, effective May 1, 2003), art. 3, PRC LAWS AND REGULATIONS 1208–17.
16. UAS Operation Provisions.
17. Order of December 17, 2015, Regarding the Use of Airspace by Unmanned Aircraft (Airspace Order), https://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000031679868&dateTexte=20160330
18. Order of December 17, 2015, Regarding the Creation of Unmanned Civil Aircraft, the Conditions of Their Use, and the Required Aptitudes of the Persons That Use Them (Creation and Use Order), https://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORF TEXT000031679906&dateTexte=20160330
19. DIRECTORATE FOR CIVIL AVIATION SECURITY, MODEL AIRCRAFT FLYING: SMALL-SCALE MODELS AND HOBBY DRONES: GUIDE 8 (Dec. 22, 2015), available at http://www.developpement-durable.gouv.fr/ IMG/pdf/Guide_Aeromodlisme_v1-0.pdf
20. Airspace Order
21. TRANSPORTATION CODE art. L6232-2, https://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?idSectionTA=LEGISCTA000023078242&cidTexte=LEGITEXT000023086525&dateTexte=20160406
22. Creation and Use Order
23. Air Traffic Act, May 10, 2007, FEDERAL LAW GAZETTE I at 698, § 1, para. 1, sentence 3, as amended, http://www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/luftvg/gesamt.pdf
24. Air Traffic Regulation § 20, para. 1, no. 1a.
25. Dobrindt Is Proposing New Rules for Drone Flights, FEDERAL MINISTRY OF TRANSPORTATION AND DIGITAL INFRASTRUCTURE (Dec. 29, 2015), http://www.bmvi.de/SharedDocs/DE/Artikel/K/151108-drohnen.html?nn=35602
26. Ran Kleiner, Flying Above the Law: Operating [Unmanned] Aircraft in Israel, Legal or Not?, GEEKTIME (Aug. 4, 2015), http://www.geektime.co.il/does-using-drones-allowed-in-israel
27. Israel's Civil Aviation Authority Law, 5765-2005, SH No. 1980 p. 130, available at
28. http://caa.gov.il/index.php?option=com_docman&view=download&category_slug=2015-10-13-06-39-02-7&alias=4452-2005-1&Itemid=669& lang=he
29. Aviation Law §§ 1 & 168(a)(8). The operation of hang gliders, powered hang gliders, paragliders, powered paragliders, and powered parachutes are subject to the Aviation (Paragliding Tools) Regulations, 5775-2015, KOVETZ HATAKANOT [KT] [SUBSIDIARY LEGISLATION] No. 7503 p. 1090, available at http://caa.gov.il/index.php?option=com_docman&view=download&category_slug=2015-10-13-06-39-02-8&alias=4841-takanot-cli-rhifa-2015&Itemid=669&lang=he
30. CAAI, Registration and Labeling of UA Systems – Draft for Comments CAAI (Version 4) § 1,

31. http://caa.gov.il/index.php?option=com_docman&view=download&alias=753-2015-10-13-06-44-28&category_slug=2015-10-13- 06-39-02-2&Itemid=669&lang=he (last visited Mar. 24, 2016)
32. ICAO, Unmanned Aircraft Systems (UAS), Circular 328 AN/190 (2011), https://www.trafikstyrelsen.dk/~/media/Dokumenter/05%20Luftfart/Forum/UAS%20-%20droner/ICAO%20Circular%20328%20Unmanned%20Aircraft %20Systems%20UAS.ashx
33. CAAI, Concept for Licensing of Flyers of Unmanned Aircraft 2011/11, supra note 4, § 3.1.
34. Safe Sky – Regulations on Flying Drones in Poland, CAA (Oct. 2, 2015), http://www.ulc.gov.pl/en/270-english/current-information/3806-safe-sky-regulations-on-flying-drones-in-poland
35. CMS-LAW-NOW, supra note 5.
36. CAA, supra note 6.
37. CAA, REMOTELY PILOTED AIRCRAFT SYSTEMS (RPAS) IN POLAND (July 2013), available at http://jarus-rpas.org/ sites/jarus-rpas.org/files/rpas_poland.pdf
38. Regulation (EC) Regulation No. 216/2008 of the European Parliament and of the Council of 20 February 2008 on Common Rules in the Field of Civil Aviation and Establishing a European Aviation Safety Agency, and Repealing Council Directive 91/670/EEC, Regulation (EC) No. 1592/2002 and Directive 2004/36/EC, Annex II(f), 2008 O.J. (L 79) 1, http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2008:079:0001:0049:EN:PDF
39. European Parliament Briefing, supra note 1, at 5. See also European Parliament, Committee on Transport and Tourism, Report on Safe Use of Remotely Piloted Aircraft Systems (RPAS), Commonly Known as Unmanned Aerial Vehicles (UAVs), in the Field of Civil Aviation, A8-0261/2015 (Sept. 25, 2015), http://www.europarl.europa.eu/ sides/getDoc.do?type=REPORT&reference=A8-2015-0261&format=XML&language=EN
40. Riga Declaration on Remotely Piloted Aircraft (Drones), "Framing the Future of Aviation" Mar. 6, 2015,
41. http://ec.europa.eu/transport/modes/air/news/doc/2015-03-06-drones/2015-03-06-riga-declaration-drones.pdf
42. European Commission, Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council on Common Rules in the Field of Civil Aviation and Establishing a European Union Aviation Safety Agency, and Repealing Regulation (EC) No. 216/2008 of the European Parliament and of the Council (Commission Proposal), COM (2015) 613 final (Dec. 17, 2015), http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A52015PC0613
43. Directive 95/46/EC of the European Parliament and of the Council of 24 October 1995 on the Protection of Individuals with Regard to the Processing of Personal Data and on the Free Movement of Such Data, 1995 O.J. (L 281) 31, http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv:OJ.L_.1995.281.01.0031.01.ENG
44. Charter of Fundamental Rights of the European Union, 2012 O.J. (C 326) 391, http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:12012P/TXT
45. Consolidated Version on the Treaty on the Functioning of the European Union, Jan. 30, 2015, 6655/8/08 REV 8, at 62, http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-6655-2008-REV-8/en/pdf
46. Convention for the Protection on Human Rights and Fundamental Rights art. 8, Nov. 4, 1950, E.T.S. No. 005, http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf
47. Nikolaj Nielsen, EU Parliament Passes Grand Data Protection Law, EU OBSERVER (Apr. 14, 2016), https://eu observer.com/justice/133060
48. Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council on the Protection of Individuals with Regard to the Processing of Personal Data and on the Free Movement of Such Data (General Data Protection Regulation) art. 33, COM (2012) 11 final (Jan. 25, 2012), http://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/ALL/?uri= CELEX:52012PC0011
49. M. Borovenko, Povitriane Sudno [Aircraft], in VELYKYII ENTSIKLOPEDYCHNYI IURYDYCHNYI SLOVNIK [GREAT ENCYCLOPEDIC LEGAL DICTIONARY] 655 (Yuri Shemshuchenko ed., Kyiv, 2012)
50. AIR CODE OF UKRAINE, Law No. 3393-VI of May 19, 2011, with the Latest Amendments of Dec. 23, 2015, http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3393-17
51. Ministry of Infrastructure of Ukraine, Resolution No. 636, Oct. 25, 2012, on Approval of Aviation Regulation in Ukraine, Part 47 on Rules of Civil Aircraft Registration in Ukraine
52. Convention on International Civil Aviation, Dec. 7, 1944, 15 U.N.T.S. 295 available at http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_038

13. MANAGEMENT

Tavbulatova Z.K.
Doctor of Economic Sciences, Professor
Sulumov I.O.
aspiranty
Chechen State University, Russia

METHOD OF EXPERT EVALUATIONS ITS ROLE IN IDENTIFYING INNOVATIVE IDEAS

Тавбулатова З.К.
д.э.н., профессор
Сулумов И.О.
аспирант
ФГБОУ ВО «Чеченский государственный университет», Россия

МЕТОДОВ ЭКСПЕРТНЫХ ОЦЕНОК: ЕГО РОЛЬ В ВЫЯВЛЕНИИ ИННОВАЦИОННЫХ ИДЕЙ

В инновационных средах генерируются и циркулируют множество различных идей, и определение наиболее выдающихся из них, способных привести к революционным инновациям, является сложной задачей. В этом процессе роль аналитических методов слишком ограничена, и приходится в большей степени полагаться на опыт и интуицию компетентных лиц. Статья посвящена изучению различных методов экспертных оценок и определению наиболее подходящего для этой цели.

Ключевые слова: *инновации; генерация идей; экспертные оценки.*

Под инновационной деятельностью понимается деятельность, направленная на использование и коммерциализацию результатов научных исследований и разработок для расширения и обновления номенклатуры и улучшения качества выпускаемой продукции (товаров, услуг), совершенствования технологии их изготовления с последующим внедрением и эффективной реализацией на внутреннем и внешнем рынках [1, с. 52].В последние годы все большое значение приобретают вопросы кластерной политики на региональном уровне. В соответствии с государственной политикой кластерной модернизации в среднесрочной перспективе на региональном уровне будут реализованы проекты инновационных центров, объединяющих имеющиеся в регионах объекты федеральной и региональной образовательной, научной и инновационной инфраструктуры, территориями инновационного развития станут Сколково, наукограды, некоторые ЗАТО, а также инновационные территориальные кластеры, прежде всего утвержденные Правительством Российской Федерации 25 пилотных инновационных территориальных кластеров. Планируется, что по мере реализации мероприятий государственной поддержки в период 2012-2016 гг. среднегодовые объемы частных инвестиций в 25 пилотных инновационных территориальных кластерах возрастут в полтора раза, а совокупный объем частных инвестиций составит 1,5 трлн.рублей. [5, с.36].

Очень важно правильно, объективно оценить будущую перспективную идею. Что же такое экспертные оценки? И как они применимы в вопросах оценки инновационных идей? Попытаемся разобраться в этой проблеме далее в данной статье.

«Метод экспертных оценок – специфический метод получения информации об объекте с помощью специалистов – экспертов в определенной области. Экспертные оценки – это мнения специалистов по какой-либо из проблем, находящейся в сфере их компетенции». Эти мнения собираются в ходе экспертных опросов. Выявление экспертных оценок необходимо при анализе наиболее значимых и существенных аспектов исследуемой проблемы [2, с. 271].

Опыт и интуиция экспертов является главным инструментом оценки перспективности идей. Экспертная оценка может быть полезной там, где путем анализа оценить сильные и

слабые стороны идеи слишком затруднительно. При этом данный метод обладает существенными недостатками в контексте радикальной инновационной деятельности.

Как правило, большинство устоявшихся инновационных организаций делают акцент на развитие существующих продуктов, а не создание совершенно новых. Периодически выпускаются обновленные версии моделей с незначительными новшествами в технологической части и в дизайне. Таким образом, опыт экспертов в большей степени основан на поддерживающих инновациях, а не революционных, в то время как к этим двум типам инноваций должны применяться совершенно различные критерии оценки эффективности.

Важнейшим критерием является фактор риска. В задачи управленцев входит управление и минимизация рисков. По этой причине наблюдается чрезмерная критичность к выдающимся идеям, поскольку их реализация всегда сопряжена с высокой вероятностью неудач, хотя потенциальная польза от их реализации может многократно превосходить все риски.

Кроме того, экспертам привычнее ориентироваться на уже известные потребительские предпочтения, выявленные в ходе опросов, маркетинговых исследований и собственного организационного опыта. Однако революционные инновации чаще всего нацелены на создание новых потребностей и рынков, и до их появления потребность в них чаще всего никем не осознается. Примером таких инноваций являются уже завоевавшие высокую популярность планшетные компьютеры, сочетающие в себе мощность и функциональность ноутбуков и удобство и мобильность смартфонов. Однако до их выпуска спрос на них отсутствовал, хотя технические возможности для их создания имелись уже довольно давно.

Рассмотрим самые распространенные методы экспертных оценок.

Наиболее известным является метод «мозгового штурма». В ходе сессии участники обсуждают сложные проблемы и выдвигают самые разнообразные предложения и идеи для их решения. Затем участники должны максимально развивать свои идеи, комбинируя их с идеями других участников. На завершающем этапе выделяются наилучшие идеи путем экспертного оценивания. В роли экспертов выступают аналитики, хорошо понимающие суть проблемы и цели исследования. В группу обычно входят представители различных направлений организационной деятельности – маркетологи, финансисты, сотрудники НИОКР, и каждый проводит оценку в соответствии со своей сферой компетенций.

Наиболее простой и традиционный путь оценки идей – метод совещаний, в ходе которого эксперты путем дискуссий вырабатывают единое коллективное мнение и утверждают соответствующее предложение. Данный способ прост в реализации и может быть достаточно эффективным, однако главный его недостаток в том, что мнения участников с более высоким служебным положением, авторитетом, либо настойчивостью будут активнее поддерживаться, даже если окажутся ошибочными.

Для избежания этой ошибки в большинстве случаев применяются способы количественнык оценок экспертами. Идеи оцениваются по нескольким параметрам, по каждому из которых эксперты по своему усмотрению проставляют баллы. Затем проводится суммирование баллов экспертов по каждой идее, и в итоге выбираются набравшие наибольшую оценку.

При правильном подходе к организации оценок, данные методы способны раскрыть не только риски и иные проблемы, заключающиеся в выдвинутых идеях, но и их потенциальные возможности. Тем не менее, в этих методах заложено существенное препятствие в реализации действительно выдающихся инноваций. Заключение экспертной комиссии является согласованным, компромиссным решением. Проблема заключается в том, что далеко не все эксперты способны увидеть потенциальные возможности перспективной и оригинальной идеи, и у каждого эксперта формируется свое собственное видение путей ее реализации, отличающееся от видения других экспертов. О недопустимости такого подхода кратко высказался Питер Друкер: «Когда у вас есть стоящая инновация, не идите на

компромисс». Таким образом, при всей полезности критических и одобрительных отзывов об идеях со стороны многочисленных экспертов, правом окончательного решения должно быть наделено ответственное лицо, обладающее соответствующими профессиональными качествами [4, с. 13].

В этом отношении интересен «метод суда». Процесс проходит в игровой форме, в котором коллектив экспертов организуется в соответствии с правилами проведения судебных процессов. «Адвокаты» выступают в защиту идей, выдвигая доводы в их пользу, в то время как противоположная сторона их критикует. Взвесив положительные и отрицательные стороны, «судья» либо одобряет предложение, либо отвергает. В данном методе учтены вышеописанные особенности, и по этой причине является наиболее эффективным методом в определении выдающихся идей [3, с. 539].

Таким образом, изучив различные особенности экспертного оценивания, мы определили наиболее подходящий метод оценки идей, ведущих к революционным инновациям. При этом результативность метода зависит и от правильности организации процесса, главным фактором в которой является правильный подбор участников. И потому, нужно отметить, что большое значение имеет наличие в игре лиц, имеющих опыт участия в радикальных инновационных проектах, поскольку, как уже было сказано, опыт экспертов чаще формируется при реализации поддерживающих инноваций.

Литература:

1. Глаголев С.Н., Дорошенко Ю.А., Моисеев В.В. Актуальные проблемы инвестиций и инноваций в современной России. – М.: Директ-Медиа, 2014. – 426 с.
2. Кабыща Ф.В., Осипов Г.В. Российская социологическая энциклопедия. — М.: Норма-Инфра-М, 1998. — 664 с.
3. Лукасевич И.Я. Финансовый менеджмент: учебник / И. Я. Лукасевич. — 2-е изд., перераб. и доп. — М.: Эксмо, 2010. — 768 с.
4. Stamm B. Managing Innovation, Design and Creativity. – 2-е изд. — Хобокен: Wiley, 2008. — 592 с.
5. Тавбулатова З.К. Строительные кластеры как основа налогового потенциала. Economics,management,law: problems of establishing transformation. Dubai, UAE.2016.-404

14. MARKETING

Zimbalevska Julia
Doctor of Philosophy in Economic Sciences
Kyiv National University of Technologies and Design, Ukraine

BRAND FOR ENTERPRISES: DEVELOPMENT, EVALUATION

Зимбалевская Ю.В.
к.э.н.
Киевский национальный университет технологий и дизайна, Киев, Украина

БРЕНД НА ПРЕДПРИЯТИЯХ: РАЗРАБОТКА, ОЦЕНКА

The article grounds the methodological approach to the evaluating of the brand strength using the integral index, which generalizes the private effective indicators of brand communication with the target audience. It allows creating recommendations on the amount of premium price of brand-name products. It optimizes the financial results of the enterprise's activity.

Keywords: *branding, the brand equity evaluation, brand forming.*

В статье обосновано методический подход к оценке силы бренда с помощью интегрального показателя, обобщающего частные показатели эффективности коммуникации бренда с целевой аудиторией. Он позволяет сформировать рекомендации по размеру премиальной наценки к себестоимости брендового товара с целью оптимизации финансовых результатов деятельности предприятия.

Ключевые слова: *брендинг, оценка капитала бренда, формирование бренда.*

Интеграция Украины в мировое сообщество требует реформирования экономики в соответствии с тенденциями, которые являются общими для развитых стран. Все чаще украинскими предприятиями поднимается вопрос создания и управления торговыми марками, как действенного маркетингового инструмента повышения конкурентоспособности товара.

Актуальность проблемы брендинга подтверждается значительным количеством тематических научных публикаций, появившихся в последние годы. Однако, несмотря на то, что в условиях глобализации требования к глубине и комплексности исследований в сфере брендинга кардинально растут, много дискуссионных вопросов остаются нерешенными. В Украине брендинг как инструмент стратегического развития недостаточно исследованным; прежде всего это касается методических подходов к оценке капитала бренда и его влияния на стоимость предприятия в целом. Способность бренда усилить привлекательность и дифференциацию определенного товара приводит к формированию дополнительных финансовых потоков, которые формируют стоимость бренда.

В литературе в целом сформирован понятийный аппарат брендинга, но толкование этого термина не всегда однозначное. В современной экономической литературе проблематика брендинга исследована достаточно подробно. В частности, механизмы создания успешных брендов предложено в работах В. Домнин, Ж.-Н. Капферер, Э. Райса, Дж. Траута, Г. Чармэссон, П. Чевертона, стратегии управления и оценку стоимости бренда исследовали Д. Аакер, Т. Гэд, Ф. Котлер, К.Л. Келлер, С. Дэвис, Дж. Траут, бренды с позиций поведения потребителей рассмотрели Дж. Энджел, Р. Блэкуэлл, П. Миниард. Торговая марка и бренд - взаимосвязанные категории, но не являются абсолютными синонимами и не могут быть взаимозаменяемыми. Бренд охватывает, помимо собственно товара, также его характеристики, ожидания, ассоциации, воспринимаемые потребителем. Но и сфера применения торговой марки не ограничивается функциями элемента правовой защиты интеллектуальной собственности. Оценена и отражена в бухгалтерском балансе торговая марка является нематериальным активом, который можно эффективно использовать: продавать, сдавать в аренду (франчайзинг), вносить в уставный фонд вновь созданного предприятия и т.д.

Современные тенденции насыщения рынка и усиления конкуренции между товарами отечественного и зарубежного производства, выход украинских экономических субъектов на мировой рынок обусловливают необходимость использования концептуально новых

элементов управления стратегическим развитием предприятия. При таких условиях применение брендинга является свидетельством инновационной активности и стратегического видения руководством перспектив развития предприятия.

С целью обеспечения соответствия эмоциональных и материальных характеристик бренда обязательным является согласование стратегии, позиции и идентичности бренда с элементами комплекса маркетинга. Поэтому для вновь созданного предприятия целесообразно рассматривать бренд как стратегический ориентир системных тактических действий по формированию и реализации программ основных составляющих комплекса маркетинга. Для уже функционирующего предприятия возможен поиск способов согласования идентичности и позиционирования бренда с состоянием основных составляющих комплекса маркетинга, что диагностируется с помощью исследований. Другим, однако, более сложным способом реализации концепции брендинга на предприятии является поиск стратегических ресурсов и возможностей для корректировки составляющих комплекса маркетинга в соответствии с идентичностью и позиционированием бренда, которые являются актуальными в текущих условиях рынка товаров. Таким образом, развитие бренда обусловлено перманентной сменой целей и состояния системы взаимосвязанных элементов комплекса маркетинга.

Анализ условий рыночной среды позволяет определить факторы и обстоятельства рыночных условий, которые обеспечивают дополнительными ресурсами процесс формирования бренда или препятствуют ему. Также необходимо провести исследование на предмет выявления ожидаемых выгод и пользы от применения товара. С целью формирования потребительской ценности бренда среди представителей целевой аудитории и общества в целом необходимо исследовать мотивы и экономические интересы, которыми руководствуются при покупке товара.

Формирование бренда на предприятии целесообразно осуществлять на основе результатов сравнения существующих на рынке брендовых товаров в разрезе элементов маркетингового комплекса. Предполагается, что в результате анализа внешних (назначение, качество, надежность) и креативных (атрибуты бренда) характеристик конкурентных товаров должно быть проявлено определенно отличительное свойство, на основе которого в дальнейшем планируется выявлять характеристики идентичности и осуществлять позиционирование нового бренда.

Результаты стратегического анализа позволяют избежать дублирования характеристик идентичности уже существующих на рынке брендов для формирования нового бренда, учесть сильные и слабые стороны конкурентных аналогов, определить представителей целевой аудитории, сформировать концепцию позиционирования. При этом важно правильно идентифицировать конкурентов в соответствии со спецификой составляющих комплекса маркетинга анализируемого бренда.

Для выявления уникальных характеристик идентичности бренда целесообразно проанализировать такую информацию, как история развития бренда, способы использования брендового товара. В процессе брендинга распространена практика применения дисконтных карт как инструмента маркетинговых исследований, с помощью которых отслеживается периодичность, составляющие покупки и т. п.

Для формирования четкой идентичности нового бренда целесообразно применять 1-3 характеристики, которыми не наделен ни один из конкурентных брендов, что считается самым дешевым и менее рискованным способом позиционирования.

По нашему мнению, стратегический анализ бренда является информационной основой для формирования бренд-стратегии и разработки инструментов ее реализации, однако, не может рассматриваться как разовая процедура. Процесс мониторинга и адаптации составляющих комплекса маркетинга к изменениям рыночной среды предприятия должен осуществляться на всех стадиях брендинга.

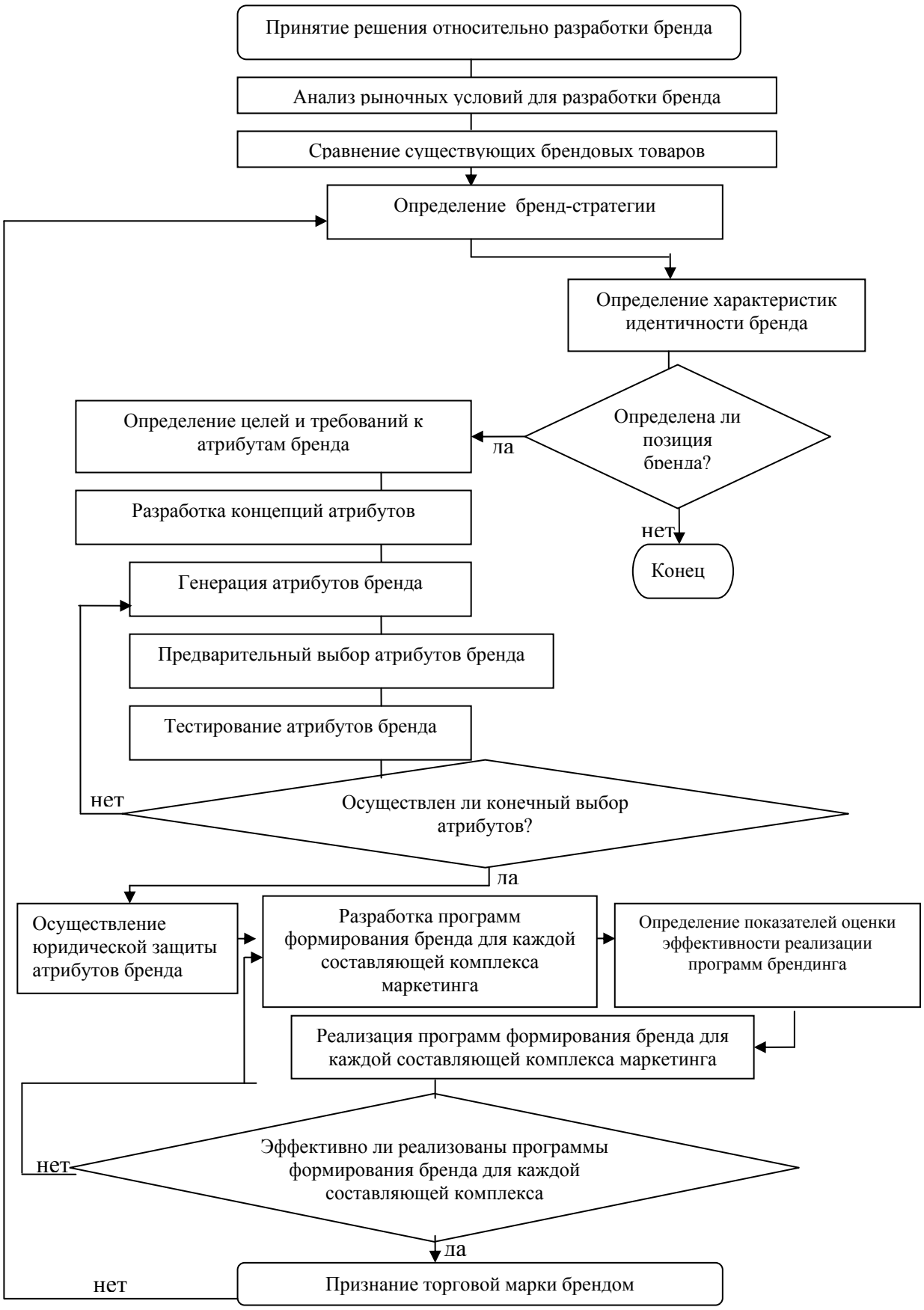

Рис. 1. Структурно-логическая модель управленческих действий относительно формирования бренда

.

Согласно выбранной стратегии и на основе уникального торгового предложения (отличного качества, важного или интересного преимущества, ценности товара для представителей целевой аудитории), которое выявлено в результате анализа конкурентных брендов, считаем возможным разработать концепцию и меры достижения позиционирования бренда.

Позиционирование, аналогичное к конкурентному бренду, требует обоснования причин лидерства определенной марки. Исследования психологов и практический опыт свидетельствует о том, что позиционирование с более чем тремя критериями не бывает эффективным. При применении паритетного способа позиционирования выбираются те же критерии позиционирования, что и при конкурентном. При этом сохраняется соотношение этих критериев (высший уровень цены и сервиса) или обеспечивается получения дополнительной выгоды. Дифференцирующий способ позиционирования заключается в активном выделении бренда среди конкурентов за счет лучших неиспользованных критериев позиционирования.

Если в ходе исследования не удалось определить уникальные характеристики бренда, для его формирования украинской практик брендинга А. Федоров [7] рекомендует максимизировать количество рекламных обращений и их носителей. При таких обстоятельствах мы не рекомендуем искусственно создавать уникальное торговое предложение, а использовать нетрадиционные рекламные инструменты.

На основе синергии, сложившейся бренд-стратегии и определенных характеристик идентичности бренда разрабатываются бренд-коммуникации и стиль атрибутов. Концепция позиционирования основывается на выборе и определении роли каждого из коммуникационных носителей при оптимизации бюджета. Регулярная оптимизация бренд-стратегии позволяет сделать предложение предприятия более комплексным для потребителя.

Генерация атрибутов бренда осуществляется путем использования метода мозгового штурма, для проведения которого привлекаются специалисты и сотрудники предприятия. Также не нужно пренебрегать вариантами автоматической генерации атрибутов с помощью специального программного обеспечения. Оно позволяет провести фонетический и семантический анализы имени бренда на предмет отсутствия нежелательных ассоциаций с его содержанием, а также лингвистический анализ для сравнения со словарями и имеющимися в языке морфем (небольших, но емких по значению частей слов; структуры, ударений и рифм). В общем понимании атрибуты бренда должны отражать сущность основных характеристик товара, быть приятным и легким для контакта и запоминаться во всех странах продвижения бренда.

По мнению А. Длигача [2], основная составляющая бюджета формирования бренда должна приходиться на проведение исследований и тестирования концепций, а не на бренд-коммуникации. Т. Шевчук [4] утверждает, что правильно выбранное имя бренда позволяет уменьшить будущие расходы на бренд-коммуникации. Обязательным требованием ко всем бренд-коммуникациям является максимизация уровня идентификации (заметное размещение) имени и/или логотипа в качестве основного бренд-формирующего фактора и одновременное грамотное отражение связей имени с соответствующей товарной категорией.

Цена считается гибким элементом комплекса маркетинга и единственным, что формирует прибыль предприятия. Чувствительность покупателей к цене брендового товара является обратно пропорциональной тому, как потребители оценивают уникальные характеристики товара, отличающих их от предложений конкурентов.

По нашему мнению, процесс установления цены на брендовую товар должен отличаться от традиционных подходов ценообразования. В его основу должны быть заложены получения соответствующих материальных выгод (увеличение суммы чистой прибыли) от полного использования эмоционального воздействия на потребителей с помощью торговой марки. Для формирования дорогого, эксклюзивного, статусного и престижного бренда целесообразно на товар устанавливать более высокую цену, чем у конкурентов, так как потребители готовы платить больше ценность бренда. Поэтому среди

ученых распространение получает мнение о целесообразности установления премиальной наценки на себестоимость товара. Для определения ее размера предлагается использовать интегральный показатель силы бренда, который отражает его текущие реальные позиции в обществе на территории предложения брендового товара

Таблица 1

Способы расчета экономических согласованных показателей для оценки силы бренда

Название показателя	Формула для расчета	Условные обозначения
1. Уровень осведомленности	Коб. = К зн. / К общ	К зн. - количество знающих торговую марку; К общ - количество опрошенных
2. Уровень появления ассоциаций с товарной категорией	К асс. = К асс. т. / К общ	К асс. т. - количество опрошенных, у которых появляются ассоциации с товарной категорией
3. Уровень приверженности	К пр. = К к.р. / К общ	К к.р. - количество опрошенных, которые регулярно покупают товар данной торговой марки
4. Уровень желания совершить покупку	К б.к. = К м.б. / К общ	К м.б. - количество опрошенных, которые хотят купить товар данной торговой марки
5. Уровень наличия намерения покупки	Кн. = К м.н. / К общ	К м.н. - количество опрошенных, которые намерены купить товар данной торговой марки
6. Уровень наличия рекомендаций другим о покупке и использовании	К р = К р.и. / К общ	К р.и. - количество опрошенных, которые рекомендовали другим товар данной торговой марки

Формирование бренда невозможно без обеспечения географической доступности товара, поэтому рекомендуется применять франчайзинг как инструмент расширения торговой сети и рычаг удержания единой цены. Интерьер в магазине должен соответствовать фирменному стилю и сущности бренда. Альтернативой содержания сети фирменных магазинов является продажа товаров через каталоги.

Учитывая то, что для подавляющего большинства предприятий в условиях кризиса желательным является малобюджетное формирования бренда, альтернативой формирования франчайзинговой сети могут стать субъекты розничной электронной торговли: электронные магазины, аукционы, торговые площадки, сайты-витрины, промосайты и ресурсы.

При продаже брендовых товаров нужно выяснить и приспособиться к требованиям клиентов, создать атмосферу сопереживания. С целью максимально эффективного управления принятием решения о покупке целесообразно использовать такие маркетинговые компоненты: качество обслуживания, правильное информирование о ценах каждой ассортиментной позиции, предоставление квалифицированных консультаций, использование инструментов аромамаркетинга, обеспечение удобства совершения покупок (расположение секций, логичность системы пешеходного перемещения по магазину, обеспечение музыкального сопровождения, температурной комфортности, надлежащего освещения).

Брендинг осуществляется с помощью построенной системы маркетинговых коммуникаций, которые обеспечат постепенное формирование бренда. Главной функцией коммуникаций является выделение бренда среди других, закрепление сформированных предпочтений, содержание имеющихся покупателей и увеличение частоты и объемов покупок. В коммуникационных обращениях необходимо правдиво передавать уникальное торговое предложение, используя особенности типичного поведения образов, ассоциативный ряд или легенду. Все бренд-коммуникации формируются с помощью понятных для целевой аудитории слов и образов, а также действенных аргументов того, что бренд поможет

изменить жизнь к лучшему, даст то, о чем давно мечтали; позволит стать красивее, лучше и т. д.

В условиях товарного насыщения рынка грамотная разработка и применение технологий брендинга позволит предприятиям иметь преимущества. Это обусловлено возможностью интерпретировать представления и ожидания потребителей в специфические привлекательные свойства товара, а также обеспечить соответствующее рекламное сопровождение с удачной, близкой и привычной идеей, продуманной аргументацией, которые будут отвечать украинской культуре и традициям. Максимально эффективное управление брендом предполагает постоянный и последовательный процесс поддержания или изменения сложившейся идентичности путем поддержки анонсированной легенды, активной реализации программ бренд-коммуникаций, пропагандой использования и содержания заявленного качества брендового товара, а также в случае необходимости составления антикризисных планов.

Таким образом, за счет формирования долговременной взаимосвязи между брендом и потребителями товара брендинг является стратегическим инструментом увеличения стоимости предприятия. Для определения капитала бренда на дату оценки за основу предлагается использовать формулу чистой приведенной стоимости (дисконтированных денежных потоков).

$$CB = \sum_{t=1}^{n} \frac{C_{mt} \cdot Q_t \cdot \frac{1}{\sigma}}{(1+r)^t} - (C_d + C_r) \qquad (1)$$

где СВ - стоимость бренда;

Cd - сумма затрат на разработку фирменного стиля бренда (логотипа и выбор цветовой палитры);

Cr - сумма расходов на регистрацию торговой марки;

Cmt - премиальная надбавка к стоимости каждой единицы товара после налогообложения в соответствии с силой его бренда в периоде t;

Qt - совокупный объем продаж брендового товара в натуральном выражении в периоде t;

σ – среднее квадратическое отклонение, учитывающее вариацию, объемов продаж брендового товара во времени;

$\frac{1}{(1+r)^t}$ - коэффициент дисконтирования;

r - норма дисконтирования;

t - период, в котором брендовый товар представлен на рынке (календарный год);

n - количество периодов, которые анализируются.

Метод дисконтирования денежного потока не отражает прошлых результатов, а оценивает будущие перспективы, поэтому может быть использован только для оценки бренда, находится на стадии вывода на рынок. Его целесообразно использовать для оценки стоимости предприятий со стабильными доходами или стабильными темпами их изменения. А это характерно для подавляющего большинства торговых марок отечественных предприятий легкой промышленности. Предложенная методика предполагает оценку бренда, учитывая факторы времени и риска, а также особенности рыночной конъюнктуры. Данный метод целесообразно применять для определения капитала бренда товаров легкой промышленности, на предприятиях которой доля капитала принадлежит иностранным предприятиям, или планируется продажа всего или части пакета акций. Однако, метод и ряд недостатков, основными из которых являются: трудоемкость расчетов, потребность в финансовой информации о деятельности предприятия, приблизительный характер прогнозов, сложность расчета ставки дисконтирования и т.д. Игнорирование оценивания рыночной стоимости бренда приводит к значительному уменьшению стоимости предприятия.

Литература:

1. Аакер Д. Создание сильных брендов / Д. Аакер. - М.: Издат. дом Гребенникова, 2003. - 380 с.
2. Бромович М. Анализ экономической эффективности капиталовложений / М. Бромович; пер. с англ. - М.: ИНФРА-М, 1996. - 432 с.
3. Виленский П.Л. Оценка эффективности инвестиционных проектов: Теория и практика: учеб.-практ. пособ. / Л. Виленский, В.Н. Лившиц, С.А. Смоляк. - М.: Дело, 2001. - 832 с.
4. Коупленд Т. Стоимость компаний: оценка и управление / Т. Коупленд, Т. Коллер, Д. Муррин; англ. - М.: Олимп-Бизнес, 1999. - 576 с.
5. Нестерева Ю. Методы оценки стоимости бренда / Ю. Нестерева // Маркетинг в Украине. - 2006. - № 3. - С. 61-64.
6. Олексич Д. Определение стоимости капитала банковского бизнеса / Д. Олексич // Наука и экономика. - 2008. - № 1 (9). - С. 261-265.
7. Ульянова К.М. Торговая марка как основа марочного капитала / Ульянова К.М. // Маркетинг в Украине. - 2002. - № 3 (13). - С.41-42.
8. Шарп В.Ф. Инвестиции: наук. вид. / В. Ф. Шарп, Г. Дж. Александер, Дж. Бэйли В.; англ. - М.: Инфра-М, 1998. - 1028 с.
9. Примостка Л.А. Анализ банковской деятельности: современные концепции, методы и модели [Текст] / Л. А. Примостка. - М.: Финансы, 2002. - 314 с.

Nyzhnyk L.S.
graduate student
UMAN NATIONAL UNIVERSITY OF HORTICULTURE

ADVERTISING IS PART OF MARKETING STRATEGY

Нижник Л. С.
аспірант
Уманський національний університет садівництва

РЕКЛАМА ЯК ЧАСТИНА МАРКЕТИНГОВОЇ СТРАТЕГІЇ

In the article the concept of advertising as a marketing strategy in terms of the stages of creation. The necessity of the use of advertising in the enterprise by analyzing the advantages and disadvantages.

Keywords: *advertising, advertising information, communication, mass communication, marketing strategy*

В статті розкрито поняття реклами як частини маркетингової стратигії у розрізі етапів створення. Огрунтовано необхідність застосування реклами у діяльності підприємств на основі аналізу переваг та недоліків.

Ключові слова: *реклама,рекламна інформація, комунікації, засоби масових комунікацій, маркетингова стратегія*

Вступ. Рекламні комунікації важливі сьогодні, як ніколи раніше. Навички планування і реалізації реклами в життя користуються все більшим попитом в час інтегрованих комунікацій. Зростаюча роль рекламних комунікацій помітна як з позиції творчої стратегії, так і з позиції засобів рекламної діяльності. Професійність в цій сфері дуже важлива, оскільки той час, коли телевізійна реклама домінувала над всіма іншими видами, проходить. Вибір засобів реклами суттєво розширився. Тепер практично кожний контакт з покупцем, починаючи від упаковки та закінчуючи зв'язками з громадськістю, вважається потенційним засобом реклами. Це потребує від менеджерів більш глибоких знань про принципи планування реклами.

Найпопулярнішим не лише у закордонних, але й українських спеціалістів є визначення, прийняте Американською асоціацією маркетингу, яке зазначає, що реклама — це будь–яка форма неособистого представлення і просування ідей, товарів чи послуг, оплачувана точно встановленим замовником.

Реклама – це інструмент ринку. В основі реклами – інформація і переконання. Іншими словами реклама – цілеспрямований інформативний вплив опосередкованого характеру на споживача з метою просування товарів та послуг на ринок. Сучасний покупець опинився перед світом товарів та послуг, який щосекунди розширюється. Це змушує покупця дедалі частіше звертатися за порадою до фахівців, прислухатися до авторитетів у сфері рекламно–інформаційних послуг.

Термінологічна складність реклами полягає в самій комплексно–синтетичній природі, що відображає найрізноманітніші сфери людської діяльності і наукового пізнання, які наділяють її елементами власного поняттєвого апарату [5, с. 29].

Рекламна інформація може розповсюджуватись у будь–якій формі, тобто за допомогою будь–яких носіїв та засобів, причому як передбачених положеннями Закону, так і будь–якими іншими. Фактично формою розповсюдження реклами може бути будь– яка форма розповсюдження масової інформації. Основне призначення рекламної інформації полягає у формуванні або підтриманні обізнаності невизначеної кількості споживачів реклами та їх інтересу щодо об'єктів реклами. Важливою характеристикою, що вирізняє рекламну інформацію від звичайної інформації, є її чітко визначений «замовний», оплачуваний характер [2, с. 5].

Слід відмітити, що інтернет-реклама, як і будь–який вид реклами, має свої переваги та недоліки. Знання особливостей створення та розміщення реклами в Мережі дозволяють забезпечити максимальну ефективність інтернет-реклами. Сучасний рівень розвитку Інтернет дає можливість створити презентацію будь–якого товару (послуги) на тому рівні, який є недосяжним для іншого ЗМІ. [7, с.3]

Форми і методи використання реклами настільки різноманітні, що можна дати лише саму загальну оцінку її специфічних якостей:

1) громадська природа реклами. Це суто громадська форма комунікації, де передбачається, що товар є законним і загальноприйнятим. Оскільки одне і те ж звернення отримує безліч осіб, покупець знає, що мотив, яким він керується при покупці, зустріне суспільне розуміння;

2) здатність до умовляння. Реклама – це засіб умовляння, що дозволяє продавцю багаторазово повторювати своє звернення. Вона дає можливість покупцеві порівнювати звернення різних конкурентів. Великомасштабна реклама є свого роду свідченням солідності, популярності й успіху продавця;

3) експресивність. Завдяки мистецькому використанню шрифту, звуку і кольору реклама дає можливості для помітного ефектного представлення фірми і її товарів. Однак помітність реклами може відволікти увагу від її суті;

4) знеособленість. Реклама не може бути актом настільки ж особистісним, як спілкування з продавцем фірми. Аудиторія не відчуває почуття необхідності приділити увагу або відповісти. Реклама здатна тільки на монолог.

З одного боку, рекламу можна використовувати для створення довгострокового стійкого образа товару, як це робить, наприклад, реклама кока–коли, а з іншого боку – для стимулювання швидкого збуту, як це робить реклама про дешеві розпродажі. Реклама – ефективний і вигідний спосіб охоплення безлічі географічно розкиданих покупців, так як витрати в розрахунку на один рекламний контакт незначні. Деякі форми реклами, такі, як телевізійна, можуть зажадати великих асигнувань, іншими, скажімо, газетної рекламою, можна займатися з невеликими витратами. [1, с.87]

Для успіху рекламних кампаній необхідне розуміння того, як працює маркетинг і яку роль відіграє в маркетинговій стратегії й тактиці реклама. Отже, основне джерело розробки плану реклами – загальна програма маркетингу. І розробляється на підставі аналізу конкретної ситуації, у якій перебуває рекламодавець. Ситуаційний аналіз допомагає провести дослідження, що є життєво необхідними для планування та прийняття рішень стосовно рекламної діяльності підприємства, основним результатом якої є проведення рекламних кампаній. Кожен елемент структури маркетингу робить свій внесок у здатність підприємства найефективніше здійснювати рекламну діяльність.Так, основним об'єктом, із яким працює реклама, є товар або послуга, якість якого чи підтверджує, чи спростовує рекламне звернення. У рекламі товар виступає перед покупцем деяким комплексом відчутних і невідчутних складових, які задовольняють його потреби.

При розробці рекламної програми менеджери по маркетингу повинні передусім визначити цільовий ринок і мотиви покупців. При виборі мети реклами потрібно брати за

основу аналіз поточної ситуації на ринку. При розробці і оцінюванні рекламної кампанії важливо розрізняти стратегію рекламного звернення і творчу стратегію. Тому розробка і оцінка рекламних кампаній – це водночас і наука і мистецтво. При розробці стратегії рекламного звернення рекламодавці проходять через три етапи: генерування ідей реклами та їх оцінка, створення креативу і виконання рекламного звернення. Дуже важливо знайти свіжу ідею, не схожу на інші. Гарне рекламне повідомлення зазвичай будується на основі однієї, максимум двох головних торгових пропозицій. Щоб визначити, який призив краще за все діє на цільову аудиторію, рекламодавцю потрібно провести маркетингові дослідження – робити це потрібно ще в процесі вибору позиціонування. Позиціонувати товар (фірму) означає вирішити, на який сегмент він орієнтований, що цьому сегменту він може запропонувати, що його відрізняє від конкурентів, яким має бути його імідж. Правильне позиціонування дуже важливе для успіху всієї маркетингової програми, в тому числі і реклами. [8, с.15]

Перед вкладенням коштів в рекламу має бути проаналізовано цільову аудиторію, перелік обґрунтованих вигод, список запропонованих засобів інформації [6, с. 610].

Реклама має формувати певний рівень знань про товар, образ фірми, при цьому має викликати доброзичливе ставлення до фірми, бажання придбати товар і знову звернутися до цієї ж фірми, зробити споживача постійним покупцем. Реклама має стимулювати збут товару і прискорювати товарообіг. До переваг і недоліків реклами можна віднести (рис.1)

РЕКЛАМА

Переваги

- можливість залучення великої аудиторії;
- низька вартість одного рекламного контакту;
- наявність великої кількості різних ЗМІ, що дає можливість вибрати найбільш підходящі для цільових сегментів;
- можливість контролювати зміст повідомлення, його оформлення, час виходу;
- можливість змінювати повідомлення залежно від реакції цільового сегмента;
- висока ймовірність того, що рекламне повідомлення дійде до потенційного споживача;
- ймовірність того, що покупець прийме рішення безпосередньо з продавцем.

Недоліки

- рекламне повідомлення є стандартним, негнучким;
- немає можливості зосередиться на індивідуальних потребах клієнта, воно є коротким;
- деякі види реклами вимагають великих інвестицій;
- в ряді випадків необхідно довго чекати розміщення рекламного повідомлення

Рис. 1. Переваги і недоліки реклами

Перераховані вище переваги і недоліки реклами є загальними для всіх засобів поширення реклами. Засоби реклами (канали поширення рекламних послань) вибираються таким чином, щоб ефективно досягти уваги цільової аудиторії. Причому, основними критеріями при виборі каналів поширення рекламних послань є забезпечення максимального охоплення цільової аудиторії, відповідність вартості розміщення реклами з рекламним бюджетом і відповідність характеру рекламного повідомлення особливостям каналу.

Рекламна діяльність не повинна стояти на місці. Вона має як губка всмоктувати в себе усі новітні досягнення науки і техніки, щоб «жити разом зі споживачами» [4, с.158].

Крім того, вибір засобів реклами здійснюється таким чином, щоб забезпечити необхідне географічне охоплення споживачів і бажані частоту і форму подачі матеріалу. Щоб вибрати найбільш оптимальні для поведінки рекламної компанії видання, рекомендується скласти перелік періодичних видань, які за своїм потенціалом здатні

потрапити в руки передбачуваному клієнтові, зібрати про кожного з видань необхідні відомості: дані про періодичність, про тираж, розцінки на оголошення різних розмірів, з друком в різних варіантах (сторінка, місце на смузі, використання кольору). Для досягнення більшості рекламних цілей важливе максимально можливе охоплення всіх запланованих цільових груп потенційних клієнтів, тому оптимальним критерієм, що дозволяє проводити порівняння каналів розповсюдження реклами між собою є сума витрат, що планується на один рекламний контакт з потенційним покупцем.

Висновки. Отже, на основі проведених досліджень, ми бачимо що на сучасному етапі замало, просто, створити якісний товар чи послугу, призначити на них ціну і забезпечити доступність для цільових споживачів. Ще до виходу товару на ринок фірми повинні здійснювати комунікацію з цільовими аудиторіями, на які розрахований даний товар. Всі дії комунікації мають бути чіткими, продуманими, в них не має бути нічого випадкового, інакше фірма понесе великі не виправдані витрати і втратить значну частину прибутку.

Література:

1. Басовский Л.Е. Маркетинг / Л.Е. Басовский. – М.: Инфра – 2008. – 224 с.
2. Беспалий Б.В., Герасимчук В.В. Реклама в Україні: інтеграція теорії та практики / Б. В. Беспалий, В. В. Герасимчук // Вісник КрНУ імені Михайла Остроградського. – 2012. – Випуск 5 (76). – С. 157–159.
3. Бугрим А.В. Телевізійна реклама як об'єкт наукового дослідження / А. В. Бугрим. [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://journlib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1579
4. Капінус Л.В. Інтернет–реклама в системі управління маркетинговою діяльністю підприємства [Електронний ресурс] / Л.В. Капінус / Режим доступу: http://dspace.nuft.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/4686/1/Internet–reklama.pdf
5. Карпова Г. Реклама за рубежом / Г.Карпова. – М.: Прогресс. – 1977. –371 с.
6. Коментар до Закону України «Про рекламу». [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://www.tvweek. dp.ua/files/27.pdf
7. Котлер Ф. Маркетинговий менеджмент: Підручник / Ф. Котлер, К.Л. Келлер, – СПб.: Питер. – 2007. – 816 с.
8. Репьев А.П. Рекламодателю о рекламе / А.В. Репьев – Москва. Школа А.Репьева Реклама и маркетинг. – 2001г. – 95с.

Voznyuk Oksana
Postgraduate student,
Dragomanov National Pedagogical University (Ukraine, Kyiv)

GENESIS OF PEDAGOGICAL TENDENCIES OF PROTESTANTISM IN THE WORLD AND NATIONAL CULTURAL HISTORY

Вознюк О.В.
аспірант кафедри теорії та історії педагогіки
НПУ імені М.П. Драгоманова

ГЕНЕЗИС ПЕДАГОГІЧНИХ ТЕНДЕНЦІЙ ПРОТЕСТАНТИЗМУ В ІСТОРІЇ КУЛЬТУР СВІТОВОГО ТА ВІТЧИЗНЯНОГО ПОСТУПУ

The article investigates the genesis of pedagogical tendencies in education and learning, moral and spiritual activities of Protestant religious communities in Europe XVI-XVIIth centuries.
Keywords: *Protestantism, pedagogical tendencies, XVI-XVII centuries.*

Стаття присвячена дослідженню генезису педагогічних тенденцій в освітньо-виховній і морально-духовній діяльності протестантських релігійних громад країн Європи XVI–XVII ст.
Ключові слова: *Протестантизм, педагогічні тенденції, XVI-XVII століття.*

Суспільства Нового часу знайшли своє логічне втілення в ідеалі особистості, здатної вирішувати реальні завдання, сприймати світ як цілісність всього сущого. Прогресивні ідеї щодо покликання людини на землі були складовою змісту головного ідеологічного руху цієї епохи − гуманізму. Маючи в собі потенціал світського і раціоналістичного, гуманізм відкривав шлях до пізнання природи людини.

В епоху XVI ст. пізнання оточуючого світу впливали на формування нового світогляду, підвищення інтересу до реального життя, а значить вимагали більше наукових знань про саму людину. Поява філософських систем (Ф. Бекон, Р.Декарт), релігійних реформ (М.Лютер, Ж.Кальвін, У.Цвінглі), педагогічних концепцій (Е.Ротердамський, Я.А.Коменський, І.Штурм, Ф.Меланхтон) стали рушійною силою прогресу тогочасного суспільства [1, с. 56−57].

Метою статті є дослідження генезису педагогічних тенденцій в освітній і духовній діяльності протестантських громад. Християнство, як імператив духовності, продовжувало займати важливе місце у новому світогляді, але вже не лише у вигляді церковного трактування, а народного уявлення або переконання, відповідно епосі. Поширювалась ідея, що шукати Бога слід не в потойбічному світі, а в «глибині людського буття». Оновлена релігійна свідомість, у свою чергу, вимагала перегляду «земних» засад особистісного життя. Це віддзеркалювалось новим розумінням змісту стосунків «Я і суспільство», «Я і церква», «Я і Бог» 11, с. 11]. Відповідно, зумовлювалась тенденція відходу від суто духовного змісту навчання на користь загально освітніх знань про саму людину та оточуюче середовище [9].

Цінності середньовічного християнства і відродженні ідеали античної культури поєднались у тезі, що спасіння досягається як самовдосконаленням, так і копіткою працею у виробництві, мистецтві, науці, освіті, релігії. Так міркували філософи XVI–XVII ст., зокрема, Бекон, Декарт, Лейбніц. Їх думки віддзеркалювались у діяльності і висновках богословів Лютера, Кальвіна, Цвінглі; педагогів В.Ратке, Я.Коменського, І.Штурма, Ф.Меланхтона. За цих умов у протестантській педагогіці формується тенденція поєднання наукового та релігійного компоненту у світогляді особистості. Я.А.Коменський, наприклад, виділяв у людині три вищих начал: розумове, моральне, релігійне [1, с. 46]. Призначення Я.А.Коменського ректором братських протестантських шкіл у Пшерові (1614) та Фульнеку (1618), а також священиком, переконали, що навчальні завдання можливо успішно реалізовувати в контексті поєднання світського, релігійного, громадянського виховання не ігноруючи, а використовуючи наукові знання для пояснення світу і людини. В основу педагогічних методів Коменський ставив, зокрема, загальнолюдські принципи виховання і наукові методи знань, набуті у протестантській громаді.

Поєднання наукового та релігійного світогляду відобразилось у діяльності філософа-педагога, вченого-теолога, професора Віттенберзького університету Ф.Меланхтона. Як автор підручників по вивченню грецької, латинської мови,

риторики, логіки, етики, а також багатьох богословських робіт, зокрема, «Загальні принципи теології», мав великий вплив на реформаторів-протестантів. Він переконував М.Лютера, що не можна відокремлювати науку від релігії, християнський світогляд від філософії, праці Св. Августина від праць Арістотеля. На думку Ф.Меланхтона, духовне осмислення дійсності включає в себе і науково-філософські аспекти, а віра і розум логічно поєднуються. Отже, не елементарне навчання, а повноцінна освіта має стати основою педагогічної діяльності протестантських громад 11, с. 25; 3, с. 40−42].

Ф.Меланхтон розглядав християнську мораль основоположною у вихованні. Разом з однодумцями М.Лютера він проголошував ідею об'єднання всіх християн, оскільки є лише одна Істина, то можлива одна Церква і єдине суспільство. Дух часу відобразився в його «Агсбурзькому віросповіданні» ст. 18 «Про свободу волі», де автор зазначає, що людина володіє відносною свободою, має можливість і право жити достойним життям і реалізовувати вибір, продиктований розумом [11, с. 6]. Християнське виховання виражалась у тенденції формування моральних принципів розуму, які починаються з любові та живляться нею. Спрямовуючи волю дитини до пошуку добра, вихователь спонукає її зробити перший крок у самовихованні, вільно зробити вибір на користь справедливості.

Протестантське вчення стверджувало, що усвідомлення власної цінності, забезпечення внутрішньої гармонії та системність знань є необхідного умовою для благополуччя людини. Таким чином, формується тенденція необхідності освіти для всіх людей, незалежно від їх соціальної, вікової чи гендерної приналежності. Пошук розширення педагогічних і фізичних можливостей отримання знань привів до необхідності створення єдиної початкової, середньої, вищої школи.

Ф.Меланхтон та І.Штурм особливо переймалися вдосконаленням навчального процесу. Суть полягала у вироблені раціонального змісту освіти і виховання, який забезпечував би послідовний зв'язок між середньої школою та університетом. З цією метою Ф.Меланхтон у 1528 р. розробив навчальний план для середньої школи «Євангелічний церковний і шкільний порядок, з передмовою доктора Мартина Лютера». Передбачалося розділення дітей на класи, посилення вивчення латинської мови, римської поетики і прози, знання Закону Божого, співи [11, с. 7].

До «Логіки» (1520) Ф.Меланхтона була подібна проблематика і навіть структурування лекційного курсу з логіки викладача Києво-Могилянської академії Ф. Прокоповича. Протестантське бачення завдань навчального процесу і методик викладання, де пріоритетним було критичне мислення, Ф.Прокопович покладав в основу реформування богословської освіти в період діяльності у Києво-Могилянській академії [10, с. 68].

Першим навчальним закладом, що став еталоном європейської школи, стала гімназія І.Штурма, заснована у Страсбурзі на базі латинської середньої школи. Забезпечення високого рівня оволодіння знаннями зробило її авторитетною навіть серед іноземців. До останніх належав українець Микола Осторог, який повернувшись на батьківщину, заснував п'ятирічну школу у Крилові (1593 р., Побужжя, сучасна Миколаївська обл.) на зразок європейського закладу [4, с. 27].

Поява в Україні представників прогресивної еліти, які знали і розвивали ідеї Відродження та Реформації на ґрунті вітчизняних традицій, сприяло залученню регіонів України до загальноєвропейського культурного процесу. Вже у XV ст. в Україні створюється ґрунт для секуляризації науки й філософії як незалежної від релігії сфери знань. Поміж визначних вітчизняних представників науки XV – поч. XVI ст. були П.Русин та Ю.Дрогобич, які належали за змістом своєї діяльності до ідей епохи Відродження. Наслідком Реформації була поява Святого Письма живими європейськими мовами. У 1561 р. з'явилося Пересопницьке Євангеліє, основане на лютеранському перекладі Біблії. Подібні факти

засвідчують, що на терені українства з'являлись приклади міжконфесійних знанієвих та духовно-моральних пошуків.

Протестантські ідеї звучать у творах вітчизняного письменника-полеміста, учасника братського руху Христофора Філалета. У його полемічному творі «Апокрисис» (1597) проводиться думка про рівність священнослужителів та мирян у церковному житті. Автор стверджував, що розум − не привілей священнослужителів, а притаманний всім людям («розсудок и свіцкимъ людемъ належить»). Отже, не позиція в церковній ієрархії, а вченість дає право на судження в релігійних питаннях [5, с. 217].

Праця вітчизняного протестантського філософа і полеміста Андрія Вишоватого «Про релігію, співвідносну з розумом» (1665 р), також була присвячена взаємодії віри і розуму. Автор обґрунтовує думку про те, що християнське віровчення цілком можливо осягнути шляхом інтелектуального пошуку.

Цікавої позиції щодо ролі Реформації в українському просвітницькому русі дотримується український науковець О.Лепкій. У своїй роботі «О греческо-словянской грамматике» автор зазначає, що інтелектуальний європейський рух кінця XV – сер. XVI ст. сформувався на фоні протистояння католицизму та протестантизму. Діячі Реформації в якості головної зброї обрали освіту. Адже з її допомогою можна сформувати розумну, моральну, патріотичну особистість, здатну протистояти як релігійному, так і національному та політичному тиску [7, с 35].

М.Грушевський вважав, що важливою тенденцією діяльності вітчизняного протестантизму було прагнення наблизити церковну мову і вчення до щоденних потреб народу через використання живої мови. На його думку, реформаційні течії змогли б провести українську школу і письменство до нової європейської науки [4, с. 101].

Вплив педагогічних тенденцій протестантизму спостерігається у діяльності Феофана Прокоповича. Низка дослідників (М.Костомаров, Ф.Тихомиров) вважали, що на формування його богословських та суспільно-політичних поглядів вплинуло навчання у країнах протестантської Європи. Праця Феофана Прокоповича «Молоток на Камінь віри», на думку Миколи Костомарова, українського історика, публіциста, особливо чітко відображає тяжіння до протестантизму її автора. Богослов та церковний історик Ф.Тихомиров визначає очевидний вплив на Ф.Прокоповича ідей швейцарського протестантського теолога Армана Полянського. Спостерігається використання Ф.Прокоповичем протестантських зразків для більш змістовного передання істини православного віровчення. Раціоналізм, зрозумілість, доступність, апелювання до свідомості особистості, збудження духу дослідництва у викладах духовних істин Прокоповича відображають тенденції протестантської педагогіки.

Отже, період XVI–XVII ст. був періодом активного поширення і розвитку західноєвропейської системи освіти, в тому числі і протестантської [9]. Педагоги Е.Ротердамський, Я.Коменський, І.Штурм, Ф.Мелангтон наповнили освітньо-виховної практику демократизмом, гуманізмом, любов'ю до людини, вірою в її пізнавальні, духовні можливості, гармонію душі, тіла і розуму. Наукове пізнання виступало головним засобом морального і соціального оновлення людства, утвердженням гідності і могутності людини, джерелом її свободи і щастя. Кожна школа відрізнялась глибиною викладання тих чи інших наук. Це зумовлювало певну міграцію з одного закладу до іншого як учнів, так і викладачів різних предметів. Мобільність студентів та викладачів сприяло покращенню якості освіти, а також розширювало певну наукову свободу. Недивно, що українці Андрій Вишоватий, Юрій Немирич, Микола Острог та інші закінчували по декілька європейських закладів, залежно де які науки викладалися найдосконаліше [5, с. 153].

Тому, генезис педагогічних ідей протестантизму в історії культур світового та вітчизняного поступу серед інших, відзначився такими тенденціями: 1) зміст освіти відходив від суто духовного та набирав світського,

загально людського характеру, 2) обґрунтовувалась можливість і навіть необхідність поєднання наукового та релігійного, духовного та матеріального імперативів, 3) виховання розглядалось як формування моральних, християнських принципів розуму, 4) освіта

набувала статусу доступної для всіх людей, незалежно від вікової, соціальної чи гендерної приналежності, 5) посилення національних ідей у широких масах через поширення елементарних знань, друкування та переклад творів рідною мовою.

Література:

1. Вовк Л.П. Історія освіти і педагогіки в загальній, методологічній і професійній культурі вчителя : посібник-коментар із пропедевтики вивчення історії педагогіки / Л.П.Вовк. – К. : Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2012.
2. Вовк Л.П. З'ясування дидактичної моделі науки і дисципліни / Л.П.Вовк. –Наук. часопис НПІ імені М.П. Драгоманова: зб. наук. пр. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи. – Вип. 53, 2016. – С. 5−10.
3. Гребінник Л.В. Німецька мова для вступників до магістратури зі спеціальностей: 8.01010101 «Дошкільна освіта», 8.01010201 «Початкова освіта»: навч. навч. посібник / Л.В.Гребінник, Л.В.Петько. – 2-е вид., стереотипне ; за ред. Бондаря В.І., Гончарова В.І. – К. : Університет «Україна», 2015. – 162 с.
4. Грушевський М. З історії релігійної думки на Україні. – К., 1992. − 160с.
5. Історія релігії в Україні: [у 10-ти т.] / Редкол. : А. Колодний та ін. – К. : Світ знань. − Т. 5. Протестантизм в Україні. – 2002. – 424 с.
6. Коменский Я.А. Великая дидактика. Глава XXIV / Ян Амос Коменский // О целях образования. – 1905. – Выпуск 8. – С. 53–65.
7. Лепкій О. О греческо-славянской грамматике / О. Лепкій // Галицко-русская матица. – Львов, 1870. – С. 35–48.
8. Лордкипанидзе Д.О. Дидактика Яна Амоса Коменского / Д.О.Лордкипанидзе. – М. : Учпедгиз, 1949. – 127 с.
9. Петько Л.В. Особистість. Соціум. Навчальне Середовище / Л.В. Петько // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Г.С.Сковороди». Педагогіка. Психологія. Філософія : зб. наук. пр. – Переяслав-Хмельницький, 2014. – Вип. 35. – С. 101–109. URI http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/7918
10. Релігійно-філософська думка в Києво-Могилянській академії: європейський контекст. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2002. – 312 с.
11. Философско-теологический дух Реформации: к 500-летию Филиппа Меланхтона: сб. науч. тр. ; под ред. проф. В.Н.Вандышева. – Сумы : Изд-во Мистецького центру «Собор», 1997. – 80 с.

Voytkevich N.I.

Senior instructor

Higher State Educational Establishment of Ukraine "Bukovinian State Medical University"

THE USE OF PROPER NAMES IN THE FORMATION OF MEDICAL SLANG (NAMES OF DRUGS AND PSYCHOTROPIC SUBSTANCES)

Войткевич Н.И.

старший преподаватель

ВГУЗ Украины «Буковинский государственный медицинский университет», Украина

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИМЕН СОБСТВЕННЫХ В ОБРАЗОВАНИИ МЕДИЦИНСКОГО СЛЕНГА (НАЗВАНИЙ НАРКОТИЧЕСКИХ И ПСИХОТРОПНЫХ ВЕЩЕСТВ)

The article deals with the problems of using personal names in the formation of medical slang, and the names of drugs and psychotropic substances in particular. The classification of the most often used names of drugs, the frequency of their use in medical slang, and social-linguistic factors promoting their formation are analyzed.

Keywords: *medical slang, psychotropic substances, drugs, proper names.*

В статье рассматриваются вопросы использования имен собственных в формировании медицинского сленга, а именно, названий наркотиков и психотропных веществ. Анализируется классификация наиболее часто встречающихся сленговых названий наркотических средств, частота их употребления в медицинском сленге и социально-лингвистические факторы, способствующие их возникновению.

Ключевые слова: *медицинский сленг, психотропные вещества, наркотики, имена собственные.*

The history of formation, development and disappearance of every language is a unique phenomenon both in linguistics and general development of the human society. In spite of a doubtless fact that modern languages are overburdened with a number of loanwords every language is formed on its original linguistic material. The system of language changes under the influence of social development, its material and spiritual culture, science, politics and other both positive and negative factors.

Recently much attention in linguistics has been paid to nonstandard vocabulary that in some cases even excludes literary standards to sidelines. Slang penetrates into spoken language rather quickly. In contemporary world slang is an integral part of the spoken language. It is constantly developing, renewing and sometimes becoming a standard within the borders of certain professional groups.

There are different definitions of the notion "slang", although in our work we followed the one given in Oxford English Dictionary as it seems to be the most accurate and applicable to carry out linguistic study: «*Slang – a type of language consisting of words and phrases that are regarded as very informal, are more common in speech than writing, and are typically restricted to a particular context or group of people*».

There are many factors promoting the rise and use of slang. These causes can be better understood dividing slang into two groups: general and special. ***General slang*** is more or less clear for the majority of people. ***Special slang*** is used only by certain social or professional groups as an informal speech which gradually penetrates into the literary language or in the human language in general to those who do not have any direct relation to this group of professionals. In this case special slang acquires appropriate emotional-expressive colour, that is, performs not only social but special linguistic-stylistic functions.

Among the reasons promoting the use of general slang can be those that follow: one's desire to be special, original or adequately treated in his/her close surrounding; to give additional emotional pattern to words; to draw someone's attention; and even exaggerated self-assessment, egoism or neglect of a company. As to the causes contributing to the use of special slang we can distinguish the wishes or intentions to demonstrate one's own membership to a certain professional group or society, social class or subculture as well as to transmit the information that should not be shared between others due to certain mental and ethical reasons.

Special slang includes the words peculiar for political and public organizations, military forces, medicine, sport fans, representatives of sexual minorities and drug addicts, criminal elements etc. As a rule the representatives of these groups do not create words, they give a new meaning to common already existing lexical units. As to the specialists in the field of medicine, jurisprudence, psychology, sociology, philosophy and others, an interesting phenomenon can be observed due to their professional competence. The representatives of these professions usually create real neologisms of Latin and Greek origin on the base of the so-called "dead" languages. Although this slang is particularly specific and limited, it cannot be considered the main source of originating professional slang in the above mentioned groups of specialists.

As 70% of English language speakers live on the territory of the USA, today American English has become dominant. Therefore the attention of linguists today is attracted to the features of American slang and its influence upon the English language in general.

The first researcher of the American slang was Peter Tamony whose hobby grew into the matter of all his life for long 50 years. In 1960 the first edition of his *Dictionary of American Slang* containing 19 000 terms was published. *Random House Historical Dictionary of American Slang* in three volumes compiled by Jhonathan Lighter was published in 1994. It includes and presents the chronology of the American slang for 300 years. *The Dictionary of Slang and Euphemism* edited by Richard Spears issued in 2001 is probably one of the biggest one containing 14 500 lexical units and 32 000 definitions of all the words and phrases carefully "excluded" from common dictionaries. Among similar British editions we should mention *Oxford Dictionary of Slang* compiled by John Ayto (2000) and its second edition *Oxford Dictionary of Modern Slang* edited by John Ayto and John Simpson (2010). A number of other dictionaries can be found in Internet, for example, *Drug Slang Dictionary.* Provided by*: NoSlang.com Internet Slang Translator,* 2005.

The study of medical slang has become more popular not only among linguists but medical professionals as well, who belong to a special elite group of the society [4, p. 116]. Medical slang differs from the slang of other professional groups by its rather narrow purpose even within the borders of medical profession. Sometimes it is neglectful and even cynical. Thus, we can speak about slang of surgeons, infectiologists, therapists, senior and junior staff workers. The tendency to

use medical slang is well seen in the famous English serials *"House M.D."*, "*ER*", "*Greys Anatomy*", "*Scrubs*", "*CSI"* and many others that can be considered as a rich source of learning the phenomenon of medical slang. The characters of these films use general and professional slang, for example, *bug juice* – antibiotic, *gas passer* – anaesthetist, *blade* – surgeon, *rear admiral* – proctologist, *shadow gazer* – radiologist, *shrink* – psychotherapist, *plumber* – urologist, *baby catcher* – obstetrician, *vitals* – vitally important indices (pulse, pressure, respiratory rate), *tap* – to make puncture, *rehab* – rehabilitation, *ops* – operations, *lab* – laboratory etc. Some of them like *blade*, *shrink*, *plumber*, *baby catcher* have the sense of sarcasm so characteristic for the representatives of medical profession.

At the same time, we cannot agree with some authors who consider widely known medical abbreviations as medical slang terming them as "slangisms", for example, *IgG* (*immunoglobulin*), *CT* (*computed tomography*), *CBC* (*complete blood count*), *BP* (*blood pressure*), *STD* (*sexually transmitted diseases*), *PCR* (*polymerase chain reaction*), *RV* (*right valve*), *LV* (*left valve*), *DNA* (*deoxyribonucleic acid*) [5, p. 84]. To our mind, these professional abbreviations refer to the initial type of abbreviated words formed by means of compiling the first letters pronounced by their alphabetic names.

In our study we draw attention to the names of drugs and psychotropic substances belonging to the category of slang and formed on the basis of personal names – ***onyms*** – the names of famous people, characters of fairy tales, cartoons, films, various geographic names etc [3, p.150]. We analyzed 3084 lexical units from *Drug Slang Dictionary*. 199 (about 15.5%) from them are of an eponymic/propriate origin. We have isolated only the most frequently used names of drugs and their slang variants. They are *marijuana* – 71 (35.6%), *cocaine* and *heroin* – 29 and 28 (14.5% and 14.07% respectively), *MDMA, methamphetamines, amphetamines* – 16 (8.04%), *LSD (lysergic acid diethylamide*) – 10 (5.025%), *opium* – 7 (3.5%), *crack* – 5 (2.5%), *depressants* – 3 (1.5%), *morphine* – 2 (about 1%). Among the slang names of the above mentioned drugs those formed from geographic names (*toponyms*) are 102 in number (51.25%), names of people (*anthroponyms*) – 66 (33.16%), names of the characters of tales, cartoons, comic strips and films – 10 (5.025%), biblical names (*theonyms*) – 7 (3.5%). The names in brackets are taken from the classification suggested by Kochergan M.P. [6, p.187].

Geographic names originated from the names of the countries, first of all, include those countries – producers and distributors of drugs such as Mexico, Columbia, Afghanistan, Pakistan, Panama, Hawaii, India, African continent etc. Here there are some examples of the most frequently used drugs. **Marijuana**: *mexican brown, mexican green, mexican locoweed, mexican red; afgani indica; african black, african bush, african woodbine;belyando spruce; zambi; pakistani black;cambodian red; canadian black; colombian; ghana; hawaiian black, hawaiian home grown lady, hawaiian sunshine; indian boy, indian hay, indian hemp; jamaican gold, jamaican red hair; panama cut, panama gold, panama red* and even *white russian*. The names of the countries are supplemented with the names of towns/cities, districts, places: *acapulco gold, acapulco red*; *kansas grass, kentucky blue, texas pot, texas tea*, *lima*, *macon, chicago black, chicago green, columbus black*, *manhattan silver; maui wauie/maui-wowie* (the second biggest of the Hawaii islands).

Somewhat analogical to the above names and transformed ones belong to **heroin**: *mexican brown, mexican horse, mexican mud; china cat, china white, chinese red; frisco special, frisco speed*; *manteca* (town in California); **cocaine**: *all-american drug, bolivian marching powder, california cornflakes, california sunshine, florida snow, frisco special, french fries, kokomo (town in central Indiana), peruvian flake, turkey, inca message*.

One of the oldest drugs **opium** and its slang names are not so often used today probably due to the loss of "popularity" and a variety of modern psychotropic substances. At the same time, we have found the following slang names of opium: *chinese tobacco, chinese molasses, dover's deck, dover's powder*.

The slang names of **amphetamines** include: *bermuda triangles, egyptians, french blue, mao, china girl, china town, mexican crack,mexican mushrooms, turkey, somali tea, west coast*.

It should be noted that the most frequently used names derived from the countries are

mexican (12 – 6,03%) and *chinese* (7 – 3,5%). Among toponyms we have found only one hydronym, that is, the proper name derived from the name of water basins – *belyando spruce (the banks of the Belyando river in Australia where this coniferous tree).*

Anthroponyms constitute 66 (33,16%) names. They are: **marijuana** – *alice b. toklas, aunt Nora, aunt Mary, aunt Emma, don Juan, dona Juana, dona Juanita, henry, jane, juan valdez, juanita valdez, kate bush, mary, mary and johnny, mary ann, mary jane, mary jones, mary warner, mary waever, santa marta, meggie, sweet lucy, rose marie;* **heroin** – *al capone, belushi, bin laden, charley brown, charley, george, helen, henry, jerry springer, jones, new jack swing, rambo, scott*; **cocaine** – *bernice, bernie, charley, henry viii, johnson, scottie, scotty*; **amphetamines** – *adam, christina, crazy Eddie, jackson, jerry garcias, lucy, peter, rosa, timothy leary, simple simon, uncle milty, milton*.

The etymology of the majority of them is impossible to determine as in every small group of drug addicts and dealers there is their own "code" names of narcotic substances. Although, there are also the names of famous people who directly or indirectly had some relations to drugs, their use and distribution.

A disputable question is the classification of slang names derived from the characters of tales, comic strips, cartoons etc. They are not included into the known existing classifications. The suggested names may be animatonyms or cinematonyms? Some of these names are: *bart simpson* (depressant, heroin), *batman* (heroin, cocaine), *Felix the cat* (LSD), *Casper* (cocaine), *Mickey Mouse* (LSD), *pluto* (heroin), *tom and jerry* (amphetamines). The names from the Bible occupy a special place, but there are only 7 of them found: *Satan's secret/devil secret* – inhalation drugs, *Buddha* – strong mixture of marijuana and opium, *Hera* (Olympic goddess) – heroin, *God's drug* – morphine, *God's flesh* – LSD, *God's medicine* – opium. According to M.P. Kochergan's classification they belong to theonyms.

All the examples given are indicative of the combination of social-linguistic and proper linguistic characteristics promoting development of medical slang. The prospects of further studies: to examine social-linguistic aspects influencing on the semantics of slangisms, structure of the lexica groups, semantic structure of the words, changes of the meaning of words during their transformations from the standard English into slang, linguistic methods of slang formation such as transliteration, loan translation (calque) etc.

REFERENCES:

1. Виноградов В.С. Введение и переводоведение (общие и лексические вопросы) / В.С. Виноградов. – М.: ИОСО РАО, 2001. – 224 с.
2. Воскобойник Г.М. Проблема взаємозв'язку номенклатури з різними типами лексики / Г.М. Воскобойник. // Мовні та концептуальні картини світу: зб. наук. пр. – К.: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2010. – Вип.32. – С. 114-119.
3. Деревлева Н.В. Проблема использования медицинского сленга в профессиональном общении (на материале английского языка) / Н.В. Деревлева, О.Ю. Яблонская. // Журнал Гродненского государственного медицинского университета, № 2 (34), 2011. – С. 83-84.
4. Кочерган М.П. Вступ до мовознавства, підруч. – 2 вид. / М.П. Кочерган. – К.: Академія, 2005. – 368 с.
5. Richard A. Spears. Slang and Euphemism. Third revised edition. A dictionary of oaths, curses, insults, ethnic slurs, sexual slang and metaphors, drug talk, college lingo and related matters. – New Amer Library, 2001. – 448 p.

Vol'nova L.M.
Ph.D., Associate Professor,
Dragomanov National Pedagogical University (Ukraine, Kyiv)

EDUCABILITY AS PERSONAL AND PSYCHOLOGICAL FACTORS OF NORMATIVE BEHAVIOR IN THE PUPILS

Вольнова Л.М.
к.пед.н., доцент
НПУ імені М.П.Драгоманова (Україна, м. Київ)

ВИХОВУВАНІСТЬ ЯК ОСОБИСТІСНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ЧИННИК НОРМАТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ШКОЛЯРІВ

The essence of the concept of "educability"is considered; its indicators are determined. Typical manifestations of educability at high and low levels disclosed. The value of educability in the other personal and behavioral characteristics is recognized.

Key words: *pupils, educability, level of educability, normative behavior, susceptibility of educational influence.*

Розглянуто сутність поняття «виховуваність», визначено його показники, розкрито характерні прояви виховуваності на високому та низькому рівнях. Встановлено місце виховуваності в системі інших особистісно-поведінкових характеристик.

Ключові слова: *школярі, виховуваність, рівень виховуваності, піддатливість виховним впливам, нормативна поведінка.*

Треба зазначити, що, коли ми оцінюємо соціальну поведінку, то не зводимо її лише до зовнішньої дії, оскільки за всіх обставин так чи інакше виявляється соціальна позиція особистості. А це дає підстави припустити, що повинні бути і внутрішні прояви. Тобто, коли ми говоримо про процес і результат засвоєння соціальних норм, то оперуємо поняттями адаптивної і дезадаптованої поведінки, яка проявляється, зокрема, у девіантній. Коли ж йдеться про готовність засвоювати і реалізовувати на практиці соціальні норми, то аналіз психолого-педагогічної літератури підтверджує, що саме тут ми оперуємо поняттями виховуваності та важковиховуваності. Слід вказати, що характеристиці названих феноменів присвячені роботи Н. Н. Верцинської, І. Б. Закирової, А. І. Кочетова, В. А. Поварніциної та ін.; А. К. Маркова однією з перших у педагогічній науці обґрунтовує сутність поняття «виховуваність», а М. І. Шіловою запропонована методика вивчення рівня її сформованості. Водночас аналіз наукових праць свідчить про деяку розрізненість підходів до поняття «виховуваність» та ролі цього явища у процесі виховання. Враховуючи означене, *метою* нашого *дослідження* було визначено з'ясування сутності та характеристик виховуваності як особистісно-психологічного чинника нормативної та девіантної поведінки школярів.

Для того, щоб з'ясувати сутність досліджуваного феномену, ми звернулися до його визначень, які зустрічаються у психолого-педагогічній літературі. Як ми уже зазначили вище, однією з перших у педагогічній науці визначення виховуваності як «можливості учня до подальшого особистісного росту у співпраці з дорослими, сприйнятливості до виховання» запропонувала А. К. Маркова у 1993 р. Вчена підкреслює: «Якщо вихованість є актуальний рівень розвитку особистості, то виховуваність – її потенційний рівень, зона її найближчого розвитку» [6, с. 70]. Г. В. Товканець (1999) говорить про виховуваність, насамперед, в соціально-педагогічному ракурсі, розглядаючи цей феномен як «здатність особистості правильно сприймати і засвоювати основні суспільні норми та вимоги і піддатливість виховним впливам» [8, с. 14; 13]. У вузькому розумінні поняття «виховуваність» розглядає і В. С. Безрукова (2000). На її думку, це «моральна якість особистості, що виражається як здатність людини швидко включатися у виховні відносини, активно реагувати на виховні впливи, а також ініціативно впливати на їх удосконалення та поглиблення» [1, с. 156; 11]. Водночас, якщо у визначеннях А. К. Маркової та Г. В. Товканець виховуваність розглядається переважно об'єктивне явище, формоване ззовні, то В. С. Безрукова наголошує, що виховуваність тісно пов'язана із самовихованням і самоврядуванням учня, вона проявляється в здатності дитини до навчання, в її швидкій соціалізації. При цьому вчена

переконана, що як особистісна якість, виховуваність формується лише в умовах повної довіри школяра до вихователя (вчителя, батьків), а також педагогічної системи навчально-виховного закладу.

У більш широкому розумінні виховуваність починає розглядатися вченими у другому десятилітті XXI ст. Так, комплексно до досліджуваного феномена підходить Г. М. Коджаспірова, подаючи в «Педагогическом словаре» (2005) таке його тлумачення: «Виховуваність – це підготовленість людини до відносно швидкого формування нових для неї пізнавальних, емоційних чи поведінкових умінь і навичок» [4, с. 26]. Таким чином вчена відносить до виховуваності як власне психічні процеси (наприклад, розвиненість уваги, пам'яті, мислення та низки емоційних якостей – наполегливості, стриманості, емоційної стійкості тощо), так і зовнішні прояви (дії, вчинки, досвід). Б. Р. Мандель (2007) зауважує, що виховуваність пов'язана з реактивністю на виховний вплив ззовні, готовністю до переходу на нові рівні розвитку особистості [5, с. 233; 12]. Така реактивність, наприклад, на думку І. А. Мартинюк (2012), може бути пов'язана як з психічною діяльністю дитини, яка проявляється «в пластичності нервової системи і психіки», так із процесом вихованням школяра, зокрема, з «готовністю здобувати досвід старших поколінь, формуванням суспільно значущих якостей» [9, с. 69; 10].

Узагальнюючи вище наведені підходи ми вважаємо за доцільне розглядати *виховуваність* як здатність особистості правильно сприймати та засвоювати основні суспільні норми та вимоги, здатність позитивно реагувати на соціально-педагогічні впливи ззовні, готовність до переходу на нові рівні розвитку особистості. Означена здатність обумовлюється певним рівнем розвитку інтелекту, волі, почуттів дитини, позитивним фондом її навичок, звичок, стосунків, соціального досвіду, засвоєного в ранньому дитинстві, на якому базується подальший соціальний розвиток особистості.

Оскільки виховуваність, насамперед, показник результативності попередніх виховних впливів і можливості застосування наступних педагогічних дій, то поширеним є перелік її показників, поданий А. К. Марковою [6]. Серед них: реактивність на зовнішні спонукання до розвитку особистості, активність орієнтування в нових умовах, перенесення і гнучкість способів поведінки в нових умовах. Спираючись на позицію вченої, а також її доповнення іншими авторами [2; 3; 5; 7], нами було визначено характерні *прояви виховуваності* на високому та низькому рівнях. Так, на високому рівні виховуваності має місце: позитивна реакція дитини на допомогу іншої людини в розвитку її особистості (дотримання порад іншої людини); легкість використання і перетворення засвоєних способів соціальної поведінки в нових умовах; активне орієнтування в нових соціальних умовах; готовність учня до самовиховання, постановка ним самим нових цілей розвитку своєї особистості. Якщо він достатньо високий, то ми говоримо про вихованість, тобто відповідність особистісного розвитку школяра поставленій педагогами меті та, можна додати, загальноприйнятим у суспільстві нормам моралі. Водночас А. К. Маркова з цього приводу додає, що педагогу слід обов'язково звернути увагу на невиправдано високий рівень виховуваності, який можна розуміти як переважно бездумне виконання учнем вимог вчителя, навіть, якщо ці вимоги суперечать цілям, усвідомлено поставленим перед собою особистістю [6, с. 71]. Виховуваність низького рівня характеризується: закритістю особистості дитини для розвитку, небажанням прислухатися до порад оточуючих, ускладненим орієнтуванням у нових соціальних умовах. Крайнім варіантом поєднання означених характеристик є важковиховуваність, тобто бар'єри, конфлікти з оточуючими, агресія при спробах впливу з боку іншої людини, несприйнятливість педагогічних дій, а також часто свідомий опір їм.

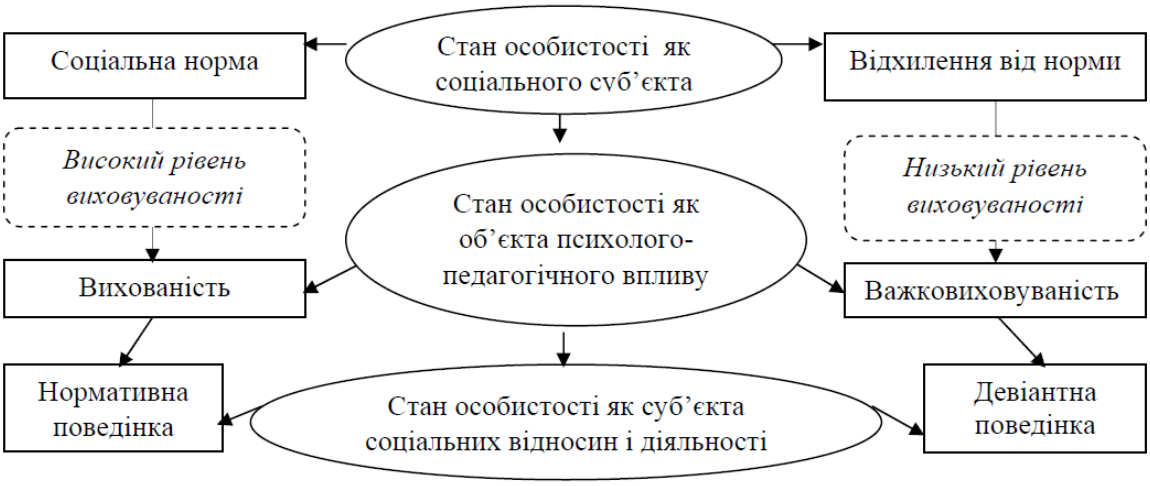

Рис. 1. Виховуваність у системі суміжних понять

Враховуючи означені характеристики виховуваності та її динаміку ми на *рис. 1.* представили місце цього феномена серед інших особистісно-поведінкових проявів.

Підсумовуючи, слід зазначити, що процес і результат засвоєння соціальних норм у ході соціалізації визначається поняттями нормативної поведінки та дезадаптованої, зокрема девіантної, поведінки, що може характеризуватись асоціальними проявами. Ці поняття позначають стан особистості як суб'єкта соціальних відносин і діяльності. Коли ж йдеться саме про готовність (здатність) школяра засвоювати та реалізовувати соціальні норми на практиці, ми оперуємо поняттями вихованості та важковиховуваності, котрі розкривають стан особистості як об'єкта психолого-педагогічного впливу. Останні прямо залежать від низки факторів (сім'ї, стану психічної сфери і т. д.), вплив яких і визначає рівень їх сформованості.

Література:

1. Безрукова В.С. Основы духовной культуры. Энциклопед. словарь педагога/ В.С.Безрукова. – Екатеринбург : ГОУ ВПО УГТУ-УПИ, 2000. – 937 с.
2. Вольнова Л.М. Профілактика девіантної поведінки підлітків: навч.-метод. посібник до спецкурсу «Психологія девіацій» для студентів спеціальності «Соціальна педагогіка» у двох част. / Л.М.Вольнова – Ч. 1. Теоретична частина. – [2-е вид., перероб і доп.]. – К., 2016. – 188 с.
3. Вольнова Л.М. Соціально-педагогічні аспекти діагностики у профілактиці асоціальної поведінки неповнолітніх [Електронний ресурс] / Л. М. Вольнова // Междисциплинарные исследования в науке и образовании. Эл. науч. журнал. – 2012. – № 1. URI http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/4955
4. Коджаспирова Г М. Педагогический словарь : для студ. высш. и сред. пед. учеб. заведений / Г.М.Коджаспирова, А.Ю.Коджаспиров. – М. : Изд. центр «Академия», 2005. – 176 с.
5. Мандель Б.Р. Педагогическая психология : ответы на трудные вопросы / Б.Р.Мандель. – М : КУРС, НИЦ Инфра-М, 2012. – 368 с.
6. Маркова А. К. Психология труда учителя : кн. для учителя / А. К. Маркова. – М. : Просвещение, 1993. – 192 с.
7. Маркова А.К. Диагностика и коррекция умственного развития в школьном и дошкольном возрасте / А.К.Маркова, А.Г.Лидерс, Е.Л.Яковлева. – Петрозаводск : Карельский НМЦПКПК, 1992. – 180 с.
8. Товканець Г.В. Корекція відхилень у поведінці важковиховуваних учнів молодшого шкільного віку засобами професійно-педагогічного спілкування : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / Г.В. Товканець ; Ін-т педагогіки АПН України. – К., 1999. – 18 с.
9. Мартинюк І.А. Навчально-методичний комплекс дисципліни «Вікова та педагогічна психологія» для підготовки фахівців 0101 «Педагогічна освіта» напряму підготовки 6.010106 «Соціальна педагогіка» / І.А.Мартинюк, В.М.Шмаргун. – К. : НУБіБ, 2012. – 73 с.
10. Петько Л.В. Підліток у різновіковому загоні / Л.В.Петько, В.Ф.Верезій // Рад. школа. − К. – 1989. – № 11. – С. 6–12.
1. URI http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/7865
11. Петько Л.В. Соціально-комунікативна активність підлітків: теорія і практика [Монографія]. – К. : ВМУРоЛ «Україна». – 2010. – 268 с.
2. URI http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/8143

12. Шибецька В.В. Формування та корекція емоційної сфери розумово відсталих учнів молодшого шкільного віку / В.В.Шибецька, Н.П.Кравець. // Молодий вчений. − 2015. − № 4 (19). – Ч. 3. − С.15-18.
3. URI http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/8412
13. Matviienko Olena. Social and educational causes of deformation in the moral development of children of primary school age / Olena Matviienko // Economics, management, law: problems of establishing and transformation: Collection of scientific articles. Psychology. Pedagogy and Education. – Al-Ghurair Printing & Publishing LLC, Dubai, UAE, 2016. – P. 382-386. URI http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/10515

Dikal M.V.
PhD (medical), Assistant Professor
Higher State Educational Establishment of Ukraine "Bukovinian State Medical University"

PECULIARITIES OF MANIFESTATION AND PREVENTION OF EMOTIONAL BURN-OUT SYNDROME AMONG MEDICAL STUDENTS

Дікал М. В.
к.м.н., доцент
ВДНЗ України"Буковинський державний медичний університет", Україна

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ ТА ПРОФІЛАКТИКИ СИНДРОМУ ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ У СТУДЕНТІВ-МЕДИКІВ

The work deals with the study of "emotional burn-out" syndrome among the students of higher medical institutions. Special attention is drawn to the study of the main causes, peculiarities of manifestation and prevention of "emotional burn-out" syndrome resulting in the development of somatic and psycho-emotional disorders, and above all, the loss of motivation to education and low level of gettiing knowledge.
Key words: *emotional burn-out, chronic fatigue syndrome, medical students*

Дана робота присвячена вивченню синдрому "емоційного вигорання" у студентів медичних вузів. Особлива увага приділяється вивченню основних причин, особливостей проявів та профілактики синдрому "емоційного вигорання", який призводить до розвитку соматичних та психо-емоційних порушень, а головне, втраті мотивації до навчання та низької успішності засвоєння знань.
Ключові слова: *емоційне вигорання, синдром хронічної втоми, студенти-медики*

Синдром "емоційного вигорання" є досить поширеним явищем нашого часу як у професіоналів, так і майбутніх фахівців. Це стан виснаження, який призводить до паралічу наших сил, почуттів і супроводжується втратою радості та задоволення від життя. З кожним роком випадки синдрому вигорання частішають у зв'язку з тим, що темп життєдіяльності людства стрімко прискорюється, збільшуючи рівень емоційного навантаження на особистість. Необхідно пам'ятати, що у здійсненні пошуку шляхів запобігання цьому явищу слід з'ясувати і врахувати, що саме стало причиною його виникнення [1, с.18]. Профілактика "емоційного вигорання" потребує системного підходу, вико- ристання різноманітних методів, а також розроблення сучасних технологій для збереження психологічного здоров'я молодого покоління, що є надзвичайно актуальним завданням на сучасному етапі розвитку суспільства [2, с.86].

Перші роботи з цієї проблеми з'явилися в США, американський психіатр H. Frendenberger в 1974 р. описав феномен і дав йому назву «burn-out» для характеристики психологічного стану здорових людей, що знаходяться в інтенсивному і тісному спілкуванні з пацієнтами (клієнтами) в емоційно навантаженій атмосфері під час надання професійної допомоги.

Аналіз літератури свідчить, що проблема синдрому емоційного вигорання знайшла своє відображення у роботах зарубіжних і вітчизняних вчених, які вивчали зміст та структуру цього синдрому Г. Діон [3, с.210], М. Содерфельдт [4, с.642], К. Ван Вак [5, с.708], П. Бланк [6, с.146], та ін., а також методи його діагностики В.В. Бойко [1, 139], Н.Є. Водоп'янова [7, с.120].

Дослідники називають п'ять ключових груп симптомів, характерних для синдрому "емоційного вигорання":

1. Фізичні симптоми – це фізична втома, виснаження, зміна ваги, безсоння, поганий загальний стан здоров'я, неритмічне дихання, нудота, запаморочення, підвищення артеріального тиску, виразки й запальні захворювання шкіри;

2. Емоційні симптоми - брак емоцій, песимізм, цинізм і черствість у роботі й особистому житті, байдужність та відчуття безпорадності і безнадії, агресивність, дратівливість, тривожність, посилення ірраціонального занепокоєння, нездатність зосередитися, депресія, почуття провини, істерія, відчуття самотності.

3. Поведінкові симптоми - під час навчання з'являється втома, байдужність до харчування, мале фізичне навантаження, вживання тютюну, алкоголю, ліків, імпульсивна емоційна поведінка.

4. Інтелектуальні симптоми - зниження інтересу до нових теорій та ідей у навчанні, до альтернативних підходів у вирішенні проблем, нудьга, туга, апатія, втрата інтересу до життя, байдужність до навчання та нововведень, пасивна участь чи відмова від участі в розвиваючих експериментах та формальне виконання роботи.

5. Соціальні симптоми - низька соціальна активність, зниження інтересу до дозвілля, захоплень, обмеження соціальних контактів, відчуття ізоляції, нерозуміння інших, відчуття браку підтримки з боку родини, друзів, колег.

Таким чином, синдром "емоційного вигорання" характеризується поєднанням симптомів порушень у психічній, соматичній і соціальній сферах життя [8, с. 16].

Слід зауважити, що інтенсивна навчальна діяльність студентів часом може бути й причиною синдрому хронічної втоми, що, до речі, досить часто супроводжує синдром емоційного вигорання. До основних симптомів синдрому емоційного вигорання студентів відносять: погіршення відносин з одногрупниками і родичами, наростання негативізму щодо оточення, зловживання алкоголем, нікотином, кофеїном, втрата почуття гумору, постійне почуття невдачі і провини, підвищена дратівливість як під час навчання, так і вдома, бажання змінити рід занять, неуважність, порушення сну, загострена сприйнятливість до інфекційних захворювань, підвищена стомлюваність, яка може відчуватися впродовж усього навчального дня [9, с.16]. Розвитку синдрому "емоційного вигорання" передує період підвищеної активності: людина повністю поринає у навчання, відмовляється від потреб, з нею не пов'язаних, потім спостерігається перша ознака – виснаження. Після відпочинку ці явища зменшуються, однак відновлюються після повернення в колишню робочу ситуацію. Другою ознакою синдрому "емоційного вигорання" є особистісна відстороненість. У крайніх проявах емоцій людину майже ніщо не хвилює з навчальної діяльності, майже ніщо не викликає емоційного відгуку - ні позитивні, ні негативні обставини. Третьою ознакою є зниження самооцінки. Молода людина не бачить перспектив у навчальній діяльності, незадоволена собою, втрачає віру у свої професійні можливості. Наслідки вигорання можуть проявлятися як у психосоматичних порушеннях, так і в психологічних (когнітивних, емоційних, мотиваційно-настановчих) змінах особистості [10, с.98].

Основними передумовами "емоційного вигорання" у студентів є також організаційні проблеми, а саме велике навчальне навантаження, недостатня можливість контролю за ситуацією, брак організаційної спільності, незадовільне оцінювання знань, загострене відчуття несправедливості. Тим часом Н. Водоп'янова і Е. Старченкова важливішими вважають особистісні характеристики, зокрема, низьку самооцінку, високий невротизм, розвиток тривожних, депресивних розладів, залежності від психоактивних речовин, схильність до суїциду.

Отже, актуальним питанням сьогодення є дослідження розвитку симптомів "емоційного вигорання" і шляхів запобігання йому. Для профілактики виникнення цього синдрому у студентів можливо використовувати різноманітні методи гармонізації психофізичного стану, які умовно можна об'єднати в 3 групи: вплив на фізичний, емоційний стан та вплив на думки та зміна світогляду.

Для покращення фізичного стану рекомендують: достатньо тривалий і якісний сон, збалансоване, насичене вітамінами і мінеральними речовинами харчування (особливо антистресовими вважаються мінерал магній і вітамін Е, який міститься у кукурудзі, моркві, ожині, горіхах, зернах соняшника, сої), достатнє фізичне навантаження, заняття спортом, ранкова гімнастика, танці. Позитивний ефект має фітотерапія, гомеопатія (заспокоює чай з м'яти, настоянка з кореню валеріани, підвищує життєвий тонус настоянка елеутерококу, женьшеню, родіоли рожевої), масаж, терапія кольором (зелений та синій колір заспокоює, червоний та жовтий надає енергію і бадьорість), ароматерапія (запахи лаванди, анісу, шавлії діють заспокійливо, допомагають зняти нервове напруження).

Нормалізує емоційний стан: гумор, сміх позитивно впливає на імунну систему, активуючи Т-лімфоцити крові, музика, спілкування з сім'єю, друзями, заняття улюбленою справою, хобі та відпочинок на природі (комп'ютер, книжки, фільми, в'язання, садівництво, рибальство природою), медитації, аутотренінги (емоційне напруження безпосередньо пов'язане з напруженням м'язів – у стані стресу організм входить у стан «бойової готовності», а знімаючи напруження певної групи м'язів, можна впливати на негативні емоції, позбавитись від них).

Вплив на думки, зміна світогляду також відіграють важливу роль, оскільки образа, злість, невдоволення, критика себе та інших – все це найшкідливіші для нашого організму емоції. Наш мозок викидає гормони стресу на будь-які подразники, що загрожують нашому спокою. При цьому йому зовсім байдуже, реальні вони чи вигадані. Отже, важливо навчитись контролювати свої думки і емоції. Відомий дослідник стресу Г.Сельє зазначав, що має значення не те, що з вами відбувається, а те, як ви це сприймаєте.

Висновки. Особливістю навчальної діяльності студентів-медиків є робота в колективі, високий рівень емоційного напруження, велика кількість стресових ситуацій. В наслідок цих та інших причин виникає синдром "емоційного вигорання", який проявляється як у фізичній так і в психологічній втомі, деперсоналізації особистості і, головне, втраті мотивації до навчання, що веде до низької успішності засвоєння знань. Тому для уникнення розвитку симптомів синдрому емоційного вигорання у студентів викладачам та кураторам груп у ВНЗ необхідно здійснювати систематичний моніторинг стану фізичного та психічного здоров'я студентів, а у випадку виникнення ознак психоемоційного вигорання, слід оптимізувати умови та характер навчання, міжособистісні взаємостосунки в колективі та сім'ї.

Література:

1. Бойко В.В. Энергия эмоций. — 2-е изд., доп. и перераб. — СПб.: Питер, 2004. — 474 с.
2. Бойко В. В. Энергия эмоций в общении: взгляд на себя и на других. - М.: Информ. издат. дом Филин,1996. – С. 472.
3. Dion, G. Le burnout chez les educatrices et garderie: proposition d'un modele theorigue // Apprentissage et Socialisation. -1989.- V. 12 (4). - P. 205–215.
4. Soderfeldt, M., Soderfeldt, B., Wag, L. E. Bunout in social work // Social Work. - 1995. - V. 40 (5). - P. 638–646.
5. Van Wijk, C. Factors influencing burnout and job stress among military nurses // Military Medicine. - 1997. - V. 162 (10). - P. 707–710.
6. Le Blanc, P. & Schaufeli, W. B. Burnout among oncology care providers: Radiation assistants, physicians and nurses. In M. F. Dollard, A. H. Winefield & H. R. Winefield (Eds.). Occupational stress in the service professions. London: Taylor & Francis. - 2003. - P. 143–167.
7. Водопьянова Н. Е., Старченкова Е. С. Синдром выгорания: диагностика и профилактика. – СПб.: Питер, 2005. – 336 с.
8. Зайчикова Т. В. Діагностика та профілактика синдрому професійного вигорання у вчителів: Методичні рекомендації. - Київ - Рівне, 2003. - 24 с.
9. Булатевич Н. М. Синдром емоційного вигорання / Автореф. … канд. психол. наук. - К.: 2004. – 20 с.
10. Борисова М.В. Психологічні детермінанти феномена емоційного вигорання у педагогів //Питання психології. - 2005. - № 2.- С.97-104.

Kravets N. P.
Ph.D., Associate Professor
Dragomanov National Pedagogical University (Ukraine, Kyiv)

THE FORMATION OF PUPILS' READING SKILLS WITH INTELLECTUAL DISABILITIES IN THE PROCESS OF OUT OF SCHOOL READING

Кравець Н.П.
кандидат педагогічних наук, доцент
НПУ імені М.П. Драгоманова (Україна, м. Київ)

ФОРМУВАННЯ В РОЗУМОВО ВІДСТАЛИХ УЧНІВ УМІНЬ ЧИТАЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ПРОЦЕСІ ПОЗАКЛАСНОГО ЧИТАННЯ

Current research is demonstrating the effectiveness of comprehensive reading instruction for individuals with intellectual disabilities. Problems with the reading process are very prevalent among pupils identified as having learning disabilities. However, the specific problems that they have in reading vary as much as the many components of the reading process. These difficulties include, but are not limited to oral reading, reading comprehension, word recognition skills, and reading habits.

***Key words**: intellectual disabilities, reading, literature review, reading skills,* multidisciplinary team

У статті розглянуто технології формування умінь читацької діяльності в розумово відсталих учнів у процесі позакласного читання. Доведено роль мультидисциплінарної команди щодо оволодіння учнями уміннями читацької діяльності.

***Ключові слова:** розумово відсталі учні, уміння читацької діяльності, технології, позакласне читання, мультидисциплінарна команда.*

Одним із показників суспільного здоров'я, розроблених ВООЗ, визначено рівень грамотності населення, зокрема й володіння читанням. Мається на увазі не просто володіння уміннями читати й розуміти прочитане, а насамперед уміннями здобувати й належним чином використовувати інформацію, отриману в процесі читання. З огляду на це літературне читання для розумово відсталих учнів – один з провідних предметів.

Корекційно-розвиткове і навчально-виховне значення літературного читання для розумово відсталих школярів розглянуто в роботах А.Аксьонової, Л.Вавіної, І.Єременка, Н.Кравець, В.Любченко, З.Смирнової та ін., у яких звернуто увагу на роль читацької діяльності.

Формуванню в розумово відсталих учнів умінь читацької діяльності, вихованню інтересу до читання художньої та науково-пізнавальної літератури сприяє позакласне читання, що нерозривно пов'язане з класним. Метою позакласного читання є корекція психофізичних порушень у розумово відсталих учнів, удосконалення й закріплення навички читання, формування умінь читацької діяльності, виховання інтересу до читання літератури. Завдяки образності художніх творів забезпечується формування уявлень, словесно-образного мислення [5; 6; 8; 9].

Відомий український методист В.Любченко розглядала уроки позакласного читання як продовження уроків класного читання, наголошуючи, що ці уроки сприяють формуванню самостійного читача і готують до самостійного життя [4, с. 28]. Як вважає З.Савченко, виховати таких читачів можна завдяки інтересу до літератури, «їхнього бажання дізнатися багато нового й цікавого зі світу художньої літератури» [7, с. 5].

З метою вивчення стану організації позакласного читання з розумово відсталими учнями 7-9 класів ми провели констатувальний експеримент. Враховуючи те, що якість читання залежить від сформованості навички читання, перевірили сформованість її у школярів. Так, поряд з читанням цілими словами спостерігали поскладове читання у 4,8% обстежених; повторювали склади 13,8% учнів; слова повторювали 27%; перестановки звуків і складів спостерігали у 26% школярів. Водночас вивчали стан володіння учнями читацькими уміннями. Лише 29% з числа обстежених зуміли розкрити тему твору, 27% – основну думку; 35% школярів виділити складові частини тексту твору; 26% зуміли композиційно правильно побудувати висловлювання стосовно змісту прочитаного твору; завершеність розповіді спостерігалася у 18% обстежених; зв'язність – у 21% школярів. Головних і

другорядних героїв розрізняли 43% учнів. Досить складним завданням виявилося встановлення причинно-наслідкових зв'язків, яке самостійно, без допомоги з боку експериментатора, змогли виконати 19% респондентів.

Також виявляли внесок шкільних бібліотекарів і сімей щодо залучення дітей до читання художньої та науково-пізнавальної літератури. Ми зважали на те, що завданнями шкільних бібліотекарів є ознайомлення учнів з бібліотечно-бібліографічними знаннями й уміннями, організація авторських і тематичних виставок книг, підготовка ілюстрованих картотек, проведення з дітьми вікторин, дискусій щодо прочитаних ними книг тощо. Результати свідчать, що лише 13% бібліотекарів організовують різноманітні заходи щодо формування у школярів бібліотечно-бібліографічних знань та умінь, зокрема й постійне залучення дітей до відвідування не лише шкільної, а й місцевої бібліотеки. На це негативно вплинуло закриття багатьох бібліотек у селах, де знаходиться значна частина шкіл-інтернатів для розумово відсталих учнів.

Дитяча художня та науково-пізнавальна література наявна у 63, 9% сімей. Прикро, але у 36,1% родин взагалі відсутня будь-яка література. У 87,4% усіх опитаних родин батьки жодного разу не поцікавилися, чи взагалі діти щось вдома читають.

Отримані результати свідчать, що ефективність позакласного читання школярів знижується через недостатню організацію цього процесу, неналежній підготовці педагогічного персоналу школи щодо організації та проведення позакласного читання з точки зору як системи взаємопов'язаних уроків класного та позакласного читання; недостатній сформованості навички читання в більшості учнів, несформованість у школярів умінь читацької діяльності; відсутності інтересу до читання літератури; обмежене використання педагогами сучасних технічних засобів навчання з метою зацікавлення учнів до самостійного читання; відсутність у батьків знань щодо організації позакласного читання дітей в родині.

З метою організації позакласного читання з учнями 7-9 класів ми створили мультидисциплінарну команду, до складу якої увійшли учителі, які викладають предмет «літературне читання», вихователі, шкільні бібліотекарі, логопеди, шкільні психологи, члени батьківського комітету кожного класу. Розпочинаючи експеримент, провели організаційне засідання з членами команди, застосовуючи індивідуальний та фронтальний підходи. Зокрема для формування в дітей інтересу до читання ознайомили учителів з технологією його організації, що передбачає виконання основних функцій: організаційна, керівництва, корекції, контролю, виховання, оскільки від цього залежить ефективність проведення позакласного читання. З вихователями обговорили питання щодо організації читання дітьми літератури в позаурочний час: 25 хвилин після самопідготовки та відпочинку, врахувавши обов'язково стан працездатності учнів класу; запропонували ряд загадок, прислів'їв, літературних ігор, швидкомовок, що відповідають тематиці матеріалу, який мають читати учні. Після прочитання дітьми літератури порадили організувати тематичну виставку малюнків, творів-мініатюр, учнівських відгуків на прочитане, які вони виконають після прочитання літератури. Відтворення об'єктів читання в малюнках, письмових роботах, різноманітних виробах допомагає синтезувати окремі епізоди або зображені події в єдине ціле, встановити сутність причинно-наслідкових зв'язків, що важливо для розумово відсталих школярів, зважаючи на особливості їхньої мисленнєво-мовленнєвої діяльності. Для закріплення й запам'ятовування прочитаного запропонували організувати літературні ранки [2], читацькі конференції, інсценізацію уривків творів [3].

Враховуючи те, що учні не досить добре засвоїли таку складову навички читання, як виразність, а в деяких не сформована на належному рівні правильність читання, для удосконалення та корекції мисленнєво-мовленнєвої діяльності консультували логопедів щодо використання програми «Живий звук» з метою організації прослуховування дітьми зразків виразного читання уривків текстів творів з діалогами героїв та з наступним читанням цих творів учнями з дотриманням правильності й виразності. Такий підхід дозволяє учням

цікаво й змістовно «прожити» певні моменти з життя героїв творів, підвищуючи інтерес до їхньої особистості, до творів у цілому.

Невід'ємний компонент позакласного читання – відвідування бібліотеки, якому властивий навчально-виховний та корекційно-розвитковий характер, тому воно повинно бути правильно сплановане й організоване. З цією метою провели бесіду з бібліотекарями та ознайомили з вимогами програм з літературного читання для 7-9 класів.

З батьками дітей – членами класних батьківських комітетів – провели навчальну бесіду, пояснивши особливості домашнього позакласного читання, зокрема організації та керівництва ним, насамперед забезпечення дітей відповідною літературою для самостійного читання.

У процесі експериментального навчання радили членам команди звертати увагу на труднощі спілкування розумово відсталих школярів: недостатня ініціативність, знижена активність у спілкуванні, складнощі в переході з прийому інформації на власне мовленнєве висловлювання, недоліки самооцінки (завищена, занижена або індиферентна).

Найбільше навантаження виконували учителі й вихователі, головним завданням яких було виховання активних читачів, що вимагало належної уваги до формування читацької діяльності учнів. З цією метою вони застосовували різноманітні технології, що забезпечують формування умінь читацької діяльності. Так, у 7 класі для характеристики Ігоря і Тимка – героїв оповідання М.Чабанівського «Вірний» використали технологію «діаграма Вена», яка передбачає спілкування, обмін здобутою інформацією і власними думками, сприяє формуванню умінь вести діалог з текстом і однокласниками, дискутувати й приймати спільні рішення. Предметно-демонстраційні схеми дозволили учням краще засвоїти особливості аналізу тексту твору, зокрема визначити й диференціювати тему й головну думку твору, головних і другорядних героїв, характеризувати їхній зовнішній вигляд, особливості поведінки, вчинків, мовлення. Завдяки літературним іграм формували мовленнєву культуру учнів-читачів. Ігри організовували на кожному етапі вивчення твору. Так, ігри, що стосуються творчого шляху автора, його біографії, назви творів, використовували на етапі підготовки до сприймання твору. На етапі сприймання твору використовували ігри, що забезпечують обговорення початку твору, портретів літературних героїв. Ігри, в яких поєднано аналітичну й евристичну бесіди, відображено хід зображених подій, характеристику вчинків героїв, їхні вчинки, поведінку, застосовували на етапі підготовки до аналізу твору. В процесі аналізу твору використали рольові ігри, ребуси, кросворди, криптограми, порівняльні таблиці різних описів природи, порівняння героїв, зокрема їхнього зовнішнього вигляду, вчинків, характеру, мови. На підсумковому етапі вивчення твору провели ігри, завдяки яким виявляли засвоєння школярами змістової та смислової сторін твору, усвідомлене сприймання його сюжетної й композиційної цілісності, диференційоване зображення подій, героїв, їхніх вчинків. Тому учням пропонували ігри на зіставлення й порівняння героїв, зображених подій, явищ, а також дискусії, інтелектуальні вікторини з обговоренням на зразок телевізійних ігор. Зокрема, щоб семикласники краще зрозуміли ідею повісті В.Короленка «Діти підземелля», організували диспут на тему: «Два світи – два дитинства» та використали прийом «ланцюжок думок». Учні розмірковували над тим, що на їхню думку означає: «Робити добро – це …». Враховуючи те, що уявне інтерв'ю з письменником навчає описувати образи героїв, у 8 класі провели уявне інтерв'ю з письменником Я. Качурою на визначення історичної основи повісті «Іван Богун». У 9 класі для більшого усвідомлення образу Устима Кармалюка порівняли опис зовнішнього вигляду й поведінки героя оповідання Марка Вовчка «Кармелюк», застосувавши зіставлення творів двох мистецтв: літератури й живопису. Школярі порівнювали опис Устима, поданий у повісті із зображенням героя на картині художника В.Савіна «Кармалюк». Водночас провели дискусію, запропонувавши питання для обговорення: «Устим Кармелюк – народний герой чи – ні? Доведіть свою думку».

Розумово відсталі, як і їхні ровесники з типовим розвитком, люблять фантазувати. Тому було використано прийоми «стань співавтором» та «фантастичне доповнення», запропонувавши школярам подумати, як можна щасливо закінчити повість В. Короленка «Діти

підземелля», повісті Марка Вовчка «Козачка», «Інститутка». Зважаючи на важливість бесіди евристичного спрямування, для усвідомлення учнями 7 класу смислу твору оповідання В. Астаф'єва «Ангел-хранитель» (школа з російською мовою навчання) бесіду проводили так, щоб школярі могли відповісти на запитання: «чому так сталося?, для чого?, про що дізналися?». За ілюстрацією до оповідання Ю.Збанацького «У розвідці» з семикласниками провели образно-мовленнєву дискусію, завдяки якій відбувалося колективне обговорення об'єкту спостереження з опорою на послідовність поставлених учням запитань, завдяки яким вони висловлювали власну точку зору, активізуючи пізнавальну діяльність.

У результаті проведеної експериментальної роботи значно покращали в учнів складові навички читання, насамперед правильність та виразність у порівнянні з результатами учнів контрольних класів. Позитивній мотивації до читання літератури сприяло усвідомлення сутності читаного матеріалу. Школярі із задоволенням намагалися розповісти прочитане, правильно відповідаючи на запитання, які стосуються зображених подій, вчинків, характеру героїв, що свідчить про усвідомлення читаного матеріалу. Також опанували уміння колективного обговорення змісту прочитаних творів, оскільки ознайомлення з планом, за яким буде обговорюватися прочитане, передбачало цікавий діалог чи ігрову діяльність не лише з членом мультидисциплінарної команди, а й з однокласниками.

Читання окремими групами учнів різноманітних творів однієї тематики дало можливість в наступній бесіді евристичного спрямування висвітлити це питання з різних сторін, оскільки наголошувалося на особливому значенні виступу кожного щодо значення для всього класу питання, яке буде обговорюватися. Позитивний результат отримали від прослуховування школярами діалогів героїв творів, оскільки після прослуховування учні повторювали діалоги, дотримуючись правильної інтонації. Водночас оволоділи уміннями висловлювати власні міркування про сутність прочитаного не лише в
усній, а й у письмовій формах.

Література:

1. Апаратно-програмний комп'ютерний методичний комплекс з корекційно-розвитковою програмою «Живий звук» : інструктивно-метод. пос. / за ред. В.В.Засенка, А.А.Колупаєвої. – К. : Видавець О.Т. Ростунов, 2011. – 286 с.
2. Бухарєва О. Позакласний захід як двигун морального розвитку особистості учня / О. Бухарєва //Всесвітня література в сучасній школі, 2012. - №11/12. – С. 27-29.
3. Кравець Н.П. Літературні ігри і виховання розумово відсталих учнів як активних читачів / Н.П. Кравець // Актуальні питання корекційної освіти : зб. наук. пр. − 2014. – Вип. V. [у 2-х т.]. –Т. І. – Кам'янець-Подільський : ПП Медобори-2006, 2014. – 2014. – 348 с. – С. 155-173.
4. Любченко В.П. Позакласне читання в допоміжній школі /В.П.Любченко. – К. : Учбово-педагогічне вид-во «Рад. школа», 1959. – 64 с.
5. Петько Л.В. Стимулювання творчих здібностей підлітків засобами втілення образу казкового персонажу/ Л.В.Петько // Лялька як знак, образ, функція: Матер. всеукр. наук.-практ. конф. «Другі Марка Грушевського читання» / за ред. О.С.Найдена. – Київ. : ВД «Стилос», 2010. – С. 200–204.
1. URI http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/7887
2. 6. Петько Л.В. Стимулювання комунікативності підлітків в позакласній роботі / Л.В.Петько // Педагогіка вищої та середньої школи. – Кривий Ріг : КДПУ, 2007. – Вип. 19. – С. 264–273. URI http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/7999
6. Савченко З. Позакласна робота – важливий засіб літературного розвитку учнів / З. Савченко // Всесвітня література в середніх навчальних закладах України, 2011. − № 2. – С. 5-9.
7. Kravets N.P. Readiness of Mentally Retarded Pupils-Teenagers to the Reader's Activity Mastering / N.P. Kravets // Intellectual Archive. – 2015. – Volume 4. – Num. 4 (July). Series "Education & Pedagogy". – Toronto : ShinyWordCorp. – PP. 123–136. URI http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/8413
8. Kravets N.P. Factors that complicate the reading activity of mentally retarded students /
3. N.P.Kravets // Economics, management, law:realities and perspectives: Collection of
4. scientific articles. Psychology. Pedagogy and Education. − Les Editions L'Originale, Paris, France, 2016. − P. 451-455. URI http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/10518

Zhovniruk A. I.
Lecturer
Dragomanov National Pedagogical University (Ukraine, Kyiv)

PECULIARITIES OF THE LISTENING COMPREHENSION MECHANISMS AS THE EFFECTIVE TOOL OF THE MNEMONIC ACTIVITY DEVELOPMENT IN STUDENTS

Жовнірук А.І.
викладач
НПУ імені М.П. Драгоманова (Україна, м. Київ)

ОСОБЛИВОСТІ МЕХАНІЗМІВ АУДІЮВАННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТУ РОЗВИТКУ МНЕМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ

The article covers the listening comprehension and peculiarities its mechanisms as an effective tool of the mnemonic activity development in students at the foreign language lessons.
Key words: *mechanisms of listening comprehension, students, university, foreign language.*

У статті розглянуто аудіювання та особливості його механізмів як ефективного інструменту розвитку мнемічної діяльності студентів на заняттях з іноземної мови.
Ключові слова: *механізми аудіювання, мнемічна діяльність, студенти, університет, іноземна мова.*

Актуальність. Сучасна парадигма університетської іншомовної освіти зорієнтована на забезпечення випускниками ВНЗ володіння іноземною мовою (ІМ) на комунікативно-діяльнісному рівні, що передбачає: використання ІМ як одного із засобів міжкультурної комунікації, входження студентів до європейського освітнього простору, що відповідає стратегічним цілям 101 Болонського процесу – сприяння мобільності студентів, викладачів і науковців. Надання грантів студентам здійснюється на основі участі в конкурсах (Calls for proposals), але головною метою постає володіння ІМ [19, с. 100−101].

Слід підкреслити, що під час занять з іноземної мови студенти переживають значне інтелектуальне навантаження, тому засвоєння матеріалу великою мірою залежить від рівня мнемічної діяльності студентів, яка забезпечує ефективне і раціональне опрацювання інформації, що сприймається. Одним із інструментів розвитку мнемічної діяльності студентів є заняття з аудіювання, коли активно задіяні механізми аудіювання, що представляють собою механізми інтелектуального апарату особистості для опрацювання матеріалу під час сприймання нової інформації. Даний аспект також розглядає Л.В.Петько у низці публікацій [20, с. 45; 21, с. 15−16; 22]

Тому, ***метою нашого дослідження*** ми окреслюємо вивчення механізмів аудіювання у процесі навчання іноземної мови (ІМ) студентів в умовах університету. Нами було досліджено психологічні особливості механізмів аудіювання для їх використання в якості ефективного інструменту розвитку мнемічної діяльності студентів.

Виклад основго матеріалу. Аудіювання представляє собою процес, в основі якого перебуває цілеспрямована мовленнєва дія, що скерована на сприймання, впізнавання, розуміння реальної дійсності, закодованої засобами мови та відбитої у свідомості мовця [10].

На думку Є.В.Мусницької [16], Н.В.Єлухіної [6], аудіювання, як рецептивний вид мовленнєвої діяльності, активно задіює різні види пам’яті, логічне мислення та мисленнєві операції (аналіз, синтез, абстрагування, конкретизацію, порівняння та розбіжність, встановлення причинно-наслідкових відносин, узагальнення, внутрішню мову та її темп). Зазначимо, що прийом інформації відбувається через слуховий канал.

Як вид мовленнєвої діяльності аудіювання складається з таких компонентів: 1) уміння диференціювати сприйняті звуки, 2) інтегрувати сприйняті звуки у смислові комплекси та утримувати в пам’яті під час прослуховування, 3) здійснювати ймовірне прогнозування та розуміти прослуханий звуковий ланцюг.

Будучи комплексною діяльністю, аудіювання вміщує методичний, лінгвістичний та психологічний контекст. *Психологічний контекст* аудіювання полягає у розвитку механізмів

мовлення, які задіяні в ній до рівня автоматизованої дії. Остання складова має пряме відношення площини, де

пересікаються мнемічні механізми та механізми аудіювання.

У свою чергу, як вид мовленнєвої діяльності аудіювання характеризується чіткою ієрархічною структурою, в якій виділяються такі фази: спонукально-мотиваційна, аналітико-синтетична, виконавча.

Засобом аудіювання виступає аудіотекст, як цілісність, що має інтегративні якості та є продуктом мовленнєвої діяльності комуніканта. Тут науковці виділяють предметний, денотативний, смисловий та вербальний рівні (І.П.Зимня [8]). Для слухача головним є смисловий рівень повідомлення, де і розгортається предметний зміст аудитивної діяльності.

У колі окресленого більшість науковців вважає, що основними механізмами аудіювання є: 1) механізм адаптації, що забезпечує можливість пристосування до індивідуальних особливостей, того хто розмовляє. 2) Механізм збудження мовнорухових аналізаторів, що забезпечують поєднання звукових сигналів на кінестетичному рівні. 3) Механізм сегментації мовленнєвого ланцюжка, за допомогою якого слухач розподіляє мовний потік на окремі граматико-семантичні групи. 4) Механізм свідомого аналізу або дешифровки мовленнєвого висловлювання. 5) Механізм тривалого звучання (сприйняті на слух словосполучення або фраза продовжують звучати ще деякий час після того, як звукові коливання, що донесли їх до рецептора, розчиняються в просторі). 6) Механізм розуміння окремих слів і словосполучень і прогнозування їх змісту в контексті. 7) Механізм ігнорування незнайомих слів, несуттєвих для розуміння змісту. 8) Механізм аудитивної здогадки.

Так, О.Б.Метьолкіна [15] у своїй праці виділяє такі головні механізми аудіювання: 1) механізм мовленнєвого слуху, 2) механізм осмислення слухової інформації, 3) механізм короткочасної слухової пам'яті, 4) механізм слухової уваги.

Дослідження психологічних аспектів цілісного слухового образу, виявлення закономірностей слухового сприйняття іноземного мовлення, вивчення системності психічних процесів в багатогранному та багаторівневому характері механізму привели нас до розгляду механізму слухового сприймання. В.Н.Носуленко [18] розглядає весь процес слухового сприйняття в контексті діяльності трьох основних підсистем системи психіки людини, які задіяні в процесі слухового сприйняття: в контексті *когнітивної підсистеми психіки* (виділення когнітивної функції слухового сприйняття), в контексті *комунікативної підсистеми психіки* (виділення комунікативної функції сприйняття), в контексті *регулятивної підсистеми психіки* (виділення регулятивної функції слухового сприйняття).

Слухове сприйняття як механізм аудіювання базується на слуховому аналізаторі і на власному накопиченому сенсорному досвіді [26]. Б.Ф.Ломов виділяє 3 рівні психічного відображення в процесі сприймання: сенсорно-перцептивний, представницький та рівень понятійного або вербально-логічного мислення [12].

За І.А.Зимньою механізм слухового сприймання здійснюється через «трьох-рівневу модель вербально-комунікативної функції людини або вищу інтегративну функцію психічної діяльності[9, с. 5]». *Перший рівень* − перцептивно-моторний, який включається в процесі усного вербального спілкування через слухову та артикуляційну модальність і є рівнем переходу з акустичного коду в нервовий і навпаки, з нервового коду в акустичний. *Другий рівень* працює в контексті формування думок шляхом встановлення предметно-смислових відповідностей за допомогою мовних засобів, де реалізується програма відбору потрібних вербальних знаків. *Третій рівень* – системо- утворювальний, де відбувається вищий синтез смисло-комплексів через предметно-схематичний індивідуальний код або універсальний предметний код (Н.І.Жинкін [7]) через розуміння предмету повідомлення і виявлення комунікативного змісту і намірів повідомлення (І.А.Зимня [10]).

Наступним механізмом аудіювання розглядається механізм слухової уваги, який, за П.Я.Гальперіним [4], організовує сенсорні, мнемічні та мисленнєві дії в процесі аудіювання. Цей механізм є одним з найважливіших в контексті успішності аудіо діяльності.

У процесі сприймання іноземного тексту на слух механізмом регуляції кінцевого результату виступає механізм ймовірного прогнозування, який є базисом для прогностичних вмінь аудіювання. Прогнозування тексту під час слухання реалізується на двох рівнях – рівні висування смислових гіпотез і конкретної вербальної реалізації (І.А.Зимня [10]).

У процесі прогностики тексту В.С.Мазлумян [14] називає цілу ієрархію рівнів прогнозування, де прогнозування нижчої одиниці можливе лише в контексті прогнозування зі сторони вищих одиниць. І, навпаки, одиниця нижчого рівня може здійснювати корекційний вплив на вихідну модель, де загальне рішення про сприйнятий текст можливе при наявності злиття отриманого результату сприйняття з відкоректованою моделлю-прогнозом. Загальним прогнозуванням на рівні тексту є « певне інформаційне очікування на рівні текстових компонентів моделювання смислового змісту на базі контексту і пресуппозиції повідомлення [14, с. 45]».

Важливим механізмом аудіювання є механізм розуміння іншомовного мовленнєвого повідомлення у процесі аудіювання, який є внутрішнім результатом осмислення. При цьому розуміння розглядається в психології як позитивний результат процесу осмислення в акті сприймання на слух мовленнєвого повідомлення. Нерозуміння вказує на те, що процес осмислення здійснювався слухачами, але не досяг адекватного ситуації спілкування результату (І.А.Зимня [8]).

Слухаючи, аудитор здійснює складний процес його осмислення. За допомогою осмислення здійснюється смислова організація матеріалу, що сприймається [27]. Під час даного процесу відбувається збільшення окремих менш значущих за змістом частин тексту, які складають основу його смислового змісту. Аудитор встановлює смислові зв'язки між цими частинами за різними принципами і утворює більш складні смислові єдності [30].

Відтак, розуміння мовленнєвого повідомлення є неоднорідним. При цьому, поняття неоднорідності смислового сприймання може бути пов'язане з поняттями рівневої природи цього процесу. Сприймання розгортається, реалізується послідовно. Принцип послідовного розгортання процесу сприймання від загального до більш точного сприймання відображає загальний напрям людського пізнання сутності явища, як незакінченого процесу

поглиблення пізнання людиною речей, явищ, процесів.

У контексті сприйняття аудіоповідомлення слід говорити про механізм осмислення, який реалізується через «складну аналітично-синтетичну мовленнєво-мисленнєву діяльність, що трансформує послідовність мовних засобів вираження смислових відносин на метамову образних схем, які допомагають симультанізувати предметні відносини повідомлення [25, с. 91]». Ця операційна активність по перекодуванню інформаційного послання або модель внутрішньої експлікації отримала назву реконструктивної діяльності [23]. У контексті зв'язку з мнемічною діяльністю вищезгадана внутрішня психологічна робота з реконструкції повідомлення має велике значення, оскільки вона здійснюється по суті своїй операціями по виділенню, аналізу та синтезу одиниць смислового змісту в узагальнену суб'єктивно оформлену схему прослуханого тексту.

Тому операційним механізмом смислової організації слухового сприйняття є механізм перекодування, який відбувається через вербальне кодування всього процесу в слові або вербальне описання образів слухової модальності, і є системо-утворюючим фактором, об'єднуючим усі механізми відображення або формування вербального образу сприйняття в одне ціле [1].

Перекодування відбувається шляхом виділення «смислових опорних пунктів» або «смислових віх» тексту. «Смисловий опорний пункт − це певна смислова точка, в яку втиснутий увесь зміст частини, екстракт думки" [29, с. 231−232]». Смислові опорні пункти фокусують зміст, що відноситься до них. Тому вони, виступаючи, як дещо коротке, стисле, як деяка «точка», концентрують більш широкий зміст [28]. Виступаючи, як «представники більш широкого змісту», «смислові віхи» є узагальненням цього змісту. Виділяючи в запам'ятовуванні опорні пункти, ми маємо на увазі не їх самих, а саме смисл, який вони собою являють, смисл того цілого, яке ними заміняється. Виділяючи їх, ми краще

усвідомлюємо смисл тієї чи іншої частини аудіотексту. Виділяючи опорні пункти, ми практично перекодовуємо матеріал [29].

Для того, щоб сенсорні сигнали потрапили в інтелект, потрібний механізм внутрішнього мовлення. У процесі аудіювання механізм

внутрішнього мовлення трансформує слухові сигнали в усвідомлені вербальні знаки (Н.І.Жинкін [7]), оскільки відтворення чужих думок відбувається саме у внутрішньому мовленні.

У внутрішньому мовленні розрізняють проговорення і власне внутрішнє мовлення. Останнє є нерозчленованою фазою, поєднання свідомого і несвідомого [17]. Це пов'язано з накопиченням сенсорної інформації [13]. Внутрішнє мовлення по суті є вихідними положенням, з якого започатковується перекодування думки у зовнішнє мовлення [3].

Розвинуте внутрішнє мовлення виступає активним механізмом мислення, що надає можливість відтворювати почуте під час аудіювання. Як зазначає Б.А.Бенедиктов, «внутрішнє мовлення і процес інтеріоризації сприяють цілям екстеріоризації самого внутрішнього мовлення [2, с. 38]». Інтеоріоризація забезпечує розуміння під час сприйняття на слух мовлення, а процес екстеріоризації здійснюється через продукування внутрішнього мовлення у зовнішнє.

Наголосим, що одним з важливих мовленнєвих механізмів, які задіяні в процесі аудіювання, є механізм оперативної пам'яті. Студентській вік характеризується високим показником оперативної пам'яті [24; 32], механізм якої відіграє важливу роль у процесі аудіювання. Цей механізм утримує у свідомості слухача сприйняті слова і словосполучення протягом часу, необхідного йому для осмислення фрази чи закінченого фрагмента. Чим краще розвинена оперативна пам'ять, тим більший обсяг одиниці сприймання. Відомо, що обсяг оперативної пам'яті в середньому дорівнює 5−9 одиницям інформації. Цей обсяг визначається числом одиниць інформації, яке людина здатна точно відтворити. Через декілька десятків секунд після одноразового пред'явлення людині цієї інформації [5].

На думку І.А.Зимньої [10], важливим механізмом аудіювання є механізм довготривалої пам'яті, що зберігає в собі всі знання, отримані індивідом раніше, які використовуються в процесі комунікації. Загалом, під час сприймання іншомовного повідомлення відбувається актуалізація мовного матеріалу з довготривалої пам'яті людини. В цілому, завданням довготривалої пам'яті являється збереження певних мовних засобів, правил, лексико-граматичних схем поєднання слів, що необхідні для правильного кодування та декодування повідомлення.

Висновки. Отже, беручи до уваги той факт, що мнемічна діяльність студентів має логічну природу, тобто в основі якої лежать прийоми осмислення, раціоналізації, слід говорити про використання засобів аудіювання для її розвитку, оскільки сам процес аудіювання здійснюється за рахунок механізмів осмислення і перекодування інформації, яка сприймається.

Література:

1. Аткинсон Р. Человеческая память : система памяти и процессы управления / Р. Аткинсон, Р. Шифрин // Психология памяти. – М. : Астрель, 2008. – С. 387-407.
2. Бенедиктов Б.А. Психология овладения иностранным языком / Б.А. Бенедиктов. – Минск. : Изд-во «Выш. шк.», 1974. – 336 с.
3. Выготский Л.С. История развития высших психических функций / Л.С. Выготский // Сбор. соч. в 6-ти т. – М. : Педагогика, 1983. – Т. 3. – С. 5−328.
4. Гальперин П.Я. Формирование знаний и умений на основе поэтапного формирования умственных действий / П.Я. Гальперин. – Изд-во МГУ, 1963. – 135 с.
5. Глушко М.П. Тайна за семью печатями / М.П. Глушко. – М., 2001. – 11 с.
6. Елухина Н.В. Какими должны быть тексты для чтения и тексты для аудирования? / Н.В. Елухина, Е.В. Мусницкая // Иностранные языки в школе. – 1978. – № 3. – С. 28−39.
7. Жинкин Н.И. Речь как проводник информации / Н.И. Жинкин. – М. : Наука, 1982. – 159 с.
8. Зимняя И.А. Психология обучения неродному языку / И.А. Зимняя. – М. : Русский язык, 1989. – 221 с.
9. Зимняя И.А. Вербально-коммуникативная функция в восприятии и порождении текста / И.А. Зимняя // Психологические механизмы порождения и восприятия текста : сб. науч. тр. – М. : МГПИИЯ им. М. Тореза, 1985. – № 243. – С. 3−9.

10. Зимняя И.А. Психологическая характеристика понимания речевого сообщения / И.А. Зимняя ; отв. ред. Р.Г. Котов // Оптимизация речевого воздействия. – М. : Наука, 1990. – 240 с.
11. Ильюченко Р.Ю. Память хорошая, память плохая / Р.Ю. Ильюченко. – Новосибирск : Наука, Сиб. отд-ние, 1991. – 161 с.
12. Ломов Б.Ф. Вербальное кодирование в познавательных процесах / Б.В.Ломов, А.В.Беляева, В.Н.Науменко ; отв. ред. Ю.М.Забродин // Анализ признаков слухового образа. – М. : Наука, 1986. – 128 с.
13. Лурия А.Р. Внимание и память / А.Р.Лурия. – М., 1975. – 104 с.
14. Мазлумян В.С. К проблеме восприятия текста в слове / В.С.Мазлумян // Психологические механизмы порождения и восприятия текста : сб. науч. тр. – М. : МГПИИЯ им. М.Тореза, 1985. – № 243. – С. 44-54.
15. Метьолкіна О.Б. Індивідуалізоване навчання аудіювання першокласників та шляхи його здійснення / О.Б.Метьолкіна // Іноземні мови. – 1987. – № 1. – С. 63-66.
16. Мусницкая Е.В. Контроль в обучении иностранным языкам : кн. для учителя / Е.В. Мусницкая. – М. : Дом педагогики, 1996. – 192 с.
17. Найсер У. Познание и реальность / У. Найсер. – М. : Прогресс, 1981. – 230 с.
18. Носуленко В.Н. Психология слухового восприятия / В.Н. Носуленко. – М. : Наука, 1988. – 216 с.
19. Петько Л.В. Іншомовна мовна освіта в умовах євроінтеграції освітніх систем / Л.В.Петько // Матеріали Міжнародного форуму фахівців у галузі освітніх вимірювань (Київ, 1 червня 2012). – К. : Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2012. – С. 100–101. URI http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/7976
20. Петько Л.В. Виховний і професійний аспекти музично-педагогічної спрямованості навчання іноземної мови студентів ВНЗ у системі музично-педагогічної освіти / Л.В.Петько // Музика та освіта : науково-метод.журнал; гол.ред. Л.М.Масол. – Київ : Педагогічна думка, 2013. – № 3. – С. 14–18. URI http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/7872
21. Петько Л.В. Робота над піснею в курсі англійської мови як один із засобів професійної підготовки студентів гуманітарних спеціальностей ВНЗ / Л.В.Петько // Іноземні мови. – 2011. – № 1 – С. 44–48. URI http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/7839
22. Петько Л.В. Англійська мова для студентів-психологів та дефектологів. Дидактичний матеріал для практичних занять та самостійної роботи студентів з іноземної мови зі спеціальностей: 6.010105 «Корекційна освіта (за нозологіями)», 6.030102 «Психологія», 6.030103 «Практична психологія»: навч. посібник для студентів, магістрантів, аспірантів. – К. : Талком, 2015. – 160 с.
23. Платон. Собр. соч.: в 3 т. / под ред. А.Ф.Лосева, В.Ф.Асмуса. – М., 1970. – Т. 2. – 611 с.
24. Штерн В. Дифференциальная психология и ее методические основы / В. Штерн. – М. : Наука, 1998. – 335 с.
25. Юртайкин В.В. Формирование операционального компонента деятельности по восприятию иноязычного текста / В.В.Юртайкин, А.П.Бобырева // Психологические механизмы порождения и восприятия текста : сб. науч. тр. – М. : МГПИИЯ им. М. Тореза, 1985. – № 243. – 188 с.
26. Atkinson R.C., Shiffrin R.M. Human memory : Aproposed system and its control processes / R.C. Atkinson, R.M. Shiffrin. // Spence K.W., Spence J.T. (Eds.). The psychology of learning and motivation. – New York, 1968. – Vol. 2.
27. Bentov Itzhak Stalking the Wild Pendulun. – New York: Dutton, 1977 and London: Wild wood House, 1978. – p. 11−14.
28. Guthrie E. The psychology of learning / E. Guthrie. – N.Y., 1935.
29. Hull C. Essentials of behavior / C. Hull. – N.Y., 1951.
30. Riegel, K.(1984). Chapter in M.L.Commons, F.A.Richards, and C.Armon (Eds.), Beyond formal operations: Late adolescence and adult cognitive development. – New York. Praeger.
31. Vernon Gregg. Human Memory. – London: Methuen, 1975, P. 50.
32. Жовнірук А.І. Психологічні особливості розвитку пам'яті особистості пізнього юнацького віку / А.І. Жовнірук // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький дер. пед. ун-т імені Григорія Сковороди» : наук.-теор. зб. – Переяслав-Хмельницький : Переяслав-Хмельницький дер. пед. ун-т імені Григорія Сковороди, 2008. – №16. – С. 69−71.

Nikolayenko V. V.
Phd, Associate professor, Institute of Foreign languages
Dragomanov National Pedagogical University, Ukraine

PEDAGOGICAL TECHNOLOGY IN RUSSIAN-SPEAKING COMMUNICATIVE COMPETENCE FORMATION OF INTERNATIONAL STUDENTS AT AN ADVANCED STAGE OF PROFESSIONAL TRAINING

Ніколаєнко В.В.
к.п.н., доцент
Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, Україна

ПЕДАГОГІЧНА ТЕХНОЛОГІЯ ФОРМУВАННЯ РОСІЙСЬКОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ НА ПРОСУНУТОМУ ЕТАПІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

The author presents the ways of pedagogical technology in Russian-speaking communicative competence formation of international students at an advanced stage of professional training.

Keywords: *Russian as a foreign language, pedagogical technology, professionally oriented teaching technology, international students, communicative competence.*

Розглянуто педагогічну технологію у формуванні російськомовної комунікативної компетенції в іноземних студентів економічних спеціальностей.

Ключові слова: *російська мова як іноземна, педагогічна технологія, професійно орієнтоване іншомовне навчання, комунікативна компетенція.*

Традиційний технологічний підхід до освіти, за мету визначає конструювання навчального процесу на основі окреслених у навчальних програмах орієнтирів. У нашому дослідженні для проектування навчального процесу ми відштовхувалися від визначення інтелектуальних потреб самих студентів [2; 7; 8; 9].

У ролі головних *підходів* у пропонованій нами технології виступають такі: системно-функціональний, інтегративний. особистісно-діяльнісний та комунікативний. Причому, ефективність реалізації запропонованої технології забезпечується також системою *принципів*, а саме: принцип професійної спрямованості, інтегративності, проблемності, ситуативності та принцип оволодіння всіма аспектами іншомовної освіти через спілкування.

Вивчаючи мову, людина обов'язково організовує свої знання в певну систему, що дозволяє їй використовувати цю знакову систему як засіб спілкування, в процесі якого мовний матеріал зіставляється, диференціюється, ідентифікується, аналізується й узагальнюється, а також здійснюється вибір мовних засобів залежно від умов спілкування і т. ін.

Викладач, допомагаючи студенту сформувати «здатне працювати» уявлення про систему мови, зазнає певних труднощів, оскільки не може спиратися на достовірне знання того, яким чином психологічно відбувається формування уявлення про систему мови в свідомості студента. Однак, грунтуючись на висновках психологів про те, що провідним психологічним процесом при оволодінні мовою виступає процес генералізації (узагальнення, перенесення) [1; 6], ми дійшли висновку, що до розв’язання цієї проблеми нас може наблизити системно-функціональний підхід щодо відбору, опису та презентації мовного матеріалу з навчальною метою, який передбачає наступне: 1) *конкретний і детальний опис мовного матеріалу*, що визначається конкретною метою (в перспективі всього курсу могла бути представлена цілісна модель мовної системи). Для досягнення цього необхідно: виділення ядра системи і системно пов'язаних з ним явищ; визначення мовних засобів, що підлягають активному і пасивному засвоєнню; *системна презентація окремих фрагментів* і різних рівнів мовної системи (мається на увазі системна презентація лексики, морфології, словотвору, синтаксису, системи типів текстів тощо, а також презентація мовних одиниць не ізольовано, а в системі їх протиставлень і зв'язків, парадигматичних і синтагматичних*)*; *характеристика мовних засобів* з точки зору їхнього змісту і функції (тобто вже сама презентація студентам мовних одиниць повинна підкорятися принципам функціональності: від мовного наміру і змісту, які необхідно висловити, до засобів, які дозволяють це зробити), і системності (студент повинен розуміти місце даного засобу в загальній системі мовних засобів, у разі необхідності провести свідоме орієнтування в ній і відбір оптимальних засобів).

2) Сбалансоване і комунікативно-орієнтоване введення мовного і мовленнєвого матеріалу, співвіднесення мовного матеріалу з можливістю виконання мовленнєвих завдань у певних сферах спілкування, оскільки формування мовної компетенції відбувається в процесі мовленнєвої діяльності, тобто в процесі користування мовою як засобом спілкування. Тому вивчення різних мовних засобів починається за допомоги пропонованої нами технології формування КК із загальнолітературного ядра, потім робиться проекція можливості їх використання в різних сферах спілкування, також і в професійній.

Ефективність розробленої нами технології полягає у: 1) наявності максимально конкретних цілей навчання, пов'язаних з практичним використанням знань, умінь і навичок студентів, 2) використанні в навчанні нової оригінальної техніки, що дозволяє значно збільшити складність і ефективність навчальних завдань, 3) переважанні в навчанні рольової гри як найбільш ефективного засобу у формуванні практичних умінь і навичок для студентів просунутого етапу навчання, 4) розробці системи проміжних і фінальних тестів, що дозволяють об'єктивно оцінити досягнення студентів, 5) багаторазово зростаючої оптимальності навчання, в порівнянні з традиційними технологіями навчання, 6) можливості ефективного застосування складових пунктів даної технології для будь-якого навчального предмета, тобто її універсальності.

Ми пропонуємо розглядати структуру педагогічної технології формування КК, через систему компонентів: *мотиваційного, когнітивного й оперативного.*

Підставою для виокремлення ***мотиваційного компоненту*** структури стало положення, яке визначає, що діяльнісний аспект особистості регулюється системою мотивів, що виражають усвідомлене ставлення до діяльності і визначають спрямованість особистості на певні об'єкти і способи взаємодії з ними.

У колі окреслено нами було визначено такі мотиви: 1) *соціальні*, спрямовані на виконання замовлення нової соціокультурної ситуації засобами отриманих студентами знань, 2) *професійного досягнення* (пошук нових шляхів найбільш ефективного вирішення актуальних професійних проблем), 3) *мотиви особистісного престижу*, засновані на бажанні утвердити себе в якості інтелігентної, творчої особистості, 4) *пізнавальні* (задоволення потреби отримання нової інформації), 5) *мотиви творчих досягнень* (передбачають можливість оптимально реалізувати свій професійний і особистісний потенціал засобами інноваційної діяльності), 6) *мотиви, спрямовані на розв'язання суперечностей*, зумовлених неузгодженням між індивідуальним досвідом студента, внутрішніми мотивами його особистості і зовнішніми професійно-освітніми програмами.

Аналіз динаміки змін у сфері ціннісних орієнтацій студентів [4, с. 183−184] виявляє наступну тенденцію: чим ясніше в структурі професійної орієнтації студентів представлено систему наукового знання і ретельно проведений відбір необхідних їм компонентів даної системи, тим швидше підвищується суб'єктивна значимість предмета і формується позитивна орієнтація на самоствердження як основи професійно особистісного становлення.

Виходячи з вищезазначеного, ми виділяємо ***когнітивний компонент*** педагогічної технології формування КК, який являє собою знання студентів про межі предмета, який вивчається (про те, чого вони не знають), про багаж знань, яким вони володіють.

Цей компонент включає в себе наступні вимоги до змісту навчання: 1) студенти повинні чітко уявляти межі матеріалу, що вивчається, 2) у студентів повинно виникнути відчуття незадоволеності наявними знаннями, 3) студентам треба чітко усвідомлювати життєву необхідність вивчення нових понять, які повинні бути такими, щоб вони ясно розуміли їх значення і зміст, 4) нові поняття в обов'язковому порядку повинні поєднуватися із вже наявними у студентів знаннями, причому студенти повинні бути в змозі пов'язати нове поняття із вже наявними, 5) нові поняття повинні допомагати вирішенню конкретної проблеми, вести до нових ідей, студенти повинні мати достатній арсенал словникового запасу для пояснення або передбачення будь-якої ситуації.

Навчальний процес при цьому вибудовується як пошук нових орієнтирів пізнання. В ході такого пошуку відбувається не тільки засвоєння нової інформації [3], але також організація і творча перебудова наявних концепцій, або вихідних пізнавальних орієнтирів.

Головна мета навчання – розвивати у студентів можливості творчо освоювати новий досвід. Основою такого освоєння служить цілеспрямоване формування творчого і критичного мислення, досвіду та інструментарію навчально-дослідницької діяльності, рольового та імітаційного моделювання, пошуку і визначення власних особистісних смислів і ціннісних орієнтирів. До того ж, ми не можемо обійти і національний компонент у

навчальному процесі іноземних студентів [5]. Отже, хід і результати навчання набувають особистісного характеру.

Аналіз когнітивного компонента педагогічної технології формування КК у студентів дозволяє нам виділити в якості критеріального показника його сформованості *систематизацію знань* студентів і потенційну можливість самостійного засвоєння нових аспектів досліджуваного предмета та поглиблення отриманих знань.

Виокремлення ***оперативного компонента*** запропонованої в дослідженні педагогічної технології пов'язано з подоланням суперечності між заздалегідь визначеним і запропонованим змістом навчання і необхідністю свободи і гнучкості у відборі видів діяльності студентів відповідно з виникаючими ситуативними потребами. В ідеалі педагог стає організатором самостійного навчального пізнання студентів, їх взаємодії з навчальним матеріалом, і викладач у цьому процесі виступає одним з джерел інформації.

Зазначимо, що основні принципи дослідницького підходу до навчання були сформульовані Дж.Брунер [1, с. 18–21]. Ми виділяємо серед них такі: 1) у змісті предмета необхідно виділяти провідні, стрижневі поняття, що дозволяє предмету стати більш доступним, 2) вивчення навчального матеріалу наповнювати співвіднесенням окремих фактів із пізнавальними структурами, схемами, 3) застосовування спіралеподібного вивчення основних уявлень і понять, повертаючись до них на наступних ступенях навчання; 4) позиціювати студента в якості дослідника.

Оперативний компонент характеризує практичний, дієвий аспект пропонованої технології і спрямований на цілісне самовизначення та самовираження студента в його навчальній діяльності. Характер самовираження і самовизначення особистості у процесі навчання, формальний або творчий спосіб включення індивідуума до практичної діяльності визначає характер професійного зростання, так і подальшу життєву перспективумайбутнього випускника університету.

Інноваційна орієнтація представленої нами технології ставить за мету «навчання мисленню», освоєння процедур пошукової діяльності, яке стає самостійною дидактичною метою.

Отже, основою педагогічної технології формування КК у студентів виступає надпредметна пошукова навчальна діяльність, тобто спеціальна діяльність студентів з побудови свого навчального пізнання. Серед її різновидів розглядають: 1) *дослідницьку діяльність*: систематичне дослідження (постановка проблеми, висунення і перевірка гіпотез, генерація нових ідей тощо), 2) *дискусійну діяльність* (виявлення і зіставлення точок зору, позицій, підбір і пред'явлення аргументації і т. ін.), 3) *моделюючу діяльність* (імітаційно-ігрова та рольова діяльність).

Тоді як сутнісною характеристикою даної педагогічної технології є усвідомлена самостійна діяльність студентів, як в інтелектуальному так і в емоційно-особистісному плані. Інтенсифікація усвідомленої діяльності здійснюється за такими напрямами: спеціальне навчання пошуковим процедурам; спеціальне навчання процедурам обговорення; формування дискусійної культури; формування навичок виступу перед аудиторією; емоційна і інтелектуальна рефлексія ходу навчання. Відсутність шаблонів, орієнтація на нові нетрадиційні підходи до навчально-виховного процесу – все це оптимальним чином проявляється в тому способі, яким студент пробує здійснити практичну діяльність.

На підставі співвідношення окреслених нами критеріальних показників в структурі педагогічної технології ми виділяємо такі рівні сформованості КК у студентів: вихідний, системний і продуктивний. Представимо характеристику рівнів: *вихідний рівень* – особистісно-значущий сенс отримання знань з метою застосування їх у власній практиці відсутня. Мотиви навчання носять ситуативний характер. Знання не систематизовані. *Системний рівень* – знання систематизовані. Чітко окреслено аспекти навчання. *Продуктивний рівень* – процес отримання знань усвідомлюється як особистісно значуща потреба. Знання носять глибокий, багатоаспектний характер. Прагнення найбільш адекватно реалізувати себе втілюється в авторську систему роботи.

Безумовно, перша вимога, що пред'являється до технологізації навчального процесу, визначається головною. При складанні навчального матеріалу необхідно крім відбору його за професійним змістом, цілями засвоєння, характером викладу, враховувати також суб'єктивне ставлення до роботи з ним. При цьому, необхідно враховувати і *особливості типів інформації,* які зводяться до наступних: 1) інформація довідкового характеру, що стала загальноприйнятою; 2) інформація, що виражає результати чужого досвіду; 3) інформація, яка допомагає самоосвіті.

Виходячи з вищевикладеного ми виділяємо такі етапи роботи педагога: *перший* етап: визначення потреб студентів і соціального замовлення. *Другий* – виділення аспектів навчання з урахуванням певних потреб студентів. *Третій етап* – переробка навчального матеріалу в систему проблемних завдань.

Висновки. Отже, запропонована професійно орієнтована технологія формування КК у студентів-іноземців орієнтується на досягнення цілей, актуальних для певного контингенту вихованців і має такі характерні особливості: 1) умовою формування КК у студентів виступає рефлексія розвитку особистості студента, його саморозвиток, реалізація власного творчого потенціалу та професійної майстерності, 2) головною детермінантою в розвитку є процес навчання, 3) активізація діяльності студента в навчальному процесі передбачає відповідні форми навчальної взаємодії: спілкування-діалог, ігрова дія, рефлексію, творчість і т.ін., 4) професійно-орієнтована педагогічна технологія формування КК у студентів-іноземців пов'язана з пошуком максимального підвищення освітніх результатів шляхом аналізу, відбору, конструювання та контролю всіх компонентів освітнього процесу, 5) використання базового технологічного комплексу зазначеної педагогічної технології формування КК передбачає: з'ясування комунікативних потреб студентів, аспектизацію процесу навчання і переробку навчального матеріалу в систему проблемних завдань.

Наприкінець наголосимо, що до кола питань, які вимагають подальших досліджень слід віднести детальну розробку теоретичних основ впровадження педагогічної технології формування КК в педагогічну практику, дослідження педагогічних умов ефективного функціонування технології, розробку варіативних контрольно-оцінних методик діагностування рівня сформованості КК у студентів-іноземців.

Література:

1. Брунер Дж. Процесс обучения [Текст] / Дж.Брунер. – М. : АПН РСФСР, 1962. – 84 с.
2. Петько Л.В. Інноваційні технології навчання у формуванні професійно орієнтованого іншомовного навчального середовища / Л.В. Петько // Сучасні технології розвитку професійної майстерності майбутніх учителів: матеріали Всеукраїнської Інтернет-конференції, 28 жовтня 2015 р. // FOLIA COMENIANA: вісник Польсько-української науково-дослідної лабораторії дидактики імені Я. А. Коменського. – Умань: ФОП Жовтий, 2015. – С. 165–170. URI http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/8485
3. Петько Л.В. Інформаційно-навчальне середовище як умова формування професійно орієнтованого іншомовного навчального середовища в умовах університету / Л.В. Петько // Інформаційні технології у професійній діяльності: Тр. IX Всеукраїнської наук. – практ. конф., Рівненський державний гуманітарний ун-т, 25 березня 2015 р. – Рівне, 2015. – С. 89–91. URI http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/7833
4. Петько Л.В. Актуальність навчання студентів читання текстів іноземною мовою шляхом формування професійно орієнтованого іншомовного навчального середовища в умовах університету / Л.В.Петько // Наукові записки : [зб. наук. статей]. – К. : Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2014. – Вип. CXX1 (121). – С. 182–190. URI http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/7985
5. Петько Л.В. Національний компонент у формуванні професійно орієнтованого іншомовного навчального середовища в умовах університету / Л.В.Петько // Наукові записки : [збірник наукових статей] / М-во освіти і науки України, Нац. пед. ун-т імені М.П.Драгоманова ; укл. Л.Л.Макаренко. – К. : Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2014. – Випуск CXVII (117). – С. 125–135. URI http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/7830
6. Newell R. J. (2003). Passion for Learning: How Project-Based Learning Meets the Needs for 21st Century Students. Lanham, MD: Scarecrow Press.
7. Nikolaienko V.V. Technology of professional- oriented teaching Russian to foreign students majoring in non-linguistic fields //Economics, management, law: socio-economic aspects of development: Collection of scientific articles. – Vol.2. – Edizioni Magi, Roma, Italy, 2016. – P. 268−274.

8. Nikolayenko V.V. Formation of Foreign Students' Russian Professional Communicative Competence: Psychological and Pedagogical Aspects // Intellectual Archive, – Toronto: Shiny Word Corp. – Vol. 4, Number 2, March, 2015. – P.89–98. URI http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/10551
9. Nikolayenko Vita V. Ways of Formation of Professionally Oriented Competence in Russian Speaking to the Foreign Students in Management / Vita V. Nikolayenko // Intellectual Archive. – 2014. – Volume 5. – No. 5 (September). – Toronto : Shiny Word Corp., Canada. – PP. 123–130. URI http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/10512

Oleksiuk N.S.
Doctor of pedagogical sciences, professor
Ternopil National Volodymyr Hnatyuk Pedagogical University, Ukraine

THE ROLE OF SOCIOCULTURAL ACTIVITY IN THE SOCIALIZATION PROCESS OF PERSONALITY

Олексюк Н.С.
д. пед. наук, професор
ТНПУ імені В. Гнатюка (Україна, м. Тернопіль)

РОЛЬ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ПРОЦЕСІ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

The article reveals the content of concepts «socialization» and «sociocultural activity». Types, mechanisms and models of the socialization process are dedicated. The influence of sociocultural activities on the socialization process of personality is analyzed.
Keywords: *personality, socialization, sociocultural activity, mechanisms, models, perspectives.*

У статті розкрито зміст понять «соціалізація» та «соціокультурна діяльність». Виділено види, механізми та моделі процесу соціалізації, описано його структуру. Проаналізовано вплив соціокультурної діяльності на процес соціалізації та визначено перспективи його розвитку.
Ключові слова: *особистість, соціалізація, соціокультурна діяльність, механізми, моделі, перспективи.*

Процеси, які відбуваються у сучасному світі часто призводять до негативних наслідків, серед яких найбільш небезпечними є деморалізація та деградація особистості, знецінення духовних і моральних цінностей, втрата віри у краще майбутнє, а відтак – формування у неї асоціальної поведінки. Соціалізація особистості дає їй можливість зберігати традиції та відкривати нові перспективи життєвого простору, функціонувати в якості повноправного члена суспільства [3]. Прилучення індивіда до сприймання, використання та створення цінностей культури у творчому самовиявленні, компенсаційного прилучення до тих особисто значущих цінностей, потреба в яких іноді не задовольняється лише навчальним процесом, відбувається у ході його соціокультурної діяльності [10, с. 138]. Тому можемо припустити, що процес соціалізації особистості посилюється за рахунок її соціокультурної діяльності, наповнюється новим, важливим для її адаптації, розвитку та самореалізації змістом.

Соціокультурна діяльність різних вікових груп населення та її значення у житті людини привертає все більшу увагу педагогів, психологів, соціологів. Науковці М. Бушконець, І. Звєрєва, Г. Костюк, Ю. Красильников, Л. Михайлова, Б. Титов, розглядаючи у своїх працях провідні риси соціокультурної діяльності, виокремлюють її гуманістичний та розвивальний характер, оскільки вона ґрунтується на соціальних і культурних аспектах. Поряд з цим, значення соціокультурної діяльності для таких важливих процесів як соціальне виховання і соціалізація особистості вивчене недостатньо.

Метою даної статті є дослідження впливу соціокультурної діяльності на процес соціалізації особистості та визначення перспектив її розвитку. Для виконання поставленої мети нами виокремлено такі завдання: розкрити зміст понять «соціалізація» й «соціокультурна діяльність»; проаналізувати роль соціокультурної діяльності у різних видах соціалізації, її участь у механізмах та моделях означеного процесу та можливий вплив на його структуру; виявити та обґрунтувати перспективи розвитку соціокультурної діяльності індивіда під час його соціалізації.

Соціалізація – це процес надбання індивідом соціально значимих характеристик свідомості, засвоєння певної системи знань, соціальних норм і культурних цінностей, настанов і зразків поведінки, які дозволяють йому функціонувати в якості повноправного члена суспільства, до якого він належить. Мета соціалізації – становлення особистості, здатної адаптуватися до умов, що постійно змінюються й реалізувати себе в цих умовах. У ході соціалізації індивід засвоює соціальні норми, опановує способи виконання соціальних ролей, навички суспільної поведінки. Іншими словами соціалізація – це освоєння особистістю соціальної дійсності; процес засвоєння та подальшого розвитку нею соціально-культурного досвіду [2; 4; 8].

На основі аналізу наукових джерел, соціокультурну діяльність визначаємо як якісно новий рівень використання людиною своїх здібностей і можливостей, що виявляються у створенні культурних цінностей та спрямовуються на особистий розвиток людини через засвоєння нею певної системи знань, норм, зразків і цінностей [1; 10; 7; 11]. Погоджуємось із думкою Т. Спіріної про те, що завдяки наявності можливості самостійного вибору, добровільності, активності, ініціативи, соціокультурну діяльність можна виокремити серед інших видів діяльності. Адже завдяки поєднанню науково-інтелектуальних, художніх, естетичних та інших занять, саме у процесі соціокультурної діяльності найбільш активно сконцентровано й ефективно здійснюється формування ціннісних орієнтацій особистості. Окрім того, соціокультурній діяльності властиві цілеспрямованість та послідовність як вияви активності індивіда, спрямованої на досягнення ним визначеної мети [10].

Опираючись на зазначені характеристики процесу соціалізації та соціокультурної діяльності, можемо дослідити їх взаємозв'язок.

Погоджуємось із твердженням французького вченого П'єра Бурд'є, що під час навчання у процесі соціалізації в індивіда формується «друга натура» – габітус (сукупність культурної спадщини, глибоко засвоєна індивідом, яка спрямовує поведінку особистості навіть без участі свідомості), завдяки чому індивід поводить себе так, як того очікує від нього соціальне середовище. Очевидно, що габітус є внутрішнім соціально-культурним порядком, способом існування, невід'ємним від індивіда. Розрізняють такі типи габітусу: культурний, або національний габітус (характеризує колективну національну свідомість, визначає культурні відмінності між народами); класовий габітус (характеризує класові відмінності; спостерігається у двох формах – об'єктивованій (відрізняє представників різних класовий позицій) та інтерналізованій (те, що характеризує особистість, як члена певного соціального прошарку, класу); гендерний габітус (відповідає гендерним ролям) [1, с. 145; 5, с. 82−84; 6].

Різні типи габітусу проявляються, насамперед, у різних видах соціалізації – ейкуменній, етнокультурній, політичній, економічній, релігійній, статеворольовій та ін. Так, у процесі етнокультурної соціалізації (засвоєння індивідом світорозуміння та досвіду поведінки, притаманних для певної культури, в результаті чого у нього формується когнітивна, емоційна та поведінкова подібність з членами даної культури та відмінності від членів інших культур) чітко простежується культурний габітус. Під час *економічної соціалізації* (процес прийняття особистістю умов її існування в певних соціально-економічних ситуаціях, можливість використання економічних цінностей суспільства) яскраво проявляється класовий габітус. Гендерний габітус найбільш виражений у ході статеворольової соціалізації (процес розвитку особистості, індивідуальності дівчинки, хлопчика, дівчини, юнака у реальній життєдіяльності, що здійснюється у системі взаємовідносин з дорослими, однолітками своєї та протилежної статі і з самим собою) [9, с. 14].

Що стосується соціально-психологічних механізмів соціалізації, то соціокультурна діяльність особистості відображається практично у більшості з них. Так, у процесі *інтериоризації* (долучення особистості до загальнолюдського досвіду, внаслідок чого цей досвід стає її надбанням та здійснює вплив на її становлення) відбувається формування внутрішньої структури людської психіки, переведення елементів зовнішнього світу у внутрішнє «Я» особистості. Таким чином, результатом інтеріоризації стає індивідуальність

особистості в межах визначеної культури. У ході *екстериоризації* (об'єктивації внутрішнього світу людини в її практичній діяльності та спілкуванні) здійснюється вплив індивіда на оточення, шляхом активного використання отриманого раніше соціального та культурного досвіду, реалізується його внутрішній потенціал. Усі соціально-педагогічні механізми соціалізації (традиційний, інституційний, стилізований, міжособистісний) передбачають соціокультурну діяльність особистості, оскільки жоден із них не буде повноцінно діяти без використання відповідними агентами соціального та культурного досвіду індивіда, групи, суспільства у цілому [2, с. 47].

На основі аналізу ряду наукових джерел можемо стверджувати, що соціокультурна діяльність, як різновид діяльності, спрямованої на саморозвиток особистості, поряд з ігровою, навчальною, трудовою, знайшла своє місце і в моделях соціалізації: *стихійній* (де у процесі становлення особистості переважають зовнішні стихійні впливи), *позашкільній* (коли сфери особистісного, емоційного, соціального становлення особистості свідомо, або стихійно перепідпорядковані сім'ї, церкві, неформальним групам), *традиційній* (за якої особистість розглядається як пасивний продукт зовнішніх впливів (як правило, школи та вчителів), *селекційній* (де відбувається жорстка диференціація учнів) та *гуманістичній* (за якої спостерігається культ знань, інтелектуального розвитку особистості) [1; 2; 4; 8].

Погоджуємось із думкою Т. Спіріної про те, що соціокультурна діяльність відображається і на структурі процесу соціалізації особистості [10]. Так, стихійна соціалізація відбувається внаслідок впливу на особистість різноманітних, спеціально не створюваних обставин суспільного життя; відносно спрямована соціалізація має на меті створення в суспільстві економічних, законодавчих, культурних й інших передумов, які впливають на розвиток особистості; відносно соціально контрольована соціалізація передбачає спеціально організовану передачу соціального досвіду індивіду та розвиток його потенційних можливостей; більш-менш усвідомлена самозміна індивіда включає і його культурний розвиток [3; 12; 13].

Таким чином, активне відтворення особистістю набутого соціального досвіду, як результат соціалізації, буде оптимальним за умови включення в означений процес соціокультурної діяльності. Перспективними у цьому контексті, на наш погляд, будуть: *поліфункціональний* розвиток соціокультурної діяльності; активізація соціально-культурної творчості різних категорій та груп населення; збагачення культурних ініціатив шляхом розвитку громадських об'єднань, рухів, асоціацій, клубів, урізноманітнення видів та форм творчості; адресна підтримка соціально незахищених верств населення через проведення цільових соціально-культурних програм загальнодержавного й локального рівнів і розвиток індустрії дозвілля.

Література:

1. Звєрєва І. Д. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / За заг. ред. проф. І. Д. Звєрєвої. – Київ, Сімферополь : Універсум, 2012. – 536 с.
2. Лукашевич М. Соціалізація людини: структура, функції та механізми реалізації / М. Лукашевич // Шкільна бібліотека. – 2003. – № 5. – С.45–48.
3. Олексюк Н. С. Психолого-педагогічні особливості соціалізації особистості у дитячому та підлітковому віці / Н. С. Олексюк // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота. – № 3. – Ужгород, 2005. – С. 48– 7.
4. Олексюк Н. С. Соціалізація дітей з особливими потребами у сім'ях та побудова внутрісімейних стосунків / Н. С. Олексюк // Вісник Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Педагогіка – Івано-Франківськ, 2014. – Випуск LI. – С. 119–125.
5. Петько Л.В. Англійська мова для студентів-соціологів. Дидактичний матеріал для практичних занять та самостійної роботи студентів з іноземної мови зі спеціальності 6.030101 «Соціологія» : навч. посіб. для студентів ВНЗ. – К. : Талком, 2015. − 142 с.
6. Петько Л.В. Вивчення гендерних ролей та взаємовідносин у сім'ї зі студентами ВНЗ на практичних заняттях з іноземної мови / Л.В.Петько // Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія 11. Соціальна робота. Соціальна педагогіка: зб. наук. праць [за ред. А.Й.Капської]. – Вип. 14 (частина II). – К. : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова. – 2012. – С. 112–123. URI http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/7871

7. Петько Л.В. Особистість. Соціум. Навчальне Середовище / Л.В. Петько // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Г.С.Сковороди». Педагогіка. Психологія. Філософія : збірник наукових праць. – Переяслав-Хмельницький, 2014. – Вип. 35. – С. 101–109. URI http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/7918
8. Петько Л.В. Підліток у різновіковому загоні / Л.В.Петько, В.Ф.Верезій // Рад. школа. − К. – 1989. – № 11. – С. 6–12.URI http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/7865
9. Савченко С. В. Науково-теоретичні засади соціалізації студентської молоді в поза навчальній діяльності в умовах регіонального освітнього простору: автореферат дис. … докт. пед. наук: спец. 13.00.05 / Сергій Вікторович Савченко. – Луганський національний педагогічний університет ім. Т. Шевченка. – Л., 2004. – 42 с.
10. Спіріна Т. П. Социокультурная деятельность как средство формирования жизненных ценностей молодежи в свободное от учебы время. / Т. П. Спіріна // Вісник Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Педагогіка (11). – Івано-Франківськ, 2005. – С. 138–145. URI http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/7918
11. Karpenko O.G. Musically-elucidative activity as a part of self-realization of the personality / Karpenko O.G, Du Liang // Intellectual Archive. – 2016. – Volume 5. – No. 3 (May-June). – Toronto : Shiny Word Corp., Canada. – PP. 103–109. URI http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/10691
12. Karpenko O.G. Some aspects of musically-elucidative activity with students in the conditions of higher educational establishment / O.G.Karpenko, Du Ljan // Economics, management, law:realities and perspectives: Collection of scientific articles. Psychology. Pedagogy and Education. − Les Editions L'Originale, Paris, France, 2016. − P. 448-451. URI http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/10514
13. Koretska Liubov. The Social Educational Constant Notion "Living Self- Determination" of a Personality / Liubov Koretska // Intellectual Archive. – 2015. – Volume 4. – No. 4 (July). – Toronto : Shiny Word Corp., Canada. – PP. 66–76. URI http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/10558

Pet'ko L.V.
Ph.D., Associate Professor
Dragomanov National Pedagogical University (Ukraine, Kyiv)

PROFESSIONALLY ORIENTED FOREIGN LANGUAGE TEACHING ENVIRONMENT IN CONDITIONS OF UNIVERSITY. LORD BYRON AND MATH STUDENTS

Петько Л.В.
к.пед.н., доцент
Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

ПРОФЕСІЙНО ОРІЄНТОВАНЕ ІНШОМОВНЕ НАВЧАЛЬНЕ СЕРЕДОВИЩЕ В УМОВАХ УНІВЕРСИТЕТУ. ЛОРД БАЙРОН І СТУДЕНТИ-МАТЕМАТИКИ

The author describes the formation of professionally oriented foreign language teaching environment in conditions of university for Math and Physics students.

Key words: *Math-students, Physics, university, George Gordon lord Byron, Mary Somerville, Ada Augusta Lovelace (Byron), professionally oriented foreign language teaching environment.*

Автор описує формування професійно орієнтованого іншомовного навчального середовища в умовах університету для студентів фізико-математичного напрямку підготовки в умовах університету.

Ключові слова: *студенти-математики, фізика, університет, Лорд Байрон, Мері Сомервіль, Ада Августа Лавлейс (Байрон), професійно орієнтоване іншомовне навчальне середовище.*

Торкаючись питання професійної підготовки майбутніх випускників університетів, нашу увагу привернули окреслені Л.П. Гусак педагогічні умови професійної спрямованості навчання математики студентів вищих навчальних закладів, а саме: узгодженість методів, прийомів і засобів навчання математики із новими завданнями формування професійної культури фахівця; використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій організації навчально-пізнавальної діяльності студентів; урізноманітнення форм і засобів формування й розвитку мотивів пізнавальної діяльності студента у процесі навчання [5, с. 7]. Окрім того, автор аргументує потребу в акценті на розвиток прийомів розумової діяльності в процесі навчання як важливого чинника формування професійної культури майбутнього випускника університету.

Тому питання професійної спрямованості особистості студента в умовах вищої школи та формування професійно орієнтованого навчального середовища залишається актуальним.

Ми пропонуємо розв'язання окресленого шляхом формування професійно орієнтованого іншомовного навчального середовища для спеціалістів, майбутнє яких буде пов'язано з фізико-математичним напрямком [1; 2; 4; 8; 20].

Підтримуємо думку як вітчизняних, так і зарубіжних педагогів [3; 19], що ознайомлення в навчальній аудиторії студентів з деякими епізодами біографій відомих фізиків, математиків відкривають їх студентам більше як людину, а також такий підхід, на конкретному прикладі видатної особистості у досягненні нею певного результату, у процесі формуванні ПОІНС сприяє розвитку у майбутніх випускників вищої школи впевненості у собі та сміливості у пошуках розв'язання математичних проблем, формує у них здатність до здолання невдач.

Організовуємо роботу над читанням текстів за трьома етапами, відомими як KWL (знаємо − хочемо знати − вивчили) [16], які наочно подані нижче

What we **K**now	What we **W**ant to know	What we **L**earned

Перший етап – це мозковий штурм, який стимулює студентів написати у першій колонці, що він вже знає про те, про що буде йтися у тексті (what we **K**now): спираючись на тему заняття з ІМ, ключові слова до тексту, фрази, терміни та ін.

На цьому етапі ознайомлення із текстом рекомендуємо залучити студентів до дискусії.

Другий етап виражає бажання студента, що він хоче дізнатися із тексту шляхом викладу ним питань (на погляд студента за важливістю) у другій колонці (відбувається попередній перегляд змісту тексту, вивчення його заголовку, малюнків до тексту та ін.). Студенти викладають свої думки стосовно того, що вони вже побачили в тексті. Це дасть можливість їм зосередитися над процесом власне читання тексту.

Третій етап – це заключний, який дає відповіді на запитання шляхом отримання нової інформації під час або після читання тексту. У третій колонці студенти пишуть відповіді на питання, які були написані у першій та другій колонках, визначають основну ідею тексту, отриману несподівану інформацію, суперечливі моменти, і ті, що не розуміли.

Наводимо нижче текст про жінку-математика із Шотландії Мері Сомервіль (1780−1872), організовуємо роботу за трьома етапами (KWL):

Mary was one of the world's first famous female mathematicians. She became interested in mathematics, and desperately wanted to study it, at a time when it was not considered acceptable for a woman to do so. She bought books on algebra and geometry and read them at night. Despite disapproval from the people around her, she persisted with her struggle to learn. Later in her life she began to solve problems in a magazine, and won a prize for her solution to an algebra problem. She went on to write several books about mathematics and science. Later in her life, she reflected on «the long course of years in which I had persevered almost without hope. It taught me never to despair».

«Mary Somerville used an approach to her work that is useful today. If she couldn't find the key to unlock a difficult problem she stopped work and turned to the piano, her needlework, or a walk outdoors. Afterward, she returned to the problem with her mind refreshed and could find the solution. If she could not understand a passage in her reading, she would read on for several pages. Then, going back, she could often understand what was meant in the part which had been confusing» [18].

Після читання, студенти відповідають на запитання «Що цікавого вони дізналися із тексту?», пропонується згадати найважливіші труди Мері Сомервіль («Про взаємозв'язки фізичних наук», «Трактат про небесну механіку» Лапласа (1831), а також активізуємо вихованців згадати цікаві факти із життя цієї жінки-математика. Наголосимо, що наукові розвідки Мері Сомервіль були пов'язані з вивченням наукової спадщини французького математика і астронома Лапласа. З огляду на це активізуємо студентів розповісти: «Що Ви

знаєте про П'єра Сімона Лапласа?», «Як вшанована його пам'ять?» (один із творців теорії ймовірностей, диференційні рівняння та математична астрономія)

Домашнє завдання: підготовити інформацію як увіковічено пам'ять Мері Сомервіль у Великій Британії (її ім'ям названо корабель, острів та жіночий коледж в Оксфорді), підготувати презентацію. Такого ж змісту завдання і про П'єра Сімона Лапласа.

У цьому контексті нашу увагу привернула «Історія в коротких рядках» Крістін Бім, присвячена Августі Аді Лавлейс, уродженої як Августа Ада Байрон (Augusta Ada King, Countess of Lovelace). Для більшості студентів-математиків і фізиків, несподіваною стороною відкривається історія життя Ади Августи Лавлейс (1815, Лондон − 1852), яка вважається першим програмістом, описавши цифрову обчислювальну машину, ввела до обігу терміни «цикл», «робоча скринька» та склала першу у світі програму «Список операцій знаходження чисел Бернуллі», чим заклала теоретичні основи для майбутніх програмістів, на честь її універсальна мова для програмування названа − «Ада» (1980 р.).

Роботу над текстом організовуємо також за трьома етапами (KWL), але спочатку опрацьовуємо такі фрази, які зустрічаються в тексті: Heaven forbid – (Боже спаси); of those Byronic ways − … ; she might be born of his bad blood − ... ; abandoned her − … ; roamed − … ; she lured Ada from all the sins of artistry − … ; they kept an eye on her – (вони стежили за нею); sound of mind − … , an Inspiration are you not! − … ; she might be born of his bad blood − ... ; she brought a logic to her thoughts − … ; inventing types of wings which is the art of flying − … ; computer program written by a woman − … ; truly a Polymath − … .

Ada Lovelace

A Story in Short Lines

The day she slipped out from her mother's loins her father sighed Augusta Ada Byron was a girl and not a glorious boy! … soon he abandoned her and leaving England … roamed … and then he died. Her numerate mother fretted that she might be born of his bad blood ... . Of those Byronic ways … . She lured Ada from all the sins of artistry and educated her in Maths … not Poetry! The Arts ! … Heaven forbid! … the 'Furies' cried … They kept an eye on her! But Ada, sound of mind … survived … altho in youth her body let her down … for months on end ... away from life and friends … and languishing in sickbeds. She brought a logic to her thoughts to projects mathematical and aviation skills. Inventing types of wings which is the art of flying … amongst other things … recorded in her ' Notes '… she called herself an Analyst … in years to come and meeting Babbage. Inspired by his 'Difference Machine'… his mechanical computer … she shared ideas with him.

The focused Ada wrote a program for Bernoulli numbers … just like that! A plan that's now regarded as the first … Computer program … on this earth! And written by a woman truly a Polymath … who died in 1852 a prophetic genius … of maths!

BRAVO Ada Lovelace … an Inspiration are you not! But lo your name's no longer on our lips … You are alas … largely forgot …! We can't have that! [14].

What we **K**now	What we **W**ant to know	What we **L**earned

Вважаємо за доцільне використовувати інтернет-ресурси [10; 11; 14], які нетривалі за часом (2−4 хв). Перед їх переглядом ставимо перед студентами такі завдання: 1) Коли Ада почала вивчати математику? 2) Хто навчав дівчину математиці? 3) Батько Ади. 4) Роль Чарльза Беббіджа у житті Ада Лавлейс. 5) Перша програма для обчислювальної машини.

Після просмотру відео-фільмів, студенти надають відповіді, що вивчати математику Ада почала з 4-х років, її вчителями були шортландські математики Мері Сомервіль (яка стала взірцем для юної дівчини), та її чоловік − Огастес де Морганаі (навчав математиці ще матір Ади), а пізніже − професор кафедри математики Кембріджського університету Чарльз Беббідж, якому Ада Лавлейс допомогала описувати проект обчислювальної машини.

На окрему увагу заслуговує те, що Ада Августа Лавлейс – донька Джорджа Гордона Байрона (1788−1824), англійського поета-романтика, фундатора течії байронізму, яку він

залишив ще немовлям і, якого Ада ніколи не бачила у своєму недовгому житті. Але доля розпорядилася так, що і дочка, і батько пішли із життя у 36 років. За заповітом, «вічний спочинок вона знайшла біля свого батька – у фамільній усипальні Байронів» [3] (Church of St. Mary Magdalene, Hucknall, Nottinham). 10 грудня − день народження Ади Лавлейс – святкують у світі як день програміста.

Наводимо студентам уривок із автобіографічної поеми Байрона «Паломництво Чайльд Гарольда», початок третьої пісні присвячено дочці Аді:

Is thy face like thy mother's, my fair child!
ADA! sole daughter of my house and heart?
When last I saw thy young blue eyes they smiled,
And then we parted, − not as now we part,
But with a hope. −
Awaking with a start,
The waters heave around me; and on high
The winds lift up their voices: I depart,
Whither I know not; but the hour's gone by,
When Albion's lessening shores could grieve or glad mine eye. [15]

Просимо студентів надати відповідь на запитання: «Яким настроєм сповнені ці рядки?» (тугою за донькою, оптимістичним та ін.) та виконати такі завдання:

Завдання 1: Надати відповіді на питання [12]:

Did the poet know what he was doing or did he get lucky? What biographical factors prepared him to write the poem? Why was it so successful? What influence did it have on other writers? Is it any good?

What are the characteristics of this Harold, which the public imputed to Byron? Harold is … (sinful). Harold is … (unhappy, unrepentant). Harold is … (unrequitedly in love). «Childe Harold's Pilgrimage»'is a lengthy poem of four … (cantos).

Завдання 2: Вставити у речення замість пропусків слова:

Byron had created … (a new kind of hero); he … (wrote) *Childe Harold;* Harold is the child of … (imagination); *Childe Harold* was published … (in 1812); The poem … (contains) many autobiographical elements; The poem created the Romantic archetype known as the … ("Byronic hero"); The poem is written in the … ("Spenserian Stanza"); Byron toured … (Spain, Portugal, Albania, and Greece); Byron … (brings) history and historical ideas alive; George Gordon Byron was the author of … (*Don Juan).*

Домашнє завдання: пропонуємо студентам самостійно подивитися документальний фільм англійською мовою, присвячений Байрону [13], а також з метою залучення студентів до дослідницької діяльності [6; 7], підготовити презентації на такі теми:

1. Небесна механіка Мері Сомервіль.
2. Муза Вольтера – Емілія де Шателе (1706 − 1749).
3. Ада Августа Лавлейс – перший програміст.
4. Джордж Гордон Байрон та Україна.
5. Образ України в європейській культурі (Байрон поема «Мазепа» (1818 р.).
6. Лорд Байрон і битва при Ватерлоо.
7. Біографія та творчість Байрона.
8. Лорд Байрон – національний герой Греції.
9. П'єр Сімон Лаплас і Сонячна система.
10. Шаржі на видатних математиків і фізиків.
11. Захоплення великих математиків.
12. Захоплення великих фізиків.

На наступному практичному занятті викладач проводить письмово міні-опитування студентів, побудований на документальній біографії лорда Байрона за такими питаннями: 1) Доля мемуарів Байрона. 2) Прямим нащадком якого короля був Байрон? 3) Назвіть батьківщину матері Байрона. 4) В якому університеті навчався Байрон? 5) Яка доля першого

видання збірки віршів «Fugitive Pieces»? 6) Причина переїзду Байрона до Пізи. 7) Назвіть поетичні твори лорда Байрона.

У процесі формування ПОІНС для студентів-математиків і фізиків, з метою релаксації вихованців під час практичного заняття з ІМ, розглядаємо доцільним використовувати тексти-жарти, анекдоти, що стосуються математики і фізики, та їх видатних представників. Наприклад:

Joke 1. Q: How does a mathematician induce good behavior in her children?

A: `I've told you n times, I've told you n+1 times...'

Joke 2. Q: How do you know when you've reached your Math Professors voice-mail?

A: The message is «The number you have dialed is imaginary. Please, rotate your phone by 90 degrees and try again... »

Joke 3. Q: Why is a math book always unhappy?

A: Because it always has lots of problems.

Applying For A Job There are three people applying for the same job. One is a mathematician, one a statistician, and one an accountant. The interviewing committee first calls in the mathematician.

They say: We have only one question. What is 500 plus 500?

The mathematician, without hesitation, says: 1000.

The committee sends him out and calls in the statistician. When the statistician comes in, they ask the same question. The statistician ponders the question for a moment, and then answers: «1000... I'm 95% confident». He is then also thanked for his time and sent on his way. When the accountant enters the room, he is asked the same question: «What is 500 plus 500?»

The accountant replies: «What would you like it to be?» They hire the accountant.

Airport Security A stats professor plans to travel to a conference by plane. When he passes the security check, they discover a bomb in his carry-on-baggage. Of course, he is hauled off immediately for interrogation. «I don't understand it!» the interrogating officer exclaims. «You're an accomplished professional, a caring family man, a pillar of your parish − and now you want to destroy that all by blowing up an airplane!» «Sorry», the professor interrupts him. «I had never intended to blow up the plane». «So, for what reason else did you try to bring a bomb on board?!» «Let me explain. Statistics shows that the probability of a bomb being on an airplane is 1/1000. That's quite high if you think about it − so high that I wouldn't have any peace of mind on a fligh». «And what does this have to do with you bringing a bomb on board of a plane?» «You see, since the probability of one bomb being on my plane is 1/1000, the chance that there are two bombs is 1/1000000. If I already bring one, the chance of another bomb being around is actually 1/1000000, and I am much safer...».

Wife or Girlfriend A physicist, a mathematician and a computer scientist discuss what is better: a wife or a girlfriend.

The physicist: A girlfriend. You still have freedom to experiment.

The mathematician: A wife. You have security.

The computer scientist: Both. When I'm not with my wife, she thinks I'm with my girlfriend. With my girlfriend it's vice versa. And I can be with my computer without anyone disturbing me... [17].

На матеріалі запропонованих вище жартів та анекдотів доцільно стимулювати студентів до організації діалогічної мовленнєвої діяльності шляхом розігрування ситуацій та рольових ігор. У контексті викладеного пропонуємо студентам розглянути рис. 1−3 і придумати до них дотепні назви:

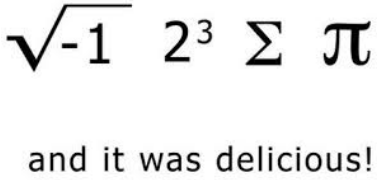

Рис. 1 ____

Рис. 2_____

Рис. 3_____

Ми зосереджуємо увагу студентів на числі Пі (математична константа). Пропонуємо їм прослухати музичну композицію [9], і написати свої асоціації, які виникли під час слухання музики та придумати назву твору. Після прослуховування музики студенти зачитують свої нотатки. На жаль, жоден ще не сказав, що ця музика пов'язана якимось чином із числом Пі. Справа в тому, що музикант Девід Макдональд на основі цифр числа Пі (3,14159265…), що показано на рис. 3, написав мелодію. Для цього він «зв'язав» кожну цифру числа з відповідною нотою в тональності ля-мінор. Таке відкриття викликає неочікуваний подив і позитивні емоції у наших вихованців – на такій ноті ми і намагаємося завершити практичне заняття з ІМ.

Література:

1. Англійська мова для вступників до магістратури зі спеціальності 8.04020301 «Фізика» (за напрямами): навч. посібник для студентів, бакалаврів та аспірантів ВНЗ / [Л.В.Петько, В.В.Ніколаєнко, Г.М.Торбін, М.О.Рокицький, М.Є.Чумак]. – 2-ге вид., доп. і випр. ; за ред. Працьовитого М.В., Гончарова В.І.– К. : Ун-т «Україна», 2011. – 150 с.
2. Англійська мова для вступників до магістратури з англійської мови зі спеціальності 8.04020101 «Математика» (за напрямами) : навч. посібник для студентів, бакалаврів та аспірантів ВНЗ / [Л.В.Петько, В.В.Ніколаєнко, Г.М.Торбін, М.О.Рокицький, М.Є.Чумак]. – 2-е вид., стереотипне ; за ред. Працьовитого М.В., Гончарова В.І. − К. Ун-т «Україна», 2011. – 142 с.
3. Голич А.В. Жінки і математика [Електронний ресурс] / А.В.Голич. − Режим доступу : https://teacherslifesite.wordpress.com/жінки-і-математика/
4. Гребінник Л. В. Петько Л. В. Німецька мова для вступників до магістратури зі спеціальностей: 8.04020101 «Математика» (за напрямами), 8.04020301 «Фізика» (за напрямами), 8.04020601 «Астрономія», 8.02030301 «Інформатика»: навч. посібник для студентів, бакалаврів та аспірантів ВНЗ / за ред. Гончарова В. І. – К. : Ун-т «Україна», 2012. – 144 с.
5. Гусак Л.П. Професійна спрямованість навчання вищої математики студентів економічних спеціальностей : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Л.П.Гусак. – Вінниця, 2007. – 24 с.
6. Петько Л.В. Дослідницька діяльність студентів коледжу як одна з умов неперервної освіти / Л.В.Петько // Актуальні проблеми навчання та виховання людей в інтегрованому середовищі: зб. наук. праць. – К. : Університет «Україна». – 2010. – № 7. – С. 122–134. URI http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/7831
7. Петько Л.В. Інтелектуальне виховання студентів педагогічних ВНЗ засобами іноземної мови у позанавчальній роботі / Л.В.Петько // Педагогіка вищої та середньої школи: зб. наук. пр. – Кривий Ріг : КДПУ, 2011. – Вип. 31. – С. 338–343. URI http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/7971
8. Французька мова для вступників до магістратури зі спеціальностей: 8.04020101 «Математика (за напрямами)», 8.04020301 «Фізика (за напрямами)», 8.04020601 «Астрономія», 8.01010301 «Технологічна освіта», 8.04030201 «Інформатика»: навч. посібник для студентів, бакалаврів і аспірантів ВНЗ / [Л.С.Вінічук, В.В.Ніколаєнко, Л.В.Петько, Т.О.Олефіренко, М.Є.Чумак] ; за ред. Гончарова В.І. – К. : Талком, 2014. – 208 с.
9. Як звучить число Пі? [Web Site]. – Access mode : http://vilne.org.ua/2016/04/як-звучить-число-пі/
10. Ada Byron Lovelace. A Film by Ellie Dominguez [Web Site]. – Access mode : https://www.youtube.com/watch?v=ygjcggadsqs
11. Ada Lovelace [Web Site]. – Access mode : https://www.youtube.com/watch?v=68vQ7C7gJSI
12. Benjamin Morkovits. Rereading: Childe Harold by Lord Byron [Web site]. – Access mode : https://www.theguardian.com/books/2011/aug/12/byron-childe-harold-benjamin-markovits
13. Biography Lord Byron. Full Documentary, 2004 [Web site]. – Access mode : https://www.youtube.com/watch?v=K2ljh6Le_6c
14. Byrne Kristine. Ada Lovelace : Daughter of Byron the Poet [Web Site] (Video) / Kristine Byrne. – Access mode : https://www.youtube.com/watch?v=vORGxjq8gBs
15. Georg Gordon, Lord Byron. Childe Harold's Pilgrimage [Web site]. – Access mode : http://knarf.english.upenn.edu/Byron/charold3.html
16. KWL reading method [Web site]. – Access mode : http://www.studygs.net/texred3.htm
17. Math Jokes [Web Site]. – Access mode : http://www.jokes4us.com/miscellaneousjokes/mathjokes/
18. Taplin Margaret. Stories About Famous Mathematicians [Web Site] / Margaret Taplin. Access mode : http://www.mathgoodies.com/articles/stories.html
19. Voolich E. Using biographies to "humanize" the mathematics class / E.Voolich // Arithmetic Teacher. – 1993. − 41(1). – P. 16−19.
20. Pet'ko L.V. The formation of professionally oriented foreign language teaching environment for math students in the conditions of university / L.V.Pet'ko // Prospects for development of education and science: Collection of scientific articles. − Academic Publishing House of the Agricultural University Plovdiv, Bulgaria, 2016.

Ternopilska V.I.
Prof. Dr., Dr.Sc.,
Borys Grinchenko Kyiv Pedagogical University (Kyiv, Ukraine)

THE ROLE OF SELF-GOVERNMENT IN DEVELOPMENT OF LEADERSHIP QUALITIES AMONG STUDENTS

Тернопільська В. І.
д.пед.н., професор
Київський університет імені Бориса Грінченка (Україна, м. Київ)

РОЛЬ САМОВРЯДУВАННЯ У ФОРМУВАННІ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

The article reveals the essence of the concepts of «leadership», «leadership qualities», «students' self-government». The article deals with a number of trades of character that should be developed in leaders of students' self-government. The possibilities of the development of leadership qualities in education establishment are analyzed. Possible variants of leadership positions students' self-government are highlighted. The article deals with the need of accounting for modern challenges that students' self-government faces. The indicators of formation of leadership qualities is determined. Organizational and pedagogical conditions of leadership qualities' development are stated. The ways of improving the leader of students' self-government are highlighted.

Keywords: *leader, student, students' self-government, leadership qualities, organizational and pedagogical conditions, upbringing.*

У статті розкрито сутність понять «лідерство», «лідерські якості», «студентське самоврядування». Запропоновано низку характерних рис, які доцільно розвивати лідерам студентського самоврядування. Зазначено необхідність урахування сучасних викликів щодо функціонування органів студентського самоврядування. Визначено показники сформованості лідерських якостей особистості. Означено організаційно-педагогічні умови виховання лідерських якостей студентів. Окреслено шляхи удосконалення розвитку лідера студентського самоврядування.

Ключові слова: *лідер, студент, студентське самоврядування, лідерські якості, організаційно-педагогічні умови, виховання.*

Постановка проблеми та її актуальність. Європейські орієнтири України, глобалізація соціальних і культурних процесів у світі спричинили кардинальні зміни у системі ціннісних орієнтацій молоді, яка прагне до розбудови демократичного суспільства, виявлення активної життєвої позиції, суспільної взаємодії. У такому контексті серед важливих напрямів реформування системи вищої освіти стає розвиток студентів як лідерів, включення їх у процес управління навчальними закладами. Ці завдання можна розв'язати за умови активної участі молоді в органах самоврядування. Саме у цьому процесі у них формуються лідерські якості, набувається досвід підготовки локальних нормативно-правових актів освітніх установ, здатність до захисту прав та інтересів студентства, відбувається їх самоствердження та самореалізація.

Аналіз наукових праць, присвячених проблемі. Проблемі самоврядування присвячені дослідження Є. Бачинської, В. Бобрицької, Т. Бондар, В. Бочкарьова, І. Василенко, О. Ворощук, В. Караковського, М. Красовицького, О.Кулінченка, М. Сметанського, Г. Цибулько, Ю. Шикової та ін.

Формування лідерських якостей майбутніх фахівців у процесі професійної підготовки, зокрема: в процесі навчання розглядають Н. Бєлякова, В. Каширін, Е. Лук'янчиков, О. Маковський, О. Романовський, Л. Товажнянський, О. Скрипніков, позанавчальній роботі: Н. Семченко, громадській діяльності: М. Лукашевич, О. Снісаренко, Л. Сніцар та ін. Вчені окреслюють лідерство як *мету* (Дж.А. Юкл), *процес* (Б. Басс, Р. Кеттел, Дж. Хоманс, В. Шеклтон), *результат* (О. Скрипніков), *продукт* (К. Х. Бланшард, В. Х. Врум, П. Херсі,), *функцію* (Р. Бейлз, Ф. Слеттер), *засіб* (І. Вешлер, Ф. Массарік), *форму* (Н. Жеребова, Б. Паригін, О. Петровський, Л. Уманський), *систему* (Р. Кричевський, М. Рижак), *чинник* (Л. Орбан-Лембрик, Ю. Луньов), *фокус* (Р. Стогдил), *тип відносин* (Р. Танненбаум, Р. Хаус), *здатність впливати на індивідів та групу* (Р. Веккіо, Р. Ділтс, Л.Петько [4]).

Мета статті. Охарактеризувати складові лідерських якостей особистості. Розкрити роль студентського самоврядування у формуванні лідерських якостей студентів.

Виклад основного матеріалу. Поняття «лідер» можна визначити як визнаний член групи, який, використовуючи притаманні йому лідерські якості та здібності, обирає оптимальне рішення для досягнення групової цілі. Водночас лідером є член групи, який добровільно взяв на себе відповідальність за досягнення групових цілей незалежно від формальних приписів або соціальних норм.

До переліку лідерських якостей, за М. Рожковим [7], можна віднести: спроможність управляти собою, вміння долати труднощі; наявність чітких цілей, вміння вирішувати проблеми, виокремлювати головне та другорядне, прогнозувати наслідки, оцінювати й розподіляти ресурси; творчий підхід до вирішення управлінських задач [6, с. 37-38], вміння генерувати ідеї, готовність до нововведень; знання особливостей організаторської та організаційної діяльності, вміння управляти людьми, мотивувати й стимулювати їх до роботи, вміння працювати з групою

На думку Н. Мараховської, лідерські якості можна охарактеризувати як: організаторські (уміння згуртовувати колектив), комунікативні (уміння звертатися до іншої людини, привертати її увагу, ініціювати взаємодію в процесі спілкування), перцептивні (уміння сприймати, розуміти й оцінювати себе та інших), прогностичні (уміння передбачати поведінку іншої людини в процесі діалогу та визначати способи впливу на неї), креативні (уміння виявляти оригінальні ідеї, що ініціюють діалогічні форми взаємодії з іншою людиною), саморегуляції (уміння зберігати рівновагу між внутрішнім станом та зовнішніми обставинами) [3].

Окрім того, цілком логічним бачиться розгляд лідерських якостей студентів з двох позицій: набутих у процесі соціальної взаємодії (моральність, ініціативність [5], вимогливість, відповідальність у виконанні студентами своїх обов’язків, уміння уникати й згладжувати конфлікти, організаторсько-комунікативні здібності, уміння працювати в команді та ін.) та емоційно-вольової регуляції (емоційна стабільність, сила волі, енергійність, оптимізм, упевненість у собі, працездатність, харизматичність та ін).

Особливу зацікавленість, безсумнівно, викликає й погляд Дж. Адаіра, на сутність лідерських якостей особистості. Зокрема, до таких він відносить: [1, с. 110-119]: 1) Захопленість своєю роботою, тими ідеями, що визначають її зміст і спрямування. 2) Цілісність особистості лідера, його здатність дотримуватися цінностей, що стосуються зовнішнього світу і, в першу чергу, таких, як добро й правда. Завдяки цьому люди довіряють лідеру. 3) Жорсткість: вимогливість, прагнення до високих стандартів діяльності, великий життєвий ресурс, прагнення завоювати повагу. 4) Справедливість: неупередженість, прагнення до справедливо винагородження. 5) Душевне тепло: єдність душі й розуму, любов до справи та людей. 6) Скромність: уміння вислухати, обмежене самолюбство. 7) Упевненість: не самовпевненість і надмірність, а впевненість у власних силах.

Розбудова громадянського суспільства європейського зразка в Україні визначає необхідність розвитку демократизму у вищих навчальних закладах. Зокрема, програма економічних реформ «Заможне суспільство, конкурентноспроможна економіка, ефективна держава», вимагає від вищої школи якісної підготовки майбутніх фахівців для роботи в інноваційних і демократичних колективах [2].

Значний вплив на становлення лідера, формування у нього лідерських якостей безперечно належить студентському самоврядуванню. Слід зазначити, що лідерство і студентське самоврядування тісно взаємопов'язані. Завдяки студентському самоврядуванню можна створити певну життєздатну систему, яка могла б працювати на майбутнє суспільство, стала б центром вибудови позитивної перспективи майбутнього розвитку суспільно активної особистості. Відтак студентське самоврядування є однією зі сходинок до громадянського суспільства, коли громада обирає своїх лідерів та вчиться контролювати їхні дії.

Цілком логічним продовженням цих тверджень є думка Р.Сопівника, який визначає студентське самоврядування як демократичний інститут, форму виховання студіюючої молоді, що передбачає активну участь студентів у підготовці, прийнятті та реалізації управлінських рішень щодо життєдіяльності вищого навчального закладу та його окремих

підрозділів, захист прав та інтересів студентів, засвоєння ними соціальних і професійних компетенцій, включення студентів до різних видів соціально-значимої діяльності [9, с. 15]. Разом з тим цей процес потребує постійного моніторингу, перегляду, вдосконалення форм, методів, технологій роботи зі студентами.

Соціально-педагогічними умовами, що забезпечують ефективність діяльності студентського самоврядування як засобу виховання лідерських якостей студентів можна визначити: забезпечення взаємодії між представниками органів студентського самоврядування, студентами та структурними підрозділами навчального закладу, громадськими організаціями; включення студентів у різні види соціально значущої діяльності відповідно напрямів роботи студентського самоврядування, розвиток мотивації студентської молоді до самопізнання, самоствердження, самовдосконалення, самовиховання лідерських якостей; стимулювання ініціативності студентів у реалізації завдань студентського самоврядування, підходу до студентського самоврядування як до цілісної системи з певними функціями, повноваженнями, чіткою структурою, визначеними цілями, завданнями і діяльністю, що є основою й стимулом подальшого розвитку самоврядування.

Студентське самоврядування можна також визначити як саморозвивальну систему. Діяльність студентів у самоврядуванні є тим середовищем, у якому формуються організаторсько-комунікативні уміння, необхідні для подальшої професійної діяльності.

Відтак, аналізуючи сучасну систему студентського самоврядування, приходимо до висновку, що вона є невід'ємним складником освітньо-виховного простору національної вищої школи, важливим чинником на шляху розбудови громадянського суспільства. Це один із потужних стимулів підвищення соціальної активності майбутніх фахівців. Через самоврядувальну систему студенти знайомляться з особливостями та закономірностями функціонування й розвитку соціальних інститутів, що, в свою чергу, сприяє процесу їх соціалізації, підвищенню рівня загальнолюдської культури, формуванню лідерських якостей.

Окрім цього, студентське самоврядування розглядаємо як цілісний структурний механізм, що дозволяє студентам шляхом самоорганізованої діяльності брати участь у керівництві справами свого колективу захищати власні права та інтереси, сприяє гармонійному розвитку особистості майбутнього фахівця, формуванню лідерських якостей, навичок командної роботи. Завдяки чому у процесі такої діяльності відбувається неформальна освіта лідерів студентського самоврядування [8; 10].

Показниками сформованості лідерських якостей особистості ми визначаємо: знання про лідерство (лідерські якості, сучасні теорії та стилі лідерства, формальне та неформальне лідерство, закономірності розвитку колективу (команди), розуміння особливостей організаторської діяльності); знання про студентське самоврядування (мету, завдання, принципи, функції, організаційні форми студентського самоврядування, його правову та економічну основу діяльності, механізми впливу студентського самоврядування на якість освіти студентів, захисту прав осіб, які навчаються). Такі знання мають трансформуватися в готовність брати участь у справах самоуправлінні своєї академічної групи, факультету, гуртожитку, вищого навчального закладу).

Мотиваційна складова включає: прагнення вдосконалювати життя колективу, розбудовувати соціальне середовище, потребу в самореалізації, бажання допомагати іншим, бути членом єдиної команди, прагнення бути лідером у самоврядуванні. Практичність та глибина розуму, комунікабельність, активність, ініціативність, наполегливість, працездатність, спостережливість, організованість, самостійність характеризують діяльнісну складову сформованості лідерських якостей студента.

Емоційно-вольова складова формування лідерських якостей особистості презентує: уміння вирішення конфліктних ситуацій в студентському колективі, уміння активно реалізувати прийняті рішення, впевненість у собі, уміння знайти оптимальну форму комунікації та взаємодії зі студентами, регуляції відносин у групі, уміння створювати позитивний мікроклімат, уміння конструювати взаємозв'язки та взаємовідносини в студентському колективі.

Висновки. Таким чином, успішне виховання лідерських якостей студентів забезпечується завдяки створенню таких педагогічних умов: 1) побудова насиченого конкурентного середовища, що спонукає студентів приймати й засвоювати нові ролі лідерської поведінки; 2) створення «Школи лідера» як форми розвитку студентського лідерського руху в позанавчальний час та формування лідерських якостей; 3) забезпечення студентів можливостями реалізації лідерських умінь і навичок у квазіпрофесійній діяльності.

Дане дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми лідерства. Зокрема, більш детального вивчення потребують питання щодо розкриття основних механізмів активного впливу викладацького колективу на особистість студента-лідера; генезису прояву природних передумов формування організаторських здібностей лідерів різних типів.

Література:

1. Джон Адаир о менеджменте и лидерстве / Дж. Адаир ; под. ред. Н. Томаса ; пер. с англ. Н. В. Яцюк. – М. : Эксмо, 2007. – 206 с.
2. Заможне суспільство, конкуренто спроможна економіка ефективна держава: програма економічних реформ на 2010–2014 роки [Електронний ресурс] / Комітет з економічних реформ при Президентові України. – Режим доступу: http://www.president.gov.ua/docs/Programa_reform_FINAL_1.pdf.
3. Мараховська Н.В. Педагогічні умови формування лідерських якостей майбутніх учителів у процесі навчання дисциплін гуманітарного циклу: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.04 / Н.В. Мараховська. – Харк. нац. пед. ун-т ім. Г.С.Сковороди. – Х., 2009. – 22 с.
4. Петько Л.В. Підліток у різновіковому загоні / Л.В.Петько, В.Ф.Верезій // Рад. школа. − К. – 1989. – № 11. – С. 6–12. URI http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/7865
5. Петько Л.В. Ініціативність як одна із внутрішньоособистісних структурних детермінант соціально-комунікативної активності підлітків / Л.В.Петько // Наукові записки кафедри педагогіки Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. – Харків : «Основа» ХНУ, 2008. – Вип. XX. – С. 194–200. URI http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/8061
6. Петько Л.В. Иноязычное обучение будущих менеджеров образовательной сферы в условиях университетской подготовки // Инновации в образовании : научно-методический журнал / учред. Современная гуманитарная академия ; гл. ред. И.В.Сыромятников. – М. : Современная гуманитарная академия, 2013. – № 12. – С. 36–45. URI http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/7868
7. Рожков М.И. Теория и практика развития самоуправления в ученических коллективах / М.И. Рожков. – М., 1990. – 144 с.
8. Тернопільська В.І. Довідник з виховної роботи зі студентами: навч. посібник / В.І. Тернопільська. – Тернопіль: Вид-во «Богдан», 2014. – 184 с.
9. Сопівник Р. В. Зростання ролі студентів у навчально-виховному процесі вищих навчальних закладів України: історичний аспект (90-ті рр. XX – початок XXI ст.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія України» / Р. В. Сопівник. – Луганськ, 2004. – 20 с.
10. Kulinchenko Olexandr. The Development of Student Self-Government and its Influence on Personality's Social Activity in Conditions of University / Olexandr Kulinchenko // Intellectual Archive. – 2015. – Volume 4. – No. 3 (May). – Toronto : Shiny Word Corp., Canada. – PP. 16–22. URI http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/10547

Teslenko T.V.

Senior lecturer

Dragomanov National Pedagogical University (Ukraine, Kyiv)

THE INTERACTIVE TECHNOLOGIES IN THE FORMATION OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS' PROFESSIONAL COMPETENCE

Тесленко Т.В.

старший викладач,

Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова (Україна, м. Київ)

ІНТЕРАКТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ У ФОРМУВАННІ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

The advantages of interactive teaching technologies in the system of future primary school teachers' training are defined; the methods of their using in the process of professional competence formation are considered.

Keywords: *competence, professional competence of future primary school teacher, competency-based approach, inreractive learning, interactive technologies.*

У статті розкриваються переваги технологій інтерактивного навчання у системі підготовки майбутніх вчителів початкової школи та розглянуті засоби їх використання у процесі формування професійної компетентності.

Ключові слова: *компетентність, професійна компетентність майбутнього вчителя початкової школи, компетентнісний підхід, інтерактивне навчання, інтерактивні технології.*

Сучасна педагогіка вищої школи, виходячи з вимог педагогічної науки і практики, вважає необхідним запровадження компетентнісного підходу до визначення результатів навчання студентів. Це дало б можливість оцінювати не тільки рівень знань, отриманих у процесі навчання у ВНЗ, а й сформованість умінь, досвіду, ціннісного ставлення до професійної діяльності, професійно значущих рис особистості. Вимога сьогодення – забезпечення освітньої сфери фахівцями нового покоління, здатними на високому професійному рівні здійснювати навчально-виховний процес в освітніх закладах різних типів, творчо мислити, самостійно поповнювати свої знання, орієнтуватися в науковій інформації. У цьому зв'язку досить складним завданням є пошук шляхів своєчасного реагування освітніх закладів на швидкі зміни, що відбуваються у соціумі. Тому, критерієм якості фахової підготовки вчителя виступає його професійна компетентність, яка найбільш повно відображає весь спектр вимог, які висуваються суспільством і державою до фахівця XXI століття.

Компетентнісний підхід у системі підготовки майбутнього учителя вимагає зміщення акцентів із засвоєння визначених державними стандартами знань, умінь і навичок на формування здатності практично діяти, приймати рішення, застосовувати ефективні педагогічні техніки та технології у ситуаціях професійної діяльності й активної життєвої позиції в усіх сферах суспільного життя, а також навичок неперервної самоосвіти та рефлексії. Сьогодні підготовку фахівців розглядають як процес формування професійної компетентності, що припускає не тільки наявність професійних знань, але й навички оперування ними, не тільки психологічну готовність роботи з людьми, але й уміння з управління ними. Тому, одним із ефективних засобів для досягнення успіху у формуванні професійної компетентності майбутнього фахівця є використання технологій інтерактивного навчання.

Побудова навчального процесу у вищій педагогічній школі ґрунтується на компетентнісному підході, що вимагає від викладача уміння здійснювати взаємодію зі студентами [1] з урахуванням вимог до побудови індивідуальних, групових та колективних стратегій організації навчальних занять.

Дотримуючись принципу інтеграції змісту [2; 3] навчальних дисциплін у практичних видах роботи, спрямованих на забезпечення формування локальних умінь розв'язувати різні типи професійних завдань, ми організовували суб'єкт-суб'єктну взаємодію з урахуванням особистісних якостей студентів та набутого ними у самостійній роботі досвіду використання професійних умінь та здатностей. Причому, серед основних переваг інтерактивних технологій навчання виокремлюють такі: 1) дозволяють забезпечити глибину вивчення змісту, студенти засвоюють усі рівні пізнання (знання, розуміння, застосування, аналіз, синтез, оцінка) 2) викладач отримує можливість диференційованого підходу до студентів із спеціальними потребами (особистісними та інтелектуальними), 3) змінюється роль студентів: вони приймають важливі рішення щодо процесу навчання, розвивають комунікативні вміння і навички, організаційні здібності, 4) основним джерелом мотивації навчання стає інтерес самого студента (відбувається перехід від зовнішньої мотивації (оцінка) до внутрішньої (потреба знань), 5) значно підвищується роль особистості викладача: він менше часу витрачає на вирішення проблем з дисципліною, розкривається перед студентами, як лідер, організатор 6) студенти, які отримують власний досвід співробітництва, з нової точки зору дивляться на навчально-виховний процес, на роль викладача та студента у ньому [4].

Таким чином, групову та парну форми роботи ми застосовуємо на різних етапах засвоєння матеріалу: при осмисленні нових знань, формуванні вмінь і навичок, закріпленні. Серед використаних технологій робота в парах «Один проти одного», «Один — удвох — всі

разом», «Думати, працювати в парі, обмінюватися думками», «Ротаційні трійки», «Два — чотири — всі разом», «Карусель»; робота у групах «Діалог», «Синтез думок», «Спільний проект», «Пошук інформації», «Раунд Робін» та інші [4].

Наведемо приклади використання технології групової роботи на етапі формування інтегрованих умінь відповідно до дидактико-методичної функції майбутнього вчителя початкової школи при вивченні теми *«Форми організації навчального процесу у початковій школі»* на семінарському занятті з дидактики. Нами була використана технологія «*Раунд Робін*». Напередодні заняття студенти об'єднуються у групи, кожна з яких одержує завдання дослідити ефективність конкретних форм організації навчального процесу в початковій школі (колективних, групових, парних, індивідуальних) для ефективного розвитку молодших школярів; виокремити умови, за дотримання яких ефективність цих форм для розвитку молодших школярів підвищується.

Учасники кожної групи виконують запропоновані їм завдання, заповнюють таблиці, готують тези доповідей. При цьому викладач може обирати студента, який звітуватиме за виконане завдання, або студенти самі визначають того, хто повідомлятиме про результати роботи групи. Спільні зусилля спрямовуються на демонстрування можливостей конкретних форм організації навчального процесу для розвитку дітей молодшого шкільного віку. Таким чином, на лабораторному занятті з'являється можливість розв'язувати завдання, які не тільки ілюструють вивчену студентами тему і максимально залучають їх до активної діяльності, а й зацікавлюють майбутніх учителів розв'язанням конкретних завдань роботи з учнями. Такий підхід активізує пізнавальний інтерес студентів, спонукає їх до пошуку додаткової інформації, самостійної систематизації отриманих знань.

Технології колективно-групового навчання дозволяють ефективно організувати одночасну роботу усієї групи на практичних і семінарських заняттях з дидактики. Ми використовуємо такі технології: «Обговорення проблеми в загальному колі», «Мікрофон», «Незакінчене речення», «Мозковий штурм», «Навчаючи учусь», «Ажурна пилка», «Кейс-метод», «Дерево рішень» та ін. [1].

Технологія *«Ажурна пилка*» дає можливість одночасно організувати роботу всіх студентів і за короткий проміжок часу засвоїти значну кількість інформації. Ця технологія особливо ефективна; вона може замінити лекцію, коли викладач надасть студентам додаткову інформацію перед проведенням основного заняття.

Наведемо фрагмент технології з теми дидактики: *«Зміст освіти. Основні документи змісту освіти»*. Студенти об'єднуються у 4 «домашні» групи по 4–5 осіб. Кожна група опрацьовує інформацію про індивідуальні особливості молодших школярів, надану викладачем: 1 гр. — розглядає і аналізує державний стандарт початкової освіти; 2 гр. — типовий навчальний план початкової школи та його структуру; 3 гр. — навчальну програму 1−4 класів; 4 гр. — підручники та навчальні посібники.

На парі кожний студент отримує картку певного кольору з номером своєї групи. Робота в «домашніх» групах розпочинається з повторення та обговорення інформації, засвоєної попередньо. Студенти спільно створюють короткий конспект чи схему, у якій відображена найважливіша інформація їхнього фрагмента теми. Основні вимоги до такого конспекту —зрозумілість, стислість і мінімальний обсяг.

Далі відбувається робота в «експертних» групах, які утворюються з об'єднання «синіх», «червоних», «зелених», «жовтих». Тобто, у кожній групі опиняються студенти, що володіють інформацією про окреме питання теми «*Основні документи змісту освіти*». Кожна «експертна» група вислуховує по черзі всіх представників «домашньої» групи і отримує повну інформацію з теми. Дозволяється занотовувати матеріали, які повідомляють окремі учасники. Члени експертної групи задають один одному запитання, уточнюють незрозумілі моменти в експертів з того питання, яке для них видається незрозумілим. Після цього всі студенти повертаються в «домашні» групи. У «домашніх» групах студенти діляться інформацією, отриманою в «експертних» групах. Учасники допомагають один одному у з'ясуванні певних моментів, узагальнюють, роблять висновки.

Після такої роботи викладачу варто обговорити тему в загальному колі, відповісти на запитання, які виникають, і потім задати запитання з теми на загал *технологією «Мікрофон».* Ця технологія найчастіше використовується нами при висвітленні теоретичних питань на практичних заняттях. Вона сприяє організувати загальногрупове обговорення проблеми і надавала можливість кожному швидко, лаконічно висловити свою думку чи позицію. Завдяки цій технології у студентів розвивається увага, формується вміння слухати й аналізувати повідомлення однокурсників, щоб, виступаючи (коли викладач вручить «мікрофон»), не повторитися, логічно викласти інформацію.

Технологія «Незакінчені речення» давала змогу ґрунтовніше працювати над висловлюваннями, порівнювати їх. Завдяки цій технології долаються стереотипи; студенти вільніше себе почувають у висвітленні запропонованих питань; відпрацьовується вміння говорити стисло, по суті, продовжити попереднього виступаючого, аргументувати висловлене. Наприклад, при вивченні теми *«Перевірка й оцінка знань, умінь та навичок учнів початкових класів»* студентам можна запропонувати закінчити такі речення: «Метою оцінювання роботи учнів початкової школи може бути...», «Оцінка здобутків кожної дитини передбачає...», «Безбальне оцінювання учнів спонукає до…» та ін.

Технологію кооперативного навчання *«Акваріум»* застосовує викладач, коли студенти мають певні навички групової роботи. Ефективна вона для розвитку спілкування, вдосконалення вміння дискутувати. У цій технології одна мікрогрупа працює окремо, в центрі аудиторії, після обговорення викладає результат, а решта груп слухає, не втручаючись. Після цього групи зовнішнього кола обговорюють виступ групи і власні здобутки. На заняттях з дидактики актуальними для обговорення можуть бути таки питання: 1. Класно-урочна система: шлях до розвитку або крок назад? 2. Метод проектів у навчально-виховній діяльності: віяння моди або шлях до сучасної школи розвитку особистості? 3. Оцінка - нагорода або покарання для учня?

Отже, у процесі інтерактивного навчання на заняттях з дидактики забезпечується активність навчально-пізнавальної діяльності студентів, відбувається розв’язання проблемних питань, взаємонавчання, спостерігається індивідуалізація навчання, обов’язково присутнє дослідження проблем і явищ, що вивчаються, є мотивація до діяльності. На кожному занятті студенти набувають певних професійно важливих якостей особистості, знань, умінь і навичок, беручи участь в інтерактивних технологіях, які є основою для формування професійної компетентності.

Література:

1. Матвієнко О.В. Підготовка майбутніх учителів до педагогічної взаємодії : монографія / О.В.Матвієнко. – К. : НПУ ім. М.П.Драгоманова, 2009. – 384 с.
2. Петько Л.В. Професійна підготовка вчителів початкової освіти та формування професійно орієнтованого іншомовного навчального середовища в умовах університету / Л.В. Петько // Інноваційні технології в організації виховної роботи у початковій школі: Тр. Всеукр. наук.-практ. семінару (10 лютого 2016 р.), Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини. – Умань : ФОП Жовтий, 2016. – С.72–76. URI http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/9456
3. Петько Л.В. Професійно орієнтовані технології навчання ІМ як засіб формування професійно орієнтованого іншомовного навчального середовища в умовах університету / Л.В.Петько // Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент: зб. наук. праць ; ред. М.Б.Євтух. Київ : ТОВ «НВП «Інтерсервіс», 2015. – Вип. 18. – С. 175−184. URI http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/8391
4. Пометун О.І. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: навч. -метод. посіб. / О.І.Пометун, Л.В.Пироженко. – К. : Видавництво А.С.К., 2004. – 192 с.

Chen Ying
Postgraduate
Moscow State Pedagogical University, CHINA
Osenneva M.S.
candidate of pedagogical sciences, professor
Moscow State Pedagogical University, Russia

MULTICULTURAL COMPONENT IN THE CONTENT OF MODERN EDUCATIONAL PROGRAMS ON MUSIC (IN TERMS OF COMPARATIV PEDAGOGICS OF RUSSIA AND CHINA)

Чэнь Ин
аспирант
Осеннева М.С.
к.п.н., профессор
Московский педагогический государственный университет, Россия

ПОЛИКУЛЬТУРНЫЙ КОМПОНЕНТ В СОДЕРЖАНИИ СОВРЕМЕННЫХ ПРОГРАММ ПО МУЗЫКЕ (В АСПЕКТЕ СРАВНИТЕЛЬНОЙ ПЕДАГОГИКИ РОССИИ И КИТАЯ)

The article considers approaches to the implementation of a multicultural component in the overall music education of children in Russia and China.

Keywords: *multicultural community, the national minority, the programme of musical education of children, learning the traditional values of the multinational Russian society; a holistic, socially-oriented view of the world, in its organic unity and diversity of musical culture of different peoples.*

В статье рассмотрены подходы к реализации поликультурного компонента в общем музыкальном образовании детей в России и Китае.

Ключевые слова: *поликультурное сообщество, национальное меньшинство, программа музыкального образования детей, усвоение традиционных ценностей многонационального российского общества; целостный, социально ориентированный взгляд на мир, в его органичном единстве и разнообразии музыкальной культуры различных народов.*

Процесс глобализации современного общества способствует пониманию категории государства как интеграции поликультурных сообществ. В этой связи сегодня, как отмечает А.Н. Джуринский, вновь приобрело актуальность интернациональное воспитание, в основе которого лежит потребность изучения и освоения культуры других народов. В педагогических кругах утверждается концепция воспитания жителей Земли как общего дома человечества» [1; с.26].

В мировой педагогике феномен поликультурности стал предметом исследований с конца XX столетия, о чем говорит, например, появление за рубежом в 80-ые годы прошлого века теорий и моделей поликультурного образования, и в частности, этнической концепции К. Муули, М. Стоун. Интерес к поликультурному компоненту в содержании образования характерен и для современной России, о чём свидетельствуют труды ряда ученых – Е.В. Бондаревой, О.В. Гукаленко, А.Н. Джуринского, Г.Д. Дмитриева, Н.А. Евлешина, Е.П. Звягинцевой, Л.С. Майковской, Н.Н. Никитиной и др.

В Китае, многонациональной стране, аналогично важными стратегическими задачами сегодня рассматриваются положения ЮНЕСКО - *научиться жить вместе*. Данная задача задаёт определённый вектор в образовании, проектирует конкретную образовательную модель воспитания, центром которой явится межкультурный диалог. Необходимость данного подхода в музыкальном образовании детей в Китае объяснимо тем, что в Китае, как в полиэтническом государстве, наряду с национальностью подавляющего большинства (составляющей 91,59 % от общей численности) существуют малые этносы (8,41%). Всего в национальные меньшинства включают 55 национальностей, проживающих на территории Китая. В них входят: ачаны, бай, баоань, буи, буланы, ва, гэлао, дауры, дулуны, дун, дунсян,

и, лаху, ли, лсу, маньчжуры, маонань, мулао, мяо, наси, ну, пуни, салары, сибо, тай, тибетцы, ту, туцзя уйгуры, узбеки, хани, хэчже, хуэй, цин, цзинпо, чжуан, шу, шэ, яо и др.

Между тем, в программах по музыке Китая данные национальные меньшинства, фактически не представлены. В этом отношении интересен опыт России. Так, согласно современным программам для общего музыкального образования детей учащиеся изучают не только музыку своего народа, но и музыку других народов своей страны и музыку народов других стран. В программе «Музыка» Е.Д. Критской, Г.П. Сергеевой утверждается, например, значимость таких личностных результатов (индивидуальных качественных свойств учащихся) как:

– чувство гордости за свою Родину, российский народ и историю России, осознание своей этнической и национальной принадлежности, знание культуры своего народа, своего края, усвоение традиционных ценностей многонационального российского общества;

– целостный, социально ориентированный взгляд на мир, в его органичном единстве и разнообразии природы, народов культур и религий;

– уважительное отношение к иному мнению, истории и культуре других народов; готовность и способность вести диалог с другими людьми и достигать в нем взаимопонимания, этические чувства доброжелательности и эмоционально-нравственной отзывчивости, понимание чувств других людей и сопереживания им.

Данный подход не является исключением. Программы по «Музыке» других авторов аналогично направлены на решение задач поликультурного воспитания подрастающего поколения. В программе «Музыка» Д.Б. Кабалевского учащиеся начальных классов изучают темы «Музыка моего народа» и «Между музыкой моего народа и музыкой разных народов мира нет непереходимых границ» в четвертом классе. По замыслу авторов-составителей программы в этом возрасте дети способны осознанно воспринять характерные особенности различных жанров русских народных песен, а также постичь многообразие музыкальной культуры других народов. Аналогично в четвертом классе дети изучают музыкальную культуру (народное и профессиональное творчество) стран России, Украины, Белоруссии, Польши, Италии, Австрии, Германии, Норвегии, Франции по программе «Музыка» под ред. В.В. Алеева.

В программе «Музыка» под ред. Л.В. Школяр в третьем классе дети изучают темы «Путешествие на родину русского музыкального языка», «Древо русской музыки», «Она вьется, как тропа в полях», «Сказка ложь, да в ней — намек», что предполагает ознакомление с основными жанрами русского народного творчества. Однако, учитывая, что Россия – это многонациональная страна, наряду с русским народным творчеством на страницах учебника «Музыка» 3 класс представлен песенный фольклор разных народов России.

Рассмотрим реализацию поликультурного компонента в региональной программе «Музыка» 1-4 класс (проект «Музыка для всех») под редакцией Э.Б. Абдуллина, проходящую апробацию в данное время в республике Саха (РФ).

В данной программе с 1-го класса дети осваивают:

– русский, якутский музыкальный фольклор, а также музыкальный фольклор народов мира;

– композиторскую музыку (русскую, якутскую и зарубежную).

Так, в примерном музыкальном материале программы можно встретить русские народные песни «Во саду ли, в огороде», «Во поле береза стояла», «Закликание дождя», «Как пошли наши подружки» и многие другие. Русский фольклор соседствует с якутским. Дети, например, осваивают якутские народные песни «Оуохай», «Усуйана эбэккэм», образцы якутских наигрышей «Ку рэгэйдэтии», «Хаастатыы», «Кымыс ьерыата». Наряду с данными образцами младшие школьники знакомятся с английскими, немецкими, польскими, французскими, эстонскими, японскими народными песнями.

В программе можно встретить наряду с произведениями русских композиторов – М.И. Глинки, П.И. Чайковского, С.С. Прокофьева, Д.Д. Шостаковича, С.В. Рахманинова, Д.Б. Кабалевского, Г.В. Свиридова, Р.К. Щедрина, С. Слонимского произведения якутских

композиторов – Г. Григоряна «16 фортепианных пьес для якутских детских музыкальных школ», Л. Шульгина детский фортепианный сборник для начинающих «Родная Якутия». Данные произведения в контексте тематики разделов изучаются параллельно с произведениями В.А. Моцарта, Ж. Бизе, Р. Шумана, Ф. Шопена, Ф. Листа, Б. Бартока, К. Сен-Санса, Э. Грига, А. Пьяццолла и других.

В структуре программы в 3-ем классе авторами заявлены два раздела «Музыка народов России» и «Музыка народов мира». В соответствии с названием темы «Музыка народов России» дети приобретают опыт личностно-окрашенного эмоционально-образного общения с образцами музыкального искусства народов России в различных видах музыкальной деятельности – в музыкально-слушательской, игре на музыкальных инструментах, музыкально-пластическом интонировании, театрализации. Вторая тема 3-го класса «Музыка народов мира» направлена на обогащение представлений ребенка об интонационном своеобразии народного музыкального творчества и профессионального музыкального искусства народов разных стран.

По завершению изучения данных тем, как полагают авторы-составители программы, возможен урок-концерт с участием родителей, на котором дети исполнили бы композицию «Венок народных песен» и инструментальную музыку народов России и других стран. В композицию «Венок народных песен», согласно программе в контексте проекта «Музыка для всех» под редакцией Э.Б. Абдуллина, войти войти: австралийская песня «Кукэбарэ» (Kookaburra), индийская народная песня «Бурундук» (Anilae, Anilae), китайская народная песня «После школы» (Fong swei), корейская народная песня «Ариранг» (Arirang), канадская народная песня «Путешествие по морю» (Going over the sea); американская народная песня «Интси-Винтси – паучок» (Etntsy Weentsy Spider), песня индейцев штата Омаха «Извилистая тропинка» (Uhe Basho «Sho»), ямайская народная песня «Птичка Чи-Чи» (Chi chi Bud), бразильская народная песня «Хоровод» (Ciranda), кенийская народная песня «Маленькая птичка» (Kanyoni Kanja), шведская народная песня «Маленькие лягушата» (Sm Grodorna), греческая народная песня «Где ты, колечко» (Pou n-do to dachtilidi), ирландская народная песня «Чудак» (Wee Falorie Man), швейцарская народная песня «Походная песня» (Weggis Zue).

Аналогичный (поликультурный) подход характерен для составления музыкального материала хрестоматий для внеурочной деятельности школьников, в частности, учебно-методических пособий «Музыка в школе» (вып.1-4) [2]. Так, данные хрестоматии содержат три раздела, первым из которых является – «Народные песни». В него помещены обработки народных песен (неаполитанских, немецких, польских, русских, шведских и др.), отличающиеся национальной, жанровой принадлежностью, а также манерой исполнения – *a cappella* и с сопровождением.

Как видно из анализа существующих программ «Музыка», богатый опыт реализации поликультурного компонента в музыкальном образовании России предполагает:

• воспитание у детей толерантности к различным ценностям в условиях существования множества разнообразных музыкальных культур; формирование и развитие познавательного интереса к фольклорным традициям народов своей страны и других стран;

• ориентацию на диалог культур, и в частности, музыкальной культуры разных стран;

• отказ от приоритета монополии какой-либо одной музыкальной культуры, призыв к интернациональному воспитанию, как основе формирования уважения к истории и традициям культуры разных народов, а также становления, согласно утверждению Н.В. Бордовской, планетарного мышления и осознания принадлежности к человеческому сообществу в прошлом, настоящем и будущем [3].

Литература:

1. Джуринский, А.Н. История педагогики. – М, 2000.
2. Музыка в школе. Выпуски 2-4: песни и хоры для учащихся. Сост. Л.И. Уколова, М.С. Осеннева. – М., 2014.
3. Реан, А.А., Бордовская, Н.В., Розум, С.И. Психология и педагогика. — СПб., 2002.

Научный журнал «ЭКОНОМИКА И ФИНАНСЫ» (Украина)
приглашает принять участие в Международных научно-практических конференциях:

«Актуальные проблемы глобализации»
которая состоится в **Салоники, Греции, 29 августа 2016 года**
Контрольные даты конференции:

Дата проведения конференции	**29 августа 2016 г.**
Последний срок представления материалов	28 августа 2016 г. **(включительно)**
Срок выхода из печати эл.версии сборника	15 сентября 2016 г.

«Перспективные направления научных исследований»
которая состоится в **Coventry, United Kingdom, 30 сентября 2016 года**
Контрольные даты конференции:

Дата проведения конференции	**30 сентября 2016 г.**
Последний срок представления материалов	29 сентября 2016 г. **(включительно)**
Срок выхода из печати эл.версии сборника	15 октября 2016 г.

«Наука и практика»
которая состоится в **Melbourne, Australia, 28 октября 2016 года**
Контрольные даты конференции:

Дата проведения конференции	**28 октября 2016 г.**
Последний срок представления материалов	27 октября 2016 г. **(включительно)**
Срок выхода из печати эл.версии сборника	15 ноября 2016 г.

«Геополитические процессы в современном мире»
которая состоится в **Vienna, Austria, 25 ноября 2016 года**
Контрольные даты конференции:

Дата проведения конференции	**25 ноября 2016 г.**
Последний срок представления материалов	24 ноября 2016 г. **(включительно)**
Срок выхода из печати эл.версии сборника	15 декабря 2016 г.

«Тенденции развития отечественной и мировой науки»
которая состоится в **Nuremberg, Germany, 28 декабря 2016 года**
Контрольные даты конференции:

Дата проведения конференции	**28 декабря 2016 г.**
Последний срок представления материалов	27 декабря 2016 г. **(включительно)**
Срок выхода из печати эл.версии сборника	15 января 2017 г.

Тематические направления конференций:

Секция 1. Экономика и управление национальным хозяйством.
Секция 2. Международная экономика.
Секция 3. Экономика и управление предприятием.
Секция 4. Развитие производительных сил и региональная экономика.
Секция 5. Деньги, финансы и кредит.
Секция 6. Бухгалтерский учет, анализ и аудит.
Секция 7. Налогообложение и бюджетная система.
Секция 8. Экономическая безопасность субъектов хозяйственной деятельности.
Секция 9. Математические методы в экономике.
Секция 10. Государственное управление, самоуправление и государственная служба.
Секция 11.Право.
Секция12. Экономика туризма.
Секция13. Менеджмент.
Секция14.Маркетинг.
Секция15.Психология, педагогика и образование.

Форма участия в конференции – заочная (дистанционная).
Рабочие языки конференции: английский, русский, немецкий, французский, украинский и др.
Материалы конференции будут опубликованы в форме **сборника научных статей** и разосланы авторам, а так же доступны в электронном виде на сайте **http://conf.at.ua** Детальная информация на сайте: **http://conf.at.ua**

Координатор конференции:
кандидат экон. наук, доцент Дробязко Светлана Игоревна
Viber, моб. тел. +38 (068) 851-75-52
Skype: svetlana16471**E-mail:** **conf.at.ua@gmail.com** **Сайт конференції:** **http://conf.at.ua**

Scientific journal
«ECONOMICS AND FINANCE»

EDEX,
Madrid, España

PROBLEMS OF DEVELOPMENT MODERN SCIENCE: THEORY AND PRACTICE

Collection of scientific articles

Passed for printing 05.08.2016. Appearance 06.08.2016.

Format 60x84/16.

Conventional printed sheets 23,1. Circulation 300 copies. Order 26.

EDEX, Madrid, España, 2016

For permission to use material from this text, please contact the publisher at:

EDEX, Condesa de Venadito, 9 - 28027 Madrid, España.

ISBN 978-617-7214-33-4